

MINISTERUL CULTURII ȘI
CULTELOR

EPISCOPIA ORTODOXĂ A COVASNEI
ȘI HARGHITEI

MUZEUL CARPAȚILOR
RĂSĂRITENI

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
„MITROPOLIT NICOLAE COLAN”

ANGVSTIA

10

ISTORIE SOCIOLOGIE

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2006

ANGVSTIA 10, 2006

ISTORIE - SOCIOLOGIE

Editura ANGVSTIA
Sfîntu Gheorghe
2006

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Dr. Ioan Lăcătușu

Secretar de redacție:

Erich-Mihail Broanăr

Culegere text și prelucrare imagini:

Andrea Chiricescu

Marius Dănilă

Erich-Mihail Broanăr

Orice corespondență se va adresa:

Please send any mail to the following address:

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE

“MITROPOLIT NICOLAE COLAN”

Str. Miko Imre, nr. 2

520003, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna

Telefon/fax: **0267 / 313.534**

E-mail: **cohara_ro@yahoo.com**

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Str. Gabor Aron, nr. 16

520008, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna

Telefon/fax: **0267 / 314.139**

E-mail: **muzeu_cavruc@planet.ro**

ISSN: 1454-8275

CUPRINS (TABLE OF CONTENTS)	5
ISTORIE (HISTORY)	
Vigh Béla , Răspândirea calvinismului în Transilvania secolului al XVI-lea (<i>Der Entfaltung der Calvinismus aus Siebenburgen im 16ten Jahrhundert</i>)	9
Tudoran Raluca , Conscripția de la 1785 în Scaunul Trei Scaune (<i>The Conscription from 1785 in Trei Scaune</i>)	21
Lechintan Vasile , Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918, de la M la Z) II (<i>The Romanian language within the Life of the Secklers (until 1918, from M to Z)</i>)	27
Mihu Elena , Protopopul Nicolae Ghiaja din Palos în evenimetele revoluționare din 1848-1849 (<i>Nicolae Ghiaja Archpriest from Palos in the Revolutionary Events from 1848-1849</i>)	37
Ranca Ioan , Românii de pe granița cu Moldova în timpul revoluției de la 1848-1849 (<i>The Romanians at the Border with Moldavia during the Revolution at 1848-1849</i>)	53
Hancu Ana , Aspecte ale situației clerului greco-catolic din protopopiatul Tg. Mureș în primii ani după revoluția de la 1848-1849 (<i>Aspects of the Greco-Catholic Clergy's Situation in Târgu-Mureș Archpriestry, after the Revolution from 1848-1849</i>)	65
Grama Ana , Familia sibiană a lui Ioan Florian (1829-1894) președinte al Tribunalului regesc din Odorheiu Secuiesc (<i>Ioan Florian (1829-1894), President of the Royal Court from Odorheiu Secuiesc. His family from Sibiu</i>)	77
Dobozi Milandolina Beatrice , Contribuții la istoricul Parohiei Ortodoxe Toplita - secolul al XIX-lea (<i>Contributions to the History of the Orthodox Parish from Toplita in the XIXth century</i>)	95
Pinca Petru , Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932). Pagini din viața și activitatea sa (<i>Bishop Justinian Teculescu (1865-1932): Pages of his Life and Activity</i>)	103
Pentelescu Aurel, Preda Gavril , Justinian Teculescu - primul episcop al Armatei Române. Documente inedite (<i>Justinian Teculescu - The First Bishop of the Romanian Army. Unpublished Documents</i>)	125
Lazăr Costel Cristian , Contribuții privind istoria bisericii din Voșlobeni, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. (<i>Contributions to the history of the church from Voşlobeni, at the end of the XIXth century and the begining of the XXth century</i>)	137
Stancu Vasile , Activitatea desfășurată de Centrul de inițiere al organizației "Straja Țării" din Sf. Gheorghe, reflectată în Buletinul Astei al Despărțământului Central al Județului Trei Scaune (<i>The Activity of the Centre of Initiation of the "Straja Țării" Organisation from Sf. Gheorghe, reflected in the Astra Bulletin of the Central Division of Trei Scaune District</i>)	143
Crisan Cristian , Un chestionar cu valoare monografică, din anul 1937, referitor la localitățile din plasa Buzăul ardelean (<i>A Questionnaire with Monographic Value from 1937, Regarding the Localities from Buzăul Ardelean</i>)	151
Spănu Alexandru Alin , Serviciul Special de Informații atentionează: Revizionism maghiar sub cupola Bisericii (1941) (<i>Special Intelligence Service Warns: Hungarian Revisionism under the Church's Cover (1941)</i>)	163
Șandru Dumitru , Administrația din nord-vestul Transilvaniei de după 23 august 1944 (<i>The administration in nord-western Transylvania after august 23, 1944</i>)	171
Talambă Daniel , Maghiarii în viața politică românească în perioada 1944-1948 (<i>Hungarians in Romania's political life between 1944-1948</i>)	189
Petcu Adrian Nicolae , Un slujitor al Ortodoxiei și neamului românesc: părintele Aurel Negoescu (<i>A Servant of Orthodoxy and of the Romanian Nation: Priest Aurel Negoescu</i>)	211

Răspândirea calvinismului în Transilvania secolului al XVI-lea

Secolul al XVI-lea a înregistrat o serie de bulversări și fluctuații atât pe tărâm politic cât și confesional, atât pentru două secole. Prăbușirea regatului feudal maghiar în urma bătăliei de la Mohács, din 1526, a anticipat și grăbit prăbușirea bisericii catolice cu care statul realizase o fuziune perfectă din punct de vedere organizational și constituțional. O dată cu organizarea pasalăului de la Buda, Transilvania devine principat autonom sub suzeranitate otomană.

Reforma, indiferent de orientare, s-a putut răspândi nu numai datorită atitudinii favorabile sau neostile a principilor transilvăneni, ci și datorită unei conjuncturi politice conciliante a Portii.

Habsburgii au trebuit să țină cont de situația de fapt constituțională determinată de dietele transilvănene, pentru că, chiar dacă Transilvania s-a aflat temporar sub dominație habsburgică, aceasta era subredă, și conducătorii politici, în special, cei catolici ai acelor vremuri, au dorit să creeze o contrapondere la stăpânirea turcească și o stavilă în calea răspândirii Reformei.

În scurta stăpânire habsburgică 1551-1556 stările, fracțiunile protestante, inclusiv sașii, și-au dat seama că habsburgii se identificau cu Biserica romană, or ambele atentează la independența principatului și la libertatea conștiinței. La ordinul sultanului Soliman cel Mare, Dieta o recheamă pe regina Isabela, împreună cu fiul ei minor, Ioan Sigismund, din Polonia. Dieta de tabără de la Sebes îl numește pe Petru Petrovici în funcția de guvernator¹ până când Ioan Sigismund va fi proclamat major. Conte de Petrovici, un fervent susținător al Reformei, rudă apropiată a familiei Zápolya, după 1540 devine tutorele tânărului principe și căpitan al Timișoarei, înconjurându-se cu predicatori protestanți².

La Timisoara, încă înainte de 1551, predica unul din cei mai învățați reformatori maghiari, Szegedi Kis István. Petrovici, de formație militară, nu era înzestrat cu acea profunzime spirituală zămislită din cunoașterea Evangheliei, ci s-a simțit atras de orientarea critică a dogmelor rationale³. Acest mare om politic a reușit să determine istoria Transilvaniei pe o perioadă de

150 de ani și a smuls-o din zona de influență a habsburgilor și a bisericii catolice, punând bazele constituționalismului și a independenței de stat.

În jurul anului 1550, lutheranismul se consolidase și nu se simțea amenințat de calvinism, deoarece acesta încă nu răzbatuse granițele Ungariei, iar în Transilvania avea doar câțiva adepți. Pe de altă parte, catolicismul își pierduse rolul de susținător al statului și a căzut în dizgracie⁴. Primul apostol al calvinismului păsește pe pământ ardelenese după eliminarea austrieilor, în 1556. Kálmáneschi Sánta Márton⁵, o personalitate controversată, atât în rândul lutheranilor, cât și al catolicilor, prin predicile sale fulminante a reușit să bulverseze ordinea relativă de curând instaurată.

Kálmáneschi, după terminarea studiilor la Cracovia, devine rector la școala catolică din Alba Iulia și apoi vicar general al Episcopiei romano-catolice de Alba Iulia, calitate în care ia parte la disputa de la Sighisoara din 1538⁶. Cu siguranță că disputa i-a zdruncinat convingerile, pentru că, în calitate de judecător, în mod fătis ia apărarea predicatorului lutheran, Sztárai István, acuzat de erezie. În ciuda faptului că episcopul de Oradea, George Martinuzzi, a dat ordin ca acesta să fie ars, judecătorii l-au achitat. Sztárai István a scăpat nevătămat datorită intervenției principelui Ioan Zápolya. Ideile novatoare au cuprins și curtea episcopală, cucerind cu mai multă ușurință capetele luminate care au studiat în occident.

Este arhicunoscut nivelul intelectual al preoților laici de la țară care, în general nu stia carte. Memorarea și reproducerea mecanică a textului liturgic, a crezului, a Pater Noster-ului erau ceva notabil. Desigur, o preotime incultă, conservatoare, înrădăcinată în tipare, în mentalități tradiționale, era greu de câștigat pentru cauza Reformei.

Kálmáneschi, după disputa de la Sighisoara, părăsește Transilvania fiind izgonit de episcopul George Martinuzzi pentru vederile sale radicale, și se stabilește în Ungaria, unde este angajat ca predicator în mai multe localități⁷. Condamnarea și reabilitarea sa în cadrul sinoadelor oglindesc spiritul tulbure al acelor vremuri din punct de vedere dogmatic. Între

1540- 1550 dogmatica Bisericii lutherane nu era conturată precum astăzi, iar după moartea lui Luther în 1546, se produce o reorientare dogmatică reprezentată de conciliantul Philip Melanchthon, care încerca să găsească o punte comună între calvinism și lutheranism.

În 1555 sinodul de la Erdöd îl condamnă pe Kálmáncsehi datorită calvinismului său radical privind euharistia. În 1556 guvernatorul Petrovici îl reacează în parohia din Debrecen și îl numește episcop de Oradea. După reîntoarcerea sa în Transilvania, în 1556, activează pentru început la Timisoara ca predicator și profesor la școala înființată de acesta⁸. Acest reformator sacramentar era așteptat atât de lutherani cât și de catolici pentru a se răzbuna.

Activitatea publică a lui Kálmáncsehi începe în Cluj și trezeste reacții diverse. Puritanismul, ascetismul apostolic, desigur este deranjant pentru lutherani, care au păstrat în cultul lor reminiscențe ale catolicismului, precum altarul central și straiile preotești. Podoabele bisericesti au fost înlăturate încă din 1553⁹. În 1556, odată cu preluarea puterii în Transilvania de către Petrovici, sentimentele antihabsburgice s-au acutizat.

Guvernatorul a dăruit altarul central din catedrala din Cluj, unde stările juraseră credință lui Ferdinand în 1551¹⁰. Evident că acest act comportă conotații politice, dar antipatia față de austrieci era asimilată cu sentimentele anticatolice. Pe de altă parte, dărâmarea altarelor și purificarea bisericilor de reminiscențele catolicismului erau un rezultat al radicalizării Reformei. Evident, în vremuri tulburi, de început a unei mișcări religioase, spiritele se încing, se eludează moderația și anumite fapte se realizează prin fanatism și vandalism. Dărâmarea altarului catedralei din Cluj i-a exasperat pe lutheranii maghiari și sași pentru că aceștia au intuit cine stă în spatele lui Petrovici, cu atât mai mult cu cât sacramentarul se deosebea de ei, prin învățătura despre euharistie.

Consubstanțiatuinea lui Luther nu era diametral opusă transubstanțiatuunii romano-catolice, adică prefacerii realmente a pâinii și vinului în trupul și sângele Domnului. Kálmáncsehi elimină miraculosul din Sfintele Daruri, fără ca să le desacralizeze, iar Cristos este prezent "*spiritualiter*" în pâine și vin. Kálmáncsehi își începe evanghelizarea în piața Clujului, fără odăjdii, îmbrăcat în haine civile, administrând taina botezului într-o troacă de lemn afirmând: "*Iată libertatea creștină!*"¹¹.

Folosirea metodelor populiste i-a creat re-

nume și simpatie în rândul populației. Din predicile sale răzbăteau cu tărie de convingere, sărăcia apostolică, egalitatea tuturor credincioșilor, ruptura cu tot ceea ce nu are fundament biblic. Disputa dintre lutherani și Kálmáncsehi s-a desfășurat în scris, apoi verbal, din aprilie până în august 1556, fără nici un rezultat. Petrovici îl fortează pe protejatul său să renunțe la disputele publice¹², pentru ca cea în scris să continue până în mai 1557. Răuvoitorii sacramentarului afirmă că acesta era gălăgios, lăudăros, total incult și boteza într-o troacă de porci¹³.

Dacă mărturia pastorului Schaeseus Cristian din Medias¹⁴ ar fi adevărată, atunci Kálmáncsehi ar fi fost învins cu ușurință, or vom vedea însă că acesta va fi învins abia la sinodul din iunie 1557. O atitudine tranșantă adoptă și sașii la sinodul din 13 ianuarie 1557 de la Sibiu în privința învățaturii sacramentare. Aceștia sunt condamnați și acuzați că desacralizează, golese Sf. Daruri de conținutul lor adevărat, deoarece nu există eficiență fără materie. Sunt păstrate trei taine: euharistia, botezul și spovedania cu dezlegarea. Se impune obligativitatea folosirii limbilor naționale în cult. Sinodul redactează un document pe care îl semnează atât maghiarii, cât și sașii, în care sunt expuse deosebirile doctrinare și este condamnat Stancarus¹⁵.

Noul regim instaurat în 1556, după eliminarea Habsburgilor, nu reușește să-și consolideze puterea. Partida filohabsburgică în virtutea apartenenței sale la confesiunea catolică, nostalgică încă după vremurile de stăpânire habsburgică, va primi lovitura de gratie prin legea secularizării și continua să obstrucționeze funcționarea aparatului de stat, și a administrației. Pe de altă parte, Biserica lutherană din punct de vedere dogmatic cucerise vechile episcopii catolice, dar ea însăși nu era organizată ierarhic. Expectativa încingea spiritele și acutiza incertitudinea.

Dieta de la Turda din iunie 1557¹⁶ a reconfirmat egalitatea în drepturi a Bisericilor lutherană și catolică, dar a hotărât convocarea unui sinod național care să soluționeze controversa euharistică provocată de Kálmáncsehi.

Disputele publice în acea vreme, este adevărat că erau la mare vogă, dar pe de altă parte promovau un spirit critic, liberal ce începuse să se impună în locul hotărârilor inatacabile ale sinoadelor catolice. Sinodul de la Cluj¹⁷, convocat la ordinul lui Petrovici, și-a deschis lucrările la 13 iunie 1557 și avea menirea să rezolve controversa euharistică și să restabilească pacea Bisericii.

Folosirea unor sintagme ca "*pacea, unitatea bisericii*" era tardivă. În ciuda faptului că se recurgea la dispute sau la sinoade, totuși credem că rezultatul acestora era ușor de prevăzut și aparenta de dispută, dezbateri liberă nu era altceva decât praf în ochii celor învinși. Desigur, excepții au existat, dar cu totul izolate, precum disputa de la Sighisoara. Pastorii lutherani maghiari și sași erau în majoritate, având de partea lor sprijinul reginei Isabela, a cancelarului Csáky Mihály și a stărilor. De cealaltă parte a baricadei, Kálmáncsehi cu câțiva susținători. Între timp patronul sacramentarilor, Petrovici, a murit, aceștia rămânând fără sprijin politic.

Kálmáncsehi, din cauza bolii, nu s-a prezentat în fața sinodului, delegându-l pe pastorul Szegedi Lajos din Crasna. Acesta a evitat polemica probabil și din cauza atmosferei ostile, dar și din cauza subrezenței esafodajului doctrinar al calvinismului în Transilvania.

Calvinismul, într-adevăr triumfase în Elveția, dar în Germania și estul Europei era privit ca o ciumă, o blasfemie la adresa creștinismului, atât de lutherani, cât și de catolici. Reformarea, evanghelizarea comunităților catolice a însemnat un proces îndelungat și imaginea de perimetru confesional nu era atât de tranșantă, de bine definită ca în zilele noastre.

Adevărurile evanghelice frapante au fost adoptate relativ rapid de clerul catolic, cât de cât scoliți, și predicate de la amvon, dar dogmele cu mai puțină relevanță în economia mântuirii, datorită și conservatorismului ca trăsătură imanentă a firii umane, dar și lipsei principiului de pluralism în teologia secolului al XVI-lea, nu au fost introduse în Biserică.

După cum am remarcat, clerul catolic (și mai ales cel din mediul rural) era lipsit de cea mai elementară pregătire teologică. Acest fapt a determinat o sărăcie intelectuală și spirituală, dar problema s-a agravat când corupția a împânzit viața bisericii. Practica numirii în funcții ecleziastice înalte a unor persoane fără studii teologice și cu o viață morală scandaloasă alarma până și Sfântul Scaun, dar numirea în funcții ecleziastice înalte a unor persoane pur și simplu nehirotonite se extinsese pe scară largă și scandaliza cereurile oficiale¹⁸.

Acest cler incult era incapabil să se ridice la nivelul înțelegerii curentului reformat. Pe de altă parte, majoritatea clerului, dar și a laicilor cunoscători de carte, până în 1540 nu aveau cunoscințe decât foarte vagi despre noua credință¹⁹.

Cert e faptul că sinodul din 13 iunie 1557 a proseris mișcarea sacramentară, iar adepții lui Kálmáncsehi au fost stigmatizați ca fiind erefici. La sfârșitul lui iunie 1557, Francisc David este ales episcop evanghelic al bisericilor maghiare. De fapt, încă la 29 iunie 1556, în sedinta de alegere a noului episcop de la Sibiu, David a încercat să constituie o episcopie comună pentru maghiari și sași. Evident, propunerea sa s-a izbit de împotrivirea sașilor care l-au ales episcop pentru nația lor pe Mathias Hebler²⁰. La sfârșitul sinodului, o comisie formată din 23 de pastori sub oblăduirea lui David și Hebler redactează o mărturisire de credință intitulată "*Consensus Doctrinae*" în care se condamnă calvinismul în termeni vehemenți²¹.

Victoria lutheranilor trebuia să aibă și o legitimare europeană. Consultarea părerii autorității în materie de dogmatică a universităților din Germania și Elveția era un obicei curent. Așa s-a procedat și în cazul condamnării lui Miguel Servet la Geneva, în 1553²².

Calvinii au adoptat o poziție fermă: pâinea și vinul sunt simple simboluri, ele fără puterea transformatoare a Cuvântului rămân hrană trupească. Numai credința care este în inimă le poate face lucrătoare, eficiente²³.

Episcopii David și Hebler au întocmit un document ce conținea declarația de la sinod și dezbaterile ce au avut loc în legătura cu controversa euharistică. Documentul împreună cu un cadou a fost înmănat lui Melanchthon de către o delegație transilvăneană²⁴. Atât principele Ioan Sigismund, cât și clerul, nu considerau ca fiind oportună și benefică scindarea bisericii, și toamai de aceea sacramentarii trebuiau discreditati și reduși la tăcere prin referirea la autoritatea incontestabilă a lui Melanchthon.

În haosul dogmatic creat, Biserica lutherană trebuia să-și delimiteze, să-și individualizeze învățătura pentru a se putea apăra atât de catolici cât și de calvini. Conform lui Szilágyi Sándor²⁵, răspunsul lui Melanchthon a sosit în Transilvania la 16 ianuarie 1558 și conținutul acestei scrisori a fost cunoscut și de Kálmáncsehi. Acesta, datorită tonului conciliant al scrisorii, a sperat într-un *modus vivendi* cu lutheranii, dar sinodul din 1 mai 1558 nu i-a dat câștig de cauză. În primul rând, Kálmáncsehi nu ar fi putut participa la acest sinod, pentru că la 21 decembrie 1557 s-a stins din viață la Debrețin.

Scrisoarea lui Melanchthon²⁶ este datată 16 ianuarie 1557 și ajunge în Transilvania în martie 1557. Este posibil ca reformatul sacra-

mentar să fi avut cunoștință de ea, dar disputa decisivă a avut loc în 13 iunie 1557 la Cluj unde, se pare că nici nu a fost prezent, fiind bolnav. Ultima apariție publică a lui Kálmáneshi a avut loc în septembrie 1557²⁷.

Cert este faptul că David și lutheranii au obținut o victorie răsunătoare, dar, în ciuda victoriei, încrederea nezdruștinată a acestuia în adevărurile evanghelice apărute până acuma intră în declin.

La 23 aprilie 1558, Dieta de la Turda²⁸ a prohibit secta sacramentarilor, nemaiașteptând hotărârile sinodului din iunie 1558 de la Turda. Acest fapt denotă că în primul rând și la urma urmei tot factorii politici decideau asupra libertății confesionale. Totuși, restricțiile legii au rămas pe hârtie, pentru că nu s-au înregistrat executii ea în Occident²⁹.

La 1 iunie 1558 își deschide lucrările sinodul de la Turda³⁰ care își redactează articolele în termeni categorici și incisivi. În privința euharistiei, sinodul se aliniază la învățătura lutherană, iar în privința medierii jertfei lui Cristos la cea catolică. În celelalte articole se pune accent pe perfecționarea pregătirii păstorilor, pe corijarea vieții lor morale, cu precizarea că acestia să nu mai betivească. Adiaforele la taina administrării botezului și alba să se păstreze.

Intoleranța lutheranilor a ajuns până acolo, încât acestia au refuzat ținerea oricăror legături cu ereticii și au cerut cu *"conștiința împăcată"* ajutorul autorităților pentru pedepsirea sacramentarilor. Alte articole stabilesc, simplifică ceremoniile, cadrul liturgic³¹. Acest proces, de asemenea, a avut o evoluție lentă, datorită inhibițiilor dogmatice, atașamentului la elementele tradiționale ce nu pot fi extirpate cu una cu două din structura sufletescă, mentală a individului.

Mai ales în rândul populației ruperea de Biserica romano-catolică a ridicat probleme serioase. O idee, un principiu ce ține de domeniul idealului, neavând corespondent faptic își cucerește adherenți relativ ușor. Dar, când o idee încearcă să reformuleze, sau să reformeze anumite convingeri ce sunt în legătură cu lumea emoțională a individului, provoacă bulversări în planul practicii sociale.

De aceea, alungarea călugărilor, transformarea mănăstirilor în școli, secularizarea averilor mănăstirești, desființarea postului nu au întâmpinat rezistență din partea credincioșilor, dar înlăturarea altarelor, a icoanelor, a statuiilor era ceva de neconceput³².

Într-un sens a decis sinodul de la

Beregszász³³ din 1552: acolo unde credincioșii se încăpățânează în privința menținerii altarelor, clerul să nu se opună, dar învățătura să fie evanghelică. Chiar dacă sinoadele au ținut tot timpul să proclame libertatea conștiinței, această noțiune nu a putut dobândi conotațiile epocii moderne. Libertatea conștiinței, cea confesională pentru reformatorii acelor vremuri, nu însemna nici pe de departe lărgirea acesteia, ci conservarea, îngrădirea ei. Biserica lutherană abia oficializată și consolidată nu numai că nu era interesată în recunoașterea unei alte biserici, fie ea și protestantă, ci acest fapt reprezenta un atentat la siguranța ei.

Pe de altă parte, lutheranii, și nu trebuie acuzați de rea credință, erau convingeți de adevărul învățăturilor lor. Așa cum David pleda pentru veridicitatea învățăturilor lutherane la sinodul din 13 iunie 1557, tot așa va pleda, și cu aceeași convingere, pentru învățăturile calvine.

O biserică oficializată ce se bucura de sprijinul statului nu era dispusă să-și împartă drepturile cu o biserică nu neapărat nouă, ci cu una de-a dreptul eretică. În epocă, chiar dacă cenusă creștina de la Münster fusese spulberată, totuși se mai punea semnul egalității între calvinism și anabaptism, fapt ce făcea ca resentimentele să se amplifice.

Dieceza unitară catolică în urma răspândirii Reformei s-a destrămat în trei episcopii evanghelice, dar din punctul de vedere al veniturilor s-a circumseris în cadrele vechii biserici, evident acolo unde populația a trecut la noua credință. În localitățile unde evangheliicii au devenit majoritari, acestia au preluat biserica și casa parohială³⁴.

În ciuda atitudinii tendențioase a istoriografiei catolice³⁵ privind secularizarea averilor mănăstirești și bisericesti, mostenirea noii biserici a fost cât se poate de precară. În afară de lăcașul de cult și de casa parohială, rareori intra în mostenirea comunităților evanghelice câte un imobil cu relevanță. Evident, noua biserică nu putea mosteni mai mult decât exista din puținul averii bisericii vechi și, pe de altă parte, zeciuiala bisericii evanghelice a fost decapitată în localitățile în care populația a trecut doar în parte la Reformă³⁶.

Conflictul dintre Reforma lutherană și cea calvină nu era doar de ordin doctrinar, lucru, de fapt, foarte firesc în acea epocă atât de incandescentă în circulația și evoluția ideilor, ci și material, privind veniturile. Oficializarea unei noi confesiuni ar fi însemnat concurență, împărțirea bunurilor.

Aplicarea principiului "*maior pars*", în comunitățile în care calvinii ar fi reprezentat majoritatea ar fi determinat inevitabil pierderea lăcasului de cult de către evanghelici. De aceea, scopul Bisericii evanghelice era clar: obstructionarea Bisericii catolice și înăbușirea în fașă a calvinismului. În acea epocă delimitările, individualizările doctrinare, confesionale protestante nu erau la fel de transante ca în secolele următoare.

În plus, sinoadele, disputele nu erau neapărat arene de gladiatori unde doar unul trebuia să rămână în picioare. Aceste sinoade într-adevăr urmăreau găsirea unui compromis, salvarea unității bisericii, dar rareori se finalizau cu un rezultat salutar.

După moartea lui Luther (1546), radicalismul Wittembergului s-a ameliorat, frăiele Reformei fiind preluate de conciliantul Melancthon. Conform meritului profesor Pokoly József, atât Reforma lutherană cât și cea calvină au pătruns în Transilvania de la Wittemberg³⁷.

Până în 1592, majoritatea tinerilor transilvăneni au studiat la Wittemberg, și nu la Geneva, aflându-se sub influența lui Melancthon. Acești studenți au renunțat la a mai studia la Wittemberg datorită faptului că au fost obligați să accepte învățătura lutherană despre euharistie³⁸. Desigur majoritatea pastorilor lutherani proveneau din vechea biserică, erau bătrâni și modești din punct de vedere intelectual³⁹. Evident, aceștia dar și cei scoliti în Occident, nu puteau pătrunde în subtilitățile dogmatice, nu puteau realiza diferența de învățătură dintre Luther și Melancthon privind euharistia.

Căstigarea preotimii lutherane a fost un proces lent. Între 1550 - 1560 biserica lutherană maghiară, pe neobservate se calvinizează⁴⁰.

La 18 august 1559 își deschide lucrările sinodul de la Medias⁴¹ sub presedinția episcopului M. Hebler. Sinodul avea menirea de a pune capăt controverselor dogmatice dintre cele două tabere. Atmosfera devenise incendiară pentru că Heltai și David trecuseră fătiș în tabăra calvinilor. Ca gestul lui să fie mai convingător demisionează definitiv din funcția "*de episcop al bisericilor maghiare*", încă din 16 martie 1559⁴². Sașii își manifestă vădit antipatia față de calvini și nu polemizează cu David decât de nevoie, acesta neavând decât foarte puțini adepți.

Disputa aprinsă între cele două tabere a fost influențată și curmată de dispoziția Universității sâsești⁴³ care dăduse ordin preotimii lutherane

în frunte cu Hebler, să nu accepte altă învățătură decât cea lutherană despre Cina Domnului. Evident, sinodul se destramă fără ca să se fi ajuns la vreun rezultat și calvinii părăsesc Mediasul "*fără pradă, fără glorie, ca niște lupi flămânzi*". Sinodul de la Medias a ridicat încă un zid între cele două orientări.

Preotimea calvină întărită de atitudinea de frondă a sașilor trece la fundamentarea Bisericii reformate. Sinodul din iulie 1559 de la Oradea hotărăște reformarea Transilvaniei în spirit calvin.

Principele Ioan Sigismund, dându-și seama că o nouă fractionare confesională ar determina noi perturbări în viața politică și dezaprobare din partea Occidentului protestant, pînă la ultim efort, a încercat să împace cele două tabere⁴⁴. Desigur, principele în vârstă de 19 ani era sub influența episcopului-capelan Dionisie Alesius și reprezenta interesele lutheranismului, chiar dacă nu trecuse fătiș la noua credință, ce stătea la baza ființei statale a Transilvaniei⁴⁵.

Sinodul de la Oradea din 18 august 1559⁴⁶ sub conducerea celor trei corifei ai Reformei calvine David, Heltai și Méliusz, formulează învățătura despre euharistie și unește cele două curente reformate din Transilvania și Ungaria într-o confederație frățească, stergând stigma sacramentarismului de pe frontispiciul noii orientări. Participanții, în exclusivitate calvini, au speculat autoritatea mediatore a lui Melancthon pentru a dovedi ortodoxia calvinismului. Principele Ioan Sigismund își manifestă intenția de a împăca cele două curente, dar rezeziunea evenimentelor a tulburat luciditatea rațiunii politice și religioase⁴⁷.

În toamna anului 1559 se stinge din viață ultimul reazăm al catolicismului din Transilvania, regina Isabela. Predicatorii calvini întorși de la Oradea încep propaganda în ciuda legilor restrictive din 1557. Principele Sigismund⁴⁸, prins în vâltoarea evenimentelor, nestatornic și influentabil, neputincios, dar cu un spectru intelectual neobișnuit de multilateral și nicicum un simplu "*fanatic protestant*"⁴⁹ cum îl denumeste Augustin Bunea, a intrat sub influența consilierilor săi.

Pastorii calvini, văzând că cei mai înverșunati dușmani ai calvinismului, sașii, nu au putut fi înduplecați la sinodul de la Medias, și-au îndreptat atenția spre pastorii lutherani maghiari care simpatizau cu mișcarea helvetică. Pentru căstigarea acestora se convoacă sinodul de la Tg. Mureș⁵⁰ la 31 octombrie 1559 care retează orice speranță de păstrare a unității de

credință și deschide o nouă epocă în istoria Reformei din Transilvania. Sinodul așază prima piatră la temelia Bisericii reformate: prima mărturisire de credință calvină din Transilvania.

Astfel, cele două confesiuni se delimitează pe criterii strict naționale, desigur cu mici excepții. Sașii din punct de vedere confesional prezintă o atitudine colectivă, lutheranismul pentru ei fiind un bastion împotriva catolicismului, feudalului maghiar, și nu în ultima instanță împotriva calvinismului⁵¹. Cei care nu se circumscriu în acest cerc instituționalizat și definitiv pentru sași se pierd. Heltai și David se pierd pentru națiunea săsească tocmai din această cauză, trecând la calvinism și apoi la unitarianism.

Mărturisirea de credință întocmită la Târgu Mureș nu se deosebea de cea a lutheranilor decât în privința euharistiei⁵². Întemeierea Bisericii reformate ca perioadă coincide, și nu la voia întâmplării, cu eliberarea de sub dominația habsburgică, cu separarea Transilvaniei de Ungaria și elaborarea bazelor constituționale ale principatului. Protestantismul, și în special cel helvetic, a fost un promotor prin excelență al celor mai nobile valori și principii democratice, al libertății conștiinței, al suveranității naționale, și ca atare, prin potenții săi politici, a susținut lupta de eliberare națională și abolirea regimului absolutist. De aceea, calvinismul devine o cauză națională, o "*religie maghiară*". Numai în comunitățile unde sașii sunt majoritari maghiarii rămân la lutheranism.

Statutul noii orientări confesionale era incert. Sinodul de la Oradea din 1559 reușise să sceargă stigmatul sacramentarismului și al ereziei de pe frontispiciul calvinismului, dar aceasta nu-i conferea statutul de religie receptă, ci doar unul tolerat pe moment, ce urma să fie extirpat. Decretele din toamna anului 1558⁵³ emise împotriva sacramentelor sunt relevante.

La 10 ianuarie 1560 a fost convocat un nou sinod la Mediaș cu scopul de a reduce la tăcere tabăra calvină. Atât lutheranii, cât și calvinii au respins doctrina transsubstanțierii. Primii susțineau unitatea reală, de facto, a celor două naturi ale lui Cristos în euharistie, iar calvinii recunosteau aceasta doar "*spiritualiter*". Unitatea celor două naturi nu se poate realiza realmente pentru că trupul preaslăvit al lui Cristos este în cer. Calvinii nu au acceptat nici învățătura lutherană "*manducatio impii*" conform căreia necredincioșii și nedemniții luând stintele

daruri se împărtășeau cu trupul și sângele Domnului, iar lutheranii și-au reafirmat doctrina ubiquității. Cristos cel înviat și înălțat sade la dreapta Tatălui ca om și ca Dumnezeu, iar acest loc este deopotrivă în cer și pe pământ, acolo unde poate sluji la mântuirea omului. Disputa dintre cele două tabere, în ciuda străduintelor părților nu a avut rezultatul scontat⁵⁴.

Dieta Transilvaniei întrunită pe 11 noiembrie 1560 la Cluj a hotărât convocarea unui nou sinod care să soluționeze conflictul dogmatic ce dusesse la exasperare spiritele și scârbise publicul⁵⁵. Sinodul și-a deschis lucrările la 6 februarie 1561 la Mediaș⁵⁶. În prealabil, David, Heltai și alți pastori calvini în biserica mare din Mediaș au redactat 14 articole care conțineau mărturisirea de credință a Bisericii reformate. Zwingli este condamnat ca eretic, iar sacramentul euharistiei devine sacrament, eficient numai prin credință. Ca dovadă că pastorii calvini încă nu aveau învățătura definitivată este faptul că de această dată acceptă "*manducatio impii*" într-o formă mușamalizată, adică pâinea și vinul în transformarea, prefăcerea lor în sacrament nu depind de preot și de credinciosul care se cuminecă. Hebler a întocmit o mărturisire de credință în care sunt cuprinse articolele de credință contradictorii, pe care a trimis-o la Wittenberg, Rostock, Leipzig și Frankfurt. Cum era de așteptat, nici acest sinod nu a avut nici un rezultat.

Atât principele, cât și cancelarul Csáky erau dușmani ai calvinismului și aceste sinoade s-au întrunit la comandă politică cu scopul de a înăbuși calvinismul și nu de a negocia, disputa cu acesta. Pe de altă parte, momentul disputelor era inoportun. Melancton tocmai murise în 1560 și în orientarea teologică occidentală survenise o redirectionare spre lutheranismul conservator, urmașii săi, filipistii căzând în dizgratie. Astfel, tertipul folosit până acum a căzut în desuet. Referirea, apelarea la autoritatea lui Melancton le-ar fi oferit pe tavă lutheranilor puterea de a dezavua mișcarea helvetică și punerea în aplicare a legilor punitive din 1557 și 1558.

Contextul politico-religios din Europa de Vest nu era nici pe departe favorabil pentru calvinii din Transilvania. Bisericile reformate din Imperiul German au subzistat vicisitudinilor, dar recunoașterea "*de iure*" a avut loc abia în 1648. Calvinismul a putut fi izolat doar temporar și unidirecțional. Sașii, dispunând de o unitate politică inexpugnabilă, au reușit cu succes să oprească valul năpăditor al calvinismului

în mijlocul lor. Maghiarii și secuii, nedispunând de această unitate, au fost copleșiți de torentul calvinismului și apoi al unitarianismului. Reformarea sașilor s-a înfăptuit la comandă politică⁵⁷, menținerea lor în tiparele wittenbergheze s-a realizat sub oblăduirea Universității, iar trecerea lor la Reforma calvină ar fi fost posibilă tot în urma unei comenzi politice. În schimb, reformarea maghiarilor și a secuilor s-a înfăptuit în mod disparat, necentralizat, neinstituționalizat, generațiile vechi nerealizând schimbarea decât prin dispariția ornamentelor, iar generația tânără, sub impactul evenimentelor, s-a trezit ca fiind protestantizată. Este adevărat că după catastrofa de la Mohács stăpânul feudal, interpretând dreptul său senioral în mod extremist, preia prerogativele, atribuțiile bisericești, își arogă "*ius reformandi*", dar aceasta numai în cazul comunităților care au trecut la Reformă⁵⁸. Acest "*ius reformandi*" se concretizează în supravegherea vieții bisericești, școlare, în convocarea, prezidarea sinoadelor, dar nu în reformarea totală, cu forța a unei comunități. Răspândirea Reformei este mai rapidă acolo unde mâna stăpânului feudal este mai puțin simțită, dar în schimb în epoca Contrareformei recatolicizarea s-a făcut în forță, aplicându-se principiul "*cuius regio, eius religio*".

Asa a fost posibilă peregrinarea comunităților maghiare și secuiești de la o confesiune la alta. În vâltoarea acestor dispute acerbe, cele două orientări se distanțează din ce în ce mai mult, realizează imposibilitatea găsirii unui consens și în mod conștient se individualizează. Calvinii, mai radicali, înlătură din biserici orice urmă de ornament, îndepărtând și orga. Pentru săvârșirea serviciului divin au fost păstrate doar amvonul și o masă simplă din lemn unde se celebra Cina Domnului.

În condițiile unui context european nefavorabil și ale unei emulații, ale unei animozități interne, reformații erau în impas. Șansele de oficializare practică erau nule. Stările transilvănene priveau cu neîncredere evoluția evenimentelor. În lipsa sprijinului politic preoțimea reformată și-a pus speranța în posibilitatea unei victorii la un proxim sinod. Sinodul din 1561 de la Cluj continuă șirul sinoadelor ce au încins spiritele și au ascuțit contradicțiile și mai mult, dar au netezit drumul recunoașterii oficiale a confesiunii calvine. Sinodul a fost prezidat de conciliantul Kopácsi István, care în ciuda eforturilor, pe maghiari i-a mai putut ține într-un mănunchi, dar pe sași nu i-a putut câștiga

sub nici un chip. Documentul final al sinodului, împreună cu o scrisoare a principelui adresată principelui elector August, în care se condamnă calvinismul din start, a fost dus de o delegație transilvăneană ce a părăsit țara la 10 octombrie 1561. Tendentiozitatea și lipsa de sinceritate a acestui demers reiese nu numai din scrisoare, ci și din faptul că din delegația alcătuită din Cristian Georgius, Fruch Michael și Unglerus Lucas nu făcea parte nici un maghiar calvin, și că documentul a fost trimis în centrele conservatoare ale lutheranismului, la Wittenberg și la Leipzig⁵⁹. Evident că teologii acestor centre au dat câștig de cauză lutheranilor transilvăneni. Pastorii calvini la sinodul de la Cluj au comis imprudenta de a lansa în discuții pentru prima dată doctrina predestinării, fapt ce i-a exasperat la culme pe sașii lutherani. În epocă doctrina predestinării⁶⁰ era privită nu numai o simplă erezie, ci o monstruozitate echivalentă cu antitrinitarianismul și anabaptismul.

Delegația s-a întors cu răspunsul universităților germane în martie 1562 și a fost citit în fața principelui în cadrul sinodului din 8 martie 1562, de la Sibiu. Sinodul a adoptat o nouă mărturisire de credință alcătuită din 7 articole, condamnând sacramentarismul și păstrând anumite reminiscențe din vechea biserică precum reintroducerea spovedaniei în rândul tainelor și păstrarea adiaforelor privind statutul femeilor lăuze⁶¹. Sentința favorabilă lutheranilor a deschis posibilitatea adoptării în proxima dietă a unor legi anticcalvine. În ciuda acestui fapt, calvinismul își croiește drum, ce-i drept temporar, la Brașov determinând o serie de turbulențe, ce s-au soldat cu expulzarea pastorului procalvin sas, Titus Amician din oraș⁶².

Persecutarea calvinilor ar fi primit temei legal în dieta ce urma a fi convocată dacă nu ar fi intervenit trădarea lui Melchior Balassa, comandantul armatei transilvănene. Acesta, în alianță cu nobilimea probahsburgică, a încercat o lovitură de stat, trecând de partea austrieșilor. Principele, fiind ocupat cu înăbușirea acestei răscoale a amânat convocarea dietei și, ca atare legea împotriva sacramentarilor nu a putut fi adoptată. Opinia publică, în urma acestui nou atentat la independența statului, devine mai sensibilă, mai receptivă la orientarea calvină.

Acest lucru a fost posibil din două motive: pe de o parte, deoarece calvinismul a fost adeptul independenței de stat și al libertății conștiinței, și ca atare promova o politică anti-

habsburgică, anticatolică. Pe de altă parte, năzuințele religioase, sentimentele naționale și anticatolice s-au regăsit mai complet în cadrele calvinismului decât în cele ale lutheranismului⁶³. După lichidarea revoltei lui Balassa, problema statuării calvinismului revine în centrul atenției politicii de stat. Dieta de la Turda din 6-13 iunie 1563⁶⁴ recunoaște ca religii recepte lutheranismul și catolicismul, asigurându-le securitatea. De controversa dogmatică din sânul Bisericii evanghelice dieta ia cunoștință, dar nu se ocupă în mod special. În schimb ordonă folosirea în comun, alternativ a bisericilor.

Oficializarea confesiunii calvine ridică probleme nu atât privind ortodoxia uneia sau a alteia, ci mai cu seamă probleme de ordin material. Fragmentarea unei comunități din punct de vedere religios în două sau trei confesiuni ar fi însemnat creșterea substanțială a obligațiilor enoriasilor față de biserică și scăderea nivelului de trai și spiritual al preotimii⁶⁵.

Sinoadele de la Tarczal - Turda din 1562-1563⁶⁶ au continuat fundamentarea dogmatică a noii biserici. Astfel, se redactează o mărturisire de credință pe baza sistemului dogmatic al lui Theodor de Bêze "*Confesio christianae fidei*", urmașul lui Calvin la Geneva. Literatura dogmatică până în deceniul al VIII-lea al secolului al XVI-lea a avut o notă de originalitate; în schimb, la sfârșitul secolului originalitatea este înlocuită de compilatie în fața avalanșei unitarianismului și a Contrareforme⁶⁷. După aceste sinoade cele două Biserici își publică confesiunile, precizându-și și mai pregnant individualitatea. Ruptura dintre cele două biserici era inevitabilă.

Enoriasii trec în masă în Biserica reformată spre disperarea principelui, și a cancelarului Csáky. Evident că acest aflux de credincioși în noua biserică nu a însemnat înfrângerea lutheranismului, iar recunoașterea calvinismului nu trebuia să se concretizeze în lezarea intereselor primei biserici. Calea oficializării calvinismului a fost netezită și de mașinațiunile medicului italian Georgio Blandrata, venit pentru a doua oară în Transilvania și pripăsit la curtea principelui pe care reușise să-l manipuleze din punct de vedere religios. Blandrata⁶⁸, un teolog diletant, prea puțin inițiat în dogmatica filozofică, în profunzimea credinței, însă diplomat rafinat, versat în șantașuri și diversțiuni a reușit să paralizeze puterea de decizie a principelui și să elaboreze un plan de perspectivă de implantare a unitarianismului printr-o filieră calvină temporară.

Dieta de la Sighisoara din 12-21 martie 1564 a garantat în continuare libertatea confesională și a hotărât convocarea unui sinod decisiv la Aiud. Hotărârea dietei de convocare a sinodului decisiv, practic era un ultimatum și excludea posibilitatea unei înțelegeri și obliga părțile să adopte o poziție transantă. Hotărârea aceasta a fost luată sub influența pericolului turcesc și austriac pentru păstrarea păcii interne⁶⁹. Pe de altă parte, este adevărat că disensiunile erau ireconciliabile, dar tot atât de adevărat este că hotărârea dietei încuraja, cel puțin tacit, despărțirea.

Sinodul de la Aiud din 9-15 aprilie 1564 a fost prezidat de Blandrata, ale cărui sentimente antitrinitariene erau arhicunoscute. Discuțiile purtate în biserică mare din Aiud nu au avut nici un rezultat, deoarece s-au desfășurat sub auspiciile scrisorii principelui citite de un comisar guvernamental. Scrisoarea, desigur, redactată sub influența lui Blandrata, permitea în mod indirect separarea calvinilor de Biserica lutherană și constituirea lor într-o biserică independentă. Practic asistăm la constituirea Bisericii reformate în Aiud⁷⁰, unde calvinismul nu avea nici o relevanță. Primul pastor reformat este atestat doar în 1578 pe numele Koppányi Orbán.

Sasii au sosit la Aiud în frunte cu episcopul lor, Mathias Hebler, și în prima zi (9 aprilie) nu au fost informați în privința disputei, iar a doua zi Blandrata îi aduce la cunoștință lui Dionisie Alesius că pe baza scrisorii principelui a fost destituit din funcția de episcop lutheran maghiar. În 11 aprilie 1564 Francisc David a fost ales episcop reformat iar lutheranilor maghiari li se permitea dreptul de a alege alt episcop⁷¹. Disputa la porunca principelui a debutat în scris pentru a se evita crearea unei atmosfere de animozitate și altercații incisive. Modul în care au acționat calvinii în vederea oficializării lor a uimit posteritatea și i-a dezamăgit pe contemporani. În 11 aprilie calvinii au scos la iveală un document, "*Modus concordiae*"⁷², care, desigur, conținea deosebirile doctrinare, iar sasii pur și simplu, erau invitați să cedeze în punctele divergente. Tabăra calvină astfel vedea negocierile ce trebuiau să aibă loc. Evident că demersurile nu erau sincere și se urmărea umilirea lutheranilor; ea orice urmă de culpă să fie înlăturată, calvinii se socoteau parte lezată chemată în instanță.

Documentul detaliază controversa euharistică. În primul rând contestă "*manducatio oralis*" ca fiind o învățătură catolică ce nu are funda-

ment biblic și nici sfinții părinți nu o cunoșteau. Sfintele Daruri nu sunt doar simple simboluri, ci o mărturie și un semn cert al harului și pecetea făgăduințelor divine care ne întăresc credința. Cina Domnului este un instrument pentru cei aleși pentru mântuirea lor și alt folos nu au. Sfintele Daruri nu au nici o eficiență decât dacă ele sunt luate prin credință; Cina Domnului comportă daruri aparte ale Duhului Sfânt, Sfintele Daruri nu depind de elementele pământești, ci de lucrarea cerească a Duhului. Trupul lui Cristos este hrană duhovnicească pentru suflet.

Sașii au răspuns în 15 aprilie 1564 printr-o mărturisire de credință tipic lutherană în care recunoșteau necesitatea penitenței înainte de cuminecare și necesitatea credinței celui care se cuminecă, dar Cristos este prezent în Sfintele Daruri *“realiter”* și nu *“spiritualiter”*. La 16 aprilie calvinii au luat o atitudine de afront, răspunzând foarte arogant că învățătura lor corespunde cu Sfânta Scriptură și nu are nici un sens ca lutheranii să disece învățătura lor și, pe de altă parte, consubstanțierea lutheranilor nu se deosebește cu nimic de monstroasa transsubstanțiere a catolicilor.

Disputa în scris a fost preschimbată într-una verbală, deoarece Blandrata a reușit să-l convingă pe pricipele Ioan Sigismund de eficiența ei într-o asemenea manieră. Într-o dispută de acest fel lutheranii puteau fi manevrați și atrași în cursă mai ușor. Cele 4 teze, propoziții au fost redactate de Blandrata în așa fel încât făcea ca înțelegerea să fie imposibilă și aveau menirea să-i obstrucționeze, să-i deruteze pe lutherani.

1. Prin și cu pâinea în adevăr Cristos este împărțit credincioșilor într-o unitate sacramentală sau în mister, El fiind prezent dar, nu se știe unde.

2. Trupul lui Cristos este consumat, mâncat în substanță și intrăm în comuniune cu El în adevăr și în realitate.

3. Pâinea în accepțiune sacramentală este trupul lui Cristos.

4. Trupul actual al lui Cristos este de altă natură privind calitatea, esența, decât înaintea morții⁷³.

Iscusința dialectică, formulările alunecoase și-au atins scopul.

Oricum am încerca să cosmetizăm demersul lui Blandrata, un fapt este cert: medicul italian nu a dorit nici o clipă realizarea unității, ci, dimpotrivă, accentuarea deosebirilor. De aceea a acționat într-un mod abuziv și fără scrupule. Până acum disputele s-au desfășurat în maniera

acelor vremuri, manieră în care invectivele pamfletărești, acuzațiile imaginare, jignirile erau frecvente și nu reprezentau o noutate. Dar, de la simple atacuri verbale până la o acțiune atât de mârșavă, era o distanță uriașă pe care calvinii sub mașinațiunile lui Blandrata nu s-au sfiiți să o parcurgă.

În ciuda faptului că ruptura era iminentă, sașii răspund prin Hebler care alcătuiește trei teze: 1. Cuvintele Mântuitorului referitoare la euharistie trebuie luate *“stricto sensu”* și nu simbolic, pentru că altfel denaturăm înțelesul lor, 2. Pâinea și vinul care ne sunt date le luăm nu numai spiritual ci le mâncăm cu gura noastră trupească, *“manducatio oralis”*, 3. Cu trupul și sângele lui Cristos se cuminecă nu numai credincioșii, ci și fătarnicii, dar spre pierzarea lor⁷⁴.

Ruptura era definitivă. *“Alea iacta est.”* Blandrata își atinsese scopul, reușise să ridice prima haltă în realizarea planului său de a impune unitarianismul în Transilvania.

Nu mai rămânea de făcut decât convocarea unei diete care să oficializeze faptul împlinit. Noua dietă a fost convocată pe 4 iunie 1564 la Turda. Stările au oficializat noua confesiune protestantă⁷⁵. Articolul nr. 5 preciza că noua religie este receptă, și că Biserica Reformată este maghiară. Lutheranii maghiari intrau sub jurisdicția episcopului reformat. Articolul mai prevedea că fiecare comunitate are dreptul să țină preot de confesiunea de care aparține, iar acolo unde lutheranii nu-și pot permite întreținerea propriului păstor, atunci să poată frecventa nestingheriți o biserică de confesiunea lor. Așadar, dieta permite comunității dreptul de liberă alegere a confesiunii și interzice convertirile prin forță⁷⁶. Totuși, această libertate confesională nu trebuie privită, interpretată în contextul epocii moderne. Comunitățile aveau într-adevăr dreptul de a-și alege confesiunea, dar acest drept se referea la o paletă îngustă și oficializată. Acest drept nu era conferit și românilor, care practic, pentru a intra în legalitate erau obligați să adere la una din religiile recepte, după cum vom vedea și de Dieta din 1566.

Textul legii practic consacră departajarea celor două confesiuni pe criterii naționale. Religia eparhiei sibiene este evanghelică de națiune săsească, iar eparhia clujeană este reformată de națiune maghiară. Jurisdicția acestor eparhii însă nu respectă în totalitate departajările confesionale și naționale, pentru că de eparhia Clujului aparțineau și evanghe-

licii maghiari și sași, iar de eparhia Sibiului aparțineau și maghiari reformați. Evident, această jurisdicție se concretiza doar în chestiuni administrative, nu și în cele doctrinare.

Poziția Bisericii reformate a fost consolidată și de scrisoarea de recunoaștere a Academiei

din Heidelberg. Desigur spiritul acelor vremuri sancționa o asemenea recunoaștere europeană. Biserica lutherană nu mai putea arunca praful ereziei în ochii sacramentarilor pentru că și aceștia aveau o recunoaștere de o autoritate indiscutabilă.

Drd. Vigh Béla

Note

1. POKOLY JÓZSEF, *Az erdélyi református egyház története*, Budapest, 1904, vol. 1, p. 103
2. RÉVÉSZ IMRE, *Református egyháztörténet*, Debrecen, 1938, vol. I, p. 73
3. NAGY GÉZA, *Kálvinista jellemképek*, Cluj, Editura Mincra, 1930, p. 11
4. *Ibidem*, p. 11
5. *Ibidem*, p. 11-15
6. BOD PÉTER, *Szirmai szent Polikarpus*, 1766, p. 3, și BUNYHAI VINCE, *A váradai püspökség története*, 1883, p. 398
7. NAGY GÉZA, *op.cit.*, p. 11
8. ZOVÁNYI JENŐ, *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Budapest, 1921, p. 304
9. ZOVÁNYI JENŐ, *A helvét irány első jelentkezései és terjedései*, în *Protestáns Szemle*, 1917, anul 39
10. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 104
11. NAGY GÉZA, *op.cit.*, p. 11
12. REINERT KARI, *Die Gründung der Evangelischen Kirchen in Siebenbürgen*, Wien, 1979, p. 227
13. G.D. TEUTSCH, *Urkundenbuch der evangelische Landeskirche AB in Siebenbürgen*, p. 239
14. *Ibidem*, p. 239
15. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 239
16. ORBÁN BALÁZS, *Torda város és környéke*, (variantă electronică). În biserica din Torda dicta a votat prima lege din Europa privind libertatea confesională
17. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 112, și G.D. TEUTSCH, *op.cit.*, p. 240, și TEUTSCH FRIEDERICH, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, 1921, p. 274
18. RÉVÉSZ IMRE, *op.cit.*, Vol. I, p. 56
19. ZSILINSZKI MIHÁLY, *A magyarországi protestáns egyház története*, Budapest, 1907, p. 73
20. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 238
21. SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdélyország története*, Pest, 1866, vol. I, p. 275
22. PRUZSINSZKI PÁL, *Kálvin János, Pápa*, 1912, vol. 2, p. 276-280
23. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 227
24. TEUTSCH FRIEDERICH, *op.cit.*, p. 277
25. SZILÁGYI SÁNDOR, *op.cit.*, p. 276
26. JUHÁSZ ISTVÁN, *Hívallás és tisztelem*, Cluj, 1996, p. 30
38. Autorul analizează pe larg influența lui Melancthon asupra evoluției dogmatice din Transilvania
27. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 227
28. SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, vol. 2, p. 93
29. Totuși se pare că o execuție, o ardere pe rug avut loc undeva între anii 1538 - 1540 ct. lui BUNYHAI VINCE, *A váradai püspökség története*, p. 398
30. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 117
31. *Ibidem*, p. 117

32. ZSILINSZKI MIHÁLY, *op.cit.*, p. 74
33. *Ibidem*, p. 85
34. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 117
35. BUNYHAI VINCE, *A váradai püspökség története*, Oradca, 1883, vol. 2, p. 440-442
36. RÉVÉSZ IMRE, *op.cit.*, p. 58
37. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 120
38. BOD PÉTER, *op.cit.*, p. 14
39. TEUTSCH FRIEDERICH, *op.cit.*, p. 279 și BUNYHAI VINCE, *op.cit.*, p. 432
40. Procesul fractionării și individualizării celor două curente este tratat mai pe larg de BOTHA ISTVÁN, *Méltóság, Editura Academiei*, Budapest, 1978, p. 161-173
41. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 259-260, și SZILÁGYI SÁNDOR, *op.cit.*, p. 376
42. BOD PÉTER, *Magyar Athenas*, 1766, p. 56
43. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 259-260, și POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 127
44. SZILÁGYI SÁNDOR, *op.cit.*, p. 376
45. BOD PÉTER, *Szirmai szent Polikarpus*, 1766, p. 16
46. BUNYHAI VINCE, *op.cit.*, p. 438
47. SZILÁGYI SÁNDOR, *op.cit.*, p. 377
48. RÉVÉSZ IMRE, *Magyar református egyháztörténet*, vol. I, p. 293
49. BUNEA AUGUSTIN, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoginului, Sihăstului și Bălgradului*, Blaj, 1902, p. 41
50. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 133
51. BUCSAI MIHÁLY, *A magyar református egyház története*, Sárospatak, 1995, p. 57
52. JUHÁSZ ISTVÁN, *Hívallás és tisztelem*, Cluj, 1996, p. 34-38
53. SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, vol. 2, p. 93
54. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 263
55. GRAMA ALEXANDRU, *Instituțiile calvinice din biserica din Ardeal*, Blaj, 1895, p. 392. Desigur lui Grama îi displace această "diputomanie" cum o denumeste el având în vedere nivelul intelectual, de pregătire teologică al clerului ortodox, dar nu numai.
56. TEUTSCH FRIEDERICH, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, 1921, vol. I p. 278, și REINERT KARI, *op.cit.*, p. 267-268
57. BUCSAI MIHÁLY, *op.cit.*, p. 59
58. RÉVÉSZ IMRE, *op.cit.*, p. 59
59. TÖRTÉNELMI TÁR, 1878, p. 471-472
60. KALVIN JÁNOS, *A keresztény vallás rendszere*, Pápa, 1910, p. 202-229
61. REINERT KARI, *op.cit.*, p. 272-275
62. POKOLY JÓZSEF, *op.cit.*, p. 138
63. *Ibidem*, p. 142
64. SZILÁGYI SÁNDOR, *op.cit.*, p. 377

65. SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, vol. 2, p. 218

66. BOTTIA ISTVÁN, *Méltusz Péter ifjúsága*, p. 163

67. ZSILINSZKI MIHÁLY, *op.cit.*, p. 52

68. Amănunte referitoare la medicul italian Georgio Blandrata vezi în lucrarea lui UNGVÁRI SÁNDOR, *A magyar reformáció az ottomán hódoltság alatt a XVI században*, p. 305-320

69. REISNERI KARL, *op.cit.*, p. 278

70. MUSNAI LÁSZLÓ, *Nagyenyed és református egyháza*, Aiud, 1936, p. 35

71. REISNERI KARL, *op.cit.*, p. 279

72. G.D. TEUSCH, *Urkundenbuch der evangelische Landeskirche AB in Siebenburgen*, vol. 2, p. 82-90

73. *Ibidem*, p. 100

74. *Ibidem*, p. 95

75. *Ibidem*, p. 90. "Ad tollendus igitur huiusmodi disputationes pacificandasque utrisque partis conscientias, pro quiete Regnicolarum statutum est ut a modo in posterum utrique parti liberum sit, sive Kolovariensis aut Cibiniensis ecclesiarum religionem et asertionem tenere velit..."

76. SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdélyi országgyűlési emlékek*, vol. 2, p. 231-232

Zusammenfassung

Der Entfaltung der Calvinismus aus Siebenburgen im 16ten Jahrhundert

Die religiöse Reform des 16. Jahrhunderts aus Siebenburgen, war lange Zeit ein unantastbares Thema in der rumänischen Geschichtsschreibung. Wenn man über dieses Thema geschrieben hat, dann hat man nur oberflächlich, nebenbei berührend und nicht immer lobend geschrieben.

In diesem Studium haben wir versucht das Eindringen der zweiten Welle der Reform, der Calvinismus natürlich, parallel mit der Entfaltung des Luthertums zu verfassen. Das so breite, bekenntnismässige Schachbrett Siebenburgens hat auf den besonderen politischen Umständen beruht, die die Koexistenz vier verschiedener Glauben erlaubt haben.

Der Turdaer Landestag in 1550, der von den protestantischen Faktionen beherrscht war, konnte einfach dem Luthertum einen offiziellen Charakter verleihen. Es war das erste religiöse Toleranzgesetz aus Europa, das den aus Augsburg in 1555 vorherging.

Es ist offensichtlich, daß das Luthertum als auch der Calvinismus und später auch der Unitarismus sich dank einer vorteilhaften, politischen Haltung verbreitet haben. Der Fürst, Ioan Sigismund, hat sich nicht nur dem Verbreiten des Protestantismus nicht entgegen gesetzt, sondern hat ihn mit aller Mühe unterstützt.

Wir haben versucht den so gekrummten Weg, die Auseinandersetzungen, die dogmatische Streitgespräche, die die zwei protestantischen Strömungen in der Nähe ihrer Geburt als Kirchen zurückgelegt haben, hervorzuheben.

Die Geburt der zwei Kirchen bedeutete ein langsamer, langwieriger und erbitterter Prozess. Wir haben versucht diesen Prozess durch das Prüfen der Dokumente der Landestagen und Synoden deren Zeiten, wiederzugehen: beginnend mit dem Muhlbacher Landestag in 1556 bis zum Turdaer Landestag in 1564, als die zweite protestantische Strömung, der Calvinismus beglaubigt wurde.

Conscripția de la 1785 în Scaunul Trei Scaune

Teritoriul fostelor scaune secuiești, din care făcea parte în sec. XVIII și Scaunul Trei Scaune, aflat în vecinătatea Țării Bârsei, în chiar centrul României de astăzi, a fost și este un spațiu multiethnic, multicultural și multiconfesional, care a cunoscut experiențe istorice dintre cele mai interesante. În lumina, în principal, a conscripției urbariale de la 1785, dar și a altor surse bibliografice care aduc informații documentare despre subiectul tratat, am încercat o prezentare a particularităților iobăgiei în satele din Scaunul Trei Scaune în perioada stăpânirii habsburgice a secolului XVIII.

Bazându-ne pe informația oferită de conscripția amintită mai sus ne-am propus realizarea unei analize asupra activității, vieții cotidiene, existenței diverselor păтури sociale, marcate pe de o parte de epoca istorică, iar pe de altă parte de specificul zonei. Metoda de lucru folosită s-a bazat în special pe centralizarea datelor existente în conscripție pentru diverse categorii sociale, acestea fiind coroborate cu informații și date menite să aducă lumină asupra existenței unei colectivități umane.

Conscripțiile urbariale reprezintă pentru istoria social-economică a Transilvaniei feudale unele dintre cele mai prețioase izvoare documentare. Conscripțiile urbariale sunt documentele care conțin date bogate care ne dau o imagine de ansamblu a vieții țăranimii ardelene, întocmite atunci când era necesară o evaluare¹. Motivele întocmirii lor erau variate: în cazurile schimbului de proprietar sau de împărțeață, odată cu introducerea unei noi organizări sau cu instalarea unui nou administrator sau atunci când vechiul urbaniu nu mai corespundea realității².

În grupa materialelor documentare de natura conscripțiilor se disting două mari categorii, și anume: urbariile întocmite pentru și în folosul proprietarului de pământ, pentru ținerea evidenței veniturilor sale și stabilirea raporturilor între supuși și stăpân și conscripțiile oficiale, întocmite de organele de stat pentru stabilirea impunerilor fiscale, pentru nevoi economice și de recensământ. Începând din secolul al XVIII-lea alături de conscripțiile urbariale realizate la cererea stăpânului de pământ au început să fie întocmite și unele con-

scripții de către organele statului care au rămas cunoscute în istorie sub denumirea de conscripții oficiale.

Instaurarea regimului habsburgic în Transilvania a avut urmări importante pentru viața politică și economică a acestei provincii, având în vedere faptul că Transilvania se aflase din 1541 sub suzeranitatea Porții Otomane care nu se amesteca în treburile interne ale provinciei atât timp cât principii o recunoșteau ca putere supremă și achitau tributul³.

Conscripțiile oficiale întocmite de către stat, deși conținutul lor odată cu instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania s-a îmbogățit față de cele întocmite anterior atât prin descrierea proprietății în amănunt cât și prin precizarea îndatoririlor iobagilor în scopul obținerii veniturilor din toate sursele posibile nu mai prezintă aceeași încredere ca cele realizate pentru stăpânul de pământ, deoarece conscriptorii, care erau persoane străine puteau fi induși în eroare de iobagi, care din diverse motive lesne de înțeles, precum teama acestora față de cuantumul dărilor sau la îndemnul stăpânului feudal, nu-și declarau toate bunurile sau le declarau în cantitate mult mai mică⁴.

Conscripțiile urbariale conțin date bogate și diverse redate amănunțit ceea ce le face să devină o importantă sursă de informare științifică pentru studierea diferitelor probleme sociale și economice specifice evului mediu. Ele sunt materiale documentare specifice epocii medievale și care nu mai sunt create odată cu dispariția sistemului medieval.

Din conținutul acestor documente putem obține informații prețioase referitoare la raporturile dintre feudal și supuși, la condițiile materiale, la formele de muncă ale populației iobăgești, la numărul și fluctuația acesteia, la stratificarea ei din punct de vedere social și material, la sarcinile iobăgești, precum și la veniturile senioriale ce decurg din acestea, la arezi, la zălogiri; de asemenea în urbarii putem găsi informații și asupra organizării și schimbărilor administrative, teritoriale ale Transilvaniei⁵.

Conscripția la care ne referim, a fost realizată la inițiativa lui Iosif al II-lea în toamna anului 1784, concomitent cu reforma marelui

Principat; înscrierea populației din 1784-1785 cu certe atribute de recensământ întreruptă de izbucnirea răscoalei lui Horea, a fost reluată în iarna anului 1785 și încheiată abia în anul următor. Această conscripție este considerată de specialiști primul recensământ modern⁶. Ea a urmărit stadiul resurselor umane și a raporturilor din societatea transilvăneană redată statistic prin prisma intereselor militare nedecarate ale curții; de asemenea conscripția putea servi și unor interese fiscale dar care nu au fost nici ele declarate⁷.

Asupra conținutului urbaniului, respectiv culegerea datelor în vederea întocmirii acestuia (care, se făcea de regulă prin ascultarea tăranilor iobagi), se poate afirma că intervenea și arbitriul, datorită neîncrederii manifestate de iobagi care făceau adesea declarații inexacte încercând astfel să contracareze obligațiile lor față de administrație.

Conscripția din 1785 are un caracter general, sunt înregistrați toți locuitorii stabili, cei veniți din alte localități precum și cei ce n-au fost găsiți prezenți la domiciliul lor. Specific acestui urbanu este faptul că instrucțiunile elaborate din ordinul guvernului au fost tipărite și în limba română, iar locuitorii nu au mai fost împărțiți după confesiune sau naționalitate.

Pentru această conscripție nu s-au întocmit instrucțiuni deosebite; s-au folosit cele emise pentru conscripția urbanială din Ungaria la care s-au făcut mici modificări sau adaptări la categoriile iobăgești de aici, la iugărul din Transilvania și la miera din Sibiu⁸.

Conscripția s-a proiectat după aceleași criterii având la bază aceleași nouă puncte de întrebare:

I. Are acum locul acesta urbanu? De are ce fel e acela? De câtă vreme s-au adus înăuntru?

II. Dacă n-are urbanu, pe lângă contractul sau legătură fac slujba cea iobăgească și iobagii și jelerii? Câtă vreme este acum, de când acest obicei s-a început sau au pășit la această legătură locul acesta cu domnii locului? Nu-i așa dară că până a se face acest urbanu sau contractul, au fost altele? Și de au fost, ce feluri și când s-au început împlinirea datoriei acestui de acum obicei?

III. Unde nu-i nice urbanu, nice contractul, din ce stă darul, slujba și datoria iobăgească și jelerească, către domnii locului, care acum s-a obicinuit? Când și în ce chip s-au adus înăuntru acea datorie și alte daruri?

IV. Ce feluri de venituri și dobânzi are locul și hotarul acesta? Sau iarăși în ce feluri de pagube

sau scăderi și lipse au obisnuit a ajunge la locul și hotarul acesta?

Venituri (beneficia): 1. Locuri de arătură, 2. Fânețe, 3. Târguri, 4. Pășuni și rîuri, 5. Apă pentru adăparea vitelor, 6. Lemne de foc și de construcție, 7. Dealuri de vii, 8. Jir sau ghindă, 9. Dacă plătesc arendă fiscalului, 10. Livezi de pomi și grădini de legume, 11. Irestie, 12. Exploatarea și cărăusirea sării, 13. Posibilități de câștig prin munca la mine sau în fabrici apropiate, 14. Pescuitul și folosirea apelor navigabile, 15. Alte izvoare de câștig în locuri de muncă învecinate, 16. Dacă se practică arderea cărbunilor sau a vanului, 17. Alte venituri comune ale satului, 18. Ape de topii cânepa.

Pagube (Maleficia): 1-5 ca și la "Venituri", 6. ca la punctul 15 de la "Venituri", 7. ca și la punctul 19 de la "Venituri".

V. Câte și ce feluri de ierdase de arat și de fânețe are o gazdă întreagă și câte ferdele cu ferdele Sibiului poate semăna într-un ierdaș de arătură? De acest fel is rîturile, că și de două ori să le poate cosi?

VI. Cîtă slujbă a făcut până acum o gazdă și cu câte vite trăgătoare? Și când s-au dus și când s-au întors de la slujbă, socotindu-le-o calea și umblarea în zilele slujbii?

VII. Dau locuitorii de aici domnului locului a noua? Dacă dau, din ce feluri de venituri crescute din pământ și averi o dau aceea? Și de câtă vreme? Și este obiceiul acesta i pe alte domnii în această cinstită varmegie? Afară de acestea ce au obicinuit până în ziua de astăzi să mai dea pe un an iobagii domnului său în rândul altora feluri de daruri la acele? Și mai ales darurile acelea acar în bani, acar în altceva, din ce au stat?

VIII. Câte ocini sau locuri de casă sunt în locul acesta pustii? De câtă vreme, pentru ce pricină s-au pustii? Și acele locuri cu cele ce se tin de ele (apartenențe extravilane) cine le stăpânește?

IX. Locuitorii locului acestuia sunt iobagi de uric au ba?"

La investigarea condițiilor economice ale supușilor se anexează aceleași formulare având titlurile *Beneficia* și *Maleficia*⁹. Sub titlul *Beneficia* ei trebuiau să răspundă după formular: dacă pământurile de arătură sunt bune, productive, în trei câmpuri, produce grâu curat, amestecat cu secară, se pot lucra cu două vite? Fânețele le sunt bune, scutite de inundații, se pot cosi de două ori, produce fân bun pentru îngrășarea vitelor? Și câte măji de fân produce un iugăr. Îi întrebă de grădinile de pomi de hamei, de varză de legume în sat sau în afară de

sat? Dacă au pășune suficientă și bună pentru toate vitele? Locuri de adăpost bune și aproape? Dacă au vii bune sau dacă pot câștiga cu lucrul la vie? Dacă au păduri, lemne de clădit, de foc în hotar, la drum bun și nu departe? Dacă au locuri cu trestie mai ales unde lipsește sau nu sunt de ajuns lemnele. Sunt întrebați de mori, dacă au în sat sau pe aproape? Dacă au apă pentru topit cânepă? Sunt întrebați de arenda fiscală, de dijmă și de nonă. Sunt întrebați de posibilități de câștig, dacă au târguri aproape, dacă au drumuri bune unde să-și poată desface ușor și cu folos, dacă sunt vii pe aproape unde să poată lucra pe bani, dacă pot câștiga cu cărăusitul sării, cu plutăritul, cu arderea de var, de cărbuni? Și în sfârșit dacă au "fabrici" pe aproape care să le aducă câștig?

Sub titlul *Maleficia*, iobagii răspundeau în general la aceleași întrebări arătând neajunsurile și de asemenea puteau să vorbească și despre alte avantaje și dezavantaje dacă mai erau¹⁰. Se anexează de asemenea și diverse tabele într-o ordine stabilită: mai întâi tabelul urbarial apoi cel al viilor și al prestațiilor, după ele al prestațiilor iobăgești individuale, ale dijmelor în in și cânepă.

Proiectul cerea o operație întinsă, complicată și dificilă. Nobilimea era ostilă proiectului, opunea rezistență și chiar influențează declarațiile țăranilor¹¹. Conscripția are evidente intenții urbariale. Obligațiile de lucru se remarcă prin marea lor varietate. Ele variază de la categorie la categorie iobăgească și de la sat la sat, de la stăpân la stăpân și chiar de la om la om¹² uneori (ca în cazul în care unii iobagi erau ei înșiși proprietari ai unor mijloace de producție, cu excepția pământului care aparținea nobilimii - și obligațiile față de stăpânul de pământ erau diferite).

Iobagii mai erau supuși la cărăușii, femeile lor la tors lână sau fuioare de cânepă pentru domeniu, la țesutul acestora, plus daturile sau daniile mai mari sau mai mici, obișnuite peste tot. Slujba se face în cele mai diverse sectoare ale economiei sau nevoilor stăpânului: în agricultură, la pădure, la pescuit, la lucrul domestic etc. Ea se făcea cu vitele, cu palmele, cu ziua, cu săptămâna¹³.

Primele trei întrebări din cele nouă pe baza cărora se întocmeau conscripțiile se refereau la urbariile, contractele sau învoielile anterioare, prin care erau consfințite sarcini iobăgești și drepturi senioriale; cea de-a patra privea calitatea pământurilor din localitatea respectivă; a cincea întinderea vetrei iobăgești; a șasea și a

saptea sarcinile (robota, dijma, nona); a opta privea terenurile părăsite și în sfârșit a noua care se referea la calitatea de iobag.

Declarațiile sătenilor erau întărite prin punerea degetului pe cruce; erau semnate și de conscriptori, care în ultima parte își consemnau observațiile sub care, atunci când exista, era aplicat sigiliul satului respectiv. La întrebarea întâi supușii declară aproape invariabil că nu au urbariu. Acestea dacă erau, erau făcute pentru uzul stăpânului și se găseau în posesia lor¹⁴. Numai jelerii pomenește de contractele lor, din care unele sunt anexate în copie la conscripție.

Iobagii unii prestează patru zile cu palmele, trei sau două zile cu vitele, mai frecventă însă e slujba de trei zile pe săptămână cu diferite variații. Apar și iobagii care fac mai puțin de două zile sau chiar o zi pe săptămână, însă acestea sunt excepții¹⁵. Alți iobagi fac slujba cu săptămâna alternativ, sau concentrată pe mai multe săptămâni. Alții o fac combinată cu taxe, în cantități mai reduse de muncă, răscumpărând restul cu bani¹⁶.

Și la această dată mai apar înscrise pe locuri slujbe nehotărâte, stăpâni la care iobagii lucrează după nevoi, când mai mult când mai puțin după cum li se cere. La jeleri variațiile sunt foarte mari combinând obligațiile cu taxa. Ca un fapt particular semnalăm substituirea slujbei prin biris (slujbas, argat, mercenarius)¹⁷.

Sunt cu totul reduse cazurile în care se poate vorbi de o oarecare regularitate în calificarea sesiei și repartitia pământului de cultură. Inegalitatea în distributia pământului de cultură e sporită considerabil de inegalitatea lui calitativă. Contrastele sunt mai mari între câmpie și deal. De asemenea la unele conscripții sunt anexate diverse modele de tabele: tabelul urbarial, apoi cel al viilor, și al prestațiilor după ele, al prestațiilor iobăgești individuale, ale dijmelor în in și cânepă.

În ceea ce privește numărul și structura populației din Transilvania secolului al XVIII-lea nu se pot face referiri precise, desi, în această perioadă au fost întocmite numeroase statistici în acest sens¹⁸. Conscripția iosefină din 1784-1786 nu este în măsură a reconstitui decât parțial structura etno-demografică a Transilvaniei¹⁹.

Conscripțiile urmăreau în majoritatea cazurilor numai anumite aspecte ale societății și la realizarea lor nu s-a procedat în mod unitar în comitate, districte, scaune și orașe. Totuși ele se completează reciproc și - lăsând deoparte îndoiala față de exactitatea cifrelor și față de rezul-

tatele consemnate - se poate alcătui o imagine destul de autentică a societății de atunci.

La data realizării conscripției, în Scaunul Trei Scaune, ca și în celelalte zone ale Transilvaniei, populația trăia amestecată, români, secui, unguri, sași și desigur țigani²⁰. Conform aceleiași conscripții, Transilvania era împărțită în 8 municipii (orașe libere), 37 de târguri (din care unele privilegiate) și 2555 de sate, în total 2600 de localități²¹. Municipiile, în ordinea mărimii erau: Cluj, Sibiu, Sighisoara, Alba Iulia, Tg. Mureș, Mediaș, Sebeșul săsesc, Dumbrăveni; municipiile nu erau obligatorii cele mai mari și mai populate localități; se avea în vedere importanța lor, existau târguri mai mari decât municipii, de exemplu Turda era mai mare decât Sibiu.

Între târguri se menționează câteva importante: Turda, Zalău, Făgăraș, Aiud, Dej²².

La Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Covasna se află un număr apreciabil de conscripții pentru Scaunul Trei Scaune și pentru câteva sate din împrejurimi, care fac parte din Conscripția generală din 1785; acestea sunt conscripții pentru: Albiș, Aninoasa, Augustin, Baraolt, Belin, Biborțeni, Bodoc, Boroșneul Mare, Canta, Cașinul Nou, Căpeni, Chichiș, Chilieni, Coșeni, Dalnic, Dobârlău, Dobolii de Sus, Doboșeni, Estelnic, Fila, Ghelinta, Harale, Herculan, Hilib, Imeni, Imper, Lisnău, Lunca Călnicului, Lunga, Lutoasa, Mărcuș, Micloșoara, Moacșa, Ormeniș, Ozun, Pava, Peteni, Purcăreni, Racoșul de Sus, Ruseni, Saciova, Sfântu Gheorghe, Surcea, Tâmașfalău, Târlungeni, Tălișoara, Teliu, Tohanul Nou, Valea Scurtă, Zăbala, Zălan, Zărnești²³.

Datele înscrise în conscripția prezentată mai sus - păstrată la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Covasna - constituie un izvor istoric important ce aduce o informație documentară largă asupra existenței acestei colectivități umane, mărturii care reconstituie istoria cotidianului lumii rurale aparținând ținutului secuiesc.

Întrebările conscripției aveau o valoare practică pentru cei care au întocmit-o, urmărind obținerea de informații clare, cât mai aproape de realitate, și care astăzi pot fi privite și interpretate ca o anchetă istorică în investigarea realităților sociale.

Răspunsurile populației la întrebările conscripției devin pentru noi aspecte ale istoriei agrare, ale istoriei dreptului, noțiuni de demografie istorică, reliefând factorii specifici, determinanți ai proceselor istorice, aspectele

obiective și subiective ale acestui proces, chiar dacă sunt restrânse la zona geografică a unui "scaun secuiesc".

Pentru scaunul Trei Scaune, conscripțiile localităților s-au făcut după instrucțiunile și formularele date, există și un exemplu în care datele sunt înscrise românește cu litere latinești și ortografie maghiară, acest caz nefiind singular pe teritoriul Transilvaniei. Pentru celelalte localități răspunsurile au fost înregistrate în versiune maghiară și alături în versiune latină.

Conscripția de la 1785 aduce lămuriri despre pământul cultivat cu grâu, seară, alte cereale; varză, câneapă, legume și livezi. Contraste mari apar între zonele de câmpie și de deal, unde sătenii aveau atât pământ productiv cât și pământ mai puțin productiv (vezi întrebarea a 4-a). Din declarațiile făcute de iobagi rezultă că în general în zonă pământul era slab și pietros, spălat de ploii, greu de îngrășat și cu productivitatea scăzută.

Locuitorii comercializau produsele agricole, în "Trei Scaune" existând numeroase localități în care se țineau târguri de produse sau de animale. (Acest obicei s-a păstrat și astăzi; în localitățile cu statut de orașe Tg. Secuiesc, Sf. Gheorghe, Baraolt, Covasna sunt organizate într-o anumită zi din săptămână - joi la Tg. Secuiesc, sâmbătă la Covasna, etc. - târguri unde vin comercianți din tot județul și chiar din județele învecinate cu diverse mărfuri). Iobagii erau deținători de animale cu care lucrau pământul: vaci, boi; aveau oi și prelucrau lână, lucrau de asemenea lemnul, existau mori. Așadar viața economică a Transilvaniei avea trei elemente principale: pământul, vitele și pădurile și pășunile²⁴.

Pe multe domenii nobiliare soțiile iobagilor aveau variate obligații la curte sau lucrau acasă pentru curte: melitau câneapă, torceau, țeseau, albeau pânza, etc. Ținutul Trei Scaune dispunea de resurse naturale: ape în care se practica pescuitul, unde arau adăpate vitele și înmuiau cânepa, păduri din care era folosit lemn pentru construcții și foc iar în unele localități se practica chiar și comerțul, în special cu lemn de brad.

Pădurile ofereau ghindă, o resursă importantă a acelor timpuri, pentru creșterea porcilor, iar iobagii culegeau mere pădurete și alune din care erau obligați să predea anual stăpânilor nobili. În localitatea Chilieni pădurea era folosită rațional, locuitorii localității fiind obligați să plătească o parte a lemnului folosit.

Conscripția cere să fie trecute în revistă lo-

curile folosite ca pășuni, iar din răspuns notăm că acestea erau destul de numeroase, ele constituind baza creșterii animalelor. Grijă pentru folosirea în totalitate a pământurilor ce aparțin de localitățile menționate în conscripție se desprinde din cuprinsul întrebării a 8-a care cere informații privind identificarea sesiilor lăsate pustii.

Din cuprinsul întrebării a șaptea se observă că iobagii nu plătesc dijmă, arendă fiscală și nonă din nici un produs, obligațiile lor în acest sens constând în respectarea unor cerințe impuse de nobil privind o cantitate de muncă ce trebuia făcută și o cantitate de produse ce trebuia să-i fie predată. În afară de aspectele practice ale existenței locuitorilor, conscripția, prin întrebarea a 4-a, aduce elemente ce descriu starea drumurilor din localități și a căilor de legătură între acestea și celelalte așezări.

Prezentarea existenței iobagilor din hotarul Scaunului "Trei Scaune" se înscrie pe parcursul lucrării într-o încercare de prezentare a istoriei cotidianului în cadrul lumii rurale, documentarea și prezentarea cu toate genurile de informații fiind menită să aducă în prim-plan existența și creația unei colectivități umane, aflate în secolul al XVIII-lea într-o formă avansată a relațiilor medievale, într-un moment în care modernismul se instalează și în Transilvania, fără a fi însă biruitor.

Lucrarea aduce informații și în ceea ce privește tradiția, în această zonă, a folosirii pământului, fânetelor, pășunilor în devălmășie, prezintă stratificarea socială, face o descriere a

satelor iobăgești-grânicerești din Scaunul "Trei Scaune" - acest lucru putând reprezenta un punct de plecare a unor viitoare studii monografice sau etnologice.

Deși datele din conscripție sunt prezentate schematic, din ele se pot desprinde lapte de viață privată, conturându-se o imagine despre normele tradiționale ale satului, care deși respectate, uneori sunt încălcate - dar amenda-te imediat - așa cum se vede în capitolul referitor la moravuri (cazuri de nașteri ilegite, beție, vagabondaj, furt). Astfel, din studiul întocmit prin analiza desfășurării vieții poporului, în straturile de subsol ale societății ținutului secuiesc al secolului XVIII se relevă relația individ-societate, conviețuirea româno-maghiară prin istoricul legăturilor realizate în cotidian.

Demersul nostru a dorit să evalueze o serie de aspecte particulare, în mijlocul unor colectivități formate în cadrul administrativ al unei zone sau așezări, căutând în existența istorică a concretului să sesizeze specificitatea, unicitatea lor. Autenticitatea reconstituirii istorice este determinată în mare măsură de izvoarele utilizate și desigur, conscripția de la 1785 are un anumit grad de probabilitate, dar, așa cum s-a arătat pe parcursul lucrării, pentru că a fost întocmită pornind de la anumite nevoi fiscale, credem că în linii mari a reflectat corect condiția social - economică a locuitorilor din "Trei Scaune". Informații concrete, pe localități, ale conscripției de la 1785, în Trei Scaune, vor fi prezentate în studiile viitoare.

Raluca Tudoran

Note

1. O. PESCARIU, *Conscripțiile urbariale, împrejurările în care au fost create și valoarea lor documentară*, în "Revista Arhivelor", București, 1965, nr. 1, p. 39

2. *Ibidem*, p. 44

3. ANGELICA SCHASER, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Ed. Hora, Sibiu, 2000, p. 87

4. O. PESCARIU, *Conscripțiile urbariale, împrejurările în care au fost create și valoarea lor documentară*, în "Revista Arhivelor", București, 1965, nr. 1, p. 48

5. *Ibidem*, p. 71

6. TOADER NICOLAE, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 17

7. IOAN RANCA, *Românii din scaunele secuiești în antropomorfismele din conscripții*, vol. I, Editura Cămin, Cluj-Napoca, 1995, p. 19

8. DAVID PRODIAN, *Problema iobăgiei în Transilvania (1700-1848)*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, București, p. 186

9. *Ibidem*, p. 187

10. *Ibidem*

11. *Ibidem*, p. 187

12. *Ibidem*, p. 188

13. *Ibidem*, p. 189

14. *Ibidem*

15. *Ibidem*

16. *Ibidem*

17. *Ibidem*

18. IOAN RANCA, *Românii din secuime și răscodul lui Horea*, Editura Pax Historica, Tg. Mureș, 2000, p. 19

19. *Ibidem*, p. 20

20. *Ibidem*, p. 19

21. IOAN N. CIOLAN, CONSTANTIN VOICU, MIHAIL RĂDOVIAN, *Transilvania istorie și dăminare românească*, Editura Sirius, p. 112

22. *Ibidem*

23. *DIAN Covasna*, fond *Scaunul Trei Scaune*, nr. 8, u. a.
de la 881/1 - 881/56

24. IVANCHIŢ NICOLAE VALEANU, TEODOR IONESCU,
IULIU PINCZES. *Gândirea economică din Transilvania (1784-1918)*, Bucureşti, 1981, p. 25

Abstract

The Conscription from 1785 in Trei Scaune

The work is based mostly on unpublished documentary material, its originality being in catching some social - economic aspects concerning the life of the serfs in the Seckler area in the XVIIIth century, reflecting both their material state and their labour obligations (obligation of serfs).

Presenting the life of serfs inside the borders of Trei Scaune is part of an attempt to present a history of day-to-day life at the countryside. The documentation and presentation of all sorts of information is meant to bring forward the existence and creation of a human community, found in an advanced state of medieval relations in the XVIIIth century, in a time when modernism brakes into Transylvania, without prevailing.

The work also brings information regarding the tradition in this area, of making common use of the lands, hay - fields, pastures, it presents the social strata, it makes a description of the serf and frontier guard villages of Trei Scaune, thus being a possible starting point for future monographic works and studies of ethnology.

Although the information from the conscription are oversimplified, they can offer a view over private life, thus outlining the traditional rules of the village, which, though generally respected, are sometimes violated, but instantly punished, as shown in the chapter referring to morals (cases of illegitimate births, drunkenness, vagabondage, robbery). Thus, the study drawn up by analyzing the development of the life of the people in the lowest social strata of the Seckler region in the XVIIIth century, emphasizes the relation individual - society, and also the romanian - hungarian cohabitation, through the history of the realtionships bounded in day-to-day life.

Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până la 1918, de la M la Z) - II

În „Angvstia” nr. 8/2004, Istorie, p. 41-62, am publicat prima parte a dicționarului de cuvinte și expresii românești împrumutate de secui până la anul 1918, de la A la L. Redăm mai jos, în continuare, partea a doua a dicționarului, de la M la Z, plus cuvintele de la A la L care nu figurează în prim parte (vezi lista izvoarelor în prima parte și, în continuare, alte izvoare):

Kováts = KOVÁTS I., *A székelyház*, Cluj, 1909

SzOkl = *Szekely okleveltár*, V

Ținutul = SABIN OPREANU, *Ținutul Săcuilor*, extras din „*Lucrările Institutului Geografic...*”, III, Cluj, 1928.

burduf - în derivate: **a. burdohot** - 1596: Siculeni, scaunul Ciuc, EMSzT, I; 1093; **b. burduban** - 1784: Cernatul de Jos, scaunul Trei Scaune, ibidem.

chilav - **silap** - în sens de foc care abia licărește / lumină slabă de foc - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr.; 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, comitatul Odorhei; MTsz.

coteț - în cuvinte compuse: **kutyakotyec** (coteț pentru câine) - 1909: Secuime, Kováts

mai - **máj** - în sens imperativ de: nu mai...! - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. (*Ne máj vesztogetöm rea a szót / Mit máj vesztogetöm s.a.*); 1893: Secuime, Nyr XXII 38; 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz.

marfa - **márfa** - 1) în sensul de marfă - 1878: Secuime, Nyr VIII 515; 1881: comitatul Trei Scaune, Nyr X 30; MTsz; 2) în derivate: **marfája** - 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz.

mănător - **monyotor** / **monyator** / **munator** - ciobănaș care mână oile în locul de muls - 1725: Sânsimion, scaunul Ciuc, EMSzT.; 1868: Secuime, Orban I 80; 1875: Secuime, Nyr IV 236; 1897-1901: Odorheiu Secuiesc, Secuime, Györffy Iván, Trei Scaune, Erdélyi Lajos, comitatul Odorhei, zona Homorodului, Baczó Mozes, MTsz; 1914: Secuime, Herm. Paszt. 166.

măciucaș - **macsucas** - **macsukas bot** - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, MTsz.

măciucă - **macsuka** - 1) ciomag, ghioagă - 1739: Sânzieni, scaunul Trei Scaune, preotul St. Kovács (24 ani), EMSzT VIII 10; 1783: Poienita și Band, scaunul Mureș, EMSzT VIII 10; 1880:

Bretcu, scaunul Trei Scaune, Echárd János (18 ani), EMSzT VIII 10, ținutul Baraolt, Nyr IX 42; 1882: Secuime; comitatul Ciuc, Arany-Gyulai II 367, 384; 1869: Secuime, Orban II 155; 1896: Ciuc, Ethn. VII 329; 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, comitatul Odorhei, Györffy Iván, Racul, comitatul Ciuc, Dobós András, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 2) în cuvinte compuse: **macsukas bot** / **macsuka bot** - băta cu măciucă - 1738: Band, scaunul Mureș, EMSzT VIII 11; 1914: Secuime, Herm. Paszt. 216.

măi - **moj** - în piesa populară Villaimul: *szüfle moj fortate* (sufică măi fărtate) - 1896: Ciuc, Ethn. VII 396.

mălai - **malé** / **malaj** - 1) porumb - 1877: Tușnad, Nyr VI 474; 2) turtă din făină de mălai - 1869: Potiond, Orban II 154; MTsz; 1905: Secuime, Nyr XXXIV 82; 3) făină de mălai - 1897-1901: Secuime, MTsz; 4) în cuvinte compuse: **malezik** / **tejes malé** - **malé tán** / **málés-saju** / **édesmalé** - 1888: Beclean, Nyr XVI 332; 1897-1901: Odorhei, Secuime, MTsz; 1900: Târgu Secuiesc, Nyr XXIX 431; 1905: Giurgeu, Nyr XXIV 324; 1882: Secuime, Arany-Gyulai III 234.

mămăligă - **mamaliga** / **momoliga** - 1838: Secuime, Tsz; 1883: Sâncrăieni, Nyr XII 432; 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, Györffy Iván, MTsz.

mătă - **móca** - 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 341; 1897-1901: Trei Scaune, Györffy Iván, MTsz; 1914: Trei Scaune, Herm. Paszt. 640.

măzgă - **mézga** - 1912: Secuime, Damian 30-31.

mesteca - **misstikál** / **mesztekal** - 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Sfântu Gheorghe, László Árpád, MTsz.

mioară - **miora** / **millora** / **miora** / **mijóra** / **mihóra** - 1) miclută de un an sau doi - 1635: Crișeni, scaunul Odorhei, EMSzT IX 287; 1658: Tărcăști, scaunul Odorhei, ibidem; 1701: Soimusu Mic, scaunul Odorhei, ibidem; 1724: Corunca, scaunul Mureș, ibidem; 1758: Firtănuș, scaunul Odorhei, ibidem; 1763: Șamsud (azi Sincăi), scaunul Mureș, ibidem; 1838: Secuime, Odorhei, scaunul Mureș, Tsz 954; 1863: comitatul Odorhei, ținutul Crisutru Secuiesc, Kriza Vadr. 332, 505 a, 505 b; 1879:

comitatele Mureș-Turda și Odorhei, Nyr VIII 473; 1882: Odorhei, Nyr XI 40; 1897-1901: tinutul Cristurului Secuiesc, Odorheiu Secuiesc, Kriza, Secuime, Kriza, MTsz: 1914: Odorheiu Secuiesc, Secuime, Herm. Paszt. 513-514; 2) în derivate: **a. mnyoráját** - 1756: Corunca, scaunul Mureș, EMSzT IX 287; **b. milloran** - 1720: Alunis, scaunul Odorhei, ibidem; 3) în cuvinte compuse: **a. millora czapot** (ied) - 1728: Petecu, scaunul Odorhei, EMSzT IX 288; **b. milliora juh** - 1729: Petecu, scaunul Odorhei, ibidem; 4) nume de oaie (**Milóra**) - 1914: Merești, Herm. Paszt. 523.

mioraș - millorás - în sens de suman (făcut din blană de mioară) - 1850: Tărcesti, scaunul Odorhei, EMSzT IX 288.

mocan - mokány - 1) român muntean, de la munte - 1860: comitatul Ciuc, MNyszt VI 374; 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 81; 1897-1901: comitatul Odorhei, Erdélyi Lajos (comitatele Trei Scaune, Ciuc), MTsz; 1905: Secuime, Nyr XXXIV 82; 2) cal mic, de munte rezistent - 1875: Odorhei, Nyr IV 81; 1897-1901: Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 3) nume: Mókán - 1914: Ciuc, Herm. Paszt. 375.

moșia - mósia - 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos; Dalnic, comitatul Trei Scaune, Márton Imre, MTsz.

moșule - mosulé ! (vocaliv) - în sens de cioban bătrân care joacă în piesa religioasă populară Viŧlaimul - 1868: Secuime, Orban I 153; 1986: Ciuc, Ethn. VII 396.

mreaă (pește) - marázsa - 1) peste lung - 1893: Secuime, Ethn. IV 199; 1897 - 1901: Odorheiu Secuiesc, ținutul Giurgeului, Györffy Iván, MTsz. 2) în cuvinte compuse: **marázsa-háló** - 1887: comitatul Odorhei, ținutul Giurgeului, Herm. Hal.

mujdei - mosgye - sos din usturoi, sare și oțet - 1893: scaunul Arieș, Janko TAT 128.

murg - murga - 1) cal murg, mic și slab - 1873: Secuime, Nyr II 556; MTsz; 2) vacă bătrână - 1873: Secuime, Nyr II 470; 1914: Secuime, Herm. Paszt. 417; 3) schelet de cal mort, os mare de cal, folosit ca patină - 1860: Secuime, MNY VI 239; 1873: Secuime, Nyr II 555; 1914: Secuime, Herm. Paszt. 326.

murit - murit - în sens de decedat; în cuvinte compuse: **tott murit** (tot a murit) - 1897-1901: Racul, Dobós András, Calnic, comitatul Trei Scaune, expresia: Murit lett neki, Márton Imre, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 325.

mutul - mutuj - 1) neîndemânatic, prost, neputincios - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1876: Trei Scaune, Nyr V 30; 1897-1901:

Secuime, Kiss Mihály, Györffy Iván: 1903 - Secuime, Ethn. XIV 142; 2) încăpățânat - 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 175; 1880: tinutul Baraolt, Nyr IX 42; 1889: Anghelus. Pădureni, Ghidfalău, Nyr XVIII 573, MTsz: 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, Györffy Iván. MTsz; 3) zgârcit la vorbă - 1897-1901: Secuime, MTsz; 4) perfid, insidios - 1875: Odorheiu Secuiesc, Nyr IV 175; 1880: tinutul Baraolt, Nyr IX 42; 5) în derivate: **mutujnak** - 1793: Secuime. EMSzT IX 452.

năcăji - nyekeszál - 1) se ocupă de treabă fără chef, cu silă, de nevoie - 1893-1901: Ciuc, MTsz; 1900: Chibed, Nyr XXIX 584; 2) a se bălba - 1897-1901: Secuime, MTsz; 3) în derivate: **nyekeszálódás** - 1879: Secuime, Nyr VIII 515; 1897-1901: Ciuc și Trei Scaune, MTsz; 1900: Chibed, Nyr XXIX 534;

năcăjit - nyekeszit - în sensul de greoi la vorbă - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 323.

nănaș - nanáš - în sens de mijlocitor în căsătorie - 1863: Secuime, Kriza Vadr.; 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, Györffy Iván, MTsz.

nărav - neráva - obicei rău (la oameni), îndărătnicie (la cal) - 1897-1901: Trei Scaune, MTsz.

năraș - nerávás - 1897-1901: Trei Scaune, Budila, Erdélyi Lajos, MTsz.

nătântoc - netentok/ letentók/ etentók - fricos, nătâng, neîndemânatic - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1879: ținutul Baraolt, Nyr VIII 188; 1897-1901: Secuime, Ozun, tinutul Baraolt, Györffy Iván, Kiss Mihály, MTsz.

nătărău - neteró/meterók - prost, neîndemânatic - 1881: comitatul Ciuc, Nyr X 90; MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82.

neam - în cuvinte compuse: **nyámság** (rude-nie) - 1897-1901: scaunul Arieș, Kiss Mihály, MTsz.

necheza - nyekezsa - a vorbi rău - 1881: Ciuc, Nyr XX 90; MTsz.

negotaș (care se ocupă cu negot) - **nyegocas** - în sens de negustor ambulant - 1879: comitatul Mureș-Turda, bazinul Nirajului, Nyr VIII 281; 1897-1901: Secuime, Györffy Iván, Kiss Mihály, MTsz.

noaten - nótin - 1) miel de doi ani - 1897-1901: Secuime, Kriza, MTsz; 1902: bazinul Arieșului, Nyr XXXI 114; 1905: bazinul Arieșului, Nyr XXXIV 107; 2) în derivate: **notin herbees** - 1766: Ceuasu de Câmpie, scaunul Mureș, EMSzT IX 694.

nu - nu - în sens de negație: Nu szufle, ven szipa! (în piesa Viŧlaimul): 1897-1901: Secuime, MTsz.

oacheșă - vakisa - 1) oaie albă cu cere negru la ochi - 1914: Secuime, Herm. Paszt. 522; 2) oaie, capră sau vită cu pete negre în jurul ochilor - 1838: Trei Scaune, Tsz; 1897: comitatul Ciuc, Nyr XXVI 429; 1897-1901: Trei Scaune, Ciuc, MTsz; 3) oaie cu pete negre - 1897-1901: Ciuc, MTsz; 4) (om) cu ochi mari cu sprâncene mari și negre - 1897-1901: Ciuc, Trei Scaune, MTsz; 5) expresie cu care se strigă o oaie - 1915: Sândominic, Nyr XLIV 383. 6) om cu părul alb/cu ochi mari negri - 1863: comitatul Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1860: comitatul Ciuc, MNyszt VI 377.

păcurar - pakular - 1) cioban - 1838: Secuime Tsz; 1880: Târgu Mureș, Nyr IX 176; 1893: Covasna, Butyka Boldizsar, Secuime, Gyöffy Iván, Bădeni, comitatul Odorhei, MTsz; 2) în derivate: **a. pakularok** - 1650: Ciuc, SzOkl 191; 1731: Imper, scaunul Ciuc, EMSzT X 395; **b. pakulárja** - 1737: Lăzarea, scaunul Ciuc, ibidem; 1769: Zetea, scaunul Odorhei, ibidem; 1808: Zagon, scaunul Trei Scaune, ibidem; 3) în nume de familie: **Pakulár** - 1767: Chichiș, scaunul Trei Scaune, ibidem; 1782: Canta, scaunul Trei Scaune, ibidem.

păcurărește - pakularoskodik (slujește ca păcurar) - 1727: Chileni, scaunul Trei Scaune, EMSzT X 396; 1773: Iacobeni, scaunul Ciuc, ibidem.

păcurărit - pakularoskodot/ pakularkodott/ pakularoskodtam - în sens de ciobănit - 1727: Chileni, scaunul Trei Scaune, EMSzT X 396; 1765: Crăciunești, scaunul Mureș, ibidem; 1768: Brețcu, scaunul Trei Scaune, Jos. Szörtsei, ibidem.

păpușă - papusa - în sens de legături de frunze uscate și întinse de tutun - 1825: Livezeni, scaunul Mureș, EMSzT X 461.

părpărită - perpençe - piesă la coșul morii - 1838: Secuime, Tsz; 1883: comitatul Ciuc, Nyr XII 235; 1897-1901: Secuime, Ciuc, MTsz;

pedică - peteka - 1) 1897-1901: Secuime, MTsz; 2) în cuvinte compuse: **peteka vet** (pus pedică) - 1897-1901: Secuime, Gyöffy Iván, MTsz.

pisica - pisika/ peszika - 1897-1901: Trei Scaune, Kiss Mihály, MTsz.

pitan - pită din făină de mălai; în cuvinte compuse: **málepítán** - 1897-1901: Târgu Secuiesc, Nyr XXIX 431.

platca - platka - piesă de cămașă bărbătească sau de la partea de sus a unei rochii - 1904: Secuime, Nyr XXXIII 515.

plăcintă - palacsinta/ palicsinta/ placsinta/ palicsinta - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.;

1897 - 1901: scaunul Odorhei, Baczé Mozes, MTsz.

plăieși - plajasok - în derivate: **plajasoktol** - 1780: Ditrău, scaunul Ciuc, EMSzT III 670.

pluta - pluta - plop piramidal - 1914: tinutul Baraolt, Herm. Hal. 821; 1897-1901: tinutul Baraolt, lângă Olt, MTsz.

poiană - pojáná - 1) în derivate: **pojánábol** - 1803: Subcetate, scaunul Ciuc, EMSzT X 779; 2) în toponime: **a. Pojánában** - 1760: Bărdești, scaunul Mureș, ibidem; 1774: Sânzâieni, scaunul Trei Scaune, ibidem; **b. Belsőpolyana** (Poiana Dinăuntru)/ **Külsopolyana** (Poiana Dinafară) - 1831: Remetea, scaunul Giurgeu, ibidem; **c. Alsó pojánkán** (Poienita de Jos)/ **Közepső pojánkán** (Poienita de Mijloc) - 1781: Valea Seacă, scaunul Trei Scaune, EMSzT X 780; **d. Pojánká** - sec. XVIII: Zăbala, scaunul Trei Scaune, ibidem; **e. Alsó Pojánkán** (Poienita de Jos)/ **Felső Pojánkán** (Poienita de Sus) - 1825: Valea Seacă, scaunul Trei Scaune, ibidem.

pomana - pomána - 1) 1880: Târgu Mureș, Nyr IX 429; 1897-1901: Ozun, Erdélyi Lajos, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 2) în cuvinte compuse: **pomanaba ad** (dă de pomană)/ **pomanaba jártunk** (umbă după pomană) - 1883: comitatul Ciuc, Nyr XII 235.

popa - popa - în cuvinte compuse: **unitus popa** (popa unit, greco-catolic) - 1801: Band, scaunul Mureș, EMSzT X 810.

popic - popik - în sens de țurecă - 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 334.

porni - pornyál - în sens de a porni cu oile; 1) în derivate: **pornyálni/ pornyállat/ pornyáltatni** - 1863: Secuime, Kriza Vadr.; 1897-1901: Trei Scaune, MTsz; 1914: Secuime, Herm. Paszt. 517; 2) în cuvinte compuse: **pornyaltat legeltet** (pornit la pășunat) - 1838: Trei Scaune, Tsz; 1889: Anghelus, Ghidfalău, Pădurenii, Nyr XVIII 574.

prăjină - parazsina - 1) a. par lung - 1897-1901: Ozun, Erdélyi Lajos, MTsz; b. nuia, vargă - 1838: Secuime, Trei Scaune, MTsz; 2) în derivate: **megveszöz parazsinal** - 1838: Secuime, Tsz; MTsz; 3) în cuvinte compuse: **parazsinafa** - 1598: scaunul Odorhei, EMSzT X 503.

premândă - prémándá/ premonda - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz.

prepeleac - prepelyág/ prepelág - 1914: Chepet, Herm. Paszt. 77.

priculici - prikulics/ pirikulics - în sens de stafie, fantomă, spirit rău - 1863: Trei Scaune,

Kriza Vadr. 367; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; MTsz.

pripă/pripas - parapác/ parapacs/ parapaty/ perapács - 1) băiat vîoi, sprinten, care vorbește repede și cu curaj - 1863: Odorhei. Trei Scaune, Kriza Vadr. 512b; 1873: Inlăceni, comitatul Odorhei, Nyr II 231; 1875: Secuime, Nyr IV 236; 1879: ținutul Baraoltului, Nyr VIII 188; MTsz; 1880: Secuime, Nyr IX 175; 1894: Secuime, Nyr XXIII 484; 1893-1901: Trei Scaune, MTsz; 2) în derivate: **parapacskodik** - 1873: Inlăceni, Nyr II 231; MTsz.

prunc - prunkuj/ purunko - 1) în sens de copil, puști, copil din flori - 1907: Odorhei Secuiesc, MNy III 332; 2) copil de tigan - 1897-1901: comitatul Ciuc, Péter János, MTsz.

pui - púj - cuvânt cu care se strigă curcanii - Púj! Púj! Púj!... - 1883: Odorhei, Nyr XII 447.

pui - puja/pulya - 1) în sens de copil mic - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 87; 1897-1901: scaunul Mureș, Kiss Mihály, MTsz; 2) om de statură mică, scund, pitic - 1838: Secuime, comitatul Ciuc, Tsz; 1873: Secuime, Nyr II 471; 1878: Trei Scaune, ținutul Orbai, Nyr VII 332; 1879: Secuime, Nyr VIII 217; MTsz; 1897-1901: Șumuleu, Secuime, Péter János, MTsz; 3) în cuvinte compuse: **a. pujaborso** - pui de fasole - 1888: Secuime, Nyr VII 176; **b. megpujál** - 1897-1901: Șumuleu, MTsz; **c. pujóknál** - Sândominic, Nyr XXXII 328; NjE IX 30.

puică - pujka - boabele de porumb rămase necăpate folosite la coacerea floricelelor - 1893: bazinul Nireșului, Janco TAT; 1905: bazinul Nireșului, NyF XXII 57.

punga - punga - săculeț, pungă - 1890: Trei Scaune, Nyr XIX 201; MTsz; 1900: Cristuru Secuiesc, Nyr XXIX 432.

purici - purics/ purecsa - în sens de turcă - 1894: Odorhei, Nyr XXII 486; 1897-1901: idem, MTsz.

pustia - pusztia/ posztia/ pustija - 1) blestemat - 1863: comitatele Trei Scaune și Odorhei, Kriza Vadr. 91, 513b; 1881: Ciucsângeorgiu, Nyr X 238; 1874: comitatul Odorhei, Nyr III 512; 1897: Bătanii Mici, Nyr XXVI 420; 1897-1901: Ciucsângeorgiu, MTsz; 2) în zicale - *Ménny o pusztiba!* (Du-te în pustie!) - 1897-1901: ținutul Homorodului, comitatul Odorhei, Baczó Mózes, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos; 1896: comitatul Ciuc, Nyr XXV 377; *A pusztia verjen le!* (Lovite-ar pustia!) - 1863: comitatul Trei Scaune, Kriza Vadr. 513b; *Hogy a pusztia verjen le!* (Pustia să te lovească!) - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 91.; 1897-1901: Secuime,

Kriza; MTsz;

putere - putyere/ putyeri/ putéria - 1) 1879: ținutul Baraoltului, Nyr VIII 188; 1897-1901: Racul, ținutul Baraoltului, Ozun, ținutul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 2) în derivate: **Nincs putériája** - 1897-1901: Secuime, MTsz.

putina - putina - 1) în sens de vas de lemn în care se păstrează brânza sau urda - 1788: Târgu Mureș, EMSzT X 1084; 1791: Ercea, scaunul Mureș, ibidem; 1821: Mădăras, scaunul Mureș, ibidem; 2) în sens de ciubăr - 1879: Cristuru Secuiesc, Nyr VIII 525;

putregai - putregáj/ putrigáj/ putrigály - 1) lemn putred - 1897-1901: Racul, Trei Scaune, Dobós András, Ozun, Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 2) în derivate: **putrigalyos/ putrigajos** (putregaios) - 1897-1901: Racul, Trei Scaune, Dobós András, MTsz, Trei Scaune, Király Pál, MTsz.

puța - puca - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, ținutul Homorodului, comitatul Odorhei, Bencze Miklos, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Racul, comitatul Ciuc, Dobós András, MTsz.

puțica - pucika - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, MTsz.

râios - în derivate: **rühölödik** - 1863: Trei Scaune, Secuime, Kriza Vadr.; MTsz. Confirmă originea românească: Alexics, Nyr XXXIV 198, Damian 45 etc.

râșniță - în cuvinte compuse: **rözsnyice-malom** - 1863 - 1901: Cristuru Secuiesc, comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 473, 515b; MTsz.

râză - riza - (pânză) veche, de calitate inferioară - 1897-1901: scaunul Aries, Borbély Samu; MTsz.

roabă - roba - 1897-1901: comitatul Odorhei, Király Pál, MTsz.

rodină - radina/ rodina - 1) mîncare, băutură adusă/trimisă unei lăuze 1838: Secuime, Trei Scaune, Fejes Aron, Tsz; 1873: Secuime, Nyr II 471; MTsz; 1877: Secuime, Nyr VI 473; 1875: comitatul Odorhei, Kóbori János, comitatul Ciuc, Balló István, comitatul Trei Scaune, Nyr IV 473, 478; 1889: Trei Scaune, Anghelus, Ghidfalău, Pădurenii, Nyr XVIII 574; 1897-1901: Trei Scaune, Secuime, MTsz; 1897: Ciuc, Ethn. VII 385; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 268; 2) vizită făcută unei lăuze și ospățul făcut cu mîncare și băutură cu această ocazie - 1842: Secuime, Kovary; 1897-1901: comitatul Ciuc, Károly Miklos; 3) în cuvinte compuse: **a. radinahordó kasornya** - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 513c; 1881: Trei Scaune, Nyr X 327; 1897-1901: Trei Scaune, Fejes Aron, MTsz; **b. radi-**

nás kosár - 1897-1901: Trei Scaune, MTsz: 4) ospăt de hotez - 1806: comitatul Ciuc, Ethn. VII 385.; 1838: Secuime, Tsz; 1842: Secuime, Kövály; 1873: Secuime, Nyr II 471; 1897-1901: comitatul Trei Scaune, Kiss Mihály, Butyka Boldizsár MTsz.

roșcă - róska - 1) (animal) vită cu păr roscat - 1914: Trei Scaune, Herm. Paszt. 254; 2) nume de cal - 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 347; 1863: ținutul Baraolt, Trei Scaune, Vadr. 162; 1914: Herm. Paszt. 379. Confirmă împrumutul românesc: Szinnyei, în Nyr XXIII 448, Bledy, Bakos în NyK LXXIII 81, 84. Budenz în NyK VII 8, Munkacs, în NyK XVII 85.

sarică - szárika/ szóríka - șubă, tundră - 1816: Secuime, Gyarmati Samuel Vocabularium 98a, 100b; 1838: Secuime, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1876: Secuime, Nyr V 424; 1894: Secuime, Nyr XXIII 529; 1897-1901: Secuime, MTsz;

sămânță - szamancója/ szemunca/ szelemunca/ szemonc - 1863: Trei Scaune, comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 518 a; 1876: Odorhei, Nyr V 231; 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Secuime, MTsz; 2) în derivate: **szémunciástol/ szelemunciáját** - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr.; 1882: Secuime, Arany-Gyulai III 304.

sărace - szeráce - în piesa populară Viilaimul - 1896: Ciuc, Ethn. VIII 396.

sărăcia - szerecsija - 1) 1897-1901: scaunul Mureș, Kelemen Lajos, Secuime, comitatul Odorhei, ținutul Homorodului, Bacsó Mazs, Racul, Dobós András, scaunul Mureș, Ravasz Árpád; 2) în derivate: **szereciaba** - 1897-1901: Târgu Mureș, scaunul Mureș, Szabo Bela, MTsz

sâmbră - szimbora/ cimbora - 1) ortac, prieten - 1838: ținutul Baraolt, Tsz; 1869: Ciucul de Sus, Orban II 62; 1893: comitatul Trei Scaune, MTsz; 2) în derivate: **cimborál** (care se însoțește cu cineva cu vite la arat)/ **csimboran/ zimboraia** (în sens de camarad, tovarăș)/ **cimboraban/ cimboral/ czimboralván/ cimboraltunk/ zimbora/ cimboralgat** - 1593: scaunul Odorhei, Kiss Leorinch, EMSzT I 1182; 1597: scaunul Odorhei, ibidem; 1600: Zetea, scaunul Trei Scaune, EMSzT I 1184; 1625: scaunul Odorhei, EMSzT I 1182; 1743: Atid, scaunul Odorhei, ibidem; 1765: Șoimușu Mic, scaunul Odorhei, ibidem; 1772: Roteni, scaunul Mureș, ibidem; 1774: Oaia, scaunul Mureș, EMSzT I 1184; 1778: Târcești, scaunul Odorhei, EMSzT I 1185; 1789: Lucta, scaunul Odorhei, ibidem; 1796: Ozun, scaunul Trei Scaune, Rebeka Tana, soția lui Daniel Kuti (29 ani, în declarație de

martor), ibidem; 1799 / 1816: Dalnic, scaunul Trei Scaune, EMSzT I 1184; 3) în cuvinte compuse: **eztenas szimboranak** (care tin stână în sâmbră/t ovărășie) - sec. XVII (înainte de ~): Ojdula, scaunul Trei Scaune, EMSzT I 11471.

scăpa (a se ~) - în derivate: **kieszkápál/ eszkápál** - 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 356; 1864: Trei Scaune, NyK III 12; 1876: Odorhei, Nyr V 231; 1897-1901: Trei Scaune, MTsz.

scoală - szkole - în piesa Viilaimul: *Szkole maj fortate, szkole! Máj undzsias ke altu lu...* (Scoală măi fârtate, scoală / Măi unchias ca altul...) - 1888: Secuime, Nyr XVII 329.

seci - szécs - lăzuire în munți - 1897-1901: comitatul Trei Scaune, Király Pál, MTsz.

siriman/sărman - szilemán/ szilimány/ szilimák - 1843: Secuime, Andrassy Antal; 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 350; 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr.; 1880: Târgu Mureș, Nyr IX 428.

slab - eszláb - 1887: comitatul Odorhei, Nyr XVI 86.

socoată - szokota - 1) în sens de cusurgiu, grijului, zgârcit - 1880: Trei Scaune, Nyr IX 425; 1897-1901: Trei Scaune, Covasna, Györfly Iván, Butyka Boldizsár, MTsz; 2) în porecle - Bătanii Mici, Nyr XXVI 47; MTsz.

socoti - szokotal - 1) a socoti/număra - 1838: Secuime, Trei Scaune, Tsz; 1842: Secuime, Kövály László; 1863: scaunul Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1876: Secuime, Trei Scaune, Nyr IV 328, 478; 1883: comitatul Ciuc, Nyr XII 478; 1893: Cristuru Secuiesc, Nyr XII 334; 1897-1901: Secuime, Györfly Iván, Covasna, comitatul Trei Scaune, Butyka Boldizsár, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, ținutul Baraolt, Dobós András, Racul, comitatul Ciuc, Dobós András, MTsz; 2) a socoti/examina - 1842: Secuime, Kövály László; 1875: Trei Scaune, Nyr IV 478; 1897-1901: Secuime, Györfly Iván, Covasna, comitatul Trei Scaune, Butyka Boldizsár, Racul, comitatul Ciuc, Dobós András, Cristuru Secuiesc, Pászint Mihály, MTsz; 3) a observa (ceva) - 1877: Firtus, comitatul Odorhei, Nyr VI 324; 1885: comitatul Trei Scaune, MNy XI 286; 1915: Sfântu Gheorghe, Nyr XLIV 334; 4) a cumpăni/gândi/reflecta - 1897-1901: Secuime, Odorhei, Ciuc, Trei Scaune, ținutul Baraolt, MTsz; 5) a face rost (de ceva) - 1897-1901: Secuime, MTsz; 6) a câștiga - 1915: Trei Scaune, MNy XI 286; 7) a interesa (ceva, pe cineva) - 1915: Trei Scaune, MNy XI 286; 8) a face greutăți, a căuta nod în papură - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 323; 9) în derivate: **szokotalódik**

(a se gânde)/ **szokotalodás/ szokotalunk** - 1897-1901: Secuime, MTsz; 10) în cuvinte compuse: **elszokotál/ felszokotál/ megszokotál/ összeszokotál/ összeszokotalódik** - 1838: Secuime, scaunul Trei Scaune, Tsz 119b, 349b; 1863: comitatul Trei Scaune, Kriza Vadr. 518b; 1896: Ciuc, Ethn. VII 387; 1897 -1901: Secuime, Kriza, Trei Scaune, Ciuc, Ighiu, comitatul Odorhei, Ferenc Miklós, plasa Cristuru Secuiesc, Pászint Mihály, Borsec, Hegedüs István, Sumuleu, comitatul Odorhei, Peter János, MTsz;

spurca - în cuvinte compuse: **a. szpurkál** - 1897-1901: tinutul Târgu Mureșului, Zilahy József, MTsz; **b. összepurkálva** - 1897-1901: tinutul Târgu Mureșului, Zilahy József, MTsz.

stânaș - esztenas - în sens de baci, proprietar de stână - în cuvinte compuse: **eszténás tár-saival** (cu tovarășul său stânaș) / **eszténás hát-sok** (baci stânași) / **eszténás simborának** (sâmbra stânașului) - sec. XVII (înainte de ~): Ojdula, scaunul Trei Scaune, Kovacs István (50 de ani, în declarație de martor) EMSzT III 471; 1741: Ditrău, scaunul Ciuc, EMSzT III 470; 1807: Cernatu de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 471.

stână - esztena/ isztina - 1) 1634: Chepet, scaunul Micloșoara, DJCAN, Scaunul Micloșoara, II/2 318 verso; 1808: Zagon, scaunul Trei Scaune, Beder Sándor (59 de ani, soldat pedestru din Brateș, în declarație de martor), EMSzT III 470; 1838: Secuime, Tsz 112b; 1860: comitatul Trei Scaune, MNyszt VI 215, 356; 1868: Păuleni, comitatul Ciuc, EMSzT III 470; 1868: tinutul Harghitei, tinutul Homorodului, Orban I 168, 512; 1874: comitatul Odorhei, Nyr III 512; 1875: Secuime, Nyr IV 253; 1879: tinutul Homorodului, Kozma 225; 1882: Secuime, Arany-Gyulai III 14, 389, 410; 1893: Secuime, Györffy Iván, Covasna, comitatul Trei Scaune, Butyka Boldizsar, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Dalnic, comitatul Trei Scaune, Márton Imre, Racul, comitatul Ciuc, Dobós András, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 266; 1914: Secuime, tinutul Șepși de Sus, tinutul Homorodului, Herm. Pászt. 184, 208, 503; 2) în derivate: **eszténak/ esztenan/ esztenat/ esztenarol/ esztenan/ eztenais/ esztenara/ esztenahan/ isztinájokat/ esztenahoz/ esztenanak/ esztinájokat/ esztináioknak** - 1596: Siculeni, scaunul Ciuc, EMSzT III 469; 1599: Aldea, scaunul Odorhei, Paulus Emreh de Abastfalua (50 de ani, iobag, în declarație de martor), EMSzT III 470; 1625: Locodeni, scaunul Odorhei, EMSzT III 469;

1641: Imper, scaunul Casin, EMSzT III 469; 1645: Cozmeni, scaunul Brădut, DJCAN, Scaunul Brădut, II/1 117; 1650: Ciuc, SzOkl VI 191; 1720: Alunis, scaunul Odorhei, EMSzT III 469; 1724: Borosneu Mic, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 470; 1727: Coseni, scaunul Șepși, EMSzT III 470; 1741: Ditrău, scaunul Ciuc, EMSzT III 470; 1744: Ciceu, scaunul Ciuc, EMSzT III 470; 1761: Bulgăreni, scaunul Odorhei, EMSzT III 470; 1778: Toplita-Ciuc, scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1783: Ineu, scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1784: Cernatu de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 470; 1799/1816: Dalnic, scaunul Trei Scaune EMSzT I 15; 1808: Zagon, scaunul Trei Scaune, Beder Sándor (59 de ani, soldat pedestru din Brateș, în declarație de martor), EMSzT III 470; 1844: scaunul Odorhei, EMSzT III 470; 3) în cuvinte compuse: **eszténa-fejés/ esztenatarsasagaknak/ esztenatarsasagok/ esztenatarsasag/ esztentatarsasaga/ esztenatartásnak/ eszténa tartó** (care ține stână)/ **eszténázó - hely** (loc de stână în pășune)/ **eszténa juh** (stână de oi)/ **eszténanyáj** (turma de la stână/ a stâniei)/ **eszténanyáj-nak/ eszténa - pénz** (bani/ taxă de stână)/ **eszténahely/ esztenalevagas** (distrugere de stână)/ **eszténabiro** (cel care ține socoteala stâniei)/ **eszténabironak/ esztenagazda** (proprietar de stână) - 1620 (în jurul anului ~): scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1747: Saciova, scaunul Chezdi, EMSzT III 471; 1763: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 472; 1778: Toplita-Ciuc, scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1784: Cernatu de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 470; 1792: Sovata, scaunul Mures, EMSzT III 470; 1796: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 472; 1798: Chichis, scaunul Trei Scaune, EMSzT III 471; 1828: Ineu, scaunul Ciuc, EMSzT III 470; 1811: Lăzarea, scaunul Giurgeu, EMSzT III 471; 1831: Lăzarea, scaunul Giurgeu, EMSzT III 471; 1845: scaunul Odorhei, EMSzT III 471; 1875: Corund, comitatul Odorhei, Nyr IV 235; 1888: comitatul Trei Scaune, Nyr XVII 138; 4) în toponime - **a. Sztina** (nume de părau) - 1748: Herculean, scaunul Odorhei, EMSzT III 471; **b. Eszténa** (nume de loc) - 1766: Herculean, scaunul Odorhei, EMSzT III 471; 1773: Casinu Nou, scaunul Ciuc, ibidem; 1817: Zagon, scaunul Trei Scaune, ibidem; **c. Uj eszténa** (Stâna Nouă) - 1864: Lăzarea, scaunul Giurgeu, nume de munte, ibidem; 1866: Micfalău, scaunul Trei Scaune, nume de loc, ibidem.

strungă - sztringa/ sztrunga/ esztrenga/

eszterunga - 1) partea îngădită a stânii, unde se mână oile la muls - 1808: Zagon, comitatul Trei Scaune, Bedei Sándor (58 de ani, soldat pedestru în Brateș), EMSzT 470; 1838: ținutul Baraolt, Tsz; 1875: Doboseni, comitatul Odorhei, Nyr IV 93; 1893: Racul, comitatul Ciuc, Dobos András, Secuime, Györffy Iván, MTsz;

suffla - szufle - 1897 - comitatul Ciuc, Arany-Gyulai I 124; 1897-1901: idem (la cuvântul *Szija*): *Nu szufle, ven szipa!* (în piesa Vișlaimul), Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Dobo András, MTsz.

suman - szokmány/ szokmán - 1838: comitatul Odorhei și Ciuc, ținutul Giurgeului, Secuime, Tsz 391a, 84c; 1860: comitatul Ciuc, ținutul Giurgeului, MNyszt VI 377; 1863: comitatul Odorhei, ținutul Cristurului Secuiesc, Kriza Vadr. 22, 457; 1876: Secuime, Nyr V 424; 1879: Secuime, Kozma 110; 1882: Beclean, comitatul Odorhei, Arany-Gyulai III 133; 1886: comitatul Odorhei, Orban I 132, Nyr XV 239; MTsz; 1886: Odorhei, Nyr XV 239; 1888: Odorhei, Nyr XVII 432; 1889: comitatul Odorhei, Nyr VII 432; 1897: Odorhei, Secuime, Nyr XXVI 376; 1897-1901: comitatul Odorhei, Kiraly Pál, Györffy Iván, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXV 264; 1909: Secuime, Malonyai II 184.

surată - szuráta - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr., MTsz.

știră - ester - în sens de vacă, scroafă, oaie sau femeie stearpă - 1838: Secuime, ținutul Baraolt; 1898: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, Secuime, Kiss Mihály, MTsz, MNRK.

șută - suta - oaie fără coarne/oaie cu coarne scurte - 1912: Secuime, Damian 37.

taci - taczj/ tács - 1590: Vlăhița, scaunul Odorhei, DJCAN, Scaunul Odorhei, II/I G 115; 1893-1901: Trei Scaune, ținutul Baraolt, MTsz; în cuvinte compuse: **a. létácsolni** - 1863: Trei Scaune, ținutul Baraolt, Kriza Vadr. 151; MTsz; - **b. letácsol/ letácsotam** - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 492b; 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 81; 1897-1901: comitatul Odorhei, Séra Kálmán, MTsz.

tăcea - în cuvinte compuse: **letácsól** - 1875: Odorhei, Nyr IV 8; 1897-1901: Trei Scaune, MTsz.

tălăsman - telesmán - în sens de găăuță, prostănac - 1838: Trei Scaune, Tsz; MTsz.

tüpülagă - tapalag/ tepelaga/ tepelak/ tetelok - 1) stângaci, slab, neputincios, lipsit de energie - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1876:

Secuime, Nyr V 424; 1860: Trei Scaune, MNyszt VI 352; 1897: comitatul Ciuc, Nyr XXVI 428; 1897-1901: comitatul Odorhei, Ozun, Erdélyi Lajos, comitatul Ciuc, Imper, Covasna, comitatul Trei Scaune, Butyka Boldizsár, Secuime; MTsz; 2) de statură mică, diform - Trei Scaune, Imper, MTsz; 3) opinci sau cizme mari, diforme - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.

tăt un drac - totondrák/totundrák/tetundrák - 1897-1901: Ozun, MTsz; 1912: comitatul Trei Scaune, Damian 39.

teică - tejke/ tejkére - cutie mobilă de lemn în care cad grăunțele în coșul morii înainte de a trece între pietre - 1805: Sovata, MNGy VII 480; 1838: Trei Scaune, Tsz; 1879: Iacobeni, comitatul Ciuc, Nyr VIII 326; 1893-1901: Imper, Ráduly Simon, Iacobeni, Trei Scaune, Secuime, Kiss Mihály, Ditrău, Freckay János, comitatul Ciuc, MTsz.

toacă - tóka - 1) în derivate: **tókál** (a bate toaca) - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 2) în cuvinte compuse: **tókadeszka** - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, MTsz.

tocană - tokány/ tokán - 1) fiertură din carne (porc, oaie, miel, pasăre, vacă) cu ceapă multă, scăzută - 1873: Secuime, Nyr II 471; 1882: Secuime, Arany-Gyulai III 390; 1879: Secuime, Kozma 112; 1893: bazinul Arieșului, Janko TAT 128; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 267; 2) (om) neîndemânatic, în poreclă: **Tokany** - 1908: Glodeni, Nyr XXXVII 382; 3) în sens de mămăligă - 1875: comitatul Trei Scaune (*oláh tokány* = tocană românească), Nyr IV 431; 1894: comitatul Trei Scaune, Nyr XXIII 532; 4) în cuvinte compuse: **marhatokany** - 1893: bazinul Arieșului, Janko TAT 128.

tocmi - tukmal - a se tocmi - 1912: Secuime, Damian 40.

topliță - toplica/ toploca - 1) fleșcăraie, noroi moale - 1879: comitatul Odorhei, Nyr VIII 472; 1897-1901: comitatul Odorhei, Kiss Mihály, MTsz; 2) tăietură (în păduri) - 1842: Secuime, Kövary; 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 513b; 1876: Secuime, Nyr V 424; 1879: Secuime, Nyr VIII 509; 3) în derivate: **toplicában** - 1897-1901: ținutul Cristuru Secuiesc, comitatul Odorhei, Pazsint Mihály; MTsz.

tot a murit - totmurit - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82.

tovarăș - tóarus - 1881: Trei Scaune, Nyr X 38; 1897-1901: Trei Scaune, MTsz.

treabă - trába/ trábút - 1863: comitatul

Odorhei, Kriza Vadr. 82; 1897-1901: Odorheiu Secuiesc, ibidem;

tu - tu - în piesa Villaimul: *dare tu eșc main...* (dară tu eșc mai...) - 1888: Secuime, Nyr XVII 329.

turba - turbalódik/ turbalogyek - 1884: comitatul Ciuc, Nyr XIII 329; 1897-1901: tinutul Baraolt, comitatul Ciuc, Szász József, MTsz.

turbat - turbalt - în sens de zăpăcit/perplex - 1884: Ciuc, Nyr XIII 329.

turcă - turka - persoană care joacă turca - 1864: Trei Scaune, NyK III 15; 1874: Trei Scaune, Nyr III 374; 1875: Secuime, Nyr IV 328.

turmă - turma - 1) turmă de oi - 1872: Secuime, Nyr I 314; 1893: bazinul Aries, Janko TAT 276; 1897-1901: Trei Scaune, Odorhei, MTsz; NyF XXXII 61. 2) în cuvinte compuse: **turmajuh** - 1805: Mărtinis, MNGy VII 524; 1863: tinutul Cristurului Secuiesc, comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 460; 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz.

tandură - candura - în sens de plută mai mare - 1869: Tulghes, Orban II 131.

tap - cáp - 1) tap - 1629: Odorhei, SzOkl VI 102; 1838: tinutul Baraolt, Tsz; 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, Györfly Iván, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos; 2) în derivate: **cápsa/ czapiait/ czapal/ capot** - 1607: scaunul Micloșoara, DJCAN, Scaunul Micloșoara, II/I 17; 1693: ibidem, II/6 127; 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr.; MTsz; 3) în cuvinte compuse: **oz cáp** - 1897-1901: Secuime, Kiss Mihály, MTsz.

tarină - cárina - 1) câmp îngrădit, gardul tarinci, câmp - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81; 2) nume de loc - **Carina** - 1915: Ciuc, Nyr XLIV 383.

țâncă/ țânc - cinka/cinkó - 1) fată adolescentă - 1879: Secuime, Nyr VIII 462; 1880: comitatul Trei Scaune, Nyr IX 426; 1838: Secuime, Tsz; 1893: Giurgeu, Kiss Mihály, MTsz; 2) copil mic - 1879: Gheorgheni, Nyr VIII 90.

țără - cire - în sens de prăjină - 1893: Secuime, tinutul Giurgeului, Kriza, Kiss Mihály, MTsz, MNRK.

ține minte - tazine a minté - 1674: Zăbala, SzOkl V 642.

ține rând - cinerenhibe - 1886.: Odorhei, Nyr XV 239; 1893: Secuime, Kiss Mihály, Györfly Iván, MTsz; 1896: Ciuc, Nyr XXV 337; MNRK.

țuică - cujka - în sens de rachiu mai slab - 1880: Secuime, Nyr IX 426, MTsz, MNRK.

turtura - cucurál/cucuráz - în sens de a trage pe cineva de urechi sau de păr - 1872: Secuime,

Nyr I 135; 1863: comitatul Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1893: Secuime, Kiss Mihály, Györfly Iván, MNRK.

unchias - ungyass - păstor bătrân în piesa religioasă Villaimul - 1872: comitatul Ciuc, Arany-Gyulai I 127; 1888: Beclean, comitatul Odorhei, Nyr XVII 326b; 1897-1901: comitatul Ciuc, MTsz; 1896: Töplita-Ciuc, Ethm. VII 394;

urdă - orda - 1) 1783: Ineu, scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1838: Secuime, Tsz; 1869: Secuime, Orban II 154; 1872: comitatul Ciuc, Arany-Gyulai I 123; 1873: Secuime, Nyr II 556; 1874: comitatul Odorhei, Nyr III 512; 1891: Ciuc, Nyr XX 144; 1897-1901: Secuime, Odorhei, Ciuc, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 267; 2) în derivate: **ordaval/ ordatt/ ordaiual/ ordanak/ ordært** - 1590: scaunul Odorhei, EMSzT X 15; 1602: scaunul Odorhei, ibidem; 1627: Budila, scaunul Trei Scaune, ibidem; 1783: Ineu, scaunul Ciuc, EMSzT III 471; 1794: Fântânele, scaunul Mures, EMSzT X 15; 1806: Racul de Sus, scaunul Odorhei, ibidem; 3) în cuvinte compuse: **ordamerő/ ordaszürő/ ordaszásák/ edesor-da/ urdorda/ ordafőző östöt** (cazan în care se fierbe urda)/ **ordás dézsa** (putină pentru urdă)/ **orda tömlő** - 1630: Odorhei, SzOkl VI 120; 1659: Cozmeni, EMSzT X 15; 1660: Lăzăresti, scaunul Ciuc, ibidem; 1799/ 1816: Dălnic, scaunul Trei Scaune, Olah János (60 de ani, în declarație de martor), ibidem; 1879: Secuime, Nyr VIII 515; 1897-1901: Ciuc, Secuime, Trei Scaune, MTsz; 1900: Chibed, Nyr XXIX 534; 1914: Văcăresti, Băile Malnas, Herm. Paszt. 206;

ursuc - urszuk - 1912: Secuime, Damian 40.

vai - vāj - în cuvinte compuse: **vājlogat** - 1897: comitatul Ciuc, Nyr XXVI 429.

vătaf - vatáf - 1908: Secuime, Nyr XXXVII 94.

veșcă - véská - tipar de cos făcut din lemn - 1838: Secuime, Tsz; 1897-1901: Secuime, MTsz; 1914: Herm. Paszt. 439;

vrăji - varizsál - 1912: comitatele Trei Scaune și Mures, Damian 41.

zahana - zuána/ zuhána/ zohána/ zehána/ ziana/ zoana - 1) sopron în care se taie oile (la țară) - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 524b; 1876: Trei Scaune, Nyr V 129; 1897-1901: Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lajos, MTsz; 1914: Băile Malnas, Herm. Paszt.; 2) măcelărie pentru tăiat oi și capre bătrâne - 1897-1901: Trei Scaune, MTsz; 3) carne de capră fără grăsime, care este deja topită - 1897-1901: Trei Scaune MTsz; 1914: Băile Malnas,

Herm. Paszt. 208.

zăpăci (a se ~) - **zepecsál/ megzepecsál** - 1914: Ciuc, Nyr LXXIV 37.

zău - **zó** - în piesa Villaimul - 1888: Secuime, Nyr XVII 329.

zâvor - **zavara/ závora** - despicătură lungă în trunchiul unui copac, folosită la garduri/râzlog - 1838: Secuime, Tsz; 1897-1901: Secuime,

comitatul Ciuc, Déak Lajos, Racul, Király Pál, MTsz.

zile - în cuvinte compuse: **bábazile**, viscolul de primăvară (Zilele Babei) - 1893: comitatul Odorhei, MTsz, MNRK.

zor - **zori/ zore** - în sens de răsărit de soare: nume de vite - 1915: Sândominic, Nyr XLIV 383.

Vasile Lechintan

Abstract

The Romanian language within the Life of the Secklers (until 1918, from M to Z)

The study deals with the influence of the Romanian language upon the language and life of the Secklers along the centuries, a reality attested by numerous documents of epoch and unanimously accepted and demonstrated by the Romanian and Hungarian linguists.

The phenomenon has two significant aspects: the first one, the most known and relevant, is the one of the borrowing by the Secklers of some important Romanian words and expressions in their current language. The second one, less known as a definite historical example, is the one of assimilation by the Secklers of the Romanian language as the second spoken language, also attested by documents.

Situated in the middle of a large geographical area inhabited by the Romanians, the Secklers borrowed along the centuries many Romanian words and expressions. Thus, the civilisation of the sheep grazing, corvees for helping at different works but also for/and dancing, as well as the spiritual civilisation of Villaim (with Virgin Mary, old man, shepherds, etc.) definitely influenced the historical destiny and the Seckler way of life along the centuries.

Important Romanian influences upon the language spoken by the Secklers were mentioned by many researchers (out of which over 20 of them are mentioned in the present study) ever since the second half of the 19th century until today.

The author considered relevant the presentation of the Romanian words borrowed by the Secklers only until the Great Unification in 1918, for a period about which it cannot be said that was a state and administrative influence to force the spread of this phenomenon, presenting the most known-documentary Romanian words and expressions borrowed by the Secklers in their current language until 1918, from m to z, with the mention of the year of attestation, of the locality or area, of the collector and/or linguist and as well of the the source. The article is a continuation of the one published in *Angustia* 8 - 2004, in which the author presented the borrowed words and expressions, from a to m.

Protopopul Nicolae Ghiaja din Paloș în evenimentele revoluționare din 1848-1849

Protopopul Nicolae Ghiaja face parte dintr-o familie de preoți-zugravi, ce au slujit zeci de ani la altarul bisericii din Paloș.

Ștefan Metes, care a avut fericirea să mai găsească câteva icoane pictate de ei, consemna: Vechea biserică de lemn din Paloș, azi complet înlocuită, a fost zugrăvită la începutul secolului al XIX-lea de protopopul local Ioan Gheaia, de la care avem o icoană din 1800. Fiul acestuia Nicolae protopopul, asemenea era zugrav. Avem de la el o icoană și un prapor, icoanele la Paloș și praporul la Odorheiu¹.

Tatăl, Ioan Ghiaja era originar din Daneș, diac pe la anul 1781, preot între anii 1782-1819 la Paloș [în 1809 apare și ca protopop]². Talentul său de artist l-a îndemnat și spre copierea cărților vechi românești: *Un Miscelaneu*³ scris la începutul sec. al XIX-lea, cu capitolele: Omilie despre facerea omului și construirea bisericilor; Învățătură către creștini; Sotelile bănești ale bisericii din Paloș țin[utul] Târnava Mare, din anii 1809-1833. Alte 2 manuscrise de o rară frumusețe: *Osteneala de aur*, împodobit cu un frumos portret a lui Samuil Rabi și *Dogma pentru predanii, adecă învățătura cuvântului*⁴ - pe filele ultimului - preotul Ioan Ghiaja se prezintă ca "meșterul de zugrăvit", cu un contract între el și satul Paloș pentru pictarea bisericii; o altă înțelegere scrisă, era pentru executarea unui prapor pentru biserica din Racoșul de Jos⁵. Manuscrisele [ultimele două] făceau parte din biblioteca familiei, având următoarea însemnare: "Din cărțile lui Nicolae Ghiaja, protop[op]", care vor fi donate în anul 1910 bibliotecii "Astra" din Sibiu de preotul Emil Ghiaja, strănepotul acestora.

Protopopul bisericii ortodoxe a comitatului Albei de Sus, Nicolae Ghiaja va trăi din plin, împreună cu preoții și credincioșii săi, toate evenimentele anului 1848: bucuria primăverii plină de speranțe, atrocitățile ce urmau să vină în vara-toamna-iarna cu suferințe de neimaginat, pe care le-au suferit românii din satele văii Târnavei Mari. Nenorociri pe care Al. Papiu-Ilarian le va numi "*pătimirile poporului român*".

Adunarea Națională din 3/15 mai 1848, prin *Petiția în 16 puncte*, vestea drepturi politice și naționale pentru toți românii, dându-le speranțe și curaj țăranilor întorși acasă, să refuze

muncile iobăgești, să-și ceară pământurile răpite de alte nații.

Ridicarea țăranimii "*sub impresia Blajului*"⁶, începe să îngrijoreze autoritățile maghiare, care prin decretul emis în 23 mai 1848, vor cere celor doi episcopi români să-i aducă la ascultare pe credincioșii lor, până când Dieta Țării va adopta legea de ștergere a iobăgiei. Andrei Șaguna trimite în 29 mai [s.v.] circulara cu nr. 289, prin care li se adresează preoților cu cuvinte de dojană și de speranță: "*Alții dintre poporeni noștri minteni după întoarcerea de la Adunarea Națională de la Blaj, ar fi înrăpniți unele lucruri cu totul vătămătoare de drepturile domnilor pământești și liniștea și pacea publică turburătoare, s-ar fi împotrivit, adecă a mai face slujbe domnești și cu puterea ar fi tras la sine unele pământuri, pre care domnii pământești le stăpânea*". Le cere iobagilor români, să fie cu răbdare, până Dieta Țării, care s-a întrunit în acea zi de 29 mai, va aproba legea de desființare a iobăgiei: "*Iubiților mei în Hristos fii, purcezătoare, vă îndatorez și vă dojenesc părintește, ca să vă aduceți aminte de sfaturile mele și învățăturile mele mai de multe ori poștorite, și pre o vreme scurtă să fiți supuși și ascultători și împlinitori tuturor dorințelor domnești. Să așteptați, adecă în pace și liniște, până când Dieta Țării, care astăzi s-au deschis în Clujii, nu va hotărî pre cale legiuită înlesnirea greutăților iobăgești și care negreșit într-acolo se va strădui [ca] iobăgimea cu totul să se șteargă. Și tare să vă păziți, ca nu cumva prin asemenea fapte nelegiuite, sau să se împedecă de tot înființarea ștergerii iobăgimei, sau să se mai întârzie. Iară de cumva oarecare comunitate ar avea ceva pretenție în privința cărora pământuri, să caute pre calea legii*"⁷.

Dar vara anului 1848, n-a adus numai "Ziua slobozeniei"⁸, ci foarte multe arestări, execuții militare, ridicări de "furci"⁹ pe toate dealurile satelor românești, pentru "neacceptarea uniunii"¹⁰. Aflând despre toate acestea episcopul Andrei Șaguna, care se afla la Budapesta, îl imputernicește pe vicarul Moise Fulea, să-i trimită în scris, dacă vreunul dintre preoții eparhiei sale au căzut sub aceste grele pedepse și dacă au fost trimise trupe militare peste satele lor. Pentru a putea trimite în timp

răspunsul, prin circulara nr.301 din 8/20 iulie, le va cere protopopilor să răspundă la rugămintea episcopului: *"Având de mare și neapărată trebuință a să, cum s-ar putea mai în grabă, că în timpurile acestea făcut-au vreun protopop sau preot de ai noștri vreo răscoală întră popor, la care sa fi fost tras la dare de samă? Cum și câte comunități necunoscute au devenit prin purtarea sa la aceia, cum să fie fost trimisă miliție asupra lui - de care să le jerească Dumnezeu!"*¹¹.

Moise Fulea va trimite la Budapesta, adresa [care poate să poarte titlul: *Bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei*] datată 10 august 1848¹², împreună cu plângerile a 7 protopopi: Ioan Panovici [a Noerichului], Mihai Maximilian [Hateg], Partenie Trombitas [Tg.Mures], Terentie Bogat [Bistrit], Stelian Dembian [Türda], Petru Chetanovici [Cetatea de Baltă] și Nicolae Ghiaja. Memoriile preotilor¹³, descriu arestările în miez de noapte, trupe militare ce au fost încartiruite în satele lor - motivul - refuzul iobagilor de a mai efectua robote, recuperarea pământurilor ce le-au fost *"furate de domni"*, iar alții *"ar fi grăit hule asupra unguilor"*¹⁴. Rugămintea făcută episcopului, de către vicar și protopopi, era să intervină la Ministerium, ca: *"Parochiile [noștri] să nu se mai închidă numai pentru propuse învinuiri ori greșeli așa mici, căci cu mijloace ca acestea mai tare se înstrăinează Nația Română de către unguri - fiindcă desi au fost nația sub birocrația nemtească, nesocotită în nimic până acum și defăimată, totuși, batjocuri așa crase și dese nu s-au făcut cu preoții noștri ca acum, când este proclamată libertatea, etc, etc"*. Preoții români să fie judecați de *"ișia bisericească"* și să nu fie imediat arestați fără judecată și trimisi la temniță, sub deviza: *Bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei!* Poate va veni o vreme - se serie mai departe- când statul va avea nevoie de preoții cu autoritate *"și atunci de unde-i va lua"*. Abateri s-au întâmplat și la alte nații: *"Dar n-am auzit ca preoții de alte religii să fi fost arestați pentru excesul poporenilor săi, precum fac solgăbiraiile cu preoții de religia noastră"*. Mai că am putea zice că toate *"neorânduieșile ce s-au întâmplat până acum, nu au purces atât din îndărătnicia poporului, cât din tractarea cea nepotrivită, pe care au avut-o a suferi de la domnii solgăbiraii, care cum se vede, nici acum nu cred că poporul se poate stăpâni fără totaguri, fără temnițe și fără jurei"*. Credincioșii români așteptau de la înaltul Minister *"al carui simbol este umanitatea"*, să înlăture nedreptățile și durerile *"care le-au căsunat asupra-ne fără de*

vreme și fără de pricină de ajuns, și va efectua ca umanitatea și fraternitatea, să nu fie numai pe hârtie", spunea în încheiere Moise Fulea.

De la Palos, protopopul Nicolae Ghiaja trimite plângerea bătrânului și bunului preot David Rusu¹⁵ din Feleag, având data de 21 iulie/ 2 august 1848, în care descrie motivele arestării acestuia. Preotul îndemnat de deputații *"neinteligenti"* care au participat la Adunarea de la Blaj, să fie recuperată pădurea satului, care pe nedrept luată *"înainte cu 30 de ani din hotarul lor pe sama bisericii reformate din satul vecin Sederias"*. Citind în biserică *"instrucțiunile despre păduri date [încă] de la Iosif al II-lea Împăratul"*, i-a îndemnat pe țărani să nu mai accepte ca alții să fie stăpâni peste pădurea lor. Și pentru această faptă, autoritățile *"au adus cătane și l-au pedepsit"*. Protopopul regretă cele întâmplate preotului său, care *"au fost preotul cel mai bun și ascultător între preoții subordinați, și acum, dacă ar fi putut eu ști mai înainte, m-ar fi ascultat de toate cele ce ar fi zis"*. O altă *"arătare"* a mai fost expediată în data de 14 iunie 1848, nr. 31, în care *"toată întâmplarea descriind-o pe larg"*.

Adunarea din 28 decembrie 1848, îl prinde pe protopopul Nicolae Ghiaja la Sibiu, unde erau prezenți toți protopopii, foarte mulți preoți și intelectualii români cei mai de seamă. Ultima zi a dezbaterilor, a coineis cu primirea vestii despre ocuparea Clujului de către Bem și a înaintării sale spre Sibiu¹⁶, cei prezenți nu se vor mai putea întoarce la casele lor, fiind nevoiți să ia calea pribegiei. Preoții satelor din jurul Sighisoarei [ca și mulți alții], vor găsi adăpost în Țara Românească, în luna martie 1849 se aflau în orasul Câmpulung Muscel: Ioan Ioanovici din Albesti, Dimitrie Soneriu din Vânători, protopopul Nicolae Ghiaja *"al Bălgradului de Sus"* cu cei 7 membri ai familiei sale¹⁷. Se vor întoarce acasă, de abia în luna august a anului 1849, când, își vor găsi satele arse, averea jefuită, biserica *"spurcată"*, vor începe să-si numere credincioșii, să vadă câți au scăpat cu viață, și câți au fost impusecați, spânzurați, la marginea satului, aruncați în apa Târnavei, sau morți în muntii Ciucului. Parola insurgentilor era, *exterminare*, pentru micșorarea numărului românilor din Transilvania¹⁸.

După reîntoarcerea la Sibiu, episcopul Andrei Saguna va începe refacerea eparhiei distruse. Prin circulara nr. 4 din 22 septembrie 1849, li se solicită protopopilor să întocmească conscripția protopopiatului lor, să specifice fiecare preot, dacă a avut de suferit din partea

"vicăniatului cel nelegiuit"¹⁹, și dacă vreunul dintre ei au fost scosi din parohie (Anexa 1). De la Palos protopopul trimite descripția cerută cu întârziere, numai în 17 noiembrie 1849, cerând iertare, cauza fiind 2 parohii: Gălati, preotul de acolo "n-au plinit" cele cerute, iar parohia de la Feleag cu filia Sideriasă "preotul de acolo s-au fost împuscat de rebeli și satul încă s-au ars tot, de acia oamenii săracii sād mai cu samā prin alte sate, împrăstiați" (Anexa 2).

În luna octombrie 1849, guvernatorul Transilvaniei Ludovic de Wolgemuth, va cere episcopului Saguna, să întocmească listele cu pierderile umane și materiale ale românilor ortodocși din eparhia sa. Se emite circulara nr. 51, având data de 13 octombrie 1849, prin care erau obligați preoți "sub grea răspundere", să alcătuiască Consignatia morților, a văduvelor și orfanilor și averea rămasă. Cine o va serie cu "părtinire și arătare nedreaptă să va lipsi de epatrafir pe toată viața" (Anexa 3).

Rapoartele adunate de la preoții protopopiatului ortodox din Palos, vor fi expediate la Consistoriul Ortodox din Sibiu, numai în data de 21 ianuarie 1850²⁰ (Anexa 4). Aceste documente întocmite cu o mare rigurozitate, vor avea o mare valoare, prin faptul că vor scoate la lumină numele exact al românilor, a celor care "au încetat de a mai fi".

Pomelnicul martirilor români din anul 1848-1849 întocmit de Artemiu Publiu Alexi²¹, va fi completat cu multe date despre locurile și numele celor uciși.

Pentru Albesti și Șapartoe, preotul Ioan Ioanovici va descrie cu o precizie nemaîntâlnită ce s-a petrecut în cele două sate păstorite de el, după refugiul său în Țara Românească.

La Albesti au fost omorâți în chinuri groaznice 13 bărbați și o femeie bătrână, iar 3 "au căpătat prin insurgenți [numai] rane de sabie", dar au scăpat cu viață. Satul mistuit de foc, la prima venire a secuilor, iar oamenii "în cenusă aceloră s-au făcut bordeie, în care locuiesc". Nici biserica n-a scăpat de furia "rebelilor", așa cum aflăm din cele scrise de Al. Papiu-Ilarian²²: "La Fejerhaza, după ce au ars vreo câteva sate, intrară în biserica română, despoiară altarul de cele sfinte și prețioase, spurcară toată biserica, puseră în crucifix, zicând că acum au puscat pe Dumnezeu Românilor. În urmă băgară caii în biserică, folosindu-o ca grajd".

La Șapartoe s-a ascuns preotul Gheorghe Rusu din Feleag, care a fost prins "prin spionin", și dus mai întâi la Odorhei împreună cu Ioan Cristea, Mitrie Hoisan și Ilie Hoisan,

unde au fost ținuți la Odorhei câteva zile fără "mîncă, mai murînd de foame", iar pe drumul Ciucului, pe când erau dusi la tribunalul din Miercurea-Ciuc, în munti "nu i-au mai văzut nime". Lohin Cristea în Sămbăta Pastilor a fost prins și dus în curtea grofului Haller. I-au dus apoi pe valea Târnavei "unde după ce i-au împuscat au fost țipați în apă" împreună cu Ionichie Stroian din Albesti; cel de al 5-lea Ioan Cristea, era cu pensie de invalid, rânit pe când era "căpitan la granadiri", dus acum la Sighisoara împreună "cu patentul său", după care nu l-a mai văzut nimeni.

Pentru Feleag întocmesc tabelul morților, în lipsa preotului, Nicolae Dita, jurat bătrân și Achim Cloasterfeanu, jurat și "purgariu mare", de la care aflăm că preotul Gheorghe Rusu ar fi fost omorât în Olafalva-Ciuc. În dreptul celor 10 români omorâți se specifică "pre aceștia i-au împuscat rebelii pre unui în sat, pe alții afară din sat în hotarul Feleagului în anul [1]848 în luna lui noemvriejef"; alții 2 au rămas "chilăviti", unul orb de un ochi, altul "din înmuscătură au rămas chilă la nas".

Din Cris, preotul Petru Ponz(?) descrie moartea lui Lighion Hondue, din ordinul comitelui Betlen Gabor, care l-ar fi acuzat că i-ar fi distrus crucea de piatră de la căpătâiul copilului său mort. În filia Felta 2 bărbați au fost omorâți "cu ocazia jefuirii orășelului Ibasfalău".

De la Dăisoara, preotul Gheorghe Mihail arată unde au perit cei 3 bărbați, unul la Odorhei, iar ceilalți doi "în războiul de la Rica".

Satul Fântâna și filia Hoghiz, au pierdut 3 "oamenii cei ce aju/căzut morți de rebelii maghiari în loager la Hoghizu", aveau 37 ani, 29 și cel din Hoghiz 43, după cum consemnează preotul satului Ioan Maniu.

Pentru Valendorf²³ va întocmi tabelul cu cei 5 morți preotul Ioan Popovici, împreună cu patru jurați, un jude, un "părgar" și un vornic.

De la Vânători va povesti cele întâmplate în sat Dimitrie Soneriu, preotul cel plecat în refugiu. Vom afla cum au dispărut din sat 3 feciori tineri Vasile, Patrichie și Dimitrie, lăsându-și părintii bătrâni fără ajutor; iar Ion Mihai a lăsat în urmă 2 copii, dintre care unul mut.

Satul Palos va plăti cel mai greu tribut, protopopul Nicolae Gheaja va trebui să întocmească cel mai complicat tabel, ca să-i poată cuprinde pe cei 19 români "ce au căzut jertve rebelilor", aproape toți și-au găsit sfârșitul în muntii Harghitei - în dreptul celor consemnați la poz. 1-12, se specifică: "Pre aceștia 12 i au

prins rebelii venind noaptea și ducându-i din sat, pe drumul Ci[u]cului mai de o parte din drum, i-au împușcat pe toți acolo între munți”, și tot prin părțile Harghitei au mai fost împușcați încă 3 și 1 spânzurat, în satul Remetea, scaunul Odorheiului. Doar 2 români au fost împușcați în sat, având parte de o înmormântare creștinească. În Pomelnic, găsim menționați pentru Paloș: 3 morți din luna februarie 1849, 12 prinși și duși la Odorhei, sub pretext că vor fi judecați: “la năvălirea și aprinderea satului Paloș, o mulțime de indivizi fură prinși și transportați sub pretestu că vor a-i duce la Csik. Ajungând în munții Tolvajos, toți românii (au fost și sasoni), fură măcelăriți și lăsați aice morți. [În] martiu 1849 Kitzá Laczkai²⁴ din Paloș, Isaila Aldea²⁵ Ionu Videalu, 3 bărbați omorâți la mand[atul] suprajudelui din Udvarhely, Cziszko István și Pál Mihály. Toma Aldea, Ionu Benga, 2 bărbați omorâți prin tribunalul revoluționarului din Udvarhely”. Pentru luna aprilie 1849, mai găsim trecuți ca aparținând satului Paloș încă 3, cu numele Haisan Ilie, Haisan Mitru și Cristea Ionu, “3 bărbați prin acest tribunal omorâți prin pulvere și glontiu” - aceștia sunt consemnați în tabelul de la Șapartoc [la poz. c, d și e]. Mai sunt menționați la Weisskirchen²⁶ încă 2 omorâți tot în aprilie “Kusztye Loginu²⁷ [poz.a], Cristea Ionu, 2 bărbați, la mandatul grof. Fr. Haller împușcați”.

Toamna anului 1849 nu aduce bucurii pentru satele și credincioșii români la care am făcut mai sus referire, ci noi supărări. Acum se văd scăpați de război, dar trecuți cu sila de la comitatul Albei de Sus, la nou înființatele scaune săsești “Sachsenland”. Nenumărate memorii vor fi înmânate delegației naționale române trimisă la Viena, din care făceau parte și episcopul Andrei Șaguna, Ioan Maiorescu, Al. Treboniu Laurian și alții

Românii din Albești, Șapartoc [Boiu și Șoard], în jalba lor către împărat, arată că: “Subscrisa comunitate română Ferihaz, care până acum a ținut de comitatul Albei de Sus, preste toată așteptarea sa, s-a văzut ocupată de Scaunul săsesc al Sighișoarei, ca să facă parte la așa-zisa Țară săsească. Această comunitate română nu este și nici nu poate fi multumită cu supunerea la Scaunul Sighișoarei și la pretinsa Țară Săsască, din pricinile următoare: [Punctul 1.] Pentru că, în puterea principiului egalității națiunilor pe care se întemeiază Constituțiunea Împeriului Austriac, socotim că nu ar fi drept ca pământul care îl locuim noi românii să se numească Țară Săsească și noi românii să fim

supuși jurisdicțiunei săsești. Noi nu voim să domnim peste sași, dară nu putem suferi ca sașii să domnească peste noi, când și noi românii, în principiul egalității, avem drepturi deopotrivă ca și dânsii”. [Punctul 3.] Nu doresc administrație săsească, pentru că, judecătoriile lor nu vor da dreptate românilor, ci “tocma din contra nedreptate și asuprire întru toate; plânsorile noastre nu le vor afla adevărate. ne vor lua pământurile și le vor judeca sasilor, ne vor scoate din casele noastre, ne vor îngreui cu poste, ilișuri și dare peste cuviință; ca să scape ei de cântănie vor arunca pre noi mai mulți recruti decât s-ar cădea, cum au făcut cu românii din scaune, și nu vom avea la cine să ne plângem dacă vom fi supuși jurisdicțiunei săsești și a comesului”. Așa se plâneau locuitorii comunităților românești²⁸.

Și românii din Valendorf-Văleni, cer anularea trecerii lor la scaunul Ciucului “de unde se vede că sașii vreau să facă Țară săsească din pământurile noastre cele românești”, [dar noi ne cerem dreptul] “răzîmându-ne pe egalitatea națiunilor dăruiată de Majestate”²⁹.

De la Paloș pleacă memoriul în 5 octombrie 1849, semnat de notarul, judele și 6 săteni în numele întregului sat. În 1 octombrie Magistratului săsesc îi anunțau că vor aparține de scaunul Cohalmului: “Comunitatea susnumită care este locuită întreagă de români, au fost întotdeauna cu neclătiță credință către împăratul și cu toate că este în vecinătatea secuilor, carii au rebelat împotriva împăratului, au stat totuși cu neclătiță credință pe lângă împăratul și au purtat toate greutățile războiului, au dat pentru apărarea tronului imperial recrute, voluntari, au servit ca lăncieri în toate expedițiunile: Afară de aceasta au avut de a suferi celea mai crâncene lovituri de la rebelii vecini, că afară de pagubile cele multe, care i le-au făcut secuii, aprinzându-i casele, luându-i vitele, bucatele, și în oamenii încă au făcut pradă mare: pe trei oameni anume pe Georgie Matei, Nicolae Ciocănea și Savu țiganu i-au omorât, venind noaptea pe furiș în sat; pe alți treisprezece i-au dus în Ciuc și i-au omorât acolo, într-un loc anume Tolvajos, numele acestora sunt: Iacob Nederu, Ioan Pantelimon Dumitru, Matei Lascu, David Moisoi, Petru Goga, Ioan Samuilă, David Negoiu, Ioan Rusu, Ioan Bucur Butie, Constantin Benga, Nicolae Susiu, Ioan Susiu, David Romanițiu; pe alți doi, anume pe Ioan Benga și Toma Aldea i-au spânzurat la Udvarhely; au puscăt încă pe trei, anume Georgie Lascu, Ioan Dima și pe Isailă Aldea. Așulură din toată comunitatea [noastră] douăzeci și unu de oameni au omorât”. Se

plângeau împăratului că aceste jertfe multe românii le-au dat pentru susținerea tronului, și nu cer nimic în schimb decât "să avem dregători din națiunea noastră care să poarte grije de cultura, de drepturile și fericirea noastră"³⁰.

Cuvintele episcopului Andrei Șaguna, trimise în vară credincioșilor sai, prin care îi îndemna să trăiască în pace cu toate naționalitățile: "Să înconjoare tot ce ar produce împărechere, pentru că numai armonia cu ai voștri con-cetățeni, vă poate asigura vouă întrebuințarea

libertății, prin mine vouă date. Nu cred să mai află între voi măcar unul, care să nu se bucure din inimă pentru toate acestea, și să nu prevadă fericitul viitoru al neamului său"³¹, sunt criticate de Alexandru Papiu-Ilarian, care văzând nenorocirile suferite de români în toamna-iarna anului 1848-49, va scrie a sa Istorie: "Oare mai stă și acum bun Măria Sa Părintele Șaguna, care oprea cu toată puterea episcopoească pe Români să nu se înarmeze că nu li se va întâmpla nimic din partea maghiarilor?"³².

Elena Mihu

Note

1. STEFAN MITES, *Din istoria artei religioase române*, Cluj, 1929, p. 114
2. ELENA MIHU, *Cartea veche românească pe Valea Târnavei Mari*, în "Marista", nr. ....p.
3. GABRIEL STREMPER, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1992, p. 153-154
4. MIRCEA AVRAM, *Cartea românească manuscrisă*, Sibiu, 1970, p. 25-26 și 35-36
5. ELENA MIHU, *op.cit.*, p.
6. LIVIU MAIOR, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998, p. 196
7. ANDI Mureș, fond Parohia ortodoxă Murgesti, dos. 38, fila 10; GILTEMBURE, *Mitropolitul Șaguna*, Sibiu, 1938, p. 393; și în LIVIU MAIOR, *op.cit.*, p. 197
8. 18 iunie 1848
9. Spânzurători
10. Unirea Transilvaniei cu Ungaria votată de Dietă în 29 mai 1848
11. ANDI Mureș, fondul Protopopiatul ortodox Târnăveni, dos. 2, fila 62
12. GELU NEAMȚU, *Persecuții și abuzuri împotriva unor preoți ortodocși din Transilvania în vara anului 1848*, în *Anuarul Institutului de istorie "George Bariț" din Cluj-Napoca*, XL, 2001, p. 280-281
13. GELU NEAMȚU, *op.cit.*, p. 281-290; și în MIRCEA PĂCURARIU, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția Bisericii*, Sibiu, 1995, p. 101-102; *Arhiva Consistoriului Ortodox*, Sibiu, Nr. 38 (ad. 301)
14. Stefan Iacovici preotul din Mureseni
15. Fiul acestuia, preotul Gheorghe Rusu este prins la Saparțoc și omorât în munti Harghitei, pe când era dus la Miercurea-Ciuc, pentru a fi judecat de tribunalul martial
16. GELU NEAMȚU, *Revoluția românilor din Transilvania*

1849-1849, Cluj-Napoca, 1996, p. 91

17. MIRCEA PĂCURARIU, *op.cit.*, p. 150; PREOT IOAN RĂUTESCU, *Preoți din Ardeal refugiați în județul Mureș în 1849*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LIV, 1936, nr. 3-4, p. 149-151

18. GELU NEAMȚU, *op.cit.*, p. 108

19. După plecarea lui Șaguna, autoritățile maghiare au considerat scaunul eparhial vacant și au numit un secretar consistorial nou: MIRCEA PĂCURARIU, *op.cit.*, p.151

20. Păstrate în Arhiva Consistoriului Ortodox din Sibiu, doc. 12 / P.R. 1848-1849

21. A.P. ALFENIU, *Din pomelnicul martirilor români de la 1848-1849*, în *Transilvania*, III, nr. 19 din ioct. 1870 și până în anul IV, nr. 13 din iulie 1871.

22. AL. PAPIU-ILARIAN, *Istoria românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III. Publicată cu o introducere și cu note de Ștefan Pascu*, Sibiu, 1943, p. 81

23. Azi Văleni

24. Gita Lascu

25. Isăria Aldea

26. Albestii(?)

27. Lohin Cristea

28. *Miscarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1919. Documente. (8 august 1849-31 decembrie 1851)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1996, p. 138 și 150

29. *Idem*, p. 111

30. *Idem*, p. 93-94

31. Circulara din 18 iunie 1848 păstrată în fondurile ANDI Mureș, fondul Parohia Ortodoxă Murgesti, dos. 38, fila 9-11

32. AL. PAPIU-ILARIAN, *op.cit.*, p. 81-82

33. Satul Topa

Anexe

Anexa 1

Sibiu, 22 septembrie 1849

Episcopul Andrei Saguna, prin circulara nr. 4 din 22 septembrie 1849, le cerea protopopilor să întocmească conscripția protopopiatului; să răspundă dacă preoții au fost scoși din parohiile lor de către "vicariatul cel nelegiuit", acum când vijeliile războiului s-au nimicit "prin armele biruitoare ale ostrei împărătești".

"Prea Cinstiilor D[omnului] D[omni] Protopopi!

Cu ajutorul Tatălui Nostri carele este în ceruri, vijeliile războiului scornit din partea rebelilor, împotriva înaltatului nostru Monarh, prin armele biruitoare ale ostrei împărătești, s-au nimicit, puterea anarhiei s-au sfărâmat și ordinea legală s-au introdus. Și fiindcă pe vremea stăpânirii Republicei Maghiare multe nelegiuiri din partea aceiași mizlocit și nemizlocit în lupta noastră s-au putut întâmpla, s-au aflat de lipsă spre punerea în lucrare a să încredința Prea Cinstiilor Voastre, următoarele:

1. Prea Cinstia Voastră să încredințe în Descripția protopopescă de acolo toate cele ce s-au poruncit, s-au asăzât și s-au dispensat prin Vicariatul cel nelegiuit pus din partea republicei maghiare, și aflându-le aceluia, să le repurtati încoace.

2. Să încredințe cu diamănțul de s-au mestecat și încă s-au mestecat vreun mirean sau preot în dregătoria Cinstii Voastre ca unor protopopi legiuți. Și cu a cui poruncă s-au făcut aceia? Să încredințe împreună și toate cele ce au primit astfel de nechemat protopop și aflându-o să le cereți de la dănsul căci la acelea aveți drepti prea sfîntia voastră despre care asiderea să dati încoace raport.

3. Toate delocotiile preoților făcute de nelegiuitul acest Vicariat să le declarati "de nimica", și pre preoți să-i trimiteți la statiiile lor, care le-au fost căpătate de la stăpânirea lor cea legiuată. Și pre cei neascultători, lipsindu-i de epatrafir, să-i trimiteți încoace spre darea de samă.

4. Să întocmiți și să trimiteți încoace fără întârziare Conscripția Protopopiatului de acolo după formularii aci adăugat.

5. Să privegheați ca preotimea subordonată să fie în toată privința cu purtare bună și să se conformeze Tirculariului nostru din anul 1847, să păzască adecă dregătoria sa, să umble în îmbrăcămintea cel cuviincios pentru treapta preotască, să umble spălate și pieptănate ori unde vor merge și ori unde să vor arăta. Să se feriască de incurgeria în lucruri politice ca cu înțelepciune purtându-se să înaintează vaza și cinstea bisericii și a neamului nostru. Pre ceea ce nu vor păzi acestea să-i dojenii, iară pre cei neascultători să-i iții încoace, care nu vor scăpa de pedeapsa pre mirată, mai pre urmă.

6. Vi să face cunoscută spre publicarea mai departe, că cu ajutorul lui Dumnezeu, cursul clerical, după satutul bisericii noastre, să va deschide cu începutul lui noemvrie viitoriu. Fiind cu arhipăstoriașă buna voință și binecuvântare,

Al prea cinstiilor voastre,

Din ședința Consistorială din 10/22 septembrie 1849, în Sibiu ținută
de tot binevoitorii
Andrei Saguna
episcop"

* ANDJ Mureș, fondul Protopopiatul ortodox Tg.Mureș, dos. 1, fila 1

Anexa 2

Palos, 17 noiembrie 1849

Protopopul Nicolae Ghița trimitte episcopului Andrei Saguna răspunsul la circulara nr. 4 din 22 septembrie 1849, prin care i se cerea [pet. 1] să întocmească conscripția protopopiatului, într-un timp scurt. Referitor la "vicariatul cel nelegiuit" [pet. 1-3] răspunde că nici un preot n-a fost schimbat din parohia sa.

"Măria Ta Prealuminate și Preasfîntite Doamne Episcop

Al nostru Preaîndurate Părinte!

Întru urmarea prea înduratei porunci episcopesci dată 10/22 septembrie a.c., Nr. 4 cu plecaciune să așterne Prealuminaului Scaun Episcopesc, Conscripția Protopopiatului acestuia, după formularul împărțit. Pentru a căruia întârziere cu umilintă ne rugăm de erăciune, fiindcă nu din vina noastră, nice pentru lenevirea, n-am plinit mai devreme, aceasta, ci cauză întârzierii au fost acestea:

Că de la mai multe comunități nu din vreme, ci numai după a doua poruncă a sfîmnelui protopopesc, abea mi-au trimis conscripția parohială, mai anuntit din satul Gălăți. Preotul rânduit acolo ca slujitoriu, n-au plinit aceasta, nici după ce[st] de al doilea rând i-am poruncit, ci judele sălăse de acolo, abea mai când era să încheiem, ni-au trimis ceva înștiințare, văzând că preotul nu împlinește.

Iară de la satul Feleagu și filia Sederest, fiindcă preotul de acolo s-au fost împuscat de rebeli și satul încă s-au ars tot, de aceia și oamnenii sărăci sîd mai cu samă prin alte sate împrăștiți. Nevenind ne nice până astăzi nemăi a încuviințare, socotind vremea întârzierii, am părăsit de a mai aștepta și am încheiat conscripția protopopiatului

Mai încolo încatu-i pentru pusăciunea 1, 2 și a 3 din porunca episcopescă de sub nr. 4 dată 10/22 septembrie a.c. cu plecaciune înștiințat, precum, în protopopiatul acesta, de către vicariatul nelegiuit, nu s-au împlinit a să dispensa, sau a să porunci nimica, nice al preot nu s-au mestecat în dregătoria noastră. Pe lângă care rămân

Al Prealuminate Mărie Tale,

Palos, 17/5 noemvrie/ 11/849

umilit servitoriu

Nicolae Ghița

Protopopul Albei de Sus"

* Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu, doc. P.R. 1848/849

Anexa 3

Sibiu, 13 octombrie 1849

Circulara nr. 51 din 13 octombrie 1849. Saguna le cerea protopopilor și preoților să întocmească Tabelul cu cei uciși, unde au fost omorâți, situația văduvelor, orfanilor și a celor răniți din parohia sa, cerută de guvernatorul Ludovic de Wohlgemuth.

“Cătră Prea cinstiții D.D. protopopi, și Cinstiți preoți eparchiali, pace și milă de la Dumnezeu Tatăl!

Rânduiala excelenței sale, domnului E. M. I. baronului Ludovic de Volghemut, guvernatorul Ardealului, civil și militar, așa sună:

„În decursul acum de curând săvârșitei revoluții, mulți însi din națiunea română, care au rămas credincioasă Preaînaltei dinastii și cauzei cei drepte, fuseră parte uciși de însurgenți, parte s-au chilăvit și au rămas neputincioși.

Pentru că de o parte, pentru văduvele și orfanii românilor, carii într-un clip așa cinstiți au căzut, iar de altă parte, pentru acei oameni chilăviti și neputincioși rămași, să se poată mizloci o așa îngrijire din visteria statului, care după relațiile stării și a averii lor, s-ar vedea de lipsă: se cere a să afla într-un mod sigur și după cunoștința din lămură, precum: numele, locul viețuirii și starea averii și a subsistenței unor asemenea oameni, așa și modul, unde, cum și când s-au întâmplat astfel de nenorociri?”

Prea sfinția ta, ești așa doră pofni, a întrăprinde prin preoțimea subordonată, cercetarea, spre aceasta de lipsă și după cunoștința din lămură, iară rezultatul, prin o Consignatie cuvințioasă, pre lângă dovedirea punctelor de întrebare susnumite, pentru al căror adevăr, preoțimea ar rămânea răspunzătoare, într-un așa modu să mi să aștearnă, că numai aceia carii după temeiul statomicit, singuri pot face pretentie dreaptă, la o asemenea respectare, să mi să propună, și tot abuzul (abuzul) strâns și după cunoștință să se depăteze”. Deci după înțelesul acestei rânduiei a excelenței sale domnului guvernator, tot preotul este strâns și sub grea răspundere îndatorat, a cerceta cu toată scumpătatea și după cunoștința sufletului a arăta protopopului atârnat - care apoi va arăta încoace - văduvele și pruncii, de acei români de ai noștri rămași, carii au căzut jertvă rebelilor, pentru credința cătră monarhul lor cel lejit, precum și pre aceia carii au ramas chilavi și neputincioși.

Tot cu aceia scumpătate să arăte fiecare preot, starea avuției ziselor văduve, pruncii, chilăviti și neputincioșii, precum și unde, cum și când s-au întâmplat nenorocirile asemenea?”

Și fiindcă, toate acestea se cer - precum de sine să înțelege - în adevărul cel mai clar, care și caracterul și treapta unui preot, aduce cu sine, departe să fie, în privința aceasta, de la fiesfecare preot, toată preste măsură înmulțire, sau vreo arătare nedreaptă, știind tot însul, că, care sau va arăta ce nu s-au întâmplat, sau mi va arăta, precum s-au întâmplat, ci după vreo patimă, sau orice interes va urma, să va lipsi de epatrăfir pe toată viața. Așteptând cea mai grabnică împlinire a lucrului acestuia, rămân, cu arhipăstorească binecuvântare. Al tuturor

Sibiu, 13 octombrie/ 1849

de binevoitor

Andrei Saguna m.p.

episcop.”

³² ANDI Mureș, Fond Parohia ortodoxă Mureș, inv. 266, dos. 38, fila 138; Publicat și în: *Miscarea națională aromânilor din Transilvania între 1849-1919. Documente*, vol. I (8 august 1849-31 decembrie 1851), 1996, p. 99-100³⁴

Anexa 4

Palos, 21 ianuarie 1850

Protopopul Nicolae Ghiția trimite rapoartele întocmite de preoții din cele 9 sate: Cris, Vânători, Albesti, Fântâna cu filia Hoghiz, Dăisoara, Valundorf, Feleag și Palos, despre “văduvele și pruncii rămași de români, cei ce au căzut jertvă rebelilor” și despre cei ce au rămas neputincioși, și averea care le-a mai rămas.

“Măria Ta, Prea luminate și Prea osfințite Doamne Episcop!

Domnule Prea îndurată Părinte!

Întru urmarea rânduiei excelenței sale domn. E.M.I. Baronului Ludovic de Volghemut guvernatorului Ardealului, carea prin circularul episcopesc datu 13 octombrie/ a.t. [1]849 ni s-au făcut cunoscută, cu aceia milostivă orânduială, ca să arătăm în sus: văduvele și pruncii rămași de români cei ce au căzut jertvă rebelilor, pentru credința cătră Monarhul lor cel legiuit, precum și pre aceia carii au rămas chilavi și neputincioși, cum și starea avuției tuturor acestora.

Cu plecăciune asternem Prea luminat Mării Tale câteva arătări de la preoți despre cele în susponcitate, ca de la 9 sate din protopopiatul acesta, adică de la Cris, Hășfalău [Vânători], Ferhaz [Albesti], Fântâna cu filia Heviz, Dăisoara, Valundorf, Feleag și Palos. Dintre care la câțiva preoți, au fost de lipsă ca să le dau înapoi ca să le facă de al doilea mai bine, și mai tot așa ca dimău le-au făcut. Deci așa fiind că până când le-au trimis iară încoace, au trecut mai mult timp la mijloc. De cumva prin aceasta s-au întâmplat a să face întârziere cu așteptarea în sus a acestor arătări, cu umilită cetui ertăciune, și rămân, sărutând blagoslovitoarele mâni arhieresti,

A Prea luminat Mării Tale

Palos, 21 ianuarie/ [1]850

umilii serv

Nicolau Ghiția

protopop în Alba de Sus”

³⁴ Arhiva Consistoriului Ortodox Sibiu, doc. 12 P.R. 1848/1849

Rapoartele celor 9 preoți ai Protopopiatului

Albesti și Sapartoc

“Prea onorat Domnule Protopop!

După înalta și milostivă orânduială a Excelenței Sale domnului guvernator-sub Nr. 51, prin binecuvântarea Prea sfinției sale

domnului episcop Andrei Saguna, către [not] îndreptată, care sună cu glas apostolicesc, în privința văduvelor și a pruncilor rămași de pămintul său, care pentru statornică credință, au pămintul moarte silnică: despre cum și unde, cum și când s-au întâmplat acelea nenorociri? Precum și starea averilor aceloră, și cinstiți] arătăm:

1. Văduva Maria soția silnic răposatului Florea Niag, care era unul din bărânii satului și jur[af]tul] bisericii, pre care prinzându-l rebeli la a 2-a venire în Ferihaz, 4 februarie [1849], în holar și l-au adus tot băuându-l și străpungându-l până în capu satului din sus, și aci căzând jos, l-au omorât. Și au rămas numita văduvă bărână și neputincioasă, care măcar că are 3 feciori însurați a căror avere s-au amântuit prin foc, 2 dintru aceia biruiesc moșia tatălui lor, care sânt neputincioși a-si ținea în vremea de fată, precum se cuvine, pre maica lor, care al său n-are nimic.

2. Pelaghia, soția răposatului Nicolae Lopa, pre care prinzându-l rebeli în capu satului din jos, tot într-o aceeași și 4 te[br]ru[rie], și aci îndată l-au puscat, și să tăvălea - iară alul dintru acei nenulostivi ostasi, își mai răzbuna [odată furia n-af], c-oindul-l cu sabia, până pe urmă îi tăie capul. Soția acestuia au rămas cu 5 prunci tot mărunți, are moșie, binecultivată ar aduce în an și până la o 100 argint - iară în prezentul de fată, pentru necultivarea, ba și acelea putine roade ce să afla, s-au călcat prin război, și ce au rămas nu sânt de ajuns pentru nutrirea a 6 persoane. Alți ce au avut mai dinainte, s-au amestuit prin foc. Acuma în cenusa aceloră s-au tacut un bordeiu, în care locuiește; 4 vinuri de jug i-au fost ramaș, din acelea 2 au murit de boală, și cele rămase tocmai acum zac pe oastă.

3. Anna soția lui Nicolae Baciui, tot într-o aceeași vreme și prin acei insurgenți, scotându-l afară din sat, l-au dus până la părau și acolo l-au puscat. Rămânându-i soția cu 2 fetițe, lângă un ginere al său, cu care au trăit pe o moșie, care împărțind-o în 4 părți, o parte va aduce pe an la pretu de mijloc 25 fiorini argint. Această încă sunt păgubii prin foc. Acești văduve l-au fost rămas 2 boi care pentru lipsa, vânzându-i, din pretul aceloră au trăit până acum cu ficele sale; mai au avut puțin cucuruz din vara trecută - jumătate de ajuns.

4. Maria soția lui Pavel Dămian, pre care l-au puscat rebeli ducându-l pe drum din Sighisoara la Vasarhău. Rămânându-i numita soție cu 5 prunci tot mărunți. Aceasta n-are moșie fiindcă au fost crăsmari[ul] grofilor de Haller, afară la holar, care făgădu era pus pe pământ de dare, [i-o] luat cu puterea de la săteni, numai ca de 16 ani, sub care vreme neîncetat s-au dădhat de către aceia, iară pământul cel cultivat crămaru, era celej de la biserica rumânească. Din această pricină i-au dat foc rebeli și biata văduvă n-are altceva decât numai 2 vacute slabe pentru nutrirea vieții, n-are nimic, aceasta este adevărat săracă.

5. Anghulina soția răposatului Gheorghie Solomon, ugan, care s-au puscat prin insurgenți, în câmp nu departe de sat jos, în Săptămăna Albă. Văduva aceasta au rămas cu 4 prunci mici, pământ de 5 gălele și de un car de fân pe an, care pret de mijloc face 40 argint. Aceasta au rămas nearsă, bucate are pe jumătate de ajuns, alt nimic.

6. Savina soția lui Ioan Maniu, pre care tot joi, în Spămcina Albă, și într-un loc cu cel de mai sus, de sub nr. 5, l-au puscat tot același. Muerea acestuia au rămas cu 4 fii, are moșie înuregă, pe an aduce 100 fiorini arg., de va fi bine cultivată. Aceasta are 4 vite de jug și 2 vităi, 10 oi, fiind lăcutoiri de către partea curții [grofului n. n.], au rămas și ne arsi. Bucate pe un an, au de ajuns, dară și păgubii sânt de vite, de bucate, haine și ceflelate].

7. Ioana soția lui Gheorghie Pintia, pre acesta prinzându-l, în Vinerea Patimilor, și dus la Divan în Sighisoara împreună cu alții, care jos fiți vom însemna, iară în Sămbăta Mare, au fost adus la curtea [grofului] în Ferihaz și de acolo împreună cu alții au fost duși în holar anume în "Dosu" la un părau au fost puscați. Soția acestuia fiind gazde bune, au rămas cu moșie bună, care pe an aduce 120 fiorini argint, au rămas cu 2 boi, iară 2 i-au luat insurg[enți], are și 8 oi din 25. Dară are și 5 - prunci, cel mai mare de 18 ani. Alți tot ce au avut prin arături, și prin foc s-a mistuit, putine bucate din vara trecută, pe jumătate.

8. Anna soția lui Ionichie Stroian, pre care tot în Sămbăta Pastilor. De vinerea fiind dus la Sighisoara, așa împreună cu cel de sus de sub nr. 7, l-au adus la curte [a grofului] în Ferihaz și de acolo împreună cu alții au fost trimisi în luncă, după curtea Topir³³, la cornu Tărnăvii, unde au fost puscat și aruncat în Tărnăvă. Anna aceasta au rămas în moșie, care cultivată fiind, aduce pe an 110 fiorini argint. Are 6 prunci, dară are și 2 boi, 2 vaci și 2 vităi. Din vara aceasta trecută are și bucate puține, pe jumătate de ajuns, altmănuirea prin foc și jăfuire este păgubită [de] 2 boi și din toate nămeștrile (?) ce au avea, numai cernișă au rămas.

9. Elena soția lui Nicolae Drăguș, și pre acesta tot în Vinerea Pastilor, fiind dus la Sighisoara și cea de la 7 și 8, aducându-l sămbăta în Ferihaz la curtea lui Haller, de acolo și pre acesta l-au dus la câmp la părau în "Dosu", și acolo l-au puscat. Acesta fiind pădurar, n-are moșie de dare, sezând pe locu satului. Acesta măcar că fiind în pădure, l-au ars. Dară tot ce au avut, au adus în curtea proprietarului Haller, și apoi [din] puțin, ce au vrut i-au mai dat înapoi, care s-au și sfârșit ca hrana la 6 prunci tot mărunți. Aceasta văduvă este săracă.

10. Gheorghie Drăguș, pre care l-au puscat în Ioia Patimilor. Soția acestuia Ioana olticoasă și [trăiește] împreună cu o soră a bărbatului său, iară neputincioasă. Acestea moșie n-au și sunt neharnice a să hrăni.

11. Filimon Schiopu, acesta în sămbăta Pastilor au mers la Sighisoara rugând pe domnul protopop Zaharie Boiu, care duhovnicesc părinte, venind împreună cu dânsul și cu un alt sătean în fata locului în Ferihaz, unde după sfârșitul s[fin]teii] rugăciunii, împărțindu-l pre cei de fată cu s[fin]tele] pastii, după care fiind poșit în casa lui Filimon, care scăpase de arsura focului nevătmăat, și când era la ospătare cu cinstitul] protopop, iată vine proprietariul Haller [ojef], aducând cu ostasi înmă pusti legai, pre cei de sub nr. 7, 8, 9, și strigă pe Filimon afară. Care de degrabă esind cu capul gol, l-au mână înapoi de s-au luat sapca, și așa împreună cu ceilalți l-au dus la curte [grofului] și acolo l-au legat și l-au trimis împreună cu ceilalți în jos la părau și acolo l-au puscat. Având acesta muerea anume Sofia din Boiu Mare, care au rămas cu 4 prunci, 2 ai său și 2 a răposatului. Dintră care, una era fată de vârstă, care s-au și măritat. În casa acestora au rămas toate vitele ce au avut și bucate binisor; moșie cu totul de 18 gălele, care toate aduce pe an 100 fiorini argint. La această moșie își [are] a avea drept numai ficele răposatului, neavând tatăl lor fii cu muma mesteră. Aceasta văduvă au avut pagubă numai de o vită, de cal, cumpărat cu 58 fiorini schimbători.

12. Ioana soția lui Ioan Markoman, acesta era păstoru la sat, pre care cuprinzându-l rebeli la venirea întâi, până n-au ars satul, pre acesta l-au găsit ucis și mort. Și măcar că are 3 feciori care slujăsc și cum pot să hrănesc, așa și maica lor să hrănească cu [ei].

13. Maria muerea lui Savu Hini țigan, care a fost pătruns cu pongaletu prin gură de i-au exi prin vârșu capului, joi în săptămăna albă. Aceasta s-a întâmplat în sat. Soția acestuia au scăpat de foc cu tot ce au avut și trăiește la un fiior al său însurat. Moșia ca de 5 gălele, care face pe an la 20 fiorini argint.

14. O văduvă bărână, anume Anna lui Mihail Pintia, aceasta când au aprins satul, au exi și ea cu miste buclile (?) în brate, care nu departe de sat au fost ucisă. După aceasta n-au plâns nime.

Toți acești în sus scrisi și pentru statornică credința ucis, împreună cu văduvele lor rămasă și a aceloră orfani, sânt tot din Ferihaz, și în Ferihaz lăcutoiri [în] comiteul Albei de Sus, trasi în cercul Sighisorei. La a căroră nenorocire întâmplări, în neștiința

noastră de față, numat pre lângă întrebări duhovnicești am aflat adevărul sus scris, prin arătarea mai multor persoane vrednice de crezut, despre a cărora cunoștință din lăuntru nu suntem învinși. În chipul acesta, cu toată acurata am scris.

Facem cunoscut și despre acești trei oameni Ioan Bogolia, Zahar Rujoiu și Gligor Vorvâria, care au căpătat prin însurgenții rane de sabie, dară s-au vindecat zdraveni, și chlavi n-avem pe nimeni în saul Ferișaz.

Pre lângă care cuvîntoasa plecămune adeverez

Ferișaz, 19/31 dechembr[e] 11/84

Ioan Ioanovici
paroh locului

Sapartoc

”Tot după aceeași milostivă și înaltă orînduială din datorniia chemării, ca slujitoriu, arătăm și pentru satul Sapartoc, subcir-culul Sighisoara, acum tras [treceți], asemenea nenorocite întâmplări, precum în jos urmează:

a) Floaflărea soția lui Lohin Cristea, pre care l-au prins rebeli în vinerea patimilor și l-au dus în Sighisoara pundu-l la arest, iară în sîmbăta următoare a Pasilor l-au dus la curtea lui Haller în Ferișaz, și de acolo împreună cu Ionikie Storoian de sub nr.8, au fost trimiși la Târnava în luncă după curtea Topii, unde după ce l-au puscat au fost apăți în apă unde pîna azi [nu] sînt înmormîntați. Văduva aceasta au rămas cu 3 princi, dintre care cel de vîrstă l-au căsătorit, în fîrșeniul de toamnă, pre lângă care să mîngăie si cu cei mai mici a-l săi fii. Aceștia au moșie în 2 hotară de 10 gălete pămînt în gradul de mijloc. Si în gradul pe urmă acesta griji aduce pe an 60 fiorini argini, au si puțină avere iară nu de ajuns.

b) Anna soția lui Ioan Cristea, invalid cu 5 crețari argini pe zi, fiind căplan la granadiri, pre care prinzându-l la 4 săptămîni după Paști și ducându-l la Sighisoara împreună cu patentul său cu tot, nu l-au mai văzut nime. Bătrîna aceluia soție, au rămas cu 2 nepoi pre a cărora tată încă l-au puscat, precum subscris să vede. Această văduvă este foarte săracă, avînd moșie puțină de 3 gălete, care n-aduce pe an mai mult ca pret de 12 fiorini argini.

c) Sofia soția lui Ioan fiul lui Ioan Cristea, pre care prinzându-l însurgenții cu unii din sâtenii maghiari și ducându-l la Odorheiu, l-au pus la arest unde tîndu-l mai multe zile fără mîncă, mai murind de foame, după care împreună cu alții l-au por-nit la Ciucsereda, și nu l-au mai văzut nime. Această văduvă fiind a 2-a muere a lui Ioan Cristea tînră[ful], cu care au avut alți 2 fii. Aceasta n-are casă, nici moșie, fiindcă în casa din care l-au prins, în care de curînd intrase, fiind goală sub stăpînirea rebelilor, au tipat pe numita văduvă afară și s-ambăgat în acea casă un maghiar, anume Zabali Mihail, acela lăcuște în trînsa, iară numi-ta Sofie s-a tras lângă so[fa]cră-sa Anna, și amîndouă hrănesc 4 princi, cu mîinile.

d) Ioana soția lui Mitrie Hoisan, pre care l-a prins tot acela și l-au dus la Odorheiu, împreună [cu] Ioan Cristea de sub C, și de acolo tot în chipul acela [la] Ciucsereda, și au încetat de a mai fi! Aceștia au rămas cu 4 princi, și cu puțină avere ce au avut-afară de 2 vite tinere comune, care l-s-au luat [de] rebeli. Aceasta [are] casă și moșie de 10 gălete care aduc pe an de mijloc 42 fiorini argi[ni]. În vremea de față pentru nutirea vieții nu are de ajuns.

e) Ilie Hoisan, pre care l-au prins tot maghiarii din sat, împreună cu alți sîteni rebeli, și ducându-l la Odorheiu împreună cu cei de sub C și D, și de acolo totodună la Ciucsereda, adevă la asemenea moarte! Soția acestuia Maria s-au si măriuită după Petrea Moldovian. Un prunc au rămas la mosul său Dinu Cristian.

Tot din saul Sapartoc au prins si pe parohul românesc din Feliag I. Rus [Georgie Rusu n. n. s. M.E.], prin spioniri și împreună cu cei mai sus scrși, au fost petrecut la Odorheiu și la Ciucsereda. Si au rămas preoteasa în cenușă cu 5 princi mici.

Adevărul acesta atîna-l cunoaștem precum comunitatul român din Sapartoc, după cunoștința sufletului adevăriază, despre care sîntem încredințați, pre care si noi întărim

Sapartoc, 26 decembrie 11/849

Ioan Ioanovici

paroh la Ferișaz și slujitoriu la Sapartoc”

Criș și Fella

”Prea cînstite Domnule Protopop!

După Măriia poruncă a Mării Sale Prealuminatului domn episcop de sub Nr.51 dto 13 octombr[e] ano 11/849, despre întîmplările primejdioase cu maghiarii în parohia noastră a Crisului fac cunoscut:

Vîind o comisie ungurească a.c. luna lui mai în sat, au vinovătit pe un om anume Lighion Honduc, că ar fi stricat un chip de piatră la un copil mort al comitelui Betlen Gábor, și pentru acea, l-au scos afară din sat și la puscat de au murit. Si văduva muere au rămas cu 7 copii, cel mai mare de 17 ani, care acum anu l-au dat părinții lui de bună voie voluntar Natio împăra-tului spre apărare, ceialalti unul nu-i harnic de a putea purta iconomia cășii. Avera văduvii și a pruncilor acestora socotită în pretu de bani valută umblători, 585 de zloti, toată averea cîta o au.

În filiarul parohii noastre Fella, arăt precum, cînd au vrit să înre loagăru în Ibașfalău cu comandantul cel sășesc în luna lui ianuarie a.c., au puscat cu pusca pe Nicolae Namu din Fella și acolo au rămas. Si de dănsul au rămas muerea văduvă și un prunc. Avera văduvii cu pruncu socotită în pretu de bani, face sumă de 114 de zloti valută bani umblători.

Mai încolo, cu prilejul jefuirii orășelului Ibașfalăului pe Nicolae Marcu din Fella l-au bătut oarecine la Hoghilag și au murit. Au rămas muerea lui văduvă și tată-so orb de 17 ani.

Pentru aceștia nenorociți oameni, toată întîmplarea morții lor precum au fost, o am arătat si cu cîta avere au, socotită curtea, moșia, vitele în pretu de bani, după cunoștința sufletului, drept am luat în sus cu juratii comunității, aceasta adeverez.

Al Domniei Tale,

Criș, 14 dechembr[e] 11/849

cu plecămune
Petru Ponc (?)
Paroh la Criș”

Vănători

”Prea cînstite Părinte Protopop!”

După întoarcerea scrisorii noastre de către Prea C[instia] S[sa] pentru cei omorâți de rebeli, că n-o fost bine - așa noi de a doua o[ra]fră, am adunat jurau și s-au socotit pentru pământuri și hasna [venit n.n], câtă face în bani pe an la unul

1. La Ion Mihai, carele s-au omorât de rebeli, i s-au socotit toată hasna pământurilor și face în bani 275 de zloti. Acolo sânt rămasi 2 [copii], unul mur și murea. Afară de pământ are marhă: 2 boi, 2 vaci, 10 capete de oi, 2 capre, 2 porci. Marha aceasta încă face în bani 434 de zloti.

2. La Dumitru Văisăle i s-o omorât fecioru-so Vasile, acolo au rămas 2 p[er]ini bătrâni și nevasta. La acesta i s-au socotit hasna pământurilor și face în bani 300 de zloti. Afară de aceasta are marhă: 2 boi, 2 junci, 2 vaci și 1 vitul, 10 oi și 4 porci. Și la acesta însă face marha în bani 564 de zloti.

3. Iară la Anuta a lui Văisă Boianu care i s-o omorât fecioru Patrachie. Au rămas mămă-sa bătrână. Hasna de pe pământurile acestia i s-a face în bani 75 de zloti. Afară de acestia are o vacă și un vitul. Și la aceasta i s-o socotit vaca și vitulul în bani și face 75 de zloti.

4. Iară la Toader Cătana, care i s-o omorât fecioru-so cel de suflet Dimitrie [Cătana], că alți copii n-au avut, au rămas 4 [f]ei 2 bătrâni. Și la acesta i s-o socotit hasna de pe pământ cât il are și face în bani 50 de zloti. Acesta n-are nimu

De la Hasfalău

[Dimitrie Soneru, paroh]"

-

Abstract

Nicolae Ghiaja Archpriest from Paloș in the Revolutionary Events from 1848-1849

Archpriest Nicolae Ghiaja was born in a family of painter-priest, which served the altar of the church from Paloș for many generations. His father, Ioan Ghiaja, native of Danes, clerk around the year 1781, was priest between 1782 - 1891 in Paloș. Being the archpriest of the orthodox church of the Upper Alba County, Nicolae Ghiaja lived to the full, along with his priests and believers, all the events of the year 1848: the joy of hopeful spring, the atrocities and the unimaginable sufferings which were to come in the summer - autumn - winter, endured by the Romanians living in the villages of the Târnava Mare Valley. Al. Papiu-Ilarian will call these misfortunes "the sufferings of the Romanian nation". All these are expressed in the ample correspondence with bishop Andrei Saguna from Sibiu and in the information sent to him by the vicars, information referred to human and material losses of the orthodox Romanians of his diocese.

Dăișoara

Însemnare. pentru acei oameni din Dăișoara carii au căzut în războiul din 1848 din partea rebelilor maghiari

Nr.	[Numele celui omorât]	bani	Xu.
1.	Ge[o]rgie Kelbiaze. om de 50 de ani care au perit la Rica și rămas de dânsul: 1. Muierea văduvă 2. Un copil de zece ani 3. Altul de 13 ani 4. Iar un fecior de 17 ani 5. Un fecior iarăși de 22 de ani 6. O fată de 24 de ani Avuție n-au rămas de dânsul nimic de au fost om sărac și au trăit cu păstoriu. Casa în care au lăcuit și grădina. Șură și grajduri n-au avut. Moșie într-un hotar câte 4 gălete, dară neavând boi să o grijească, au fost puțină adunătură într-un an. Bucate de pită 8 gălete, cucuruz iarăși ca la 8 gălete-feldăra de bucate 1 Rf. Și două care de fân pe an		
		60	
		25	36
		10	
	Suma întreagă	95	36
2.	Georgie a lui Bucur Andrei. om de 35 de ani care au perit la Odorhei și au rămas de dânsul: 1. Muierea văduvă 2. O copilă de 9 ani 3. Un fecior de 12 ani Avuție au rămas de dânsul: 1. Doi boi 2. O iapă 3. O vacă cu vițel 4. Șase oi 5. Doi porci 6. Casa în cari a lăcuit, șura și grădina. Moșie în hotarul de câte 4 gălete adunătură pe an. Bucate de pită 12 gălete, cucuruz 10 gălete, ovăz 2 gălete. Ferdela de bucate un Rf., ovăzu 5 dutse, două care de fân 10 bani buni.		
		50	
		16	
		16	
		12	
		6	
		60	
	Suma întreagă	201	36
3.	Georgie a lui Ioșif Bukatza. care scăpând din războiul de la Bika, puțin trăind au murit și au rămas de dânsul: 1. Muierea văduvă 2. Un copil de un an Avuție au rămas de dânsul: 1. Doi junci 2. Șase oi Curtea în caria au lăcuit s-au biciluit 64 bani buni, dară fiind opt frați, pruncului rămas I să vine 8 bani buni, și din moșie în tot hotaru de câte două ferdele. Bucate de pită 6 ferdele, cucuruz 6 ferdele, bucatele ferdela 1 Rf., o jumătate de car de fân 2 bani buni		
		25	
		12	
	Întreaga sumă	51	48

Gheorghe Mihail
Paroch locului

Fântâna

Eu mai jos iscălitul fiind în slăvit Districtul Făgăraşului în matere satul Fântâna şi în filia Hogizu, orânduit paroh, dau adeverinţă despre oamenii cei ce a[u] căzut morţii de rebelii maghiari în Loager la Hoghizu, şi despre starea rămasă lor văduve şi a pruncilor lor, după cum luminat se arată în forma aceasta.

Numele mortului și vârsta lui	Unde s-au ucis și când	Numele văduvii	Câți prunci are	Locul de arat		De care de fân	Ce felii de vite are și câte					Însemnare
				gălete	Feldere		boi	vaci	oi	capre	porci	
Andron Ciuleu de 37 ani	În Hoghizu la Loager în 20 februarie a.c.	Ana lui Georgie Nicuș[n] soția repositului	3	7	2	2	2	-	2	-	-	Se mai află la două văduve, adecă la întâia ș-a treia câte o vacă, însă rămânind datorie, li s-au socotit ca cu acelea să plătească datoria
Bucur Plesa de 29 ani	dto	Paraschiva lui Ioan Costia soția reposit	1	4	1	2	2	-	2	2	4	
Aceasta este din Filia Hoghiz												
Ioan Ticușanude 43 ani	dto	Bucura lui Adam Botiman soția răposat	2	-	-	2	2	-	10	-	2	

Despre toate cele de mai sus scrise din conştiinţa sufletului meu şi întăresc cu pecetia mea precum cu mare dreptate am scris.

Sig[natum]. Fântâna, 24 decembrie 11849

Ioan Maniu
Paroch Fântâna

Ioan Ciuleiu jude
Samoile Andron jurat
Ioan Niagoş[?] jurat
Zaharie Roscă bătrân
Zaharie Barta bătrân

Valendorf-Văleni

Însămnare

[a] văduvelor, orfanilor rămași din satul Valîndorf și a avuții lor

	Numele si polecra morților	Unde și cum s-au ucis	Numele văduvelor	Câți prunci au rămas	Moșie		Venitul de pe moșie pe an socotit în preț de mijloc, în porții	Boi	Vaci	Viței	Cai	Oi	Capre	Porci	Casă	Șură[m]	Șopru	Șupi
					De arat gălete	De fan cără												
1.	Ioan Țântea	La Râca în bătaie fiind cu lansturmul, la noemv[rie] [1]848	Ana văduva lui Ioan Țântea															
2.	Gheorghe Mununoi u	I-au prins rebelii și I- au dus la Mucundorf și acolo I-au pușcat I[un]a martie [1]849	Rahila văduva	4			1 32	2	1	2	1	16		2	1	1		2
3.	Boier Avel	Dto	Anișca văduva lui Boier Avel	3			12	2	2			15		3	1	1	1	2
4.	Bucur Bânbolea	Dto	Văduva Mărina s-au măritat. Are o mumă bă[t]râ[nă] a lui, cu tată mașter				12	2	1	1		1		2	1	1	1	
5.	David Tot	Dto	Maria văduva lui David Tot															

Valăndorf, 9 ianuarie [1]850

Bucur Opri Neagoș jude
Gicu (?)Măriini jurat
Ioan Mușunoi jurat
Petri Husari jurat

Niculea Negoș pârgar mare
Bucur Tică jurat
Niculae Boeri vornii

Ioan Popovici
Paroh la Valăndorf. neunit

Arătare																				
Despre văduvele și orfanii rămași de românii cei ce au căzut jărtvă rebelilor și despre cei ce au rămas chilavi în satul Feleag, și despre starea averii lor																				
Nro Corent	Numele jurisdicției		Numele și polecra celor ce au căzut morți în satul Feleag	Unde cum și când au căzut?	Numele văduvelor	Câți orfani au rămas	Numele, cognumele celor chilăviți	Cățimea moșiei		Venitul de pe moșie pe an socotit în preț de mijloc face în argint		Ce lăliu de dobitoace are și câte fieștecare?						Stupi	Reflecție	
	După numirea veche	După numirea nouă						De arat gălete	De fân care			Boi	Vaci	Viței	Cai	Oi	Capre			Porci
										fior.	xu.									
1	Comitatul Albei de sus	Districtul Sibiu-lui cercul Si-g[h]i-șoarei	Parohul Gheorghic Rusu	La Olfălva în pădure l-au împușcat	Ioana văduva parohului Gheorghic Rusu	5		Are zăloage de 400 fiorini						2						
2			Gheorghe Mihaiu Stanciu fiind judele satului	Pre aceștia l-au împușcat rebelii, pre unii în sat, pe alții	Mărina văduva lui Mihaiu Stanciu fiind și chilavă de o mână mai demult	2		10	2	39	6	2				7	2	2		
3			Ioan Crâstea	afară din sat în hotarul	Domnica văduva lui Mihai Crâstea	4		7	3	25	40	4	1			6				

4			Gheor- ghe Stanciu	Felea- gului, în anul [1]848 în luna lui noemvr [ie]	Ioana văduva lui Gheor- ghe Stanciu	1		5½	3	23	44	2						1		
5			Lazăr Zaheiu		Maria văduva lui Lazăr Zaheiu	3		6	2	22	44						2	2		
6			Nonu lui Lazăr Zaheiu		Nu este văduvă că au murit	3		8	2	26	59	2		1						
7			Nonu Bușși		Ana văduva care s-au măritat în Hadvig	5		10	4	42	30	2				3				
8			Gheor- ghe Ioan Stanciu		Nu este văduvă ci o mumă vădu[vă] a mortului			10	2	39	6	4	1			5	3	1		
9			Zaharie Homo- rozan		Ana văduva lui Zaharie Homoro- zan	5		6		19	36									

10			Moica lui Mihăilă		N-au avut muiere, ci au rămas niște părinți bătrâni													
11			Ioanu lui Mihaiu Mika		Maria văduva lui Ioanu Mihaiu Mica	2		1		5	5					2		
1							Zaharia lui Lazăr Zaheiu au rămas orb de un ochi din împun- sătura rebelilor	6	2	22	44	2						
2							Mihaiu Găbur Bodăgă- ianu din împușcătu- ra rebelilor au rămas chilav la nas											

Feleag, 19 decemvr[ie] [1]849

Prin Nicolae Dița, jurat bătrân și
Akim Kloașterfeanu dto și purgariu mare

Românii de pe granița cu Moldova în timpul revoluției de la 1848-1849

Câteva sate preponderent românești îngheșuite în înguste lunci montane însoțind pâraiele repezi din apropierea Bicazului Ardelean, - sat care precede principalul pas de traversare a Carpaților estici dinspre Transilvania spre Moldova, și, implicit invers - așezări noi populate sau repopulate relativ târziu inițial cu statut social de predii, întemeiate pe locuri de hotar în extravilan, până aproape de 1848, Dămuc¹, Telec², Valea Jidanului³, Fundul Ivănușului⁴, Bicazul Ardelean⁵, ne-au atras atenția⁶ prin trecutul lor zbuciumat determinat de poziția marginală, de graniță, fluctuând după împrejurări, când la Moldova când la Transilvania, cu toate avatarele legate de un atare statut schimbător⁷.

Mai nou, un document din 28 octombrie 1848, al Isprăvniciei Tinutului Neamt adresat Hătmăniei Moldovei ne-a încurajat să adâncim cercetările inițiate anterior cu referire la Revoluția lui Horea în aceeași zonă, spre a studia acum și starea de spirit și atitudinea populației românești constând din peste 600 de familii față de Revoluția românească de la 1848-1849⁸. Despre situația de pe aici, literatura de specialitate mai veche cât și cea din ultimile decenii nu menționează prea multe. Nu pentru că populația satelor respective n-ar fi reacționat pozitiv la vestea evenimentelor adusă de frecvenții călători în și din Moldova prin pasul Bicazului din imediata apropiere, ci pentru că în afara unor rememorări despre evenimentele de atunci, datorate unuia dintre Teslovani⁹ și a unui *Memorial*¹⁰ din 1861 al românilor din depresiunea Giurgeului, cu unele referiri anterioare - și acestea destul de sărăcăcioase, stirile despre atitudinea lor și despre ceea ce li s-a întâmplat atunci sunt din nefericire, insuficiente.

În istoriografia secuiască datorată lui Orbán Balázs¹¹ și lui Endes Miklós¹² găsim însă câteva referiri la expedițiile secuiești înspre zonă spre a tempera "recalcitranta" românilor de aici și spre a le pedepsi refuzul de a da recruți în formațiunile civile și în trupele de linie militare ungurești, trecute în tabăra revoluției. Dar acestea fiind scrise mult ulterior evenimentelor au fost diminuate ca tactologie și adaptate condițiilor postrevolutionare, mai ales în privința

cruzimilor practicate prin satele românești, redată realist în alte multe surse.

Adăugăm celor de mai sus excelenta carte din 1995 a pr. prof. dr. Mircea Păcurariu închinată importantei contribuții a Bisericii la Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849, în care autorul se referă și la represiunile secuiești împotriva satelor românești de la granița cu Moldova în zona Bicaz care, din motivele cunoscute și în consens cu demersurile românilor din întregul principat transilvănean, s-au opus recrutării tinerilor în vederea înrolării lor în Formațiunile militare votate de Dieta din Pesta în vara anului 1848 în sprijinul revoluției ungare. Prin această opoziție, ei și-au atras mai multe valuri de represiuni atât în toamnă după adunarea de la Lutita, cât și în iarna și primăvara anului următor¹³.

Cercetările de până acum urmărind destinul revoluționar al prefectului Legiunii a XII-a a Câmpicii Transilvaniei, Constantin Romanu Vivu prins la Gudea Mesterhaza (azi Stânceni) transportat apoi la Târgu Mureș și linsat la poarta nord-estică a orașului s-au oprit în zona Topliței, cu toate că după cum se va vedea, românii răsfirați prin satele din Bazinul Giurgeului (Gheorgheni) prezenți și afirmați în mod onorabil în timpul Răscoalei lui Horea din 1784-1785, în conjunctura creată în 1848, numai cu greu și cu măsuri drastice au putut fi împiedicați spre a nu face front comun cu ceilalți români din comitatele din centrul și din vestul Transilvaniei. Aici, în Carpații Răsăriteni cum se va vedea, au aderat atâta cât le-au permis evenimentele, dar oricum în condițiile grele în care trăiau s-au afirmat lăudabil.

Satele acestea îndepărtate, la aproape 100 km de centrul administrativ al Scaunului filial Gheorgheni (cu reședința în târgușorul omonim ung. *Gyergyó Szent Miklós*) cu căi de acces rudimentare prezentau interes mai ales militar-strategic prin aceea că drumul spre trecătoarea Bicazului, poate cel mai important drum de tranzit din Carpații Răsăriteni sub aspect comercial, le traversa, ele fiind așezate în imediata lui proximitate. De aceea atitudinea lor în ciuda acestor vicisitudini este de admirat.

Preponderența și numerozitatea românilor în aceste așezări montane este dată de recensă-

mântul din 1850, cel mai apropiat în timp de revoluție care ne oferă cu privire la trei din aceste așezări, următoarea imagine demografică¹⁴ (vezi Tabelul 1).

Cunoaștem din *"Datele istorice"* - datorate unuia din înaintașii Teslovenilor¹⁵ starea de spirit și animația care a cuprins pe românii din această zonă dosită înspre care fierberea revoluționară din primăvara anului 1848 a ajuns poate mai târziu¹⁵. Dar după cele petrecute cu românii în încinsa vară ce a urmat primelor două adunări de la 30 aprilie, respectiv 15 mai, rezultă că și trimișii lor au luat parte la cea de a treia adunare de la Blaj din 16-28 septembrie. Aici cu siguranță cei care vor fi fost prezenți vor fi văzuți pe români înarmați, deși sumar dar *"exercitându-se"* cu lăncile și furcoalele transformate în arme de apărare, sau, pe Avram Iancu sosind din munti însoțit de o gardă înarmată și vor fi făcut legătura cu preparativele autorităților scăunale de ridicare și în satele lor a furcilor impuse de legea statarială decretată în grabă în multe comitate încă din primăvară. *"Românii acelor comunități zic, jură așa de bărbăți <în> cât văzând că prin uniunea maghiară <unirea Transilvaniei cu Ungaria> se amenința confesiunea pământească, dulcea limbă străbunească și credința marcată prin jurământul către legiuitul domn, se opuseră cu toată energia munteană la toate încercările acelei propagande kossuthiane"*. Memorialistul arăta în continuare cum au refuzat *"acea lege nelegiuită de recutare dată de ministeriul unguresc pentru Tara ungurească"* și extinsă și în Transilvania, fără a fi fost sancționată - de monarh - (aici socoteau ei că intervenea neconstituționalitatea legii, motiv pentru care au refuzat a i se supune). Trebuie să se fi manifestat neîndoicnic și opoziția față de recrutări, ca peste tot în zonele românești din Transilvania, de vreme ce Teslovan scrie în memoriile sale că: *"... acei români arătară chiar și cu brațe armate, când cere trebuința cum trebuie să-și apere omul sfânta și dreapta cauză"*. Referindu-se de asemenea la cei de pe aici zice mai departe că *"... ei urmează exemplul fraților lor țărani (<sic! adică a celor din țară, respectiv din comitate>) și mai mult a muntenilor apuseni <a moților> fiindcă cele ce se petreceau prin alte părți și lor li se aduceau, chiar dacă mai târziu (<cum arătam>) oricum, la cunoștință"*. Că vor fi încrecat chiar să se organizeze, desigur în scop de apărare, ne-o spune memorialistul deslușit *"Muntenii noștri nu fură ei cei din urma, ei, bărbăți și junii, tineri și bătrâni și chiar și muieri prinsă arme, lănci, seceri, coase, etc. și cu puținele*

puști vânătoarești <...> constituindu-se într-un corp de gardă națională își aleseră cen<turioni> și subcenturioni, de<curioni> și subdecurioni, depuseră jurământul după cel de la Blaj din 3/15 mai <18>48 începuseră a se deprinde în arme cu tot deadinsul și așa ședeau escubii și vigili, <sic> <observatori înaintați - speculatores> pe unde cerea trebuință". Rezultă din cele de mai sus o temeinică informare și acomodare a românilor de pe aici la cerințele exprimate la cea de a III-a adunare de la Blaj din septembrie 1848 și adaptarea lor la condițiile specifice din munti. Preparative de acest gen trebuie să fi avut loc fiindcă *"... însuflară un astfel de respect secuilor încât aceștia și de începură a căuta <a le observa pregătirile> ... nu avură totuși curaj a-i ataca numaidecât pe acea mână de români - cum făcură în mii de locuri și <ci> cenură pe cale parlamentară <prin trimisi> subjugarea <opăcirea, pacificarea> acelor români"*. Rezultă că au venit la ei în mai multe rânduri *"preoți românești oficianți împărătești (funcționari) și neguțători armeni, trimisi spre a-i domoli și a-i capta la revoluția ungurească"*. Documentul din care am reținut toate cele de mai sus redă în continuare situația jalnică a parohiilor românești din scaunul Giurgeului păstorite de un protopop greco-catolic renegat, persoană contestată cu vehemență în mai multe rânduri de către preoții subalterni în memoriile întocmite și înaintate împotriva lui. Trimișilor de acest gen cei din munti le răspundeau deși franc, oricum cu moderatie dar trimiși ca aceștia erau întotdeauna refuzați. Nu înțelegeau să se îndepărteze de programul național românesc votat la Blaj la 3/15 mai, întărit de adunarea din septembrie.

***

În aceeași vreme de început de toamnă a anului 1848 în care pe aici se petreceau aceste evenimente, la Comanda Militară austriacă din Sibiu avea loc o schimbare fundamentală de atitudine față de români, nu independent desigur de la hotărârile celei de a treia lor adunare de la Blaj, despre care autoritățile fuseseră desigur informate.

Astfel prin *Proclamația* sa din 9 octombrie 1848, generalul Puchner îi asigura pe români că li se va recunoaște egala îndreptățire cu celelalte națiuni transilvănene - de altfel cea mai importantă și de durată, încă de pe vremea lui Inochentie Micu, revendicare deplin justificată a lor de asemenea și celelalte revendicări subsecvente acesteia. După numai o săptămână generalul Piersman = în numele lui Puchner = ,

alt subterfugiu tipic austriac, recunoștea *Comitetul român de pacificare*, recunoaștere intervenită abia după adunarea secuilor de la Lutița. *Comitetul* ordonă și ridicarea la luptă a românilor, constituirea și înarmarea formațiunilor lor și interzicerea activității oricărui alt fel de gărzi naționale ungurești - instrumentul atât de nefast pentru români - al Guvernului din Cluj și a nobilimii proprietare ungurești. O altă proclamație - de data aceasta către toți locuitorii Transilvaniei - a *Comitetului român de pacifi- cațiune* chema pe unguri și secui la sentimente umanitare, fiindcă "...De mai mulți secolii locuim în pace împreună cu voi <...> împreunarea aceasta nouă până acum puțin folos ne aduse. Cu toate acestea, noi, trecutul nu voim a-l trage la socoteală <...> <a-l lua în considerare>. Dacă trebuie să intrăm în război unul contra celuilalt să crutăm cel puțin sentimentele proprii omenesci. Să crutăm numele nostru cel bun <ceea ce e bun la fiecare>. Să facem posibilă, prin umanitate legarea păcii. Să evităm pustiirile cele de prisos că, doar fiecare din noi vrea să locuiască și în viitor țara aceasta. Si e bine să prefacem în pustietate locuințele noastre?". Recunoaștem în ea, desi le poartă semnăturile, stilul și concepția lui Al. Papiu Ilarian și Simion Bărnuțiu - principalii autori și a celorlalți membri ai Comitetului, Bălășescu, Cipariu, Micaș și Bran¹⁶.

Pentru plasticitatea și profundul ei de spirit conciliant și umanitar acest document - am putea spune - programatic, de atitudine, a fost publicat și răspândit atât în epocă dar și ulterior în principalele lucrări de referință.

Această proclamație este cu atât mai valoroasă cu cât ea a fost urmată, la numai o zi de cea din 21 octombrie adresată românilor. Valorile morale și materiale ce trebuiau respectate de români în demersurile lor devansează cu peste un secol drepturile omului și ale cetățeanului reactualizate în zilele noastre, anume asigurarea persoanei și a averii și protecția prizonierului și a călătorilor.

Explicitarea lor o fac apoi la puțin timp, unele îndrumări mai de amănunt, trimise de Comitet lui Constantin Romanu (4 XII 1848) care au atras atenția și mai nou istoriografiei. Potrivit acestora, el trebuia să fie cu priveghere neadormită "și să iei măsuri strașnice de a nu se mai face cele mai mici jafuri și prădăciuni, căci acestea nu folosesc nimănui ci, numai strică și pătează caracterul național" <românesc, compl. I.R.>. Conchidem din context că unele jafuri și prădări de conace nobiliare vor fi avut anterior

loc, de vreme ce aceste întâmplări au ajuns la cunostința Comitetului.

Istoricul Mircea Păcurariu, în sus citata lucrare mai recentă închinată contribuției bisericilor românești la revoluția de la 1848-1849, arată marea deosebire conceptuală dintre documentele *Comitetului românesc de pacifi- cație* și cele emise de partea opusă de Vaj Miklos îndeosebi, comisarul împuternicit al Guvernului pestan. în Transilvania din 22 octombrie, deci din acele zile de război a proclamațiilor prin care "acesta chema la arme pe unguri și pe secui promițându-le că pământul pe care-l vor lua de la români le va fi dat lor". În același sens converge și propunerea, interpretabilă azi drept incitare la epurare etnică, de a fi spânzurați o mie de cărturari români pentru ca românii să fie astfel lipsiți de conducători precum nici declarația lui Kossuth Lajos în dietă, din ziua de 10 octombrie, că ungurii "vor măcelări cumplit pe români" nu poate fi interpretată decât ca incitare la epurare etnică. Un asemenea război al declarațiilor n-a putut rămâne fără efecte palpabile în sânul trupelor din ambele tabere, ceea ce a exacerbât neîndoielnic măsurile represive a unuia împotriva celuilalt. Și evident nu atât între taberele beligerante, cât mai ales în sânul populației pașnice găsită prin satele, mai ales românești, prin care au trecut trupele. Numai așa se poate explica numărul mare de sate românești incendiate și cifra excesiv de mare a victimelor omenesci încă până azi insuficient și doar parțial evidențiată din lipsa arhivelor căzute și ele pradă "tăciunărilor" (incendierilor). Din acei ani putem numai intui că exemplare disperate din pastorală episcopului Ioan Lemenyi din Blaj emisă în acele zile vor fi ajuns și în parohiile românești din depresiunea Bicazului, ceea ce n-a putut decât să cauzeze confuzie printre preoți, cum s-a și întâmplat. Fiindcă pastorală aceasta, spre deosebire de cea a episcopului ortodox Andrei Șaguna, îi dezarma moral pe românii uniți îndemnându-i să dea ascultare autorităților locale peste tot, chiar și în zone curat românești, încadrate exclusiv cu funcționari unguri sau secui atașați trup și suflet războiului de eliberare de sub austrieci, pornit - paradoxal - prin Transilvania după adunarea de la Lutița (16-17 octombrie 1848).

***

În satul Valea Jidanului (azi înglobat Bicazului Ardelean) existând ca punct de frontieră stâlpul cu pajura imperială, însemnul uzual statal al zonei de graniță, și cerându-li-se să-l

doboare (cum s-a întâmplat la Sumuleu-Ciuc și la Târgu Mureș) au răspuns că *"dânșii nici au pus acea pajură dar nici nu vor suferi a se lua de acolo"*.

Văzând însă autoritățile că acești români *"pe zi ce trece sunt tot mai rezolui <holărâți> <...> necum să cuteze a-i ataca <...> cuprinși de frică <sic> că vor fi atacați de români, începură a tăia silvele <pădurile> spre a închide toate strămtorile și căile ..."* <de acces spre ei>. Au pus apoi străji și patrulând toată noaptea fiindcă se temeau că încetând faza tratativelor pașnice următorul pas era *"să decidă numai sabia"*. Situația aceasta încordată și greu de suportat pentru ambele părți *"... ținu din septembrie 1848 până în martie 1849"*. Memoria-listul arată însă existența mai multor încercări de a *"înunpe în satele lor <dar> fură însă de aceștia reîmpinși <respinși>"*.

La începutul primăverii, la 3 martie 1849, *"adunându-se peste 5.000 partea cea mai mare grăniceri secuii din Trei Scaune, Ciuc și Giurgeu, ceilalți armeni lăieți și țigani, împărțiți în 6 despărțăminte <coloane> încercară a înunpe <pătrunde> pe 6 locuri deodată în acele comunități române de către seară"*. Primii care au încercat au atacat venind pe Valea Jidanului fură respinși de români, pierzând mai mulți morți dintre care pe doi îi abandonară pe restul îi luară cu ei. Tactica atacului de noapte și ridicarea de pe câmpul de bătaie a pierderilor, uzuală la popoarele nomade în situații incerte, nu permițea adversarului evaluarea pagubelor și lăsa de înțeles repetarea incursiunii. *"Noaptea <ce urmă> fiind și un viscol de munte înfiorător secuii mai încercară <un atac> pe Valea Surducului dar și aici fură bătuți și se reîntoarseră lăsând 6 morți"*.

A doua zi, în 4 martie atacul secuilor s-a desfășurat acum din mai multe părți^{III}. Memorialul continuă apoi cu aceea că *"la comanda unui conducător al lor <secui> împușcară (probabil nu în luptă ci ca execuție de represivitate) pe eroicii în credință frați Tudor și Dumitru Țepes care refuzară a jura credință partidei kosshutiene după ce pe alți câțiva ce-i arestară și <dintre care> prin minune scăpaseră 3 înși - pe ceilalți îi împușcară împreună cu susnumitul preot, la Vârful Surducului"*^{IV}.

Paguba făcută de această incursiune secuiească satelor din apropierea Biczului Ardelean socotită *"grosso modo"* - *"cum s-ar zice numai din secure toporește, suie <la> peste 50.000 florinți de arginți"*.

În spre seara zilei de 4 martie, trupa aceasta

începu *"a se căra către secuime"* urmărită, ce e drept, de localnici în speranța recuperării bunurilor și animalelor jefuite dar *"durere însă, că dând noaptea și apărându-se rebelii în păduri, nici de una fură fortunati"* <norocos>. Pierderile materiale cauzate de această invazie, asemănătoare cu cele de la Reghin, Iernut, Blaj s.a. din toamnă și iarnă, fură deosebit de mari încât când satele își făcură bilantul, socotiră că o repetare a atacului le-ar fi fatală.

Tot despre evenimentele de la poala muntelui de aici, un document privind unitatea revoluției românești de la 1848-1849 semnalat nouă cu bunăvoință încă din 1978^V, apoi publicat într-o prestigioasă lucrare un deceniu mai târziu¹⁵, dovedește atenta și asidua observare, prin mijloacele vremii, a evenimentelor din Transilvania și vine să confirme în bună parte *"Datele istorice"* datorate lui Teslovan, validându-le. Avem nu numai dovada introspecției faptelor de dincolo de granița cu Transilvania inițiată de autoritățile moldovene ci și, prin comparație cu cele realmente petrecute acolo, gradul de siguranță și amănunțimea informațiilor.

Avem în față *Raportul Privighetonului Ocului Muntelui*, un fel de observator militar instituit în Tinutul Neamț (unitate teritorial-administrativă contemporană evenimentelor), un funcționar civil sau militar, însărcinat cu obținerea de informații *"de mică frontieră"* din zona limitrofă graniței, despre starea de spirit și eventualele mișcări sau concentrări de trupe din zonă. Cum putem vedea, în cazul de față autoritatea emitentă a actului utilizat aici vădește competență și profesionalism.

Semnatarul raportului, un oarecare ban Stan D., își înștiințează superiorii *"pentru <despre> neliniștile iscate acum de curând <...> între români și unguri"*. Actul este datat la 28 octombrie 1848 la două săptămâni numai după vestita Adunare a Națiunii Secuiești din 16 - 18 octombrie 1848 de la Lutiza și anterior incendierii Reghinului, cu bătăliile de la Brețcu (Breaza) și Voivodeni, culminând cu retragerea lui Urban și a trupelor române de lăncieri spre Bucovina.

În continuare, raportorul își înștiințează superiorii *"... că în partea Transilvaniei înăuntrul și pe la satele megieșite cu granița urmează neliniști din pricina că Ungaria silește pe români a le <sic> <a i> da ajutor de osteni în neîmpăcarea <conflictul> ce o au cu sârbii, la care împrejurare românii, mai ales <ai> satelor de pe granița din partea Transilvaniei, numite Valea Jidanului, Biczul Ungureșc și Fundul Ivănușului și altele s-*

ar împotrivi a da asemenea ajutor Ungariei”^{VI}.

Cum arătam la început, *Memorialul românilor din Scaunul Giurgeu* (Gheorgheni) din 1861 împotriva restaurării abuzive a Scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin. În sensul reprezentării în organele administrative prin aleșii lor veridici, face câteva referiri și la evenimente din timpul revoluției de la 1848 - 1849 în conexiune cu activitatea incompatibilă cu calitatea de protopop greco-catolic și aceea de român chiar al lui Boer Aron.

Memorialul, conservat în arhiva fostului protopopiat greco-catolic din Gheorgheni, a fost prezentat de noi într-un studiu din 1980 - 81¹⁶ și publicat integral în 1994 de către Liviu Boar.

Boer Aron, originar de loc din Dumbrăveni, urmează ca protopop unit al Gheorgheniului din 1843 după decesul merituosului antecesor Mihail Vijoli. Noul protopop nu s-a putut ridica însă, sub nici un aspect, la nivelul înaintasului său. Nu, pentru că măcinat de ambiții mai degrabă ariviste, se va lăsa antrenat în politica ungurească amăgitoare la început dar atât de glisantă a vremii și, urmărindu-și rotunjirea averilor lumesti, materiale, va accepta ofertele factorilor politici în struna cărora va cânta aproape trei decenii ademenindu-și și enoriașii a se face și ei părtași ai acelorasi tendințe.

Așa l-au găsit evenimentele atât de promițătoare la început, ale revoluției din 1848-1849, în slujba cărora s-a pus, dar nu în scopul conservării și a emancipării națiunii române conștințită de repetatele adunări din aprilie, mai și septembrie 1848 de la Blaj, ci, în cea diametral opusă, urmărind programul revoluției ungurești, la înlăptuirea căruia puteau conta mult cei 11.000 de români păstoriti de el pe care a încercat cu tot dinadinsul să-i inducă spre năzuințe străine lor. Activitatea lui vădind această tendință rezultă atât din *Memorialul* din 1861 cât și din cel datorat lui Teslovan. Această opoziție accentuată, de durată și zgomoasă, conturată împotriva protopopului Boer Aron, promovată de preotimea subalternă victimizată pentru o cauză străină națiunii ei, a intrat în conștiința epocii marcată de personalitatea-i nefastă și cuprinsă ca atare și în *Șematismul jubiliar al Arhidiecezei Metropolitane greco-catolice române* de la 1900¹⁷.

În *Memorialul* din 1861, datorită atitudinii avute de Boer Aron cu ocazia reconstituirii scaunului Ciuc, Giurgeu, Casin din acel an, poziția potrivnică interesului celor 11.000 de români greco-catolici din protopopiatul său i-au fost

arătate și “meritele” anterioare, mai grave pentru ei, în timpul revoluției din 1848 - 1849.

Aflându-se în pragul deznaționalizării, corupt și sedus de cercurile pe care le frecventa și interesat nu numai de crearea unei imagini favorabile, alta decât cea reală, Boer Aron se disociază încă din timpul revoluției de neamul originar, vădind năzuințe de emancipare în rândul burgheziei națiunii ungurești din Transilvania. În acest scop abandonează lupta națională a clerului și a enoriașilor săi, care militau pentru accederea ca egali întru totul în drepturi cu națiunile recunoscute constituțional, cum pretindeau imperativele momentului. Dar nu numai că s-a disociat de românii aflați în diaspora secuimii, unde de mai multă vreme aceștia au devenit minoritari, constituind printre ei un factor dizolvant, s-a transformat într-un fervent propagandist al programului elitist, kossuthist, al Ungariei Mari, realizat în principal și prin lupta dusă cu cerbie pentru uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Asupra acestor aspecte dizolvante, de dispersie, cu scop vădit demobilizator a tendințelor românești greu de unit într-un singur șuvoi cum s-a încercat în 1848, s-au ridicat cum mai arătam, semnatarii *Memorialului* din 1861. “*Durere însă, durere! că sus atinșii tari în credință și ceilalți români cât și cei mai mulți preoți ai lor din ținutul și <din> junul Giurgeului în loc de a-și afla un așa mângâietor în preoții lor de aici - protopopul românesc ce înainte <încă> de <1848> se opintea a da la tipar o liturghie ungurească pentru preoții românești, ei și aflare la <în> dânsul un dușman vechi, care, de când veni aici începuse a intriga pe sinceri credincioși cu preoții lor; pe preoții lor confrățiți cu caritate creștină îi dușmăniră, îi învrăjbiră între sine ca să-i poată mai bine trage și tunde, tulburară ca să poată mai bine pescui*”. În continuare, Teslovan arată că susnumitul protopop provocând zădărnici între preoți și chiar între credincioși storcea de la ei “*dieci <zeci> de florini*”, iar emiterea actelor ce se introduseră ca fiind necesare la cununii și pentru altele “*îi aduceau dumnealui un venit bunice!*”. Teslovan, memorialistul evenimentelor din 1848-1849, asupra biografiei căruia, deocamdată în lipsa datelor necesare nu stăruim aici, continuă apoi scriind: “*Ținsăturile și mâncăturile dânsului cășună de <încât> mai mulți români din scaunul Ciucului, încă înainte de <1848> trecură la papistasim; În <1848> dară, nici însuși Kossuth nu era propagandist mai fanatic și un inamic mai încarnat a <le> românilor decât dâ-*

sul. Prin adunări, biserici, case, uliti și oriunde i se da ocaziune a tine, în favoarea partidei kosuthiene vorbirile cele mai infocate, într-atâta inflamând pe împărat, pe credincioșii lui și în specie <special> pe natiunea română și religia ei, încât și preoții unguri papistași, ce nu erau mai puțin kosutheniți, încă se speriaseră de dansul și-l admon<u>”. Teslovan arată, ceea ce fusese mai grav în atitudinea și în acțiunea lui Boer, că acesta încercase a produce o bresă, desigur cu grave urmări în subreda de până atunci, prin aceste părți, coeziune românească, fragmentând-o prin mijloace și practici de el știute. Fiindcă, referindu-se tot la anii 1848-1849, ni se arată că “prin stăruința dânsului, la adunarea secuilor din Ditrău fură de față <împreună> cu dânsul mai mulți preoți și români <enoriași> din tot tinutul Giurgeului și din protopopiatul dânsului. Unde apoi făcură <Boer> de batjocură și rusine pe preoții românești <provocând?> scandal public <în față> papistașilor <chiar și> a religiei române <fiindcă> celebrară în viu feră în loc de apă, sfințirea apei cu acel vin sfințind apoi o buie <butoi> plină de vin. Se veseliră apoi d<umnea> lui ca cu frații cu cei de alt neam”. Apoi “Datele istorice” continuă: “... tot acolo smulse dânsul (respectiv Boer Aron) barba unui preot bătrân de 60 de ani - rusine și batjocură publică!”.

Cele două surse prezentate sumar mai sus, cum ușor se poate constata, se completează reciproc ca date și oferă posibilitatea conturării fenomenului istoric descris, între coordonate plauzibile.

Astfel, informațiile despre preotul ucis pentru că încercase să-i devieze de la programul național românesc, converg întru totul cu adevărul enunțat anterior. Referindu-se la protopopul Boer, “Datele istorice” arată că “După ce în <18>49 își făcu dânsul <protopopul adică> pe acel preot poșta sumușitoare <asmutindu-l adică> între românii susnumitelor comunități și între secui, de care și fură arestat bietul! dară scăpând după ce iarăși <il> alergară să sperie de nou pe acei români, zicând că vin secuii cu atâtea zeci și sute de mii <de osteni> și ce le-or face! în fine, după ce pentru toate acestea îl luară de aproape românii pe acel preot a-l întreba zicând că dacă e preot românesc pentru ce nu tine cu credincioșii săi și cu împăratul? Pentru ce se făcu poșta trădătoare la inamic? La care raspunzând ca mai de multe ori cu vorbă infamatoare și expresiuni batjocoritoare <...> de mâna junosului popor și sfâșiata <sic> <il sfâr-

șiară> în mai multe părți...”

Și în acest caz, memorialistul Teslovan, autorul “Datelor istorice”, socotea că “... vina însă cea neiertată este tot excesul atinsului intrigant încarnat care în 1849 legară sabia și așa predicară acelor români maghiarismul. <Iară> pe la Paști dădu un cerculariu în care ordona preoților românești să țină sărbătoarea Paștilor <deodată> cu ungurii”, porunceă necanonică și abuzivă. Apoi continuă, arătându-i caracterul avar, că “... chiar și după statornirea ordinii legale <postrevoluționare> a stoarce de la preotul Mihai Teslovan 100 de duodeceri¹¹ pentru că acesta cutează fără stirea dânsului a-si scăpa viața în Moldova de furia rebelilor și <neavând a-i plăti> până i-o plăti îl suspendară de la funcțiile preoțești”.

Aici se încheie referirile la rolul nefast jucat în timpul revoluției de protopopul Boer Aron printre românii, și așa destul de năpăstuiți, din Seauul filial al Giurgeului. Atitudinea lui ca factor dizolvant al unității lor morale, românești, a fost neîndoiește una din cauzele nu numai a nereușitei acțiunii lor, ci, mai ales a multelor nenorociri care s-au abătut, timp îndelungat, peste ei. Și tocmai de aceea ele n-au putut rămâne necuprinse în Șematismul jubiliar din 1900 din care am reținut timpul îndelungat în care a funcționat (1843 - 1871) ca protopop unit al Giurgeului, pe atunci spațiu strategic românesc, în care și-a pus amprenta nefastă asupra vieții bisericești și așa precară în zonă. Se arată acolo că “Protopopul acesta <care> fu răpit de valurile furioase ale revoluției din 1848-1849, luă parte activă ca orator al secuilor. Românilor (?), dară mai cu seamă preoților români, nu le-a convenit această purtare a protopopului, au venit în conflict cu el din care cauză fură persecutați din partea secuilor. Teodor Precup, preotul din Telec și Teodor Dumbravă, preotul din Bicz fură omorâți. Tot în anii 1848-1849 fură expuse jafului parohiile din Vârșiz (Subcetate), Toplița, Sârmas, Bilbor și Bicz”.

***

În amonte de Reghin, satele sunt așezate pe ambele terase relativ înalte ale Muresului, râu care are pe aici un debit rapid, dar volum mult mai scăzut. Culoarul pe care-si poartă apele aici este mult restrâns motiv pentru care cele mai multe dintre sate defrisând pădurea și-au făurit vatra de locuire pe dealurile din ambele părți ale râului.

Pe Valea Muresului, ecoul evenimentelor, începând de la primele adunări de la Blaj, ne este cunoscut atât din rapoartele oficiale pas-

trate în arhive cât și în bună parte din memoriile contemporane datorate preotului neunit din Măierău (azi Aluniș) Branea Stefan devenit, datorită pregătirii și a implicării lui în revoluție - un adevărat tribun și un fel de "totum facien" al românilor de prin aceste părți. Cercetătorul mai aprofundat al evenimentelor din satele de pe aici mai are de asemenea pentru unele din ele la dispoziție un fel de "pro memoria" tragic prin întregul lui conținut despre "isprăvile" calificabile de către oricine ca expediții de epurare etnică efectuate de voluntarii trimisi în zonă, evident, totemai cu acest scop.

Din aceste însemnări și din memoriile preotului Stefan Branea, se poate reconstitui în bună măsură, - până la descoperirea altor surse - activitatea revoluționară și contrarevoluționară, dintre Reghin și în zona amonte de Töplita, cu toate atrocitățile suferite de locuitorii predominant români de pe aici¹⁸.

Zona aceasta aparținea teritorial, cum însuși prefectul Constantin Romanu preciza, prefecturii Câmpiei Transilvaniei de aceea "... când au retras <s-a retras> Urban, dânsul <Constantin Romanu> încă au pornit după dânsul, ei, i-au închis ungurii drumul și așa, au și căutat a se întoarce <...> pe la Budac (distr. Bistritei), pe acolo la Sebes, la Râpa de Sus, de acolo la noi <Aluniș iar> de aici cu vre-o 17 tribuni s-au tras la Gudea (azi Stânceni). Acolo în 8 zile a lui ianuarie 1849 s-au slobozit vre-o 60 de secui călăreți, i-au înconjurat casa și din casa deregatorului Komal Zaharie l-au prins împreună cu fostul protopop Ștefan Moldovan, cu doi tribuni Maier <sau Maier> Ioan din Huduc <azi Maioresi> și Nasta din Băita, amândoi feciori de popă. I-au prins zic, pe patru inși și i-au dus legați la Ditrău cu mare durere, iar ceilalți tribuni <fără a fi opus nici-o rezistență - adăugăm noi, I.R.> s-au împrăștiat tot în toate părțile ca apostolii lui Iisus când l-au prins pe dascălul lor iudeu".

Acestea sunt până azi, în putine cuvinte faptele petrecute în privința românilor din aval de Töplita aparținând teritorial de comitatul Turda.

Deși structură teritorială componentă a Scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin, scaunul filial Giurgeu, ocupând depresiunea intramontană omonimă, era atunci mai bine populat cu o relativ numeroasă populație românească fie cu câteva sate curat sau aproape curat românești, fie având câte 5-30 de familii în mai multe

asezări. Clima aceasta cu ierni predominant reci, lungi și geroase cu primăveri și toamne ploioase și veri temperate și scurte a călît în timp o țărănie harnică și ingenioasă, atribute compensatorii a condițiilor precare din zonă.

Despre evenimentele revoluționare din 1848-1849 de pe aici, sursele românești, deși repetate, sunt lacunare, iar cele ungurești de asemenea consemnând fiecare în maniera sa, mai ales victoriile reputate. De aceea recompunerea evenimentelor petrecute în zonă este dificilă.

Două surse mai importante, una mai apropiată în timp de eveniment, datorată lui Orbán Balázs și alta ulterioară, ne oferă câteva indicii, care, coroborate cu sursele românești, ne oferă o posibilă imagine din acele timpuri.

Astfel din *Székelyföld leirása*, opera de căpătâi a lui Orbán Balázs, se cunoaște că un rol important în organizarea revoluționară a secuilor din Ciuc l-a jucat Gál Sándor, care în demersul său strategic, cunoscător al realităților de pe aici, a avut în vedere și o posibilă atitudine de rezistență a românilor numărând 11.000-12.000 de suflete din întreg scaunul filial Gheorgheni.

Atitudinea aceasta a românilor din satele de pe granița cu Moldova din Dămuc, Valea Jidului, Teleac, Bicazu Ardelean nu era izolată și spontană. Fiindcă, din unele surse, rezultă că la cea de a treia adunare din 15-26 septembrie de la Blaj, cum am mai arătat, cu toată depărtarea mare de aproape 200 km, au avut delegați trimisi care, la întoarcere, au adus mesajul necesității înarmării satelor și a organizării lor cu scop de apărare. Că în posesia unor atare informații, pentru neutralizarea sau temperarea unor posibile acțiuni ale acestora, din prevedere, le-au fost trimisi emisari (vidi supra) care să-i monitorizeze. Unul dintre acestia, caz cunoscut și lui Orbán Balázs, în persoana preotului greco-catolic Precup "de sentimente maghiare" au "fost lapidat de locuitorii satelor pe care dorea să le capteze pentru revoluția ungurească". Aceeași sursă relatează și alte încercări cu același scop, între care cea a fostului jude suprem substituit al scaunului, Puskás Ferencz, trimis să dezarmeze pe români asupra cărora au căzut pe neașteptate dar fără a putea realiza nimic din scopul propus, și "cunoscând soarta preotului Precup s-au îndepărtat". Prezentarea lapidară a expediției maschează de fapt eșecul acțiunii lui Puscas și a gărzii care, neîndoindu-se, îl însoțea. Abia în condiții cu totul deosebite o altă încercare inițiată de doi secui mai curajoși nenominalizați deocamdată, ulterior întreprin-

să a reușit de data aceasta fără vărsare de sânge să strângă armele de la românii de sub munte. Faptul a fost posibil în intervalul de după adunarea de la Lutita (15 octombrie 1848) și ca urmare a victoriei relativ ușor obținute de la Voievodenii-Breaza și după ce vestea incendiului Reghinului s-a răspândit peste tot.

Cealaltă sursă, datorată lui Endes Miklos, se referă la activitatea secuilor din aval de Gheorgheni, din zona de contact cu satele românești din jurul Topliței.

Am arătat că la Gudea-Meșterhaza (azi Stănceni), în casele mai spațioase ale dregătorului Kontai și-a așezat Constantin Romanu "stabil" - comandamentul deci al legiunii sale înapoiate dinspre Bistrița, unde îl urmăse pe Urban după insuccesul de la Voievodenii-Breaza.

Aici, însoțit de mai mulți tribuni, a încercat o regroupare a legiunii, spre a putea stăvilii o posibilă și de fapt iminentă coborâre pe valea Mureșului a gărzilor secuiești din Ciuc spre Reghin - Târgu Mureș sau Bistrita.

Prezența trupei lui Constantin Romanu la Gudea-Meșterhaza, cu câțiva kilometri în aval de Toplița, n-a putut rămâne neobservată de conducerea gărzilor secuiești din zona Ditrău - Remetea. Aceștia, prevăzători fiind, fură înștiințați de locuitorii secuilor și unguri din acele așezări montane care etnic erau mixte.

Spre nordul scaunului filial Giurgeu, corespunzând satelor din aval de reședința acestuia, actualul municipiu Gheorgheni, informația aceasta ajunge cu obișnuitele exagerări conștiente spre a pune populația pe picior de luptă. Aici se știa că "... o ceată constituită din mai multe sute de români înarmați se apropie dinspre comitatul Turda împotriva celor din Ciuc" (Subl. ns. - I.R.). Se mai știa că acestei mulțimi i s-au alăturat pe drum locuitorii satelor românești și săsești și care, pe neașteptate, crescând la câteva mii, sunt gata să-i atace pe secuile. Știrea s-a răspândit cu iuteală prin satele Giurgeului, care, în grabă, s-au pregătit să-i întâmpine. Apoi consfătuindu-se între ei au căzut de acord să nu aștepte spre a fi atacați acasă, ci, luptătorii din sate să se adune spre a coborî pe Mureș, atacându-i ei pe presupușii invadatori.

Locul "izbirii" a fost stabilit în hotarul comitatului Turda cu cel al Giurgeului. Oastea secuiască era constituită din locuitorii de prin satele scaunului, dar mai numeroși au fost cei din Ditrău și Remetea, în fruntea cărora a fost pus "renumitul vânător de urși", proprietarul local din Remetea Bernad Imre. La aflarea vestii că românii se apropie dinspre Toplița,

Sărmas și Subcetate, oastea secuiască adunată între Ditrău și Remetea spre a-i înspăimânta pe români, adoptă tactica de a se înșira pe terasele de pe ambele maluri ale Mureșului și în îngustele lunci ale văii și în noaptea premergătoare luptei au aprins sute de focuri de tabără mișcându-se mereu în jurul acestora - spre a da impresia că toată secuimea s-ar fi urnit pe râu în jos. Ca urmare a acestei stratageme, dimineata, un cercetas avansat al taberei secuiești, Balázs János din Remetea, trimis înspre așa-zisa sau mai bine zis imaginara tabără românească a constatat realitatea, respectiv inexistența ei. Fiindcă nici aceea nu e posibil, ca nici una din oricât de lapidarele surse românești să nu facă despre acest demers militar nici cea mai vagă mențiune. Românii din satele acelea nu erau la prima represiune de acest fel. Memoria colectivă va fi coațată spre Toplița și în aval de ea, care s-a soldat cu un final neașteptat, și anume capturarea prefectului Constantin Romanu, a viceprefectului său Ștefan Moldovan și a doi tribuni (supra).

Noutatea redată de Orbán Balázs este că pornind din Toplița Româdemobiliza prin înspăimântare, ei, au găsit străvechea soluție românească extremă, aceea a refugului în munți, singura salvatoare și acum. Așa încât acel trimis al secuilor "*care în mod voluntar*" a coborât pe Mureș în jos fără nici o opreliște până la Varviz (azi Subcetate) unde nu numai că n-a întâmpinat rezistență dar <...> "*și localnicii de aici au părăsit satul, acesta fiind găsit gol*". Numai cu greu a putut găsi în sat câțiva bătrâni, de la care a putut "*știri*" că românii apti de a purta arme au coborât spre Toplița iar populația s-a retras în păduri.

În același sens, dar mult mai sumar, este redată incursiunea secuiască de contraatac spre Toplița și în aval de ea, care s-a soldat cu un final neașteptat, și anume capturarea prefectului Constantin Romanu, a viceprefectului său Ștefan Moldovan și a doi tribuni (supra).

Noutatea redată de Orbán Balázs este că pornind din Toplița Română "... *Puskás Antal, plutonier din trupele de călăreți ai lui Kossuth, împreună cu câțiva husari au atacat Meșterhaza și acolo aflând într-o consfătuire pe tribunii români și pe renumitul Constantin Roman <prefectul lor> i-au arestat ducându-i la Toplița iar tabăra românească rămasă fără conducători s-a împrăștiat*".

***

Verificarea finală, întodeauna binevenită a surselor principale a lucrării, în cazul de față în

fondul personal Elic Câmpeanu, ne-a facilitat puțin anterior predării manuscrisului la tipar, utilizarea datelor dintr-o scrisoare semioficială a preotului Cotta Solomon din Dămucul Bica-zului, azi Dămuc, expediată probabil printr-un enorias de încredere din locul de bejenie din Muntele Lăpușului (ung. *Lapos Havasa*) adresată protopopului tractului Giurgeului, Boer Aron din 7 martie 1849. Ea confirmă și detali-ază în bună măsură știrile din sursele consul-tate utilizate aici. Iar pentru tragismul situației în care se găsea emitentul și parohienii lui și *eo ipso*, alte sate din zonă, nu putem însă trece peste unele fapte sau întâmplări, care, comen-tate în corelație cu alte știri, îi sporesc valoarea documentară și pe cea sentimentală.

Încă din partea introductivă rezultă că din dispoziția (probabil) a protopopului său cu care corespundează, a fost nevoit a rămâne în sat, cu puținii enoriași ce nu-și părăsiseră gos-podăriile spre a se refugia în munti din fața primejdiei repetate a invaziilor secuiești. Că a fost nevoit să-și sfătuiască credincioșii să se supună Ministerului unguresc probabil recu-noscându-l și arborând steagul uniunii, roșu alb verde, motiv pentru care fiind socotit ca trădă-tor de consătenii rămași fideli celor hotărâte de adunările românești de la Blaj, aceștia "*au venit noaptea și ușile mi le-au bătut*" ceea ce rezultă și din afirmația cu sens reproșiv că pentru atitudi-ne sa conciliantă cu revoluția ungară "*ba mai tare m-am temut de români decât de unguri că m-or prăpădi*". Continuă apoi, arătând că secuii adoptând această atitudine bipolară, n-au satis-făcut așteptările comandanților comandourilor secuiești venite în sat. Fiindcă, scria el mai de-parte, că "... totuși secuii la casa mea au năvălit strigând: Unde este tâlharul cel tânăr <?> și neaflându-mă au prins pe p<ărinte>le Dum-bravă și legat toată ziua l-au purtat ca rob până l-au omorât". Continuă apoi: "<Iar> cu aceia neîndestulându-se mi-au ars și casele toate, cu sură, grajd, cotețe, bucate, toate <și> numai cu sufletul am scăpat pre munți ca ursii. Poporul s-a risipit în toate părțile, unii mai sunt pe acasă, alții prin Moldova pe munți, ce să fac".

Acceasi teamă de represalii care se repetă în misiva sa îl îndeamnă să ceară părerea arhidia-conului său dacă se va întoarce în satul unde-și păstora enoriașii sau să rămână în bejenia din munți. "Eu mă tem că mă vor omorî. Nu cutez a merge de pe munți în sat. Pre<eotul> Teslovan s-au băgat <și el>" - adăugăm noi, în Moldova. Motiv din care prin împrejurimi sunt numai "Oamenii morți neprohodii pe toate dealurile. Ce

să mă fac acum <?> Si pruncii, nebotezati mor; oh amar nouă <...>" <fiindcă> "ungurii nu să mai cumă (retrag) din sate, și noi ne temem a ne slobozi în sat de ei, că mă vor omorî minueni cât m-or vedea mai ales pe mine ca preot având pizmă asupra mea, nu știu pricină din ce ar avea". Invocă apoi pe superiorul său "prea Onorat Domnia Ia de cumva vei socoti că nu mă vor pierde scrie-mi. duhovnicia ta să mă slobod în sat - și de cumva și cujetu <sic - cujetul> unguirilor; rău, asupra mea și m-or omorî de mă voi slobozi în sat, din porunca Domniei Tale sufletul Domniei Tale să dea seama înaintea lui XC (Iisus Cristos) ...". Preotul din Dămucul Bica-zului nu pare a fi, din cele scrise superio-rului său, un prelat oarecare. El fusese adus aici spre a sluji ca preot auxiliar celui titular, probabil mai vârstnic, cum se obișnuia, supri-mat în aceleasi împrejurări tulburi cu puțin timp anterior. Trebuie să fi fost absolvent al noilor cursuri preoțești, mult mai perfecționate ca cele anterioare, urmate pe lângă mănăstiri, fiindcă întreaga misivă ni-l redă un bun mânui-tor al condeiului cu gânduri clare, formulate și asezate ordonat pe mult răbdătoare hârtie.

În întregimea ei, misiva nou venitului în sat preot, cum însusi se prezintă - este nu numai bine și logic tâcluită, ci și cursiv și chiar poetic compusă în grafia latină încă prea puțin gene-ralizată într-o vreme a dominației alfabetelor de tranziție atât de greoaie.

Dacă ar fi să judecăm numai o singură frază din finalul atât de bine informat al scrisorii lui și ne va uimi măiestrită lui până și la propriu și la figurat. "Că eu, - scrie el protopopului Aron Boer din Gheorgheni - de mi-i scrie să vin în sat m-oi pogoși cu vesele picioare să le arăți <scri-soarea>" (cui? - conducătorilor comandourilor secuiești trimise spre munți, sau, în caz de pierzanie, poate enoriașilor săi? Nu putem ști).

Scrisoarea are două post scriptum-uri con-sistente. În primul cere povată cum să facă "... de acum ca viața să o scutesc de primejdiile ace-s-te<a> încruntate...". În cel de al doilea com-pletează scrisoarea cu date omise anterior, dar deosebit de importante chiar și pentru istoria noastră bisericească și *eo ipso*, națională. "Bise-rica cei <sic> veche au jefuit-o, toate icoanele, toate crucile <și> sfeșnicele i le-au stricat, togma <sic> ca un grajd de boi au lăsat-o. Acolo - scrie el mai departe - n-oi sluji până n-oi sfinți-o <sic> de nou. Menul <mirul ?> l-au ars, prices-tania <sic> toate cărțile bisericești, toate le știe și le vede <și i> va răsplăti <Dumnezeu> fiște căruia".

Nu știm dacă cele de mai sus pot suscita comentarii, care iesind din pana oricărei somități a genului să poată spune mai mult decât pana preotului Cotta Simion, aflat într-un moment de supremă leznădejde în conjunctura tragică în care adusesse "revoluția" la începutul lui martie 1849 pe românii din Transilvania.

De aceea, epuizând în linii generale noile informații însumate în studiul nostru, sperăm să adăugăm ceva, istoriei revoluției românești din estul montan al Transilvaniei, care, cum arătam la început, cu tot tragicismul lui, a scăpat până acum atenției istoriografiei noastre

Dr. Ioan Ranca

Anexă

1849 martie 7 Din Muntele Lăpus

Scrisoarea preotului Cotta Solomon din Dămucul Biczului, refugiat în Muntele Lăpus (Lăpyos havasába) de teama represiviunilor secuiilor după Adunarea lor națională de la Lutita, adresată protopopului districtului Giurgeu (Gheorgheni) prin care-i comunică împrejurările și motivele abandonării parohiei și a credincioșilor și a pagubelor suferite de aceștia și de parohie cerându-i înviuțirea și sfatul înapoierii în sat

Original, l. rom. În Fondul *Protopopului Efte Campean*, Arh. Nat. Mureș Inv. nr. 68/49 orig.

PREA ONORATE DOMNULE PROTOPOAPE

Navăbind asupra noastră oastele ungurești cu putere înarmată silit am fost și eu a da dosu ca viața să o apăr, batăr că n-am fost vinovat precum înaintea onorat Domnii Tale se allă cunoscute, când în luna lui October în 18 zile sluga o am trimis-o la D<omnia>Ta spre a asterne stânte împrejur toate că în câte rânduri am vrut a fugi, că bine prevedem ce are să ne impresoare și nu m<i>-au îngăduit ca poporul să l las pustii. Oamenii nu m-au ținut în samă, ba eură<nd> au venit noaptea și asile mi le-au bătut, <iar> eu ca străin nemernic, ce să fac - au în puterea mea au fost ca eu sila să-i aduc sub porunca Ministeriumului, dacă n-au vrut ei, ba mai tare m-am temut de români decât de unguri că m-or prăpădi. Au n-au fost destulă pildă moartea D<om>nului Precep Gabor<?> Si totuși secuii la casa mea au năvălit strigă<nd> unde este tâlharu cel tânăr ? - și neaflându-mă, au prins pe P<ărinte>-le Dumbravă și legat, toată ziua l-au purtat ca rob până când l-au omorât <Iar> eu aceea neîndestulându-se m-au ars și casele toate, cu sură, grajd, cotețe, bucate, toate, <și> numai eu sufletul am scăpat pre munti ca ursii. Poporul s-au risipit în toate părțile, unii mai sunt <pe> acasă, alții prin Moldova, pe munti, ce să faci, ca tarăși să-i adunăm. Eu mă tem că m-or omori. Nu citez a merge de pe munti în sat. P<reotul> Teslovan s-au bîgat în Moldova. Oameni morți neprohoditi <sunt> pe toate dealurile. Ce să fac acum<?> Si prunci nebotezati mor, oh amai nouă. Oare trimiteți preoti acolo, <să-i> prohodească spre a-i îngropa> ori să-i mă<nă<n>ce liarele și păsările. <...> unguri nu să mai curmă din sate. Noi ne temem a ne slobozi în sat, de ei, că mă vor omori minteni cât m-or vedea, mai ales pe mine ca preot avînd pizmă asupra mea, nu știu pîcma din ce ar avea.

Pentru acestea, rog pre Onorat Domnia Ta de cîmva vei socoti că nu m-or pierde serie-mi duhovnicia ta ca să mă slobod în sat - si de cîmva ști cugetul) unguirilor rîu asupra mea si m-or omori de m-oi slobozi în sat din porunca prea Onorat Domniei Tale, sufletul Domniei Tale să deie sama înaintea lui XC (Iisus Cristos) și înaintea judecătii lui D<umne>zeu. Că eu, de mi-i serie să viu în sat m-oi pogori cu vesele pîcioare și să le arăți scrisoarea mea din 18 October a anului trecut 1848.

Că postu<nd> acesta să nu fie post păgănese nouă creștinilor, ci mîngăiere sufletelor și trupurilor celor scărbite, Domnul ne-au scărbit, Domnul ne va și <im>bucura domnu <sic> au dat, eu a Domnului poruncă s-au luat, fie numele Domnului binecuvîntat.

Prin acestea rămăi al D<omnii>? obidată slugă Prea Onorat Domnii Tale

Cotta Solomon

Preotul Bicas Dămucului

Sig<natum> Lăpyos havasába (Muntii Lăpusului)

1849 - 7 ma Martii

<PS1> Si mă rog învăț-mă ce să mai fac de-acum ca viața să o scutesc de primejdile aceste înaruntate ca Tatăl cereșe să apere și prunci Domniei Tale de toate relele împreună cu prea Onorat Domnia Ta

Rămăi nt supra

<PS92> Biserica eei <sic> vechi au jefuit-o. Toate icoanele, toate crucele, stesmecele le-au puseat le-au tăiat, ferestrele <i> le-au stricat, togmă <sic> ca un grajd de boi au lăsat o. Ușa au tăiat-o. Acolo n-oi slujii până n-oi sfinti-o de <sic> din> nou. Meru <mirul>? l-au ars, pîcstama <sic> toate cărțile bisericesti, toate le stie si le vede, va răsplăti fieste cărtina.

<Verso p. 4> Reverendissimo Domino D<omni>no Aaron Bojer Archidiacono Csik Gyergyocensi et Kasonensi patrono Colendissimo

Gyergyó Sz<en>t Miklos.

Explicație arhaisme

Întrarmată = înarmată.

a da dosu = a se retrage sau a se refugia

bucur = măcar că.

stările împrejur = situația.

previđen = varianta moldovenească a prevedea.

ce are să ne impresoare = ce are să ni se întâmple.

sub porunca Ministerului = ordinul Guvernului din

Pesta: dispoziția de a aduce sub ascultarea acestuia naționalitățile din Transilvania după unirea Transilvaniei cu Ungaria, ne-recunoscută de români, după primele două date mai ales după adunarea a III-a de la Blaj din 15 - 26 septembrie 1848.

pîzma = invidia.

<a se> pogori cu vesele picioare = a se coborî bucurînd.

Însemnări

I. Valea Jidanului amintită mai sus fusese la recensământul din 1850 înglobată deja în Biczul Ardelean.

II. Forma aceasta utilizată în alfabetul de tranziție provine din toponimul Tazlău și nu de la apelativul țeslă. În documentele ulterioare se revine la forma Tăslăuanu. Noi vom menține însă forma redată de documentele de epocă.

III. Aici manuscrisului îi lipsește o filă, tocmai unde (probabil) se făcea descrierea bătăliei.

IV. Probabil Preocup Teodor al cărui nume a fost omis. Numele acestuia l-am aflat în Sematismul jubiliar pe 1900.

V. De către regretatul și eminentul istoric-arhivist, fostul director al Arhivelor Naționale din Iași de *pia memoria* Gheorghe Ungureanu

VI. Am dat citatul întreg pentru plasticitatea formulării și a exactității redării situației constatate informativ și pentru a ilustra *"in vitro"* interesul Moldovei față de situația românilor din imperiu.

VII. Monedă divizionară de 20 de crăitani, a 5-a parte dintr-un forint.

Note

1. CORIDIAN SUCHI, *Dicționarul Istoric al localităților din Transilvania în continuare D.I.I.T.*, vol. I, Ed. Academiei RSR, 1966, p. 192, arată că așezarea a aparținut până la 1925 de Biczul Ardelean, fiind atestată ca Dănuș în 1734.

2. Așezarea aceasta una dintre putinele care și-au păstrat forma ungurească *Telek*, neadaptată specificului lb. române. *Teleac*, ung. *Zsidantelek* este atestată documentar în 1835 ca *Bekás Zsadani* sat contopit cu Biczul Ardelean, până la 1925 a aparținut jud. Ciuc. *D.I.I.T.*, II, p. 186.

3. Așezarea cu nume ungurese de *Gyergyószedenypatak* fiind cîntin al satului Biczul Ardelean, este atestată documentar abia în 1850. *D.I.I.T.*, II, p. 228.

4. Fără date de identificare în *D.I.I.T.*

5. u. *Gyergyóhéka* înainte de 1925 aparținea jud. Ciuc. Primele atestări documentare sunt din anii 1808 și 1839. *D.I.I.T.*, I.

6. Prin anii 1974-1986, autorul acestei lucrări a efectuat cercetări prin satele depresiunii Gurgeului pentru culegerea de date necesare unor studii ce s-au materializat în volumele: *Românii din scunele secuiești în atropomnele din conscripții*, *Scuna Ciuc, Gurgeu, Casin 1567-1850*, vol. II, Editura Pax Historica, Târgu Mures, 1997, p. XXVIII, XXXIII-XXXIV, XLI-XLII și același *Românii din secune și Răscoala lui Horea*, Editura Pax Historica, Târgu Mures, 2000, cap. IV - VI.

7. BACILĂ I.C., *Hotarul de apus al Moldovei*, în *Bul. Geogr.* XLI - 1922 (1923)

8. CORNELIA BODEA, *1848 la Români. O istorie în date și mărturie*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 1002-1004. Documentul ne-a fost semnalat de regretatul crudit Gheorghe Ungureanu, directorul Arhivelor Naționale din Iași, cu prilejul Sesiunii Științifice organizată de DGAS - București din 1978, închinată Revoluției din 1848-1849.

9. *Memorialistica Revoluției de la 1848 în Transilvania*, Studiu introductiv, editie, note și glosar de Nicolae Boșan și Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 167 - 173.

10. Ioan RĂSCA, *Date noi privind lupta pentru egal*

îndreptărire a națiunii și a limbii române în comitatele Alba de Jos, Dăbăca, Târnava, Turda și în scaunele Mures și Ciuc, Gurgeu și Casin, în Marisia. Studii și materiale. Arheologie Istorie, Funografie, Editată de Muzeul județean Mures, XI-XII (1981-1982), p. 65-195, iar mai nou LIVIU BOAR, *Date referitoare la români din scaunele secuiești - Ciuc, Gurgeu și Casin în secolul al XIX-lea, în Marisia*, XXIII - XXIV (1994) Târgu Mures, p. 397 - 404.

11. ORBAN BALÁZS, *Székelvölgy leírása. Történelemi, régészeti, természettudományi és népismereti szempontból* (Descrierea pământului secuiesc din punct de vedere istoric, arheologic și etnografic).

12. EÖRS MIKLOS, Dr., *Csik-Gyergyó-Káraszón székek (Csik megye) földjeinek és népének története 1918-ig* (Istoria scunelor Ciuc, Gurgeu și Casin, județul Ciuc, până la 1918) Kiadgya az Akademiái Kiadó (Budapest). Reprint Kiadás az első kiadás (1938) alapján Készült.

13. PĂCURARIU MIRCEA pr. Prof. Dr., *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția hiseriei*, Sibiu, 1995, p. 104-105.

14. *Studia Censuaria Transilvanica - Recensământul din 1850. Transilvania*, Coordonator Traian Rotariu, Maria Semenciu, Elemér Mezci - informatician, Universitatea "Babes - Bolyai", Cluj-Napoca, Catedra și laboratorul de sociologie, Editura Staff, 1996, p. 320.

15. CORNELIA BODEA, *op.cit.*

16. Supra nota 10.

17. *Sematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900, de la Sânta Unire 200*, Blaj, Tip. Seminarului Arhiepiscopesc, p. 333 sq.

18. Ioan Maier <corect Maiores> este fiul preotului unit Eliscu Maior din Huduc, azi Maiorești, dintr-o harnică spitală preotească cu același nume de sorginte română, nume care s-a putut menține nealterat în zonă, ca și multe alte antropomne de aceeași origine română (Sem. jub. 1900, p. 492)

Tabelul 1*Situația demografică a unor sate de munte de pe granița cu Moldova*

Nr. Crt	Așezarea	Nr. case	Pop. de drept	Pop. de fapt	Total bărbați	Incorporabili	Rom.	Mag./Sec.	Greco-catol	Alte religii
1.	Dămuc	221	1136	1093	593	84	1107	1	1129	7
2.	Bicazul Ardelean(1)	199	1024	1029	507	48	1101	-	1017	2
3.	Telec	261	1344	1341	678	73	1286	7	1327	17

Aspecte ale situației clerului greco-catolic din protopopiatul Târgu Mureș în primii ani după revoluția de la 1848-1849

Parte integrantă a intelectualității, clerul român a avut un rol important în perioada revoluției de la 1848-1849, aducându-și o contribuție hotărâtoare în formularea programului social și național, în organizarea mișcării, făcând legătura între *"inteligentă"* și masele rurale pe care le-au constientizat asupra idealurilor și le-au antrenat în mișcarea revoluționară, furnizând în același timp cadre pentru organismele militare și pentru noua administrație românească. Demonstrând rolul și influența, pe care o aveau asupra credincioșilor, participarea la evenimentele din 1848-1849, alături de popor, identificarea cu năzuințele lui, preoții, slujitorii bisericii și păstrătorii limbii și naționalității române au avut cel mai mult de pățimit în timpul revoluției de la 1848. Nu de puține ori, preoții au luptat cu arma în mână, în fruntea credincioșilor pentru apărarea drepturilor legitime, pentru emanciparea politică și socială, pentru libertatea și unitatea tuturor românilor. Constient de forța clerului în cunoscuta *"Provocațiune"*, Bărnăuțiu se adresa preoților prin cuvintele: *"De sunteți voi adevărați părinți precum vă numesc pre voi oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nații, nu vă despărțiți interesul de al poporului român; pentru Dumnezeu, vă rugăm să nu vă mai uniți cu nimeni până nu veți vedea fericit pre poporul român cu care sunteți de o credință .... apărați-vă numele cel dulce și strălucit de român și limba cea dulce!"*¹

Cu o situație economică precară, neavând salariul de la stat, trăind din contribuția mai mică sau mai mare a enoriașilor de care nu se deosebeau prea mult în privința stării materiale, preoții își câștigau cu greu un trai plin de lipsuri și privațiuni. Deseori erau alături de credincioși la munca câmpului, la pădure, la târguri încercând să își ducă traiul, să-și întretină familia și să plătească dările către stat. În vederea ameliorării situației preoților, în perioada următoare revoluției, se cerea achitarea restanțelor pentru anii 1848-1849, exceptarea de la plata capitației și executarea unor sarcini către stat până când nu se vor lua măsuri pentru întreținerea lor și ajutorarea din fondurile statului. Se impunea cu necesitate salarizarea clerului din partea statului

deoarece, preocupați de traiul zilnic, nu aveau timpul necesar pentru a se instrui pe ei înșiși și pe credincioși.

Pentru a putea veni în sprijinul preoților și al celorlalți slujitori ai bisericii, precum și al dascălilor, guvernatorul Transilvaniei, Wolghe-muth, solicită prin ordinul nr. 192 din 8 ianuarie 1850, să se informeze guvernul despre situația materială, financiară, sursele de subsistență ale acestora și numărul credincioșilor din fiecare parohie. Consistoriul de la Blaj îl informează pe protopopul Farago de această intenție a guvernatorului și îi cere să se deplaseze de urgență din sat în sat sau, de nu va fi posibil acest lucru, să cheme preoții și curatorii din câte 3-4 sate la sine pentru a se face cunoscute următoarele:

"1- câte parochii sunt în tractul protopopescu a fr(ăției) tuale și anumiți în fieștecare parochie câte suflete se află.

2- are parochiul canonică porție, de are este aceia adecuată sau ba? Și veniturile anuale pure, adecă: scotând afară cheltuiala și osteneala atâta din canonica porție cât și cella din leuntru după patrafiru căpătate cam la câtu s-ar putea aestima.

3- este scola și dascălu în parohie, de este câtă plată au avutu dascălu și din ce fondu.

4- are biserica ceva dotație zestre spre conservare și au din acestia dotație împărtaşescu-se slujitorii beserecei? Despre acestea toate fiindcă zebava pre paguba noastră aru fi cât mai curându a ne informa stânsă datorie se-ți îi."

Cererile preoților adresate în cursul anului 1850, prin intermediul protopopului Farago, pentru a se interveni în favoarea lor, în privința scutirii de unele obligații nu au avut nici un rezultat. În răspunsul consistoriului blăjean se specificau cauzele pentru care nu se putea interveni în soluționarea acestor probleme: prin constituție și noile legi elaborate nu au dreptul de a interveni în astfel de probleme care nu aparțin sferei religioase: *"cererile persoanelor bisericesci cătră pre onorat frăția tua pentru a midloci a lor de la plățirea darei capului și vama pădurilor și a târgurilor scuteintia date și prin prea onorat frăția tua pentru acelasu scopu încoace înaintate, cu acea încunoscimiare ti le retrimitem, ca după principiala constituțiunei de*

acum și aceea a măsuratelor rânduieli praevingente, consistoriului neputendu ceva asemenea midloci, nici acelea cereri le poate din partea sua locurilor mai înalte substerne”³.

Dezorganizarea serviciului religios în timpul revoluției prin părăsirea parohiilor de către preoți de teama rebeliunii maghiare, alungarea lor, sau trecerea unora de partea insurgenților maghiari, ocuparea ilegală a unor parohii rămase vacante, invalidarea căsătoriilor oficiate de aceștia, au impus cu necesitate clarificarea situației personalului clerical. În acest sens, circulara din 24 februarie 1850 precizează, în mod clar, obiectivele respective: *“Deoarece sub zilele rebeliei magyare nu numai în cele civile lucruri ci și în cele beserecești multe fărâdelegi s-au întâmplat mai cu samă prin unii dintre preoții cei mai sumeți nesuferite scandale s-au causat și aceste acum liniștindu-se, neîndreptate mai încolo nu potu remane spre împlinire următoarele am a fi le încredinția:*

1 - Ca se privegezi de este vreun preotu de sub tulburările magyare în vreo parochie din tractulu frăției tuale fără legiuita orenduulă așeziatu?

2 - Pe unul ca acela vreodată se-l opresti de la funcții și venituri ca pe unu intratu pe cale rătăcită în staul se-l trimeti la consistorium referindu deodată și frăția tua totu lucrul ca de aici să se îndrepteze la legiuita sua parochie și vacantă cu esirea acestuia se se pota altuia încredinția.

3 - Se-i cauți protocollu, pe cine și cându au cununatu vreo pareche, cu a cui facultate! Pentru ca acestu felu de căsătorii potu fi fără de lege și nestatornice, ba și dispensațiile de la începutulu lui septembar anului trecut prin alte G(eneral). vicariu date sunt totu așa, ci și

4 - Se iei sama bine și după alte nelegiuiri în zilele rebeliei întâmplate și despre totu sincera relație se faci”⁴.

La 23 octombrie 1851, prin intermediul notarului Ștefan Man, este adusă la cunoștința protopopului, îngrijorarea consistoriului pentru faptul că în multe dintre parohiile mai reprezentative nu exista personal calificat, posturile fiind ocupate de necalificați. Drept urmare, i se recomandă înlocuirea acestora cu preoți bine pregătiți profesional și de înaltă ținută morală: *“Mai pe urmă nu putem a nu ne arăta durerea, care ne cuprinde căutând la trista a diocesului nostru sorte care prin tratele și prin aceia se face mai de josu. che pentru superedificatele parochiale nu arareori cu înapoierea celor mai demni, cari nu sunt în stare de a plăti tocma nequalificați au trebuit a se vîr la cele mai bune parochi; spre a putea dara emancipa parochiile*

de acest jug, și a deschide cale slobodă la cei qualificați, se provoca toți frații protopopi că quat vor pute mai curundu să conscrie barim cele mai bunisoare parochii cu asemenea superedificare împovărată, și cercând întei a pleca poporul spre răscumpărarea lor quand acesta au n-ar putea, au n-ar voi a le plăti cu numele însemnate să se trimită încoace, ca răscumperându-se superedificatele parochii să se emancipeze pe sama celor ce pe drept le vor merita”⁵. Cu acest prilej se recomandă, de asemenea, completarea cu exactitate a matricolelor privind persoanele căsătorite, botezate și decedate, necesare realizării situației statistice începute în a doua jumătate a anului 1850. Beneficiind de sprijinul autorităților politice și al protopopului din tractul respectiv, în cazul nostru, Elic Farago, în condițiile complexe post revoluționare, preoții au contribuit în mod semnificativ la realizarea situației statistice, importantă pentru cunoașterea potentialului uman al monarhiei în perioada respectivă.

Correspondența dintre episcopul Alexandru Șterca Suluțiu și protopopul Tg. Muresului, Elic Farago, subliniază preocuparea acestora pentru numirea preoților în unele parohii, astfel, Dănilă Man este numit preot în Bărdos cu obligativitatea căsătoririi sale⁶, Ioan Tolan din Bözöd Ujfalu este strămutat în parochia Hărăskracului⁷, Ioan Lorintz la Culpui, iar George Popovici la Vaja⁸. Pentru a rezolva problema cantorului din Ceuas, preotul Săbedului, Ladislau Pop, este însărcinat de către protopopul Farago să cerceteze la fata locului, motivele refuzului credincioșilor de a-l accepta pe fiul cantorului din Culpui drept cantor în această localitate. În protocolul încheiat la 21 octombrie 1852, cei 70 de semnatari și-au exprimat astfel voința: 48-împotrivă; 7-pentru; 15-absenți⁹.

Preocupat de soarta episcopului Lemeny, destituit de generalul Puchner prin decretul din 9 noiembrie 1848, despre care nu avea nici o informație, consistoriul blăjean își exprima regretul de a nu fi intervenit în favoarea lui pe lângă guvernatorul Wolghemuth printr-un memoriu semnat de toți clericii. Aceste gânduri sunt surprinse în adresa către Farago la 10 martie 1850: *“Starea episcopului și bunului nostru părinte îmi este necunoscută, credu totuși aceia a fi nefericită - uitătu audi che cauzu iar sta bine și dară s-ar fi trimisu la Vienna spre finala decisiune. Dumezieu știe ce va urma - bine ar fi fostu și din partea domniei tuale a se fi asternutu o cerere subscrisă de toți districtualii la excellenția sua*

*domnul gubernatoru pentru absolutiei stiindul-totu clerul a fi nevinovat - poate nici acum nu e târziu, che precum vedu eu nu-i fundamentu a-l scutura - sapienti satis -"*¹⁰.

Prin numeroase ordine și circulare guvernatorul Transilvaniei, Wolghemuth, își exprima nemulțumirea cu privire la activitatea desfășurată de preoții care continuau să se amestece în problemele politice și civile, compuneau memorii și reclamații împotriva persoanelor particulare și a administrației publice, întretinând astfel o atmosferă de continuă agitație în rândul populației. Mai mult, preoții au refuzat să se prezinte ca martori la citarea comisiei guvernamentale, a "*judetiului criminal*", provocând, astfel, iritarea guvernatorului care considera că și preoții, la fel ca toți locuitorii, sunt obligați să se înfățișeze în fața comisiilor și să mărturisească adevărul despre evenimentele petrecute în timpul revoluției¹¹. Acuzați de a fi conducători, de organizarea unor întruniri secrete, conspirații politice, unii dintre preoți au fost arestați și anchetați. Această angajare politică din partea preoților nu avea un caracter subversiv, ea reprezenta exercitarea vechii lor autorități în calitate de conducători ai satelor. Acum, ca și în timpul revoluției, ei au acționat în strânsă legătură cu conducătorii laici aducând mari faloase națiunii române¹². Ca urmare, la 15 august 1851, guvernul emite un nou decret (nr. 18 998) prin care se interzice amestecul preoților în treburile politice ale Principatului. Acesta este adus la cunoștința preoților uniți prin intermediul vicarului consistorial Ștefan Man și al protopopilor din eparhiile locale, respectiv, protopopului Elie Farago¹³. Circulara se deschide prin exprimarea nemulțumirii și mahnirii consistoriului față de preoții care nescotind sfatul și îndemnurile de a nu se amesteca în problemele politice au continuat această activitate.

"De oară ce din partea acestui consistoriu nu o dată prein circulare câtră totu clerulu îndreptate în urma prea înaltelor ordenatiuni au fostu frățiesce și tot odată din deregătorie cercați toți preoții acesteia diocese, ca în trebile politicesci nemestecându-să și singuri celea de deregătorie preoțiască ținătoare împlinindu-le poporul spre ascultare și supunere câtră deregătoriile politice și spre împlinirea ordenațiunilor acestora să-l îndemne aducându-i amente că toată puterea de la D-zeu este dată și prin aceasta organelor înaltei ocârmuire întru împlinirea înaltului serviciu nu spre pedecă ci spre ajutoriu se le fie - nu fără

a inimei măchnire și întristare am cetitu gratiosul decretu a înaltului c.r. guberniu din 15 august a.c. cu nrulu 18. 998 însemnatu prin care se face cunoscutu cum că unii preoți romanesce uniți, nebăgându în samă înalta sua chemare și păsiendu preste hotarele deregătoriei preoțiesci se amestecă în administrațiunea lucrurilor politice și judeciale, - compun arătări și delațiuni nedrepte atâta a contra privatilor, câtu și a officieloru publice prin false învățieturi și îndemnuri aducu părțile liteigate în gresială, iară officiele publice înaintea poporului în presupusu reu, micșorându-le vazia și trebuinția auctoritate - ba unii îndrăsnescu nu în a suale ci în treburi streine, fată înaintea deregătoriilor împărătesci a se arăta, acolo prin o putare animoasă preutului nepotriviță prin aretări stângace, prin anunțaturi necuvioase și amelientieturi a vătâma persoanele deregătorești nu să sfiesc".

Rezultă că puterea politică și administrativă, fiind o emanație a puterii divine, se impune a fi respectată fără a i se pune la îndoială autoritatea, cu atât mai mult de către preoți care au rolul de a îndemna poporul la ascultare și supunere față de legile țării. Pentru această atitudine îndrăzneată, preoții sunt somati de a înceta amestecul în problemele politice, în caz contrar fiind pedepsiti.

"Acelasi Înaltiatu prin noi în puterea mai sus veneratului decretu frăției tuale sub grea responsabilitate-ti commite: a) ca cuprinsulu praeînsemnatu a lăudatului decretu preoților ocârmuirii frăției tuale subordinați, cum vei socoate mai cu bunu resultatu a să putea face sau întru una adunându-i sau din parochie în parochie cerculându-le să-l vestesci și așa să tâlcuiesci că fiesce care bine să înțielegă; b) cu numele acestui consistoriu să-i dojenesci, ca fiecare remanendu pe lângă cuprinderile preoțiesci cu tota ocașiunea să înveția poporulu, ca se fie ascultătoriu și cinsteitoriu de deregătoriile împărătesci și ordeinațiunile acestora, spre folosulu patriei, și a binelui obștescu ținetoare, nesilitu de volie buna să le îplinească; c) să privegegi cum acestea de la fiesce care să prăziescu; d) dacă a-i lua aminte cu oare care aceasta pârîntească dojană nebăgându-o în samă, nu înceată de a se mesteca în lucruri de sfaera deregătoriei suale neținătoare de călu încoace spre a să dispune cele de lipsă pentru a lui conținere și canonire, a-l arăta să-ți ții strânsa și conscientiosa datorie".

Preotul Ilie Răchită din Șamșud este denuntat de către unii conecetățeni, că scara, în postul mare a tinut "cu poporul în beserica

adunân suspicioase”. Pentru a se dezvinovăti de acuzele care i se aduc preotul se adresează protopopului Farago, la 25 aprilie 1851, arătând că după uzantele religiei a sărbătorit în a patra săptămână, miercuri seara, canonul lui Andrei, iar vineri acatistele preotești, joi, sâmbătă și duminică oficiind slujbele obișnuite de Paști. Răchită cere superiorului său să intervină pe lângă generalul Schöbelnn, comandantul militar districtual, explicându-i acestuia obiceiurile religiei greco-catolice pentru a nu crede în delatiunile neadevărate¹⁴. Consistoriul episcopesc, prin notarul, Stefan Man, (30/18 aprilie 1851) se adresează protopopului în vederea luării de măsuri împotriva preotului din Sântana de Mures, Mihail Kormos și a cantorului Ioan Körösi, care au intervenit în probleme administrative și juridice în cazul lui Bolya Vaszi suspectat de furt și omucidere. *“Prea onorat frăția tua aspru să-i înfrunți, căci au îndrăsnit a se amesteca în sfera jurisdicțiunii din afară, a săvârși o inquisițiune pre favoarea lui Bolya Vaszi pentru furt și homicidiu în arestu conduși de muierea acestuia Köröms. Si aceasta în urma decerului guberniale sub 16 octombrie a.c. nr. 9082 către acest consistoriu datu fără scădere impunânduți-se prea onorat frăției tale ca pre acesti deodată să-i ameliști a nu îndrăsnii a să mesteca în spheadera din afară, relele urmări de altmintrea sie-și avendu a le impua”*¹⁵.

Se pare că mult mai dramatică a fost situația preotului Vasilie Turc din Catina, denunțat de unii credincioși care refuzau să-i recunoască autoritatea și cercetat prin comisarul gubernial. Nemulțumit de rezultatul anchetei, preotul solicită episcopului Suluțiu o comisie mixtă de cercetare pentru a avea posibilitatea de a se apăra împotriva acuzelor aduse. Astfel, la 15 noiembrie 1851, Suluțiu, se adresează protopopului Farago, numindu-l comisar bisericesc alături de comisarul cercului respectiv însărcinat cu cercetarea, la fața locului, a respectivei delațiuni. *“Spre o nouă cercare dreptu aceia «per modum commisioni» în celea asupra lui date din aci pre lângă retrimțere la templu seu delațiuni și inquisițiuni mai pre largu cunoscânde pe preutu, onorat frăția tua prin aciasta te renduim în acestu negoiu de comisariu beserecescu - în care întreprindu-te cu ascultarea acolo la fața locului a acelora cari voru de ave ascultia ca mai cu încredeintare si fația cu statulu politicescu se poti lucra, sub datulu praesente ne-amu rugatu de Înaltul Commando a Districtului Reteagului ca de concomisariu se bine voiască lângă prea onorat frăția tua a admite pre comisariul cer-*

*culare concemenu, cu care dacă după ce despre admiterea-i vei fi ori de câtră noi ori spre calea oficiului districtuale incunoscintatu, vei si avea a te pune în cointelegere”*¹⁶. Pentru a diminua amestecul în problemele politice și administrative ale guvernului, preotilor li se aduce la cunostință că citirea legilor, ordinelor și proclamațiilor este atributul functionarilor administrativi, ei fiind chemati numai pentru informare, pentru a li în măsură a da informații și lămuriri asupra lor credinciosilor. Dacă totuși, împrejurările o vor cere ca vreun ordin să fie adus la cunostință prin intermediul preoților atunci vor primi instrucțiunile necesare de la consistoriu¹⁷.

O gravă consecință a revoluției de la 1848-1849 a fost trecerea românilor la alte confesiuni. Pentru a reglementa părăsirea de către unii credincioși greco-catolici a religiei lor, prin ordinul din 30 ianuarie 1849, guvernul specifică condițiile trecerii la alte religii: se permite trecerea la alte religii creștine numai celor care au împlinit vârsta de 18 ani, copiii care nu au împlinit această vârstă urmând religia părinților; dacă atestatul este depus la parohul bisericii a cărui religie dorește s-o împărtășească, actul trecerii la această religie este recunoscut. Pe perioada celor patru săptămâni acordate pentru gândire, credinciosul este obligat să frecventeze serviciul religios la vechea biserică, preotul având datoria de a-l învăța cu duhul blândelii adevărul credinței catolice și a-l sfătui părintește să nu părăsească biserica; cei care doresc trecerea la altă religie sunt obligați să prezinte două declarații în fața parohului prin care să specifice dorința de a renunța la religia lor; dacă după patru săptămâni, doritorul își menține opțiunea, preotul îi va acorda permisiunea, atestatul de a trece la religia respectivă. O comunitate sau satul întreg nu poate fi trecut la altă religie prin reprezentanții săi deoarece credința este o convingere personală a fiecărui individ în parte. Dacă însă, fiecare individ renunță la religia sa urmând cele mai sus arătate, atunci se consideră că și comunitatea, în totalitatea ei, a trecut la altă religie, actul fiind validat. Ordinul precizează că, în cazul trecerii unei comunități la altă religie, porția canonică sau alte proprietăți nu rămân în posesia ei, proprietatea asupra acestora fiind stabilită de guvern¹⁸.

Un caz deosebit a fost cel al comunității din satul Ernei, care nemulțumită de preotul lor, Ieremia Ladosianu și cantorul Georgiu Pauleti, au trecut la religia ortodoxă. Se pare că credin-

ciosii au fost influențați în demersul lor de protopopul neunit al Tg. Mureșului, Partenie Trombitas. Pentru a demonstra că Trombitas este cauza acestei amăgiri a locuitorilor din Ernei și a certifica trecerea la religia neunită, episcopul Suluțiu cere declarația comunității pentru reglementarea situației și reclamarea protopopului neunit la guvern¹⁹.

Prin intermediul episcopiei unite de Făgăraș, guvernul solicită în anul 1850, situația numerică privind trecerea de către greco-catolici la alte religii, sau revenirea lor în sânul vechii religii părintești. *"Această grațioasă ordinațiune cu aceea strânsu- ți se face cunoscutu frăției tuale că întru împlinirea aceea cu cei mai mare scumpătate să te nevoiești dein eparchia povățuiri frăției tuale încredințată a însemna și a referi încoace numerulu al celoru dein fiecare parohie scăpătați la alte confesiuni deodată și a acelora cari credinția nostra au reprimitu, ca apoi de aici în una consignatiune generală să se poată face destulu înaltei demandări"*²⁰. Prin aceeași circulară (din 29/17 ianuarie 1851) se recomandă buna înțelegere și respectul față de preoții neuniți: *"representatiunile despre conflictele religioase pentru amestecările în funcțiuni cu comationalisci neuniți încoace sau la alte jurisdicțiuni făcânde de la tote expresiunile vătămătoare în stilu se vă contențiți și cu aceiași neuniți frățietatea si buna harmonie a o ave și păzi să vă nevoiți"*.

Din necesitatea cunoașterii exacte a numărului de credincioși greco-catolici, aceste liste privind trecerea la alte religii au fost transmise anual la consistoriul din Blaj de către protopopi²¹. Este de necontestat faptul că trecerea la alte religii, cu excepția celei ortodoxe, au dus cu timpul la maghiarizarea românilor din aceste zone.

Pentru a întări autoritatea și a îmbunătăți imaginea clerului în fața credincioșilor, a autorităților civile și respectarea normelor ritului oriental, consistoriul de la Blaj a hotărât ca așa cum fiecare categorie de funcționari are uniforma sa caracteristică și reprezentanții clerului să poarte un anumit gen de îmbrăcăminte. Această vestimentație de factură orientală întrebuințată în perioada anterioară continua să fie folosită de ritul oriental din Ungaria, Banat, Bucovina și de pretutindeni. Astfel, în circulara din 2 septembrie 1851, se specifica că fiecare preot trebuie să poarte: *"reverenda cu brâu, mantie și pălărie cu căpătâna scurtă rotundă, și poala câtu de largă cu șinor statului fiesce cănuia potrivită. Reverenda după*

coloru se fie neagră, iar după materie cum va fi prinderea de postavu, de materie sau și de mătasă. Brâu spre deosebirea dignitaților canonică, proto și viceprotopopii vor purta roșu, iar parochii și professorii numai negru de peru sau de mătase iar mieri nici de cătu. Mania de ori ce materie numai neagră pote fi și spre osăbirea deregătoriiilor a canonicilor va fi cu guleru roșu și brătieile cu bumbi iarăși roșii mai late, a protopopilor în locu de guleru numai șinor roșu, brătieile cu bumbi iarăși roși numai mai înguste, iar a viceprotopopilor, profesorilor și a parochilor precum guleru așa brătieile cu bumbii vor fi numai negru. Pălăria de mătase seu de păr, precum va sluji puterea însă spre deosebire canonicii, vor purta pe pălărie portopeu seu posomantu de aur mai latu cu ciucurii mai mari iar protopopii ear așa dar mai îngustu, viceprotopopii și parochii fâșie neagră de păr seu de mătasă cu ciucuri de asemenea materie". Pentru a uniformiza obiceiul de a purta barbă, se recomandă menținerea cultului oriental, respectiv purtarea bărbii și a mustăților de către preoți. Această vestimentație era obligatorie în toate împrejurările cotidiene, în timpul exercitării serviciului religios cât și în fața autorităților administrative, politice, juridice, adunărilor mirene, și târguri²². După cum se observă, vestimentația clericilor reflecta ierarhia bisericească impusă prin dogmele ritului oriental.

Desființarea iobăgiei și împrăștierea țăranilor, înscrise în programele revoluției și confirmate de Constituția de la 4 martie 1849, nu au fost respectate de marii proprietari, care au întrebuințat toate mijloacele pentru a împiedica pe iobagi să intre în posesia loturilor de pământ care li se cuveneau. Pentru a curma abuzurile fostilor proprietari, care continuau să-i constrângă pe iobagi la diferite servituti feudale, Curtea de la Viena a fost silită să clarifice situația acestora prin acordarea patentelor din 1853, aplicabile Banatului, Crisanei și Maramureșului, iar din 1854 și Transilvaniei. În comparație cu legea din 1848, acestea extindeau emanciparea de sub dependența feudală și asupra jelerilor, foștii iobagi fiind declarați proprietari ai sesiiilor aflate în posesia lor, erau înființate tribunale speciale pentru judecarea proceselor dintre foștii iobagi și foștii stăpâni.

"Dintre toate legile, - scria Barițiu - câte s-au datu tiei pe cale absolutistică fără nici o desbatere parlamentară ci proprio motu, din plenitudinea puterii monarhice, nici una nu avușese influență atât de mare și durabilă asupra condițiilor de viață a poponului precum avuseră și

mai au până în ziua de astăzi 2 legi sau patente împărătești”²³ (patenta din 21 iunie 1854 și legea decimelor din 15 sept. 1858, conform căreia domniile au fost despăgubite pentru ștergerea zeriului). În aceeași ordine de idei, tot Barițiu mai remarcă că proprietarii “au știut să afle în patenta din 1854 cărlige ca să tragă pe săteni în procese urbariale foarte periculoase, ruinătoare sub diverse titluri. Tribunalele urbariale întocmesc înadinsu spre a curma diferențierile acelea niciodată nu le-au putut da de capăt”²⁴.

Revendicarea de către români a pământurilor avea o importanță deosebită pentru constituirea proprietății funciare românești din Transilvania, cu consecințe viitoare în dezvoltarea economică, socială și culturală a românilor. Datorită faptului că în marea lor majoritate românii nu cunoșteau conținutul acestor patente, ele fiind insuficient popularizate, a făcut ca numărul celor care își revendicau terenurile să fie mic. Sesizând pericolul că națiunea română ar putea rămâne fără proprietate, Ioan Puscariu publică în 1858, “*Partea I din Comentariul la prei înalta patenta împărătească din 21 iunie 1854 pentru Ardealu*”. Autorul lucrării nu vizează interese pecuniare, tot ceea ce dorea era “de a conferi și lucra pentru înaintarea binelui materiale și luminarea poporului român”²⁵. În circulara prin care sunt informați despre această stare de lucruri protopopii mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș de către Al. Sierca Suluțiu, se subliniază însemnătatea pe care o are aceasta pentru bunăstarea materială a românilor. Ca urmare, “această patentă ar trebui se o scia până și cel de din urmă țieranu pe de rost; înse durere! În locu de a fi fostu lățătu și tâlcuită cu de-a măruntulu eată că poporul această legiure de trei ani de zile în cele mai multe locuri nece de nume nu i-a fostu cunoscută. Veziendu dară autoriu susu numitu că lucrările de regularea posesiunilor urbariale se începu, și că poporul nostru român, neavendu conducători sinceri vom pierde multu de in foloasele ce i le asigura aceasta prea înalta patenta, îndemnătu de amorea și zelulu seu pentru binele poporului a luat asupra-și împlinirea acestei lipse presemite propunendu și tălmăcindu această legiure într-o limbă cât mai simplă și mai precepută așa încâtu se fia înțieles de ori cine bine și cu înlesnire”²⁶. Mitropolitul recomandă tuturor preoților procurarea unui exem-

plar din această carte și citirea ei în “*adunările cele iertate de beserecă și de legile politice*”, cei care nu vor fi știind să citească, să asculte în liniște. Poporul trebuie să fie conștient că datorită neștiinței și nepăsării “*multe prilegiuri de acestu am pierdutu și cu densele o parte mare a proprietății de pământuri, și de vomu fi asia de nepăsători după cum am fostu mai înainte, apoi pre D-zeu! Că numai două trei straformări de proprietatea moșilor - și vom remane toți fără pământuri și dacă nu vom priveghia iar vomu cădea la starea de slugitori*”²⁷.

Situația dezastruoasă a bugetului imperial după revoluție a impus cu necesitate găsirea de urgentă a unor noi măsuri pentru redresarea financiară: introducerea taxei de timbru, a monopolului tutunului și a băuturilor spirtoase, taxa pentru consumul lor, contribuția pe clădiri, reglementarea contribuției personale și impozitul funciar pentru toți locuitorii²⁸.

Introducerea obligativității taxelor asupra actelor de drept, a documentelor, a scrisorilor și acțiunilor oficiale, era adusă la cunoștința episcopiei prin adresa nr. 21610 din 21 septembrie 1850. În aceasta notă se specifică că de la plata acestor taxe nu sunt scutite nici autoritățile sau persoanele clericale, actele oficiale fiind întocmite numai pe hârtie timbrată. Astfel, sunt supuse taxei de timbru: documentele de căsătorie: 15 xr.m.c. argint și extracetele matricolare (născuți, botezați, căsătoriti, morți): 15 xr.m.c.²⁹. Pentru a se conforma noilor reglementări fiscale și legii taxei timbrului, acestea sunt aduse la cunoștința protopopilor prin intermediul episcopiei la 31 octombrie s.v. 1850³⁰. Introducerea taxei de timbru a adus mari sume de bani bugetului imperial, în 1862 din taxa de timbru încasându-se suma de 11.063.792 fl³¹.

Documentele cercetate prezintă unele aspecte ale situației clerului greco-catolic din protopopiatul Tg. Mureș generate de necesitatea îmbunătățirii situației lor economice, reorganizarea serviciului religios și clarificarea situației personalului clerical, interzicerea amestecului în domeniul politic și administrativ al Principatului, trecerea la alte religii sau consecințele patentelor urbariale din 1853-1854 asupra proprietății funciare cu importante implicații naționale cu care este confruntat în primii ani după revoluție.

Note

1. Ioan Puscariu, *Notite despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 15
2. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mures, Fond protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, dosar 10, 225, fila 1,2
3. Ibidem, 222, fila 14
4. Ibidem, 223, fila 3.
5. Ibidem, 235, fila 11
6. Ibidem, 241, fila 8,9
7. Ibidem, 241, fila 10
8. Ibidem, 241, fila 7
9. Ibidem, 241, fila 14
10. Ibidem, 222, fila 3
11. Muzeul Județean Mures, nr. inv. 8935.
12. Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate, Andrei Saguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București, 1995, p. 119.
13. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mures, Fond protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, dosar 10, 235, fila 7.
14. Ibidem, 233, fila 1
15. Ibidem, 233, fila 2
16. Ibidem, 233, fila 3
17. Ibidem, 223, fila 4,5
18. Idem
19. Ibidem, 264, fila 1
20. Ibidem, 235, fila 2
21. Ibidem, 248, fila 5
22. Ibidem, 235, fila 8
23. George Baritiu, *Pagini din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1890, p. 692
24. Ibidem, p. 693.
25. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mures, Fond protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, dosar 10, 292, fila 12
26. Idem.
27. Idem.
28. Radu Sofroni, *Situația financiară a Transilvaniei (1849-1867)*, Acta Musci Napocensis, XIII, 1976, p.447
29. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mures, Fond protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, dosar 10, 222, fila 11
30. Ibidem, fila 12.
31. Radu Sofroni, *op.cit.* p. 448.

Anexe

Anexa 1

Prea onorate în Christos Frate!

Excellentia Sua Gubernatoriu Tierci noastre vrendu a îmbunătăți starea clerului diocesisului acestuia, prin grațioasa sa ordinație din 8 ian.a.c. nr. 192 esită și aci numai cu sfârșitul aceiași luni primită pofteste a se informa cum și din ce au trăit până acum atâtea preoții cât și ceilalți slujitori beserecești, deosebit dasecării și cât de mare este numărul sufletelor în fieștecare parohie - dreptu că întru acestu obiectu atâtea de îmbucătoriu spre folosul clerului atîntătoriu adequata și în ceva informație se potemu face de lipsă ași amu aflat din deregătorie pe frăția tua a te provoca ca fără întârziere și cât vei putea mai în grabă sau mergând din satu în satu, sau de nu a-i putea aciasta face chemându-i pe preoții și pe curatorii câte din 3-4 sate odată la sine-ți să ne faci cunoscutu:

1-câte parochii sunt în tractul protopopescu a frăției tuale și anumitu în fieștecare parohie câte suflete se află.

2-are parochul portie canonică de are este accia adequată sau ba?, și veniturile anuale pure, adecă: scotând afară cheltuiala și ostencala atita din canonica portie cât și cella din leuntru după patrafiru căpătate cam la cătu saru putea aestima.

3-este schola și dasecłu în parohie de este cătu plată au avutu dasecłu și din ce fondu

4-are biserică ceva dotație șestre spre conservare și au din accia dotație împărțasescu-se slujitorii beserecești? Despre acestea toate fiindcă zebava pre paguba noastră aru fi cât mai curându a ne informa strânsă datorie se-ți tii.

Cu aciastă ocazie și proclamatia a aceluiași prea lăudatu Gubernatoriu din 17 ian. a.c. dată spre acelu scopu ti se trimite ca vezindu din accia starea cei miseră la care porni inundarea apei Vistuli au devenitu locuitorii cercului Tarnovului din Galitia, se renduesci a se vesti în toate besericile din tractul frăției tuale și prin parochii a îndemna oameni, spre ajutoriul acelor nefericiți -iară dobândita milostenie se o administrezi concernentului domn commendante a districtului, pe lănga qui-tantie la tempul seu încoace trimitându-o.

Care toate spre împlinire frăției tuale încredințanu-le, frățiește remanemu

Prea onorat frăției tuale

Blasiu 13 febr. 850

de binevoitori în Christos frați

Consistoriul episcopesc

Stephan Man, Notariu

* Ms., Limba Română

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg.Mures, 225, fila 1,2

Anexa 2

Reverendissime Domine!

Trimisi 8 l. argintu pentru deliberatul Ancei Boer din Maros Vasarhely cu multumită au primitu.-

Starea episcopului și bunului nostru părinte îmi este necunoscută, credu totuși accia a fi nefericită -atâtea au du che cauza iară sta bine, și doară saru fi trimis la Vienna spre finala decisiune. Dumnedicu știe ce va urma-hine ar fi fostu și din partea domniei tuale a se fi asternutu o cerere subscrisă de toți districtualii la excellentia sua Domnul Gubernatoriu pentru absolutici stîndu-l totu clerul a fi nevinovatu -poate nici acum nu e tarziu, che precum vedu cu nu-i fundimentu a lu scutura-sapientii satis-. despre plățile protopopescei, precum și despre a tuturor salarisatilor din fundatiunea bobiana, sciindu-se din partea

capitulului calea de lipsa lăudatului Gubernatoru, până va urma de acolo hotărâre cu totî suntem siliti a fi în așteptare.

Despre care grăbindu cu aciastă ocașiune a te instintia expectelor bune simtiri commendatu remanu.

Reverendissimei Domniei tuale

Blasiu, 10 Martie 1850

Credintiosu servu

Stephan Man. Notariu

* Ms. Limba română

A.N. D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, 222, fila 3

Anexa 3

Prea onorate în Christos frate!

Pre parochul din Maros Szent Anna, Michael Kormos si cantorulu totu de acolo Ioan Korosi chemându-i prea onorat frăta tua fatia aspru să-i înfrunti, căci au îndrăsnitu cu neheita amestecare în sphaera jurisdicțiunii din afară a săvârși o inquisitiune pre favoarea lui Bolya Vaszi pentru furtu si homicidiu în arestatu condusi de muiera acestuia Kormos.

Si aceasta în urma decretului guberniale sub 16 octobr. a.e. nr. 9082 către acestu consistoriu datu fără scădere impunendu-ti-să prea onorat frăției tuale ca pre acestu deodată să-i amelinti a nu îndrăsnii a să mesteca în sphaera din afară, retele urmări de altmintrea siesi avendu a le imputa.

Care spre ducere în slărsitu scriindu-le remanenti.

Prea onorat frăției tuale

Blasiu, 30/18 apr. 1851

de binevoitori în Christos frate,

Consistoriul episcopesc

Sephan Man. notariu

* Ms. Limba română

A. N. D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, 233, fila 2

Anexa 4

21610 -c.r. g.(cesaro regescu guberniu)

Publicatiune!

După învățatura despre obligatiunile cari le rânduesce legea provisoric, despre taxele actelor de dreptu, a documentelor, ascrisorelor si a actiunilor officioase pentru autoritățile publice, oficiurile si persoanele oficiale cari cu inceputul lunii novembre voru sa se pună în aplicare. De suptu aceasta obligare nu suntu luate afară nece autoritățile sau persoanele spirituale - acte officioase numai pe papiru timbratu amăsuratu prescriptiunei de lege si le potu duce în implinire.

-sunt supuse legii de timbru-a)- publicarea de casătorie: 15 sr. Argintu; b)-extractele matricolare (născuti, bolozati, căsătoriti, morti, sau certificatele formale: taxa 15 sr. m.c.

Pe verso: sau publicat 18 nov. s.v. 1850

Sibiu, 21 sept. 1850

La absentarea excelentii sale D.Gubernatoru în deregătorie : Kalliany m. p.

* Tipărit, Limba română

A.N.D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, 222, fila 11

Anexa 5

Onorate în Christos frate!

Înaltulu C.R.Guberniu sub 21 sept. a.e. nr. 21 610 s-au înduratu a da aci alăturata publicatiune, ca un îndreptariu alesu pentru persoanele ecclesiastice în privința ținerii legii despre taxele actelor si documentelor officioase adusă care spre împărtășire cu preotii sub ordinati si stânsa păzire ti să împărtășesce.

Pre lângă care cu durere suntem siliti a descoperi si aceea a aceluasiu Înaltu Guberniu indignatiune sub 2 octombrie a.e. nr. 26144 asupra acelor parochi expressă care nesocotindu ordenele de aici cu repetire circulare publicate, comisiunilor spre conscrierea poporului exmise denegându ajutoriulu seu să afle a duce matricolele foarte cu scădere si nimicu a se sili spre întregirea în cătu se poate a celu stricate sau perdate. - Care după ordeneala acum venerată cu aceea mandare îi să face cunoscutu ca pre toti parochi subordinati asia să-i îndreptezi si sub grea respundietate să-i îndatorești ca cu trebuitoarele praegătiri si extracte matricolare corecte să stieți gata spre ajutoriu comisiunilor si mândărilor Înaltului Guberniu, că altmintrea lucrându, urmările neplăcute siesi voru avea a le imputa.

[...]

Acestea spre neîntârziata publicare si strânsa ținare impunendu-ti-se cu inimile pline de simtirile multemirei-ti facem cunoscutu, ce si Excelentia sua Domnul Gubernator prein publicatiunea de sub 23 octombrie a.e. nrulu 25.148 pre calea gazetei germane din Sibiu (Siebenbürger Bote) sub nrulu aceeaia 175 din 4 Nov. a.e. s-au îndatoratu în obsee a înecunosctia, - că cercându batăr Dumnedicu prin furioasele supraveneri a grelelor tempuri nu de multu trecute biserica noastră cathedra din Blasiu până la cea mai tristă a tei podobă si visteria sua desbrăcare s-au îndatoratu iarăsi după privegetoarea sua de a pururea purtare de grijă, în departe a misca inimile unui poporu evlavnicu spre ajutorirea numitei biserici cathedra, - si acestu poporu esce a țierei de corona -Salzburg (Salisburgum), care miscatu de despoierea aceea biserica cu o sacrificatiune dreptu creștinească prin collecta liberală adunându anumitu pre sania bisericii cathedra din Blasiu 825 Rtl. m.c. aceea pe calea cesaro regesului locofitiurii de acolo sub 11 novembre a.e. iau si admanatu vicarulu general capitulare pre lînga quitantie.

Deci în recunoasterea uneia atîta de mare binefacere creștinească, neavându noi acum alta cu ce le respătim ti se rândui-esce a îndatori pre toti parochii subordinati ca la Sîntulu Jertvelnicu să facă multemitoare pomenirea acelor binefacatori, cerându-le de la Dumnedicu daruriloru bine pămîntescu si respătimirea cerească.

În altele fratiesce remanenti

Frățici tuale
Blasiu, 31 oct. s.v. 1850

De binevoitori în Christos Frati
Consistoriul episcopesc, Stephan Man, Notariu

*Tipărit, Limba română
A.N.D.J. Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg.Mureș, 222, fila 12

Anexa 6

Prea onorate în Christos frate!

Cererile persoanelor bisericesti către prea onorat frăția tua pentru a mijloci a lor de la plățirca darcii capului și vama pădurilor și a târgurilor scutintia date și prin prea onorat frăția tua pentru acelasu scopu încoace înaintate, cu acca înconoscitură și le retrimitem, ca după principiala constituțiunei de acum și accia a măsuratelor rânduicli praevigente, consistoriulu neputendu ceva asemenea mijloci nici acelea cereri le poate din partea sua locurilor mai înalte subșterne, remanendu,

Prea onorat frăția tuale
Blasiu, 1-a Decembrie, s.v. 1850

de binevoitori în Christos frate,
Consistoriul episcopesc,
Stephan Manfi,
notariu

*Ms. Limba română
A.N.D.J. Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg.Mureș, 222, fila 14

Anexa 7

Onorate în Christos frate!

Spre a cunoasce cu acurațiune creștere și descreștere impopulațiunei, în tiara nostra ne fiind de adjunsu formularele cele de până acum usate, în urma a Înaltului Caesaro Regescu Ministeriu a celor dein lăuntru dein 6-a martie 1851 nr. 4073/103 emisus, s-au înduratu Înaltul Caesaro Guberniu prin decretul de 20 octomber a. c. nr. 6576 altele nouă atât pentru administrațiune, quat pentru comunitățile particulare mai folositoare formulare a prescrie și a demanda ca acelea de la începutul anului administrativu 1851 adcea de la 1-a november 1850 în privința arătării creșterii și descreșterii impopulațiunei pe viitor în tot anul să se aplice.

Aceste formulare cuprind în sine quince tabelle: 1-de cununiile unuia fieșce care administrativ an; 2-despre născuți; 3-despre prunci morți; 4-despre morții după oșbită vârstă; 5-despre feliul morții.

Formularele spre acestu scopu întogmite se vor împărți de la respectivele circulare deregătorii tuturor parochilor de ori ce confesiune în limba națională împreună cu Instrucțiune, după care din registrele născuților, cununaților, și morților împlinindu-se preținsele tabelle, acele până-n 20 de zile după capetul anului administrativ adecă până-n 20 november în duo exemplare vor trebui a se trimite la Commisariatu circular, care tote laolaltă strângându-le împreună cu copiile particularelor arătări a parochilor, până-n capetul lui december vor trebui a se subșterne Înaltului Caesaro Regescu Guberniu.

Momentu a unci mai acurata statistică atât a de vederat, quat nu e îndoială che și frații parochi deplin convinși de trebuința acestui pre folositoriu lucru, după însărcinarea lor și impusă spre ușurare publicci administrațiuni cu tota silinția și conscientiositate vor împlini ca spre acest scop-despre partea lor se poftescă ca adecă înțelegând bine formularele și instrucțiunea care de respunsu comisariat în limba proprie tipărite se voru trimite; întru acele praescrisa demonstrațiune, sau arătare accurat se o înfircieze.

Iară fiindche aciastă arătare numai din matricola cununaților, hotezaților și a morților o pot face, de aci sub cea mai grea responsabilitate și pedecapsa se îndatorește unul fieșce care parochu se aihă, mai de multe ori poruncita matricola, sau protocol și întru acela, nu numai cununații, născuții și morții ci adaugându rubrice noă, întru acele și toate acele date în toată acurația să le însemne, care pentru demonstrarea statistică a anului 1851 sunt de neîncungiarată trebuința, însă din matricola până acum dusă nu se pote culege.

Spre acestu scopu și organelle politicești sunt însărcinate a da ajutoriu parochilor, de quate ori vor fi cercați spre a-i lumina și îndrepta cum se lucre, ca să fie mai nimerit acestu momentosu lucru.

Mai încolo ca poruncitele Demonstrațiuni se respondă scopului, precum de o parte trebue să fie deplinite cuprind în sine tote casurile cununaților, născuților și a morților așa de altu nimicu de prisosu, sau de două ori să nu se însemne, de aci copolația căsătoriilor mixte numai parochul, care au făcut cununia se se însemneze în Demonstrațiune, cară nu și de celălalt la casul quand amândoi parochi ar conclura la cununia mixtă, vor ave a se înțelge între sine, care se însemne acca cununie.

Despre morte celor din prinsore se va deslugi parochilor de către concernentele direcțiune acurata descriere a mortului, în care se va însemna feliul morții, dia, vrăsta, și textu mortului, care tote accurat vor fi a se însemna în arătându Demonstrațiune.

Quand mortul au murit cu morte violentă sau silnică se se hotarască chiar de au fost morte lui întru adins cu cuget și instrumentu de moarte săvârșită (cedes) sau de nu și pregetată totuși din inimicție prin întemplantare urmată (simplex homicidium).

Spre deplinita acestora lucrare vor deslugi cu adevărat tabellele și officiosa instrucțiune, care negreșit li se vor împărți tuturor parochilor, însc fiind che cei mai mulți dintre parochi sunt mai puțin cultivați, dequat se se pote aștepta de la ci unu lucru perfectu, precum se pofteste de aci se însărcieze frații protopopi ca nu numai se îndrepte pe subordinații parochi cum se lucre, ci și Demonstrațiile până nu s-ar trimite la comisariat se le poftescă la revedere și numai asia revăzuite și amendate să se trimită la locul seu.

Mai pe urmă nu putem a nu ne arăta durere care ne cuprinde căutând la trista a diocesisului nostru sorte care prin traltele și prin accia se face mai de josu, che pentru supraedificatele parochiale nu arareori cu înapoiere celor mai demni, cari nu sunt în stare de a plăti aceleși clădiri, tocmă nequalificați au trebuit a se vără la cele mai bune parochii; spre a putea dară emancipa parochiile de sub acest jug și a deschide cale slobodă la cei qualificați, se provoca toti frații protopopi ca quat vor

pute mai curundu se conseric barem cele mai bunisoare parochii cu asemenea superedificare inpowarata si cereand interaple-
ca poporul spre rascumparare lor quand acestia au n-ar pute, au n-ar vor a le plăti cu numele insemnate se se trimuta incoace,
ca să cereamu cale, prin care s-ar pute adjuge, ca rescumperandu-se superedificatele parochiile se se emanapeze pe sama
celor ce pe drept le vor merita.

Cu toată onoria remanem
A onoratei frăției tuale
Blasiu, 23 oct. st.v. 1851

de binevoitori
Consistoriul episcopesc
Stephan Man, Notariu

* Tipărit. Limba română

A.N.D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, 235, fila 11

Anexa 8

Prea Onorate in Christos Frate!

Vasilie Turck din Catina clericu si teologu absolutu a acestora diocese si pre accia parochie resolutu de către mai multi
poporeni de acolo despre multe scăderi si excesuri greu cu accia adaogere invinovatitu că loru de parochu se nu li se ordinezie,
si prin inquisitiune mai anteu prin comisariulu gubernulu concernente făcută apoi prin protopopul locului deplinită in
toate punctele delatiunei convinsu, in supplica sua aci in origină inchisă jeluindu-se a fi asupritu si rugându-se a i se da comi-
misiune mistă spre arătarea asupririlor suale si nu asa de inecatului precum până acum au esitu ca calea apărarei să nu fie
inchisă, cereriu lui amu aflatu cu dreptate a-i deferi

Spre o noa cercare dreptu accia "*per modum commissiuni*" in celea asupra lui din date din aci pre lângă retrimiteri la tem-
pulu seu delatiuni si inquisitiuni mai pre largu cunoscându pe precutu onorat frăția tua prin aciasta te renduim in acestu
negotiu de comisariu beserecescu - in care întreprindu-te cu ascultarea acolo la fata locului a acelor care voru de ave
asculta ca mai cu inredeintare si fatia cu statulu politicescu se poti lucra, sub datulu praesente ne-amu rugatu de inalt com-
mando a districtului Reteagului, ca de concomisariu se bine voiașcă lângă prea onorat frăția tua a admite pre comisariulu
cerculare concernente cu care dară după ce despre admittere-i vei fi ori de către noi ori spre calca oficiulu distictuale
ineunosciatiu, vei si avea a te pune in cointielegere.

Operatul comisiei împreună cu parecreati si celea împărtășite la tempulu seu a ni se trâmite asteptădu fratieste
remanemu.

Prea onorat frăției tuale
Blasiu, 15/3 novemb, 851

De binevoitori
Alexandru Sterea Sulucz
Episcopul Făgărașului

*Ms. Limba română

A.N.D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mures, 233, fila 3

Anexa 9

Prea onorate in Christos frate!

După împrejurările prin prea onortata frăția tua arătate slănta uniune in jurulu parochiei Vaja trebuindu cu străsnicie
spriginită ca aciasta sânu pătimească scădere pre Ioanne Lorintz, parochulu de acolo din cătare la emolumentulu acestia nu-
l eunosciamu de parochu Kulpiului - ci pre Georgie Popovits il vom hirotoni ca asa trimitiendu-ti-l mai incolo intieptunei
prea onorat frăției tuale incredientiamu pre care din doi să azezi la Kulpiu lăsându strămutarea lui Ioanne Lorintz deoarece
el s-au cerutu de cumva totusi accia nu va fi in Vaja cu detrimentul uniunei.-remanemu

Pre onorat frăția tua
Blasiu, 12 februar, 852

de binevoitori
Alexandru Sterea Sulucz
Episcopul Fogarasiului

*Ms. Limba română

A.N.D.J. Mures, Fond protopopiatul greco-catolic Tg.Mures, 241, fila 7

Anexa 10

Prea onorat in Christos frate!

Pre clericul din Bardos, Daniele Manu îndatoreseculu pre onorat frăția tua cu numele nostru ca până in 15 zile să se declare
in scris: au vrea a remanca in Bardos? Sau eugetă a se rezolva pre parochia Czaga-ca siguri se putemu face pentru ambele
numite parochii dispoziitiunile noastre.-remanendu

Prea onorate frăției tuale
Blasiu, 18 martie 852

de binevoitori
Alexandru Sterea Sulucz
Episcopul Fogarasiului

*Ms. Limba Română

A.N.D.J. Mures, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg.Mures, 241, fila 8, 9

Anexa 11

Prea onorate in Christos frate!

Pre Daniele Man clericu absolutu căruia i s-au fostu conferitu parochia Bărdos, cerându terminul de a putea veni la prim-
irea preotiei nice fiindu încă căsătoritu indreptcaziatu pre onorat frăția tua anteu a se asizia cu căsătoria, apoi a ispti de ter-

minuți hirotonirii. Că se ține de frățescu studenți aici, că să se primească la seminar, acum nu putem hotărî pămă cându vomu vedea și numele și vrednicia concurenților și vomu judeca și cătu în anul acesta nou se potu primi la seminar, -remanendu

Prea onorat frățicu tuale
Blasiu 9 augustu 1852

de binevoitori
Alexandru Sterea Sulucz
Episcopul Fogarasiului

* Ms. Limba Română

A.N.D.J. Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, 341, fila 9

Anexa 12

Anna Orban din Maros Vasarhely pornind procesu de despartire în contra bărbatului seu Josiph Szakaes și jeluindu-se de sărăcie che nu ar avea ca slujnică putere de ași conduce procurator cu cheltuețe mari, pofteste a i se rendui unu preotu de cătră scaunul protopopescu, carele causa pornită se i-o poarte-careia i sau si renduittu Domnul Ladislau Pop, parochul Szabadului.

Despre care constituire deregătoricește adeverendu, Maros Vasarhely, die 25 aprilie 852
Prin I. Farago, protopopul greco-catolic al Muresiului

* Ms. Limba Română

A.N.D.J. Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, 242, fila 9

Anexa 13

Prea onorate în Christos Frate!

Ca Ioanne Tolan din Bözöd-Ujfalú din motivele de cătră onorat frăția tua noa sub 25-a augustu a.e. arătate, în vacanta parochie a Haraskrakului avendu filia pe Oaia să se asiezie nu ne împotrivismu, inereದೆinteuđu-te prea onorat frățicu tuale ca pentru strămutarea-i acolo celea de lipsă se le dispui.-remanendu

Prea onorat frăția tuale
Blasiu, 30 august, 852

de binevoitori
Alexandru Sterea Sulucz
Episcopul Fogarasiului

* Ms. Limba română

A.N.D.J. Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, 241, fila 7

Abstract

Aspects of the Greco-Catholic Clergy's Situation in Târgu-Mureș Archpriestry, after the Revolution from 1848-1849

The documents studied so far present some aspects of the Greco-Catholic clergy's situation, in Târgu-Mureș. These aspects reflect the following problems: the need of their economical improvement, the reorganization of the religious service, the clarification of the clerical personnel's situation, the forbidden of the ruler's intervention in their political or administrative domains, the change of the religion, the consequences of the laws of 1953 - 1954 concerning the properties, having important national implications throughout the first years that followed the revolution.

Familia sibiană a lui *Ioan Florian* (1829-1894) președinte al Tribunalului regesc din Odorheiul Secuiesc

Cunoscut ca un personaj activ în rândurile militanților români postpasoptiști, istoriografia transilvană îl poate acredita pe Ioan Florian ca un tip reprezentativ pentru categoria socio-ocupatională pe care a întruchipat-o. Fie și la limita cu "anonimatul", el nu este mai puțin interesant tocmai pentru că ne prilejuiește tratarea științifică, pe scama unor documente variate, a unui subiect din interiorul grupului său. Deținând date diverse despre existența și evoluția sa, știind că el nu a fost, în linii generale, altfel decât "ceilalți" dintre ai săi, putem completa un puzzle care își așteaptă de mult rezolvarea. Cum spunem și cu alte prilejuri, subliniem, chiar repetându-ne sau alăturându-ne altora, că valorificând astfel de informații putem umple numeroase goluri din sumarul cunoștințelor referitoare la o diviziune semnificativă a populației românești, despre toți cei ce au parcurs un traseu asemenea, cu adevărat o "lume". Iar aceasta este lumea înaintașilor noștri, pe care, pentru a o ocoli, nu avem nici dreptul moral și nici o motivare profesională. Socotită prea mult timp una minoră, astăzi ni se arată ca depozitara unor valori deosebite pentru înțelegerea fenomenelor epocii. Obligația de a trata o astfel de temă cu atenție decurge întâi din faptul că această viață este ... adevărată, corespunde realității. Evenimente majore, cu particularități dramatice în istoria vremii, urmărite cu insistență au ajuns să fie adeseori supralicitate. La început, se răspundea astfel unor cerințe ale liderilor naționali, cerințe impuse de împrejurări imnante istoriei naționale. Au fost impuse apoi de cenzura unor forțe exterioare intereselor noastre, chiar și de modă, dar și de o păgubitoare autocenzură. Mai grav este că uneori totul se datora comodității în activitatea de cercetare, mulțumindu-ne cu tablouri și concluzii facile oferite de clișee, atractive ca succese istoriografice deja confirmate.

Astăzi însă nimeni nu-și mai poate permite, în discursul istoric, să minimalizeze "viața reală minoră", și încă sub imperiul așa-zisului respect pentru faptele majore. Acestea, asociate datelor excepționale, își păstrează importanța în orice împrejurare. Și apoi, însăși credibilitatea lor este descrisă de sărăcirea

bazei documentare prin ignorarea faptelor "cotidiene".

Astfel, informații noi din acest perimetru atestă că înaintașii noștri au trăit tot ce se putea trăi -personal, ca grup formal și global- în Europa secolului "naționalităților", fie și sub rigorile unor stări economice și politice nefavorabile. Acestea au impus modului de viață o anume dimensiune a formelor sale de manifestare, o anume strălucire, ori modestie, dar nu l-au putut opri din dezvoltarea sa firească, nu l-au putut împiedeca să fie sincron și asemenea cu datele esențiale ale spiritului epocii.

În cazul particular al lui Ioan Florian, în relație directă cu mediul său familial-ocupational, reprezentativ pentru intermediarii dintre liderii principali și masă, reținem că "bătrânii" intelectuali născuți, preocupați de detalii ale istoriei locale, ne-au furnizat informații interesante despre el¹. Interesante, dar, în clipa de față, insuficiente. După nevoile istoriografiei contemporane, pe care o invocăm mai sus, în cazul său se impune o "decoptare" grabnică a palierelelor ignorate, astfel încât, valorificându-se tot ce s-a știut până acum, acest tot să fie îmbogățit cu ceea ce s-a descoperit ulterior. Și, mai ales, să se adauge rezultatelor cercetărilor clasice tot ce se poate afla prin sondarea altor spații existențiale, materiale și spirituale, individuale sau comunitare. În cazul nostru, spațiul de referință este "*familia sa sibiană*", care era departe de a fi una oarecare în sistemul de relații și de evenimente, locale și naționale. De asemenea, ea a marcat segmente din viața intelectual-politică, culturală și socială transilvană. La fel de important a fost nivelul, puterea și reprezentativitatea grupului în care a intrat. În acest univers personalizat, pe de o parte, influențele au fost reciproce: familia a folosit prezența sa acolo și, pe de altă parte, l-a susținut prin forța coeziunii sale în existența și devenirea sa, pe toate planurile. Ne gândim la faptul că Ioan Florian a fost ginerele lui Grigore Matei, iar prin căsătorie a intrat într-o familie cu personalitate și în relații strânse cu personalitățile, într-un grup puternic și stabil, de notorietate și succes. Este vorba despre surorile și frații, unchiul și mătușile, verii și nepoții soției sale, urmașii și rudele

prin alianță și colaboratorii comerciantului din pitoreasca Piața Mică a Sibiului, al cărui nume a rămas în conștiința colectivă până în urmă cu doar câteva decenii, prin firma *"La Gligor"*. Dinecolo de *"conștiința colectivă"* amintită, istoria națională, cea transilvană, a Bisericii și culturii artistice românești i-a reținut/trebuie să-i rețină pe *"Matei"* ca pe *"o marcă"* și, alături de alții ca ei, ca un grup specific ce și-a pus amprenta asupra evoluției societății românești.

Totul a pornit de la faptul că, în cadrul unor cercetări de antropologie urbană și istorie locală, am simțit acut nevoia investigării unor anume raporturi dintre anumiți oameni, mereu nominalizați în cele mai onorante companii, fie și doar în *"lista participanților"* la numite activități, dar mai interesanți decât alții pentru că apăreau în mod repetat, ca indivizi a căror glorie era de intensitate puternică, fie și pe termen scurt. Pe parcursul derulării cercetărilor, rolul implicării lor în desăvârșirea unor proiecte, valoarea aportului lor de *"colaboratori"* și eficiența cultivării unor relații familiale și socio-ocupationale deveneau tot mai impresionante². Reîntruchipăm, prin cuvânt și imagine, oameni, neamuri, o lume, VIATA înaintasilor, vie, pulsând printre valori perene, banalul existential și evenimentul efemer, marginal, dar niciodată nesemnificativ.

Punct de plecare în acest demers au fost două familii de negustori români -Mateii cu Stamate din Sibiu și Onitii din Sebes-, acei comercianți care, la începuturi și de multe ori, aveau origini în familiile grecilor și macedo-românilor din companiile transilvane, acceptați ca locuitori/ectăteni ai orașelor încă înainte de revoluția pasoptistă. În afara lor, la oras, *"Numai singur comerțul se poate zice că era mai întreg în toată țara în mâinile românilor, multumită cu deosebire fraților macedo-români, cari, deși sub numele neadevărat și nemeritat de greci, contribuiau în prima linie la lățirea lui prin toate orașele mai însemnate"*, scria N. Popea în anul 1879, cu referire la epoca presaguniană³.

Perecția statutului negustorilor *"români/greci/macedoneni"* se dovedește dificilă pentru contemporanii nostri datorită unui vid informativ despre personalități *"neclasicizate"*, despre numeroase categorii socio-ocupationale. De altfel, încă din secolul trecut s-a atras atenția asupra confuziilor pe care le pot provoca numele proprii. Visarion Roman scria că *"Sunt astăzi sute de familii cu nume de rădăcină română și terminăție sârbească (...)",* ei fiind români de necontestat⁴. În urmă cu abia un

sfert de veac, Th. Bodogae afirma că *"grecii"* au rămas *"companiști"* doar ca să-și cumpere imobile și să-și clădească biserici, în anii 1840-1850 ei *"și uitaseră limba originală"* și vorbeau românește⁵.

Cvasitotalitatea negustorilor transilvani de religie ortodoxă, deși în accepțiunea generală erau socotiți cel puțin macedo-români, având sau nu o astfel de origine, la vremea în care ne plasăm, oricum ar fi *"sunat"* numele lor, erau departe de a mai fi și altceva decât români⁶. Iată doar trei exemple. În secolul lui Andrei Saguna - macedo-românul cel mai român dintre europeni și cel mai mare european dintre români- a urmat Procopiu Ivacicovici, membru al unei *"familii române foarte lătită, IVASCU, cea mai avută"* la începutul secolului al XIX-lea în zona lor de origine (Banat), motiv pentru care mulți l-au reținut ca *"Ivascovici"*⁷. Vasile Ladislau Pop, s-a căsătorit *"cu fiia negustorului român"* Ioan Oltean din Reghinul Săsese, Anastasia(!), iar sora soacrei sale, nepoata *"neuitatului Petru Maior"* era preoteasă română. Până și la începutul secolului următor, în primăvara lui 1901, face înconjurul românității vestea că *"Dl. Dr. Alexandru Vaida Voievod din Olpret"* și *"D-ra Elena Safrano, fiica D-lui Emanuel A. Safrano, comerciant în Brașov"* s-au ...fidantat (logodit)⁸. George Baritiu⁹, din vointa unchiului său, pentru a se sustrage deciziei abuzive a unor autorități, poartă la un moment dat numele *"Popovici"*, iar când se căsătorește, aleasa este *"domnișoara Maria, fiica văduvei de comerciant Sofia St. Belisariu"*. Maria Velisar. Nimeni n-a pus vreodată în discuție dacă cei sus citați au fost români (*"adevărați"*), mai ales că, obligați de realități general-europene, s-au comportat ca patrioți militanți. Este evident că, identitatea națională a fost/este exprimată nu doar prin *"biologie"* sau prin numele ascendentei lor, ci a fost/este o problemă de atitudine, de integrare liber-consimțită, de adeziune declarată. Românitatea MATEILOR și a altora din familia lor ocupațională și spirituală este deplin documentată, iar printre sibieni era unanim recunoscută.

În statisticile sibiene, comercianții sunt doar¹⁰:

	germani	maghiari	evrei	români	altri
1870	76	7	7	6	
1884	142	14	19	12	6
1895	192	19	28	30	2

MATEII sunt înregistrați printre cei 6, apoi printre cei 12 negustori români în Sibiu.

Cu toată această stare privilegiată, până și lui Andrei Șaguna i s-a imputat la un moment dat că n-a luat *"în deputățiunea"* din anul 1863¹¹ și delegați *"din clasa neguțătorilor și a industriasilor"*. Explicația nu s-a lăsat așteptată și aflăm că *"Șaguna voia ca națiunea română să se prezenteze la autorități mai înalte prin autorități naționale alese"*¹², evident din punctul de vedere cultural, ceea ce, iată, nu erau comercianții! Acesta a și fost unul din motivele pentru care ei își vor alege ginerii din rândul celor cu școli și funcții înalte politice și intelectual-administrative. Situația este ilustrată și de relația matrimonială *"Florian-Matei"*.

Altfel, neguțătorii se bucurau de atenția oficialilor; în timpul vizitei de la Brașov (1860), *"mitropolitul Șaguna a fost încadrât în casele neguțătorului fruntas Ioan Florian"*¹³ (altul decât personajul nostru), de la care a trecut la alt comerciant celebru, și el *"din neguțători"*, Diamandi Manole, prietenul brașovean al sibiienilor, initiator/sprrijinitor/creator (sustine chiar Ioan Slavici) al *Tribunei* și *"tribunistilor"*. Cum am văzut și în documente referitoare la Ioan Petric, negustorii erau mari susținători ai politicii culturale șaguniene din Brașov; de la ei provenea bunăstarea celor mai apropiați colaboratori ai săi, chiar ai propriei familii, dar și a lui Grigore Pantazi, a Puscarilor, Pascu-Căciulă Cioran (dintre mocanii răsănăreano-brăneni) etc., etc. Parohiile cele mai dotate (și râvnite) din Brașov erau cele *"care stau foarte bine, pentru că au mulți neguțători dintre parohieni"*, abia apoi urmând parohiile cu credincioși *"crescători de vite"* (și ei avuți) și la urmă ale economilor/lucrătorilor *"de câmp"*¹⁴.

Pentru a convinge că însuși constientizau forța lor de influențare și dreptul de a atentiona, aproape ultimativ, pe cei care se foloseau de sprijinul lor, redăm următorul episod. 12 persoane din Brașov și Săcele, dar mai ales *"dd neguțători"* au predat Consistoriului sibian un protest deghizat într-o urare de *"sănătate"*, în care reclamă prezenta liderilor români la lucrările Dietei din Sibiu (în care-si puseseră atâta încredere, desartă). Citiseră în jurnale cum că episcopii, și cu deosebire *"Andrei Șaguna, cunoscut conducător și luptător pe arena politică, care adîi patimeste la bai, lipsesc de la acea luptă și anume de asta data de la ședințele dietei [și], s-au întristat addanc. O asemenea deosebită întristare și superare sfășietoare s-au veduit la locurile noastre de pe aici din 5 protopopiate, cari au în mijlocul lor pe acești înalți Perinti suferind și cari au împlinit adî*

un cuvenit act de reverenție și pietate către venerabilul lor episcop". Se roagă de sănătatea episcopului, în frunte cu protopopul Ioan Petric. După aproximativ două săptămâni se anunță că: *"Eri, pe la 12 1/2"*, sosi Eesel. Sa. P. Episcop Andrei baron de Șaguna de la cura băilor. Inteligenția română de toată starea i făcu pe la 5 ore o respectuoasă *"reverenția"*. Unele informații au alt ton: *"Episcopul Andrei făcuse cură la Vâlcele și la Covasna, pe un timp foarte neprimicios, încât se văzu silit a o cumă și a veni aproape incognito la Brașov, unde totuși avu o primire din cele mai căldușoase(...)"*. Acesta este prilejul cu care președintele-episcop se adresează secretarului Asociațiunii cu celebre cuvinte: *"Să nu lăsăm, Domnule Barit, ca să apuie asociațiunea noastră, să o susținem cu toate brațele"*. Impresionant este faptul că acest apel patetic s-a lansat în momente de final ale muribundeii Diete de la Sibiu, când Asociațiunea era privită ca o posibilă forță compensatoare a structurilor administrative pro-românești: *"(...)klacă s-ar întâmpla să pierdem toate celelalte drepturi la care năzuim, să rămânem cel puțin cu acest mijloc de cultură, și a limbii, și a spiritelor"* a continuat episcopul¹⁵.

Dintre negustorii interesați pentru noi aici i-am urmărit pe cei care, în directă legătură cu disponibilitățile materiale, naționale și culturale, la rândul lor, s-au înrudit și cu protopopii ortodocși români. Urmașii direcți ai negustorilor, proprietarii de alte bunuri sau preoților *"mai cuprinși"* (material și ea bună imagine publică) și ai protopopilor care se înrudeau între ei, ginerii, nurorile și alte rude colaterale ale lor au ilustrat apoi (sau încă dinainte, cum a fost Dimitrie Moldovan, tatăl Ioanei Bădilă), grupurile de juristi, profesori, artiști, oameni politici, noua negustorime, activiști culturali români detinători ai statutului de *"clită"* social-națională și intelectuală, prin excelență. În mod natural, aceștia s-au constituit în așa numitele *"dinastii"* -rețea de structuri indestructibile- pe care s-a sprijinit evoluția societății românești și integrarea valorilor europene moderne în spațiul cultural și spiritual vizat. Unul dintre ei a fost și Ioan Florian.

Interesându-ne de președintele Tribunalului din Odorheiul Secuiesc -IOAN FLORIAN- și de Mateii familiei sale sibiene¹⁶, am reținut câțiva subiecți necunoscuți, alții știuți doar ca prezente oarecare, precum și celebrități.

Socrul lui Ioan Florian a fost GRIGORE MATEI. Era născut în Târgoviste (ianuarie 1809, la fel ca și Andrei Șaguna). Deși părea a

se îndrepta spre cariera de funcționar, pentru care a și urmat școală la București, a ajuns în Transilvania cu familia speriată de tulburările din anul 1821, ceea ce ne poate duce cu gândul că înaintașii lui făceau parte dintr-o categorie de oameni avuți, deținători ai unor averi ce trebuiau ferite de jafurile din sudul Carpaților acelor ani. Îl aflăm, după propria mărturisire, proprietar în Sibiu *"închis"* necesităților încă din anul 1830, precum și gravitând pe lângă/moștenind pe negustoreasa *"grecoaică"* Elena Nako¹⁷. Oricum, deși apare cu numele schimbat, în Gregor Mathéy, se va bucura de atenția și respectul bazat pe încredere al celor din jurul său, ajungând ultimul secretar al celebrei Companii comerciale grecești din Sibiu. Așa a semnat el actul de cedare a terenului ocupat atunci de Biserica ortodoxă *"fără turn"* din Cetatea Sibiului, unde s-a edificat în urmă cu un secol Catedrala Mitropolitană a Ardealului¹⁸. Ulterior s-a dovedit un necondiționat admirator al lui Andrei Șaguna, care-l va aprecia, de asemenea, lăsându-l administrator testamentar al unora din fondurile sale. A fost și cel de al doilea deponent la Banca *"Albina"* (ca sumă depusă) și membru în colectivul de conducere al acesteia, ceea ce-i facilitează, lui și întregii familii, relații privilegiate cu numeroși ardeleni-personalități culturale-politice de primă mărime¹⁹. În anul 1881 este *"vinilist"*, nominalizat după mitropolitul Miron Romanul, Ioan de Preda, Partenie Cosma și celălalt comerciant de succes atunci în Sibiu, Antonie Bechneț²⁰. Nu și-a părăsit niciodată condiția de negustor, s-a mândrit cu ea, a fost exigent cu normele de comportare și profesionalismul *"breaslei"*, iar bunăstarea sa a folosit-o în favoarea alor săi, dar și a altora. A fost membru fondator al Astrei, sprijinind-o adeseori, și donator pentru persoane particulare și asociații diverse: *"Un greu încercat de soarte, [care] după campania românească în Bulgaria"* la care luase parte ca soldat (sergent major), în trupa de geniu română, a fost silit să-ți caute *"sănătatea vederii"*, și, copleșit de alte griji și nevoi, primește sprijin de la Grigorie Matei (cărui a i se adaugă Anton Bechneț și alții), gest pentru care și face *"mulțămită publică"* în presa românească²¹.

La una din vizitele împăratului Franz Iosif la Sibiu, presa a reținut cât de generos a fost *"iluminată"* casa sa din Piața Mică (ulterior proprietatea Elenei Florian). Cu prilejul aniversării a jumătate de secol de activitate comercială înfloritoare în Sibiu, aniversare *"din cele mai*

splendide" desfășurată *"în casa proprie"*, a fost onorat de prezența Mitropolitului Miron Romanul, de *"reprezentanți ai comerțului și industriei, fără deosebire de naționalitate. Șirul toastelor a fost lung"*, primind și peste 80 de felicitări telegrafiate.

Cumnat cu cel mai longeviv preot/ asesor consistorial (protopop al Nocihului, apoi al Sibiului) paroh la Biserica din Groapă -Ioan Panovici²²- a intrat în relații apropiate cu numeroase alte categorii de personalități, familiile lor sprijinindu-se și completându-se în spirit șagunian. Viața familiei soției sale, mai ales a ginerelui lui Ioan Panovici -sălișteanul judecător, pașoptist și deputat dietal Petru Rosca- s-a intersectat permanent cu a Mateilor. Nu mai puțin cea a fiicei judecătorului, celebra cântăreață Maria Crișan, soția nu mai puțin celebrului preot-profesor Ioan Crișan, ca și a fiilor lor celebri, unul (Ascaniu) profesor teolog și el, altul (Ionel) tenor și apoi director al Operei Române din Cluj etc.

Înainte chiar de neguțătorie, cea mai mare grijă a lui Grigore Matei a fost *"casa sa"*, mai ales după decesul timpuriu al soției -Elena, fiica familiei negustorului sibian Theodor și Zenobia Stamate. Cu o stăruință demnă de admirație, a asigurat copiilor săi bunăstarea materială, dar și o viață socială corespunzătoare oamenilor de rangul lor, pregătindu-i pentru una superioară, cum era cea a unei părți considerabile din complexa societate transilvană.

Singurul său fiu -Gheorghe-, a murit și el tânăr, fiind căsătorit cu o domnișoară din Timișoara, bine educată și frumoasă, ALEXANDRINA MATEI n. IOANOVICI.

Valorificându-și condiția de noră a unui remarcabil comerciant, ea însăși a fost o prezentă capabilă să crească standardul social la care se prezenta noua sa familie. Foarte tânără fiind, a ținut un interesant discurs la inaugurarea Școlii civile de fete a Asociațiunii, din care, pentru a-i cunoaște părerile îndrăznețe și deloc formale, cum se va dovedi mai târziu, extragem un text programatic de excepție: *"Femeia generațiunii noastre să devie femeie în sensul curat al cuvântului: o ființă omenească în clasa omenească, o desfătare, poate, dar nu o jucărie, o ființă modestă, dar gânditoare, o femeie supusă, poate, dar nici decât o sclavă"*²³.

Donatoare *"în favoarea"* activităților culturale-educative, cu deosebire, spre sfârșitul secolului o găsim binefăcătoare, printre alții, pentru școlari greco-catolici, fericindu-i cu haine din magazinul său, ceea ce se popularizează în

presa locală²¹. Viata de femeie tânără văduvă și mamă și-a consumat-o ca o demnă – „comerciantă” ce avea de crescut, de susținut prin școli cu bun renume, două fete (care i-au mai rămas după moartea tinerei Alexandrina, la doar 19 ani) și pe Alexandru, rămas orfan ca adolescent.

Una din fiice – Elena, ca și bunica sa paternă – a fost cântăreata „cu contract” la teatre din Germania (Ella Mathay), despre care ziarele din Sibiu au scris uneori: „Scire artistica. Aflăm că d-șoara Hella Mathei, sibiană de nascere, a fost angajată în stagiunea aceasta la unul din teatrele mai de seamă provinciale din Germania: Forst, Lausitz, unde e și acum (...) a obținut un succes desăvârșit în rolurile de fete naive, pentru care nu putem decât să o felicităm”²⁵. Fetele-artistice „din Matei”, verisoarele Elena Matei și Elena Florian, făceau o notă aparte, fără a fi singulare. Retinem, spre exemplu, pe cântăreata Anita Onit (și acest nume trimițându-ne la o familie semnificativă pentru intelectualitatea românească și europeană deopotrivă) care, în chiar anul 1900, se manifesta cu succes la Seghedin²⁶ și apoi pe „D-ra Valeria Opriș, distinsă violonistă”, fiică de director de poștă și telegraf, care cânta cu deosebit succes „la arhiducesa Isabela de Pojon”, în cadrul unui adevărat turneu²⁷.

Nunta celei de a doua fiice a Alexandrinei Matei – Eugenia –, care s-a căsătorit la Graz cu „Dl. Șastoric”, a produs o vie animație în presa românească transilvană, și nu numai. Sub titlul „Nuntă românească în Graz” se scria că la aceea nuntă „a luat parte întreaga tinerime română universitară aflătoare la Graz și multă lume străină. Cununia s-a săvârșit în biserica evanghelică, dar prin preot român militar, Dl. Pavel Bolden, care a venit anume spre acest scop de la Viena la Graz, pentru că dorința nestrămutată a miresei și mamei ei, D-na Alexandrina Matei, era să fie românească nunta”. Și cum părintele Bolden a cuvântat și românește și nemtește (pentru mire, familia lui și alți ascultători), impresia acestui eveniment a prilejuit gazetelor cu orientare ortodoxă sau greco-catolică, dar și celor germane, numeroase cuvinte de laudă²⁸. Avem motive să credem că la nuntă or fi participat și verii Floriani, ei totuși cultivând aceleasi cereuri, stimulându-se, uneori concurându-se în gesturi exemplare.

Cel mai mic copil al lui Gheorghe și al Alexandrinei Matei, singurul moștenitor al numelui, a fost Alexandru, născut în 13 septembrie 1884, orientat și el întâi spre artele dra-

matice, realizat însă ca pictor grafician. Dictionarele germane l-au reținut ca artist cu mari succese în domeniul ilustratiei de carte, peisaje, mozaicuri etc. A fost și profesor la Academia de Arte din Leipzig, onorat cu decorațiilor germane și grecești, cea de a doua soție a sa, mama copiilor săi fiind grecoaică. A murit în Bavaria, în anul 1968 și a fost înmormântat „în ritul greco-ortodox”²⁹. Fiii săi, Dr. Alexandros și Konstantin, de fapt nepoții lui Grigore din Sibiu (Târgoviste ?), locuiau în Grecia, țara mamei lor și a oarecâți înaintași din partea tatălui lor³⁰.

În timpul primului război mondial, Alexandrina Matei, acum „ninsă”, cutreera spitalele germano-austriace pentru a găsi răniți români cărora le aducea ziare românești, ori, împreună cu cele două fiice ale sale, le citea versuri din Eminescu sau rugăciuni, îi mângâia în suferința lor, ca o mamă mult încercată și ea. Cu puțin timp înainte de a muri, în preajma ultimului său Paste, la capătul unei victuiri „unde, în Europa”, în Croatia, Germania, Austria, venind din Banatul natal și Ardealul tinereții, ca un adevărat cetățean al bătrânului continent, devastat acum de prima conflagrație mondială, trimite redacției Telegrafului Român câteva versuri (24 strofe!) impresionante prin conținutul lor de idei -sincer pacifiste-, care se sfârșesc astfel: „Pace vouă-n zorii zilei! / Preoții preablând grăiesc, / Și se-ntorc cu crucea-n frunte / Pastele le-mpânășesc. Pace Vouă! Salvatorul / A grăit cu buze moi. / Avem Paste și lumea-n sânge... / Fie pace între noi !”³⁰.

Personal, ne-a impresionat puterea pe care a avut-o când a lăsat copiilor libertatea de a-și alege singuri drumul în viață, conform vocației fiecăruia, fie și dacă acesta era nesigur și periculos, condamnat de mulți din mediul său. Vederile despre libertate și responsabilitate, expuse și în discursul de la inaugurarea Școlii civile de fete din Sibiu, iată, n-au fost vorbe goale, lumea se schimbase și se tot schimba ! S-a plasat astfel la un nivel superior altor „doamne”, care admirau și susțineau artele în vorbe bine alese, intervenind însă brutal în viața reală a propriilor fii, atunci când aceștia și-ar fi dorit profesii din acest perimetru.

Anastasia Matei, soțul său IOAN FLORIAN și fiica lor, Elena Florian

Anastasia

Cea de a treia fiică a Elenei și a lui Grigore Matei a fost Anastasia, născută la Sibiu cu doar câțiva ani înainte de revoluția pasoptistă. În

"casele" din Piața Mică, la nr.14. Prima informație care o privește în mod direct se referă la felul în care fetele "*de seama ei*" erau pregătite pentru un anume mod de existență. Fată de negustor cu vază și cu mari ambiții și responsabilități pentru urmașii săi, a fost implicată de timpuriu în viața grupului și a cetății.

În acest context, reținem un mod relevant de proiectare, întreținere și potentare a relațiilor sociale urbane românești transilvane, ceea ce se numește "*nășitul*" în familia Matei (deși, în multe alte familii asemenea, de care ne vom ocupa cu alt prilej, el este chiar mai spectaculos). La puțină vreme după ce s-a constituit, familia lui Grigore Matei cununa cel puțin două tinere perechi din lumea negustorilor, fie rude, fie oameni pe care doreau să-i sprijine și să-i impună în societate. Nu mai puțin, să-și facă din ei aliați pe care se putea conta în viitoare încercări familiale, sociale, chiar economice. La aceste începuturi, probabil, tinerii "*nași*" aveau de onorat încă obligații ale familiei Stamatii, din rândul "*comercianților*". Ulterior, când și soția sa era prea bolnavă pentru a se expune în manifestări socio-sărbătorești, Grigore Matei își "*scoate în lume fetele*" ca nase, mai ales ale copiilor familiilor Roșca și Cuntan. În contextul "*creștinării pruncilor*", fapt ritual, dar și social, intră "*în față*" cu mult succes fetele/femeile. Anastasia va boteza un fiu Roșca, pe Petru. Cum acesta a murit de mic, un alt Petru, mort și el la 11 luni, a botezat chiar Grigore Matei, în anul 1870. Astfel, bunele relații de familie se reconfirmau, se întăreau și mai mult. În anul 1872 Grigore va boteza singur o fată a "*senatorului*", pe Florentina-Alexandrina (!), iar Elena Cuntan (sora poetei Maria) va fi botezată, în anul 1875 de Alexandrina Ghe. Matei.

Acordăm atenție acestor "*episoade*" în măsura în care ele se dovedesc deosebit de bogate în semnificații, pentru oricine vrea să le "*citească*" dincolo de "*faptul oarecare*". Să ne închipuim doar cum "*arăta*", și ce semnale ne poate transmite, un grup care pregătește și participă la un astfel de eveniment. O putem face reconstituindu-l într-o viziune pe care ne-o facilitează orientarea istoriografică modernă și cunoștințele actuale despre societatea de care ne ocupăm, cu toate personajele care o definesc, fie ele principale sau secundare. Dincolo de acest aspect formal, încercăm să descifrăm motivațiile fenomenului în discuție, să-i apreciem rolul, potențial și real și dimensiunile. Și astfel vom vedea cum acel scenariu se

dezvoltă într-un adevărat sistem, dominat de interferențe subiective și de interese concrete: matrimoniale, materiale, sociale, de succesiune și sprijin etc. Astăzi, orice informație despre un botez sau o cununie din veacurile trecute, bine valorizată, ne poate ajuta să prindem un capăt al firului din "*ghemul*" relațiilor interumane, întotdeauna mai complicate decât par. Fiecare detaliu se poate converti într-o suită de componente ale unui "*documentar*" provocator, plin de viață și lămuritor pentru secvențe existențiale fundamentale.

Datele biografice ale Anastasiei Matei pot fi prezentate succint astfel: născută la Sibiu în anul 1841, s-a măritat de timpuriu cu cel mai reprezentativ dintre ginerii lui Grigore Matei, Ioan Florian. În această împrejurare de viață a părăsit -de vreme- spațiul comun familiei și prietenilor. Ca "*doamna domnului judecător*" zilele i-or fi fost ocupate cu sarcinile de mare răspundere ale "*tinerii*" unei case pretentioase, corespunzătoare cu funcțiile sotului. În plus, creșterea a, cel puțin, 4 copii, poate și firea sa mai retrasă, explică sărăcia informațiilor pe care ea le-a produs. Copiii săi au păstrat părinților o amintire respectuoasă: s-au ocupat și ei de mormântul întregii familii. Acesta se află și azi într-un spațiu ce trebuia să fie un demn, deși modest, panteon al înaintașilor, cetățeni sau doar locuitori ai celui mai reprezentativ oraș transilvan pentru români³¹. În protocolul mortilor Bisericii "Din Groapă" unde este înregistrată înmormântarea Anastasiei, se serie -cronat- că a trăit "*40 ani*". Murise la Odorheiu Secuiesc, la 11 octombrie 1893, de boala "*ordinarie*", în vârstă de 52 ani, jelită de sotul "*președinte de Tribunal*", de fiii Ioan și Teofil, de fiicele Elena și Sultana și de sora Sultana, măritată Iuliu Petric ("*advocat la Bocsă montană*") cu familia, de eumnata Alexandrina, n. Ioanovici, cu copiii săi³². A fost prohodită la Sibiu de 2 preoți, inclusiv Zaharia Boiu -fala amvonului româneș.

Ioan Florian, sotul Anastasiei, ocupă, cu certitudine, cum spuneam și la începutul acestei intervenții, un loc aparte printre intelectualii români transilvăni militanți, viața sa însumând numeroase acțiuni cu o semnificație specială; pe el îl regăsim întotdeauna alături de marii lideri naționali ai anilor în care a trăit. Și, deși nu este un fapt de excepție, este esențial că în jurul marilor lideri -alături de ei- au gravitat, ca o "gardă", cei ce-i susțineau și-i onorau, tineri sau mai puțin tineri intelectuali provinciali ce și-au asigurat respectul generațiilor

viitoare tocmai prin această atitudine firească și onorantă, care sfida vedetismul.

Ioan Florian era un greco-catolic atașat grupului său confesional, care a dovedit însă "curajul" de a se căsători în familia unui negustor apropiat lui Andrei Saguna și cumnat cu un protopop ortodox. Condiția sa de greco-catolic, în contextul unor abordări superioare a interconfesionalismului, nu va fi un impediment în a se exprima pe sine și neamul său. Doar la moartea sa, greco-catolicii îl vor invoca (prea) succint, mai ales că a fost îngropat în cripta ramurii ortodoxe a familiei (lângă Biserica din suburbiul josefin sibian, alături de soția sa), iar ortodocsii îl tratau "neutral" deoarece nu puteau uita cu totul că aveau în față un greco-catolic!

Informațiile despre începuturile lui Ioan Florian sunt generoase, cum sunt cele din Arhiva Someșană citată, el beneficiind de prezentări favorabile, ca un funcționar superior cu numeroase activități, un "distinguit fruntas al grănițelor năsăudeni". S-a născut în 25 septembrie s.v. 1829 în Soimus, j. Năsăud. La început se numea ... Pop! Tatăl său, preotul greco-catolic Popa Alexandru, se născuse în Pinticul Tecii, având ca tată pe Pavel Pop -cantor- și mamă pe Ilena, precum și doi frați și o soră, care au pătruns în rândul intelectualilor rurali. Fratele tatălui său, Dănilă Pop, era înrudit cu prepositul de la Blaj, Crainic, care a lăsat o donație de 15 fl. Soimusului și a cumpărat posesiunile domnilor și "dreptul regal"; în anul 1855 a reparat și a extins biserica. A murit în anul 1864. "Fiul popii" Alexandru Popa a fost Ioan...Florian. Când învăța la Blaj, "fiindcă erau mai mulți studenți cu unul și același nume de Ioan Pop, la sfătuirea unuia dintre profesori și-a schimbat numele din Pop în Florian, cu care prenume a și rămas până la moarte"³³. George Baritiu a avut același destin al numelui (unii spun că modificarea s-a produs pe vremea tatălui său). Ulterior, în aceeași zonă mai primește și cognomenul de Câmpeanu, probabil ca nepot al preotului Dănilă, el însuși folosind între nume, adeseori, initiala C.

După absolvirea liceului din Blaj s-a înscris la Academia de drepturi din Sibiu (1852-1855), absolvită ca *majorem primam*. Ioan Florian și Ioachim Mureșan au fost trecuți pe lista primilor stipendiați ai fondurilor grănițerești (1852), "pe când erau la Academia de Drepturi din Sibiu, căci grănițerii voiau să pregătească câțiva juristi pentru a le fi de folos în viața publică românească". Dar, cum fiscul nu admitea

asa ceva, ei au rămas ...bursieri simbolici³⁴. A fost admis, fără examen teoretic de stat, la "practica juridică" și în septembrie 1855 a depus "prescripșul": "*Verschwiegenheits-Gelöbniß*", după câteva luni ajungând "*auscultant (...)* cu leafă 300 fl. v. a. annual", ocupând un post în Făgăras. După alte câteva luni depune "cu bun succes" examenul "*oral și scripturistic*", fiind declarat capabil de a exercita funcția de judecător (Richter), apoi depune jurământul și, în septembrie 1857, fu numit adjunct judecătoresc provizoriu pentru Ardeal. "Acest Ioan Florian (mai înainte Pop) a absolvit jura și a înaintat până la rangul de președinte de tribunal, mai întâi la Năsăud, apoi la Szekely-Udvarhely, unde a și reposat în anul 1894", conchide o publicație zonală³⁵.

Promovările lui Ioan Florian, înregistrate - cu deosebire- la Sibiu, nu aveau cum să treacă neobservate, iar familiile cu fete de măritat nu puteau să nu și-l dorească printre alii lor. Așa a ajuns el ginerele lui Grigore Matei, căsătorindu-se cu Anastasia, rudă cu Petru Roșca, apropiat al familiei lui Jacob Bologa și al altor "iuriști" cu bun trecut, ori "de viitor".

În anul 1861 fusese chemat la Năsăud, alăturându-se celebrului român înnobilit Al Bohățel, prefect (Căpitan suprem) în noul District autonom românesc al Năsăudului. Cu prilejul instalării în funcție a acestuia, Ioan Florian va ține un discurs înlocat, despre "Ilustritatea Sa Domnul Alexandru Bohățel, carele dovedind prin faptă de nenumărate ori un caracter de bărbat tocma precum ne trebuie nouă, este singurul (...) care ne poate astâmpăra setea de viața libertății constituționale, de care am fost lipsiți de mai mulți seculi"³⁶.

În ianuarie 1861, ca "procuror", se alătură semnatarilor memoriului politico-național din 4/16 ianuarie, în același an figurând și pe lista donatorilor "în favorul Asociațiunii...", alături de soțul său Grigore Matei, de Petru Roșca și alte rude. În aceeași vreme, imediat după înființarea Asociațiunii, ca un tânăr de nădejde, împreună cu Grigore Moisil și Ioachim Muresan, a fost nominalizat să facă parte din comisia de colectori, special creată, care aduna taxa de membri ai ASTREI din zona Năsăudului³⁷. În anul 1881, când era președinte al Tribunalului din "Szekelyudvarhely" adună bani "pe lista" sa, pentru Școala română de fete, unde el donează 1 fl., soția Anastasia tot 1 fl., ea și Cornelia Surdu și Petru Pop³⁸.

Deputat în Dieta de la Sibiu, Ioan Florian s-a regăsit, iarăși, printre prieteni și rude, prin-

tre cei din a căror lume deja făcea parte. A fost chiar secretarul sedinței de deschidere a Dietei, împreună cu prietenul său din vremea școlii, Ioachim Muresan, alături de doi unguri și un sas³⁹. În sesiunea anului 1864, la 4 septembrie, fiind și membru al Comisiunii de Curte în privința procesului unor comune românești și săsești din Districtul Năsăud și Biserita, cere în scris concediu de la Dietă. Mozei *"dicea că-și fi de dorit ca se se întrebuinteze pentru comisiuni oficiale"* alți angajați, dar nu deputați dietali. Cu cererea lui Florian sunt de acord deputații Baron Friedenfels, Găitan și chiar Pușcariu care *"părtinește cererea deputatului"*⁴⁰. Lipsurile românilor de la lucrări se datora sentimentului, confirmat, că acolo jocurile erau deja făcute, iar în ultima vreme, se consuma doar o formalitate. În ce-l privește pe Ioan Florian, acesta era disponibil să lipsească pentru că el trata procesele năsăudenilor ca pe o problemă capitală pentru binele nației.

La Năsăud va fi prim-notar, fiscal, prim-procuror și, din anul 1871, președinte al Tribunalului Regesc. Din această funcție îi va trimite o *"Scrisoare"*⁴¹ (deschisă) mitropolitului Andrei Saguna, invitându-l la Năsăud pentru 18 iunie, să ia parte la *"solemnă transpunere cu festivitate"* prilejuită de aprobarea și sancționarea drepturilor asupra pământului și a toate *"edificiile pe întreg terenul fostului regiment românesc năsăudean (când - n.n.) se recunosc și se predau irevocabil în perpetua proprietate și posesiune a numitelor comunități și a fondului școlastic central și de stipendie"* 54 *"miluri cvadrate"* pentru foștii grăniceri, *"venituri pentru ei și întreaga națiune"*. Românii își doreau, în acele momente de mare izbândă, să aibă în frunte, pentru binecuvântare, *"capii lor bisericușii"*. Andrei Saguna mulțumește pentru invitație, precizând că acest succes este *"rodul înțelepciunii bărbaților învățați și patrioți"*, inclusiv a celor doi corespondenți - Andrei Saguna și Ioan Florian -, le dă binecuvântarea, dar nu se poate deplasa. Ioan Florian știa - din familia sa sibiană - detaliile despre starea de sănătate, mai mult decât precară, a mitropolitului, dar el nu-l putea ignora pe multmeritul ierarh-patriot, căruia i-a fost *"tovarăș"* și în Dieta de la Sibiu (1863-1864) și apoi, ca *"regalist"*, în Dieta de la Cluj (1865).

Ioan Florian a murit la 12 oct. 1894 în Odorhei, la 66 ani, și a fost înmormântat în Sibiu în 2/14 oct. 1894. *"Reposatul, un năsăudean, care a lucrat mult pentru năsăudenii, s-a bucurat de stimă generală și moartea lui este o*

*perdere națională"*⁴². La numai câțiva ani de la moartea sa, fără-ndoială, sub efectul activității sale de antrenarea a elementului românesc în slujba lucrărilor cultural-nationale, dintre puținii și nu totemai favorizații școlari români. *"mai mulți stud. rom. ortodocși de la gimnaziul ung. din Odorheiul-Săcuiesc"* donează 19.60 cor. pentru edificarea Catedralei mitropolitane din Sibiu⁴³. *"Elevi de la școlile"* mai donaseră doar cei din Brașov, Sibiu, Blaj, Săliste, Ghimbav. Faptul este cu atât mai important cu cât mutarea în Odorhei a judecătorului Ioan Florian, cum bine se știa în epocă și au reținut biografilor săi, a fost făcută *"ca să-l izoleze acolo între secte și să-l facă imposibil pentru Români"*.

Elena Florian

La desființarea Districtului românesc al Năsăudului, Ioan Florian fusese numit președinte al Tribunalului din Odorheiul Secuiesc, unde își va și sfârși viața pământească. Din această perioadă remarcăm un episod care introduce în șirul celor ce ne interesează - o serie tipologică a noilor familii de orășeni români sudtransilvani - încă un membru al neamului Mateilor, prin Floriani. Este vorba despre fiica Florianilor, nepoata Mateilor, și un concert de binefacere din 9 septembrie 1886⁴⁴, aranjat de dr. Albert Török-viceșpan și Ioan Florian, jude de tribunal, la hotelul "Koronka" din Odorhei. Ca un adevărat om modern, cetățean al Europei, influențat și de prestația artistică a fiicei sale, Ioan Florian a contribuit, prin susținerea unor astfel de manifestări, la crearea unei atmosfere de normalitate, acolo unde acest lucru era greu de realizat, chiar de imaginat. Cu acel prilej, cântând lângă dr. Emiliu Vaida (violină), Andrei Solymosi (flaut) și Albertina Popa etc., vedeta seriei a fost *"d-soara Elena Florian, dragălasa fiică a d-lui Ioan Florian, președintele tribunalului regesc, carea a cântat pe pian rapsodia ungară de Liszt"*, *"cu precizie și tehnică strălucită"*; rechemată cu aplauze, bisează cu *"Fantezia maghiară"* de Ambr. Szekely și *"Ilustratiunea română" (?)*, iar succesele ei erau mai mult decât locale.

Un strălucit succes *"seceră"* la Sibiu. Era în august 1887, la concertul *"Reuniunii române de cântări"*, într-o seară de vară, la *"Pavilionul de la Hermannsgarten, îndesuit de lume care astepta cu atâta dor să audă un concert al acestei reuniuni"*, prilejuit de Adunarea generală a Asociațiunii, care se ținea aici. În afară de *"Elena Florianu"* cântau și alți invitați: Adela de Heldenberg și *"Domnul pianist Victor de Heldenberg"*. Comentariile au fost cam de genul

celor pe care le vom spieci mai departe. Ea a fost un factor ce a contribuit în mod decisiv la *"succesul splendid al concertului, deoarece astfel de meteori numai rar și rar se arată"*, Domnișoara Florian *"a cules premiile cele dintâi la conservatorul din Budapesta și pe care toate zărele din capitală n-aveau cuvânt să o înalte. S-a dus vestea în lume despre această artistă"* etc., etc. A cântat Beethoven (Apassionata) *"și publicul românesc s-a pomenit într-o larmă de aplauze vii, care n-au încetat până ce pianista n-a răspuns cu o piesă"* (Valsul din Faust de Gounod, prelucrat pentru pian de Fr. Liszt). Acest concert a fost înregistrat ca cel mai reușit până la acea dată⁴⁵.

În anul 1890, este prezentă la serbările *"Reuniunii române de gimnastică și de cântări din Brașov"*⁴⁶, care se considerau *"cele mai reușite ale sezonului în preseara anului nou"*: *"Al 2-lea punct din program a fost executat de un plăcut și dorit oșpe, de gentila d-soara Elena Florian, fiica d-lui președinte de tribunal din Odorhei, Ioan Florian. Publicul era nerăbdător de a asculta pe această tânără pianistă, despre ale cărei succese auzise de mult"*. A cântat întâi *"Poloneza E-dur de Chopen"*, iar *"asteptările publicului au fost întrecute"*. A bisat cu o *"rapsodie de Liszt"* dovedind *"o admirabilă tehnică"* și provocând *"zgomotoase aplauze"*.

De acum încolo încep, pentru ea și familia ei, coincidențele *"negre"*. La 3 ianuarie, după doar câteva zile de la succesul din Brașov, moare bunicul ei Grigore Matei, care-i va lăsa mostenire *"casa mare"* a Mateilor. În Piața Mică a Sibiului, la numărul 15.

Peste 3 ani moare în Odorhei mama sa, Anastasia, în 11 octombrie 1893. Exact după un an, *"Familia"* din Oradea anunță că *"Dra Elena Florian, excelenta pianistă mult apreciată în concerte s-a fidanțat cu Dl. Ludovic Eitel [Eitel?], locotenent în regimentul 82"*⁴⁷. Cu două săptămâni înainte, lumea românească afla, din același ziar, despre eununia candidatului de avocat dr. Aurel Cosma din Timisoara cu celebra Lucia Cosma, fiica familiei Partenie și Maria Cosma, celebri în lumea lor, și nu numai; se *"fidanțaseră"* în mai.

Data la care se consumă logodna Elenei Florian ne trimite cu gândul la o posibilă *"ieșire eliberatoare"* din perioada obligatorie de doliu după mama sa. Din partea sa, acest fapt pare a fi fost o decizie curajoasă, sub semnul unei (posibile) nerăbdări. Numai că acest an de doliu *"se petrecuse"* și pentru tatăl ei, Ioan Florian. La el momentul avea mai multe dimensiuni, sfârșitului doliului adăugându-i-se

logodna fiicei sale! Și iată că, în 12 octombrie, la un an (și o zi!) de la moartea soției, zărele care anunțaseră într-un număr anterior *"logodna"* fiicei, după câteva zile anunță moartea tatălui.

A fost această moarte (*"după îndelungate și grele suferințe"*), influențată în vreun fel de decizia unei fete de judecător de a se căsători cu un ofițer ce nu inspira încredere morală în societate? Nu a reușit Elena să țină cont de mentalitățile familiei, sau ea, familia, nu s-a putut ridica la înțelegerea noilor forme de viață artistică, nonconformiste, la mare modă în acea epocă a *"sfârșitului de veac"*? Doar, era bineștiut cum *"cucoanele din Brașov"*, din *"lumea"* familiei Matei-Florian (cum erau ale Puscarilor din Brașov), *"erau scandalizate"*, *"dădeau din cap"* cu înțelesuri deloc măgulitoare, *"bârfele nu mai conțineau"* etc, atunci când se vorbea despre un artist a cărui viață era asociată (prea adeseori, în mod justificat) cu un comportament *"inacceptabil"*, de la Hélène Pădure (fiică de negustor din Brașov), până la Agata Bârsescu. Este vorba despre aceiași mediu în care studiul cantoului și al instrumentelor făcea parte din educația obligatorie a unei fiice de negustor/intelectual și, uneori, era susținut prin eforturi materiale reale; fetele cu o bună instrucție muzical-artistică erau mult admirate...dacă se întorceau apoi la misiunea lor de soții și mame exemplare, cum a fost cazul, după propria sa mărturisire, a soției lui Sextil Puscaru, nepoata lui Gheorghe Dima.

Este momentul să remarcăm și un alt *"detaliu"* din acest episod. Un Friederic Eitel (prefect, născut la Merghindeal-Sibiu) fusese, cel puțin, *"coleg"* cu Ioan Florian în Dicta de la Sibiu. Într-o împrejurare pe care George Baritiu o reține în istoria sa, deputatul *"de la Cincu"* Eitel, provoacă un adevărat *"scandal"* când își dă demisia din funcția de notar de sedintă, motivând că *"în iama trecută își stricase ochii cu învățarea limbii române"*, manifestându-și astfel *"gradul urii și al disprețului său către limba română"*⁴⁸. Se făceau simțite acum - în memoria afectivă a *"ultimului judecător român din Transilvania"* dinainte de Marea Unire, care a fost Ioan Florian- urmele acestui *"scandal"*, și încă în așa măsură încât să-i influenteze atitudinea față de fiica sa preferată? Sau a fost doar o sumă de regretabile coincidențe?

Căsătoria Elenei, probabil, nu a mai avut loc. De-a lungul anilor, ea proprietară *"pe casa cea mare"* dintre *"Casele Matei"*, cea cu nr. 15 din Piața Mică a Sibiului, va figura Helene

Forian, uneori cu specificatia "*privatier*".

Sultana, n. Matei, si **Iuliu Petric** fac parte tot din familia sibiană a lui Ioan Florian.

A doua fiică a Elenei si a lui Grigore Sultana-, ne-a lăsat, si ea, ca primă dovadă a "*intrării în lume*" o năsire, botezând pe fiul tot al verisoarei sale Maria Rosca. S-a măritat si ea cu un "*iurist*", cu Iuliu Petric. Să observăm ca, trei dintre sotii nepoatelor negustorului Theodor Stamati si ale Zenobiei, Maria Panovici, Anastasia si Sultana Matei s-au măritat cu "*iuristi*". Faptul era motivat întâi de constinta că această profesie era de mare succes si cu perspective frumoase de viitor. În acelasi timp, la Sibiu functiona, cu o prezentă românească nebanuit de considerabilă, Academia de drepturi, care a dat nu putini intelectuali români până la desființarea sa, în anul 1884. În plus, numeroasele institutii administrative sibiene, sudtransilvane, în general, erau un bun debuseu pentru tinerii absolventi.

Petrecându-si viata în Boesa Montană, sotii Petric au fost mai puțin vizibili în viata national-românească si sibiană, fără a fi rupti de evenimentele majore pe care le trăia societatea "*lor*". Din punctul de vedere al unei analize tipologice pe care o urmărim, ilustrând un grup mai puțin marcant, dar constituit din indivizi mult mai numerosi decât "*vedetele*", ei îi reprezintă pe "*funcționarii importanți marginali*". Au fost cei ce puteau crea asupra liderilor o anume presiune, mai ales după ce diverse feluri de "*alegeri*" (pentru Adunări eparhiale, Diete/delegatii, Congrese bisericesti etc.) au devenit o realitate si la români. Se comportau, adesea, ca o "*curea de transmisie*" a mesajelor, cu dublu sens, fiind mai apropiati de cei din nivelul inferior, pe care-i influentau si prin care își impuneau vointa, a lor, dar mai ales a celor ce le foloseau puterea (cei ce-i "*manevrau*"). Iuliu Petric a studiat dreptul la Sibiu, a devenit protopretor al cercului Resita si astrist. Astfel, "*a stăruit mult pentru ridicarea instructiei populare, dând totodată sprijin călduros ziaristicii naționale*". Apoi, "*demându-și mandatul de de-*

putat, fu numit jude regal în Boesa Montană"⁴⁹, membru în Sinod si în Congres (reprezentanta zonală). Avem semnale că era chiar prea zelos în respectarea dispozițiilor "*înalte*", cum a fost lipsa de sprijin pentru românii din Boesa, ce doreau să expună la Sibiu, în anul 1881, lucrări mestesugaresti⁵⁰. Oricum, avea suficiente mijloace materiale ca, fiind bolnav, să-si caute sănătatea la Gräfenberg, unde a si murit, în anul 1894, cu doar 5 săptămâni înaintea cumnatului sau Ioan Florian. Avea 55 de ani, iar sotia sa Sultana, născută Matei, a rămas înconjurată de cei 4 copii ai lor.

Erau nepotii comerciantului Grigore Matei si strănepotii comerciantului Theodor Stamate: Aneta, Flora, Elena si (iarăși unicul fiu) Cornel "*din Sultana*", alături de Ioan, Teofil, Elena si Sultana "*din Anastasia*" si Eugenia, Elena si Alexandru ai lui Gheorghe, căsătorit cu Alexandrina "*timisoreanca*". O generatie purtând nume de rezonanță dinspre trecut -cu puternică amprentă familială- dar si din plină actualitate (Cornel, Eugenia, Flora), cu alte aspiratii si alte ocupatii, figurând în alte structuri pe care s-a întemeiat evolutia întregii societăți românești. Juristilor si activistilor culturali din generatia anterioară, care aveau o bază materială prosperă pe seama zestrei de la înaintasii lor negustori -întreținută/ îmbunătățită prin propriul efort- le vor urma cei ce, cu o pregătire scolară si culturală superioară, se vor integra definitiv (în afara celor ce se vor "*pierde*"!) în marea familie a participantilor la actiunile dinainte, din timpul si de după Războiul pentru Reîntregirea Neamului. În miezul unor evenimente, sau înglobati în masa românească a vremii, la care va participa fiecare, iarăși, cum îi era dat s-o facă, nici unul nu s-a putut sustrage propriei epoci, asemenea înaintasilor, si nu doar de la Grigore Matei încoace.

Prima fiică a lui Grigore Matei si a Elenei Matei n. Stamati a murit la 22 ani. La 17 ani se măritase cu J. B. Popovici, despre care vom vorbi cu alt prilej.

Ana Grama

Note

1. Iuliu Moisil, Ioan Câmpeanu Florian, în Arhiva Someșană, nr. 21, 1937, p. 607-624. Toate informațiile cu referire la familia născătoare și la anii de tinerețe, care nu poartă altă mențiune, provin din acest medallion biografic. Mulțumim d-lui Vasile Lechințan pentru un extras din aceste pagini.
2. Vezi serialul nostru [Casele Matei. Grigore Matei, Alexandrina Matei și Anastasia, Ioan și Elena Florian] în Tribuna Sibiului, din 24 și 30 septembrie, 9 și 30 noiembrie -2004 și 18 ianuarie și 1 februarie-2005.
3. N. Popca, Arhiepiscopul și Metropolitul Andrei baron de Șaguna, Sibiu, 1879, p. 14.
4. Amicul Poporului, 1874, p. 50.
5. Th. Bodogac, Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu, în Mitropolia Ardealului, nr. 5, 1987, p. 96.
6. Telegraful Român (în continuare TR), 1901, p. 199.
7. Un Dr. Ioan Barițiu devine membru corespondent al societății de medicină din Viena încă în anul 1839. Cf. I. Pervain, A. Ciurdariu și A. Sasu, Românii în periodicile germane, I, Bibl. analitică, București, 1977, p. 143.
8. Tribuna, 1897, p. 914.
9. Prezentarea adresei Congresului național din 23 aprilie, la care vine un răspuns "călduros" din partea Majestății Sale în 4 mai același an.
10. I. Pușcariu, Notițe despre întâmplările contemporane, Sibiu, 1913, p. 67.
11. TR, 1902, 5 decembrie.
12. Candid C. Mușlea, Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. Vol. II (1743-1837), Brașov, 1946, p. 197-198, Indice denume la Panovici).
13. Vezi nota 2.
14. Petra- Petrescu, Monografia Institutului de credit și de economii "Albina" 1872-1897. Sibiu, Editura Institutului "Albina", 1897.
15. TR, 1881, p. 475.
16. Vezi și Ana Grama, Protopopul sibian Ioan Panovici, 45 ani parohul Bisericii "Din Groapă", în Îndrumătorul bisericesc, Nr. 153, Sibiu, 2004, p. 229-235. Cf. și AG, ["Dinastii" de personalități locale cu valoare națională] în Telegraful român, număr comemorativ, nr. 1-4,, 2003, p. 4 și 7.
17. Regretăm că numeroase documente inestimabile din acest cimitir s-au pierdut, și nu prin agresiunea neprietenilor, ci prin neglijența noastră!
18. Familia, 1893, p. 495.
19. Revista Ilustrată, Șoimuș, II, p. 25.
20. St. Pascu, Introducere la Părți alese..., I, Brașov, 1993.
21. Amicul Poporului, 1886.
22. Revista ilustrată, Șoimuș, II, p. 25.
23. Vezi nota 1.
24. Lazăr Ureche, Dcspărtământul Năsăud al ASTREI (1881-1914), în ASTRA (...), Sibiu, 1987, p. 199.
25. TR, 1881, p. 91.
26. Simion Rctegan, Dicta românească a Transilvaniei, p.115
27. Vezi și G. Barițiu, Părți alese ..., III,, brașov, 1993, p. 175
27. TR, 1864, p. 194.
28. Ibidem, 1872, p. 180.
29. Familia, 1894, p. 492.
30. Pușcariu II., E. Miron Cristea și Matei Voicanu, Biserica Catedrală de la Mitropolia Ortodoxă română în Sibiu. Sibiu, 1908.
31. TR, 1886, p. 405.
32. Matei Voileanu, 25 de ani din viața Reuniunii române de muzică din Sibiu, Sibiu, 1905, p.40.
33. Gazeta de Transilvania, nr. 5, 1890
34. Familia, 1894, p. 479
35. ibidem, p. 383.
36. Ana Grama, Din istoria...

Abstract

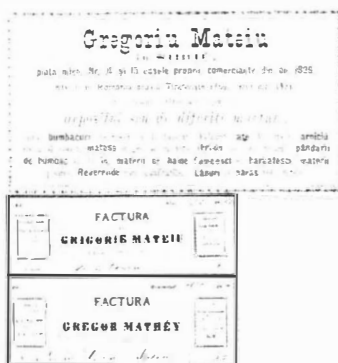
IOAN FLORIAN (1829 - 1894), President of the Royal Court from Odorheiu Secuiesc. His family from Sibiu

Known as an active character among the Romanian activists right after the Revolution in 1848, the transilvanian historiography can bring Ioan Florian into credit, as being a representative type for the socio - occupational category he has embodied. Thus, new information from this perimeter certify that our predecessors lived all that could be lived - personally, as formal group and globally - in Europe during the "century of nationalities", even under the harshness of unfavourable economic and political states. These imposed to the manner of living a certain dimension of its forms of manifestation, a certain brightness, or modesty, but they could not stop him to sincronize with the essential facts of the spirit of the age. Ioan Florian certainly occupies a distinguished place among transilvanian romanian activist intellectuals, his life comprising many actions with special signification; he can always be found next to the great national leaders of his time. He was born on the 25th of September s.v. 1829, in Șoimuș, Năsăud district. After graduating the highschool in Blaj, he entered the Law Accademy of Sibiu (1852 - 1855), which he graduated as *majorem primam*. After graduation, he was promoted until he reached the rang of court president, first in Năsăud, then in Odorheiu Secuiesc, where he died in 1894. Deputy in "*Dieta de la Sibiu*", Ioan Florian found himself again among friends and relatives, among those of whose world he was already part of.

MATEII

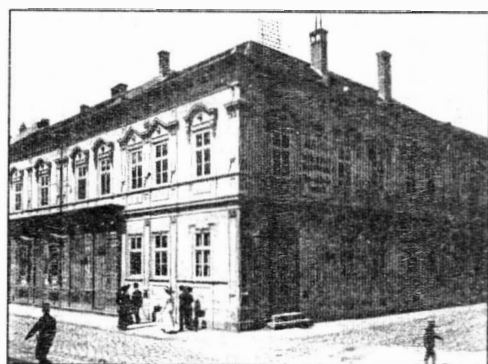
Grigore Matei

Piața Mică din Sibiu.
În fundal Casa Matei cu firma Gregor Mathéy

Bisericața grecească din cetatea Sibiului și mitropoliții de ale căror bune aprecieri s-a bucurat familia Matei: Andrei Șaguna și Miron Romanul.

Banca Albina din Sibiu și tovarăși ai lui Grigore Matei din conducerea acestei celebre instituții transilvane: Visarion Roman, Ioan Hanea, Iacob Bologa, Paul Dunca, G.Pop de Băsești și Partenie Cosma

Planșa 1

MATEII

Alexandru Gh. Matei în Sibiu, 1913

Liceul Brukenthal din Sibiu, prima sa școală

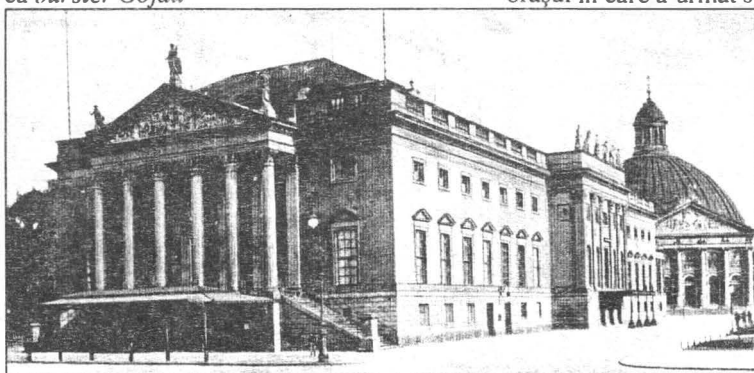
Budapesta, orașul studiilor de arhitectură ca *bursier Gojdu*

Emanuel Gojdu

Graz,
orașul în care a urmat studii economice

Berlin, orașul în care a fost actor și a organizat prima sa expoziție

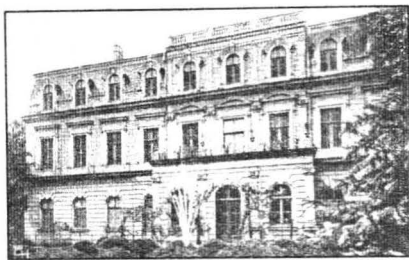

Din lucrările de tinerețe ale artistului român Al. Gh. Matei - consacrat în Germania

MATEII

Alexandrina Matei
în vechi costum săliștenesc
la o sărbătoare națională

Un institut german pentru educația fetelor,
din Timișoara

Pe str. Andrei Șaguna din Sibiu unde a ținut prăvălie

Școala civilă de fete a Asociațiunii (edificiu construit ulterior inaugurării) și prima promoție de eleve interne

O biserică ortodoxă și Opera din Viena

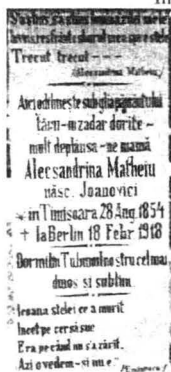
În orașul celebrei nunți a fiicei sale – Graz

Berlin, 1900

Cruce la mormântul fiicei sale Alexandrina
unde au fost inscripționate și datele sale
cu versuri ce-i aparțin și din Mihai Eminescu.
Sibiu, cimitirul Bisericii din Groupă

Un oraș imperial-habsburgic spre sfârșitul
primei conflagrații mondiale

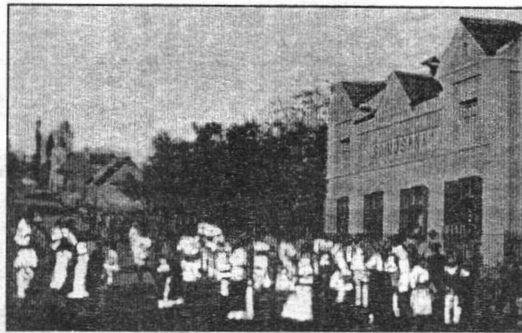
Planșa 3

FLORIANII

Ioan Florian

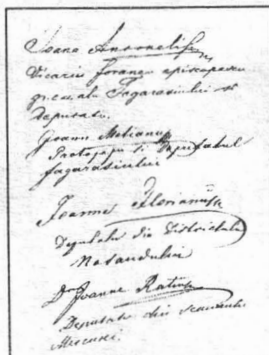
Șoimușul în sec.al XIX-lea

Piața Mare din Sibiu, privită dinspre locația Academiei de drepturi unde a studiat Ioan Florian

Hotelul Împăratul Romanilor din Sibiu,
unde s-au desfășurat lucrările Dietei din Sibiu, 1863-1864

Printre semnatarii deputaților regaliști în Dieta
din anul 1865 – Ioan Florian

Piața Mică din Sibiu. În față (în centru) casele socrului Grigore Matei

În cimitirul Bisericii din Groapă

Planșa 4

FLORIANII

Vechiul gimnaziu din Năsăud

Familie de secui din zona Odorhei

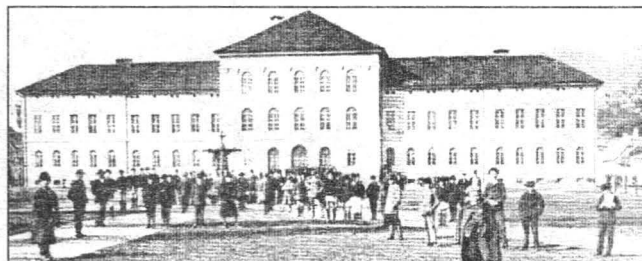
Klara Schumann, o pianistă care și-a fascinat contemporanele

Budapesta – orașul studiilor pianistice ale Elenei Florian

Viena romantică – oraș „de suflet” al oricărui pianist

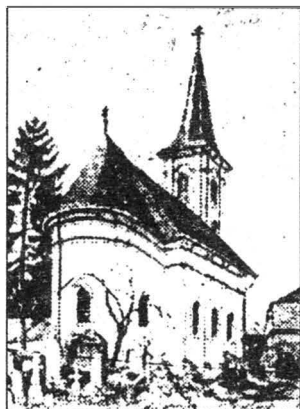

Gimnaziul „Andrei Șaguna” din Brașov – spațiu românesc pentru manifestări artistice ale sec.al XIX-lea

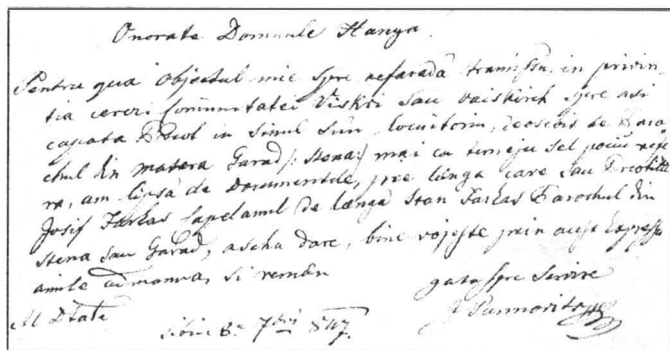

Planșa 5

PANOVICI

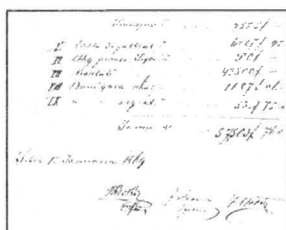
Sibiu - Biserica din Groapă

Autograf al protopopului asessor consistorial Ioan Panovici

Maria Roșca n. Panovici în costum de orășancă și în vechi costum de Săliște, alături de soția vărului său Gh. Mate

Semnătură autografă
Petru Roșca – prim efor al realităților episcopicești

Vechea stradă a Urezului, unde familia Petru Roșca a fost proprietară a casei în care locuia

Maria Crișan n. Roșca (verișoară a Elenei Florian) solistă celebră a Reuniunii române de muzică și Sala veche a teatrului din Sibiu unde a concertat adeseori

Tenorul Ionel Crișan

Profesorul teolog Ioan Crișan și Institutul Andreean pe care l-a slujit

Crucea Panovicilor în cimitirul Bisericii din Groapă

Planșa 6

Note asupra planșelor

- Ilustrațiile sunt din colecția Complexului Național Muzeal "ASTRA" Sibiu și din colecția personală Ana Grama.
- Piața Mică (planșa 1) din colecția Horst Klusch.
- Maria Roșca (planșa 6) din colecția Bibliotecii "ASTRA" din Sibiu.
- Scanare pozelor a fost executată de Liliana Oprescu - Centrul de Informare și Documentare în Etnologie "Cornel Irimie", C.N.M. "ASTRA" Sibiu, căreia îi mulțumim pe această cale.

Erată la Angustia 8, 2004

În legătură cu explicațiile imaginilor din intervenția sa anterioară (Angustia, nr. 8, 2004 - *Îndatorați la o comemorare. Ioan Petric*), autoarea face aici două rectificări imperative, care s-au strecurat independent de voința sa:

la pag. 104 - se va citi: **Directorii Școlii civile de fete a Asociațiunii din Sibiu.**

" 106 - " : **Vilele Orghidan din Vâlcele**

Contribuții la istoricul Parohiei Ortodoxe Toplița - secolul al XIX-lea -

Organizarea comunei bisericești Toplița

De la începutul secolului al XIX-lea, Toplița a fost parohie ortodoxă în cadrul Protopopiatului Ortodox al Reghinului, fiind comunitatea de la granița de răsărit a acestui tract. Chiar la începutul secolului, mai precis în 1805, la ordin gubernial, are loc o conscriere a bisericilor și preoților ortodocși din Transilvania¹. Conform datelor rezultate, Toplița făcea parte, administrativ, din cercul superior al comitatului Turda, iar din punctul de vedere al organizării bisericești, din tractul "*Thordensis superior*"², protopopiatul care se va numi al Reghinului de abia după jumătatea veacului. Un scurt istoric al protopopiatului făcut în 1912 consemnează că în 1805 la Toplița erau doi preoți³. Cum se va vedea în continuare, situația a fost aceeași până la 1900: două parohii, doi preoți.

Bisericile Topliței

În conscripția ortodocșilor din anul 1805, publicată de Eugen Gagy de Etéd⁴, se consemnează la rubrica bisericii un singur locas de cult în Toplița. Rubrica privind anul edificării acesteia este necompletată. Se presupune că ridicarea ei datează din prima jumătate a secolului XVIII, având în vedere datarea unor icoane din această biserică păstrate până astăzi⁵. Hramul bisericii era "Sfântul Nicolae"⁶. Toplițenii s-au rugat și închinat în acest locas până în a doua jumătate a secolului XIX. Vizitele canonice din 1870⁷, 1871⁸, 1872⁹, 1874¹⁰, 1875¹¹, 1879¹² amintesc de biserica veche, mică pentru numărul credincioșilor. În 1879 se constata că aceasta este "*slabă la acoperământu*"; odăjdiiile și cărțile bisericești erau în ordine, dar cimitirul era neîngrădit¹³. Se pare că totuși sufletul toplițenilor era puternic legat de această bisericuță. În 1885, parohul locului, George Popescu, raporta că plouă în lăcașul vechi; de aceea comitetul parohial a hotărât încă din 1883 să o repare, banii din cărămida vândută fiind folosiți la această reparație; din acest motiv suma în cauză nu a fost trimisă la Oficiul protopopesco¹⁴.

Despre o biserică nouă se vorbește încă din 1869, când se adunau deja materiale pentru ea, urmând a fi ridicată chiar de săteni¹⁵; exista speranța să fie gata în anul următor, ceea ce nu

s-a întâmplat¹⁶; în 1871 stadiul construcției era multumitor, dar exista "*plângere generală că poporul se camu asuprește cu suportarea spesei pentru noua beserecă*"¹⁷. În 1875 lucrările stăgna¹⁸, dar nici în 1879 aceasta nu era gata¹⁹. Deocamdată nu putem preciza exact anul când toplițenii s-au putut bucura de sfinte slujbe în noul lăcas.

Preoții ortodocși ai Topliței

La început de secol, doi preoți păstoreau poporul ortodox din localitate: David Popovici și Ioan Tonceza²⁰. Primul a fost hirotonit în anul 1770²¹, undeva în Transilvania, al doilea a intrat în cinul preotesc în 1805, primind binecuvântarea la Arad²². Data până la care primul a fost paroh nu-l cunoaștem, dar al doilea a păstorit în Toplița până în 1812²³.

Conform informațiilor documentare avute la dispoziție, până la 1850 au mai ocupat stațiunile preotesti Iacob Maier și Alexandru Popovici. Un raport al judeului din localitate, datat iunie 1850, anunță protopopiatul că părintele Sandu a murit²⁴. "*Sandu*" fiind o prescurtare de la Alexandru, credem că este vorba de Alexandru Popovici. În același an și aceeași lună, protopopul Zaharia Matei raportează la Sibiu decesul lui Iacov Maier din Toplița²⁵. Despre activitatea lui Alexandru Popovici nu dispunem de alte informații. În schimb, despre Iacob (alias Iacov), izvoarele documentare de mai târziu ne "*vorbesc*": în 1857 Ioan Maier semnează o declarație, în calitate de fiu al fostului paroh din parohia a II-a, Maier Iacob²⁶. La 1881, pe curatorul satului, Ioan Maier, parohul George Popescu îl acuza de trafic de influență; evocându-l pe tatăl acestuia, fost preot, fără să-i spună numele, afirma că "*a trăitu totdeauna în discordie*" cu celălalt preot și a "*sport apostazia*"²⁷. Nu sunt dubii că este vorba de unul și același Iacob Maier. Iacob Maier și Alexandru Popovici au păstorit în același timp în cele două parohii ale Topliței²⁸.

Pe raportul protopopului rezoluția pusă cere să se organizeze concurs²⁹. Sunt menționate numele a trei candidați, Teodor Sândor din Mezőkövesd (azi Cuieșd, jud. Mureș - n.n.), Ioan Popovici din Dumbrava și Gregorie Branea din Măcrău (azi Alunis, jud. Mureș -

n.n.). Un act datat 26/27 iunie 1851 confirmă organizarea concursului în prezenta întregii adunări parohiale. Dintre candidații amintiți a rămas numai Grigore Branca, cleric din Măcrău, ceilalți doi concurenți fiind Teodor Popovici, cleric și cantor în Toplita, și Teodor Sandu, cleric în Pietris. Lista votanților cuprinde numele a 111 persoane, alesul poporenților fiind consăteanul lor Teodor Popovici³⁶. Un raport datând din 16 aprilie 1854, semnat de el, atestă că din 1851 și-a început activitatea ca paroh al Toplitei; menționează că de trei ani slujea aici, într-o comunitate „plină de năcazuri”, unde „prin pericolul vieții mele mam (sic!) străduiți fieste căruia dintre poporenții mei... ai împlini toate cerințele”. Solicita intervenția protopopului pentru a obține de la enoriași „capitalia” (taxă fixă, stabilită pe capii de familie, pentru susținerea materială a parohului), mai ales că și ceilalți preoți își cerea drepturile tot de la ei³⁷. Într-o statistică a ortodocsilor din Toplita, de la 1855, Teodor Popovici figurează ca paroh al parohiei I³⁸. În 1857 el intră în conflict cu judele satului, acesta plângându-se de comportarea necuviincioasă a preotului la prezentarea lui Ștefan Farkas, numit ca administrator al parohiei II³⁹. În 1867, în cadrul unei sedințe a scaunului protopopesesc, este întocmită lista celor care urmau a primi ajutoare financiare din fondul de „24.000 fl.”; Teodor Popovici, paroh în Toplita I, figurează și el pe listă⁴⁰. Îl găsim tot în aceeași parohie și în anul 1879, când fiul său, Simion Popescu, solicită Consistoriului Arhidiecezan de la Sibiu să fie primit la cursul teologie, întrucât tatăl lui, preotul Teodor Popescu (în paranteză trece și patronimul de Popovici), în vârstă de 66 de ani, era bolnav de cinci ani; își motivează cererea prin aceea că fiind opt frați, toți la școli primare sau gimnaziale, situația materială nu-i mai permite să continue gimnaziul după clasa a IV-a absolvită⁴¹. Coroborând datele din cele patru documente, putem spune cu siguranță că Teodor Popescu și Teodor Popovici sunt una și aceeași persoană și că la alegerea lui ca preot în Toplita avea 22 de ani. În tabelul cu parahiile și preoții tractului Turda Superioară, întocmit la 24 decembrie 1879, Teodor Popovici figurează încă, fiind paroh în Toplita I⁴², dar în august 1880 consistoriul sibian îi răspunde văduvei preotese, Paraschiva Popovici, ca cererea înaintată de ea ca fiul ei, Simion Popovici, să fie primit la cursul de teologie, nu poate fi aprobată, băiatul fiind absolvent doar de clasa a VII-a gimnazială. A fost unul dintre cei mai

longevivi preoți ai Toplitei, decesul lui survenind la 9 mai 1880⁴³. Presupunem doar, pornind de la patronim, că Teodor Popovici era fiul său, în orice caz, urmaș al lui Alexandru Popovici, și de ce nu și al lui David Popovici, parohul toplitean de la 1805. Cercetările ulterioare, sperăm, ne vor ajuta să clarificăm dacă presupunerea noastră este adevărată sau falsă.

În deceniul șase al veacului XIX, paroh în Toplita II era Gregoriu Branca fratele protopopului Ștefan Branca⁴⁴. Hirotonit în 29 ianuarie 1853⁴⁵, nu are relații prea cordiale cu preotul Teodor Popovici. Acesta din urmă îi scria protopopului că Gregoriu Branca s-a instalat numai în octombrie 1853, deci i se cuvine plata numai pe trei luni⁴⁶. Precizările erau urmarea reclamației făcută de noul paroh împotriva lui la începutul anului 1854, potrivit căruia a fost păgubit în drepturile sale, neprimindu-și plata pe tot anul 1853, deși fusese numit în Toplita din ianuarie⁴⁷. Cauza celor doi ajunge în discuția sinodului protopopesesc din 18 februarie 1854. Decizia acestui for precizează că Teodor Popovici a fost doar substitutul parohului din a doua parohie și că este obligat să restituie lui Gregoriu Branca toate drepturile bănești și în natură care i se cuvin pe 1853⁴⁸. Din nefericire, tânărul preot s-a stins din viață după numai câțiva ani, probabil la sfârșitul anului 1856, pentru că în martie 1857, de la Sibiu se cerea organizarea „candidatunilor” pentru stațiunea Toplita II⁴⁹. În octombrie același an, parohia a II-a este tot vacantă, cum rezultă din plângerea judeului sătesc contra preotului Popovici, care nu se putase cuvințios la instalarea noului administrator al parohiei Toplita II, Ștefan Farkas din Hodac⁵⁰. Acesta din urmă nu și-a mai luat postul în primire.

Protopopul propusese administrarea parohiei II prin Marcus Brici, întrucât nu au fost alți candidați la concursul din primăvară, nefiind sanse să se găsească alți oameni până când nu vor termina studiile tinereii aflați la Brașov⁵¹. Episcopul Saguna aprobă propunerea protopopului la 2 noiembrie 1857⁵². Marcus Brici fusese hirotonit în 10 octombrie 1856 pentru parohia ortodoxă din Sarpatoe (azi Glodeni, jud. Mureș - n.n.)⁵³, însă nu a fost acceptat de popor⁵⁴. Drept urmare, la 7 decembrie același an, solicită să fie numit paroh în altă localitate, Toplita sau Deda⁵⁵. Până la urmă s-a organizat concurs în 1857, candidați fiind Marcus Brici, parohul Sarpatoeului (azi Glodeni - n.n.), Gregoriu Popovici și Teodor Stoica, ambii clerici. Dintre cei 54 de votanți, 51 votează pentru

Marcu Brici⁵⁰. În stadiul actual al cercetărilor noastre nu știm dacă sau cât timp a păstorit în Târlă. Într-un conspect al bisericilor și preoților din tractul Reghin, datat 13 noiembrie 1857, în dreptul Târlă figurează numai parohul Teodor Popovici⁵¹.

Parohia a II-a a continuat să fie o problemă. Între anii 1858-1862 a fost administrată de Teodor Popovici, parohul din Târlă I, semnând în toate documentele din acest interval de timp ca "*paroh al Târlă*", fără să mai specifice numărul parohiei⁵². În 1863, la 14 iulie, reprezentanții acestei comunități se adresează protopopului că, la cererea lor, a fost numit administrator parohial, capelanul din Filca, Theodor Stoica. Semnatarii înfirmă valabilitatea acestei numiri, deoarece ei nu au cerut un alt administrator, fiind mulțumiți cu "slujbele preotului Theodor Popoviciu"; în consecință, pretinsa lor cerere este un fals făcut de Theodor Stoica, motiv pentru care parohia "*nu poate avea iubire*" pentru el și de aceea solicită retragerea lui din funcția de administrator. Cererea este semnată de 63 de persoane⁵³. Rugămintea enoriașilor nu a fost ascultată, în același an izbucnind un scandal între cei doi prelați ortodocși ai Târlă. Teodor Stoica se plânge protopopului de atitudinea lui Teodor Popovici, fost administrator parohial, care refuză să-i predea toate actele și îi instigă pe curatori contra lui, deși numirea lui ca administrator este din 1 iulie; solicită ca preotul să fie chemat, și pedepsit⁵⁴. Ceea ce s-a și întâmplat. La 16 august se încheie un protocol în cauza celor doi, Teodor Popovici recunoscând hotărârea consistorială prin care Teodor Stoica a fost numit administrator în parohia II pentru un an și declară că este de acord ca acesta tot în a treia duminică să slujească în biserica centrală din localitate. Același protocol consemnează împărțirea poporului între cei doi preoți, precizându-se "*granița*" dintre cele două parohii, precum și obligația reciprocă de a se suplini în cazul când unul dintre cei doi este absent sau bolnav. Pentru ca deciziile luate să aibă mai multă greutatea, se hotărăște ca cel ce nu va respecta înțelegerea să fie amendat cu 50 de florini, inclusiv în cazul tinerii de slujbe pentru enoriașii celuilalt fără să aibă aprobare⁵⁵. În 1864, neînțelegerile au continuat; de data aceasta, Teodor Popovici îl acuză pe Teodor Stoica de betie, de agitare a poporului contra lui prin defăimări, și chiar de viață în afara legii, el și soția fiind rude de sânge, de spita a IV-a⁵⁶. Bineînțeles că a urmat o anchetă făcută

de protopop, acesta raportând la Sibiu că a convocat părțile la Scaunul protopopesc, dar a venit doar acuzatul. Teodor Popovici nu s-a prezentat, trimițând doar o cerere prin care își retrage toate acuzațiile făcute, spune el "*din îndemnul vrășmașilor*"⁵⁷. Teodor Stoica rămâne în Târlă până în 1869. Între timp, se pare că fusese confirmat ca paroh; la 13 martie el scrie protopopului că vrea să rămână definitiv în Târlă, unde "*cu poporul me aflu mulțumitu precum și poporul cu mine*". De aceea nu poate merge înapoi în Filca lângă tatăl său, paroh acolo, aflat în neputință, rugându-se să fie ales alt capelan ca ajutor pentru părintele lui⁵⁸.

La vizitele canonice de la începutul deceniului opt, în protocoalele de vizitațiune semnează doar parohul George Popescu, hirotonit de mitropolitul de fericită amintire, Andrei Șaguna, în 14 iunie 1869⁵⁹. În 1878 el și Teodor Popescu erau reclamați, la Sibiu, chiar de către administratorul protopopiatului, fiind învinuiți că își folosea poziția doar "*pentru scopuri egoiste și foloase materiale*", cununând tineri fără înștiințarea oficiului protopopesc și fără să trimită partea din taxele de cununie cuvenită fondului protopopesc. Îi bănuiește în aceste condiții chiar de încheierea unor căsătorii "*oprite*" de canoanele bisericești. În plus, amândoi au aprobat tăierea pădurii aparținând bisericii și parohiei, deși li s-a interzis chiar prin ordin consistorial⁶⁰. Din răspunsul dat în același unei convocări la protopopiat, rezultă că cei doi erau tată și fiu; George Popescu spunea în adresa sa că tatăl său nu putea să se prezinte, fiind bolnav, iar el era foarte ocupat cu "*datorințele parohiale*"⁶¹. În urma decesului lui Teodor Popovici alias Popescu, George Popescu este numit ca administrator al parohiei I și paroh în parohia II⁶². Îi va păstori pe fosta enoriași ai părintelui său până în 1885. În 1899 este paroh primar al Târlă, deci preluate el parohia Târlă I⁶³. Este anul în care intră în conflict cu învățătorul din sat, Dumitru Moisin. Acesta din urmă aducea grave acuzații pentru moralitatea și statutul unui preot: alcoolism, săvârșirea Sfintei Liturghii în stare de ebrietate, cheltuirea banilor adunați la biserică pentru același viciu - betia și chiar falsuri în acte, eliberând extrase false din matricolele parohiale pentru o familie de greco-catolici și vânzând pădurea bisericii în numele comitetului parohial, pe baza unor acte false. Răspunsul preotului nu a întârziat: dascălul este un om violent, bătând elevii, vocabularul său este plin

de injurii, proferate chiar și în biserică. A urmat raportul întocmit de protopop, în urma anchetei făcute la fata locului, în iunie 1899: martorii chemați au respins acuzațiile la adresa păstorului lor duhovnicesc, acesta bucurându-se de *"mare popularitate și trecere"*. Poporul s-a adunat la locul unde se audiau martorii, susținând că nu este permis a i se întâmpla nimic rău *"preotului lor iubit"*⁶⁴. Se pare că neînțelegerile între cele două părți erau mai vechi, pentru că protopopul raporta la consistoriu, în martie același an, că acuzațiile aduse de învățător la adresa parohului *"conțin aproape adevărul"*, însă există și *"interese private"*. Raportorul avea informații sigure despre implicarea acuzatorului într-un *"trafic de influență"*, fiind instrumentul unei familii din parohie, al cărui membru, Gavril Maier, fost capelan în Idiceș, dorea să devină paroh în Toplița. Protopopul sublinia însă că dacă cineva ar încerca să-i producă necazuri preotului George Popescu *"ar trage... o întreagă revoluție între poporeni Topliței"*, fiind *"stimat"* chiar și de cei de altă confesiune. De aceea propune consistoriului să-i aplice preotului acuzat doar o admonestare severă, el având o *"familie grea"* de întreținut⁶⁵. În 1881 se întocmește o listă cu preoții tractului și scurte aprecieri asupra activității lor. George Popescu figurează la poziția 17, fiind considerat *"neglijent"* în oficiul pe care îl avea de îndeplinit⁶⁶. Și totuși continuă să funcționeze, fiind trecut pe lista cu toți preoții din protopopiat, întocmită în 1892⁶⁷; apoi, în 1894, tot el se adresează protopopului cu cererea ca să trimită la Sibiu documentele necesare pentru ca fiul său, aflat la gimnaziu în clasa a III-a, să primească *"un stipendiu"*, întrucât averea sa a pierdut-o și are *"7 prunci toți necreșcuți, din care 4 umblă la școală"*⁶⁸. Pierderea averii poate fi o dovadă a adevărului celor afirmate despre el de către protopop cu ani în urmă. Într-o adresă consistorială din 1898, adresată protopopului, se spune despre George Popescu că *"a neglijat... esacta prevedere a oficiului parohial"* și a amânat *"resolvarea unor chestiuni urgente spre dauna materială a bisericii"*. În consecință este demis de la administrarea oficiului parohial, urmând a preda arhiva, pe bază de inventar, noului paroh⁶⁹.

În 1881, pentru că parohia II continua să fie vacantă, comitetul parohial a ținut o sedință extraordinară. Scopul adunării era organizarea concursului pentru ocuparea stațiunii preotesti și înaintarea la organele superioare de la Sibiu a taxei de 6 florini pentru publicarea concursu-

lui. Hotărârea luată a fost ca în 15 zile să fie convocat sinodul parohial pentru ca acesta să ia decizia dacă se scoate la concurs sau nu postul de paroh. Preotul George Popescu s-a opus acestei decizii, cerând să fie respectat ordinul consistorial potrivit căruia trebuia organizat concursul⁷⁰. Își va argumenta ulterior motivele pentru care s-a opus: ocuparea stațiunii vacante intră în atribuțiile comitetului parohial și nu a sinodului; hotărârea acestui comitet s-a luat sub influența curatorului, care are copii la gimnaziu și urmărește ca unul dintre aceștia să ocupe în viitor stațiunea preotească, amenințând chiar că pe un preot străin *"l-ar scoate cu forța din sat"*, poporul fiind obligat să-i asigure casă acestuia. Continuând acuzele la adresa curatorului Ioan Maier, parohul George Popescu afirmă că tatăl acestuia a fost preot, se pare tot în Toplița, fiind *"totdeauna în discordie"* cu celălalt paroh, contribuind la creșterea necredinței în popor. Un alt argument al votului său separat a fost cel legat de unchiul curatorului, preot în Măioresți⁷¹, care a trecut cu toată comuna la greco-catolici.

Despre un nou preot în a doua parohie documentele cercetate amintesc de abia în 1885, când, la 6/18 iunie, protopopul Galațion Sagău face raport către Consistoriul Arhiepiscopar privind desfășurarea sinodului extraordinar pentru alegerea celui de-al doilea paroh, ținut în 19 mai, și face următoarele "observări": poporul, mai ales credincioșii din a doua parohie *"este cu totul turburat"*, datorită anulării alegerii de preot făcută în 23 decembrie 1884, circa 60 de familii *"în prezența mea sta gata a se insinua la uniția"*, reușind cu greu să-i convingă să nu o facă, promițându-le că în 3-4 săptămâni vor avea parohul dorit de ei. Semnalează și faptul că George Popescu, în calitate de administrator al parohiei II, nu a mai oficiat în biserică de acolo de o jumătate de an, enoriașii fiind *"iritati... și gata spre uniția"*. Chiar preotul ortodox din Toplița este acuzat de această tendință a poporenilor de trecere la credința greco-catolică, George Popescu fiind bănuț de dorința de a reduce numărul credincioșilor pentru ca în Toplița să fie o singură parohie. În încheierea raportului, protopopul solicită consistoriului să țină cont de aceste împrejurări și să nu-l considere pe el vinovat de amânarea confirmării ca paroh a celui ales de popor, Georgiu Maier, solicitând urgent aprobarea acestei alegeri pentru *"prevenirea pericolului amenințător"*⁷². Protocolul adunării din 24 decembrie 1884 stă drept dovadă că George

Maier a fost preferat de săteni; candidați au fost doi, cel ales și Simion Popescu (posibil să fie vorba de fiul fostului preot, Teodor Popescu⁷³). O adresă consistorială anterioară anulează într-adevăr alegerea făcută la sfârșitul anului 1884, sub motivul că nu a participat toată comuna bisericească, ci numai poporul din a doua parohie, încălcându-se *Statutul Organic al bisericii greco-răsăritene*. Totuși consistoriul va aproba în final, la 27 august 1885, ca Georgiu Maier să devină preotul celor din parohia a doua. Cu o zi înainte fusese hirotonit de mitropolit și confirmat ca preot în parohia topliteană vacantă, după ce fusese ales în sinodul parohial din 19 mai 1885⁷⁴. La sfârșitul anului 1897, George Popescu raporta la protopopiat că fratele lui George Maier, preotul Gavril Maier, a „*îngropat și botezat*” în absenta parohului. Protopopiatul cere lui Gavril Maier explicații, în condițiile în care fusese însărcinat cu îndeplinirea funcțiilor preotul George Popescu⁷⁵. Documente din ultimii ani ai secolului dezvăluie relația nu tocmai armonioasă dintre cei doi slujitori ai bisericii ortodoxe. La 18 octombrie 1898, George Popescu se adresează protopopului, declarând că își retrace reclamația împotriva parohului George Maier, care a promis că nu „*mă mai va scurta din venitele mele preotești*”⁷⁶. În 1898, Georgiu Maier solicită protopopului să vină să-l instaleze oficial ca paroh (trecură 13 ani de la adresa de confirmare trimisă de mitropolit!), deoarece celălalt paroh face „*transgresiuni*” (falsuri - n.n) în matricolele civile, cerând să i se predea lui acele registre, altfel nu răspunde decât de actele pe care le semnează personal; declară de asemenea că nu va prelua arhiva decât în prezenta protopopului⁷⁷. În același an el raportează că are nevoie de o cameră separată pentru „*conducerea unui atare oficiu*”, cerând intervenția protopopului care să convoace comitetul parohial pentru a-i pune la dispoziție un spațiu în „*casele parohiale sau școlare*”; probabil la întrebarea protopopului, George Maier arată că recompensa pentru „*conducerea oficiului parohial*” este stabilită de comitetul amintit, al doilea paroh (adică el) având în grijă cu 100 de familii mai puțin decât parohul primar⁷⁸. În 1900, George Maier îl reclama pe George Popescu „*ca om al discordiei*”, acesta refuzând să-i predea banii încasați de la noii cununati pentru a-i trimite la Oficiul Protopopesc și făcând botezuri și înmormântări fără a-l informa pentru consemnarea acestor situații în matricolele parohiale. Protopopul îi răspunde

că pe viitor George Popescu nu va mai avea voie să efectueze cununii până când George Maier nu va încasa taxele cuvenite de la noii căsătoriti⁷⁹. Noul veac XX i-a găsit pe aceiași preoți în Toplița: George Maier și George Popescu. Primul trimite protopopului decizia luată de sinodul parohial din 21 ianuarie 1901 în cauza controverselor dintre parohul George Popescu și cantorul Ștefan Teglariu. Precizează în același timp că George Popescu nu este în drept a face „*observări nimemui*”, deoarece este „*pus sub cercetări criminale... are a sta pe banca acuzatilor*” la tribunalul din Tîrgu-Mureș pentru falsuri în registrele parohiale.

În tabelul de la sfârșitul lucrării am încercat o reconstituire a listei preoților ortodocși care au slujit toplitenilor în decursul veacului XIX:

Date statistice privind populația ortodoxă din Toplița

În cele ce urmează am încercat, pe baza datelor statisticilor oficiale și a celor consemnate, în documente să urmărim evoluția populației ortodoxe din Toplița de-a lungul secolului XIX. Pentru început consemnăm că autoritățile timpului au înregistrat în timpul lui Iosif II, 254 familii, deci o populație de 1270 persoane⁸³. Din păcate, acest recensământ nu a avut în vedere confesiunile. În 1805, Toplița avea 328 familii⁸⁴, fiind parohia cea mai mare din întreg protopopiatul. Înmulțind cu indicii mediu demografic de 5, apreciem că toplitenii ortodocși erau, la început de veac XIX, în număr de 1640 locuitori. Din păcate, descriția nu face referire și la restul populației, aparținând altor etnii și confesiuni. Până la mijlocul secolului nu dispunem de informații statistice, oficiale sau furnizate de documente. De aceea am putut urmări evoluția demografică a populației ortodoxe doar de la începutul deceniului șase.

În anul 1850, autoritățile au efectuat un recensământ în întregul spațiu transilvan⁸⁵. În Toplița au fost înregistrați 2342 locuitori de drept, dintre care 2115, deci majoritatea, români. Dintre aceștia, 1910 s-au declarat ortodocși și 204 greco-catolici. Adunând cele două cifre, rezultatul este de 2114 români, un locuitor al acestei etnii „*piezându-se*” pe drumul recensământului⁸⁶. Până la următorul recensământ oficial avem la dispoziție statisticile întocmite de protopopul ortodox Ștefan Branea. Astfel, în 1853 în cele două parohii greco-răsăritene toplitene erau 1609 enoriași, formând un total de 408 familii⁸⁷. La 30

octombrie 1855, același protopop, Ștefan Branea, întocmește o statistică a sufletelor existente în tractul său pentru anul 1854. În Toplita sunt consemnate 444 familii, 849 bărbați și 860 femei, deci un total de 1709 enoriași ai bisericii ortodoxe⁸⁸. Recensământul făcut de autorități în 1857 consemnează pentru aceeași localitate un total de 3082 locuitori, dintre care 2326 ortodocși⁸⁹. Pentru deceniul șapte avem la dispoziție datele statistice din 1863 - 2397⁹⁰, respectiv 1868 - 2833 greco-răsăriteni⁹¹, date furnizate de documentele de arhivă. În anul 1871 biserica ortodoxă din Toplita avea 2956 credincioși⁹², în 1876, 2878⁹³, iar în 1879, 2875⁹⁴. În 1880, statul ungar a inițiat efectuarea unui recensământ al populației din interiorul areului carpatic. Între topliteni, românii continuau să rămână majoritari, numărând 3140 suflete din totalul de 4276 locuitori; din punct de vedere confesional ortodocși s-au declarat cei mai mulți - 2633⁹⁵. Statistica sufletelor ortodoxe din protopopiat din același an consemnează mai mulți greco-răsăriteni în Toplita: 2878⁹⁶. Până la sfârșitul deceniului, populația ortodoxă a evoluat astfel: 2017 în 1883⁹⁷, 1991 în 1884⁹⁸, 2052 în 1887⁹⁹, și 2104 în 1889¹⁰⁰. Ultimul deceniu al veacului XIX confirmă aceeași realitate: biserica ortodoxă rămâne dominantă în Toplita. Potrivit recensământului

oficial din 1890, din cei 4929 locuitori, 2845 erau ortodocși¹⁰¹. Preotul ortodox George Popescu raporta în același an numai 2122 enoriași¹⁰². Din aceeași sursă documentară, Protopopiatul Ortodox Reghin, am strâns următoarele date statistice până la 1900: 2150 ortodocși în 1891¹⁰³, 2195 în 1892¹⁰⁴, 2219 în 1893¹⁰⁵, 2254 în 1894¹⁰⁶, 2260 în 1895¹⁰⁷, 2328 în 1896¹⁰⁸, 2342 în 1897¹⁰⁹, 2435 în 1898¹¹⁰ și 2465 în 1899¹¹¹. În anul 1900 din nou apar diferențe între recensământul oficial și cel întocmit la nivelul tractului. În fata autorităților s-au declarat 3029 ortodocși (din total 5218 locuitori)¹¹², iar în conspectul sufletelor din protopopiatul ortodox figurează un total de 2875 suflete¹¹³. Nu ne-am propus comentarii legate de aceste diferențe. Dorința noastră a fost doar de a demonstra că enoriașii ortodocși au fost, în întreg secol XIX, cei mai numeroși locuitori în Toplita Română, cifrele de mai sus, dovedind cu prisosință această aserțiune. De asemenea, credem că numărul mare - întotdeauna peste 1000 - a impus organizarea comunității în două parohii, cu doi preoți, pentru a satisface necesitățile duhovnicești, multe și importante pentru fiecare om din acele timpuri, când biserica reprezenta punctul central al ființei umane, de la botez, până la trecerea în eternitate.

Milandolina Beatrice Dobozi

Note

1. În revista *Transilvania*, nr. 1, ianuarie-februarie, 1911; vezi și MATEI VOILEANU, *Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1928

2. *Idem*.

3. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Ortodox Român Reghin* (în continuare *Protopopiatul Reghin*), dos. dos. 66, f. 262-267.

4. *Transilvania*, nr. 1, ianuarie-februarie, 1911.

5. IOAN LĂCĂTUS, VIOLETA PĂTRUNȚI, VASILE LUCHEAN, *Românii din Covasna și Harghita*, Editura "Grai Românesc", Miercurea-Ciuc, 2003 (în continuare *Românii...*)

6. *Românii...*

7. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 22, f. 45

8. *Idem*, dos. 24, f. 9.

9. *Idem*, dos. 25, f. 113-114.

10. *Idem*, dos. 27, f. 20v.-23.

11. *Idem*, dos. 28, f. 14v.-15.

12. *Idem*, dos. 32, f. 93.

13. *Ibidem*.

14. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 38, f. 84

15. *Idem*, dos. 22, f. 85.

16. *Ibidem*.

17. *Idem*, dos. 24, f. 9.

18. *Idem*, dos. 28, f. 14v.-16.

19. *Idem*, dos. 32, f. 93.

20. *Transilvania*, nr. 1/1911; în lucrarea lui MATEI VOILEANU, *Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*, (Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1928) este amintit ca Ioan Tonta; presupunem că este o eroare de transcriere; având în vedere sursa de informare, îndreptăm și eroarea din lucrarea *Românii...* unde este trecut acest preot este menționat cu patronimul Truta.

21. În *Românii...*, la pag. 652, se afirmă că David Popovici a fost hirotonit la Karlowitz, de mitropolitul Chirilovici, în 1777.

22. *Transilvania*, 1/1911.

23. cf. *Românii...*, p. 652.

24. *Arhiva Mitropoliei Sibiu*, nr. 670/1850.

25. *Ibidem*.

26. *Idem*, dos. 11, f. 108.

27. ANDJ Mures, fond citat, dos. 186, f. 5.

28. Corectăm astfel datele comunicate în micromonografia Tophtei din *Românii...*, potrivit cărora Alexandru Popovici a slujit până în 1848, iar Iacob Maier până în 1849.

29. vezi nota 19.

30. *Arliva Mitropoliei Sibiu*, nr. 299/1851
31. *Idem*, dosar 8, f. 145.
32. ANDJ Mures, fond citat, dos. 9, f. 3-4.
33. *Idem*, dos. 11, f. 118-119.
34. *Idem*, dos. 176, f. 20-22
35. *Idem*, dos. 545, f. 9-10.
36. *Idem*, dos. 884, f. 1.
37. *Idem*, dos. 113, f. 1.
38. *Idem*, dos. 11, f. 118-119
39. *Idem*, dos. 8, f. 192
40. *Ibidem*, f. 194-195.
41. *Ibidem*, f. 192.
42. *Ibidem*, f. 198-199.
43. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 11, f. 107.
44. *Ibidem*, f. 118-119.
45. vezi nota 35.
46. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 11, f. 76.
47. *Idem*, dos. 10, f. 47.
48. *Ibidem*, f. 60.
49. *Ibidem*, f. 71.
50. *Ibidem*, f. 109.
51. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 11, f. 106.
52. *Idem*, dos. 13-15.
53. *Idem*, dos. 173, f. 1-2.
54. *Idem*, dos. 173, f. 3-4.
55. *Ibidem*, f. 5-6.
56. *Idem*, dos. 410, f. 12-13.
57. *Ibidem*, f. 11.
58. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 178, f. 18.
59. *Idem*, dos. 252, f. 1.
60. *Idem*, dos. 183, f. 7-8.
61. *Idem*, dos. 31, f. 18.
62. *Idem*, dos. 113, f. 1.
63. *Idem*, dos. 51, f. 65.
64. *Idem*, dos. 435, f. 3-4.
65. *Ibidem*, f. 22v.
66. *Idem*, dos. 186, f. 26.
67. *Idem*, dos. 252, f. 1.
68. *Idem*, dos. 198, f. 5.
69. *Idem*, dos. 202, f. 14.
70. *Idem*, dos. 186, f. 3.
71. În document, M.-Huduc
72. *Idem*, dos. 190, f. 5v
73. vezi nota 16.
74. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 117, f. 3.
75. *Idem*, dos. 30, f. 58-59.
76. *Idem*, dos. 50, f. 133-134
77. *Idem*, dos. 202, f. 9-10.
78. *Ibidem*, f. 11-12.
79. *Idem*, dos. 52, f. 89-90.
80. Anul a fost preluat din lucrarea *Românii...*
81. *Idem*.
82. *Idem*.
83. *Idem*. *Első Magyar Ország népszámlálás (1784-1787)*. Budapest 1890, p. 320-360.
84. *Transilvania*, 1/1911; în MATEI VOITANU, *op. cit.* sunt consemnate, probabil din eroare la transcriere, numai 228 familii.
85. *Idem*
86. *Idem*.
87. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 8, f. 59.
88. *Idem*, dos. 9, f. 3-4.
89. Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1857 - Transilvania*, (coord. Traian Rotaru), Editia a II-a, Editura Staff, 1997.
90. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 879, f. 1-2.
91. *Idem*, dos. 880, f. 1.
92. *Idem*, dos. 25, f. 10-11.
93. *Idem*, dos. 882, f. 1.
94. *Idem*, dos. 884, f. 1.
95. Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1880 - Transilvania*, (coord. Traian Rotaru), Editura Staff, 1997.
96. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 885, f. 5.
97. *Idem*, dos. 887, f. 7
98. *Idem*, dos. 888, f. 18.
99. *Idem*, dos. 891, f. 5.
100. *Idem*, dos. 894, f. 15.
101. VARGA E. ÁRPÁD, *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Mureș megye Népszámlálási adatok 1850-1992 között*. Pro-Print Könyvkiadó, 1998 (în continuare *Erdélyi etnikai...*)
102. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 895, f. 4
103. *Idem*, dos. 896, f. 18.
104. *Idem*, dos. 897, f. 22.
105. *Idem*, dos. 898, f. 16.
106. *Idem*, dos. 899, f. 16.
107. *Idem*, dos. 900, f. 11.
108. *Idem*, dos. 901, f. 33.
109. *Idem*, dos. 902, f. 8.
110. *Idem*, dos. 903, f. 2.
111. *Idem*, dos. 904, f. 1.
112. VARGA E. ÁRPÁD, *Erdélyi etnikai...*
113. ANDJ Mures, fond *Protopopiatul Reghin*, dos. 905, f. 4.

	Parohia Toplita I	Parohia Toplita II
1.	David Popoviciu (1770 - ?)	Ioan Truța (1805-1812(80))
2.	Alexandru Popovici (1821(81) - 1850)	Iacob Maieru (1831(82) - 1850)
3.	Teodor Popescu alias Popovici (1851-9 mai 1880)	1850-1853 - vacanță parohială. administrator parohial Teodor Popovici
4.	1880-1885 vacanță parohială. administrator parohial George Popescu	Grigore Branea (1853-1857)
5.	George Popescu (1885-1900)	Marcu Brici - 1857
6		1858-1862 vacanță parohială. administrator parohial Teodor Popovici
7.		Teodor Stoica (1863-1869)
8.		George Maier (1869-1900)

Tabel 1

Sirul preoților la parohiile din Toplita în sec. XVIII-XIX

Abstract

Contributions to the History of the Orthodox Parish from Toplita in the XIXth century

The author's intention was to complete the history of the orthodox parish from Toplita, beginning with unpublished documents which are part of the collection of the "Romanian Orthodox Archbishopry of Reghin" and are kept in the stores of the National Archives - the Mures District Branch. The new information uncover the demographic evolution of the population of this religious community in the XIXth century, but as well the preoccupations of the romanian orthodox community to raise a new church right beside the old one, which became too small and narrow for the constantly growing number of parishioners. The published statistics are taken from both unpublished sources (documents) and published ones (the official census taken by authorities). The reconstituting of the list of priests whom served the altars of orthodox churches in Toplita between 1800 and 1900 was one of the accomplished aims of this study. Beginning with the existence of two orthodox parishes inside the same community, given by the large number of the parishioners who needed two priests, the reconstitution of the list of priests had as result: five vicars in the Toplita I parish and five vicars in the Toplita II parish. The chart includes the names of these priests, and also different specifications referred to the period in which the Toplita II parish had no priest, being administrated by the vicar of the other parish. In some measure, the information given by the new documents gave the possibility to slightly outline the relations between two orthodox priests, forced by the local circumstances to share their parishioners, inhabitants of the same village, on their number depending both the material statute of the priests and mostly their moral and social statute. The documents reveal the existence of some relations, far from brotherly ones, between two people of the same religion, who have chosen as a goal in their earthly life to serve the Lord and the people from the altar of the same church.

Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932)

Pagini din viața și activitatea sa

1. Introducere

Stațiunea Covasna, locul nașterii Episcopului Justinian Teculescu, a fost providențial așezată dintru începuturi într-un mirific colț de rai, la aproximativ 60 km de Brașov. Pe lângă peisajul geografic de vis, patrimoniul subteran ascunde bogății naturale incalculabile. Iată cum descrie un foarte rafinat condeier comorile acestui privilegiat loc, care oferă turistului un sejur de neuitat: *"Munți vulcanici cu vârfurile domoale și verdeată abundentă, care ascund în măruntaiele lor lavă incandescentă, sute de izvoare cu ape minerale de toate tipurile, vulcani noroioși, mofete cu gaze vindecătoare. Întreaga așezare este un adevărat miracol al naturii în care sănătatea vine concomitent din adâncurile pământului și din... cer. Din cer pentru că aerul Covasnei este unul din cele mai bune din lume. E suficient să respiri adânc o singură dată și puterile îți revin. Greu de crezut, dar adevărat: în aceste locuri sursele de sănătate tâsnesc la tot pasul"*¹. S-ar putea spune că este un fel de Vitezda românească. O prezentă ilustră, care frecvența cu regularitate stațiunea Covasna pentru îngrijirea sănătății, a fost Mitropolitul Andrei Saguna².

Înainte de a mâneca la întocmirea prezentului referat, se cuvin a fi aduse în discuție câteva explicații necesare clarificării unui lucru și anume: Cine a fost primul episcop al Armatei Române, înființată în 1921, cu sediul la Alba Iulia? Am socotit necesar acest lucru deoarece, locul întâi este lăsat de către doi candidați: Dr. Vasile Saftu și Justinian Teculescu. Nu este o dispută orgolioasă, directă, între cei doi pentru întâietate, ci este vorba mai mult de o apreciere diferită a termenilor de episcop militar și de inspector al clerului militar. Iată cum formulează *Telegraful Român* aceste evenimente: *"Din București vine vestea că părintele protopop al Brașovului, Dr. V. Saftu, este numit episcop al clerului militar"* (subl. n.)³. Aceeași publicație (T. R.), cu prilejul alegerii protopopului Ioan Teculescu (viitorul episcop Justinian), în scaunul de episcop al Armatei Române, are următoarea formulare: *"În scaunul vlădicilor de la Alba Iulia de odinioară, din sfânta și memorabila cetatea a viteazului voievod Mihai, Providența divină, apoi încrederea regelui și a țării,*

ascăză într-o propovăduirea Evangheliei și a moralei lui Hristos, în mijlocul armatei române, pe primul episcop al clerului militar din România întregită (subl. n.), *pe P.S. Justinian Teculescu, fost protoiereu al Alba Iuliei. După moartea regretatului inspector al clerului militar, părintele Dr. V. Saftu, pentru acest post onorific și plin de răspundere înaintea lui Dumnezeu și a țării, cu greu se putea face o alegere mai nimerită decât aceea din sesiunea de toamnă a Sf. Sinod din 1922, când membrii acestei corporațiuni, cu totalitatea voturilor, propun M. S. regelui spre întărire întru episcop al clerului militar activ pe protoiereul din Alba Iulia"*⁴. Este de reținut următorul lucru: Dr. Vasile Saftu este numit mai întâi Episcop al clerului militar, în toamna anului 1921, iar Justinian Teculescu este definit ca *"primul episcop al clerului militar din România întregită"*, în locul *"regretatului inspector al clerului militar, părintele Dr. Vasile Saftu"*. Acesta nu mai este numit episcop ci doar inspector. Astfel de situații, în care V. Saftu este numit când episcop, când inspector al Armatei Române, iar Justinian Teculescu este numit fie primul fie al doilea episcop al Armatei, sau chiar inspector al clerului militar, revin pe parcursul primelor două referate.

Într-o carte consacrată exclusiv serviciului religios în armată, autorii precizează: *"Între anii 1921-1939, Episcopia militară a fost păstorită de patru arhierei. Primul protopop Dr. Vasile Saftu (1863-1922), numit episcop la 21 dec. 1921, nu a trecut pragul hirotonirii și nici pe acela al investirii și instalării la cârma Episcopiei Armatei, întrucât a intervenit o boală, apoi moartea la 18 aprilie 1922⁵. I-a urmat episcopul militar Justinian Teculescu (1865-1932)"*⁶. Cei doi episcopi ai Armatei Române au fost Dr. Ioan Stroia (1865-1937) și Dr. Partenie Ciopron (1896-1980).

Deși nu era hirotonit în treapta episcopală, având doar numirea, Dr. V. Saftu exercita prerogativele cuvenite acestei demnități. *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, surprinde un moment de implicare a lui V. Saftu în problemele armatei, astfel: *"Acum două săptămâni, părintele protopop Dr. Vasile Saftu plecase la București unde, în calitate de inspector al clerului armatei, în conțelegere cu ministrul de război a discutat*

chestiunea organizării clerului și fixarea bugetului acestei noi instituții a statului”. Același număr de ziar, notează cu ocazia morții lui V. Saftu că a dispărut dintre noi *”tocmai când era chemat de M.S. regele să organizeze pe baze moderne și trainice clerul oștirii noastre”*⁸.

Am socotit utile aceste detalii pentru a preîntâmpina eventualele confuzii și pentru a stabili numărul de ordine al primilor doi ierarhi ai Armatei Române.

2. Biografia

Cel mai copios material informativ despre viața și activitatea episcopului Justinian Teculescu, ni-l oferă protoiereul George Jurebită, secretar al Eparhiei Cetății Albe-Ismail, într-un întreg număr al Buletinului⁹ respectivei episcopii. Aproape toți cei ce au scris câte ceva despre J. Teculescu, au luat ca reper sau ghid de bază acest cuprinzător izvor.

Episcopul J. Teculescu s-a născut la 1 noiembrie 1865, în comuna Covasna, județul Trei Scăune, din moșanii oieri Matei Teacă și Paraschiva, născută Popieă. Nași i-a fost Ana Cosneanu, iar preot oficiant N. Comsa¹⁰. J. Teculescu a fost întâiul născut în numeroasa familie a părinților săi *”gospodari fruntași și economi de vîte”*, pe care Dumnezeu i-a binecuvântat cu zece copii¹¹. Făcând parte dintr-o familie atât de numeroasă, iar fi fost greu să răzbată prin lume fără un ajutor colateral, mai ales că în timp, bunăstarea materială a părinților suferise pierderi însemnate. Sănsa i-a surâs dinspre Buzău și Predeal, unde avea doi unchi providentiali, care au constituit pentru tânărul Ioan Teculescu două aripi ce l-au ajutat să-și ia zborul spre lume. Cei doi unchi, Arhimandritul Gherasim, fost stareț al Mănăstirii Predeal și Protosinghelul Atanasie de la Episcopia Buzăului, au intuit de timpuriu însușirile fizice, selipirile intelectuale și calitățile morale remarcabile ale nepotului lor. De o purtare de grijă mai atentă s-a bucurat din partea Arhim. Gherasim, care în urma secularizării averilor mănăstirești ale lui Al. I. Cuza, a fost silit să părăsească Mănăstirea Predeal, stabilindu-se pentru tot restul vieții la Brașov, unde-și doarme somnul de veci. Datorită acestei conjuncturi, chiar școala primară, începută în Covasna, va fi continuată la Brașov, oras în care urmează și studiile liceale la “Andrei Șaguna”, unde în anul 1885 își ia bacalaureatul¹². Într-un tablou al clasei a treia de liceu, eminentul elev Ioan Teculescu, apare în mijlocul colegilor – de care era foarte mult iubit sin-

gur încă în straiele lui românesti, pentru că nu avea uniformă¹³.

Crescând într-un climat de adâncă evlavie, alegerea profesiei n-a pus nici un fel de probleme. Tânărul Ioan Teculescu, a optat fără să clipească pentru vocația care-l atrăgea ca un magnet, aceea de dascăl și preot, profesii îngemănate mai ales la capitolul învățătoresc. Pentru atingerea acestui obiectiv frecventează cu mult succes cursurile Institutului Teologic-Pedagogic “Andreian” din Sibiu între 1885-1888. Numele lui I. Teculescu figurează pe lista absolvenților din Anuarul 1887-1888¹⁴. Pentru silința depusă și pentru inteligența dovedită în timpul studiilor teologice, Consistoriul Arhiepiscopal i-a votat o bursă de studii în străinătate, dar fiindcă părinții săi decăzuseră din punct de vedere material și Arhim. Gherasim, sprijinitorul său decedase, bursa primită nu mai era suficientă. Au fost motive hotărâtoare, care l-au determinat să renunțe la bursă și la studiile de specializare în străinătate și să înceapă cariera învățătorescă în comuna fruntașă Râșnov, la 24 de ani¹⁵. Ioan Teculescu a făcut parte din acel număr restrâns de români din asuprita zonă Trei Scăune, care în condițiile unei stăpâniri ungurești nemiloase, au reușit să răzbată printre opreliștile de natură politico-națională, dar și materială, cu care se confruntau națiunea română autohtonă¹⁶. Pe lângă sarcinile didactice, tânărul învățător este preocupat și de problemele economice, întrucât *”învățătorimea transilvană a fost pilduitoarea și călăuzitoarea plugarului ardelen”*. Învățătorul I. Teculescu, înainte de a intra în biserică (în cler), a făcut să înflorească ogrorul, gospodăria și cămara fratelui său, cum sublinia Gala Galaction în numărul 1617 al ziarului *Universul* din 1 august 1932, sub titlul *”Ziua Domnului”*¹⁷.

După stagiul din învățământ frecventat la Râșnov, primește taina hirotonirii întru preot pe seama aceleiași parohii, unde rămâne până în 1901. A fost un deceniu intens de slujire pasionantă și dragoste mistuitoare, în care păstorul *”sufletul său și-a pus pentru turma sa”*, astfel încât amintirea lui, și după 30 de ani dăinuie vie în sufletele credincioșilor din acea comună¹⁸. Deși plecase de peste trei decenii din Râșnov, o numeroasă delegație de credincioși, împreună cu cei doi preoți parohi din localitate, au ținut să fie prezenți la Covasna în 1932, unde pe mormântul fostului păstor și dascăl au vărsat *”o lacrimă de caldă recunoștință”*¹⁹. După trei ani de dascălie și un deceniu de preotie la Râșnov, urmează 22 de ani petrecuți în scaunul

de protopop al Alba Iuliei (1901-1922), după care, va fi numit în scaunul nou înființatei episcopii a Armatei Române, cu sediul la Alba Iulia, unde va păstori 18 luni (apr. 1923 - dec. 1924). În acest scop este călugărit la Mănăstirea Hodos - Bodrog sub numele de Justinian, hirotonit arhiereu la 18 martie 1923 și instalat în aprilie 1923. Interese superioare temeinice ale bisericii, determină mutarea lui în scaunul de episcop al Cetății Albe - Ismail, unde a fost ales la 17 decembrie și instalat la 21 decembrie 1924²⁰. În acest colt de pământ românesc, păstorește ultimii șapte ani și șapte luni din viață, dând contur definitiv unei vieți de slujire și de jertfă, închinată bisericii ortodoxe și neamului românesc²¹.

Dacă activitatea pastoral-misionară, precum și cea național-patriotică, nu i-au oferit lui I. Țeculescu nici un moment de răgaz pentru sine, nici viața de familie n-a fost de natură să-i ofere confortul dorit. Toată viața i-a fost o succesiune de înecări, una mai dramatică decât alta. El însuși fiind dintr-o familie numeroasă, a urmat întocmai pilda părinților, lăsând mostenire neamului un număr respectabil de urmași. Izvoarele referitoare la numărul copiilor lui Țeculescu dau cifre diferite²².

După aproape 20 de ani de convietuire, în 1910 se stinge din viață soția sa Eliza, fiica preotului Iosif Comănescu din Codlea. Rămânând văduv cu 7 copii, 4 fete și 3 băieți, cu vârste cuprinse între 1 și 16 ani, a luptat din răputeri să răzbată. După pierderea sotiei, o altă avalansă de nenorociri de ordin familial s-au năpustit asupra lui. Trei din cei șapte copii, cărora le-a rămas singurul sprijin și îndrumător, i-au zdruncinat viața prin plecarea prematură din lume. La intervale de timp nu prea mari, unul după altul, la vârsta maturității depline, au pornit pe calea vesniciiei, aliniindu-se în cimitir lângă mama lor. Chiar în anul 1918, înainte de a trăi bucuria Marii Uniri, sufletul său este nemilos străpuns de fiorul morții unei tinere fete. *Telegraful Român* a consemnat această întâmplare în paginile sale, unde, totodată nefericitul părinte multumeste celor ce l-au consolat, prin următorul "Anunt": "*Mulțumită pentru duioasele cuvinte de mângâiere adresate mie din partea prietenilor și cunoscuților la moartea - așa de timpurie - a neuitatei mele fiice Septimă, și pentru contribuțiile la colecta de 330 Cor făcută de mult stimata doamnă Silvia A. Stoica, în favoarea Orfelinatului nostru în loc de cunună pe sicriul celei iubite, rog pe toți să primească pe calea aceasta mulțumita mea cea*

mai profundă" - Alba Iulia în mai 1918, Ioan Țeculescu - protopop²³.

Firea sa otelită în tumultul înecărilor, nu s-a lăsat strivită de avalansa loviturilor care nu se mai isprăveau ei, a luptat din răputeri să străpungă labirintul imprevizibil, care la fiecare cotitură îi punea câte o capeană. Întărit de credința în Dumnezeu și călăuzit de lumina Duhului Sfânt, a reușit să răzbată prin desisul unei vieți extrem de ostile și să iasă la liman. Toți copiii săi au primit o educație aleasă, urmând școli înalte²⁴. Doi dintre ei au reușit să urce foarte sus în ierarhia profesiunilor pe care si le-au ales. Este vorba în primul rând despre Horia²⁵, un redevabil scriitor, director al Liceului din Sighisoara și Bujor²⁶, avocat cu studii de drept la Cluj și Paris. Justinian Țeculescu s-a stins pretimpuriu din viață, la doar 67 de ani, dar cu misiunea îndeplinită și cu sufletul împăcat "*că nu și-a pierdut cumpătul când s-a văzut sus în slavă*", după cum remarcă Gala Galaction în ziarul *Curentul*²⁷.

3. Activitatea administrativ-gospodărească

Bazele activității administrativ-gospodărești, I. Țeculescu le-a pus la Râsnov, acolo unde și-a început lunga și rodnică lucrare desfășurată pe multiple planuri, activitate care nu s-a sfârșit decât în "*clipa din urmă, când îngerul morții i-a închis cu degetele-i reci pleoapele întepenite peste ochii săi vii și strălucitori, din care se stinsese flacăra vieții, iar sufletul său zbuciumat a zburat în lumea vesniciiei*"²⁸, după cum se exprimă secretarul său de la Ismail.

Începându-și activitatea publică de învățător și de preot la sat, voinicul ardelean cu "*ochii ca păcura*", cum îl definea G. Galaction, cu statura de stâncă și cu trăsături aspre imprimate de nesfârșitele necazuri pe care viața i le administra la intervale regulate, vajnicul fiu de oier își făcea pregătirea pentru intrarea triumfală în cetatea istorică a lui Mihai Viteazul. Aici, la Alba Iulia, cei 22 de ani (1901-1922), petrecuți în funcția de protopop, urmați de un an și opt luni în scaunul de episcop al Armatei Române (1923-1924), vor da măsura adevăratei capacități de muncă și de luptă, pe care un slujitor al bisericii din Transilvania acelor timpuri era nevoit să o desfășoare. În împrejurări extrem de ostile, pășeste în "*fortăreața periculoasă a catolicismului maghiar, care în acel timp desfășura o luptă oarbă de exterminare a așezămintelor de lumină ale poporului român: școala și biserică*"²⁹. Mitropolia Sibiului n-a făcut o alegere

hazardată, ci una foarte chibzuită. când l-a numit pe fostul învățător și preot din Râsnov, protopop în orașul Marii Uniri, întrucât *"protopopul Albei Iuliei a reușit în scurt timp să fie cel mai distins și mai activ dintre toți protopopii Mitropoliei Ardealului, precum și unul dintre cei mai însuflețiți luptători și apărători ai românismului"*³⁰. Cu toate că păstora un protopopiat extins ca zonă geografică, greu de supravegheat, având nu mai puțin de 46 de comune, cu tot atâtea biserici și școli primare confessionale - foarte multe răsfirate prin întinsa țară de Piatră - protopopul Teculescu a desfășurat o activitate foarte rodnică pe multiple planuri: bisericești, școlar, național, administrativ-gospodăresc, etc. Buna calitate a muncii și misiunii desfășurate sunt dovedite de faptul că, în ciuda Legii drastice a lui Aponyi din 1906 - ministrul maghiar de culte - care urmărea maghiarizarea românilor prin școală, în tot timpul mandatului său de protopop, statul maghiar n-a reușit să-i răpească și să-i statifice nici una. În mod paradoxal, în ciuda sărăciei și a lipsurilor de tot felul în care trăia populația românească, prin tact pastoral, stăruință, hărnicie și spirit gospodăresc, a reușit în cei 22 de ani să restaureze sau să zidească din temelii 18 școli și 28 de biserici³¹.

Datorită rezultatelor remarcabile dovedite ca preot și protopop, precum și a personalității sale neclintite, în toamna anului 1922, la vârsta de 58 de ani, la propunerea Sfântului Sinod, prin Decretul nr. 1286, este confirmat în funcția de cel dintâi episcop activ al Armatei Române. Faptul acesta este astfel consemnat de *Telegraful Român*: *"Ochiul unui neam, întregit prin vitejia și jertfa de sânge a soldatului român - notează ziarul sibian - privește azi cu deplină încredere spre activitatea și idealul urmărit de preoția militară în frunte cu arhipăstorul său Justinian, instalat în cetatea plină de amintiri glorioasă și chezasă puternică a trîniciei și fericirii blîndului nostru popor"*³². Era o răsplată meritată, dar și o responsabilitate mare pe care I. Teculescu și-o asumă în fața neamului său.

Cu prilejul investirii făcută de către regele Ferdinand I al României, la 31 martie 1923, Justinian Teculescu spunea cu emocii: *"Primesc în acest mare și sublim moment cârja pe care Majestatea Voastră mi-o predă, ca simbol a puterii și datoriei de păstorie sufletească, mie, celui dintâi episcop al scumpei și vitezei noastre armate"*³³. Acestor cuvinte, suveranul răspunde: *"Dacă comandantilor militari le este încredințată*

*misiunea să învețe pe fiii Tării cum să lupte și prin ce mijloace să biruiască Vouă (preoților militari activi - n.a.) vă revine datoria să-i pregătiți și să le înarmați sufletele ca să poată îndura toate greutățile și rezista la toate ispitele întărindu-i în credința și în frica de Dumnezeu"*³⁴.

În intervalul de numai 18 luni petrecut la conducerea Episcopiei Militare, pe activitatea episcopului Justinian Teculescu și-au pus amprenta câteva realizări notabile, cum ar fi: elaborarea Regulamentului pentru punerea în aplicare a Legii privitoare la organizarea clerului militar în 1924; la 1 noiembrie 1924, a organizat primul concurs de recrutare a patru preoți în cadrele active ale armatei, după care la 1 ianuarie 1925 organizează al doilea concurs, ocazie cu care s-au recrutat nouă preoți, urmat de al treilea concurs la 1 aprilie 1925, cu 13 preoți recrutați și înregimentati în rândul clerului militar. Prin atenta purtare de grijă a lui I. Teculescu, de la trei preoți militari, prin cele trei concursuri organizate, numărul preoților militari a sporit cu 26³⁵. Tot episcopului Justinian i se datorează organizarea aducerii de la Mărășești și reînhumarea în Parcul Carol din București, a rămășițelor pământești ale Eroului Necunoscut, în 1924, fapt care a produs un emotionant efect în sufletele militarilor, dar și în sufletul țării³⁶.

Întrucât rolul clerului militar în prima conflagrație mondială a fost *"mai presus de orice laudă"*³⁷ - după aprecierea ministrului de război, general Ioan Râșcanu - acesta a depus în senat un proiect de lege pentru organizarea clerului militar. Proiectul prevedea pentru fiecare regiment numirea câte unui *"preot militar în scopul dezvoltării sentimentului religios al trupei"*³⁸. Legea clerului militar se promulgă prin Monitorul Oficial. Din Legea respectivă vom reține câteva articole:

"Art.1. Se admit în cadrele armatei pentru necesitățile confessionale și ale dezvoltării sentimentului religios, preoți militari de orice rit. Ei vor fi numiți prin decret regal în baza unui concurs;

Art.2. La fiecare regiment se numește câte un preot militar de ritul religios din care este formată majoritatea religioasă a elementelor care compun acel regiment;

Art.4. Preoții militari sunt asimilați în grade ofiteresti ca ierarhie proprie, ca pozițiune, înaintare, drepturi și îndatoriri militare precum și ca soldă și pensiuie după cum urmează:

- preot de regiment, asimilat cu gradul de căpitan;

- preot de divizie, asimilat cu gradul de maior sau locotenent colonel;

- preot de corp de armată și șefii religioși militari ai celorlalte rituri, asimilați cu gradul de locotenent colonel sau colonel;

- inspectorul clerului militar, asimilat cu gradul de general;

- Preoții militari nu vor avea nici parohie, nici catedre.

Art.5. Inspectorul clerului militar va fi un arhieru, membru al Sf. Sinod, ales dintre candidații recomandați de Sf. Sinod în înțelegere cu ministrul de război și care va fi numit episcop militar prin decret regal. El va purta titlul de «Episcop de Alba Iulia». Episcopul militar va avea o jurisdicție dublă: una spirituală și alta administrativă. Atributiile sale fixate prin Regulamentul legii, din punct de vedere administrativ le va exercita asupra întregului cler militar, inclusiv preoții, pastori, rabini și imanii din întreaga armată. Atributiile din punct de vedere spiritual, le va exercita numai asupra preoților de rit greco-oriental.

Art.9. Toți preoții până la vârsta de 60 de ani, în deplină stare de sănătate vor forma ca-drele de rezervă ale clerului militar și vor servi la completarea efectivului necesar la mobilizare.

Art.11. În caz de mobilizare numărul de preoți se completează cu preoți militari admiși în cadrul de rezervă.

Art.12. Detalii asupra aplicării acestei Legi, se vor fixa prin Regulamentul Legii”³⁹.

Cu data de 24 decembrie 1924, câmpul de activitate a episcopului Justinian Țeculescu se mută la Cetatea Albă - Ismail. În urma alegerii P.S. Nectarie Cotlareciuc în scaunul de Mitropolit al Bucovinei, Episcopia Cetății Albe rămâne descoperită. În această situație, guvernul a convocat Marele Colegiu pentru alegerea unui nou episcop în ziua de miercuri, 17 decembrie 1924. În lipsa Mitropolitului Primat (Miron Cristea), plecat la Toplita Română, unde a decedat mama sa, corpul alegător a fost prezidat de către Mitropolitul Pimen al Moldovei. Cele mai multe voturi le-a obținut P. S. Sa Episcopul Justinian al Armatei. După proclamarea rezultatului, P.S. Sa s-a suit la tribună de unde a spus că alegerea dă un mandat celui ales. Primind acest mandat, îl ia ca pe o poruncă și „se duce să-și îndeplinească chemarea între plinii de credință Moldoveni ai Basarabiei”⁴⁰. Date fiind caracteristicile locale, scaunul de la Cetatea Albă, era socotit de către guvernarii țării, un post pe cât de important pentru interesele superioare de stat și bisericești, tot pe atât de

dificil, motiv pentru care nu i se putea încredința oricui. Ideea ministrului Mărzescu, ce susținea că numai episcopul Armatei ar fi potrivit pentru acel post, a întrunit consensul întregului Mare Colegiu Electoral, care l-a votat cu majoritate absolută. Sâmbătă, 20 decembrie 1924, a fost investit în Palatul Regal din București, iar a doua zi, duminică, 21 decembrie 1924, a fost instalat în Catedrala din Ismail, unde va păstori cu vrednicie până-n cele din urmă zile ale sale, lăsând „vrednice urme și cele mai frumoase amintiri”⁴¹.

4. Activitatea pastoral-misionară

După perioada de pionierat desfășurată la Râsnov, în calitate de învățător și preot vreme de 13 ani (1888 - 1901), Justinian Țeculescu ajunge la Alba Iulia în dubla calitate de preot și protopop. La sfârșitul celor 724 de operațiuni, în protocolul de Eshibite al Protopopiatului de Alba Iulia, pe anul 1901, se consemnează încheierea anului, însoțită de următoarea notă scrisă de mână: „Cu începerea anului 1902, intră în activitatea sa, noul Protopresbiter Ioan Țeculescu (fost paroch în Râsnov pppresb Branului) ales la 23 octobrie 1901 v. denumit de către P. Ven. Consist. la 3 decembre v. 1901 și hirotesit la 10 Decembre 1901; er instalat la 23 Decembre 1901”.

Alba Iulia 31 Decembre 1901

Protopresbiter gr. Ort.

*Ioan Țeculescu*⁴²

Țimp de aproape un sfert de veac (1901-1924), va face dovada complexei sale personalități exprimată pe multiple planuri. În această Țară de Piatră, fiecare zi din viață, era o zi de misiune. În lume, acasă, la școală sau la biserică, prezenta preotului era o lecție de pastoralie vie predată prin slujbe, lectii, predicii sau prin exemplul vieții. Activitatea pastoral-misionară era mai vizibilă îndeosebi în împrejurări festive. Serbările școlare care, desi erau sever supraviețuite de către autoritățile maghiare, totuși aveau loc; sfințirea locașurilor de cult; a vizitelor canonice făcute cu diferite ocazii; vizitele anuale de primăvară, care se făceau cu ocazia prezidării examenelor de sfârșit de an la școlile primare confesionale, constituiau doar câteva momente oportune când, putea să reverse asupra păstoritilor săi, cler și popor, lumina credinței precum și sentimentul dragostei față de valorile naționale ale românilor⁴³.

Un astfel de moment, este consemnat de către *Telegraful Român* și cu prilejul sfințirii Capelei Ortodoxe române din Dicioșmărtin,

închinată Sf. Mucenie Gheorghe *"biruitorul balaurului"*. Bucuria a fost cu atât mai mare cu cât acest locas de cult a fost dobândit în urma unei acerbe dispute, pe care ortodocsii în frunte cu preotul Gheorghe Oprean, au dus-o cu frații uniți: *"Am purtat o luptă nu cu străinii de ființă și de legea noastră strămoșească, ci durere, cu frații noștri uniți cu Roma, care se pare că văd primejdie nu atât în lățirea diferitelor secte, ci mai ales în propășirea și întărirea bisericii ortodoxe naționale"*⁴⁴. Uniții le-au închis ortodocsilor această biserică timp de trei luni și *"munai după stăruitoare interveniri la locurile cu cădere, ni s-a făcut în sfârșit dreptate"*⁴⁵. Sfintirea capelei s-a făcut cu deosebită pompă de către Părintele Protopop de Alba Iulia, Ioan Teculescu, delegat al Î. P. S. Sale Mitropolit Nicolae (Bălan), asistat de către un sobor de preoți din localitate și din jur. De față fiind autoritățile locale și un public numeros, la ora 8 dimineata începe serviciul divin, la sfârșitul căruia, Părintele Protopop Ioan Teculescu, binecunoscut pentru cuvântul său elocvent și pătrunzător, își rostește dinamica predică în care arată *"tăria credinței noastre strămoșești și măreția faptei de a ne ridica lăcas de închinare în această credință, acum când după marele război răsar în societatea omenească mai multe bunueni, decât flori cu dulce rod"*⁴⁶.

În Transilvania, însusirea și trăirea unor astfel de sentimente erau imperios necesare, întrucât politica de maghiarizare și de de-naționalizare a stăpânitorilor maghiari, săpa nimicitor cu mijloace dintre cele mai virulente la rădăcina ființei noastre naționale. Această politică a functionat fără răgaz vreme de sute de ani, motiv pentru care starea de veghe din partea luminătorilor neamului, dar și a națiunii, trebuia să fie mereu la datorie. Cu oameni dârzi și neclintiti, de valoarea lui I. Teculescu, cele două aripi ale neamului românesc, Biserica și Școala, au avântat ființa națională spre ceasul izbăvitor de la 1 Decembrie 1918.

Cu ocazia vizitelor pe care le făcea în parohii (de regulă călare), după mărturia biografului său *"simțea în adâncul ființei sale ceva din sufletul în veci slăviților eroi naționali Horea, Cloșca, Crișan și Avram Iancu, cari cu veacuri mai înainte străbătuseră aceleasi plăituri și răscoliseră până în adânc sufletul aceluiași popor, tăcut și dâr în păstrarea ființei sale românești și creștinești"*⁴⁷.

Amprenta activității sale în primele două decenii ale sec. al-XX-lea s-a imprimat atât de pregnant în sufletele păstoritorilor, încât la

încheierea mandatului protopopesce, problema înlocuirii sale a devenit aproape de nerezolvat, cu greu putându-se restabili echilibrul și stabilitatea Protopopiatului. Între credincioși și putere s-au creat aspre disensiuni și puncte de vedere divergente. Consemnând acest moment sub titlul: *"Alegere de Protopop peste muni"*, revista B.O.R., menționează că *"în locul fostului protopop de Alba Iulia, pâr. Teculescu, ales episcop militar și apoi episcop al Cetății Albe, urma să se facă alegeri nouă, dar alegerea făcută a iscat nemulțumiri fiindcă a fost ales părintele Aurel Nistor, care după cum spune și «Neamul românesc» (22 nov. 1924), era pe placul poporului, darn-a fost confirmat de consistoriul din Cluj care a rânduit altă alegere"*⁴⁸. Corespondentul de la *Neamul românesc*, vehiculează ideea că se face pe placul puternicilor zilei.

Vreme de 22 de ani urcând și coborând, călare și pe jos, aceleasi locuri și poteci de munte, unde cu fiecare pas făcut simțea că-i tresaltă sub tălpi faptele de jertfă și de luptă ale înaintașilor, se lăsa pătruns de *"emoția sfântă a amintirilor mărețe din epoca de glorie a neamului nostru din Ardeal și adâncindu-se ... în sufletul motului ..., scump la vorbă, dar gata oricând la fapte mari... protopopul Bălgradului, unul dintre acei preoți cu crucea în frunte cântați de A. Muresianu ..., crescuse atât de mult în stîmă și dragostea acestui popor, încât la un semnal al său, schimbând crucea cu sabia, ar fi putut dispune cum vroia de populația celor 46 de sate, pe care reusise s-o captiveze și s-o stăpânească cu puterea de foc a cuvântului său cald și sincer"*⁴⁹.

Disponem și de un raport scris de mână al Protopopului I. Teculescu, întocmit în urma unei astfel de vizite școlare, în calitate de comisar sau de inspector:

Of. Protopresbiterial gr. Ort. Alba Iulia

"În [...] cu ordinul preainalt [...] 20 Mai 1908 Nru 5935 bis 1908 prin carele am fost trimis ca comissariu în comuna Mesterhaza și în urma cănuia am așternut raportul meu încă din 2/15 oct. 1908 Nr. 221 ppresb. însemnând în același și spesele avute în călătorie [...] în suma de 96 Cor 60 fil - pe care neprimindu-le nici până astăzi, îmi permit a așterne aici sub % [...] pentru acele speze, cu rugarea de a mi se liquida [...] de bani și pentru a trimite din competența promisă învățătonului local pentru semnarea protocolului luat".

Of. Ppresb Alba Iulia 25 februarie 1909

*Semnează Teculescu*⁵⁰ (manuseris original)

Consecința faptului că era foarte iubit de către păstoritii săi, spre deosebire de majori-

tatea intelectualilor români, care odată cu intrarea României în război contra Austro-Ungariei (la 15 august 1916) au fost închisi, deportați sau înrolați în armata ungară, Justinian Teculescu n-a fost ridicat, ci a rămas la domiciliul său din Alba Iulia. În ciuda faptului că n-a fost deportat, rămânând pe loc, era controlat și obligat să se prezinte zilnic dimineața și seara la Prefectura Politicii orașului. Perioada în care era sever străjuit de aceste măsuri foarte atente din partea autorităților, a fost cuprinsă între septembrie 1916 - decembrie 1917⁵¹. Instituția Bisericii Ortodoxe și slujitorii ei cei mai reprezentativi, constituiau principalele stăvilare de rezistență, care aveau curajul să se pună de-a curmezișul în fața avalanșei de acțiuni ungurești îndreptate împotriva elementului românesc, iar Ioan Teculescu a fost un adevărat înaintemergător în rezolvarea problemelor de interes bisericesc și național. Acest lucru îl relevă și revista *Magazin istoric*, care scoate la lumină contribuția Bisericii Ortodoxe în slujirea cauzei naționale: *"Biserica Ortodoxă a fost locașul de refugiu și de confort spiritual pentru locuitorii Estului Europei vreme de secole. În momentele de restrîns, Cuvântul Domnului întărea pe credincioși, Casa Domnului îi ocrotea și îi hrănea. Și de multe ori slujitorii Domnului și locașurile de cult au avut de suferit tăișul sabiei și pârjolul focului"*⁵². Datorită poziției sale inflexibile față de politica statului ungar din Transilvania, Justinian Teculescu și activitatea sa erau îndeaproape urmărite. Mai mult chiar, organele puterii locale *"i-au desemnat stălpul de felinar din piața orașului, de care urma să fie spânzurat, îndată ce populația de la munte s-ar fi mișcat și răscolat în contra stăpânirii maghiare"*⁵³. Autoritățile administrative au popularizat din timp acest lucru tuturor locuitorilor din Alba dar și al satelor din jur.

În calitate de episcop militar la Alba Iulia, Justinian Teculescu era după cum notează *Telegraful Român*, *"sfetnic al tronului, prieten devotat al conducătorilor Armatei Române, părinte bun și blând al soldatului român, care a știut totdeauna să împartă din sufletul său plin de dragoste de neam întru ajungerea idealului conturat în sufletul său încă din fragedă copilărie"*⁵⁴.

Într-o carte de *"medaliaoane"*, intitulată *"Fotografii Ortodoxe"*, autorul scoate în relief câteva trăsături definitorii ale lui Justinian Teculescu: *"democrat din fire, face din cărja episcopală nu sprijin de bătrânețe, nici simbol de stăpânitor; ci toiaș de păstor. Frate mai mare al*

*preoților, le stăpânește inimile și le îndrumăzăză cugetele. Netemător de prejudecăți, zidește cu înțelepciune clădirea cea mai nouă a sufletelor românești. Luat din lume, păstorește lumea, afirmând viața și desconsiderând aparența. Creiator de noi tradiții într-o episcopie nouă. P.S. Justinian leagă românismul din Ardealul apusean cu românismul din ținutul basarabean"*⁵⁵.

În mai puțin de 2 ani, timp în care a condus destinele clerului militar, s-a străduit să formeze un grup de preoți competenți și pregătiți să facă față unui nou gen de slujire, nevoiți să-și desfășoare activitatea într-un mediu total diferit față de cel de la parohii. Muncind cu tenacitate și încredere, a reușit să pună bazele acestei instituții, cu care personalul militar era destul de puțin familiarizat. Având vocație de adevărat misionar, a vizitat aproape toate garnizoanele din țară. În timpul acestor vizite săvârșea diferite slujbe și ținea cuvântări, prin care căuta să sensibilizeze și să constientizeze, atât pe ofițeri cât și pe soldați, de rostul și rolul benefic al preoților în armată, sădind în sufletele acestora sentimentul sfânt al credinței în Dumnezeu, precum și dragostea față de Biserică, de Neam, de Tron, și de Patrie⁵⁶. Completând și întărind cele de mai sus, într-un Memoriu din 24 martie 1919, asupra activității depuse în cursul lunilor decembrie 1918 - ianuarie și februarie 1919, Arhimandritul Iustin, Confesorul Ambulanței Diviziei II Vânători Transilvania, raporta către Marele Cartier General, Serviciul Religios, următoarele: *"la 3 februarie 1919, m-am transportat oficial cu o delegație de ofițeri din divizie și profesorii din Sebeș, la Alba Iulia, unde am oficiat un Tedeum cu părintele protopop Teculescu, apoi am vorbit poporului și ostasilor de bun găsit și dragostea ce o simțim pentru realizarea simțămintelor noastre naționale și de înfrățirea cu care Dumnezeu ne-a binecuvântat"*⁵⁷.

Între 7 și 18 aprilie 1924, Episcopul Justinian Teculescu, însoțit de către protoiereul militar Ioan Dăncilă din Sibiu și diaconul Gh. Jurebiță, au vizitat garnizoanele Cluj, Oradea Mare, Arad și Timisoara. Pe lângă inspectarea preoților, cu ocazia respectivelor vizite, se urmărea și *"stabilirea unei conlucrări mai intențive a clerului militar cu corpul ofițeresc pentru pregătirea ostasilor gata oricând să intre în luptă pentru apărarea integrității țării, a tronului și a drapelului ostirii noastre glorioase"*⁵⁸. Cu această ocazie, Prea Sfințitul Părinte Episcop decorează cu brâu roșu pe părintele Dr. I. Ciuca, confesorul militar al garnizoanei Cluj⁵⁹.

După cercetarea trupelor, a spitalelor și a stabilimentelor militare. P. S. Sa ținea câte o conferință instructivă ofițerilor din garnizoanele respective, cu scopul întăririi valorilor de credință în rândurile cadrelor militare superioare. În cursul unor astfel de vizite, nu ocolea nici școlile militare. Așa s-a întâmplat la Oradea, unde vizitează școala de jandarmi cu 600 de elevi, precum și școala de subofițeri din același oraș cu 400 de elevi, care ascultând cuvântul temeinic rostit de P.S. Sa, se lasă pătrunși de sentimentul datoriei ce le revine după terminarea școlii, atât în mijlocul poporului, cât și a ostirii române.

Cu aceeași abnegație a împărtășit Cuvântul Evanghelic în mijlocul tinerilor, viitori ofițeri ai școlii militare de Artilerie din Timisoara, precum și a elevilor ofițeri din Școala specială a artileriei din același oraș. Prin cuvântul rostit, P.S. Sa explică *“roștul de educator și susținător al moralității și Evangheliei lui Hristos, în mijlocul multor subalterni, pe cari în decursul anilor de serviciu soarta sa voiața țării îi va încredința lor spre creștere”*⁶⁰.

Cu deosebită bucurie s-a făcut darea în folosința preoților de garnizoane din Oradea și Arad, a fostelor capele militare austro-ungare *“devenite astfel azi capele ortodoxe militare menite să servească drept locas de rugăciune tinerilor flăcăi ai glorioasei noastre armate”*⁶¹. Satisfăcut de starea de lucru existentă, Episcopul Justinian Teculescu, conchide: *“Nu pot trece cu vederea faptul că corpul ofițeresc privește cu toată încrederea la activitatea clerului militar activ, văzând în fiecare din noi un frate devotat idealului comun: de a crește și forma din fiii neamului, ostași devotați țării și caractere morale societății”*⁶².

Interesul Bisericii și al Țării, determină Sf. Sinod și Guvernul să-l smulgă pe I. Teculescu din serviciul Armatei și să-l transfere totemai la marginea de est a României, la Ismail, în sudul Basarabiei⁶³. Climatului național și religios de acolo impunea instalarea la cârma acelei episcopii a unui ierarh inteligent, experimentat și dinamic, atuuiri pe care episcopul venit de la armată le întrunea cu prisosință. *“Venit în fruntea ei cu sufletul plin de dragoste, bunătațe, blândete și înțelepciune și cu o comoară de cunoștințe, de experiență și tact, câștigate în cei 60 de ani de viață și aproape 40 de ani de activitate ca păstor și ca slujitor al Altarului Bisericii strămoșești și al Neamului românesc.... a reușit să tragă o brazdă adâncă și să croiască un drum drept și solid pentru viața eparhiei noastre”*⁶⁴ -

notează secretarul eparhial de la Ismail.

Pe lângă activitatea de slujire a serviciilor divine și de propovăduire a Cuvântului evanghelic, prin care trezea și întărea sentimentul credinței, desfășura o serie de alte activități cum ar fi: sedințe și conferințe pretesti, adunări eparhiale⁶⁵, participări la lucrările Sfântului Sinod, unde în nenumărate rânduri este întâlnit ca secretar de sedință⁶⁶. Fiind un om activ în permanentă mișcare, încă de la sosirea în Ismail și-a întocmit un plan de lucru pe 10 ani, în care timp dorea să viziteze toate parohiile din Episcopie. Dacă planul n-a fost finalizat, sau n-a fost îndeplinit în întregime, I. Teculescu este vinovat numai în măsura în care n-a luat în calcul numărul exact al anilor pe care îi avea de trăit. Coasa mortii a tăiat cu arăbire în trupul vânos al ardeleanului de munte, împiedicându-l să viziteze și ultima jumătate din parohiile județului Cahul⁶⁷. Prin plecarea Episcopului Nectarie, opera de organizare a Eparhiei Ismailului a rămas într-un stadiu neterminat, lucrul acesta revenindu-i Episcopului Justinian. Această operă de proporții a fost realizată în pace cu mult tact pastoral, fără fricțiuni și convulsii, care într-o comunitate cu etnie, confesiuni și mentalități atât de diverse s-ar fi putut isca cu multă usurintă în orice moment. Opera de consolidare a acelei eparhii, apăsătoare în viziunea secretarului de la Ismail *“ca un monument solid și puternic”*, iar din punct de vedere național, biserică era *“tare, neclintită și consolidată”*, *“puterile iadului, valurile necredinței: bolșevismul, ateismul și feluritele secte, care se năpusteau asupra bisericii din timpul păstoriei P.S. Episcop Justinian, se sfărâmau și se împrăștiu de tăria credinței dreptcredincioșilor, după cum valurile mării izbîndu-se de tîrmurile scumpei noastre Basarabii, se risipesc și se întorc în adîncul ei”*⁶⁸.

Cuvinte de nesters, rostite de ierarh, aveau darul să se intereseze pe răbojul sufletese al ascultătorilor săi, clerici și mireni: *“Copiii mei, dragii mei, fiii tari în credința strămoșească, care este cel mai de pret tezaur și scut de apărare al poporului nostru”*⁶⁹. Astfel de cuvântări aveau efecte miraculoase - spune același autor - deoarece *“pălcuri de rătăciți, în urma vizitelor canonice, când P.S. Arhiepiscop le vorbea cu atîta dragoste și blîndete, reveneau în sânul Bisericii dreptmăritoare”*⁷⁰.

5. Activitatea cultural-teologică

Oricât am încerca să echivalăm misiunea preotească de acum o sută de ani cu cea de

astăzi, trebuie să admitem mari diferențe. Datorită situației sociale, naționale și mai ales politice dinaintea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, vrând nevrând preotul era nevoit să se implice într-o măsură foarte mare în sferele respective, de multe ori în detrimentul activităților specifice de bază - pastorală și culturală - care în mod firesc ar fi trebuit să fie prioritare. Cu toate obstaculele provocate de către stăpânirea vremii, Biserica Ortodoxă a dispus de serviciile unor preoți remarcabili, care au suplinit cu brio întreg registrul de obligații ce reveneau unui slujitor al altarului.

O trăsătură specifică pastoratiei era pregătirea cultural-teologică a preotului, lucru absolut indispensabil în desfășurarea unei misiuni de bună calitate. Lui Justinian Tecelescu nu-i lipseau asemenea valente. Înclinația sa spre învățătură este atestată de faptul că la terminarea studiilor de la Sibiu (1888), Consistoriul Arhiepiscopiei i-a votat o bursă pentru a-și continua studiile în străinătate, ori, se știe că astfel de favoruri primeau încă din vremea lui Șaguna, doar cei mai valoroși absolvenți. Preocupările sale culturale timpurii sunt băgate în seamă de presa vremii: *"Ca student în teologie - scrie Telegraful Român - colaborează la mai multe ziare și reviste, publicând frumoase predici și subiecte de domeniul teologiei, apoi versuri, dintre care amintesc Imnul scris cu ocazia Centenarului seminarului "Andreian"; imnul acesta este armonizat și decretat ca imn oficial al institutului amintit"*⁷¹. Începerea anului școlar 1911-1912, la Institutul Teologic, a fost însoțită de serbările prilejuite de aniversarea unui secol de existență și de funcționare a acestei școli. La acest moment aniversar au luat parte Mitropolitul Ioan Mețianu, consilieri, profesori, numeroși preoți și învățători, foști elevi ai prestigiosului așezământ de cultură. După Sf. Liturghie și slujba de parastas în memoria celor adormiți, directorul Eusebie Rosea, rostește cuvântul de deschidere, iar *"un cor format din 120 de foști elevi și din cei de atunci, a executat «imnul festiv», alcătuit de protopopul Ioan Tecelescu din Alba Iulia, (viitorul Episcop Justinian), pus pe note de profesorul Timotei Popovici"*⁷². În cadrul societății de lectură a teologilor sibieni, prezența lui Ioan Tecelescu era una obisnuită. În 1887/88, anul absolvirii institutului, publică 18 doine populare din Moldova⁷³, iar în paginile revistei Musa, în același an, publică 14 poezii originale⁷⁴. Ioan Tecelescu a făcut parte din comitetul de redacție a *Revistei Teologice*, încă de la apariția

acesteia (1907), împreună cu Dr. Ioan Stroia, protopresbiter, Dr. Ilarion Puscariu, Dr. E.R. Rosea, G. Pletosu, Dr. G. Popovici, G. Sârbu, Dr. T. Putici, etc.⁷⁵

O lungă perioadă (1902-1923), protopopul Justinian Tecelescu a fost și președintele Despărțământului Alba Iulia al "Astreii"

Încă de când era preot în Râșnov, Tecelescu întreține relații de corespondență cu Elie Miron Cristea, asesor Consistorial și inspector școlar al Mitropoliei Sibiului, căruia în 1897, îi scria o mică notiță despre examenul de la școala din Râșnov, rugându-l să o dea la redacția *Telegrafului* spre a o publica. Din cuprinsul scrisorii de 21 de rânduri, răzbate lejer tonul de amabilitate, intimitate și amicitie care exista între cei doi⁷⁶.

Printr-o altă scrisoare, Ioan Tecelescu îl previne pe Elie Miron Cristea despre pericolul prozelitismului Catolic, care amenință Brăso-
vul și împrejurimile:

"Stimate amice!

Dacă aș ști că o să esegetizezi, în alt sens, decât în cel ce însumi îl mărturisesc, - cele ce le scriu, desigur că mai bine aș tăcea!

Cetesc cu mult interes și consimțire, cele ce le scrieți în timpul din urmă în Telegr.Rom., asupra mulțirilor de prozelitism ale papistașilor! Ceva voi și eu a-ti comunica, în taină numai ție asupra temei aceleia.

*Eram bun prieten cu răposatul paroh unit din comuna vecină de Râșnov - Tohanul Vechiu, cu George Tomas. Disputam viu - dar prieteneste prea adeseori, chestiuni confesionale. Odată îmi comunică, cu intimitate, cum a fost citat ad audiendum verbum la Blas, de actualul Metropolit⁷⁸. I-a cam reproșat, că în calitate de catichet și resp. paroh unit și al Brăso-
vului nu prea dezvoltă mult interes; apoi între alte multe s-a pus întrebarea: dacă nu cumva s-ar putea zidi în Brăso-
v o biserică unită căci e chiar rușine că acolo, unde sunt atâția inteligenți uniți să nu fie nimic ca să arete existența "Sf. uniții"! Răposatul paroh i-a răspuns că nu s-ar putea așa ceva chiar în Brăso-
v, niciodată. Nu mult după aceea, i se trimite aceluiași paroh un coo-
perator; căruia i se încredințează catechisarea elevilor de la gimnaziul din Brăso-
v, care catechi-
sare, preotul militar Dr. Teodor David - fost can-
didat de vlădică la Lugos - a refuzat-o brusc, susținând că numai așa ar catechisa pe numeroșii tineri de la gimnaziul nostru, dacă ei n-ar mai intra în biserică gr. ort. din Prund (bis. Sf. Nicolae din Schei - n.n.), ci la sărbători etc. ar merge la biserică rom. catolică - ungurească din*

Brasov. Numitul paroch G. Tomas, sicanat de multe alte, dar apoi amărât de denumirea cooperatorului, nu de mult a răposat - desi tânăr! Cooperatorul, azi cu numele Moise Brumboi, dealtcum ori pacinic, a fost înainte colaborator la Gazeta Transilvaniei. Stii că acolo toți sunt uniți! Că ce gând au nu știu, ce știu, si tu trebuie să stii este că redactorul Gî: Maior poartă o deosebită dragoste si grijă de brasovecheni. L-a înființat o bibliotecă poporală: a făcut statutele de sodalii - zidarii etc. destul că are grijă de ei! Auzisem într-un rând, că li s-a promis brasovechenilor sume de bani de la Blas etc. Pe Maximilian⁷⁹, ei pare că l-ar vedea cu ochi buni în Brasov - Vechiu căci încă nu a scris nimic asupra scandalurilor cu alegerile. Fiți atenți, nu prăpiti lucrul! Cu oamenii aceia nu-i de jucat, căci bine-nțeleg, aproape nimic din ce e mai bun n-a ținut cu Maximilian ci tot măturătorii orașului stăpânii de un frate mai mare a lui Max, care e comisar de poliție. Te rog a păstra pentru tine ce scriu: studiază și întreabă tu singur căci eu tare mă tem de lucru rău cu vreme la Brasov-Vechiu. Te rog scuză, am scris pripit⁸⁰.

Scrisoarea e datată: Râsnov, 22 III 1898

Semnează Ioan Teculescu

"Părintele Justinian a fost - după cum subliniază *Telegraful Român* - în lupta de conservare a graiului si ființei noastre etnice românești, unul dintre împrăștiatorii luminii si ai entuziasmului tocmai în descurajarea ce cuprinsese în mreaja ei inimile multora chiar si la cei mai buni ai noștri⁸¹. Cucerit de "graiurile gurii sale", însusi părintele Grigorie Piesulescu (Gala Galaction), afirma despre I. Teculescu: "Era (după Patriarh sau poate înaintea Patriarhului...) cel care grăia mai ardeleneste si mai călduros dintre toti preoții ortodocsi din Ardeal, veniți încoace la noi..."⁸². O călătorie de câteva ceasuri petrecută de cei doi pe vreme de noapte, de la Tighina la Chisinău, i-a inspirat pana măiastră a ilustrului om de litere (G. Galaction), care notează cu încântare: "Cu acest prilej, voinicul ardelen cu ochi de păcură m-a lăsat să privesc departe - peste zilele si plaiurile Ardealului - tinerețea si frământările si luptele lui de fruntaș al norodului, în aprigul si milenar proces româno-maghiar. O întreagă carte scrisă de un mare istoric, nu mi-ai fi folosit atât de mult cât destăinuirile celui ce privea acum obosit si satisfăcut, mândra biruință a vâinosului popor din platoul Transilvaniei. De atunci am înțeles mai bine multe lucruri si am iertat în inima mea multe lipsuri din viața bisericască a fraților ardeleni⁸³.

Pe când era protopop la Alba Iulia, Ioan

Teculescu s-a făcut initiatorul unei interesante experiențe pastorale. Este vorba despre conferințele preotesti ambulante. La început ideea n-a fost primită cu simpatie, ci dimpotrivă cu foarte multe rezerve. După prima conferință din 14 august 1908, ținută la Ighiu, acest gen de conferință a devenit un succes deplin, deoarece au participat si credincioșii îmbrăcați sărbătorește: "Toate sunt numai instrucție si prilej nou de a ne îmbogăți magazinul de cunoștințe. Poporul, auzind cine si câți au venit la el, încă din zi de lucru își face sărbătoare si umple largul bisericii"⁸⁴.

Datorită tenacității protopopului Teculescu, care nu se descuraja usor, îndrăzneata sa inițiativă s-a dovedit o reușită totală si entuziasmul i-a cuprins pe toti întrucât acest nou gen de conferințe a dat la iveală "discuții si dezbateri serioase, cari totdeauna aduc lămuriri si netezesc colțurile ghimpoase din calea adevăratei luminii"⁸⁵. Autorul raportului întocmit cu această ocazie încheie cu satisfacție: "Nu mai venim la conferință pentru frica pedepsei ce s-ar dicta din partea orî si cui, ci vom merge din dragoste, din ambițiunea ce trebuie să ne-o însire munca ce o săvârșim din simt de datorință, din însăși necesitatea vieții noastre intelectuale, fiind conferințele noastre tot atâtea arterii principale în organismul nostru. Si când toți vom face așa, atunci, numai atunci vor fi atinse înaltele scopuri ale conferințelor noastre cât si ale întemeietorilor acestora"⁸⁶.

Ziarul *Patria* din 20 iulie 1918, făcând referire la activitatea culturală a protopopului Teculescu dinainte de Unire, afirma: "Era în fruntea tuturor mișcărilor national-culturale ardelen. De la congresele "Astreii" nu lipsea niciodată, iar la aceste congrese lua întotdeauna cuvântul, făcând propuneri bune, propuneri care se prefăceau totdeauna în hotărâri"⁸⁷.

Arhim. Iuliu Seriban, care nu odată si-a manifestat admiratia lată de I. Teculescu, acordându-i bucuos spatiu în paginile revistei B.O.R., al cărei redactor era, serie despre el: "Mai mult l-am prețuit după ce am cunoscut scrisul său, în care dădea dovada unor frumoză zboruri sufletești. Cartea sa mai nouă «Pentru neam si pentru Lege», cuprinzând mărturii din lucrul său de atunci dovedea cu ce daruri frumoză era înzestrat de Dumnezeu. Îi plăcea să audă că l-ai gustat si ne este o mângăiere să aflăm acum, prin mărturișirile de la Ismail că a fost mângăiat prin cuvintele noastre din revista pentru cartea lui. I.e merita din plin si jelim adânc, împreună cu eparhia, că Dumnezeu nu i a mai dat zile ca să ne mai dănuască si alte

tipărituri ale sale”⁸⁸. În alt număr al revistei B.O.R., Arhim Scriban dedică o competentă recenzie cărții de cuvântări și predici a lui I. Teculescu purtând titlul de mai sus. Dintru început ilustrul învățat își dezvăluie admirația față de apariția cărții, spunând că de la *“Misionarismul ortodox”*, a Prea Sfinției Sale Grigorie al Aradului *“n-a mai simțit atâtea plăcere ca la aceasta la citirea unei cărți românești de învățătură pentru suflet”*⁸⁹.

Autorul cărții este caracterizat ca *“un poet, un scriitor care are în rândurile sale înfățișări ale vieții, icoane vii, culegeri din mersul zilelor, făcute cu mare simț de a vedea și cu deosebită putere de a nu se închide în desfășurări reci și abstracte... Cartea fiind scerată din viața largă”*⁹⁰. Altă notă bună a cărții este primită pentru frumoasa limbă bisericească pe care autorul o folosește: *“De când tot urmărăm noi cărțile care se ivesc în sânul bisericii nici una nu pune așa de verde și așa de viu nevoia limbii bisericești ca aceasta. Prea Sfințitul Episcop al Cetății Albe, ca poet ce este, simte mai viu în chestiunea aceasta și nu se putea să nu vorbească preoților săi și despre această latură a lipsurilor noastre...”*. Apreciind valoarea polivalentă a cărții, Arhim. Scriban este de părere că *“o asemenea scriere cu bunul ei simț practic, cu atâtea culegeri din viața adevărată va trebui pusă în mâna studenților teologi, fiindcă le va fi de mare folos”*⁹¹. Lecturând această carte - serie Scriban - *“ți se destăinuiesc acum atâtea și atâtea lucruri irecute, atâtea pagini ți se deschid din necazurile poponului nostru, lupta pentru steagul nostru în trei lucruri, cuvintele de apărare ale protopopului pentru poponul său”*⁹². Remarcând înțelepciunea și bunul simț al cuvintelor ce străbat cartea, este de părere că *“și Ungurii, care le vor fi citit nu vor fi putut spune că nu are dreptate...”*, întrucât *“e o carte vie și care se citește cu drag și de preot și de orice mirean”*..., cuvântările fiind *“brăzdate de cuvintele unor bune învățături”*⁹³.

Cartea este împărțită în două: până la pag. 78 cuprinde *Cuvântări ocazionale*, iar de la 80 la 175, *Predici*, cu o largă *Introducere despre necesitatea rostirii și tălcuirii Cuvântului sfânt prin predică*. Iuliu Scriban, autorul acestor competente observații, satisfăcut de apariția unei cărți de reală valoare, notează: *“Să fim fericiți că am întâlnit un scris al simțului drept românesc, al înțelepciunii care pâlpâie firesc din danul lui Dumnezeu..., de aceea dorim s-o vedem în cât mai multe mâini și suntem încredințați că și alții vor zice la fel ca noi”*⁹⁴.

Iuliu Scriban n-a fost singular în materie de

apreciere a cărții episcopului Iustinian. Unul dintre episcopii galonați ai acelor vremuri, pentru preocupările sale cărturărești, Grigorie al Aradului, califică extrem de favorabil, apariția volumului *“Pentru neam și pentru Lege”*: *“Predicile acestui volum de 175 de pagini - spune P.S.Sa - alcătuiesc un buchet ales din grădina oratoriei noastre bisericești”, iar autorul “face parte din ceata celor ce cu crucea în frunte au străjuit lângă flacăra credinței strămoșești, adăpând din potrul sfânt și dătător de viață al Bisericii Ortodoxe, sufletele celor ce azi preamăresc pe Dumnezeu în scumpa Românie”*⁹⁵.

O recenzie pigmentată cu epitete dintre cele mai măgulitoare, o dedică volumului și *Luminătorul*, Revista Mitropoliei Basarabiei, nr. 14-15 din iulie-august 1931. Citind predicile pâr. Teculescu ne formăm o imagine asupra preotului ardelean din acele timpuri cu gândurile și simțămintele lui: *“Gândul dezrobirii sau cel puțin al îmbunătățirii soartei românilor subjugăți era mobilul principal în acțiunea clerului din Ardeal. Părintele Teculescu de acum patruzeci de ani ..., este un aprig luptător, pentru apărarea patrimoniului sacru al neamului românesc, care în acele împrejurări vitrege era de multe ori pângărit”*⁹⁶.

Introducerea limbii române în locul limbii slave, într-un tinut foarte delicat, constituie o altă realizare îndrăzneată și de mare efect atât din punct de vedere național cât și cultural. Acest amănunt îl desprindem dintr-un material mai dezvoltat al *Telegrafului Român*, scris cu ocazia trecerii din viață a Chiriarihului, când printre vredniciile sale, relatează și faptul că: *“În bisericile găgăuților, unde se folosea până atunci limba slavă, chiriarihul a introdus limba română”*⁹⁷.

În paginile următoare vom relata despre conflictul de idei pe care Octavian Goga l-a avut cu mai mulți oameni importanți ai Bisericii Ortodoxe și ai țării, printre care și cu Iustinian Teculescu⁹⁸.

Printr-o scrisoare datată: Sibiu, 21 martie 1907, pe care Octavian Goga i-o expediază lui Roman Ciorogariu, mai târziu episcop la Oradea, de care se deosebea *“în părerii”*, după ce îl încredințează de dragostea și cinstea ce o poartă tagmei preoțești *“de care sunt legat - zice el - prin sentimentul de iubire ce port pentru amintirea tatălui meu și a străbunilor mei preoți”*, îl roagă să nu îmbrățișeze și el *“presupunerea naivă sau răutăcioasă că eu as dușmăni Biserica”*⁹⁹. Chiar dacă nu dăm întregul cuprins al scrisorii, se observă cu ochiul liber că este

scrisă cu fruntea încruntată, total nemulțumit de oamenii care conduc Biserica: *"Sunt aici la Sibiu - zice Goga - la așa zisul "Centru" și de multe ori mă doare inima când văd o mulțime de lucruri... De câte ori nu mă simt să iau asupra mea odiul unei sincerități ingrâte de a-mi înfige condeiul în multe păcate. Și cine știe n-ar fi mai folositor decât să facem teorie..."*¹⁰⁰. După ce dă târcoale ideii care-l frământa, iată-l pe Goga intrând în miczul problemei: *"Mișcarea de la Revista Teologică"*¹⁰¹ o detest, fiindcă nu văd decât încercările searbăde ale unei erudiii provinciale, fiindcă nu îmbrățișează problemele Bisericii noastre românești și fiindcă la urma urmii, eu nu pot avea încredere în conducerea unor oameni cari pot lăsa să treacă în revista lor proastă - ca partea din urmă a predicii părintelui Teculescu¹⁰² - care prezintă pomuri pronunțat anticulturale"¹⁰³.

Citind și răsčitind predica cu pricina, pe care O. Goga o incriminează de *"pomuri pronunțat anticulturale"*, m-am oprit asupra următoarei fraze, care ar fi putut atinge orgoliul poetului: *"Lăsați deci și nu vă ispițiți nici unul a păși pe calea ce duce la prăpastie sigură pe trușii îngâmfaiți, închipuiți, înfumurați și gălăgioși. căci nu e calea lor, a adevărului - precum tot așa nu e calea adevărului, nici aceea a slăbănogilor, a slugarnicilor lingușitori și vicleni"*¹⁰⁴. După această frază evident aluzivă, predica părintelui Teculescu, temeinic întocmită, revine la normalitate, fiind și astăzi de o actualitate absolută.

Este evident că între cei doi (Goga și Teculescu), conflictul nu era de ieri de azi, disputele purtate prin intermediul presei, fiind de notorietate. Răutății cu care O.G., înfierează predica părintelui Teculescu, *Revista Teologică* și pe redactorii ei, protopopul de Alba Iulia, îi răspunde printr-o avalanșă de replici, presărate cu ironii rafinate, dovadă că Goga nu se putea desfășura în voie de unul singur prin curtea bisericii, deoarece I. Teculescu stăpâna și mânuia cu deosebită abilitate arta polemicii, nefiindu-i deloc mai prejos lui Goga, ci așa zice chiar dimpotrivă. Dar să urmărim în continuare câteva contre, pe care I. Teculescu i le servește lui O. Goga, într-un material intitulat: *Pentru "Luceafărul"*, chiar în continuarea predicii cu pricina, în același număr al Revistei Teologice: *"Dl. Octavian Goga m-a certat -zice I. Teculescu - în coloanele "Luceafărului" dela 1 febr. c. (1907 n.n.), pentru că am scris niste «înfloritoare fraze neperiate» în nr. 22-25, 27 și 28 a.c. ai "Tribunei" ca răspuns când d.s.a condamnase "Revista Teologică" la moarte până nu apăruse"*¹⁰⁵.

Dacă Gala Galaction era trapat de frumoasa limbă a lui Teculescu, despre care spunea că vorbește cel mai ardeleneste dintre toți preoții din Ardeal, putem spune că și scrisul său se află la un nivel cel puțin la fel de elevat: *"Cum însă domnul Goga și-a trecut de atunci convingerile în chestiune prin mai multe procese de «periere» - mai «înfloritoare» decât «frazele» mele împriunate! - as fi tăcut de data asta foarte împăcat cu mine și cu succesiva batere în retragere a d-sale, dacă nu mi-aș fi anunțat deja în "Tribuna", un răspuns, la adresa cuvenită, în coloanele acestui Nr. din "Revista Teologică"*¹⁰⁶. Referindu-se la caracterul nestatornic a lui Goga, afirmă că e greu să discuti cu oameni care se declară la început pentru *"chestiuni principiare"*, care mai apoi își schimbă principiile *"ori în temeiul propriei individualități sufletești, ori siliti de forțele externe"*¹⁰⁷. Mai departe, biciuiește îndrăzneala lui O.G., care se războiește nu numai cu *Revista Teologică*, ci și cu *"dogmele și cu canoanele Bisericii, voind să le elimineze din sfera culturii preotului român"*¹⁰⁸. În această chestiune, I. Teculescu răspunde: *"Tocmai dogmele și canoanele au fost sufletul care au susținut «atribuțiile istorice» în forma văzută, ale preotului românesc din bătrâni"*¹⁰⁹. Spre final I. Teculescu face pentru O. Goga câteva trimiteri la Schiller, care a spus că *"totul se clatină acolo unde lipsește credința"*, apoi la marele politician și bărbat de stat Bismarck, care în cele de pe urmă ale sale spunea: *"Iubite Doamne, eu cred, ajută necredinței mele și mă primește în Împărăția ta cea cerească (adecă în raiu)".* Face uz și de cuvintele reginei Victoria a Angliei, care plină de cuviință spunea: *"Cuvântul lui Dumnezeu este secretul mării Angliei"*, și în sfârșit la E.M. Arndt, care se adresează poporului german în următorii termeni: *"Să-ți spun ce te poate mântui? Nimic altceva decât credința în Dumnezeu. credința în părinții tăi, credința în virtuozitatea germană..."*, după care I. Teculescu încheie disputa cu Goga prin următoarele cuvinte: *"Rămână deci criticii noștri la o parte și nu discute lucruri pe cari ori le pervertesc din adins pentru puținătatea credinții, ori n-au ajuns a le înțelege"*¹¹⁰.

Pe lângă părțile lui bune și foarte bune, O. Goga avea și altfel de *"cultități"* și de săgeți, pe care le îndrepta după cum se vede împotriva oamenilor Bisericii. Lucrul acesta este adevărit și de către alte personalități ale Bisericii noastre, care l-au cunoscut ori au intrat în incidentă cu el. Chiar lui Roman Ciorogariu, cu care se afla în relații de îngăduință, îi scrie în aceeași

scrisoare în care îl atacă pe Teulescu și *Revista Teologică*, următoarele cuvinte: "Ne deosebim în păreri și această deosebire o discut în numărul *Luceafărului* care e sub presă"¹¹¹. Sub antetul aceleiași scrisori, primită de la Goga, Roman Ciorogariu notează următoarea mențiune: "Am intervenit pentru aplanarea conflictului lui Goga cu prof. Bălan", dovada de netăgăduit a existenței unei stări tensionale între Goga și profesorul Bălan. Logica existenței unui conflict între cei doi este lesne de înțeles, dacă avem în vedere faptul că N. Bălan este întemeietorul *Revistei Teologice*, iar O. Goga era dușmanul declarat al acestei reviste despre care mărturisește deschis că o detestă fiindcă nu vede în ea decât "încercările searbăde ale unei erudiii provinciale", iar oamenii de la conducerea ei "lasă să treacă în revista lor proastă"... "porniri pronunțat anticulturale"¹¹².

Î.P.S. Sa Dr. Antonie Plămădeală, într-una din cărțile sale, observând aprecierile tendențioase ale lui O. Goga, la adresa mai multor oameni importanți din istoria Bisericii și a țării, rezumă: "dar era și el, ca toți oamenii, și s-a amestecat și în politică, și a avut relații cu politicienii, prieteni și adversari, între alții cu Miron Cristea, pe care istoria l-a chemat să joace și el anumite roluri politice. Goga face în însemnările lui despre Miron Cristea aprecieri scandalos de inexacte, cum face și despre alții cum ar fi Iorga, Titulescu, oameni politici cu care a venit în contact și cu care având conflicte s-a răzburat pe ei în *Jurnal*"¹¹³.

Tot Î.P.S. Sa în continuare spune că și alții, printre care istoricul M. Musat în *Revista de istorie și teorie literară*, referindu-se la slăbiciunea lui Goga de a ponegri pe toată lumea, remarcă "partizanatul și subiectivismul răutăcios în aceste aprecieri"¹¹⁴.

Dar să revenim în ograda lui Teulescu. La trecerea în eternitate a episcopului, mai erau în viață trei copii ai acestuia, după cum menționează Buletinul Episcopiei de la Ismail: Horea, Bujor și doamna Draga Colonel Iannescu. Moștenind pasiunea pentru studiu a tatălui lor, Horea și Bujor au devenit doi profesioniști prestigioși în domeniile pe care le-au practicat. **Bujor Teulescu**, născut în 13 aprilie 1902 la Alba Iulia, studiază dreptul la Cluj și la Paris și a profesat avocatura. La 1918 s-a înscris voluntar în Legiunea Română din Alba Iulia, sub comanda căpitanului Florin Medrea, iar după terminarea studiilor a profesat avocatura la Alba Iulia. Decedează în 5 decembrie 1978, la Brașov¹¹⁵.

Horea Teulescu a fost, fără îndoială, cel mai renumit dintre fiii Episcopului Justinian. Desi a murit destul de tânăr, "a ajuns un excelent director de liceu la Sighișoara și scriitor"¹¹⁶. Printre colegii de la Liceul "Andrei Șaguna" din Brașov, în toamna anului 1914, alături de Horea Teulescu, pe porțile Institutului Teologic "Andreian" din Sibiu mai intră o serie de viitoare mari personalități ale culturii române, dintre care patru vor deveni membrii titulari ai Academiei. Este vorba despre Lucian Blaga, Nicolae Colan, Andrei Oțetea și D.D. Rosca¹¹⁷. Nicolae Colan, fost coleg cu Horea Teulescu la Liceul din Brașov, precum și la Institutul din Sibiu și la Facultatea de litere din București, într-un articol plin de gingășii intitulat "Amintiri", depănând întâmplări din timpul multilor ani de studii petrecuți împreună, ilustrează în culori extrem de vibrante portretul acestuia, precum și pe ale celorlalți pomeniți mai sus¹¹⁸.

Dintre numeroasele cărți scrise de Horea Teulescu, enumerăm câteva care ne-au trecut prin mână și se află la Biblioteca Facultății de Teologie din Sibiu:

1. *Învi la Centenarul Seminarului "Andreian"*, pentru cor de bărbați, text realizat de Ioan Teulescu, muzică de Timotei Popovici, Sibiu, 1912;

2. *Pe Murăș și pe Târnave (doine și strigături)* culese de Horea Teulescu, Sighișoara, 1912;

3. *Anualul Liceului Principele Nicolae din Sighișoara, pe anii 1929/30-1932/33*, cu o dedicație scrisă de mână "Î.P.S. Sale Mitropoliei Nicolae (Bălan - n.n.), cu fiască dragoste sântă preasfânta dreaptă, Horea Teulescu";

4. *Virgil Onițiu, un educator, viața și opera*, București, 1937;

5. *Zile mari, conferințe pentru serbările naționale*, Sighișoara, 1937, cu două dedicații, una scrisă de mână pentru același N. Bălan, pentru care avea o dragoste deosebită, și alta cu litere tipărite: "Strămoșului Ieromonah Gherasim, care a îndemnat la carte pe tatăl meu și a dăruit Bisericii pământul în care odihnesc osemintele lui Andrei Mureșianu și Virgil Onițiu".

Într-un număr al *Telegrafului Român* din 1925, găsim acest anunț scurt referitor la Horea Teulescu: "Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului" (Biblioteca Semănătorul Arad Nr. 64): "Tânărul profesor Horea Teulescu, de la Liceul "Mihai Viteazul" din Alba Iulia, publică în acest volum un interesant studiu despre contribuțiile scriitorilor noștri la unirea neamului, începând cu cronicarii și terminând cu cei mai

valorosi reprezentanți ai scrisului nostru de astăzi”¹¹⁹. Horea Teculescu este autorul mai multor cărți, dar nu toate ne-au fost accesibile până acum.

Finalizăm acest capitol cu mențiunea că Justinian Teculescu s-a bucurat de prețuirea unor mari valori ale culturii și diplomatiei: N. Iorga, Generalul Berthelot, Generalul Averescu, Alexandru Constantinescu, Vasile Goldis, Patriarhul Miron Cristea și alții¹²⁰.

6. Activitatea național-patriotică

În peste două decenii de activitate desfășurată la Alba Iulia, Justinian Teculescu a devenit omul vremii, în care populația românească din această bimilenară cetate avea toată încrederea. După o activitate densă desfășurată pe multiple planuri, bisericești, școlar și național, I. Teculescu *“devenise unul dintre acei preoți cu crucea în frunte cântați de Andrei Muresianu”*¹²¹, după cum inspirat ilustrează profesoara Luminița Arbore - care de trei decenii străjuiește acuratețea limbii române la Sfântu Gheorghe, în fostul județ Trei Scăune - într-un comunicat prezentat la Simpozionul comemorativ *“130 de ani de la nașterea Episcopului Justinian Teculescu în Covasna”*, 1995.

Justinian Teculescu se înscrie între marii ierarhi ai neamului, care în momentele cruciale ale istoriei, nu o dată s-au făcut *“zid la trecători”*, așezându-se de-a curmezisul în calea viiturilor tumultuoase și impresionând prin statură lor neclintită, pe cei ce cunosteau inechitățile interetnice și interconfesionale de la noi, doar din auzite sau din istorii contrafăcute. În această situație l-a găsit momentul destrămării statului austro-ungar din toamna anului 1918, când activitatea sa desfășurată pe tărâm național-patriotic a înregistrat cote maxime.

La 2 noiembrie 1918, se formează la Alba Iulia Consiliul Național Român, alcătuit din protopopii I. Teculescu și V. Urzică precum și din I. Pop avocat, Fl. Medrea delegat al Gărzii Naționale, Stoica inginer, V. Vlad farmacist, Dr. Fodor medic, C. Velican avocat, A. Serban avocat, R. Patița avocat¹²². Totodată, i s-a încredințat și organizarea Marii Adunări Naționale a românilor de la 1 Decembrie 1918, când s-a proclamat Unirea Transilvaniei cu România. După sute de ani de nedreptăți și umilinte, jugul rusinos al stăpânirilor străine pică de pe umerii trudiți ai unui popor batjocorit în țara lui, care până acum niciodată n-a gustat din cupa libertății. Îndelunga așteptare

se sfârșeste și visul se împlineste atât pentru națiune, cât și pentru vajnicul luptător, protopopul I. Teculescu, care este ales senator al Cercului de Alba Iulia, în primul parlament al României¹²³.

Semnătura lui I. Teculescu figurează pe toate actele decizionale ale Marii Uniri. Iată conținutul actului prin care unul dintre membrii C.N.R. este mandatat să participe la M.A.N. de la 1 Decembrie 1918:

“Credential,

Dl. Dr. Camil Velican avocat locuitoriu în Alba Iulia (Com. Alba inferioară: prin aceasta se îndreptătește a reprezenta ca delegat ales cercul electoral din Alba Iulia, la Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Alba Iulia, la 20 novembre 1918

*Semnează Ioan Teculescu, președinte”*¹²⁴.

Camil Velican, colaborator foarte apropiat al lui Ioan Teculescu, va deveni începând cu 4 decembrie 1918, primul primar român ales al orașului Alba Iulia¹²⁵. Aceiași amănunt îl menționează și istoricul N. Josan, într-una din numeroasele sale lucrări dedicate Unirii¹²⁶.

Implicarea preotimii în elocutitiorele evenimente din toamna și iarna anului 1918-1919, este exprimată în procente însemnate. Pe lista celor 89 de președinți ai Consiliilor Naționale Române din 1918-1919, în orașele și satele montane ale județului Alba, 18 erau preoți, iar 3 protopopi. În fruntea listei se afla Ioan Teculescu, protopop ortodox de Alba Iulia¹²⁷.

La 1 Decembrie 1918, apare primul număr al ziarului *Alba Iulia*, subintitulat *“Organ al proclamării unității naționale”*, tipărit în modesta tipografie locală a lui Francisc Schaser, cu specificarea că era un număr *“ocazional”*. Ziarul, întocmit în cursul zilei de 30 noiembrie și tipărit chiar în noaptea din ajunul Adunării, cuprindea și impresionantul cuvânt de *“bun venit”*, adresat zecilor de mii de participanți prezenți la festivități, de către protopopul ortodox Ioan Teculescu, președinte al C.N.R. Alba: *“Din umbra durenților ferecate - se arată în acest patetic cuvânt - se înalță chiotul de bucurie al Dreptății, așteptată de o mie de ani. Voința națională care cu atâta putere zvâcnește astăzi în toate păturile românești, în cele de sus ca și în cele de jos, ba poate în cele de jos mai mult ca în cele de sus, e chemată azi să arate că ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pe o clipă noi avem să înfăptuim pe o veșnicie. Când un neam întreg gândește un singur gând și inimile a milioane de suflete palpită de o singură simțire, oare este putere omenească care să-i poată sta*

împotriva? Chiar de ar exista o astfel de putere vrăjmasă, înaintea voinței suverane a milioane de suflete înfrățite într-un singur suflet și o singură simțire, trebuie să se închine. Mândră cetate! Spre tine se îndreaptă acum sufletul neamului nostru înreg, mânat de conștiința că zidurile tale istorice, au fost sortite de Dumnezeu, și acum, ca și altădată, ca din ele să rasune glasul biruitor al dorințelor românești”¹²⁸ În cadrul C.N.R. Alba, a activat și Horea Teculescu, fiul protopopului¹²⁹.

Credenționalele asociațiilor învățătoaresti Galați și Presaca, din Cercul electoral reun. înv. gr. ort. Abrud, județul Alba de Jos, pentru adunarea națională constituantă a poporului român din Ardeal și Ungaria, datate: Alba Iulia la 22 noiembrie 1918, poartă semnătura președintelui Ioan Teculescu și a secretarului Matei Morusca¹³⁰.

La 29 decembrie 1918 st.v., Adunarea deputaților și Senatul ratifică Legea asupra Unirii Transilvaniei, Banatului, Crisanei, Sătmăruului și Maramureșului cu vechiul Regat al României. Raportor al proiectului de Lege era părintele Nicolae Ivan, iar președinte al Comitetului delegaților care au prezentat la Senat proiectul a fost părintele Ioan Teculescu¹³¹.

Prezentăm mai departe câteva documente de arhivă din perioada cât au funcționat Consiliile Naționale Române, legate de activitatea părintelui Ioan Teculescu.

D1. După ce în 2 noiembrie 1918, se constituie C.N.R. Alba, în data de 4 nov., Consiliul emite un Convocator către populație prin următorul anunț intitulat:

“Frați români,

“Din încredințarea Comitetului Național Român din loc. prin prezenta vă invit a lua parte la adunarea care se va ține în Curtea Școlii române greco-catolice din Alba Iulia Lipoveni, marți 5 noiembrie 1918 la 2 ore d.a. cu următoarea ordine de zi:

1. Deschiderea Adunării;

2. Constituirea unui comitet care să fie încredințat a face toate măsurile de lipsă în interesul susținerii ordinei și pentru toate trebuințele locale;

3. Propuneri eventuale”

Actul este semnat de cei doi protopopi, Ioan Teculescu și Vasile Urzică, precum și de către ceilalți membri¹³².

D2. “Protocol,

Luat în ședința filialei Comitetului Naț.

Român din Alba Iulia ținută la 10 noiembrie st.n. 1918, d.a. la 2 h și 30 min., fiind de față membrii I. Teculescu, Dr. I. Marciac, Dr. A. Fodor, Virgil Vlad și Dr. Rubin Pațiția.

Punct 1) Membrul A. Fodor propune ca Comitetul să pretindă ca magazinele de bucate să treacă în conducerea românilor, aflându-se că nu se face împărțirea în mod drept. Se primește, se va comunica în scris prin (...) Dr. I. Marciac.

Punct 2) Tot membrul Dr. A. Fodor propune ca să se afle oameni cari pentru a nu se trece cu vederea faptele celorlalți, să le observe și comunice. Se primește.

Punct 3) Tot membrul Dr. A. Fodor propune a se felicita capii Antantei cari au lucrat mai mult pentru mântuirea noastră. Se amână până va veni solia de la Arad.

Punct 4) Tot membrul A. Fodor propune să se formeze un cor, ceea ce se primește și se hotărăște să se înființeze.

Punct 5) (...) Se face apoi observarea, că într-un loc al orașului ar fi postate mitraliere, să se aducă la cunoștința consiliului militar care se va îngriji să se înlăture.

Punct 6) Să se aducă la cunoștința gardei naționale ungare formarea gardei noastre.

Punct 7) Membrul Dr. A. Fodor propune să se formeze un curs de limba franceză. Se caută conducător.

Nemăifiind alte chestii de discutat și propus ședința se încheie la orele 4 și 15 minute.

Semnează Ioan Teculescu

Dr. Rubin Pațiția”¹³³.

D3. “Convocare.

Membrii Consiliului Național din localitate sunt poștiți a se prezenta azi p.m. la 3 ore la locuința președintelui pentru a li se comunica unele acte sosite de la adresa comitetului nostru.

Alba Iulia 11 nov. 1918

Semnează Ioan Teculescu,

președ. plus 6 membrii”¹³⁴.

D4. Probabil că în urma convocării de mai sus s-au luat hotărârile ce vor fi consemnate în următorul

“Proces-verbal

Încheiat în ședința filialei Alba a C.N.R., în prezența președintelui și a 5 membrii în care s-au luat în discuție și s-a hotărât asupra următoarelor probleme: răspuns la salutul adresat în scris către Consiliul Național maghiar din localitate; predarea telegramii filialei din Blaj a C.N.R. consiliului militar local pentru a lua măsurile necesare; îndepărtarea jandarmeriei din Comitat în

urma incidentelor de la Berghin unde au murit mai mulți oameni; arondarea teritoriului comitatului de comun acord cu celelalte filiale ale C.N.R. din vecinătate; transferarea unor eventuali soldați sau voluntari români aflați în garda națională maghiară la garda română; stabilirea ca toate telegramele și dosarele filialei să se adreseze lui Virgil Vlad; stabilirea numărului de gardisti după numărul locuitorilor orașului pe naționalități și înaintarea unui protest către C.N. maghiar local care a înarmat băieți și alte persoane care nu au făcut miliția¹³⁵.

Procesul-verbal este semnat de către președinte (Ioan Teculescu n.n.) și de către patru membri ai consiliului.

D5. Datorită dezordinii produse în timpul revoluției române din Transilvania. În toamna anului 1918, s-au petrecut și unele acte antisociale. Dorind să stopeze, sau să limiteze măcar, astfel de lucruri nedorite și dăunătoare, C.N.R. Alba dă următorul comunicat intitulat:

“Ordin către toți!

Comitetul Național Român din Alba Iulia, aflând cu durere, că în unele comune din ținutul nostru s-ar fi făcut jafuri și furături de averi, prin aceasta provocăm pe toți, cari din nesocotință ca creștini, și din lipsă de simț ca cetățeni de ordine au făcut atari fapte rușinoase ca fără amânare să aducă înapoi avutul înstrăinat, căci despre acela se va ține înseamnăre și dacă de bună voie nu-l va înapoia mai târziu cu rușinarea și pedepsirea cea mai aspră a lui și a familiei lui, totuși va trebui să se despăgubească jaful făcut. Oamenii buni! Socotiți că prin prada nesocotită de astăzi se face risipă neîenată în averea obștească, ceea ce va aduce mai târziu în iarnă lipsa și foametea tuturor, ca pedeapsă a călcării ponței sfinte, care ne spune că: «Ce tie nu-ți place - altuia nu face!»

*Alba Iulia, noiembrie 1918*¹³⁶

D6. Cu ocazia Anului nou (1919), C.N.R. Alba, prin oficiul telegrafic din localitate, trimite obișnuitele telegrame de felicitare către Rege și primul ministru Brătianu. Din motive neelucidate, acestea nu ajung la București ci la Budapesta. Pentru îndreptarea acestei greșeli C.N.R. Alba expediază următorul text către:

“On. Consiliu Dirigent Sibiu

În 13 ian. st.n. 1919, Consiliul Național din Alba Iulia deopotrivă cu corporațiunile orașului au predat oficiului telegr. din loc. dătinutele telegrame din ocazia noului an 1919, pentru a le putea transmite la București (Maj. Sale regelui și premierului Brătianu) pe care însă oficiul telegr.

din loc. nu le-a trimis la București ci la Budapesta. În 18 ian. st.n., oficiul telegr. a trimis Consiliului Național răspunsurile aici alăturate despre aceea în care ne face cunoscut că oficiul telegrafic nr. 24 din Bp. în urma lipsei de legături cu București nu poate transmite telegramele.

*Aducând aceasta la cunoștința On. C. Dir. îl rugăm să binevoiască deși tardiv a transmite telegramele alăturate la destinațiunea lor ca să nu se pară că locuitorii celei mai istorice cetăți a românilor s-a uitat de datorința sfântă de a-și manifesta sentimentele lor de libertate față de regele lor și de consilierii lui*¹³⁷.

D7. În dorința unei cât mai reușite primiri la Alba Iulia a generalului francez Berthelot, regimentul 5 Vânători, expediază cu nr. 577, către Comitetul Național Alba Iulia, următorul text spre a-l face public:

“Cu onoare vă rugăm să binevoiți a aduce la cunoștința populației din localitate că domnul general francez Berthelot cu începere de la 26. XII. 918 (st.n.) va întreprinde o călătorie prin Transilvania. În ziua de Marti, 31 dec. (st.n.), dl. general francez va trece la ora 22 în orașul Cluj unde va sta șase ore; la 1 Ianuarie ora 19 la Sibiu, deci în acest interval trece prin Aiud - Alba Iulia.

În consecință, când vă vom înștiința cu ora trecerii prin Alba Iulia vă rugăm să binevoiți a pune în vederea populației și notabilităților orașului, spre a i se face o cât mai frumoasă primire.

*1918 luna decembrie, ziua 17*¹³⁸

Într-adevăr, la 1 ianuarie 1919, generalul Henri Mathias Berthelot, urmând trascul dinainte stabilit, ajunge la Alba Iulia, unde cu o lună în urmă se înfăptuise Marea Unire. Se dă strălucire acestei vizite prin cuvântul de bun venit rostit de către protopopul Ioan Teculescu în calitate de președinte al C.N.R. Alba, care spune printre altele: *“Azi când nobila noastră soră Franța, își trimite pe marele și ilustrul ei reprezentant ca să ne viziteze în persoană, ne simțim oarecum sfioși și uluiți de marea onoare ce ni se face*¹³⁹. Puternic miscat de entuziasma primire, generalul își exprimă la rândul său bucuria de a *“călca și vorbi în acest oraș istoric”,* și, de a privi *“același soare pe care l-a văzut strălucind Mihai Viteazul”.* În cuvântul său, gloriosul general Berthelot¹⁴⁰, fericit de succesul misiunii sale în România reiterează: *“Ani de-a rândul am fost tovarășul și prietenul nedespărțit al poponului român, care în numele dreptății sfinte a luptat cu îndârjire în contra nedreptății aristocratice și răpitoare (...). Aproape doi ani*

am petrecut în mijlocul poporului român, l-am văzut luptând cu îndârjire la Mărășești, pecetluindu-și cu sângele propriu viitorul de aur pe care acum îl trăiește”¹⁴¹.

7. Activitatea ecumenică (relații interetnice și cu alte culte)

Pana destoinică a unui biograf de vocatie, reușește să surprindă în culori și nuanțe extrem de exacte și de concludente, calitățile interumane pe care protopopul Ioan, și mai apoi Episcopul Justinian Teculescu, le etala în raporturile cu naționalitățile și confesiunile conlocuitoare.

După datina acelor vremuri, dinainte de 1918, când un slujitor al bisericii trebuia să acopere întreaga gamă de probleme socio-naționale și ecleziale, *“făcându-se tuturor toate”*, părintele I. Teculescu *“s-a îngrijit atât de enoriașii săi din Alba Iulia, cât și de cei din satele protopopiatului. Tocmai de pe urma activității sale preoțești, în Alba Iulia era respectat și de străini”*¹⁴². Desigur că străinii din orașul unirii, Alba Iulia, în acele vremuri nu prea puteau fi decât ungurii, eterna piatră de poticneală a românilor transilvăneni. Grăitoare sunt în acest sens, cuvintele țaranului Florea Cosma din Gârbău, către nobilul Szent-Pal, din toamna anului 1784: *“Țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească și în scurtă vreme vă și scoatem noi de aici”*¹⁴³.

Avându-se în vedere că la Alba exista o episcopie ungurească puternică, protopopul Ioan Teculescu *“era considerat adeseori ca un episcop”*, înainte de a fi. În timpul vizitelor canonice la parohii sau la școlile confesionale, era primit cu multă nerăbdare, vreme de 22 de ani fiind *“străjerul națiunii sale în cetatea Alba Iulia”*¹⁴⁴.

Arhimandritul Iuliu Scriban, în recenzia făcută cărții lui I. Teculescu, spune că problemele înfățișate și cuvintele sunt rânduite *“cu atâta înțelepciune, cu atâta adevăr și bun simț”*, încât, fără îndoială *“și ungurii care le vor fi citit nu vor fi putut spune că nu are dreptate”*¹⁴⁵.

Caracterizând activitatea lui Justinian Teculescu de la Ismail, precum și raporturile sufletești și profesionale care s-au creat între el și păstorii săi, Iuliu Scriban, care-l cunoștea bine, remarcă: *“Om străin de Eparhia Ismailului, cu toată deosebirea câtă poate fi între un slujitor bisericesc de peste munți și unul din Basarabia, din pricina unei vieți bisericesti atât de deosebite de la unii la alții, totuși s-au înțeles atât*

*de bine! Episcopul Justinian a fost nu se poate mai iubit de toți slujitorii eparhiei, de toți preoții și creștinii”*¹⁴⁶.

Dăruit de Dumnezeu cu însusiri sufletești atât de nobile, și cu o putere de înțelegere atât de cuprinzătoare, I. Teculescu avea capacitatea să stingă din fașă orice impulsuri de natură să tulbure pacea și buna înțelegerea între oameni: *“Când sufletul este bun - notează Scriban - când omul este inimos te înțelegi și de neam străin de a-i fi, cum ne-am înțeles cu Antim Ivireanu, care nu era român; dar încă din același neam”*¹⁴⁷.

Natura irenică a lui I. Teculescu, trăsătură specifică ecumeniștilor de vocatie, este pregnant înfățișată în coloanele *Telegrafului Român*, cu ocazia instalării la 10 aprilie 1923, în scaunul de Episcop al Armatei Române cu sediul la Alba Iulia. Momentul festiv este considerabil onorat cu prezența, atât de către confesiunile, cât și de către etniile orasului. *“Am văzut strânsă într-un mănunchi important - scrie Telegraful Român - pătura intelectuală a diferitelor confesiuni și naționalități (subl.n.), precum și pe reprezentanții breslelor și funcționarii lor de toate gradele, cari cu totii erau uniți într-o singură urare de bine în fața episcopului armatei noastre”*¹⁴⁸.

Pentru a cinsti memoria celei mai importante personalități din Covasna, în 1995, la împlinirea a 130 de ani de la nașterea lui I. Teculescu, românii din localitate au propus organizarea *“Zilelor Teculescu”*, în perioada 1-5 noiembrie. Cu această ocazie s-au lansat mai multe inițiative menite să-i sporească imaginea și să-i dea importanța binemeritată marelui ierarh. Redăm în continuare câteva dintre acele inițiative, care între timp s-au și materializat: înființarea *Asociației Cultural-Creștine “Justinian Teculescu”*; ridicarea unui bust al episcopului; și două realizări menite să stabilizeze sau chiar să îmbunătățească relațiile interetnice și interconfesionale din localitate și anume: schimbarea numelui Liceului Kőrösi Csoma Sándor în Liceul “Teculescu-Kőrösi”, precum și: atribuirea numelui *“Justinian Teculescu”* unei străzi importante din oraș¹⁴⁹.

Încheiere

Episcopul Justinian Teculescu s-a stins surprinzător din viață, după o foarte scurtă stare de boală, la data de 16 iulie 1932, într-un spital din Brașov.

“Blândul și huncul Episcop Justinian al Cetății Albe, a trecut către Domnul - notează Arhim. Scriban - când nimenea nu se aștepta fiindcă

nimeni nu știa că ar fi bolnav; când totuși îl stiam în putere și fahnic, socotindu-l încă pe mulți ani cârmuitor sufleteș în Basarabia de la Dunăre. odată ziarele de la 18 iulie au umplut lumea cu știrea cu totuși uluitoare, că bunul episcop o pășit spre alte drumuri”¹⁵⁰. Am citat cuvintele triste ale unui mare teolog, care l-a cunoscut bine pe defunct, de nenumărate ori apreciindu-i statura, personalitatea dar și scrisul.

Trăind o viață tumultuoasă, angajată pe multiple fronturi, nu și-a făcut răgaz pentru îngrijirea sănătății. Beneficiind de o constituție fizică robustă, s-a socotit imun față de virusii ascunși, care în chip nevăzut rodeau la rădăcina falnicului copac de munte, născut la Covasna, miraculoasa stațiune ce vindecă toate bolile, îndeosebi pe cele de inimă. Datorită nenumăratelor atribuțiuni cu care viața l-a însărcinat și onorat, a ignorat miracolul de la Covasna, precum și sintagma evanghelică: *“Doctore, vindecă-te pe tine însuși”*.

Fiind un om în care ardea simțul datoriei față de turmă, principiul *“mai fericit a da decât a lua”* i s-a părut o călăuză mai nimerită și mai pe măsura firii sale de îndrumător și luminător al națiunii în fruntea căreia a fost rânduit.

În ziua de 16 iulie 1932, a plouat cu lacrimi în Covasna, Brașov, Râșnov, Alba Iulia și Ismail, locuri marcate de Înalta prezentă a unuia dintre slujitorii cei mai dedicați misiunii la care a fost chemat.

Telegrame nesfârșite, pornite din toate colțurile pământului românesc reîntregit, și de la toate nivelurile, curgeau spre Covasna, purtând cu ele expresia dragostei față de nebiruitul ierarh, dar și părerile de rău pentru o lumină stinsă prematur, care nu va mai străluci pe bolta ortodoxiei românești.

Având în față multimea mesajelor ce cuprind sentimentele de compasiune exprimate familiei îndoliate, care cu greu se putea mângâia, ne poartă gândul la textul Evangheliei întâia care spune: *“Glas în Rama s-a auzit,*

plângere și tânguire multă; Rahela plângea pe fiii săi și nu voia să se mângâie pentru că nu mai sunt” (Mt. II,18), dar și la reflecțiile înțeleptului Solomon: *“Ca umbra de trecătoare este viața noastră și sfârșitul ei e fără înapoiere, că s-a pecetluit și nimeni nu mai vine înapoi”* (Înt. lui Solomon I, 5).

Cel mai în măsură să-i schițeze un tablou cât mai fidel și mai autentic Episcopului Justinian este secretarul său de la Ismail, cel ce i-a fost un foarte apropiat colaborator: *“O comoară de înțelepciune și de experiență, dobândite într-o viață publică de aproape 50 de ani. Slujitor profund credincios al lui Hristos și al Sfântului Său Altar. Ostaș mândru al neamului românesc, otelit și călit în lupta dâră pe care acesta fusese nevoit s-o poarte în Ardeal, veacuri de-a rândul fără încetare, în contra tendințelor stăpânirii maghiare de a-i înăbuși și distruge. Părinte iubitor și educator model al celor 7 copii cu care Dumnezeu îl dăruise”*¹⁵¹.

Slujba înmormântării a fost săvârșită marți, 19 iulie, de câțiva ierarhi printre care Dr. Ioan Stroia, succesorul său la Episcopia Armatei, P.S. Arhiercu V. Stan, vicar la Sibiu, P.S. Vasile Pocitan, vicar și locțiitor la Hushi, fiecare dintre ei rostind cuvântări adecvate. După coborârea în mormânt a rămășițelor trupesti, valuri masive de credincioși, preoți și ierarhi, în semn de adânc respect față de luminatul episcop, au coborât pe la izvorul *“Porumbeilor”*, una din slăbiciunile adormitului, despre care susținea că are însusiri miraculoase. În momentele de relaxare trăite la Covasna, avea obiceiul să viziteze în fiecare dimineață acest izvor, care îl reconforta prin frumusețea de vis a cadrului natural în care se găsea.

După dogoarea unei zile de euptor, peste mormântul reavăn al nemuritorului ierarh, se lasă încet prima inserare, după care, altele și altele, îi vor strămuta înecetul cu înecetul, numele și chipul, din viață în istorie.

Drd. Petru Pinca

Note

1. ILIE TUDOR, *Vindecați-vă mîna la Covasna*, în *Revista Formula As*, an XI, nr. 38 (483) din 24 sept. - 1 oct. 2001, pag. 6.
2. IOAN LĂCĂTUSU, *Episcopul Justinian Teculescu în Personalități din Covasna și Harghita*, Cluj-Napoca, 1998, pag.151; idem *Episcopul Justinian Teculescu militant pentru unitatea națională a românilor*, în *Aptum* XXXI, 1994, pag. 407-408.
3. *Telegraful Român*, nr. 88 din 7/20 dec.1921.
4. *Telegraful Român*, anul LXXI nr. 35 din 25 aprilie (8 mai) 1923.
5. În mod cert data morții lui V.Saftu este gresit redată de către autori. Data reală este 6 aprilie 1922, informație pe care am preluat-o nemijlocit din *Gazeta Transilvaniei*, din 7 aprilie 1922 (a doua zi după moartea lui Saftu).
6. GHEORGHE NICOLIESCU, GHEORGHE DOBRESCU, ANDREI NICOLIESCU, *Preoți în tranșee 1941-1945*, Fundația General Gusă, pag. VIII; *Telegraful Român* nr. 25-27, din 23 martie 1923, pag.10; M. PĂCURARIU, *200 de ani de învățământ teologic la Sibiu, (1786-1986)*, Sibiu 1987, pag. 95.
7. *Gazeta Transilvaniei* din 7 aprilie 1922.
8. *Ibidem*
9. GEORGE JURIBITĂ, *Buletinul Episcopiei Cetății Albe - Ismail*, nr.8, an IX, august 1932. Buletinul apărca lunar.
10. PR. IOSIF RUSU, *Episcopul Justinian Teculescu în Îndrumător pastoral I*, Alba Iulia, 1977, pag. 253; ARHIHM. IULIU SCRIBAN, *Moartea Episcopului Justinian al Cetății Albe*, în B.O.R. seria III. Anul L. nr.9 (618) septembrie 1932, pag. 609; IOAN LĂCĂTUSU, *Personalități ...*, pag. 151.
11. GEORGE JURIBITĂ, *op. cit.*, pag. 3.
12. IOSIF RUSU, *op.cit.*, pag. 253; IULIU SCRIBAN, *op.cit.*, pag. 609; *O personalitate marcantă a spiritualității românești din Covasna, Justinian Teculescu (1865-1932) în Plai mioritic covășnean*, nr. 1, iunie 2002, pag. 4.
13. PR. IOSIF RUSU, *op.cit.*, pag. 253.
14. E. R. ROSCA, *Monografia Seminarului Teologic Pedagogic "Andreian", al Arhiepiscopiei grort. din Transilvania Sibiu 1911*, pag. 158.
15. GEORGE JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 3-4.
16. *Plai mioritic ...*, pag. 4.
17. PR. IOSIF RUSU, *loc.cit.*, pag. 254.
18. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag.4.
19. *Ibidem*.
20. M. PĂCURARIU, *Dictionarul Teologilor Români*, Ediția a II-a, Editura Enciclopedică, Bucuresti, 2002, pag. 488; idem *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în B.O.R. an XCIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1975, pag. 352.
21. Nu am detaliat bogata gamă de activități ale lui I. Teculescu, desfășurată la Alba Iulia ca protopop și episcop, nici cele din perioada petrecută la Ismail, deoarece toate acestea se vor regăsi mai amplu tratate în subcapitolele următoare.
22. Ioan Lăcățușu indică cifra 10 (copii), în ambele izvoare pe care le-am citat anterior, *Personalități din Covasna...*, pag.152; idem *Episcopul I. Teculescu, militant...*, pag. 408; G. Jurchită, în *Buletinul...*, pag. 9, indică cifra 7. Posibil ca trei copii să fi murit înainte de anul 1910, când rămâne văduv.
23. *Telegraful Român*, nr. 49-50, An LXI, Sibiu, marti 8/21 mai 1918.
24. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 9-10.
25. M. PĂCURARIU, *Cărurari sibieni de altădată*, Editura Dacia Cluj Napoca, 2002, pag. 541.
26. Ministerul Culturii și Cultelor, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, IOAN ȘERBAN, DORIN GIURGIU, IONEL MIRCEA, NICOLAE JOSAN, *1918 - 85 de ani - 2003, Dicționarul personalităților Unirii*, Editura Altip Alba Iulia, 2003, pag. 145.
27. GALA GAI ACTION, *Curentul din 1 august 1932*; G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag.32.
28. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag.10.
29. *Ibidem*, pag. 4.
30. *Ibidem*
31. *Ibidem*, pag. 5.
32. *Telegraful Român*, nr. 35 din 25 aprilie/8 mai 1923.
33. B.O.R., An 41/1923, nr. 7, iulie, pag. 321.
34. Comandor (r) DR. AURIL P. NICOLIESCU, *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopii militanți*, în Colecția *Revista de istorie militară*, (4)-1996, *Armata și Biserica*, editie coordonată de Comandor ILIE MANOLE, Bucuresti. 1996, pag. 178; B.O.R., An 41, nr. 7, iulie 1923, pag. 322.
35. ILIE MANOLE ȘI ANDREI NICOLIESCU, *Studiu introductiv la cartea Preoți în tranșee 1941-1945*, pag. VIII-IX; *Anuarul ofițerilor activi ai Armatei Române pe anii 1926/1927*, Bucuresti, 1926, pag. 678-679.
36. *Revista de istorie militară (R.I.M.)*(4) ..., pag. 179.
37. GH. NICOLIESCU, GH. DOBRESCU, ANDREI NICOLIESCU, *op.cit.*, pag. VII.
38. *Telegraful Român*, nr. 38, 11/24 mai 1921.
39. *Telegraful Român*, nr.62, 6/19 august 1921.
40. B.O.R., An 42, nr.12 (525) decembrie 1924, pag. 747.
41. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente și corespondență*, Sibiu 1987, pag. 23; M. PĂCURARIU, *Listele cronologice...*, pag. 352; idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, E.I.B.M.B.O.R., Bucuresti, 1994; IULIU SCRIBAN, *Moartea Episcopului Justinian Teculescu al Cetății Albe* în B.O.R., An L. Nr. 9, sept. 1932, pag. 610; G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag.8; ILIE SANDRU, VALENTIN BORDA, *Un om pentru istorie. Patriarhul Miron Cristea*, Casa de editură Petru Maior Tîrgu-Mureș, 1998, pag. 146-147.
42. Arhivele Naționale Alba, *Protocolul de Eshibite al Protopopiatului de Alba Iulia pe anul 1901* - original.
43. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 5.
44. *Telegraful Român*, nr. 88 din 7/20 decembrie 1921.
45. *Ibidem*.
46. *Ibidem*.
47. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 5.
48. Rubrica "Știri" din B.O.R., An 43, nr. 1 (526) ian 1925, pag. 63.
49. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 5-6.
50. Arhivele Naționale Alba, *Fond Protopopiat Ort. Rom.1909, Protocol Eshibite*, Nr. poz. 137 (manuscris original)
51. GRIGORE N.POPESCU, *Preotimea română și întregirea neamului - temute și lagăre* - vol. II, 1940, pag. 19; M. PĂCURARIU, *Politica statului ungar față de biserică românească din Transilvania 1867-1918*, Sibiu 1986, pag. 129 și 265; DR. SEBASTIAN ȘANCA, *Contribuția preotimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului(1916-1918)*, Cluj 1925, pag. 142.
52. CONSTANTIN AIOANEI, CRISTIAN TRONCOTĂ, *Contra "Armatei negre a călugărilor și călugăritelor"* în *Magazin istoric*, Anul XXX - Nr. 1 (346) ianuarie 1996, pag. 3.
53. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 6.
54. *Telegraful Român*, Nr. 35, 25 aprilie /8 mai 1923.
55. G. JURIBITĂ, *op.cit.*, pag. 32; TEODOR P. PĂCĂSCU, *Fotografii ortodoxe*, Bucuresti 1930.

56. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 7.
57. GIL NICOLESCU, GIL DOBRESCU, ANDREI NICOLESCU, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari. 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000, pag. 354.
58. *Telegraful Român* nr. 33-34 din 27 aprilie (10 mai) 1924.
59. *Ibidem*.
60. *Ibidem*.
61. *Ibidem*.
62. *Ibidem*.
63. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente și corespondență*, Sibiu, 1987, pag. 23.
64. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 8-9.
65. B.O.R., An 43, nr. 11(536) nov. 1925, pag. 719.
66. B.O.R., An 43, nr.9 (534) sept. 1925, pag. 549.
67. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 9.
68. *Ibidem, op. cit.*, pag. 11-12.
69. *Ibidem*, pag. 12.
70. *Ibidem*
71. *Telegraful Român*, Anul LXXI, Nr. 35, 25 aprilie (8 mai 1923).
72. M.PĂCURARIU, *200 de ani...*, pag. 129.
73. *Ibidem*, pag. 230.
74. *Ibidem*, pag. 229.
75. *Revista Teologică*, An I, Nr. 1, ian. 1907 (copertă).
76. I. LĂCĂRUSU, *Justinian Teculescu...* în *Apulum XXXI*, 1994, pag. 408.
77. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar 1867-1918. După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, pag. 369.
78. Victor Mihályi de Apsa (†1918)
79. preot ortodox în Brașov - Vechiu
80. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Românii din Transilvania...*, pag. 370
81. *Telegraful Român*, An LXXI, nr. 35, din 25 aprilie. (8 mai 1923).
82. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 31; G. GAIACUON, *Curentul* din 1 august 1932.
83. *Ibidem*.
84. *Telegraful Român*, nr. 89 din august 1908.
85. *Ibidem*.
86. *Ibidem*.
87. I. LĂCĂRUSU, *Personalități...*, pag. 153.
88. IULIU SCRIBAN, *Moartea Episcopului...*, pag. 609.
89. I. SCRIBAN, *Episcopul Justinian Teculescu, "Pentru neam și lege". Cuvântări și predici*, Sighisoara, 1931, în B.O.R., Anul L, nr. 2, (611) februarie 1932, pag. 171.
90. *Ibidem*, pag. 171-172.
91. *Ibidem*, pag. 172.
92. *Ibidem*.
93. *Ibidem*, pag. 172-173.
94. *Ibidem*, pag. 173.
95. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 33-34, cf. B.O.R., nr. 9, sept. 1932.
96. G. JUREBITĂ, pag. 37-38; cf. *Luminătorul*, nr. 14-15, iulie-august 1931.
97. *Telegraful Român*, An LXXX, nr. 53 din 23 iulie 1932.
98. Celelalte personalități ale Bisericii noastre de care Goga n-a prea încăput, sunt printre alții Mitropolitul Bălan, Patriarhul Miron Cristea și chiar Roman Ciorogariu, viitor Episcop la Oradea.
99. *Roman Ciorogariu (1852-1937)*, Editura Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, 1981, pag. 338.
100. *Ibidem*
101. *Revista Teologică* a apărut la Sibiu între ianuarie 1907-iunie 1916. Redactorul ei era Nicolae Bălan. A reapărut în 1921.
102. IOAN TECULESCU, *Predică în duminica a V-a a Păresimilor*, în *Revista teologică*, nr. 4. Anul I. 1907, pag. 159-165.
103. *Roman Ciorogariu, op.cit.*, pag. 338.
104. I. TECULESCU, *loc. cit.*, pag. 165.
105. *Ibidem*.
106. *Ibidem*.
107. *Ibidem*, pag. 166.
108. *Ibidem*.
109. *Ibidem*, pag. 167.
110. *Ibidem*, pag. 168.
111. *Roman Ciorogariu, op.cit.*, pag. 338.
112. *Ibidem*.
113. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Preotul în Biserică, în lume, acasă*, Sibiu, 1996, pag. 137-138.
114. *Ibidem*, pag. 138.
115. IOAN ȘERBAN, DORIN GIURGIU, IONELA MIRCEA, NICOLAE JOSAN, *1918 - 85 de ani - 2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Editura Altip, Alba Iulia, 2003, pag. 145.
116. MIRCEA PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altă dată*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2002, pag. 541.
117. *Ibidem*.
118. NICOLAE COLAN, *Amintiri în Miropolia Ardealului* Anul XI, nr.7-8, iulie-august 1966, pag. 469-474.
119. *Telegraful Român*, nr. 48-49 din 4 iulie 1925, pag. 6.
120. IOSIF RUSU, *art.cit.*, pag. 254; *Plai mioritic...*, pag. 6.
121. I. LĂCĂRUSU, *Episcopul Justinian Teculescu militant...*, pag. 408; cf. L. ARBORE, *Episcopul Justinian Teculescu din Covasna în Cuvântul nou*, nr. 638 din 13 iunie 1992, pag. 3 și nr. 739 din 3. 11.1992, pag. 3.
122. ȘTEFAN PASCU, *Făurirea statului național unitar român*, vol.II, Editura Academiei R.S.R., București, 1983, pag. 95; TR. POPA, *Amintiri din revoluția din 1918*, în *Alba Iulia*, 11. nr. 24 din 20 mai 1929, pag. 7-8.
123. G. JUREBITĂ, *op.cit.*, pag. 6-7.
124. Ministerul Culturii și Cultelor, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *România 85 (1918-2003). Documente ale Marii Uniri*, Editura Altip, Alba Iulia, 2003, pag. 34
125. *Ibidem*
126. N. JOSAN, *Cărturarii județului Alba în slujba Unirii Transilvaniei cu România*, în *Apulum*, XXXVII/2, Alba Iulia, 2000, pag. 189-190.
127. IDEM, *Românii din munții Apuseni de la Horea și Avram Iancu la Marea Unire din 1918*, Editura Altip, Alba Iulia, 2001, pag. 429-430.
128. IDEM, *Cărturarii județului Alba...*, pag.192-193; *Idem*, *Marea Unire în paginile "Unirii" în Unirea de Alba Iulia*, vineri 28 noiembrie 2003, pag. 4; IOAN BĂSCĂ, *Izvoare de mare valoare și autenticitate: "Unirea" din Blaj 1918 și "Alba Iulia - organ al proclamării unității naționale" în Presa noastră*, 1988, 32, nr. 11-12, pag. 59-61; IULIE ȘANDRU, VALENTIN BORDA, *Un om pentru istorie, Patriarhul Miron Cristea*, Casa de editură Petru Maior Târgu Mureș, 1998, pag. 110;
129. *Apulum XXXIX*, 2002, pag. 536; V. POPEANGĂ, *Scoala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, 1974, pag. 199.
130. N. JOSAN, *Românii din munții Apuseni...*, pag. 419; *Documentele Unirii - 1918 la Români, Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918, vol. X*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, pag. 48.
131. *Documentele Unirii - 1918...*, vol.X, pag. 386.
132. Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Alba, Fond C.N.R. Alba, Dosar nr. 3/1918, o filă.
133. DGAS Filiala Alba, Fond C.N.R. Alba Iulia, Dosar nr. 6/1918
134. *Ibidem*, Dosar nr.7/1918.
135. *Ibidem*, Dosar nr. 8/1918, o filă.

136. *Ibidem*, Dosar nr. 34/1918, o filă, original tipărit.
137. *Ibidem*, Dosar 178/1919 o filă.
138. *Ibidem*, Dosar 101/1918.
139. CONSTANTIN I. STAN și IOAN SERBAN, *Călătoria generalului Henri M. Berthelot în Transilvania și Banat (decembrie 1918-ianuarie 1919) în Apulum XXXVII/2*, 2002, pag. 176; *Alba Iulia II*, nr. 5 din 7 ianuarie 1919 (articolul *Generalul Berthelot la Alba Iulia*)
140. Henri Mathias Berthelot (1861-1931) general francez, șef al Misiunii Militare Franceze în România (1916-1918); inspector general în Armata Română (din noiembrie 1916). A detinut această funcție 18 luni.
141. C. STAN și I. SERBAN, *Călătoria generalului...*, pag. 176.
142. G. JUREBITA, *op.cit.*, pag. 29.
143. *Lupta pentru dezrobirea politică și socială a românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea în C.C. GIURESCU, Istoria Românilor, vol.III*, Editura ALL Educational București, 2000, pag. 283.
144. G. JUREBITA, *op.cit.*, pag. 29.
145. IULIU SCRIBAN, *Pentru teamă și pentru Lege în B.O.R.* 2/1932, pag. 172.
146. IDEM, *Moartea Episcopului Justinian al Cetății Albe în B.O.R.* nr. 9, sept. 1932, pag. 608.
147. *Ibidem*
148. *Telegraful Român*, nr. 35 din 25 aprilie (8 mai) 1923.
149. *Plai Mioritic Covăsnean...*, pag. 4
150. IULIU SCRIBAN, *Moartea Episcopului...*, pag. 608.
151. G. JUREBITA, *op.cit.*, pag. 1-2.

Bibliografie

1. *Biblia*, Editia Sf. Sinod, 1968.
2. Academia Română, *Istoria Românilor, vol. VIII*, Edit. Enciclopedică, Buc., 2003.
3. *Anuarul ofițerilor activi ai Armatei române pe anii 1926/1927*, București, 1926.
4. *Apulum XXXI*, 1994.
5. *Apulum XXXIX*, 2002.
6. *Apulum XXXVII/2*, 2000.
7. *Apulum XXXVIII/2*, 2001.
8. ARBORI LUMINIA, *Episcopul Justinian Teculescu în Covasna*, în *Cuvântul nou*, nr. 638 din 13 iunie 1992 și nr. 739 din 3.11.1992.
9. Arhivele Naționale Alba, *Protocolul de Eshibite al Protopopiatului Alba Iulia pe anul 1901*.
10. BĂSCĂ IOAN, *Izvoare de mare valoare și autenticitate "Unirea" din Blaj 1918 și "Alba Iulia - Organul al proclamării unității naționale"* în *Presa noastră*, 1988, 32, nr. 11-12.
11. *Buletinul Episcopiei Cetății Albe - Ismail*, nr. 8, An IX, august, 1932.
12. COLAN NICOLAE, Mitropolit, *Aminiri în Mitropolia Ardealului*, An XI, nr. 7-8, iulie-august, 1966.
13. Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Alba, *Fond Consiliul Național Român Alba Iulia*, Dosar nr. 3/1918.
14. D.G.A.S., Fond C.N.R. Alba Iulia, Dosar nr. 6/1918.
15. *Ibidem...*, Dosar nr. 7/1918.
16. *Ibidem...*, Dosar nr. 8/1918.
17. *Ibidem...*, Dosar nr. 34/1918.
18. *Ibidem...*, Dosar nr. 101/1918.
19. *Ibidem...*, Dosar nr. 178/1919.
20. *Documentele Unirii - 1918 la români - Unirea Transilvaniei cu România, Dec. 1918, vol. X*, Editura Stiințifică și Enciclopedică București, 1989.
21. Episcopia Ortodoxă Română Oradea, *Roman Ciorogariu (1852-1936)*, Oradea, 1981.
22. GALA GALACTION, *Curentul din 1 august 1932*.
23. *Gazeta Transilvaniei* nr. 78 din 7 aprilie 1922.
24. GIURĂSCU CONSTANTIN C., *Istoria Românilor, vol.III*, Editura ALL Educational, București, 2000.
25. JOSAN NICOLAE, *Cărturarii județului Alba în slujba Unirii Transilvaniei cu România în Apulum XXXVII/2*, Alba Iulia, 2000.
26. IDEM, *Români din Munții Apuseni de la Horea și Avram Iancu la Marea Unire din 1918*, Editura Altip Alba Iulia, 2001.
27. IDEM, "Marea Unire" în paginile "Unirii" în *Unirea din 28 noiembrie 2003*.
28. IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna și Harghita*, Cluj Napoca, 1998.
29. *Luminătorul*, Revista Mitropoliei Basarabiei, nr. 14-15 din iulie-august 1931.
30. *Magazin istoric*, An XXX, nr. 1(346) ianuarie, 1996.
31. Ministerul Culturii și Cultelor, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *România 85 (1918-2003): Documente ale Marii Uniri*, Alba Iulia, 2003.
32. NICOLESCU GIL., DOBRESCU GIL., NICOLESCU ANDREI, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000.
33. IDEM, *Preoți în tranșee 1941-1945*, Fundația General Stefan Gusa.
34. PASCU ȘTEFAN, *Făurirea Statului Național Unitar Român, vol. II*, Editura Academiei R.S.R., București, 1983.
35. PĂCĂSCU P. TEODOR, *Fotografii ortodoxe*, București, 1930.
36. PĂCURARIU MIRCEA, *Cărturari sibieni de altădată*, Editura Dacia Cluj Napoca, 2002.
37. IDEM, *Dictionarul Teologilor români*, Ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Enciclopedică București, 2002.
38. IDEM, *200 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-1986*, Sibiu, 1987.
39. IDEM, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol.III*, EIBMBOR, București, 1984.
40. IDEM, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în B.O.R., An XCIII, nr. 3-4, martie-aprilie, 1975.
41. IDEM, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania 1867-1918*, Sibiu, 1986.
42. PENTELESCU AUREL Comandor(r), Jr., *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopi militari în Colecția Revista de istorie militară (4)1996, Armata și Biserica*, Ediție coordonată de Comandor ILIE MANOLE, Buc., 1996.
43. *Plai Mioritic Covăsnean, Foate de cultură și spiritualitate* editată de Asociația cultural-creștină Justinian Teculescu, Covasna, An I, nr. 1 din 16 iunie 2002.
44. PLAMĂDEALĂ ANTONIE, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente și corespondențe*, Sibiu, 1987.
45. IDEM, *Preotul în biserică, în lume, acasă*, Sibiu, 1996.
46. IDEM, *Români din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar 1967-1918, După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986.
47. POPA TRAIAN, *Aminiri din revoluția din 1918 în Alba Iulia II*, nr. 24 din 20 mai 1929.
48. POPLANGA VASILE, *Scoala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru Unire*,

București, 1974.

49. POPESCU N. GRIGORE, *Preotimea română și întregirea neamului - Temnite și Lagăre - vol.II*, București, 1940.

50. ROSCA E. R., *Monografia Seminarului Teologic-Pedagogic "Andreian" al Arhiepiscopiei gr.ort. din Transilvania*, Sibiu, 1911.

51. RUSU IOSIF PR., *Episcopul Justinian Teculescu în Îndrumător Pastoral I*, Alba Iulia, 1977.

52. SCRIBAN IULIU, *Moartea Episcopului Justinian Teculescu al Cetății Albe* în B.O.R., An L. nr. 9, sept. 1932.

53. IDEM, *Pentru neam și pentru Lege* în B.O.R. nr. 2/1932.

54. ȘANCA SEBASTIAN DR., *Contribuția preotimii române din Ardeal la războiul pentru reîntregirea neamului (1916-1919)*, Cluj, 1925.

55. ȘIAN I. CONSTANTIN ȘI ȘERBAN IOAN, *Călătoria generalului Henri Mathias Berthelot în Transilvania și Banat (decembrie 1918-ianuarie 1919) în Apulum XXXVIII/2*, Alba

Iulia, 2001.

56. SANDRU IULIE, BORDA VALENTIN, *Un om pentru istorie, Patriarhul Miron Cristea*, Casa de Editură Petru Maior Târgu Mureș, 1998.

57. ȘERBAN IOAN, DORIN GIURGIU, IONELA MIRCU A. NICOLAE JOSEF, *1918 - 85 de ani - 2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Editura Altip, Alba Iulia, 2003.

58. TECULESCU IOAN, *Predică la Duminica a V-a din Paresimi în Revista Teologică*, An I. nr. 4, Sibiu, 1907.

59. *Telegraful Român* numerele: 89/august 1908; 49-50 din 8/21 mai 1918; 38 din 11/24 mai 1921; 62 din 6/19 august 1921; 88 din 7/20 decembrie 1921; 35 din 25 aprilie-8 mai 1923; nr. 33-34 din 27 aprilie (8 mai) 1924; 48-49 din 4 iulie 1925; 53 din 23 iulie 1932;

60. TUDOR IULIE, *Vindecați-vă inima la Covasna*, în *Formula Aș*, An XI. nr. 38(483) din 24 septembrie - 1 octombrie 2001.

Abstract

Bishop Justinian Teculescu (1865-1932): Pages of his Life and Activity

The study, which contains the biography of Bishop Justinian Teculescu, born in Covasna, in year 1865, highlights his administrative, pastoral - missionary, cultural - theological, national - patriotic and ecumenical activity, carried on as Archpriest of Alba Iulia, Bishop of the Romanian Army and of the Cetatea Albă and Ismail Bishopric from Basarabia.

In 1901 the Bishopric of Sibiu named Ioan Teculescu, former teacher and priest in Râșnov, archpriest in the city of the Great Union. In the 20 years he fruitfully served the church "*the archpriest of Alba Iulia managed to become the most distinguished and most active of all archpriests of the Transylvanian Bishopric, as well as one of the most lively fighters and defenders of Romanian spirit*". Thanks to the remarkable results obtained as priest and archpriest, and as well to his firm personality, in the autumn of 1922, at the age of 58, at the suggestion of the Saint Synod, he was named the first active bishop of the Romanian Army, according to the 1286 Decree. Beginning with the 24th of December 1924 he moved to the Cetatea Albă - Ismail Bishopric from Basarabia. Bishop Justinian Teculescu died surprizingly, after very short sufferings, on the 16th of July 1932. He was buried in his native place, Covasna.

Justinian Teculescu - primul Episcop al Armatei Române

Documente Inedite

Oferim circuitului științific un set de 15 documente, extrase și pregătite pentru tipar din Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Aceste documente privesc hirotonirea întru arhiereu a protopopului de Alba Iulia Ioan Teculescu, ales episcop al Armatei Române cu titlul *"de Alba Iulia"*, fiind astfel primul episcop înscăunat în funcțiunea de Inspector al clerului militar, cu gradul de general de brigadă, asimilat conform Legii privitoare la organizarea clerului militar, adoptată în anul 1921¹.

Nu avem știință dacă documentele selectate de noi și oferite circuitului științific au mai fost tipărite, în forma lor integrală, până în prezent. Noi le socotim inedite, cu rezerva de rigoare.

Deși cele 15 documente prezentate de noi vorbesc de la sine despre alegerea protopopului de Alba Iulia, Ioan Teculescu, ca episcop al armatei, precum și despre hirotonirea sa ca arhiereu, sunt necesare câteva explicații/precizări despre Episcopia Armatei, despre procedura alegerii, hirotonirii întru arhiereu, investirea și instalarea Episcopului Justinian Teculescu, inclusiv despre personalitatea sa deosebită. De asemenea, pe baza documentelor selectate de noi, se impun câteva precizări privitoare la alegerea Episcopului Justinian Teculescu ca episcop eparhial de Cetatea Albă și Ismail, în decembrie 1924, la nici doi ani de la instalarea sa ca Episcop al Armatei Române, cu titlul *"de Alba Iulia"* și sediul la Alba Iulia - Cetatea Încoronării.

Documentele sunt prezentate cronologic, în ordinea emiterii lor. S-au adăugat documentele 16 și 17, deja tipărite, care întregesc imaginea la investirea Episcopului Justinian Teculescu ca episcop al Armatei, în 31 martie 1923.

*

Atât în războiul din anii 1877-78, pentru dobândirea independenței de stat a României, cât și în războiul din anii 1916-1919, pentru întregirea Neamului Românesc, asistența religioasă a ostașilor armatei române - de la soldat la general - s-a asigurat prin *"preoți de armată"*, adică prin preoți mobilizați în acest scop și care au însoțit trupele pe front, fiind alături de ostași permanent, chiar în primele tranșee în fața inamicului. În războiul din anii 1916-1919,

spre exemplu, au fost mobilizați 253 de preoți care au însoțit trupele pe front, puși sub ascultarea protopopului Constantin Nazarie, profesor universitar la Facultatea de teologie din București². Dintre aceștia, 24 de preoți au fost dați dispăruți (morți sau prizonieri) și 6 preoți răniți³. Generalul Constantin Prezan afirma: *"Preoții si-au făcut mai mult decât datoria, și este o cinste pentru cler, care alături de ostași, a dat mai mult decât i-am cerut noi pentru țară și neam"*⁴.

În amintitul război din anii 1916-1919, rolul preotului, alături de ostași, s-a dovedit extrem de benefic, ca învățător și îndrumător al acestora, nu numai ca oficiar al unor trebuințe religioase (spovedanie, împărtășanie, înmormântare etc.). Potrivit unui document din epocă, vremea ostășiei, armata, *"trebuie să fie nu numai o școală de viteză și de îndeplinire de datorie către Patrie și Tron, ci și o școală de luminare și moralizare, din care soldatul să se întoarcă la cămin îmbunătățit sufletește și moralmente, ca astfel ostășia să devină și să fie privită ca o misiune vrednică de invidiat"*⁵. În același document se preciza: *"O astfel de activitate, cu caracter instructiv și moralizator, nimeni nu o poate desfășura cu mai multă competență și potriveală ca preotul, care, prin chemarea sa, este Apostol al luminii și moralității"*⁶.

Așa se face că, după încheierea ostilităților, s-a pus problema instituționalizării preoților de armată, adică crearea în structurile Armatei Române a unui corp de preoți militari activi, permanenți, asimilați corpului ofițeresc, cu grade militare corespunzătoare. Drept urmare - chestiune practic necunoscută în istoriografie - în sesiunea Sf. Sinod din 12 iunie 1920, Mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei *"citește raportul privind la memoriul Î.P.S. Sale și la acela prezentat de P.S. Arhiereu Ipolit, din partea Prezidiului Consistoriului din Cernăuți, pentru organizarea clerului de armată"*⁷. Același document (sumarul sesiunii Sf. Sinod) mai consemnează: *"În urma discuției, se aprobă: 1) Sf. Sinod cu plăcere constată necesitatea organizării clerului de armată, și 2) Atât memoriul prezentat de Î.P.S. Mitropolit al Moldovei, cât și al Prezidiului Consistoriului din Cernăuți, care s-au acceptat de Sf. Sinod, să fie*

încredințate Î.P.S Mitropolit al Moldovei, care este ales de Sf. Sinod ca delegat ca să lucreze împreună cu Onor Minister de Război la rezolvarea acestei chestiuni”⁸.

Este lesne de sesizat cum, în problema organizării clerului militar, ca structură distinctă a Armatei Române, în acei ani după Marea Unire din 1918, Sfântul Sinod a afirmat inițiativa ca fapt firesc, conform cu atribuțiunile sale misionare. Mai mult, prin acțiunea energicului Mitropolit al Moldovei Pimen Georgescu (1853-1934; mitropolit: 1909-1934) această inițiativă a fost dusă la bun sfârșit, fiind legiferată de către corpurile legiuitoare ale României întregite, în actul normativ *“Legea privitoare la organizarea clerului militar”*, votată în Senat la 8 iulie 1921 cu cincizeci de voturi contra unu, și de Adunarea Deputaților la 19 iulie 1921, cu una sută șapte voturi contra două, sancționată de Regele Ferdinand I la 20 iulie 1921, prin Înaltul Decret nr. 3378⁹. Consiliul de Miniștri, în sesiunea de la 16 aprilie 1924, a aprobat Regulamentul pentru punerea în aplicare a legii privitoare la organizarea clerului militar, sancționat ulterior de Regele Ferdinand I. O nouă lege pentru organizarea clerului militar a fost adoptată în anul 1937, abrogându-se legea publicată în *Monitorul Oficial* la 6 august 1921¹⁰. Cu unele modificări, această lege a fost în vigoare până la 22 august 1948, când Episcopia Armatei a fost desființată de regimul comunist¹¹.

În amintita Lege privitoare la organizarea clerului militar se stipula: *“Art. 1 - Se admit în cadrele armatei, pentru necesitățile confesionale și ale dezvoltării sentimentului religios, preoți militari activi, de orice rit. Ei vor fi numiți prin decret Regal în baza unui concurs”*¹². Și încă: *“Art. 5. - Inspectorul clerului militar va fi un arhiereu, membru al Sf. Sinod, ales dintre candidații recomandați de Sf. Sinod în înțelegere cu ministrul de război și care va fi numit episcop militar prin decret Regal. El va purta titlul de «Episcop de Alba Iulia». Episcopul militar va avea o jurisdicție dublă, una spirituală și alta administrativă. Atribuțiile sale, fixate prin regulamentul legii, din punct de vedere administrativ, le va exercita asupra întregului cler militar: inclusiv preoții, pastorii, rabinii, imamii, din întreaga armată. Atribuțiile din punct de vedere spiritual le va exercita numai asupra preoților de rit greco-oriental”*¹³.

Imediat după adoptarea legii, Sf. Sinod a propus Ministerului de Război cei patru candi-

dați pentru postul de Inspector al clerului militar. Ministerul de Război (ministru: general Ioan Răscanu) a admis pe protopopul de Brașov Vasile Saftu, militant de seamă a românilor brasoveni pentru Marea Unire din 1918. Urma ca să fie hirotonit întru arhiereu. Decesul său, în aprilie 1922, de o boală necrutătoare, a împiedicat acest fapt¹⁴. Ca urmare, s-a purces la o nouă procedură: Sf. Sinod a propus patru candidați Ministerului de Război, iar acesta, prin adresa nr. 37507 din 30 decembrie 1922 către Sf. Sinod, a înștiințat alegerea protopopului de Alba Iulia, Ioan Teculescu, solicitând hirotonirea sa întru arhiereu (doc. 1), fapt care s-a și petrecut la 5/18 martie 1923 (doc. 5). Între timp, au fost preparativele acestui important moment: tunderea în monahism la mănăstirea Hodos-Bodrog, de lângă Arad, sub numele de Justinian, ipopsifierea, scrierea Mărturisirii de credință etc. (doc. 2,3,4).

După hirotonirea întru arhiereu cu titlul de *“Episcop de Alba Iulia”* și Inspector al clerului militar, Sf. Sinod prin adresa nr. 29 din 19 martie 1923 a cerut *“întărirea”* prin Înalt Decret Regal al Episcopului Justinian Teculescu (doc. 7), fapt concretizat prin Î.D.R. nr. 1286 din 27 martie 1923 (doc. 6).

După hirotonirea întru arhiereu au urmat două importante momente: investirea regală din 31 martie 1923 (doc. 9, 10, 11, 12, 16 17) și instalarea la Alba Iulia - Catedrala Încoronării, ca Episcop al Armatei și Inspector al clerului militar (cu gradul de general de brigadă asimilat, conform Legii privitoare la organizarea clerului militar, art. 4). Cuvântarea rostită de Episcopul Justinian Teculescu la investirea sa de la Palatul Regal arată între altele, constientizarea faptului că este *“cel dintâi episcop al scumpei și vitezei noastre armate”*, precum și a faptului că *“având experiența îndelungată a creșterii poponului în această direcțiune (preot paroh la Râsnov în anii 1894-1901, iar în anii 1901-1922, preot și protopop în Alba Iulia, total 28 de ani - n. n), “cu tot zelul și iubirea o voi aplica și continua de azi înainte și între ostașii tăriei, ca fi ai aceluia popor”*¹⁵.

Deși împrejurările au făcut ca să păstorească doar un scurt timp clerul militar și ostașii Armatei Române, Episcopul Justinian Teculescu a lăsat în urma sa câteva fapte memorabile: a rânduit resedința Catedralei Încoronării de la Alba Iulia ca sediu al Episcopiei Armatei și al Episcopului militar; a rânduit prima promoție de preoți militari activi, prin concurs, conform legii, hirotezind în funcția de pro-

topop al clerului militar pe preotul Ioan Dăncilă, care a slujit până la pensionare, în 1944, în această calitate; a redactat, cu sprijinul preoților militari și a membrilor Sf. Sinod, Regulamentul pentru punerea în aplicare a legii privitoare la organizarea clerului militar, adoptat în formă definitivă de Sf. Sinod în sedința din 2 aprilie 1924, precum și, ulterior, de organele în drept: Ministerul de Război, Consiliul de Miniștri etc.¹⁶

Printre marile acțiuni cu caracter național întreprinse au fost: punerea pietrei de temelie a Mausoleului de la Mărășești, alături de Mitropolitul Moldovei și Sucevei Pimen Georgescu (6 august 1923); organizarea instituției Eroul Necunoscut (Soldatul Necunoscut) și aducerea rămășițelor pământești ale acestuia de la Mărășești la București, precum și înhumarea lor în Parcul Carol¹⁷.

Prin Înaltul Decret Regal nr. 920 din 8 martie 1923, au fost înființate noi Episcopii Constanța, Hotin și Cetatea Albă - Ismail (doc. 6). La 29 martie 1923 a fost ales Episcop de Cetatea Albă - Ismail preotul profesor universitar la Facultatea de Teologie din Cernăuți Nicolae Catlăreiu (după hirotonirea întru arhiepiscop Nectarie), care a fost instalat/înscăunat la 20 mai 1923, pentru ca la 7 noiembrie 1924 să fie ales Arhiepiscop al Cernăuților și

Mitropolit al Bucovinei (instalat la 10 noiembrie 1924), unde a păstorit până la moarte (1935). Așa se explică vacantarea scaunului Episcop al Cetatea Albă - Ismail, cu sediul la Ismail, și alegerea de către Sf. Sinod a Episcopului Armatei, Justinian Teculescu în acest post, la 17 decembrie 1924 și instalarea la Ismail la 21 decembrie 1924, unde a păstorit timp de șapte ani până la moarte¹⁸. Chiar în decembrie 1924(?), un ziar din Ismail publica biografia noului păstor al preotimii și poporului din cuprinsul eparhiei Cetatea Albă - Ismail, *"care a venit să-i lumineze și să-i conducă pe calea mântuirii"*.

Când a trecut la cele vesnice, la 16 iulie 1932, într-un sanatoriu din Brașov, Episcopul Justinian Teculescu avea 67 de ani. Vârsta patriarhală nu i-a fost dat să o atingă. Sunt anul acesta, la 1 noiembrie, 140 de ani de la nașterea sa. Binecuvântată să-i fie în veci amintirea!

În scaunul Episcopiei Militare de la Alba Iulia i-a urmat protopopul de Sibiu, Ioan Stroia (1865-1937; episcop militar: 1925-1937), iar acestuia Arhimandritul Partenie Ciopron (1896-1980) de la Catedrala Mitropolitană din Iași, care a păstorit la Alba Iulia în anii 1937-1948 (când s-a desființat Episcopia Armatei) și în anii 1962-1978 ca episcop eparhiot al Romanului și Husilor, cu sediul la Roman¹⁹.

Dr. Aurel Pentelescu,
Dr. Gavril Preda

Anexe

Anexa 1. 1922 decembrie 30.

Adresa Ministerului de Război către Mitropolitul Primat - Președintele Sfântului Sinod, Miron Cristea.

Ministerul de Război
Serviciul Personalului
Biroul VII Cler
Nr. 37507
30 dec. 1922

Înalt Prea Sfințite,

Dintre cei patru candidați, recomandați de Sf. Sinod prin adresele nr. 110 și 294/1922 pentru ocuparea postului de inspector al clerului militar, cu onoare aducem la cunoștința Înalt Prea Sfinției Voastre că s-a ales Prea Cuceritul Protopop Ioan Teculescu de Alba Iulia.

Pentru care, respectuos Vă rugăm, Înalt Prea Sfințite, să binevoiți a dispune îndeplinirea cuvenitelor forme legale spre a fi hirotonisit în arhiepiscop Părintele Protopop Ioan Teculescu, potrivit Art. 5 din Legea clerului militar, după care acest Minister fiind sesizat, va întocmi Înalt Decret Regal pentru numirea Prea Sfinției Sale ca Inspector al Clerului Militar, cu titlul de "Episcop de Alba Iulia".

General de divizie,
ss/Mărdărescu

Înalt Prea Sfinției Sale
Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Primat - Președintele Sfântului Sinod.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923-1926, f. 3.

Anexa 2. 1923 ianuarie 10/28

Adresa Sfântului Sinod către Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului.

Sf. Sinod

Nr. 2 / 1923 ianuarie 10/28

Înalt Prea Sfintite.

Din nou am plăcută ocazie să Vă aduc la cunoștință că dintre cei patru candidați propuși de Sfântul Sinod la postul de episcop militar respectiv de inspector al clerului militar, s-a desemnat (în text: designat) Prea cucernicul protopop Ioan Teculescu al Alba Iuliei.

Vă rog a-i aduce aceasta la cunoștință cu îndrumarea să între cât mai curând în emul monahal, apoi să se prezinte înaintea Noastră spre a primi îndrumările necesare privitoare la facerea preparativelor necesare pentru hirotonirea întru arhiercu, precum îngrijirea de locuință, odăjdi arhieresti etc., ca după hirotonire să-și poată ocupa imediat postul

Primiți Vă rugăm Înalt Prea Sfintite ale Noastre întru Hristos frățești îmbrățișări.

Presedinte, Mitropolit Primat,

ss/Miron Cristea

Î.P.S. Sale

Î.P.S Mitropolit Dr. Nicolae Bălan al Ardealului etc.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhierci, dosar nr. 23/1923-1956. f. 2.

Anexa 3. 1923 martie 4/17.

Proces verbal privind săvârșirea iposiliciei pentru ridicarea la treapta arhieriei a Arhimandritului Justian Teculescu.

Proces Verbal

Anul una mie nouă sute douăzeci și trei, luna martie ziua 4/17, în urma alegerii făcută de Sf. Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române, pentru locul de Episcop al clerului de armată, în persoana Prea Cucernicului Protopop Ioan Teculescu al Alba Iuliei, subscrisi membri ai Sfântului Sinod, invitați fiind de către Înalt Prea Sfintul Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Primat al României și Presedinte al Sf. Sinod D.D. Miron, adunându-ne în Catedrala Sf. Mitropolii din București, după săvârșirea serviciului divin de seară, am făcut forma bisericească a iposiliciei pentru ridicarea la înalta treaptă a arhieriei a susnumitului, astăzi Prea Cuviosul Arhimandrit Justinian Teculescu, carele are a se hirotoni mâine duminică 5/18 martie 1923 în treapta de arhiercu - episcop al Clerului Armatei, cu titlul de Alba Iulia.

Dreptcare am subseris acest act spre știință.

ss/Nicodem [Munteanu] al Husilor

ss/Platon C. Ploiesteanul, locotenent Episcop al Dunării de Jos

ss/Evghenie Pitesteanu

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhierci, dosar nr. 23/1923-1926. f. 13.

Note: 1.Text manu de cancelarie.

Anexa 4. 1923 martie 5/18.

Mărturisirea de credință a Arhimandritului Justinian Teculescu, candidat de arhiercu.

[Mărturisire de credință]

Eu, smeritul Arhimandrit Justinian Teculescu, din mila lui Dumnezeu candidat la înalta treaptă de Arhiercu, Episcop al clerului Armatei cu titlul de Alba Iulia, cu a mea mână mai înainte am rănduit:

Cred într-unul Dumnezeu, tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute (în text: văzutele tuturor și nevăzutele);

Și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, care din Tatăl s-a născut mai înainte de totii vecii. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl prin care toate s-au făcut;

Care (în text: carele) pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s-a pogorât din cer și s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria (în text: Maria Fecioară) și s-a făcut om;

Și s-a răstignit pentru noi în zilele lui Pontiu Pilat (în text: în zilele lui Pilat din Pont) și a pătimit și s-a îngropat;

Și a înviat a treia zi după Scripturi.

Și s-a suit la ceruri și sade de-a dreapta Tatălui;

Și iarăși va să vie, cu mărire, să judece vii și morții, a Căruia împărăție nu va avea sfârșit;

Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, care (în text: carele) din Tatăl purcede, acela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, care (în text: carele) a grăit prin proroci;

Întru una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică;

Mărturisesc un Botez întru iertarea păcatelor;

Aștept învierea morților;

Și viața veacului ce va să fie. Amin.

Dupa acestea, recunosc și primesc și cele șapte sfinte Sinoade, care s-au adunat și au lucrat pentru întărirea asezămintelor și a credinței ortodoxe

Mărturisesc cu sufletul și cu mintea să păzesc câte canoane și câte asezăminte au întărit sfintii Părinți, care s-au aflat la cele șapte sinoade și toate sfintele asezăminte și învățături câte după vicinii s-au întocmit de sfintii Părinți, iar de câte s-au lepădat eu, mă lepăd și eu și toate câte au primit ei primesc și eu.

Și iarăși mai mărturisesc să păzesc pacea Discriții și în toată vremea vieții mele să nu gândesc asupra ei nimic împotriva

si cu totul să mă urmez si să mă supun învățăturilor si regulilor ci sub povătuirea Sfântului Sinod al sfintei Biserici autocefale ortodoxe române si a presedintelui său, Înalt Prea Sfintitul meu Stapân Arhiepiscopul si Mitropolitul Primat al României D.D. Miron Cristea, si mă lăgăduiesc cu mintea întreagă, cu dragoste si cu frica lui Dumnezeu a povătu si a învăta totdeauna pe dreptcredinciosii crestini în duhul sfintelor canoane si învățăturile Bisericii, si pe cât îmi va fi cu putintă să mă păzesc însumi curat de orice răutate, nedreptate si violenție, care formând în totul viata mea cu pomenitele canoane, asezăminte si reguli.

Eu, Justinian arhimandritul, din mila lui Dumnezeu candidat de arhieru, Episcop al armatei, cu titlul de Alba Iulia ales de Sf. Sinod, cu a mea mână am scris si am iscălit astăzi 5/18 martie anul mântuirii una mie nouă sute douăzeci si trei în Catedrala Sf. Mitropolii din Bucuresti.

ss/Justinian, arhimandrit

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923-1926, f. 16

Note: 1. Text olograf Justinian Teculescu

Anexa 5. 1923 martie 5/18

Act de hirotonire într arhieru a Arhimandritului Justinian Teculescu.

Regatul României

Act

Noi, Miron, Arhiepiscop si Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Primat al României si Presedinte al Sfântului Sinod, împreună cu P.P.S.S. Episcopi Nicodem al Husilor si Vartolomei al Râmnicului Noului Severin si PS Arhieru Evghenie Pitesteanul, săvârșind Sfânta Liturgie în biserica cu patronul Sf. Împărați Constantin si Elena, Catedrala Sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei, am hirotonit Arhieru, prin chemarea harului într sfântului si de viață făcătorului Duh pe Prea Cuviosul Arhimandrit Justinian Teculescu, ales de Sântul Sinod pentru locul de Episcop al Clerului de Armată, cu titlul de Alba Iulia.

Făcut si semnat în palatul Sf. Mitropolii din Bucuresti, astăzi duminică 5/18 martie, anul mântuirii una mie nouă sute douăzeci si trei.

ss/Miron, mitropolit primat

ss/Nicodem al Husilor

ss/Vartolomei al RNS

ss/Evghenie Pitesteanu

ss/Visarion al Argesului

Au fost de față.

ss/Pimen, Mitropolitul Moldovei si Sucevei

Delegatul Ministerului de Război,

ss/general Pujinski

ss/General (indescifrabil)

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923-1926, f. 14.

Note: 1. Text manu de cancelarie.

Anexa 6. 1923 martie 9.

Adresa Ministerului Cultelor si Artelor către Mitropolitul Primat Miron Cristea prin care se solicită ierarhi pentru noile eparhii Constanta Hotin si Cetatea Alba - Ismail

România

Ministerul Cultelor si Artelor

Directia Generală a Cultelor

Nr. 12 226

9 mart. 1923

Înalt Prea Sfintite,

Avem onoare a aduce la cunostintă Înalt Prea Sfintiei Voastre că prin Înaltul Decret Regal nr. 920 din 8 martie a. c., Majestatea Sa Regele (Ferdinand I - n. n) a binevoit a promulga legea prin care se înființează noile Episcopii: "Constanta", "Hotin" si "Cetatea Albă - Ismail", pentru care Vă rugăm să binevoiti a dispune cele de cuviință.

Primiti, Vă rugăm, Înalt Prea Sfintite, asigurarea deosebitei noastre consideratiuni.

Ministru,

ss/pentru/indescifrabil

Director,

ss/indescifrabil

Înalt Prea Sfintiei Sale

Înalt Prea Sfintitului Mitropolit Primat.

Presedinte al Sfântului Sinod.

Bucuresti.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 436.

Anexa 7. 1923 martie 19.

Adresa Sfântului Sinod către Ministerul de Război privind hirotonirea într arhieru a arhimandritului Justinian Teculescu.

Sf. Sinod

Nr. 29 / 1923 martie 19

D-lui Ministru de Război,

În urma adresei Dvs. nr. 37507/922, prin care Ne-ati adus la cunoștință că dintre cei patru candidați recomandați de Sf. Sinod pentru ocuparea postului de Episcop al armatei a fost ales P.C. Ioan Teculescu protopop de Alba Iulia.

Avem onoarea a Vă comunica că Prea Cucerencia Sa, după ce a fost mai întâi ridicat la rangul de Arhimandrit cu numele de Justinian Teculescu, în ziua de 5/18 martie 1923 a fost hirotonit întru arhieru cu titlul de Episcop al Clerului de Armată în Catedrala Sf. Mitropoliei din București.

Aducându-Vă la cunoștință cele de mai sus, Vă rugăm să binevoiti a mijloci întârirea sa prin Înalt Decret Regal.

Primiti etc.

[Mitropolit Primat.]

ss/Miron Cristea

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 5.

Note: 1. Text olograf (ciornă) Miron Cristea.

Anexa 8. 1923 martie 27.

Înalt Decret regal nr. 1286/1923 pentru numirea episcopului Justinian Teculescu în funcția de Inspector al clerului militar cu titlul de "Episcop de Alba Iulia".

Ferdinand I

Prin grația lui Dumnezeu și Voința națională

REGE AL ROMÂNIEI,

La toți de față și viitori sănătațe.

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la departamentul de Război sub nr. 48942 din 27 martie 1923

Am decretat și decretăm:

Art. 1 - Prea Sfințitul Justinian Teculescu se numeste pe ziua de 1 martie 1923, Inspector al clerului militar cu titlul de "Episcop de Alba - Iulia".

Art. 2 - Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul de Război este însărcinat cu executarea decretului de față.

Dat în București la 27 martie 1923

Ferdinand

Ministru de Război,

General de divizie (ss) Mărdărescu

Nr. 1286

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 24.

Note: 1. Copie dactilografiată, cu consemnarea manu:

"Pentru conformitate, șeful biroului 7 Cler, Preot Econ. G. Georgescu Silvestru".

2. Publicat în "Monitorul Oficial" nr. 281 din 28 martie 1923.

Anexa 9. 1923 martie 30.

Adresa Ministerului Cultelor și Artelor către Mitropolitul primat Miron Cristea privind investitura regală din data de 31 martie 1923.

România

Ministerul Cultelor și Artelor

Direcția Generală a Cultelor

Nr. 17 523

30 mart. 1923

Înalt Prea Sfințite,

În ziua de 31 martie 1923, fiind a se da investitura cerută de Art. 4 din legea Sinodală Prea Sfinților Arhieriei Visarion Puiu și Iacob Antonovici noii aleși Episcopi ai Eparhiilor Hotin și Dunărea de Jos, Precum și Prea Sfințitului Arhieru Justinian Teculescu, numit Inspector al Clerului Militar cu titlul de "Episcop de Alba Iulia", avem onoarea de a Vă înștiința despre această cu rugămintea să binevoiti a dispune a se aduce și la cunoștința Prea Cucerencilor membri ai Consistoriului Superior Bisericesc spre a fi de față la ceremonia ce se va face după alăturatul program.

În ceea ce privește pe Prea Sfinții membri ai Sf. Sinod, Prea Sfințiile lor au fost înștiințați de Minister.

Primiti. Vă rugăm, Înalt Prea Sfințite, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Ministru,

ss/Constantin Banu

Director,

ss/indescifrabil

Înalt prea Sfințici Sale

Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Primat.

Presedinte al Sf. Sinod si Consistoriului
Superior Bisericesc - Bucuresti.

* Arh. Sf. Sinod. fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 439.

Anexa 10. 1923 martie 30.

Adresa Mitropolitului Primat Miron Cristea către membrii Sfântului Sinod.

Sfântul Sinod

Nr. / 30 martie 1923

Înalt Prea Sfințiti,

Avem onoare a Vă încredința că mâine 31 martie curent va avea loc investitura noilor Episcopi: al Hotinului, al Dunării de Jos și al Armatei, și Vă rog să binevoiți a lua parte și Î.P.S. Voastre.

Totodată Vă rog ca după ce se va termina solemnitatea investiturii să ne întrunim în palatul Mitropolitan spre a ne rosti asupra hirotonirii întru Arhieriei a P.P.C.C. Ec[onom] Nic[olae] Cotlarciuc. Gh[eorghe] V. Niculescu și Ilie Teodorescu alesi episcopi de Marele Colegiu pentru eparhiile: Cetatea Albă - Ismail, Hotin și Constanța.

Presedinte, Mitropolit Primat,
Ss/Miron Cristea

Î.I.P.P. Membri ai Sf. Sinod

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 440.

Note: 1. Text olograf (ciornă) Miron Cristea.

Anexa 11. 1923 aprilie 1/14.

Gramata Mitropolitană și Sinodală pentru Episcopul Justinian Teculescu al Armatei Române.

Gramata

P.S. Episcop al Armatei Justinian Teculescu

Miron,

Din mila lui Dumnezeu și cu voința clerului și a poporului Arhiepiscop, Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Exarh al Plaiurilor, Primat al României și Locțiitor al Cezareei din Capadocia, presedinte al Sf. Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române etc.

Iubitului cler militar și iubiților noștri ostasi de toate gradele ai României întregite, har și pace de la Dumnezeu părintele din ceruri, iar de la Noi salutarea și binecuvântarea Noastră arhipăstorească.

Facem cunoscut tuturor celor cărora se cuvine, că Sf. Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, ca supremă autoritate bisericească din țară simțindu-se îndatorat a da o îngrijire deosebită și specială educației morale-religioase și naționale-vitejilor noștri ostasi români chemați să apere și pe viitor scumpă noastră patrie, la nevoie chiar cu jertfirea vieții lor și a menține, a cultiva și a oțeli însușirile cetățenesti și ostășesti ale armatei noastre, cu cari s-au distins ostasii români în tot cursul veacurilor trecute, precum și în timpul mai nou, în vremea marelui război din 1916-18, când spre mulțămirea Noastră și a tuturor bunilor români, clerul nostru detasat în serviciul armatei a fost la înălțimea chemării sale, îmbărbătând pe ostasi la lupte și dându-le pilda cea bună a iubirii și împlinirii datoriei către patrie până la jertfa propriei lor vieți, - a luat inițiativa (întrerupere de text) special în frunte cu un episcop al armatei ca inspector și îndrumător al acestui cler.

După războiul de întregire a scumpei noastre patrii și de unire a tuturor provinciilor române sub un singur sceptru al glorioșului nostru rege desrobitor Ferdinand I și conducătorii, Statului român, la propunerea Bisericii sale naționale, a considerat [de] trebuință să deie tineretului înrolat în armata română, prin clerul militar, o specială îngrijire sufletească care să corespundă vechilor tradiții bisericești și naționale, și aspirațiilor, din cari au izvorât virtuțile poporului român în trecut și - cultivând în întreaga armată un suflet unitar - să o ferească de toate curente străine, cari ar putea produce indiferențism față de pământul țării, necredință și porniri distructive.

În scopul acesta, corpurile legiuitoare au votat și M. S. Regele a sancționat "*Legea privitoare la organizarea clerului militar*"; publicată în *Monitorul Oficial* din 6 august 1921.

În conformitate cu art. 5 din această lege, Sf. Sinod a propus, prin alegere, patru candidați pentru înaltul post de inspector al clerului militar, cu titlul de "*Episcop de Alba Iulia*".

Dintre candidații recomandați de Sf. Sinod Onor Ministerul de Război, prin adresa nr. 37 507/1922, Ne-a făcut cunoscut că a fost numit și întărit de Majestatea Sa Regele Prea Cucernicul Ioan Teculescu, Protopop al Alba Iuliei din eparhia Clujului, Vadului și Feleacului. Premește acestea, nou numitul a intrat în cinul monahal în Sfânta Mănăstire Hodoș - Bodrog din eparhia Aradului, primind numele de Justinian, iar duminică 5/18 martie 1923 l-am hirotonit Noi întru Arhierie, asistat de P.S. Episcopi Nicodem al Hușilor, Vartolomei al Râmnicului Noul Severin și de Arhierie Evghenie Pitesteanul în Catedrala Sfintei Mitropolii din București, după ce mai înainte, în aceeași Catedrală, l-am fost ridicat la rangul de Arhimandrit. Astfel având darul de Arhierie, M. S. regele a binevoit să-i dea în ziua de 18/31 martie [1923], în fața tronului și în prezența Alteței Sale Carol, mostenitorul Tronului, și în fața tuturor înalților diriguitori ai Țării - clerici, militari și civili - tradiționala investitură Regală, predându-i-o cîrja episcopască, oferită (Regelui - n. n) de Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Primat.

Pe temeiul acestor forme legale, Noi, ca presedinte al Sf. Sinod dăm primului Episcop al Armatei Române P. S. Justinian Teculescu, carele și până acum s-a distins prin o activitate plină de zel și de virtuți meritorii pe tărâmul bisericesc și cultural-național, prin această gramată mitropolitană și sinodală și investitura canonică de Episcop al Armatei cu titlul de Alba Iulia, spre a îndeplini odată cu atribuțiunile duhovnicești și administrative, prevăzute în Legea de organizare a clerului militar și în

Regulamentul privitor la aplicarea acestei legi și însușirea și îndatorirea apostolică de a lucra cu toată râvnă și osârdia și cu toată dragostea care biruiește toate, și în deplin acord cu Sf. Sinod, pentru dezvoltarea și întărirea credinței și a sfintei iubiri de patrie a ostasilor români, ar conduce pe drumul virtuților cetățenești și militare, ca să fie buni și viteji apărători ai patriei și neamului, loiali și cei mai credincioși supuși ai gloriosului nostru Rege (Ferdinand I - n.n.) și a legiților lui urmași, și (întrerupere de text, aprox. 4-5 cuvinte) pavază și scutul nebiruit, la adăpostul căruia Ţara și Neamul să-și poată îndeplini misiunea sa spre binele și progresul poporului român și spre promovarea intereselor de civilizație și amicitie în Orientul European.

Totodată, recomandăm întregului eler al armatei și tuturor ostasilor români, buni și credincioși în ai patriei, ca să dea P.S. Episcop Justinian ascultare și supunere desăvârșită, considerându-l din al lor duhovnicesc părinte, spre a putea să-și îndeplinească după cuviință însemnata sa chemare care i s-a încredințat de Biserica, de Ţară și de Augustul nostru suveran.

Dată astăzi 1/14 aprilie anul mântuirii noastre nouă sute douăzeci și trei în palatul Sf. Sinod din București:

[Mitropolit Primat, Președinte al Sf. Sinod.]

Ss-Miron Cristea

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 6-7

Note: 1. Text olograf (ciornă) Miron Cristea, cu unele dificultăți de transcriere. Nu am depistat încă textul (final) dactilografiat al Grametei mitropolitane și sinodale.

2. Prima întrerupere de text vizează, desigur, inițiativa Sf. Sinod de a oferi armatei corpul preoților militari activi, pentru permanțizarea asistenței religioase, puși sub ascultarea unui episcop militar, membru de drept al Sf. Sinod.

3. A doua întrerupere în text nu a putut fi (încă) reconstituită.

Anexa 12. 1924 decembrie 19.

Adresa Ministerului Cultelor și Artelor către Mitropolitul Primat Miron Cristea privind investirea Episcopului Justinian Teculescu ca episcop al eparhiei Cetatea Albă - Ismail.

România

Ministerul Cultelor și Artelor

Direcțiunea Cultelor

Nr. 62.944 / 19 dec. 1924

Înalt Prea Sfințite,

În ziua de 20 decembrie [1924], ora 12, fiind a se da de către Majestatea Sa Regele (Ferdinand I-n.n.) în Palatul Regal din București investitura cerută de art. 4 din legea Sinodală, Prea Sfințitului Episcop Justinian Teculescu, nou ales Episcop al Eparhiei Cetatea Albă-Ismail, avem onoarea a vă încredința despre aceasta, rugându-vă să binevoiti a lua parte la această ceremonie, precum și a dispune a fi invitați și PPS.S. membri ai Sf. Sinod și PPC.C. membri ai Consistoriului Superior Bisericesc, aflați în Capitală.

Primiți Vă rugăm, Înalt Prea Sfințite,

asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Ministru,

ss. / Al.Lapedatu

Director General,

ss. indescifrabil

Înalt Prea Sfințitului

Mitropolit Primat, Președinte al Sf. Sinod

și Consistoriu Superior Bisericesc,

București.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 23.

Note: 1. Înregistrat la Sf. Sinod cu nr. 823/19.XII 1924.

2. Rezoluția Mitropolitului Primat: *"Se ia act și se invită PPS.S. membri aflați în capitală"*.

Anexa 13. 1924 decembrie (?)

Biografia P.S. Episcop Justinian Teculescu tipărită într-un ziar din Ismail.

Biografia P.S. episcop Justinian Teculescu

Pentru ca preoțimea și întreg poporul creștin din cuprinsul acestei de Dumnezeu păzite Eparhii să cunoască cu adevărat cine este noul păstor care a venit să-i lumineze și să-i conducă pe calea mântuirii, dăm mai jos câteva date și note biografice din care să reiasă personalitatea P.S. Episcop Justinian.

P.S. Justinian Teculescu s-a născut în anul 1865 noiembrie 1, în comuna Covasna, jud. Trei-Scaune, din părinți țărani. Școala primară, începută în comuna natală, a continuat-o la Brașov, unde a urmat și liceul românesc "Andrei Saguna", pe care l-a terminat în anul 1885, când a luat bacalaureatul.

Crescut de mic într-o atmosferă de caldă religiozitate inspirată de unchiul său Gherasim, fost superior al Sf. monastiri din Predeal și Atanasie, fost arhimandrit la Episcopia din Buzău, după terminarea cursului liceal a intrat la Institutul de teologie "Andrei Saguna" din Sibiu.

Terminând studiile teologice și pedagogice a funcționat ca învățător în com. Râșnov, de lângă Brașov, unde mai în urmă fiind ales ca paroh a rămas până în anul 1901, când a trecut ca protopop la Alba Iulia.

Atât ca învățător, cât și ca paroh și protopop a dezvoltat o activitate rodnică atât pe terenul bisericesc, cât și pe cel secolar și național.

În interval de 22 ani, cât a păstorit ca protopop s-au reparat și zidit din nou în cercul său (protopopiatul Alba Iulia - n.n.)

28 biserici și 18 școli. A stat în fruntea tuturor mișcărilor naționale, îndeosebi în anii războiului, conluărând ca președinte al Consiliului Național la marea adunare de la 1 Decembrie 1918 ținută în Alba Iulia, când Ardealul s-a unit cu patria mamă, și a fost apoi de față la luarea pe seama a tuturor instituțiilor de către stăpânirea românească.

La finele (în text: finea) anului 1922 fiind propus din partea Sf. Sinod ca Episcop al armatei și confirmat în această înaltă misiune de către M.S. Regele (Ferdinand I - n.n.), a intrat în cinul monahal, fiind tuns în mănăstirea Hodoșbodrog de lângă Arad. După aceasta, fiind hirotonisit ca arhiepiscop la Sf. Mitropolie din București la 1 aprilie 1923, a intrat în funcțiunea de Episcop al armatei, fiind astfel cel dintâi misionar al armatei noastre în treapta de episcop al ei.

În această funcțiune a stat până la 17 decembrie 1924, când a fost ales prin Marele Colegiu de Episcop al Cetății Albe - Ismail, primind în ziua de 20 decembrie 1924 investitura regală, iar în ziua de 21 aceeași lună a și fost instalat în Catedrala și reședința Episcopală din Ismail, luând astfel conducerea Episcopiei noastre ce i-a fost încredințată.

Pe teren literar s-a manifestat ca colaborator la diferite jurnale și reviste, scriind atât versuri, cât și în proză, tratate îndeosebi din domeniul teologiei pastorale.

În primul parlament al României Mari a fost ales ca Senator (de drept - n.n.) al cercului Alba Iulia.

Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 95.

Note: 1. Cup din ziar, în care se mai poate lectura următorul paragraf: "*În urmă M.S. Regele (Ferdinand I - n.n.) și A.S. Principele Moștenitor (Carol - n.n.) s-au întretinut cu Înalțul Prelat, cu Membrii Guvernului și persoane prezente, iar la ora 12.45 s-au retras, după care Înalțul Prelat a fost condus la Sfânta Mitropolie cu același ceremonial ca la venire*". Evident, paragraful citat se referă la ceremonia de investitură de la Palatul Regal din ziua de 20 decembrie 1924. În mod cert cupul din ziar este de la sfârșitul lunii decembrie 1924.

2. În josul paginii, tipărit: "*Roitman-Ismail*".

Anexa 14. 1925 martie 31.

Adresa Ministerului de Război către Patriarhul României, Miron Cristea, privind demisia Episcopului Justinian Teculescu din postul de Inspector al clerului militar, fiind ales și confirmat ca Episcop la Cetatea Albă și Ismail.

Ministerul de Război
Serviciul Personalului
Nr.10752 / 31 martie 1925

Înalt Prea Sfințite,

Avem onoarea a aduce la cunoștința Înalte Prea Sfințirii Voastre, că prin Înalțul Decret nr. 791 din 31 martie 1925, s-a primit demisia din postul de Inspector al clerului militar, cu titlul de "Episcop de Alba Iulia", a Prea Sfințitului JUSTINIAN TECULESCU, fiind ales și confirmat ca Episcop al Cetății Albe - Ismail, pe ziua de 1 ianuarie 1925.

Acest post rămâne vacant până la alegerea și investirea, conform legii și regulamentului, privitor la organizarea clerului militar, a unui nou Episcop militar, în care scop înaintăm 20 de exemplare din această lege.

Ministru de Război
General de Divizie,
ss. / Mărdărescu

Șeful Serv. Personalului,
Colonel,
s.s. / N. Negreanu

Înalt Prea Sfințirii Sale,

Înalt Prea Sfințitului Patriarh al României

D.D. Dr: Miron, Președintele Sfântului Sinod al Bisericii Române,
București.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 23/1923 - 1926, f. 17.

Anexa 15. 1925

Fisa biografică a Episcopului Justinian Teculescu din Arhiva Sfântului Sinod

Justinian Teculescu

S-a născut la 1 noiembrie 1865 în Covasna, jud. Trei-Scaune.

A urmat școala primară la Covasna și liceul la Brașov. După luarea bacalaureatului, în 1885, a trecut la Seminarul Teologic din Sibiu, pe care l-a absolvit în 1888.

Un timp a funcționat ca învățător în comuna Râsnov, lângă Brașov, apoi, în 1896, a fost hirotonisit preot pentru biserica acestui sat. În 1901 a fost ales protopop de Alba Iulia. În decurs de 22 de ani, ca protopop, a reparat și zidit 28 de biserici și 18 școli primare și secundare.

A fost un dărz luptător naționalist. Odată cu izbucnirea primului război mondial, casa protopopului Teculescu a devenit locul de întâlnire a preoților și învățătorilor din ținutul Alba Iulia, iar după intrarea României în război, ungurii stabiliseră felinarul de care avea să fie spânzurat popa Teculescu dacă românii ardeleni ar fi cutezat să se ridice contra stăpânirii ungurești. În toamna anului 1918, Teculescu, ajutat de câțiva ofițeri români a organizat gărzile naționale din Alba Iulia, fiind ales apoi președinte al Consiliului național din acest ținut.

În primul parlament al României întregite, protopopul Ioan Teculescu a fost ales senator de Alba Iulia, iar în toamna anului 1922, Sf. Sinod l-a desemnat episcop al clerului militar, primind investitura la 18 mai 1923.

Ca episcop al Armatei a funcționat un an și jumătate, în care timp a pus în aplicare Legea clerului militar, elaborând Regulamentul necesar. A prezidat, în calitate de Episcop al Armatei marea solemnitate din 14 - 17 mai 1923 de aducere a osemintelor Eroului Necunoscut din Mausoleul de la Mărășești, în Parcul Carol din București.

În 17 decembrie 1921 a fost ales episcop al Cetății Albe - Ismail, unde a păstorit 7 ani și jumătate până la 16 iulie 1932.

când a decedat la Sanatoriul de la Brasov. A fost îngropat la Covasna în cripta pe care singur și-a pregătit-o din vreme pentru veșnică odihnă.

A scris și publicat în diferite reviste și ziare versuri, articole și predici, din care o parte le-a adunat într-un volum, tipărit în anul 1931, cu titlul Pentru Neam și pentru Lege.

* Arh. Sf. Sinod, fond Arhieriei, dosar nr. 2/1925.

Note: 1. Text manu, autor neidentificat.

Anexa 16. 1923 martie 31

Cuvântarea Episcopului Justinian Teoculescu la investirea sa ca episcop al Armatei. Inspector al clerului militar, de către Regele Ferdinand - Palatul Regal, București

Sire,

Cu inima plină de sentimentul celei mai depline supunerii și loialități primese în acest mare și sublim moment, cărja pe care Majestatea Voastră mi-o predă, ca simbol al puterii și datoriei de păstorire sufletească, mie, celui dintâi episcop al scumpei și vitezei noastre armate. Și cum bine știu și cunosc sollicitudinea Majestății Voastre față de armată, ca instituția cea mai apropiată de inima Majestății Voastre, tot așa de bine știu și sunt convins că prin nimic nu voi putea mai bine și mai deplin răsplăti grația Majestății Voastre la numirea mea de Episcop al armatei, ca prin grija și silinta neadormită ce voi depune întru creșterea religioasă, morală și patriotică a bravei noastre armate.

Având experiența îndelungată a creșterii poporului în această direcțiune, cu tot zelul și iubirea o voi aplica și continua de azi înainte și între ostășii țării, ca fii ai aceluiași popor.

Pe temelia tare și de secole probată a legii strămoșești voi zidi lucrarea mea, punând ca piatră cea din capul unghiului, cele trei virtuți ale legii creștine: Credința, Dragostea și Nădejdea.

Credința, adică către persoană Augustă și Tronul Majestății Voastre; Dragostea, către patria care îi sustine și adăposteste; Nădejdea, în viitorul și izbânda cu glorie a neamului nostru.

Neobosit mă voi sili, Sire, a face pe toți, și la toate ocaziunile, spre a pricepe și înțelege că: fraza de mare și adânc înțeles "*Nil in Sine Deo*" ca deviză a Casei noastre Regale, ca și a țării întregi, nu este nicidecât o frază decorativă pe stindardul emblema patriei, ci un memento sfânt și perpetuu pentru toți ostășii țării, ca să știe și să cunoască suletul înaintașilor lor, care începând de la Rovine și până la Baia, de la Călugăreni la Schimbă, de la Plevna până la Grivița și de la Mărăști și Mărăcești până la Tisa, stăpâniți de înțelesul adânc al sfintei devize, au apărut și întregit patria iubită și au fărâșit coroana strălucitoare cu care Majestatea Voastră, în cetatea scumpă a neamului întreg, în Alba Iulia, V-ați încoronat ca rege prea glorioasă al tuturor românilor.

Adânc și strălucitor voi îndemna pe toți a-și săpa în inimă deviza țării noastre, adânc ca să nu se steargă niciodată și strălucitor ca să o poată arăta și casnicilor lor, când se vor întoarce din serviciu la căminurile lor.

Animat de aceste sentimente și intențiuni și cu rugămintea către Părintele Creștin de a ocroti și binecuvânta cu zile multe și glorioase ca și până acum, Domnia Majestății Voastre și a întregii dinastii, din toată inima rostesc:

Să trăiască Majestatea Voastră!

Să trăiască Majestatea Sa Regina!

Să trăiască A.S.R. Principele și Principesa Mostenitori și scumpa Lor Odraslă Principele Mihai!

Să trăiască scumpa și viteaza armată română!

* Revista "Biserica Ortodoxă Română", nr. 7, 1923, p. 521.

Note: 1. Ministrul Cultelor, Constantin Banu, a citit diploma de investire.

Anexa 17. 1923 martie 31.

Răspunsul Regelui Ferdinand I la investirea Episcopului Justinian Teoculescu ca Episcop al Armatei, Inspector al clerului militar - Palatul Regal, București.

Prea Sfințite Episcop Justinian,

Înmănându-ți astăzi cu vic plăcere cărja episcopală, am întârit în Tine pe întâiul Episcop al armatei la conducerea Clerului militar ortodox, pentru păstoria sufletească a mult iubitorilor mei ostasi.

Un întins câmp de muncă spirituală se deschide înaintea Ta și totodată grea și frumoasă răspundere, căci cum va fi păstoria așa va fi și turma. Am nestrămutată încredere că preotimea militară cu Episcopul ei în frunte vor fi mereu adânc pătrunși de înalta lor menire, încredere la care Mă îndreptătesc înălțătoarele pilde din războiul trecut. Dacă comandantilor militari le este încredințată misiunea să învețe pe fiii țării cum să lupte și prin ce mijloace să biruiască. Vouă vă revine datoria să-i pregătiți și să le înarmați suletele ca să poată îndura toate greutățile și rezista la toate ispitele, întărindu-i în credința și în frica lui Dumnezeu. Ogorul este bine pregătit. Și așteaptă acum în Prea Sfinția ta pe bunul grădinar.

Ți s-a hărăzit titlul de Episcop de Alba Iulia ca o pioasă amintire a vechii Mitropolii zidită acolo de Mihai Vodă cel Viteaz, și ca un simbol al ideii de unitate națională, pentru care vrednica noastră armată a adus atâtea jertfe mari și glorioase.

Sunt sigur că vei găsi în patriotismul Prea Sfinției Tale și al Clerului ce vei conduce destulă râvnă ca să propovăduiești ostășilor Mei, pe lângă cea mai fierbinte iubire de țară, frumoasele virtuți ostășești, dragostea de steag și credința neclintită în Regele lor.

* Revista "Biserica Ortodoxă Română", nr. 7, 1923, p. 521-522.

Note: 1. În aceeași zi, 31 martie 1923, și cu același ceremonial de la Palatul Regal, a fost investit și Episcopul Hotinului, Visarion Puiu (1879-1964).

Note

1. Vezi pentru aceasta, întru altele, studiul nostru *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopi militari*, în vol. *Biserica și Armata*, ed. Ilie Manole, București, 1966, p.p. 172-185 (colecția "Revista de Istorie Militară", 4).

2. Vezi pe larg toate acestea în CONSTANTIN NAZARID, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, București, Tipografia cărților bisericești, 1921, 108p.; idem, extras, în vol. GHEORGHE NICOLAESCU s.a. *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari, 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000, p. p. 428-463.

3. *Ibidem*, p. 99 sau p. 462.

4. *Ibidem*, p. 21.

5. *Ibidem*, p. 6.

6. *Ibidem*

7. *Arhiva Sfântului Sinod* (în continuare Arh. Sf. Sinod), fond *Arhieriei*, dosar 23, f. 548 verso.

8. *Ibidem*.

9. Vezi "Monitorul Oficial", nr. 99 din 6 august 1921.

10. "Monitorul Oficial", nr. 67 din 22 martie 1937.

11. Instituția preoților militari a renăscut, fără a avea Episcopie Militară, abia în anul 1995, în baza Protocolului privind organizarea și desfășurarea asistentei religioase în Armata României inițiat de Ministerul Apărării Naționale (ministru Gheorghe Tinca) și semnat la 11 octombrie 1995

cu Biserica Ortodoxă Română. Ideea reînființării Episcopiei Armatei Române nu este agreată de conducerea Bisericii Ortodoxe Române, în prezent. În anul 2000 Parlamentul României a adoptat Legea privind constituirea și organizarea clerului militar. Vezi "Monitorul Oficial", nr. 561 din 13 noiembrie 2000.

12. Vezi nota 9

13. *Ibidem*

14. Vezi, între altele, MIRCEA PĂCURARIU, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 192.

15. "Biserica Ortodoxă Română", nr. 7, 1923, p. 521.

16. *Arh. Sf. Sinod*, fond *Arhieriei*, dosar nr. 2/1925.

17. Vezi pentru aceasta, între altele, AUREL PENTELESCU, GAVRIIL PREDA, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853-1934)*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003, p. 136, 138; TRAIAN POPA ȘIȘSEANU, *Soldatul Necunoscut. Istorie și cult*, București, 1935, p. 69-79.

18. Cf. MIRCEA PĂCURARIU, *Dictionarul teologilor români*, ed. a II-a, editura Enciclopedică, București, 2002, p. 488.

19. *Ibidem*, p. 101.

Abstract

Justinian Teculescu - The First Bishop of the Romanian Army. Unpublished Documents

We offer to the scientific circuit a set of 15 documents, extracted and prepared to be printed, from the Archive of the Saint Synod of the Romanian Orthodox Church.

These documents concern the ordainment as bishop of Archpriest of Alba Iulia, Justinian Teculescu, as Bishop of the Romanian Army, with the title "de Alba Iulia", thus being the first bishop named in the position of Inspector of the military clergy, with the military degree of brigadier general assimilated according to The Law Regarding the Organisation of the Military Clergy, passed in 1921.

Although the circumstances allowed him to shepherd the military clergy and the soldiers of the Romanian Army only for a short time, Bishop Justinian Teculescu left behind some memorable deeds. Some of his great actions with national features were: placing the first stone at the foundation of the Mausoleum of Mărășești; organizing the Unknown Hero's Institution and bringing his earthly remains from Mărășești to Bucharest, as well as burying them in "Carol Park" in Bucharest.

In December 1924 the Saint Synod of the Romanian Orthodox Church chose him Bishop of the new Bishopric of Cetatea Albă - Ismail. There he served for seven years, until he died, at the 16th of July 1932, in a sanatory from Brasov. He was buried in his native town, Covasna.

Contribuții privind istoria bisericii din Voşlobeni, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX

Despre Biserica din Voşlobeni s-au mai scris destule pagini, unele dintre ele remarcabile: în volumul *"Românii din Harghita și Covasna"*, în recenta lucrare a lui Liviu Boar: *"Românii din scaunul Gîrgeului în sec. XIX"* etc. Chiar autorul acestor rânduri a tratat problema bisericii voşlobenesti în lucrarea sa de licență, în curs de tipărire la editura "România pur și simplă", dar cu privire asupra perioadei interbelice.

În studiul de față ne vom referi cu precădere la câteva documente de arhivă, aflate în posesia Parohiei Ortodoxe din Voşlobeni.

Pentru a înțelege mai bine problemele la care vom face referire în rândurile ce urmează, ne vom apleca mai întâi asupra unor chestiuni de ordin general, care sînt scoală în evidență cadrul legislativ maghiar precum și politica generală maghiară asupra Bisericilor românești.

Este lucru bine știut că bisericile românești (ortodoxă și greco-catolică) au fost alături de școală (care de cele mai multe ori era întreținută de biserică), principalul factor de păstrare al conștiinței naționale. Tocmai de aceea prigoana statului maghiar s-a îndreptat cu precădere asupra bisericii și școlii. Iar legislația în domeniu era realizată în așa manieră încât sub paravanul sprijinirii școlilor confesionale de fapt se aduceau lovituri grave acestora.

Eloventă pentru studiul de față este legea numărul XXVII din 1907, cunoscută și sub numele de Legea Apponyi, după numele contelui Albert Apponyi, ministru al cultelor.

Accastă lege, aparent în favoarea dascălilor de școală, prevedea ridicarea salariului docenților (dascălilor) de la 600 la 1000 de coroane, iar bonusurile de fidelitate (quinquenalele) de la 100 la 200 de coroane, în caz contrar școala fiind desființată. Aceasta era o grea lovitură pentru școlile românești, știut fiind faptul că majoritatea nu aveau posibilitatea să plătească asemenea salarii¹.

O altă măsură luată de autoritățile maghiare și care are legătură cu studiul de față este cea a creării episcopiei greco-catolice ungare de Hajdudorog. Această episcopie a fost înființată în 1911 și aprobată de Papă în 1913, cu toate protestele credincioșilor români, care au organizat chiar o mare adunare de protest la Alba-Iulia pe 16 mai 1912, cu prezența a peste 20.000

de credincioși, adunare prezidată de venerabilul patriot Gheorghe Pop de Băsești². Episcopia de Hajdudorog era formată din 162 de parohii, cu un număr total de 73.225 de credincioși, iar parohiile luate de la Arhiepiscopia Blajului erau situate în "secuime" și fiindcă erau situate prea departe de Hajdudorog au fost constituite într-o unitate administrativ-bisericască numită "Vicariatul Secuimii"³.

Toate aceste măsuri, împreună cu multe altele, nu făceau decât să lovească în biserică și școală, deci în ființa națională a românilor.

Ne vom apleca mai departe pe câteva documente de arhivă care demonstrează cu prisosință strădania comunității din Voşlobeni pentru menținerea școlii și a bisericii.

Biserica din Voşlobeni purta (și poartă încă) hramul "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil". În același timp, nu se cunoaște cu exactitate data trecerii la greco-catolicism a voşlobenilor, dar în orice caz între 1733-1750.

Am tratat în prezentul material și situația școlii din Voşlobeni deoarece era școală confesională, ceea ce face evident faptul că nu se poate separa situația școlii de cea a bisericii.

Unul dintre registrele de procese verbale al Consiliului Eparhial al Bisericii Voşlobeni conține câteva zeci de pagini și se deschide cu cel din data de 19 iulie 1908. Considerăm că acest proces verbal este foarte sugestiv în ceea ce privește situația școlii și a bisericii din Voşlobeni, cuprinzând informații ample despre veniturile școlii și ale bisericii, despre zbatările comunității pentru a se asigura păstrarea școlii, de aceea vom cita *in extenso* din el.

"Protocol

Luat în adunarea senatului scolastic parohial greco-catolic din Voşlab, ținută în casa parohială la 19 iulie 1908 sub presiul onorariu al preotului.

Prezenti: subscrisii membri ai senatului scolastic parohial.

Obiectul:

În sensul articolului de lege XXVII din 1907 este ridicarea salariului docențial fundamental dela 600 coroane la 1000 coroane precum și a quinquenalelor prevăzută în noua lege. Presidiul salută pre membri prezenti coadunați și estune în lini generati scopul adunării declarînd sedinta deschisă.

1. Precum în adunarea senatului scolastic din 12 februarie a.c. așa și de presente prezidiul explică celor prezenți art. de lege XXVII din 1907 arătând de câtă sumă are lipsă școala noastră gr. cath. precum ca din venitele ei proprii să poată asigura pre venitor salariul legal al docentului său.

Cetește actul de dotație compus pe baza art. de lege XXVI din 1893 cu datul de 23 septembrie 1894 și aprobat de Prea Veneratul Ordinariat din Blaj la 13 octombrie 1894 sub nrul 4063-1894 în sensul cănuia se secură cantor-docentului local salariul: (vezi Tabel I)

Pe lângă cantinul în natură acesta e salariul cantorelui-docental de împreună cu quinquenalele cari le primește în ziua de astăzi cantor-docentele frequent.

În sensul legii nouă însă salariul fundamental trebuie ridicat de la 600 coroane la 1000 coroane iar primele două quinquenale de la 200 coroane la 400 coroane. Totodată trebuie ascurat și quinquenalul al treilea care dela 1 septembrie 1908 le complete pre actualul docente în sumă de 100 coroane. În total de presente avem lipsă de suma 700 coroane, iar pentru ascurarea ultimelor quinquenale vom fi necesitati a mai asigura 500 coroane.

ad.1 După îndelungată și serioasă dezbatere se aduce următoarea decisiune:

După ce e lucru notoriu că comuna noastră e cea mai săracă din Giurgiu a cănu hotar face 1.234 jugăre, din care jumătate sunt stâncosi, ne-productive, cu o populație de 750 de suflete greco-cath - căci marginalii nu contribuiesc la susținerea școlei - care se susțin mai cu seamă din păstorit, lipsită total de pădure și pășune din care cauză nice sistemisarea salariului docental la minimul 600 de coroane nu se poate face decât cu un ajutor stabil de 100 de coroane. E lucru evident deci că și cu cea mai mare forțare ridicarea salariului docental cu quinquenalele prevăzute în art. de lege XXVII din 1907 trece peste puterile materiale ale acestei comune bisericesti, din care cauză acest senat școlastic deci nu se poate decide a mai mări repartițiunea pre popor, a cărei încasare așa cum este încă numai cu greu se poate esecuta.

Din aceste considerațiuni, cu profundă umilință protocolaminte rugăm pre Prea Veneratul Ordinariat Metropolitan, cu luând în considerare miseria acestei poporațiune să binevoiască a ne concede și auctorisa ca să cerem sumele lipsă la întregirea pre mai departe a salariului și a quinquenalelor docentali în sensul mai sus citatei legi scolastice, dela Înaltul Ministeriu de culte și instrucțiune publică, care în sensul legii a luat acest

obligământ.

2. Prezidiul fiind prea convins că oficiul cantoral împreunat cu cel docental în această parohie împreștiată care mai are și filie este în detrimentul instrucțiunei și spre greutatea docentului cărută prin noua lege i se impune mai mare greutate și responsabilitate în îndeplinirea agendelor sale ca în trecut. Ca să rămână pre mai departe aceste două posuri într-o singură persoană află de inoportun, roaga deci senatul scolastic ca să aducă o decisiune și în această privință.

ad.2 Pronunerea prezidiului adunarea o află de oportună și unanim se decide ca să se despană pentru totdeauna aceste 2 oficii dacă la întregirea salariului docental nu vom simți greutate din partea Înaltului Ministru, putând ascură venitele cantorale nestirbite precum sa practicat aceasta înainte de 1894. Si numai în cazul când pre lângă cantor-docente s-ar mai înființa încă un post de docente secundariu, susținut din partea statului ar mai putea rămâne aceste 2 oficii împreunate în o singură persoană. De altcum în această privință cu toată reverența rugăm pe Prea Veneratul Ordinariat Metropolitan ca să ne deie îndemnările necesare cum sar putea ajunge la scop.

Protocolul presente sa concipiat și scris în două exemplare. Ne mai fiind altceva de desbătut, protocolul present după cetire se încheie și se subserie.

Alexandru Donia Donescu	Preot paroh gr.cath
Nicodim Rusu	Cantor-docente
Dumitru Blaga	Curator
Ioanu Tiriacu	

Alexandru Ciobotariu
Georgiu Tiepelusiu⁴.

Problema finanțării școlii din Voslobeni nu s-a rezolvat, aceleasi cereri le mai întâlnim în registrul de procese verbale⁵.

Marca Unire de la 1 Decembrie 1918 a produs mutatii profunde si în viața comunității românești din Voslobeni. Printre acestea se numără și hotărârea de a se rupe legăturile cu episcopia de Hajdudorog și de realipire la episcopia de Alba - Iulia și Făgăraș. Cităm din același registru de procese verbale:

„Decis

Luat de poporul credincios al parohiei greco-catolice române din Vașlab adunat în sfânta biserică la 16/29 decembrie 1918 unde după celebrarea sfintei liturghii, cu mare însufletire, unanime, am luat următorul decis:

Cu ziua de azi frângem și nimicim cu tonul legătura avută cu episcopia de Hajdudorog, la care împotriva protestului nostru legal din anul 1912 a fost anexată și această parohie curat românească.

Ne alăturăm întru totul deciziei Prea On. Domn Romul Marchis, vicarul român din Sătmăr, rugându-l cu toată reverența ca să exonereze (?) de la S. Scaun Apostolic reîncorporarea și a acestei parohii la arhiepiscopia de Alba-Iulia și Făgăraș de la care a fost luată.

Calendarul nou cu respect la ținerea sărbătorilor îl declarăm de nevalid față de această parohie.

Încredințăm președintele nostru local Alexandru Donia Donescu ca acest decizii sărbătorească al nostru subscris și de domnia sa, de domniile docenților Nicolae Lates, Nicodim Rusu, Teodor Chindea și de curatoarele primar Iuliu Chindea să-l aducă la Prea Înaltă cunoștință a Prea Venerabilului Consistor Metropolitian din Blaj cu cea mai umilă noastră rugare de a ne relua sub părintească ocrotire, precum și episcopiei de Hajdudorog spre orientare în viitor.

Alexandru Donia Donescu Paroh gr.cath. "6.

Una dintre problemele școlii din Voslobeni a fost și numirea unui nou învățător prin demisia lui Nicolae Lates, care a fost desemnat revizor școlar:

"Proces verbal

Luat în ședința senatului școlastic școlii populare gr. cat. din Voslobeni ținută la 31 august 1919, la două ore pm în sala școlii sub prezidiu ordinar:

Prezenți: Nicodim Rusu, Mihailă Suciu, Grigore Colceriu, Teodor Pop, Simion Vaidas, George Tăpelus, Ilie Vaidos, Toader Dandu, Dumitru Tăpelus, Andrei Suciu, Ioan Tincă, Ilie Vaidos de la Fintine, Gavril Vaidos al lui Dumitru, Ioan Colceriu, George Vaidos, Ioan Tăpelus de la Tincani și Ioan Chindea primcurator precum și numeroși membri din popor.

1. Președintele aduce la cunoștință celor prezenți cum că fostul cantor docent dl. Nicolae Lates, fiind de învățător al școlii începând cu 1 sept. a.c.

Act.1 Adunarea ia la cunoștință abdicarea dlui. Subrevizor Nicolae Lates exprimându-i mulțumită protocolară pentru zelul și activitatea dezvoltată în scurtul timp cât «am avut norocirea de-al avea de învățător al nostru», dorindu-i și în noul post tot astfel de succese spre binele școlii și al neamului românitor.

2. Președintele propune adunării ca să se conscrie concurs pentru a dobândi un nou cantor învățător în postul devenit vacant «de jure» prin abdicarea dlui. Nicolae Lates.

Art.2 Senatul școlastic și întreg poporul prezent aclamează pe fostul învățător Nicodim Rusu rugându-l ca să binevoiască din nou a începe la munca săvârșită cu atâta cinste în cursul celor 33

de ani petrecuți la această școală spre plăcere nu numai a copiilor de școală ci și a întregului popor, bineștiind că nu înțatâta neputința de a servi l-a despărțit de acest post, cât mai vârtos ordinul neomenos impus de episcopia de Hajdudorog concomitat și de autoritățile comitatensă de a ne impune ca limbă de predare în locul celei românești pe cea maghiară.

3. Președintele, înțelegând că dl. învățător pensionar N. R. la rugarea poporului ar fi aplicat a ocupa din nou vechiul post, propune adunării prezente ca protocolaminte să roage pe dl. revizor școlastic ca să compereze de la Consiliul Dirigent renumirea de cantor învățător a subnumitului ales și aceasta cu atât mai vârtos cu cât starea acestei parohii era critică, care de Hajdudorog s-a lepădat și de iure încă neîncorporată arhiepiscopiei mame de Blaj, nu avem posibilitatea de a-i putea pe altă cale ajuta.

Art.3 Senatul școlastic primește propunerea din nou rugându-l pe Dl. Nicodim Rusu ca în sensul acestei decizii să-și înainteze și el petițiunea la locurile competente.

4. Președintele - după ce cătunul chindienilor de 60 de familii, în urma uneltirilor dușmanilor din 1911 s-au fost retras de la greutatea edificării școlii confesionale cu 2 săli corespunzătoare legilor vîgente, astăzi doresc să repareze greșeala trecutului, obligându-se de a solvi restul din repartitia de atunci dimpreună cu toate interesele solveniente precum și 100 de coroane și la salariul docențului nou înființatului post docental încă de atunci proiectat - propune ca și în acest respect să fie rugat dl. revizor ca să ne exopereasă de întregirea salariului la minimul cent de lege, și pentru al 2-lea post de învățător cu atât mai vârtos căci numărul copiilor obligați de școală și fără de alăturarea chindienilor e cu mult mai mare decât ca să-i poată cuprinde o sală împreună cu o singură putere didactică.

Art.4. Se decide ca președintele senatului școlastic să pregătească o petiție documentată în acest sens spre înaintarea la locurile competente... între Boteni și Tincani, cari în numărul de 70 de familii, tocmai pentru că au fost familii române, până astăzi nu au putut fi ajutați de împrejurări ca să-și poată ridica școală spre a ne bucura de binefacerile ei.

Drept care, nemaifiind altceva de pertractat alegându-se pentru autentificarea acestui protocol Ion Chindea, Ilie Vaidos, Simion Vaidas, Iuliu Ciobotariu, ședința se ridică." (7).

O altă chestiune importantă în istoria bisericii din Voslobeni a fost aceea a numirii ca paroh interimar (prin plecarea ca paroh la

Gurghiu a parohului Alexandru Donia Donescu) a Protopopului de Giurgeu. Elie Câmpeanu. Comunitatea ia act cu satisfacție de această numire:

"Proces Verbal

Luat în sedinta reprezentatiei bisericesci-scolastice din parohii voslobeni ținută la 8 ianuarie 1920 sub prezidiul P.O.D. Elie Câmpeanu, protopopul Giurgeului și nou denumit administrator interimar în Voslobeni.

Prezenții subsemnați:

După îndeplinirea serviciului liturgic monahii, reprezentanții bisericii și alți credincioși din localitate, coadunându-se la casa parohială de 3 ore p.m. prezidiul comunică celor prezenți rezoluțiunea Ilustrului Domn Dr. Vasile Suciu Vicar capitular și delegat apostolic, pentru vicariatul secuiunii datând 1 ianuarie 1920, prin care se denumeste ca administrator interimar al acestei parohii protopop Elie Câmpeanu paroh în Gheorgheni.

Art1. Cei prezenți cu multumire ieu spre știre această numire și hotărăsc următoarele.

Ce se ține pentru predarea parohiei și averea bisericii scolastice se inventariază P.O.D. Protopop ca salarizare pre fost preot A.D. Donescu precizând ca să vină ca să predeie toate în samă și încă ziua predarei să fie după serbarea sf. Botez.

11 feb. 1920"⁸.

Biserica din Voslobeni s-a lovit și după Marea Unire de unele probleme de ordin material, și acest lucru s-a văzut destul de bine și atunci când s-a hotărât ridicarea unei noi case parohiale. Comuna era mică și locuitorii nu prea aveau dare de mână, dar au făcut mari eforturi pentru acest scop:

"Proces -Verbal

Luat în ședința din 28 iunie 1924...

Edificarea caselor parohiale în valoare de 320.000 lei. Se compune lista și se constată că sunt 290 de familii iar în filia Uffala 12, se hotărăște ca pe cele 290 de familii să se arunce pe fiecare familie 1000 lei iar la Uifălinii 6000 lei,

conspiciile să se împartă juraților bisericesci spre încasarea banilor și anume (urmează numele).

Suma de 20.000 pretul caselor parohiale vechi de la Vasile Bucur să se folosească tot spre scoala nouălor case parohiale iar numai ce nu s-ar ajunge în prețul caselor să se întregască din alte izvoare de venit și anume să se ceară de la dl. inginer al Ocolului Silvic Gheorgheni o cantitate marecareva de lemne din pădurea expropriată, să se facă apel la streinii care locuiesc în parohie și în jur și să se ajute și de la comuna politică dacă va fi lipsă.

Mihai Marieșan preot... "⁹.

Cu toate aceste condiții vitrege, s-au mai găsit resurse încă pentru a se construi o mică bisericuță pentru filiile Boteni și Tincani, care se aflau la distanță destul de mare de centrul comunei (10 km.):

"21 nov 1927

Pres. M. Mariesan comunică hotărârea comunității de ocol pentru exproprierea și improprietările nr. 168 din septembrie 1927 din Gheorgheni, cum că în baza cererii oficiului parohial Voslobeni s-a destinat pentru trebuințele bisericesci a cătunelor (filiilor) Tincani și Boteni o suprafață de 20 jug... și 11,51 ha pădure din rezerva de stat, expropriată de la școala comunală din Joseni, și făcându-se cunoscut că scopul pentru care s-a cerut și s-a dat această pădure este edificarea unei biserice modeste pentru credincioșii noștri de la Tincani și Boteni care în număr de peste 80 de familii stau la distanță de 10 Km de Voslobeni."¹⁰.

Ar fi acestea doar câteva din preocupările micii comunități de români din Voslobeni pentru păstrarea și dezvoltarea bisericii străbune, iar cercetarea pe viitor a arhivei parohiale va putea aduce cu siguranță noi elemente care să întregască tabloul vieții spirituale a acestui adevărat "miracol", așa cum numea Nicolae Iorga existența comunei curat românești Voslobeni.

Costel Cristian Lazăr

Note

1. MIRCEA PACURARIU, *The Policy of the Hungarian State concerning the Romanian Church in Transylvania under the dual monarchy 1867-1918*, p. 162-165
2. MIRCEA PACURARIU, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, p. 325-326
3. *Idem*, p. 327
4. Registrul de procese-verbale al comitetului episcopal, aflat în posesia Parohiei Voșlobeni
5. *Idem*
6. *Idem*
7. *Idem*
8. *Idem*
9. *Idem*
10. *Idem*

Tabel nr. 1

Sursele de asigurare a salariului învățătorului de la Școala confesională din Voșlobeni, în anul 1894

Din repartiție pre popor	330 coroane
Subsidiul din fondul arhiepiscopesc școlastic din Blaj	100 coroane
Din venitele cantoralilor	170 coroane
suma	600 coroane

Mai este un rebut de lemn neprevăzut în actul de dotățiune	30 coroane
Începând din anul școlastic 1898-1899 i sa ascurat quinquenalul prim din partea bisericeii solvinduse tot din venitele cantoralilor	100 coroane
Începând din anul școlastic 1903-1904 pre baza decisiunei Înalțului Ministeriu de culte instrucțiune publică de data 11 nov. 1903 numărul 72012 i sa ascurat actualului docente Nicodim Rusu din cassa statului quinquenalul al doilea de	100 coroane
suma	830 coroane

Abstract

Contributions to the history of the church from Voșlobeni, at the end of the XIXth century and the begining of XXth century.

The article reffers to the history of Voșlobeni Church, which belongs to a Romanian community surrounded by Hungarian population.

Firstly, the author reveals the general politics of the Hungarian state, concerning the church and the school, its main aim being that of reducing the number of Romanians. Secondly, he treats the same matter, of the school and church, in the light of yet unpublished archive documents

Activitatea desfășurată de Centrul de inițiere al organizației "Straja Țării" din Sf. Gheorghe

reflectată în Buletinul Astei al Despărțământului Central al Județului Trei Scaune

Pentru o înțelegere mai bună a comunicării de față, pentru început mi-am propus să prezint câteva date despre "Buletinul Astei" și organizația "Straja Țării".

1. Buletinul Astei

Buletinul "Astra" al Comitetului Central Județean al Despărțământului Central al Județului Trei Scaune a apărut în noiembrie 1929, având drept obiectiv *"de a fi oglinda fidelă a năzuințelor spre cultură ale acestui ținut atât de neglijat sub raport cultural"*. Dar după primul număr *"din cauza greșelilor noastre și din lipsă de solidaritate și neînțelegerile provocate în mica societate românească din acest oras"* a dispărut^{*}.

Reluarea editării Buletinului "Astra" s-a făcut în septembrie 1938, cu numerele 2-4 sub directoratul lui Eugen Sibianu și sub imperiul unui nou spirit de viață românească *"creatoare al ordinei, al cinstei și respectul față de aproapele, coordonată și subordonată prin noua Constituție, dată de Marele nostru Regele Carol al II-lea - Reorganizatorul și Consolidatorul Statului nostru Românesc, cu excluderea politice, precum și a orice chestiuni personale distrugătoare, în speranța, că acest Buletin va avea durată nelimitată și va putea să fie un sincer și real îndrumător în rezumat, al tuturor mișcărilor noastre culturale, economice, financiare, administrative, agricole, silvice, sanitare etc. precum și a orice mișcări și manifestațiuni de activitate și solidaritate românească din acest județ și din alte părți ale țării, care sunt cuprinse și în statutele și reglementul "Astei" și interesează populația românească și din acest județ"*^{**}.

Buletinul "Astra" a apărut permanent în perioada septembrie 1938 - martie 1940, sub același directorat, a lui Eugen Sibianu, a cărei redacție se afla pe strada Carol nr. 8 în Sf. Gheorghe. În total au fost 14 apariții editoriale cu 22 de numere :

- Anul II (1938) nr. 2-4 ; 5-6; 7.
- Anul III (1939) nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
- Anul IV (1940) nr. 1, 2, 3.

2. Straja Țării

Pentru a-și întări cât de cât supravegherea asupra tineretului și a contracara taberele de

muncă organizate în diferite centre neutre din țară de către Garda de Fier, cât și pentru a scoate tineretul de sub influența ideilor legionare și a-l educa în spiritul promonarhic, parlamentul în ședințele din 18 și 19 martie 1937 a dezbătut și adoptat *"Legea pentru organizarea muncii de folos obștesc"* și regele Carol al II-lea a hotărât, în 8 octombrie 1937, printr-un decret-lege, înființarea *"Străzii Țării"*. În mod practic organizația funcționa din 1934.

Articolul I al Decretului - lege prevedea că *"Educația morală, socială, națională și fizică este obligatorie pentru tot tineretul de ambele sexe, pentru băieți de la 7 - 18 ani, iar pentru fete de la 7 - 21 ani"*.

Articolul 2 stabilea *"Pentru studiul, îndrumarea și aplicarea educației tineretului, precum și pentru dirijarea, coordonarea și controlul activității tuturor instituțiilor de stat sau particulare, cu personalitate juridică, care au de scop educația tineretului, sau care au contact direct ori indirect cu această problemă, se înființează «Straja Țării»", care potrivit articolului 3, este o "instituție de stat, deplin autonomă" iar "Marele străjer" era însuși Carol al II-lea.*

La 27 februarie 1938, intrând în vigoare noua Constituție, iar pe de altă parte mișcarea străjerească fiind în continuă dezvoltare, Carol al II-lea arăta că era necesară *"Străzii Țării"* o lege organică în spiritul marii Constituții, care să dea puțință acestei organizații ca prin îmbunătățirea structurii ei să corespundă noilor cerințe.

În acest scop, a fost elaborată o nouă *"Lege pentru organizarea și funcționarea «Străzii Țării»"*, revizuiindu-se toate legile emise în perioada 1935 - iunie 1938 referitoare la organizarea și educarea tineretului. Legea menționa la articolul trei că *"Întregul tineret va fi organizat numai în unități străjerești. Alte organizațiuni ale tineretului sunt interzise pe teritoriul României"*.

Henri Prost, delegat pe lângă Legatia Franței la București, în lucrarea sa *"Destin de la Roumanie (1918-1954)"* arăta *"regele va dezvolta «Straja Țării» în speranța că va exercita asupra tineretului aceeași atracție pe care o avusese până*

atunci organizația lui Codreanu: uniforme, defilări în formații militare, impresia de forță și utilitate socială.

Totul la această institutie reaminteste mai mult de formațiunile de tineret de la Nurnberg și Roma decât de cercetășia engleză, mai cu seamă cultul pentru seful statului”.

Amintesc aici faptul că organizația *“Cercetășii României”* organizată după modelul Marea Britanie, a fost contopită cu *“Straja Tării”* în anul 1937, luna iulie, ziua 12.

Deși a primit fonduri enorme, *“Straja Tării”* n-a putut deveni o organizație politică, pe măsura planurilor și dorinței sperate de rege. Cei peste 4 milioane de tineri înscrși au fost organizați în legiuni, centurii și stoluri, iar conducătorii lor instruiți în tabere speciale pentru apărarea pasivă, formațiuni sanitare, poștă și telegraf, telefon, radiotelefonie, tracțiune mecanică, localizarea incendiilor, ateliere și industrii etc.

Activitățile desfășurate au căpătat mai mult un caracter tehnic, aspectul politic de proslăvire a *“marelui străjer”* desfășurându-se formal, neavând o reală aderentă în masa participanților.

3. Activitatea Centrului de inițiere

O astfel de tabără specială pentru viitorii conducători ai străjerilor a funcționat la Sfântu Gheorghe sub denumirea de *Centrul de Inițiere Străjerească*. Acesta a luat ființă după Decretul-lege din 1937 și și-a desfășurat o parte a activității în perioada de apariție a Buletinului Astei - iunie 1938 - martie 1940. Primele informații despre activitatea Centrului apar în nr. 5,6 din anul II (1938) în articolul *“munca în folos obștesc”*, relatându-se activitățile desfășurate de seria a 44-a de inițiere străjerească. În fiecare din numerele următoare apar informații bogate și diverse, grupate sub titlurile *“Cronica străjerească”* sau *“Pagina străjerilor”*, înfățișând activitatea seriilor de instruire a noilor conducători de străjeri, cu numerele nr. 47, 50, 51, 53, 56, 57, 58 și 59.

Potrivit articolului 5 din legea pentru organizarea și funcționarea *“Străzii Tării”*, făceau parte din organizație tinerii de la 7-18 ani și tinerele de la 7-21 ani. Cei trecuți de această vârstă puteau fi comandanți și comandante în unitățile de străjeri.

În acest sens, la cursurile care durau în medie 3 săptămâni, participau viitorii conducători de cuiburi și centurii din întreaga țară, proveniți din rândul cadrelor didactice, preoților, ofițerilor, medicilor și altor *“29 profesii*

ni - maiștri, mecanici, pedagogi, ziaristi, artiști, electricieni, cântăreți bisericesci, economi, etc.”.

Numărul acestora, pe serie, oscila între 500 și 200 de *“cursisti”*, în funcție de anotimp sau situația politico-militară a momentului. În perioada de existență a Centrului au fost organizate 59 de serii, având în medie un număr de 307 cursanți (număr mediu calculat la seriile 50, 51, 53, 57, 58, 59). Fapt ce ne face să credem că aici au fost instruiți aproximativ 18.000 de viitori conducători ai străjerilor. Majoritatea cursistilor, din datele publicate de Buletinul Astei pentru seriile 50 - 59, au format-o cadrele didactice - 83,81% învățători și 6,79% profesori - și preoți - 6,84%, dovedind încă odată rolul esențial al acestora în educarea tineretului. Numărul ofițerilor a reprezentat 1,20% iar al altor categorii 8,15% (Anexa I).

Remarcăm faptul că la prezentarea viitorilor cursisti la Centru, se organiza o riguroasă vizită medicală pentru a se elimina posibilele accidente de sănătate în timpul desfășurării activităților. Din analiza a șase cursuri desfășurate în perioada iunie 1939 - martie 1940 reiese faptul că 79 cursisti (3,85% din total) au fost respinși la vizita medicală. De asemenea nu au putut absolvi cursul 5,75%, fiind concentrați în timpul perioadei de pregătire datorită declanșării celui de-al II-lea război mondial la 1 septembrie 1939.

Din punct de vedere al resurselor umane, Centrul dispunea de un valoros corp didactic și personal tehnico-administrativ, format din comandantul Centrului, colonelul Petre Pană, până la 26 septembrie 1939 și apoi maiorul Nicolae Vlădescu. Comandantul era secondat de prof. I.R. Ionescu, director de studii, maiorul Iordache Popa, seful serv. Administrativ, dr. Ilie Olteanu medic uman, dr. Dumitru Lucescu medic veterinar, inginer agronom Stefan Untu, prof. A. Petrovan, Petre Jenea, Nicolae Pană, Virgil Corecioiu, Emil Păcuraru, Ioan Andries, Gheorghe Isan.

Activitatea cadrelor didactice de la Centru a fost îmbogățită de expunerile conferențiarilor, veniți desigur din centrele universitare, și de diverse personalități care au vizitat diferite serii de cursisti cum ar fi: Printul Paul al Greciei (11 iunie 1939), Teofil Sidorovici, comandantul *“Străzii Tării”*, profesorul Gheorghe Alexianu, rezidentul regal al tinutului Bucgi, colonelul Filitti reprezentantul Palatului Regal, protopopul din Treiseaune Aurel Nistor și alții.

Resursele materiale ale Centrului erau constituite din localul Centrului, unde erau ame-

najate muzeul și colțul străjeresc, sala festivă, dormitoare, iar în exteriorul clădirii se aflau poligonul de tir, parcul, tabăra de corturi, gospodăria model.

Deviza în lumina căreia se făcea pregătirea viitorilor conducători ai tineretului țării la Centru era *"a fi comandant străjer, nu este o simplă dorință, este marea chemare a Regelui pentru binele Țării"*. Ca activități practice erau organizate exerciții de tragere, lucrări agricole și de îngrijire a pomilor, lucrări practice în gospodăria centrului, lucrări de tabără și lucrări de folos obștesc în satele de care se îngrijea centrul: Araci, Arcuș, Băcel, Bicsadul Oltului, Chilieni, Comandău, Dobolii, Ilieni, Lunca Călnicului, Micafalău, Reci, Vâlcele, Zălan.

În cadrul programului de pregătire a *"cursiștilor"* au fost generalizate o serie de activități cum ar fi:

- La începutul fiecărei serii se organiza ridicarea oficială a pavilionului național (drapelul) întotdeauna în prezența autorităților județene, orașenești și comunale, a comandanților de organizații locale a *"Străji Țării"* și reprezentanților școlilor din Sf. Gheorghe. La festivitate comandantul sau directorul de studii al Centrului vorbea despre *"semnificația tricolorului românesc, înfățișând și câteva fapte de epopee națională, care, ilustrează desăvârșit măsura în care ostasii români au știut să-și manifeste dragostea față de el, murind cu ochii la tricolor și cu gândul la libertatea și integritatea națională"* (B.A., Anul IV, nr. 2-3, pag.7-9).

- O activitate importantă și deosebit de complexă era *"vizita de informare socială la sate"*. Aceasta consta în *"a îndruma în mod real pe cursiști în metoda de ridicare a satului, prin fapte nu prin vorbe, prin realizări nu prin îndemnuri"* (B.A., Anul II, nr. 5,6, pag.4), pentru a fi îndrumați *"viitorii comandanți străjeri în metoda prin care pot fi de folos satelor noastre"* (B.A., Anul III, nr. 1,2,3 pag.9). Deviza acestei activități la sate era *"Credință și Muncă pentru Țară și Rege"*. Articolul 9 al legii de organizare și funcționare a *"Străji Țării"* prevedea că aceasta în colaborare cu Serviciul Social, va întocmi și executa prin organele sale programul social de muncă în folos obștesc, pentru tineretul ce-i aparține, potrivit vârstei, capacității, constituției fizice, pregătirii, îndeletnicirii, precum și specificului regiunii, în care se va desfășura. În acest sens, putem enumera foarte multe activități concrete cum ar fi: lucrări în gospodăriile locuitorilor, la drumuri, poduri, școli și biserici, lucrări de îmbunătățiri funciare, construcții și

consolidări de diguri, canale de drenaj, reparații de garduri, recoltarea și transportul produselor agricole, ajutoare bănești din economiile cursanților, donații de obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte etc. (Anexa 2).

Activități cu profunde rezonanțe patriotice erau organizate sub genericul *"cultul eroilor"*. Referindu-se la un asemenea moment desfășurat la monumentul de la Covasna - Voinești, străjerul Constantin Petrache din seria 51 afirma: *"Am fost emoționat până la lacrimi. La depunerea jurământului trupul mi-a fost adânc înșiorat și mintea mi-a stat în loc. În acest moment, dacă venea vreo poruncă, noi toți eram unul, pentru apărarea Patriei"* (B.A., anul III, nr. 7, 8 pag. 24).

Din Buletinul Astrei rezultă că seria 57 a organizat o asemenea activitate în ziua de 23 ianuarie 1940 la monumentul eroilor de la Brașov, seria 58 în 23 februarie 1940 la cimitirul eroilor de la Sf. Gheorghe iar seria 59, înainte de 21 martie 1940, la cimitirul eroilor de la Bartolomeu - Brașov.

Activități cu caracter educativ-patriotic erau organizate și cu ocazia aniversării unor evenimente deosebite din istoria românilor cum ar fi 1 decembrie, 24 ianuarie sau 10 mai. Acestea se desfășurau în piața orașului *"sub fâlfâirile mărețe a Pavilionului Național"* și în prezența autorităților locale. În cadrul lor, alături de preoți din Sf. Gheorghe, preoții cursiști țineau slujba de mulțumire către Dumnezeu și rugăciuni de sănătate pentru conducători, expuneri privind semnificația evenimentului, raportate la *"vremurile grele, ce le trăiește Europa de astăzi"* sau a *"tâlcului adevărat al unirii"*.

Sub inițierea și conducerea directă a Centrului străjeresc de la Sf. Gheorghe au fost organizate și *"serbarea datinelor de Crăciun într-o amplasare de adevărată înălțare sufletească"*. În ziua de 20 decembrie a anului 1939, după serbarea care a avut loc la Manufactura de tutun, unde protopopul Aurel Nistor a vorbit despre obiceiurile și datinile strămoșești și datoria fiecăruia de a le cultiva, fapt nou dar minunat prin impresia puternică lăsată, s-a organizat un măreț convoi al stelelor și vicleunilor, care a străbătut localitatea, cu opriri și cântări de colinde la Cercul Militar, Centrul străjeresc, școlile secundare și Prefectură. În piața orașului, în acest timp, lumina o minunată stea în jurul căreia s-a intonat Imnul Regal și rugăciunea *"Cu noi este Dumnezeu"* (B.A., anul IV, nr. 1, pag. 6). În ziua următoare, serbarea s-a desfășurat în sala "Astra" a cinematografului,

unde s-a subliniat *"datoria cea mare pe care o are Straja Țării să lupte în această regiune pentru reînvierea datinelor și obiceiurilor strămoșești"* (B.A., anul III, nr. 13 pag. 17).

Unul din obiectivele nemărturisite ale regelui Carol al II-lea la fondarea *"Strajei Țării"* a fost de *"a înregimenta tineretul cu scopul de a trezi în acesta dragostea de patrie, ba mai mult, dragostea de dinastie"* (H. Prest, op.cit., p. 123). În acest sens, Centrul de la Sf.Gheorghe a organizat manifestări procarliste cu ocazia zilei de 8 iunie, ziua restaurației și alte numeroase momente închinare regelui în cadrul diverselor activități desfășurate în mod curent cum ar fi: sublinierea importanței zilei restaurației în istoria neamului românesc și în viața tineretului român, intonarea unori imnuri destinate urechilor regale, distribuirea la sate *"a tablourilor cu chipul Marelui Nostru Străjer"* sau folosirea unor cuvinte de preamărire a persoanei regale cum ar fi : *"cel mai vrednic port drapel al destinului neamului românesc"* (B.A., anul III, nr. 7,8 pag. 22) sau *"faptele de înalt patriotism ale M.S. Regele Carol al II-lea, ctitorul mișcării de înnoire a vieții și a țării"* (B.A., anul IV, nr. 2,3, pag. 8).

Deși Carol al II-lea a sprijinit-o din toate puterile, *"Straja Țării"* n-a putut deveni o organizație politică pe măsura planurilor și dorințelor sperate de rege. *"Activitățile desfășurate au căpătat mai mult un caracter tehnic, aspectul*

politic de proslăvire a "marelui străjer" desfășurându-se formal, neavând o reală aderență în masa participanților" (Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1988, pag. 891).

O ultimă activitate organizată de Centrul de inițiere era investirea în postul de comandant al cursistilor seriei respective. Ceremonialul se desfășura în prezența autorităților locale și consta din depunerea jurământului față de țară și *"Marele Străjer"*, precum și din defilarea acestora cu intonarea imnului Centrului, care îndemna la educarea tinerilor străjeri în spiritul celor învățate :

*"Și din lumina 'mpărtășită' vouă
Voi zilnic răspândind-o ne 'ncetă
Va răsări o Românie nouă
Așa precum străbunii au visat".*

Din păcate, Buletinul Astra nu a mai apărut din aprilie 1940, din motive lesne de înțeles - situația internă și mai ales cea internațională complet nefavorabilă României.

Activitățile Centrului de inițiere din Sfântu Gheorghe au continuat până la sfârșitul lunii august 1940, când în urma Diktatului de la Viena, Ardealul de Nord a fost cedat Ungariei, însă activitatea sa ne rămâne cunoscută din sursa numită *Buletinul Astrei al Despărțământului Central al județului Trei Scaune*.

Vasile Stancu

Abstract

The Activity of the Centre of Initiation of the "Straja Țării" Organisation from Sf. Gheorghe Reflected in the Astra Bulletin of the Central Division of Trei Scaune

The "Astra" Bulletin of the Central District Committee of the Central Division of Trei Scaune District appeared in September 1938 - March 1940 (its first issue in 1929), with the objective to be *"the faithful mirror of the aspirations for culture of this region"*.

The "Straja Țării" Organization was founded in 1937, its main objective being to *"strengthen a little the supervision of youth and to counteract the work camps organized by the Iron Guard in different neutral centers from the country, and as well as to draw out the youth from under the influence of legionary ideas and educate it in the promonarchy spirit"*.

Such a special camp for future leaders of the guards functioned in Sf. Gheorghe, under the name of The Guard Initiation Center. This Center was founded according to the Order in Council from 1937 and carried on a part of its activities during the period when the Astra Bulletin appeared - June 1938 - March 1940.

At the courses, which lasted for three weeks, participated future leaders of nests and centers spread throughout the country. They were scholars, priests, officers, doctors or belonging to *"other 29 professions - foremen, mechanics, teachers, journalists, artists, electricians, psalm readers, economists, etc."*. Their number, in each series, reached between 500 and 2000 "coursists", depending on the season or on the political - military situation of the moment. In the period the Center functioned there have been 59 series, with an average of 307 coursists, fact that makes us believe that here were trained approximately 18.000 future guard leaders. The activities of the Initiation Center from Sf. Gheorghe continued until the end of August 1940, when, according to the Diktat from Vienna, North Transylvania was given away to Hungary.

Anexa 1

Seria Nr.	Data desfășurării	Total cursiști prezențați	Respinși vizita dedicată	Plecați concentrare.	Absolvenți	Învățători	Profesori	Din care Preoți	Ofițeri	Alții
50	2-25.VI.1939	423	16	-	407	267	31	15	-	94
51	2-29.VII.1939	507	-		507	470	23	4	4	6
53	5-28.IX.1939	404	28	92***	284	244	21	16	-	3
57	9-31.I.1940	214	6	5	203*	136	14	36	9	9
58	4-26.II.1940	250	12	19	219	137	24	34	5	19
59	1-21.III.1940	254*	17	2	220	164	12	21	4	19
Total		2052	79	118	1841	1418	125	126	22	150
		100%	3.85%	5,75%	89,70%	77,02%	6,79%	6,84%	1,20%	8,15%
						83 ,	81%			
MEDIA CURS	CURS	342	13		307					

*) Greșeală de calcul – Buletin Astra – efectiv 204

**) Din lipsă de locuri au plecat 15 persoane , reprezentând 0,70% din totalul cursiștilor prezențați

***) La 1 septembrie 1939 a izbucnit cel de-al II-lea război mondial

Anexa 2

Nr. Crt.	Lucrarea efectuată / Acțiunea interprinsă	Localitatea	Data	Seria	Efectivele org.
1.	-trasat și lucrat șanțurile drumului – 120 m. -demolat pod vechi, început pod nou -ridicarea grinzilor de la Căminul Cultural	Lunca Călnicului Lunca “ Lunca “	17.XI.1938 17.XI.1938 17.XI.1938	44 44 44	Centuriile VIII și IV
2.	-peste 200 m șanțuri , mutat podeț de ciment ptr. a lărgi strada -nivelat șosea , tăiat salcâmi ,mutat gardul unui gospodar 20m.	Chilieni	17.XI.1938	44	III,IV,VII
3	-canal pentru scurgerea apelor – 300 m. -plantat 30 salcâmi în fața bisericii și pe malul apei -rigolă – 30 m – pe șoseaua principală	Araci	17.XI.1938	44	I,II,IV,V
4	-gropi – 75 plantat pomi și 2 gropi montă	Araci	15.II.1939	47	2 centurii (60 străjери)
5.	-reparat,îndreptat și întărit gardul bisericii – 170 m și școlii 55 m și două gospodării țărănești -curățat șanț – 120 m -construit closete la două gospodării țărănești	Băcel	15.II.1939	47	2 centurii (60 străjери)
6.	-construirea de closete, curățirea gardurilor, repararea de garduri în gospodării sărace -colectarea de bani-108 lei ptr.cumpărat scânduri și cuie în gospodăria văduvei Boghiș necesare ptr.construirea unei porți -aliniera șoselei,transport nisip și pietriș ptr.drumurile comunale -șanțuri – 70 m în albia Oltului , tăiat două sălcii -jalonat și pichetat drumul ce trebuie lucrat între pod și șoseaua Iliei – Sf.Gheorghe.	Chilieni	15.II.1939	47	3 centurii (85 străjери)
7.	-consolidarea digului pe malul Pârâului Negru pe o lungime de 100 m	Lunca Călnicului	15.II.1939	47	o centurie (30 străjери)
8.	-lucrări stabilite de directorul de studiu al Centrului cu directorul Serviciului Social din Treiscaune și fruntașii satelor (primar , Notar , învățător , preot etc.)	Araci,Lunca C., Băcel , Iliei Chilieni,Dobolii	16.VI.1939	50	407 străjери

9.	-dig de 100 m consolidat cu 70 piloți de stejar, pe care i-au îngrădit cu nuiiele	Araci	17.VII.1939	51	96 străjeri
10.	-șanțuri – 120 m -nivelarea șoselei – 120 m	Băcel	17.VII.1939	51	36 străjeri
11.	-continuarea digului cel mare pe malul Pârâului Negru – 85 m	Lunca Călnicului	17.VII.1939	51	66 străjeri
12.	-canal de colectare – 150m lungime 2,5 m lățime – în albia Oltului -șanț – 490m – șoseaua Chilieni – Sf.Gheorghe	Chilieni	17.VII.1939	51	162 străjeri
13.	-dărâmarea unei clădiri vechi, clasarea materialului, nivelarea locului pe care se va construi locuința directorului școlii și o sală de clasă	Bicsadul Oltului	17.VII.1939	51	60 străjeri
14	-nivelări de pământ la căminul cultural, dispensar și gospodăria locuitorului Dobrița	Micfalău	17.VII.1939	51	60 străjeri
15.	-șanț de scurgere – 120 m	Vâlcele	17.VII.1939	51	28 străjeri
16.	-scos și cărat cartofi, cules și desghiocat porumb, cărat și așezat în șuri fânul la familiile nevoiașe în special a acelor familii din care bărbații lipsesc , fiind concentrați	Araci, Chilieni, Lunca C., Băcel	21.IX.1939	53	284 străjeri
17	-ajutoare bănești din economiile cursanților și munci de folos obștesc în primul rând familiilor sărace a celor concentrați – – 4 - 500 lei pentru fiecare sat -acordarea de medicamente de către Centru și tablouri ale Marelui Străjer, pe timp de 5 zile (din 24 dec.) câte o pâine pe fiecare zi La 19 familii din Sf.Gheorghe din care soții sunt concentrați , 21 Kg carne de porc , 9 kg zahăr , 100 pâini, 60 kg fasole , 81 Costume treninguri pentru. copii săraci	Sf.Gheorghe, Reci, Chilieni, Băcel, Lunca Călnicului, Araci, Comandău, Vâlcele	24.XII.1939	50	200 străjeri Centrul de îndrumare străjerească Sf.Gheorghe
18.	-2 premii a câte 300 lei la doi copii săraci dar buni la școală -un costum străjeresc unei fete, bună străjeriță	Reci	24.XII.1939	56	200 străjer Centrul de îndr. străjerească Sf.Gheorghe
19	-2000 lei ptr. 10 copii săraci -preluarea sub conducerea administrativă a Centrului a atelierului de țesătorie al școlii	Lunca Călnicului	24.XII.1939	56	200 străjeri Centrul de îndr. străjerească Sf.Gheorghe

20	-botezul a doua fetițe din satul Zălan și donarea familiilor lor o sume de 1600 lei, 10 kg făină de grâu , zahăr , pâine	Zălan	21.I.1940	57	204 străjari 2 centurii Centrul Străjii Sf.Gheorghe
21	-200 lei ajutor pentru biserica ,320 lei pentru cantina satului	Comandău	21.I.1940	57	204 străjari
22	-210 lei pentru cantina satului	Reci	21.I.1940	57	204 străjari
23	-asistență la desfășurarea activității strejărești a satului de la școala primară în cursul dimineții	Reci,Băcel, Lunca Călnicului Arcuș,Araci, Chilieni	17.II.1940	58	Câte o centurie în fiecare sat
24.	-contribuții materiale pentru acte de binefacere : -5000 lei pentru 2 copii orfani întreținuți de centru -200 lei ptr. biserica din Comandău -574 lei ptr.o familie din Araci -1.400 lei pentru un covoraș necesar Centrului Strejăresc din Sf.Gh -3 costume strejărești pentru trei copii săraci -susținerea la o școală de meserii a doi copii săraci din Arcuș -lucrări în gospodăriile familiilor sărace.	Comandău Araci Sf.Gheorghe Arcuș	III.1940	59	220 străjari
25	-937 lei pentru 6 familii sărace : -Tompoc Stefan – 3 copii -Josef Sas -Ludovic Beda -Sas Stefan – 4 copii -Sas Carol – concentrat de 8 luni	Araci	III.1940	59	Centuria a I-a
26	-1160 lei pentru 3 familii sărace bani la școlari pentru cărți și caiete -încălțăminte și îmbrăcăminte pentru un băiat și o fată	Băcel	III.1940	59	Centuria a III-a
27	-400 lei pentru 2 copii rău îmbrăcați -190 lei unei femei sărace	Chilieni	III.1940	59	Centuria a IV-a
28	-240 lei pentru cantina de la școală -110 lei unei bătrâne	Reci	III.1940	59	Centuria a II-a

Un chestionar cu valoare monografică, din anul 1937, referitor la localitățile din plasa Buzăul Ardelean

Cu informații extrem de bogate referitoare la situația localităților din plasa Buzăul Ardelean, sub toate aspectele (social, politic, economic, cultural, religios, etc), chestionarul reprezintă o sursă prețioasă de informare, mai cu seamă că fondul documentar cu privire la această zonă este mai puțin reprezentat în fondurile și colecțiile deținute de Arhivele Naționale Covasna precum și în arhivele primăriilor din această zonă, în cazul celor din urmă una din cauze fiind distrugerile de arhivă din timpul celui de-al doilea război mondial.

La întocmirea chestionarului, pretorul Plășii, Valer Langa, a avut și ajutorul notarilor de plasă, lucrarea fiind trimisă la Centrul de Pregătire Tehnică Profesională Administrativă București, așa cum rezultă din Ordinul Prefecturii Brașov NR. 7413/ 1937. De asemenea, există și o mențiune că la această lucrare s-a anexat și un album cu 66 de fotografii și o hartă. Depistarea acestor fotografii, în măsura în care s-au mai păstrat, ar amplifica cu siguranță valoarea acestui chestionar.

Chestionarul a vizat următoarele probleme: Teritoriul; Istoricul pe scurt al comunelor; Așezarea geografică; Populația: populație, emigrare, origine etnică, colonizare, port popular, ocupații; Starea sanitară: stare sanitară, alimentația populației, alimentația copilului, mortalitate infantilă, natalitate, boli molipsitoare, boli frecvent răspândite, boli sociale, medici, prostituție, bălți cu ape stătătoare și șanțuri, băi populare, ape potabile, locuințele sătenilor, grajdurile, cotețe, comerț ambulant, îngrijirea animalelor și păsărilor; Igienă: populație, căsătorii, boli ereditare, starea de sănătate a femeilor după naștere, natalitate și mortalitate; Starea culturală: școli primare de stat, învățatorii din cele 8 comune, populația școlară, dacă părinții își trimit copiii la școală, numărul copiilor înscriși la școală, numărul analfabeților, școlile de adulți și dezvoltarea culturală a sătenilor, intelectualii, meseriașii români, școli de agricultură și meserii, situația bibliotecilor, întruniri politice; Starea morală și religioasă: comportamentul populației, religiozitatea oamenilor, starea de spirit a populației, statistica proceselor penale și civile, întreținerea bisericilor, biserici, concubinajul,

copiii cuplurilor care trăiesc în concubinaj; Datini, jocuri, dansuri, sporturi, manifestări artistice; Datini caracteristice; Datini speciale pentru anumite sărbători; Jocuri caracteristice la copii; Dansuri vechi; Sporturi locale vechi; Manifestări artistice-țesături, scoarțe, velințe; Stare economică; Agricultură, viticultură, pomicultură: dezvoltarea agriculturii, cultivarea grădinilor din jurul casei, opiniile sătenilor privind aplicarea ultimei reforme agrare, cooperative de consum și valorizare, neîmproprietăriți, efectul moștenirii, soluții propuse pentru exploatarea eficientă a terenului arabil, pădurilor, izlazurilor; Existența viilor; Cultura pomilor fructiferi; Recolta de poame; Animale de rasă și corcitură; Avicultura; Melci; Apicultura; Cultura nucilor; Ocupația locuitorilor în timpul iernii; Ocupația femeilor; Populația plășii; Băncile: situația veniturilor încasate de la stat, județ, comună, ordinea și paza de zi în comune, influența pretorului, notarilor și primarilor în toate sectoarele de activitate, clima regiunii; Păduri: situația pădurilor, întrebuințarea lemnului, exploatarea pădurilor; Bălți, lacuri, râuri, piscicultură; lacuri, râuri, bălți, iazuri; Văi; Mine: mine, sonde petroliere, gaze; Fabrici; Credite; Situația creditelor și a băncilor în comunele din plasă; Starea financiară; Situația financiară a comunelor; Bunurile din domeniul privat; Starea de avuție a populației; Plata cheltuielilor de personal și material; Contribuția comunelor la cheltuielile pentru întreținerea plășii; Situația financiară a jud. Brașov; Căi de comunicații; Drumuri; Propuneri pentru îmbunătățirea șoselelor; Circulația pe șosele; Căi ferate; Lacuri, râuri navigabile sau flotabile; Serviciul telegrafic și telefonic.

Datorită bogăției de informații, în materialul de față ne vom rezuma în a prezenta numai problemele de la punctele I,II,V,VI,VII (TERITORIUL; POPULAȚIA; STAREA CULTURALĂ; STAREA MORALĂ ȘI RELIGIOASĂ; DATINI, JOCURI, SPORTURI, MANIFESTĂRI ARTISTICE;), urmând ca într-o viitoare lucrare să cuprindem și celelalte puncte din chestionar.

I. TERITORIUL

1. Cele 8 comune: Barcani, Budila, Dobârlău, Întorsura Buzăului, Mărcuș, Sita Buzăului, Teliu și Vama Buzăului compun actualmente Plasa Buzăul Ardelean, comune pur românești cu o populație de 21.941 locuitori. Până în anul 1925 au fost încorporate la județul Trei Scaune, formând o Expozitură Pretorială aparte cu reședința mai întâiu în comuna Boroșneul Mare, mai pe urmă în comuna Întorsura-Buzăului. Această Expozitură Pretorială a încetat în anul 1925, odată cu punerea în aplicare a celei dintâiu legi administrative din România întregită, iar comunele de mai sus, în urma unei noi arondări au fost încorporate la județul Brașov și repartizate la Plasa Săcele cu reședința în comuna Cernatu.

În anul 1928 se înființează Plasa așa numită "*Buzăul Ardelean*" în actuala ei formațiune, cu reședința mai întâiu în comuna Sita Buzăului iar mai pe urmă în comuna Întorsura Buzăului până în anul 1933, când în baza Deciziei Ministerului de Interne No. 10. 983 A. din 5 septembrie 1933 Plasa se desființează, trecând comunele din nou la Plasa Săcele, județul Brașov. Pe data de 1 martie 1934 prin Deciziunea Ministerului de Interne No. 1516 din 12 februarie 1934 această Plasă ia din nou ființă existând până de prezent în actuala ei formațiune cu reședința în comuna Întorsura Buzăului.

Reședința plășii este situată într-o depărtare de 45 km de capitala județului, iar legătura de comunicație se face cu multă înlesnire cu trenul ce parcurge distanța aceasta abia într-o oră și de 4 ori la zi.

Birourile plășii sunt instalate în localul închiriat corespunzător într-u toate, pentru care județul plătește o chirie de lei 32.000 anual.

Conducerea administrativă a Plășii este încredințată unui Pretor, ajutat de un Secretar de Plasă și o dactilografă.

În ce privește istoricul pe scurt al comunelor cari compun plasa, aceasta se prezintă după cum urmează:

a. **Comuna Barcani** până în anul 1924 a fost administrată de comuna Zagon din județul Trei Scaune, după care s-a declarat comună de sine stătătoare cu administrația ei proprie. Până la 1924 a figurat ca un cătun al comunei Zagon.

b. **Comuna Budila** există din timpurile cele mai vechi, înființată fiind înainte de asta cu 5-600 de ani din iobagiul unui domn numit "*Graf Beldi*". Iobăgia a durat până la anul 1848, când în formă s-a șters, în fond însă a durat ...câțva

și chiar și după aceea, iobagii fiind siliți să dea zile de lucru și diferite alimente conților.

Comuna din timpurile cele mai vechi a fost condusă de primar și notar cercual, de comitetul satului și comitete comunale. Între primari până la 1848, aflăm și primari români, pe Stan Creangă și Moise Roșca, de la anul 1848 până la 1865 a fost primar român Gheorghe Olteanu, iar de la 1870 până la 1873 și mai târziu Alexe Ioanovici.

Comuna Budila - deși se găsește situată în apropiere de Brașov, în timpurile vechi până la 1850 aparținea comitatului Alba Superioară (Belgradul de Sus). De la 1850 până la 1876 Budila se ține de cercul Brașovului, până când la 1877 aprilie 30, fiind o nouă arondare a județului, Budila trece la județul Trei Scaune, de care se ține până la anul 1925 când este repartizată la județul Brașov.

c. **Comuna Dobârlău** nu are nici o însemnătate după cum arată notarul comunei.

d. **Comuna Întorsura-Buzăului.** Cele dintâi așezări pe plaiurile acestei comune datează de pe la începutul secolului XVIII, românii iobagi din comunele: Budila, Purcăreni, Prejmer, Tohan, Zărnești, etc. au fost colonizați pe latifundiile nobililor maghiari, latifundii cari se întindeau pe timpul acela pe actualul hotar al comunei, fapt care se constată și din majoritatea numelor locuitorilor de azi ca: Budilean, Purcărean, Prejmerean, Tohănean, Zărnescu și alții. Afară de locuitorii amintiți, veniți din comunele arătate care aparțineau județului Brașov, în decursul timpului s-au mai așezat români și din alte regiuni, chiar și din vechiul Regat. La început, acești locuitori se îndeletniceau cu creșterea vitelor, exploatarea pădurilor, dar mai ales arderea cărbunilor era izvorul principal de câștig. Cărbunii se transportau și se vindeau în comunele din șesul Bârsei și în orașul Brașov.

Trecătorile și defileurile din munții cari înconjoară comunele Buzaele, încă din cele mai vechi timpuri au servit ca locuri de scurgere a diferitelor armate. Aceste adevăruri istorice se confirmă și prin descoperirile făcute cu ocazia săpăturilor pentru construirea terasamentului liniei ferate Întorsura - Buzăului - Brașov, când s-au găsit săbii vechi și diferite alte obiecte servind la războiu.

Pe aceste meleaguri s-au întâmplat evenimente pe care istoria le amintește deodată cu glorioasa Domnie a Marelui Vodă Mihai Viteazul. Oștirile Voievodului Mihai - care unise pe scurtă durată sub sceptrul său pe toți

românii - plecate în ziua de 17 octombrie 1599, într-o zi de vineri, au trecut în Ardeal prin pasul Buzăului, situat în hotarul de azi al comunei Vama-Buzăului. Pentru dovedirea veracității celor amintite servesc citatiile din Românii sub Mihai Viteazul de Nicolae Bălcescu. Iată ce scrie la pagina 272 cap.XV:

"După ce au trecut munții, găsind un loc priincios pentru hrană și odihna oștilor, la trecerea din Țara Românească în Ardeal, în valea numită a Boza, Mihai Vodă tăbări acolo în acea zi care era sâmbătă (18 octombrie)". Mai departe, la pag. 273 tot la acel capitol scrie: *"într-aceea ridicându-si tabăra de la Boza, Mihai o așază duminică (19 octombrie) lângă Prejmăr, oraș din Țara Bârsei, sau ținutul Brașovului".*

În legătură cu aceste fapte istorice, amintesc și afirmația auzită în această comună, că pe locul numit *"Dealul Taberii"*, ar fi poposit o parte din oastea Voievodului Mihai Viteazul. Rămâne ca istoria să-și dea cuvântul, dacă această versiune este o legendă sau fapt istoric. *"Dealul Taberii"* este o înălțime situată în vatra comunei Întorsura -Buzăului.

În această regiune se remarcă două înălțimi, cari în popor și-au păstrat numele de *"Larma"*. O înălțime e situată în vatra comunei Întorsura Buzăului, iar cealaltă deasupra comunei Vama Buzăului. De pe aceste înălțimi cari predomină întreaga regiune a Buzaelor, se dădea alarma prin focuri.

e. **Comuna Mărcuș**, după cum ne arată notarul comunei, nu ar avea nici o importanță istorică.

f. **Comuna Sita Buzăului** se află așezată de-a lungul râului Buzău în trecătoarea pasul *"Buzău"* până la Cheia Buzăului, în Munții Carpați la poalele munților, în partea dreaptă a râului Buzău, Tătarul Mare, Tătarul Mic, Crasna Mare până la Siriu iar la stânga Crasna Mică, Zăbrătau până la Harțagu. A fost punctul de legătură și trecere între Vechiul Regat și Ardeal, cari din timpurile istorice ale dacilor și romanilor, fiind și punct de trecere a năvălitorilor barbari, din timpul cărora s-au și găsit unele obiecte de valoare, ascunse în creierul munților. Mai târziu chiar voievodul Mihai Viteazul a trecut prin pasul acesta și și-a așezat o tabără în nemijlocita apropiere a comunei, între Sita și Întorsura-Buzăului.

A se face un istoric mai detaliat cu date precise nu se poate, din cauză că toată arhiva bisericeii ortodoxe română, unde s-ar fi găsit datele necesare, a fost distrusă în timpul Războiului Mondial 1916-1918. Totuși, după

datele culese din unele surse se poate spune că:

Comuna Sita-Buzăului nu este o așezare prea veche, datează cam din secolul al XVII-lea. Satul s-a întemeiat în decursul timpului din oamenii, cari s-au așezat pe moșii boierești, ca paznici, muncitori și îngrijitori. Parte din locuitori își au obârșia din Muntenia, alții din Țara Bârsei și unii din Târnave.

Din epoca de piatră s-au găsit mai multe obiecte cari cam prin anul 1910, au fost descoperite și depuse la muzeul sășesc din Brașov sau la muzeul Astrei din Sibiu.

Cu ocazia construirii șoselei naționale Brașov - Buzăul Ardelean - Nehoiș - Buzău, cam prin anul 1896, s-au găsit îngropate la locul numit Cheia Buzăului, 16 bucăți ruduri de aur, în forma cearei roșii, pe cari ruduri se găsesc inițialele: DDD-NNN adică din anii 350-400 după Christos afirmative din timpul războiului romanilor cu hunii. În anul 1916, cu ocaziunea declarării mobilizării pentru eliberarea Ardealului, prin pasul Buzăului și-a făcut intrarea o parte a armatei române, dându-se mici lupte cu armata austro-ungară. La retragere, frontul a fost menținut multă vreme pe teritoriul comunei și s-au dat lupte mari cu armata germană în punctele: Crasna, Tabla Buții, Siriu, Tătăruțu și Tătaru.

g. **Comuna Teliiu** este situată în partea de est a județului Brașov, tocmai la cotul Carpaților și este întemeiată cam pe la 1400. Cronica pornește de la armatele lui Mihai Viteazul pe la 1600, când a trecut o parte din ea în Ardeal și când se amintește că acelea au stat câteva zile în tabăra ce era situată între comuna Teliiu și Prejmer.

h. **Comuna Vama-Buzăului**, ca unitate administrativă independentă datează din anul 1820. Înainte de această dată a format împreună cu Întorsura-Buzăului și Sita-Buzăului o singură comună de prin anii 1700, și numai la 1820 s-a separat, pentru ca în anul 1893 iarăși să se unească într-o singură comună cu sediul la Întorsura-Buzăului. În anul 1925 iarăși s-a separat formând o comună aparte.

2. În cuprinsul Plășii se găsesc 8 comune, amintite mai sus sub punctul I. Unele din acestea se compun dintr-un singur sat, așa spre pildă comuna Budila situată la 25 km de centrul plășii, comuna Teliiu cu o distanță de 22 km de centrul Plășii. Restul comunelor se compun din unul sau mai multe cătune, și anume:

a) Comuna Barcani, se compune din 2 cătune: Lădăuți și Sărămas. Cătunul Lădăuți

este la o depărtare de 8 km și Sârmaș 4 km de sediul Plășii.

b) Comuna Dobârlău, se compune din satul Dobârlău și cătunul Valea Dobârlăului, aflându-se la o distanță de 2 km una de alta și ambele la o distanță de centrul Plășii de cca 24 km.

c) Comuna Întorsura-Buzăului se compune din patru cătune și anume:

Brădet situat la 3 km de sediul Plășii;

Floroaia-Mare situat la 2 km de sediul Plășii;

Floroaia-Mică situat la 1,5 km de sediul Plășii;

Scrâdoasa situat la 7 km de sediul Plășii.

d) Comuna Mărcuș din satul Mărcuș și cătunul Mărcuș-Lunca, aflându-se la o distanță una de cealaltă de cca 1 km și ambele la o distanță de centrul Plășii de cca 25 km.

e) Comuna Sita-Buzăului din următoarele cătune: centrul Sita-Buzăului, Boboceia, Zăbrătau, Crasna și Ciurnernic. Distanța între ele și centrul comunei variază de la 2 la 12 km iar de plasă de la 6 la 18 km.

f) Comuna Vama-Buzăului se compune din satul Vama-Buzăului și cătunul Acriș. Distanța între acestea este de cca 3 km iar până la reședința plășii este de 12 km.

3. Suprafața teritoriului plășii este de 109.059 jug. 963 stj.p. și suprafața comunelor care compun plasa este:

a) Comuna Barcani: 14.014 jug. 548 st.p.

b) Comuna Budila: 16.103 -

c) Comuna Dobârlău 5.875 124

d) Comuna Înt.Buzăului 11.834 58

e) Comuna Mărcuș 2.008 15

f) Comuna Sita-Buzăului 27.481 -

g) Comuna Teliu 9.284 218

h) Comuna Vama-Buzăului 22.460 -

4. În ce privește natura pământului în comunele acestei plăși, situația se prezintă după cum urmează:

a) Comuna Barcani și Budila. Întreg teritoriul este muntos, deluros, cu coline, văi, păraie și păduri.

b) Comuna Dobârlău. Teritoriul în partea cea mai mare este deluros, fiind așezat de-a lungul râului Dobârlău, având pe ambele părți dealuri, ce sunt acoperite cu material lemnos. Dealurile mai însemnate sunt Piliștea, Poiaș, Cusuruș, Bornaș aceste dealuri sunt acoperite cu material lemnos și o parte se folosesc ca pășunat. Prin mijlocul comunei curge râul Dobârlău, ce traversează hotarul comunei și se

varsă în pârăul Valca Rece și împreună în Râul Târlung și apoi în Valca Neagră. Lacuri și minereuri nu sunt.

c) Comuna Întorsura-Buzăului. Terenul comunei care făcând partea dintr-o regiune muntoasă-este accidentat de munți și dealuri acoperiți în cea mai mare parte de păduri și în parte mai mică de terenuri cultivabile, brăzdate de râul Buzău și păraele Brădet, Hărcăoasa, Pârăul Săcuiului și Floroaia. Minereuri și lacuri nu sunt.

d) Comuna Mărcuș. Teritoriul acestei comune este în partea cea mai mare șes, fiind înconjurat în partea de Răsărit cu dealuri și păduri. Dealurile mai însemnate sunt Cotorogea, Dragoș-Vodă și Piliștea, fiind cel mai înalt Poiana Piliștii cu o înălțime de 1430 metri. Aceste dealuri în parte se folosesc pentru pășunatul vitelor iar restul este acoperit cu păduri de fag și stejar și o mică suprafață cu brad. La marginea de nord curge râul Târlung pe o distanță de 3 km, revărsându-se în râul Valea Neagră în hotarul comunei Băcel, apoi un pârău denumit Valea Rece ce se revărsă în râul Târlung. Lacuri și minereuri nu sunt.

e) Comuna Sita-Buzăului. Hotarul comunei este compus din munți așa cum s-a enumerat sub punctul 1, acoperiți cu păduri seculare de fag și brad, dealuri cu pășuni, poieni și fânețe și foarte puțin loc arabil, precum și râuri și pârăiașe de munte.

Suprafața comunei, după natura locului, variază după cum urmează, 746 iug. cad. de arătură, 3 jug. și 3/4 grădină, 1540 jug. cad. de fâneță, 5172 jug. cad. de pășune, 19.872 jug. cad. de pădure, 147 de intravilane clădite.

f) Comuna Teliu este situată într-o vale cu o splendidă poziție geografică, înconjurată de dealuri și munți, având drum deschis doar spre apus de unde începe șesul Țării Bârsei. Hotarul comunei se întinde deci înspre șesul Țării Bârsei care este format din șes, pământ ce este bun de cultivat și foarte roditor. Vârful cel mai înalt ce domină regiunea este vârful Prejmer, înalt de cca. 1250 metri. Râul cel mai important este Târlungul, ce trece prin apropierea comunei.

g) Comuna Vama-Buzăului este așezată pe valca râului Buzău; pe ambele părți ale țărmurilor se întinde o fâșie de pământ bun pentru agricultură, încolo sunt numai munții Ciucașul, Tătarul și Siriul cu toate ramificațiile lor. Atât dealurile cât și pădurile sunt acoperite cu pădure de fag. Prin comună traversează râul Buzău care primește afluenții Dălgăhiul,

Buzăul și Acrișul. Lacuri nu sunt.

5. Cu considerare la situația geografică a comunelor care compun această plasă, cele mai multe fiind situate pe partea Carpaților unde clima este de regulă rece, plantele și furajele ce se cultivă în această regiune sunt :porumbul, cartofi, orzul, ovăzul, cânepa, fasolea, apoi fânețe naturale, lucernă, trifoiul, sfeclă furajere în cantități mici, zarzavaturi, pomi, flori foarte puține. Grâul se cultivă în cantitate aproape disparentă și numai în comunele Budila, Teliu și mai puțin Mărcuș. În ce privește fauna regiunii, se găsesc vite cornute de regulă rasa Simenthal și curcături, cai, iepe, porcine, păsări, un stoc însemnat de oi, mai puține capre. Bivoli tot în uremia situației geografice a comunei nu sunt. Prin păduri se găsesc animale sălbatice, mistreți, căprioare, cerbi, lupi, vulpi, urși, bur-suci, jderi, pisici sălbatice, iepuri, ș.a. Păduritul, cărăușitul, economia de vite formează izvorul de venit al populației din această Plasă.

6. Nici înainte, nici după Unire, pe teritoriul comunelor care compun Plasa colonizări nu s-au făcut.

II. POPULAȚIUNEA

1. Populațiunea Plășii este de 21.941 care se prezintă după cum urmează:

a) Pe naționalități: Români 17.951, Unguri 3233, Sași 41, Romi (țigani) 604, Germani 47, Italieni 6, Greci 2, Ruși 1 și evrei 66.

b) Pe confesiuni: Ortodocși români 18.543, Greco-catolici (uniți) 70, Romano-catolici 427, reformati 2743, cv. luterani 86, alte confesiuni 16 și mozaici 56.

c) Bărbați majori 5997, femei majore 6652, minori 9292, oameni mai bătrâni de 50 de ani 1287, tineri care sunt la armată 461.

Această situație specificată pe comunele din Plasă este următoarea:

a) Comuna Barcani. Pe naționalități: români 3850, unguri 112, germani 2. Pe confesiuni: ortodocși-români 3150, catolici 70, reformati 44. Bărbați majori 846, femei majore 847, minori 1571, oameni mai bătrâni de 50 de ani 193, tineri care sunt la armată 48.

b) Comuna Budila. Populația comunei este de 2100 suflete dintre care: 928 între care sunt 310 suflete țigani ortodocși, unguri 1163, sași 3 și evrei 6. Ei sunt de confesiune ortodoxă 928, reformată 835, rom.cat. 328, cv. aug. 3, mozaici 6. Bărbați majori sunt: 671, femei majore sunt:

369, bărbați minori sunt: 250, femei minore sunt 310, oameni mai bătrâni de 50 de ani sunt 406 împreună cu femei. La armată sunt 70 de tineri.

c) Comuna Dobârlău. Această comuna are 1476 suflete, toți de naționalitate română, de confesiune ort. română și cca.25 suflete de religie reformată. Din totalul sufletelor avem: 426 bărbați majori, 404 femei majore, 646 băieți și fete minori și 86 femei și bărbați trecuți de 50 ani, 46 tineri ce își fac stagiul militar.

d) Comuna Intorsura -Buzăului, are o populație de 4108 suflete din care din punct de vedere al naționalității se prezintă astfel: 3975 români, 102 maghiari, 20 de sași, 9 evrei și 2 italieni. Din punct de vedere al confesiunilor populațiunea are următoarea înfățișare: 3976 ortodocși, 69 romano catolici, 34 reformati, 20 evanghelici luterani și 9 mozaici. Bărbați majori până la 50 de ani sunt: 1330, femei majore până la 50 de ani : 1439, tineri minori de ambele sexe: 1339 și anume: 628 flăcăi și 611 fete, mai bătrâni de 50 de ani de ambele sexe sunt: 521 și anume: 248 bărbați și 273 femei. La armată își fac stagiul 61 de tineri.

e) Mărcuș. Această comună este compusă din 1012 suflete, toți de naționalitate română, de confesiune ortodox română. Din totalul acesta sunt 276 bărbați majori, 250 femei majore, 486 băieți și fete minore și 60 femei și bărbați trecuți de 50 de ani. La armată își fac stagiul militar 18 tineri.

f) Comuna Sita-Buzăului are 3839 locuitori, care se specifică după cum urmează: 3789 români, de religie ort. rom., 38 unguri dintre care 12 de religie reformati și 26 romano-catolici, 5 sași, 2 greci și 2 jidani. Populația se specifică după sexe după cum urmează: 1835 bărbați, 2004 femei. Bărbați majori 981 iar femei 1050, copii minori 1808, bărbați mai bătrâni de 50 de ani 362, tineri la armată 133.

g) Comuna Teliu. Populația comunei este formată din români, unguri și puțini dintre celelalte naționalități și anume: români 1590, unguri 1758, germani 43, evrei 36, italieni 4, alte naționalități și nedeclarați 294, total: 3725 locuitori. Românii sunt de confesiune ortodoxă română iar ungurii evanghelici reformati. Bărbați majori sunt 934, femei majore 1171, minori 1620, oameni mai bătrâni de 50 de ani 250, la armată sunt 56 tineri.

h) Comuna Vama-Buzăului. Populațiunea comunei este de 2417 locuitori, specificată pe naționalități: români 2366, unguri 35, sași 13, germani 2, ruși 1. Pe confesiuni: ortodocși 2350,

aconfesionali 16, reformati 35, ev. luterani 15. Din totalul populației sunt 533 bărbați majori, 622 femei majore, 1262 minori, 193 bărbați trecuți de 50 de ani, iar sub drapel se află încorporați 29 de tineri.

2. Locuitorii acestei Plășii nu emigrează, ei caută să-și asigure traiul și existența acasă și în această privință elementele harnice și silitoare nu întâmpină greutăți.

3. Originea etnică a populației se găsește specificată mai sus sub art. II. pct. 1, atât pe plasă cât și pe comune. Din totalul populației de 21.941 suflete, un număr de 17.951 plus 604 = 18.555 locuitori, deci în parte cu totul covârșitoare, au originea etnică română. În patru comune din plasă, Budila, Întorsura-Buzăului, Teliu și Sita-Buzăului se găsește răzlețit un nr. de 56 de evrei și alți câțiva de altă naționalitate astfel:

a) în comuna Budila cei trei sași aparțin unei familii venită în comună în urmă cu cca. 40 de ani, ca brutari, azi practică comerțul de băcănie și cârciumă. Dintre evrei 2 de asemenea sunt de cea. 50 de ani în Budila, sunt comercianți iar 4 sunt flotanți veniți ca angajați ai firmei Sziklas și Veitz exploatare de lemne. Foto 2

b) în comuna Întorsura-Buzăului până în anul 1931 n-a fost nici un evreu. Cei 9 evrei au emigrat în comună de la 1931 și sunt funcționari și angajați particulari pe la firmele exploatare de lemne din această comună. Toți sunt cetățeni români posedând acte de naționalitate în regulă. Cei 8 italieni precum și o germană au pașaport italian. Maghiarii și sașii sunt cetățeni români, cari la 1 Decembrie 1918 găsindu-se în România Întregită au fost trecuți în registrul de naționalitate. Pașaportari au bilete de liberă trecere în țară care se țin în evidență și se controlează la timp.

c) în comuna Teliu evreii stabiliți au venit cu ocazia construirii tunelului de la Teliu iar o familie dintre ei a venit deja în anul 1870.

d) în comuna Sita Buzăului evreii sunt stabiliți, numai în mod provizoriu, începând de la anul 1935, având exploatare de pădure.

4. Colonizări antebelice sau recente nu există.

5. Populația ca înfățișare se prezintă în condițiuni relativ satisfăcătoare.

Cu tot regretul este de constatat faptul că atât bărbații, dar mai ales femeile în timpul din urmă au început a-și părăsi portul lor național și preferă a-și cumpăra cu bani scumpi haine de

prin picte și prăvălii de o calitate slabă. Se observă mai ales la tineret un lux în ceea ce privește îmbrăcămintea și o decadentă morală. În cele mai multe locuri tineretul de ambele sexe desconsideră frumosul port național românesc, tinerii își procură haine așa zise "nemțesti" iar fetele fuste, rochii și bluze-port strein de neamul nostru. Pe alocuri însă se folosesc haine trainice lucrate de gospodine acasă, din lână de la oile lor și din pânză.

Se impune ca preoții în biserici, învățătorii în școli, prin adunări și conferințe să înceapă, ajutați de ceilalți intelectuali, o mai intensă activitate și propagandă în legătură cu reluarea portului național românesc.

6. Ocupațiunea locuitorilor în această plasă este eminamente creșterea vitelor, iar ca întregire acestei îndeletniciri se practică și agricultura, însă pe o scară mai redusă.

În această plasă care face parte dintr-o regiune muntoasă, agricultura nu poate fi considerată ca ocupațiune principală a locuitorilor, resursa principală din care locuitorii își asigură existența fiind creșterea vitelor; populația se mai ocupă și cu cărăușia și exploatarea pădurilor.

Românii nu îmbrățișează meseriile, fapt care rezultă evident din împrejurarea că în această plasă majoritatea meseriașilor și profesioniștilor sunt minoritari.

III. STAREA CULTURALĂ

1. Starea culturală:

a) în comuna Barcani sunt trei școli primare de stat cu 8 învățători dintre care trei definitiv și 5 suplinitori.

b) în comuna Budila este o școală primară de stat și o grădiniță de copii cu 5 puteri didactice, toate definitive. Tot aici mai sunt 2 școli confesionale, una romano-catolică, cu o învățătoare, și una reformată, cu 2 învățători, toți definitiv.

c) în comuna Dobârlău sunt 2 școli primare de stat cu trei învățători, toți suplinitori.

d) în comuna Întorsura Buzăului există 4 școli primare de stat, cu 10 învățători și o grădiniță de copii cu o învățătoare. Din aceștia 10 sunt definitiv și una suplinitoare.

e) în comuna Mărcuș sunt 2 școli primare de stat cu 3 învățători, dintre care 2 definitiv și unul suplinitor.

f) în comuna Sita Buzăului există 5 școli primare de stat și o grădiniță de copii mici cu 13 învățători, dintre care 6 definitiv și 7 suplinitori.

g) în comuna Teliu sunt 2 școli primare de stat și o grădiniță de copii tot de stat cu 6 învățători dintre care 5 definitiv și unul suplinitor. Aici mai există o școală confesională minoritară (reformată) și o grădiniță de copii confesională, cu 3 învățători, toți definitiv.

h) în comuna Vama Buzăului sunt trei școli primare de stat cu 6 învățători, dintre care 4 definitiv și 3 suplinitori.

Situația generală pe Plasă este deci: 22 școli primare de stat și 3 grădinițe de copii cu 55 învățători dintre care 35 definitiv și 2 suplinitori, apoi 2 școli primare confesionale (minoritare) și 2 grădinițe de copii tot confesionale cu 6 învățători, toți definitiv.

2. Învățătorii de regulă nu mai au și altă ocupație, cu puține excepții, de exemplu: unul de la școala primară de stat din comuna Vama-Buzăului îndeplinește și funcția de preot ortodox; unul de la școala confesională reformată din Budila îndeplinește și funcția de cantor.

În majoritatea cazurilor mai toți fac politică de partid și unii chiar politică militanță.

3. Populația școlară de ambele sexe se prezintă astfel:

a) în comuna Barcani, populațiunea de ambele sexe în vârstă de a urma școala între 7-15 ani este 740. Frecvențează regulat 530. Numărul absolvenților în ultimii trei ani este de 48.

b) în comuna Budila, în anul 1936/1937 la școala primară de stat au fost înscriși 79 băieți și 70 fete, total 149. Frecvenți 57 băieți și 53 fete, total 110 elevi. Absolvenți a 7 clase: 1934/1936, 4 băieți și 2 fete, total 6. Școala primară reformată: anul școlar 1936/1937, înscriși 45 băieți, 40 fete, total 85 elevi. Frecvenți 43 băieți, 39 fete, total 82. Absolvenți a 7 clase 1934-1936/1937, 6 băieți și 4 fete, în total 10. Școala primară romano-catolică înscriși în anul 1936/1937-băieți 16, fete 12, total 28. Frecvenți 16 băieți și 12 fete, total 28. Absolvenți din clasa a VII-a : 1924/1935-1936/1937 un băiat și trei fete, în total 4 elevi. În total au fost înscriși la cele trei școli 262 elevi și au frecventat 220 elevi. Absolvenți în ultimii trei ani 29 elevi.

c) în comuna Dobârlău, populația de ambele sexe în vârstă de a urma școala este de 215. Frecvența școlară este de 40%. În ultimii trei ani nu a fost nici un absolvent al școlii primare.

d) în comuna Întorsura Buzăului, populațiunea de ambele sexe, în vârstă de a urma școala la cele 4 școli primare din această comună este

de 512 elevi înscriși din care 452 urmează școala regulat. În ultimii trei ani sunt 86 de absolvenți ai școlii din această comună.

e) în comuna Mărcuș populația de ambele sexe în vârstă de a urma școala este de 127. Frecvența școlară este de 90%. În ultimii trei ani sunt un număr de 5 absolvenți la ambele școli (numai băieți).

f) în comuna Sita Buzăului copii școlari în vârstă de 7-15 ani: 810 dintre care 540 frecvențează regulat școala primară. Numărul absolvenților în ultimii trei ani este de 63.

g) în comuna Teliu urmează la școală: băieți-155, fete-191, în etate de 7-15 ani. Cu mică excepție urmează toți școala: Absolvenți în ultimii trei ani au fost în total 31: Școala nr. 1-16; Școala nr. 2-5; Școala reformată-10.

h) în comuna Vama Buzăului populațiunea de ambele sexe, în vârstă de a urma școala, între 7-15 ani este de 493 elevi. Frecvențează regulat școala un nr. de 263 elevi. În ultimii 2 ani școala a avut 27 absolvenți.

Părinții, în majoritatea cazurilor, își trimit copiii la școală, totuși, sunt mulți care nu-și îndeplinesc această îndatorire. Aceștia din urmă sunt amendați, însă organele fiscale nu depun aproape nici un interes pentru executarea listelor de lenevire școlară și atunci nu e mirare dacă numărul analfabeților - după cum vom vedea mai jos - este foarte urcat, îngrozitor chiar.

Copii înscriși la școală, urmează școala în tot cursul anului, numărul absolvenților este acela de sub art. 5 pct. 3.

Numărul analfabeților din comunele plășii: cca. 4457, care repartizat pe comune se prezintă astfel: Barcani 235, Budila 450, Dobârlău 376, Întorsura Buzăului 1473, Mărcuș 106, Sita Buzăului 850, Teliu 215 și Vama Buzăului 765.

Toți copiii pot frecventa școala, cu excepția celor de țigani și care locuiesc prin cătune depărtate de centru, prin locuri accidentate, și cari apoi și din lipsă de mijloace materiale nu sunt în stare a cerceta școala. Aceștia sunt mai puțini la număr.

Situația în ceea ce privește școlile de adulți și dezvoltarea culturală a sătenilor se prezintă după cum urmează:

a) în comuna Barcani școli de adulți nu sunt. Șezători se fac de învățători. Cimenatograf nu există. Radio sunt 3. Locuitorii citesc diferite ziare și cărți.

b) În comuna Budila șezători culturale și școală de adulți se țin de Soc. Culturale locale

duminicile și sărbătorile, în timpul ernei când încetează munca câmpului. Locuitorii citesc ziarele ce apar în Brașov, unii *Universul*, *Gazeta Transilvaniei*, *Lumina Satelor* și cărți din biblioteca parohială a Despărțământului Astra și școală. Maghiarii citesc: *Magyar újság*, *Magyar nepszava*, *Brasai Lapok*. Pentru lipsuri și răspândirea culturii este în perspectivă cumpărarea unui Radio (anexat fotografia nr. 7).

c) în comuna Dobârlău școli de adulți nu sunt. Șezători culturale nu se țin. Cinematografe nu există. Aparat radio sunt 2 la persoane particulare. Ziare și reviste se citesc de către locuitori numai o parte.

d) în comuna Întorsura Buzăului, nu există școală de adulți. Șezători culturale se fac, acestea fiind ascultate cu mult interes de populație. În comună nu se află cinematograf. Aparat radio mari sunt 20. Locuitorii afară de ziare politice și religioase nu citesc altceva.

e) în comuna Mărcuș școli de adulți nu sunt. Șezători culturale se țin mai ales în timpul ernei, întrucât vara locuitorii sunt ocupați cu munca câmpului. Cinematografe nu există. Aparat radio sunt 2 la persoane particulare. Ziare și cărți se citesc de locuitori în parte.

f) în comuna Sita Buzăului există școală de adulți, și se țin șezători culturale. Cinematograf și radio nu există. Locuitorii citesc ziare, dar cărți foarte puțin.

g) în comuna Teliu, școală de adulți nu există, șezători culturale se fac de către Soc. "Astra". În comună există 12 aparate de radio. Locuitorii din comună citesc ziare ca: *Lumina Satului*, ș.a., iarna citesc și cărți din biblioteca "Astra".

h) în comuna Vama Buzăului școli de adulți nu sunt, șezători culturale se fac mai ales iarna de către tineret și mai ales de către *Reuniunea Femeilor Române*. Cinematograf nu există. Radio posedă numai intelectualii din comună. Locuitorii citesc ziare, însă nu culturale, ci fiecare primește ziarul partidului din care face parte.

Pentru îndreptarea lipsurilor și răspândirea culturii propunem înființarea de *Cămine Culturale* sub directă conducere și îndrumare a preoților, învățătorilor și altor intelectuali și fruntași din comună, unde apoi poporul va avea posibilitatea a se cultiva, a se informa privind diferite îndrumări și cunoștințe folositoare.

Oameni cu cunoștințe superioare în afară de preoți nu se prea găsesc în comune, în afară de comunele: Întorsura Buzăului, reședință de

plasă unde se găsește: 2 medici umani, un medic veterinar, un inginer silvic și un inginer arhitect, iar în comuna Teliu 2 medici umani.

Meseriași români diverși, sunt în comunele Plăși; majoritatea acestora au învățat meseria la patroni și abia 7 sunt dintre aceia care au învățat-o în școli de meserii, 5 în comuna Vama Buzăului, unul în comuna Sita Buzăului și unul în comuna Budila.

În regiune nu sunt nici școli de agricultură, nici de meserii. Se găsește o școală de agricultură abia în anul 1936 înființată de județul Brașov în comuna Sâmpetru, unde frecvențează cca. 6 elevi din comunele acestei Plăși. Școli de meserii se găsesc în orașul Brașov.

4. Situația bibliotecilor se prezintă astfel:

a) în comuna Barcani există bibliotecă școlară cu povestiri.

b) în comuna Budila sunt trei biblioteci mai de seamă: Biblioteca Despărțământului Astra, biblioteca școlară și biblioteca parohială. Cărți din domeniul economiei, istoriei, populare și teologice. Se citesc de către populație în lunile de iarnă.

c) în comuna Dobârlău sunt 2 biblioteci, una a școlii primare cu 348 volume și una a Despărțământului Astra cu 120 volume ce sunt citite de o parte din locuitori.

d) în comuna Întorsura Buzăului pe lângă fiecare școală primară există câte o bibliotecă. Cărțile sunt cu conținut educativ, literar, istoric, de gospodărie și știință popularizată. Cititorii acestor cărți sunt elevii școlii primare, dar mai ales tineretul din cursurile supra primare. Locuitorii nu prea citesc cărțile din aceste biblioteci. În comună sunt următoarele societăți culturale: *Despărțământul ASTRA* cu biblioteca, *Societatea tinerimii Sf. Gheorghe* și *Reuniunea femeilor pentru înfrumusețarea bisericii ortodoxe*. *Despărțământul Astra*, cu concursul intelectualilor aranjează la fiecare sărbătoare națională serate cu piese teatrale de Ioan Luca Caragiale, V. Alecsandri etc. Aceste serate sunt destul de cercetate sala fiind totdeauna arhiplină de populație. La aceste serate și la festivaluri intelectualii țin conferințe cu caracter educativ și instructive, insistându-se mai ales la chestiuni interesând viața și mediul populației.

e) în comuna Mărcuș sunt 2 biblioteci: una a școlii primare cu 260 volume și una a Despărțământului Astra cu 70 volume. Cărțile nu sunt citite în parte de către locuitori.

f) în comuna Sita Buzăului este biblioteca

parohială cu cărți religioase și literare; biblioteci școlare pe lângă fiecare școală cu cărți educative și literare; biblioteca comună cu cărți de legi și practice. Cetitorii sunt dintre tineret.

g) în comuna Teliu este o bibliotecă a Societății Astra cu 600 volume. Cărțile sunt de cultură generală și religioasă.

h) în comuna Vama Buzăului, biblioteci nu sunt decât pe lângă fiecare școală și la parohie. Cărți mai mult pentru tineret. Le citesc numai tineretul.

Întruniri politice de regulă se țin în fiecare comună, de către politicieni mai ales în preajma alegerilor electorale. Se citesc tot felul de ziare cu caracter politic.

IV. STAREA MORALĂ ȘI RELIGIOASĂ

1) Populația comunelor în general este blajină cu puține excepții în câte o comună unde se găsesc și câteva elemente mai violente. Angajamentele luate, de regulă se respectă, la fel și proprietatea altuia. Aici este de relevat faptul, că mai ales în comunele cu populație română sunt destul de dese procesele civile pentru conmturbare în dreptul de proprietate și posesiune. Această situație printre populația minoritară nu se prea observă. Criminalitatea nu este răspândită.

2) Oamenii sunt în general religioși, însă în unele comune biserica nu este destul de frecventată în duminici mai ales în timpul lucrărilor agricole, când repaosul duminical nu se prea respectă.

La cele mai multe biserici nu există coruri, așa de exemplu în cele 8 comune care compun Plasa, bisericile abia din 2 comune, Budila și Sita Buzăului au coruri cu elevii de școală. Aici ținem să remarcăm și faptul că, bisericile aflătoare în comunele plășii nu au nici cantori calificați, decât foarte puțini. Lipsa de coruri bisericesti și cea de cantori calificați prejudiciază în măsură considerabilă starea religioasă, morală și culturală din comune.

Pentru remedierea acestei stări ar fi ducător de scop ca în școlile primare din toată țara să se introducă în mod obligatoriu studiul pentru muzica vocală și instrumentală. Învățătorilor să li se impună legal a forma coruri bisericesti ș.a., a cânta cu elevii și elevele în cor la biserică, ori actualmente învățătorii, cu foarte puține excepții, sunt cu totul desinteresati în această privință. Tot învățătorii să fie aceia, care să se ocupe de înființarea și conducerea unci fanfare

cu tineretul din comună.

Autoritățile bisericesti să fie obligate de șefii lor erarhici, a trimite pentru fiecare comună bisericescă cel puțin un cantor la școala de cântăreți spre a-și câștiga calificația necesară, în tipic și în formarea de coruri bisericesti.

În modul acesta actuala situație se va îndrepta spre bine în mod însemnat și enoriașii se vor grăbii totdeauna să cerceteze biserica, fiind atrași de corurile bisericesti și de cântările melodioase ale cantorigilor.

3) Oamenii în liniamente generale nu sunt gâlcevitori, atunci când sunt trezi și neturmentați de băuturi spirtoase. Putem afirma că spiritul populației este liniștit.

4) Statistica proceselor penale și civile în ultimii trei ani se prezintă așa:

a) la comuna Barcani în ultimii trei ani au fost cca. 47 procese penale (silvice) și 60 civile.

b) la comuna Budila, statistica proceselor penale și civile pe ultimii 3 ani este: procese penale 600; procese civile 900

c) la comuna Dobârlău statistica proceselor penale se prezintă în felul următor: în anul 1934-285, în anul 1935-241 și în anul 1936-321, iar procese civile: în anul 1934-63, în anul 1935-71 și în anul 1936-42.

d) la comuna Întorsura Buzăului, contravenții silvice: 151 contravenții la legea Repauzului Duminical: 82 contravenții la legea M.B.S.: 34 contravenții la legea circulației: 48 contravenții la C.F. R. (călători fără bilete) 25: statistica proceselor civile pe trei ani - 263.

e) la comuna Mărcuș statistica proceselor penale se prezintă în felul următor: în anul 1934 - 19; în anul 1935 - 17, și în anul 1936 - 27; procese civile în 1934 - 56; în 1935 - 70 și 1936 - 47.

f) la comuna Sita Buzăului neavând date precise, deci cu aproximația, în ultimii 3 ani au fost cca. 40 procese penale (mai mult silvice) și cca. 70 civile (litigii de proprietate).

g) la comuna Teliu, statistica proceselor penale se prezintă astfel: în anul 1934-380, anul 1935-350, anul 1936-300. Procese civile: anul 1934-180, anul 1935-160, anul 1936-150.

h) la comuna Vama Buzăului, statistica proceselor penale și civile pe ultimii trei ani este: procese penale 873 și procese civile 362.

Multe dintre acestea sunt simple contravenții la diferite legi și regulamente, așa de exemplu: contravenții la legea silvică, legea polițială de câmp, legea drumurilor, etc.

5) Bisericile sunt bine întreținute; preoții sunt serioși și se ocupă mult de enoriașii lor.

dându-le sfaturi bune și folositoare, nu sunt violenți și vițioși; prin predici și la diferite ocazii, în adunări și conferințe se ocupă de dezvoltarea religioasă, morală și culturală a populației. Nu au alte ocupațiuni în afară de cel din comuna Vama Buzăului, care este și învățător, mai având în conducere și o Bancă Populăre.

Cei mai mulți fac și politică de partid fiind înscrși în diferite partide politice. Politică militantă fac mai puțin.

În cele 8 comune din Plasă sunt 8 biserici ortodoxe române și abia în 2 comune sunt biserici confesionale minoritate (maghiare), și anume în comuna Budila este o biserică reformată și una romano-catolică, iar în comuna Teliu o biserică reformată.

În comuna Întorsura Buzăului - locuitorii fiind credincioși, cercetează regulat biserica ortodoxă, singura biserică în această comună. Majoritatea populației, adică 90% este ortodoxă, restul de 10% fiind: 42 suflete romano-catolici, 3 evanghelici-lutherani și 8 suflete "Martorii lui Iehova". În timpul din urmă au început să se strecoare sectanți făcând parte din "Martorii lui Iehova-Dumnezeu". Am luat toate măsurile de siguranță, precauțiune și apărare ca propaganda acestora să fie zădărnicită, adresându-le procese-verbale de contravenție pentru nerespectarea dispozițiilor legii cultelor și ale deciziei ministeriale nr. 114119-11889-1933 și a ordinului ministerul de Interne, Direcțiunea Administrației de stat nr. 12128-A-1936.

Slujitorii acestor biserici se comportă bine și fac politica partidului lor minoritar.

6) În privința concubinajului, situația este următoarea:

a) în comuna Barcani sunt 7 cazuri de concubinaj;

b) în comuna Budila concubinaje sunt mai multe între țigani colibași, mai puțin la români și unguri;

c) în comuna Dobârlău sunt 7 cazuri de concubinaj care nu pot încheia căsătoria prevăzută de lege din diferite motive;

d) în comuna Întorsura-Buzăului sunt foarte puțin cazuri și numărul copiilor nelegitimi este aproape disparent;

e) în comuna Mărcuș sunt 9 cazuri de concubinaj care nu pot încheia căsătoria prevăzută de lege din diferite motive (piedici).

f) în comuna Sita Buzăului sunt 3 cazuri de concubinaj;

g) în comuna Teliu de asemenea sunt câteva cazuri;

h) în comuna Vama Buzăului sunt 17 cazuri.

V. DATINE, JOCURI, DANSURI, SPORTURI, MANIFESTAȚIUNI ARTISTICE

1. Datini caracteristice există aproape în fiecare comună așa de exemplu:

a) în comuna Budila sunt: colindele și irozii.

b) în comuna Dobârlău, după informațiunile primite de la locuitorii mai bătrâni, acestea sunt rare, ca de exemplu schimbarea portului popular național între tineret; când 2 se certau, ca semn de răzbunare își puneau foc, unul celuilalt, etc.

c) în comuna Întorsura Buzăului, datinile cele mai caracteristice la Crăciun sunt: copii merg cu steaua și irozii iar flăcăii merg la colindat (zorit). În ajunul Anului Nou, flăcăii umblă cu capra și plugușorul, iar copiii în ziua de anul nou umblă cu sorcova. În carnaval, locuitorii se îmbracă în costume mascate, cercetând pe neamuri și prieteni intimi, prilej cu care se fac glume păcălindu-se unii pe alții. Acest obicei din urmă a fost sistat și interzis. La Paști, flăcăii și copiii se duc la stropit. Duminicile și sărbătorile care nu cad în posturi, se aranjează hore țărănești. Vara în liber, iar iarna în cârciumi. Deși majoritatea bărbaților își păstrează încă portul național, cu regret constat că numărul femeilor îmbrăcate în costume naționale este aproape disparent. Femeile și fetele și-au părăsit frumosul port național al acestei regiuni, preferând a se îmbrăca în zorzoane cumpărate de la streini, plătite cu bani scumpi, cari nu numai că nu le aranjează, dar nici nu durează, rupându-se repede. S-a insistat foarte mult prin conferințe la școli și cercuri culturale, prin predici la biserică, ba chiar și în afara de bise-rică și școli asupra importanței și frumuseței portului nostru național, de care trebuie să fim mândri că-l avem și-l putem purta, însă străduințele depuse până în prezent, nici pe departe n-au dat rezultatele dorite. La toate serbările naționale ale neamului românesc, intelectualele se prezintă exclusiv numai în costume naționale, numai pentru a reintroduce în popor îndrăgirea frumosului nostru port național.

d) în comuna Mărcuș, datini mai obișnuite și caracteristice în această comună, după date obținute de la oamenii mai bătrâni, sunt schimbarea portului național între tineret; când doi oameni se certau, ca semn de răzbunare puneau foc unul altuia la clăia cu fân, la jirezi de paie, cotete etc.

e) în comuna Sita-Buzăului, colinde la Crăciun, plugușorul la *"Anul Nou"*, vopsirea oulelor (încondeierea) la *"Paști"*, nuntele țărănești cu strângerea darului, șezători pentru lucrarea cânepei și inului.

2. Datinele speciale pentru anumite sărbători sunt în cele mai multe comune astfel:

a) în comuna Budila. La *"Botezul Domnului"* se cântă cântecile *"În marginea râului"* și *"Aghiosul"* în decursul mergerii la apă și la apă în timpul cât se botează credincioșii. O datină specială ce nu se observă prin alte părți este că la serviciul divin ce se face iau parte și maghiarii, chiar se botează și duc apă sfințită pentru trebuințele lor.

b) în comuna Dobârlău, la sărbătorile *"Paștilor"* tineretul face horă distrându-se cu ciocnitul de ouă și stropindu-se cu parfum. În ziua de Sf. Ilie, la fel se face horă cu caracterul unei hore mocănești. La sărbătorile *"Crăciunului"* feciorii umblă cu colindele ca: plugușorul, sorcova, steaua și Irozii.

c) în comuna Mărcuș, la sărbătorile *"Paștilor"* se fac între tineret jocuri distrându-se cu ciocnitul de ouă și stropindu-se cu parfum, iar la sărbătorile de *"Crăciun"* se umblă cu colinde ca: plugușorul, sorcova, steaua și Irozii.

d) în comuna Sita-Buzăului, la Sf. Gheorghe, cu aprinderea focului, armindenii, paparudă și cele de sub punctul 1.

3. Jocuri caracteristice la copii sunt diverse așa de exemplu:

a) în comuna Budila copiii se joacă de-a țurca, baba oarbă, capra, cloșca cu pui, morișca, nasturii și bile.

b) în comuna Dobârlău, cu mingea, țurca, de-a caii, precum și jocuri în legătură cu străjeria.

c) în comuna Întorsura Buzăului, copiii se amuză cu țurca, mingea, își cioplesc diferite unelte agricole în miniatură etc. vara, iar iarna se dau cu săniuța, cu patine de lemn pe cari și le confecționează singuri, luptele cu zăpadă și omul de zăpadă.

d) în comuna Mărcuș mingea, țurca, de-a cotul, de-a lupul cu mielul, de-a caii, cercul, precum și jocuri în legătură cu străjeria și diferite exerciții gimnastice pentru dezvoltarea atenției, memoriei, etc.

e) în comuna Sita-Buzăului, de-a ascunselea, de-a capra, de-a prinslea, de-a țurca, de-a scârciumul, cina, purcica etc.

4. Dansurile vechi sunt foarte variate, așa de exemplu:

a) în comuna Budila: hora, sârba, ardeleana, breaza, ciobănașul, cărășelul, marițica, atica, brăul, slănicul. bătuța și călușerul. Hora se face în Casa Națională, unde se adună și oamenii în decursul sezonului de iarnă, la șezătoarea *"Despărțământului Astra"*.

b) în comuna Dobârlău: ardeleana, breaza, brașoveana, brăul, sârba, hora etc. Horele se fac de obicei în piața comunei departe de școală și primărie. Oamenii se adună în piața comunei și lângă școală.

c) în comuna Întorsura Buzăului: breaza, ciobănașul, alunelul, mâniaoa, hora, sârba și brăul. Vara hora se face în pădure, unde este amenajat un loc pentru acest scop, iar iarna și pe timp nefavorabil la cârciumă. Oamenii duminică și de sărbători se adună înaintea bisericii, ascultând publicațiunile și anunțurile emaneate de la autorități și particulari, sfătuindu-se și întreținându-se 2-3 ore după ieșirea din biserică.

Cele mai multe ordine și instrucțiuni cu caracter obșteșc se aduc la cunoștiința populațiunei în acest loc, ținându-li-se chiar și conferințe instructive.

d) în comuna Mărcuș: ardeleana, breaza, hora, brașoveana, sârba, brău, s.a. Horele de obicei se fac în piața comunală departe de cârciumă și școală. Oamenii de obicei se adună în piața comunei din fața primăriei.

e) în comuna Sita-Buzăului: hora, sârba, brăul, mâniaoa, de-a mâna, ciobănașul, țărășelul, ardeleana, învărtita etc.

Dansurile se țin în zilele de sărbători mari la școală în legătură cu piese teatrale și culturale, iar în duminici și sărbători obișnuite se țin la cârciume.

f) în comuna Vama Buzăului: dansuri bătrânești, hora, sârba, brăul, hațegana, hora în două părți, hora învărtită, etc.

Horele se fac de obicei în localurile cârciumilor, ceea ce constituie un mare neajuns, oamenii n-au alt loc de adunare decât tot la cârciumă.

5. Sporturi locale vechi în afară de săniat nu se practică; sporturile moderne încep acum se practica în legătură cu premilităria și străjeria. Așa, introducerea sportului de *"foot-ball"*, *"volei-ball"* și *"oina"* este în curs în unele comune.

6. În ceea ce privește manifestările artistice, ca țesături, scoarte și velinte, situația lasă de dorit.

Așa spre pildă:

a) în comuna Budila femeile țes dimii din pânură pentru haine bărbătești și rochii femeiești.

b) în comuna Întorsura-Buzăului, la finele anului școlar se aranjează expoziții cu țesături, scoarțe, velințe, dantele și cusături cu motive naționale, acestea fiind predate de o maestră. Obiecte de ornament se lucrează la școlile primare la ora de lucru manual care se predă de învățătorii specializați în această direcție.

c) în comuna Sita-Buzăului se fac țesături frumoase din pânză pentru cămăși naționale, apoi se fac ștergare, scoarțe și velințe tot cu lucru de casă.

Se simte nevoia pentru înființarea unei școli profesionale în această privință, pentru comunele acestei Plăși. Întrucât aceasta ar întâmpina greutăți de ordin material, socotim că ar fi în interesul cauzei, ca cel puțin pe lângă școlile primare de stat mai populate să se numească câte o conducătoare de lucru manual dintre acelea care au absolvit școala profesională de fete, care să se ocupe apoi intensiv de instruirea în școala a fetelor.

De asemenea, există și o mențiune că la această lucrare s-a anexat și un album cu 66 de fotografii și o hartă. Depistarea acestor fotografii, în măsura în care s-au mai păstrat, ar amplifica cu siguranță valoarea acestui chestionar.

Cristian Crișan

Abstract

A Questionnaire with Monographic Value from 1937, regarding the Localities from Buzăul Ardelean

The questionnaire represents a precious and an extremely rich source of information concerning the situation of the localities from the Buzăul Ardelean area, under all its aspects (social, political, economical, cultural, religious, etc). It is that precious because of the fact that the documentary fund related to this area is little represented in the funds and the collections of the National Archives of the Covasna County, due to the fires during the Second World War, when the Archives burned down.

In making the questionnaire, the county chief Valer Langa also had the help of the notaries from the area. Due to the richness of information, this material will resume to presenting only the issues referring to the TERRITORY, POPULATION, CULTURAL SITUATION, MORAL AND RELIGIOUS SITUATION, CUSTOMS, GAMES, SPORTS and ARTISTIC MANIFESTATIONS. In our future works we will present also the other aspects of the questionnaire.

Serviciul Special de Informații atenționează: revizionism maghiar sub cupola Bisericii (1941)

Anul 1940 a adus României ample mutilări teritoriale, consecințele pactului Ribbentrop-Molotov (semnat la 23 august 1939), dar și ale scadenței unei politici externe greșite, care s-a încrezut prea mult în tratate și n-a perceput corect și la timp noile realități geopolitice din Europa. Pe lângă pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei și Hertei, Transilvania, leagănul istoriei naționale, ținutul cel mai sensibil pentru toți românii, a fost ciuntit (cca. 48.000 km²) și oferit Ungariei prin Diktatul de la Viena, la 30 august 1940, de către Germania și Italia. Pentru a demonstra nedreptatea „arbitrată” de Berlin și Roma, generalul Antonescu a ordonat Serviciului de Studii și Documentare (SSD) din cadrul Președinției Consiliului de Miniștri (PCM) să alcătuiască un material comparativ despre situația românilor din Ungaria și a maghiarilor din România în perioada 1920-1940.

Citându-l pe scriitorul german Renner - „maghiarul voiește să trăiască numai ca stăpân, iar pe lângă dânsul nu poate tolera pe nimeni în aceeași calitate”¹ - documentul a evidențiat mijloacele de maghiarizare a minorităților din Ungaria: recensămintele, maghiarizarea numelor, școala obligatorie în limba maghiară și prin bisericile ungare, considerate „un factor puternic de maghiarizare a minorităților etnice”². Minorităților din Ungaria - germani, slovaci, români și sârbi - li s-a impus folosirea obligatorie a limbii maghiare în serviciul divin al parohiilor. Mai mult, pentru a fisura credința ortodocșilor, s-a înființat *Biserica greco-orientală maghiară* de la Szentes, sub conducerea preotului excomunicat I. Nemeth, iar *Biserica greco-catolică română din Ungaria* a fost supusă jurisdicției episcopiei maghiare de la Hajdudorog.

În antiteză, studiul alcătuit de Petre Petrinca, subdirectorul SSD, în noiembrie 1940, a reliefat situația de egalitate a cultelor maghiare din România cu *Biserica ortodoxă*, precum și libertatea de a-și înființa propriile instituții de învățământ, societăți culturale, asociații sportive și feminine, etc.. Societățile feminine maghiare, organizate pe baze confesionale, au fost invitate să participe la *Congresul general al femeilor din România*, deschis pe 25 octombrie 1925 la București. Au participat reprezentanțele a 75 de societăți feminine maghiare din

Transilvania, iar contesa Bethlen a pus bazele unei organizații centrale a femeilor minoritare maghiare din România, cu sediul la Cluj, care a grupat 107 asociații feminine locale. În cadrul acestei organizații centrale, societățile feminine erau structurate pe confesiuni. Astfel, femeile romano-catolice au înființat *Uniunea femeilor catolice* (1926), care avea afiliate 600 de asociații și *Societatea surorilor catolice* (1921), cu sediul central la Arad, ulterior Cluj. Femeile reformate au pus bazele *Uniunii femeilor de confesiune reformată* (1927) la Cluj, iar reprezentantele unitariene au reorganizat *Uniunea femeilor unitariene*, constituită în 1910, dar care n-a funcționat între 1917-1922, și au încadrat-o în *Societatea culturală „David Ferenc”*.

Culte maghiare și-au înființat și diverse societăți cultural-educative, în scopul menținerii enoriașilor existenți dar și atragerii de noi adherenți. Catolicii au înființat, în anul 1922, *Uniunea populară catolică*, care a ajuns la 20.000 de membri și 200 de organizații locale, iar în 1928 *Academia catolică* cu 3 secții: literară, științifică și sociologică. Reformații din Cluj au constituit *Institutul de diaconese* (1924) și *Serviciul pentru răspândirea scrierilor religioase* (1926). În anii 1931-1932, Eparhiile reformatate de Cluj și Oradea au pus bazele *Uniunii bărbaților de confesiune reformată*, *Uniunii tineretului creștin-reformat* și *Academiei reformatate „Gáspár Karoly”*. La rândul ei, Biserica luterană maghiară a înființat, în perioada 1920-1940, un număr de 10 societăți culturale feminine, 3 cercuri biblice, 13 asociații culturale de tineri, 6 școli duminicale și *Societatea culturală „David Ferenc”*, cea mai importantă și reprezentativă instituție a confesiunii.

După Diktatul de la Viena, conform statisticilor maghiare prezentate autorităților, în România trăiau aproape 500.000 de credincioși. Cei mai mulți aparțineau Bisericii reformatate (233.165), urmați de romano-catolici (175.000), unitarieni (34.000) și luterani (30.000).

Biserica reformată avea în frunte *Consiliul episcopiei reformatate maghiare*, compus din episcopul I. Vászárhelyi, contele N. Bánffy, contele G. Bethlen și profesorul Al. Tavaszy. Organi-

zatie centrală era la Aiud, mutată de la Cluj, iar structura episcopiei cuprindea 16 diocese. Cultul unitarian era împărțit în 7 cerani bisericești, iar cel luteran în 19 clejii, condus de protopopul Gh. Agrey din Timișoara și protopopul Al. Sipoș din Săcele.

Biserica romano-catolică din România era condusă de episcopul de Alba-Iulia, Aron Marton și de dr. Elemer Gyárfás, președinte laic, cu sediul la Timișoara, având în subordine un număr de 83 de parohii. Pe lângă Biserica romano-catolică mai funcționau în România și 3 ordine călugărești: al franciscanilor (în 11 localități), al minoriților (dispuneau de 3 imobile) și al piariștilor (dispuneau de un imobil și un liceu în Timișoara). Conform studiului întocmit de SSD, întreg *“personalul administrațiilor centrale ale cultelor minoritare maghiare și tot clerul, sunt salarizați din bugetul Ministerului Cultelor”*³, adică erau plătiți de statul român.

Pe lângă activitățile specifice - botezuri, cununii, înmormântări, sărbători naționale și religioase - preoții maghiari din România au intrat în atenția Serviciului Special de Informații (SSI) datorită propagandei revizioniste, naționaliste și acțiunilor antistatale pe care unii dintre ei le desfășurau. În linii mari, preoții maghiari din România, indiferent de confesiune, trebuiau să mențină speranța enoriașilor că și restul Ardealului va intra, cât de curând, în componența Ungariei. Directivele privind această acțiune concertată veneau de la Budapesta către Legația ungară din București, care le difuza prin *Comunitatea Națională a Maghiarilor din România* (CNMR), în fruntea căruia se afla dr. Elemer Gyárfás. Încă de la începutul anului, mai exact pe 16 ianuarie 1941, reprezentanța Ungariei în România a ordonat bisericilor maghiare *“să dea dispozițiuni membrilor clerului de a se supune, chiar în chestiuni de ordin bisericesc, ordinelor legației și ale Comunității Naționale a Maghiarilor din România”*⁴. Două luni mai târziu, la 13 martie 1941, organele SSI au informat despre noi metode de informare a guvernului ungar referitor la ce se întâmplă în România. Una din acestea consta în traducerea legilor și decretelor-legi, publicate în Monitorul Oficial, de către preoții maghiari. Centrele unde se traduceau documentele oficiale au fost identificate⁵ la Episcopia romano-catolică din Alba-Iulia, la Teiuș sub îndrumarea protopopului reformat Francisc Nagy și la Turda, unde își avea sediul preotul unitarian Francisc Deneș.

Peste mai puțin de o săptămână, la 19 martie 1941, o notă SSI a semnalat că, pe data de 12 martie 1941, la sediul Episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia, a avut loc o consfătuire. La ea au luat parte reprezentanții celor trei culte maghiare din România: episcopul romano-catolic Áron Márton, protopopul reformat Francisc Nagy, protopopul unitarian dr. Toma Árkosy și dr. Elemér Gyárfás, președintele CNMR. Discuțiile au cuprins două laturi - una publică, iar cealaltă confidențială - în prima discutându-se drepturile pe care scolile ungare din România ar trebui să le aibă, similare cu cele de care se bucură instituțiile românești din Ardealul cedat. Partea confidențială a cuprins aceeași idee a ocupării întregului Ardeal (*“la momentul oportun”*⁶), cel puțin până la linia Mureșului și Târnavei, acționarea *“intens”*⁷ pentru a împiedica emigrarea ungarilor din România (depopularea fiind dăunătoare intereselor maghiare) și atenta supraveghere ca numele cetățenilor ungari să nu fie *“denaturate”*⁸ de organele administrative românești.

Activitatea revizionistă a bisericilor maghiare din România a primit un nou impuls, la sfârșitul lunii mai, *“prin noile directive date de Budapesta”*⁹. Concret, se dorea lărgirea ariei de difuzare a ideilor CNMR și menținerea unui spirit revanșard la minoritarii maghiari. Biserica reformată maghiară, cu sediul la Cluj, sub conducerea episcopului Lászlo Ravasz, a dispus ca în asociațiile confesionale să activeze toate femeile și fetele, în fruntea acestora fiind numită baroana Bornemisza. Biserica unitariană și-a organizat propaganda prin *Cercul Unitarian Religios*, în timp ce catolicii au înființat *Asociația Populară Catolică*, sub conducerea contesei Bethlen. Sărbătoarea Rusaliilor fiind aproape, conducătorii CNMR și ai cultelor maghiare au fixat un program comun de acțiune propagandistică, completat cu o serie de predici în toată Transilvania, susținute de *“cei mai buni predicatori”*¹⁰. Un alt material al SSI, datat 20 iunie 1941, a pus în evidență curente existente în cadrul CNMR. Linia cea mai dură - *“protagoniștii agresivismului”*¹¹ - era compusă în cea mai mare parte de preoții maghiari. Ei erau *“în majoritatea lor, partizanii unei lichidări pe calea armelor a problemei româno-maghiare”*¹² și, prin predicile pe care le susțineau, inoculascră acest punct de vedere mai ales conaționalilor din mediul rural.

Spre sfârșitul verii 1941, CNMR a cerut tuturor parohiilor, indiferent de confesiune, să întocmească tabele cu tineri maghiari care au

putea primi *“misiuni de încredere”*¹³. În Arad tabelul cuprindea 22 de fețe bisericești, împărțite în 11 minorități, 7 romano-catolici (inclusiv un franciscan), 3 reformati și un preot evanghelic. Preotul Iosif Fodor a întocmit tabelul cu tinerii din Timișoara în care se putea avea *“încredere desăvârșită”*¹⁴ și, printre aceștia, se numărau 9 călugări (5 piariști, 3 salvatorieni și unul misericordian) și 4 preoți (3 romano-catolici și unul reformat).

Catolicii

Cei mai mulți dintre preoții care desfășurau o propagandă străină de activitățile bisericești aparțineau Bisericii romano-catolice. Rapoartele SSI atestă, încă din 17 ianuarie 1941¹⁵, preocupările unor preoți din județul Rădăuți (Laszlo Untu din Dornesti, Malik și Boganovski din Maneuți, Elekes Dénes din Tebeni) de a exercita o propagandă în rândul populației maghiare pentru a-i convinge să se repatrieze în Ungaria. În luna februarie călugărița Elisabeta Fall din Aiud a fost semnalată că a trimis o circulară, către toate organizațiile feminine romano-catolice din Ardealul necedat, în care le îndemna *“să mențină în rândurile populației ungare credința în timpuri mai bune pentru cauza maghiară”*¹⁶.

Preotul Iosif Fodor din Timișoara era considerat *“sufletul și conducătorul asociațiilor tinerilor maghiari”*¹⁷ din capitala Banatului. Profesor de religie, secretar general al *Uniunii Populare Catolice*, conducătorul *Asociației Tineretului Catolic*, filiala Timișoara și om de încredere al președintelui CNMR, preotul Fodor a înființat și organizat mișcarea ilegală *“Rongyos Gárda”* (Garda zdrențăroșilor) din județul Timiș. Aceasta era formată din nuclee sub conducerea unui șef care, el singur, ținea contactul cu conducătorul. Conform aprecierilor SSI, Fodor era *“un organizator și agitator excelent și extrem de activ”*¹⁸, care își propusese să cultive tineretul din Banat în scopul de a fi *“gata de orice sacrificiu pentru ideea națională ungară”*¹⁹. Din cauza radicalismului său - dorea introducerea limbii maghiare în toate bisericile din Banat, acționând în acest sens prin congregația *“Maria”* și asociația *“Altarul”* - a intrat în conflict cu minoritatea germană din zonă. La 5 octombrie 1941, a organizat o manifestație în Piața Unirii din Timișoara, al cărei scop real a constat în solidaritatea cu marea adunare catolică de la Budapesta, unde s-a manifestat pentru refacerea imperiului Sfântului Ștefan și pentru *“misiunea istorică pe care catolicismul ungar ar avea-o în viitorul apropiat în Bazinul*

*Dunărean”*²⁰. Un alt purtător de sutană, protopopul Paul Hauler din Beiuș, șvab de origine, *“manifestă un fanatic șovinism maghiar”*²¹ și se afirma despre el că era implicat în afaceri ilicite cu devize.

O notă SSI din 26 mai 1941 a semnalat un număr de persoane *“bănuite că fac parte din serviciul secret ungar din România”*²². Printre acestea se numărau și 8 fețe bisericești: protopopul Daniel Olah din Teiuș și preoții Erno Biefald din Vintu de Jos, Aladar Vasvary din Brașov, Bela Kovacs din Bran, Janos Badila din Sibiu, Trifan Timot din Mediaș și Jakob Bernady Gyurgy din Deva. Un alt preot, Mihail Kurt, etnic german dar care *“acum se dă drept maghiar”*²³, executa o puternică propagandă în zona județului Timiș-Torontal locuită de bulgarii de religie catolică, cunoscuți sub denumirea de *“paulcenii”*.

Călugărul dr. Adalbert Casian din Sibiu se afla în evidențele SSI încă de când conducea organizația franciscană din Gherla *“unde activa iredentist și sovunist ungar înfocat”*²⁴. Deși a încheiat un contract cu protopopul greco-catolic Pompei Onofrei, expulzat din Cluj de autoritățile maghiare, în scopul folosirii bisericii franciscane zilnic, un anumit timp, Casian îl stingherea prin toate mijloacele. Contractul inițial a fost semnat pentru 5500 lei/an, dar Casian a cerut ulterior 2500 lei/lună, adică 30.000 lei/an, ceea ce reprezenta o sumă exorbitantă pentru enoriașii greco-catolici. Mai mult, Onofrei trebuia să-și țină predicile între orele 17:30 - 18:00 în timpul săptămânii și după ora 10:30 duminică și de sărbători, dar nici acest orar nu era respectat, mai ales duminică, când călugării *“intenționat nu termină până la orele 10:30”*²⁵, enoriașii fiind obligați să aștepte *“până la amiază”*²⁶ începerea slujbei.

Eugen Pongracz, fost preot romano-catolic provenit din ordinul călugărilor minoriti, a fost semnalat, în ultima zi a lunii iulie 1941, că a fost angajat la Consulatul maghiar din Arad. El era cunoscut din 1936, când Tribunalul Militar Arad l-a condamnat la 3 luni închisoare pentru *“crimă de instigațiune contra Siguranței Statului”*²⁷, deoarece în timpul slujbelor vorbea despre *“pământul arădean care va deveni pe veci unguresc”*²⁸. Aceeași idee - *“acest pământ a fost și va rămâne pe veci unguresc”*²⁹ - o reitiera și în 1941, ultima manifestare de acest gen având loc la înmormântarea unui fruntaș maghiar din zonă, Ioan Szabloczky.

La mijlocul lunii august, SSI l-a prezentat pe preotul Iosif Kleitsch din Orșova³⁰ ca fiind con-

ducătorul propagandei revizioniste maghiare din zonă. Instrucțiunile și schimbul de informații, cu centrele maghiare din Arad și Timișoara, le efectua printr-un curier, croitorul Mihail Dudaș, fost comunist, devenit fruntas al CNMR. Două săptămâni mai târziu, la 3 septembrie 1941, o altă notă adăuga despre Kleitsch că se află în fruntea organizației *Oastea lui Christos* ("cunoscut cuib de iredențiști unguri"³¹), dar intenționa să preia și conducerea asociației corale *Cacilien Verein*, ce avea un caracter eminamente german. A refuzat să se supună circulației emise de episcopul dr. Augustin Pacha privind dizolvarea asociațiilor religioase și bisericești, fapt care producea tensiuni între conducerea Bisericii și *Grupul Etnic German* din România.

Protopopul dr. Alajos Kaszony din Alba-Iulia era catalogat, la 25 august 1941, ca fiind "unul din cei mai înfocați iredențiști unguri"³². El conducea Tribunalul Deceran de pe lângă Decera romano-catolică Alba-Iulia, era președinte al asociațiilor *Reuniunea Altarului*, *Corul Bisericesc romano-catolic* și *Congregatia Mariana*, toate încadrate în *Reuniunea Poporală a Romano-Catolicilor din România*, dar considerate de SSI "instrumente camuflate de propagandă maghiară"³³.

În luna septembrie, preotul Albert Heia din Ernut-Târnava Mică - "unul dintre cei mai înfocați iredențiști din țara noastră"³⁴ - a primit din partea Episcopiei propunerea de a se muta la Brașov, deoarece acolo "se simte mult lipsa elementelor de încredere și capabile"³⁵, după cum au aflat agenții SSI. Un alt protopop, Alexandru Sipoș din Turda, se afla în atenția SSI din cauză că "este un cunoscut șovinist ungur"³⁶, care conducea *Reuniunea Poporală a Romano-Catolicilor din România*, filiala Turda, organizație care desfășura o "activitate iredentistă însemnată"³⁷. În localitatea Cugir-Hunedoara se afla preotul Ioan Tokos, care a intrat în vizorul agenților SSI după ce a început să facă investigații printre conaționali săi pentru a stabili ce atitudini vor adopta "când ungurii vor veni în Ardealul de Sud"³⁸.

Iosif Dani, preot în comuna Gheorghieni-Cluj, a fost trimis în judecata Curții Martiale a Corpului 7 Armată deoarece a fost prins de grăniceri pe când se întorcea fraudulos din Ungaria (18/19 decembrie 1941). În timpul anchetei s-a stabilit³⁹ că a trecut de mai multe ori granița ilegal, ultima oară pe 10/11 decembrie 1941, el ocupându-se cu traficul între ungurii din Ardealul cedat cu cei din zona

rămasă României.

Antonie Laszlo, fost preot în Dornești-Rădăuți, a fost numit la 15 iulie 1941 ajutor de preot în Văleni-Bacău, cu angajamentul că nu va face propagandă ostilă României. Călcându-și cuvântul, el a desfășurat acțiuni subversive⁴⁰ prin care a îndemnat ceangăii din zonă să treacă în Ungaria. Devenind suspect și intrând în atenția organelor de siguranță, preotul Laszlo a trecut clandestin în Ungaria la sfârșitul lunii septembrie 1941, lăsând în locul lui, spre a conduce acțiunile revizioniste, pe Mihai Spătaru din Parincea-Bacău.

Reformații

În ultima zi a lunii ianuarie 1941, o notă SSI a semnalat că guvernul ungar și-a însărcinat agenții să strângă material documentar pentru a-l folosi la discreditarea României. Unul dintre acești agenți a fost identificat în persoana preotului reformat Iosif Keresztes din Reșița, care a fost arestat la Alba-Iulia, unde venise în scop de propagandă și colectare de materiale. El a fost trimis în judecata Parchetului Militar Sibiu sub acuzația de "propagandă dăunătoare siguranței și interesul Statului Român"⁴¹. Superiorul său, protopopul reformat din Teiuș, dr. Francisc Nagy, unul din conducătorii Bisericii reformate din România, a fost dovedit că a trimis preoților din circumscripția sa o pastorală în care îi sfătuia să lupte și să propage enoriașilor credința că "ceasul binuinței depline se apropie"⁴².

Un număr de 5 preoți - Al. Buthi din Remetea, Gh. Makay din Uleacul de Beis, B. Kocsmar din Suncuiș, An. Juhasz din Finiș și K. Szablyan din Tărăcaia - erau considerați, la 13 mai 1941, conducătorii propagandei iredentiste maghiare din județul Bihor. Despre Szablyan, o altă notă l-a calificat "înfoecat iredentist"⁴³, motivul fiind acela că a menținut un spirit de revanșă și sentimentul de ură contra României. Nu s-a sfiit să afirme public că la Trianon a fost o "nedreptate"⁴⁴, dar că, într-o zi, "va învia și dreptatea poporului maghiar"⁴⁵.

Propagandă defetistă a exercitat și preotul Daniel Nagy din Rădești-Alba, el îndemnând populația să nu se supună autorităților⁴⁶, să nu plătească impozitele și să nu-și lucreze pământul, deoarece armata va rechiziționa surplusul de recoltă. Credința că întreg Ardealul va fi alipit Ungariei o propovăduia și preotul reformat V. Iakob din Beiuș⁴⁷, care colabora în această acțiune cu vicarul romano-catolic Paul Hauler aflat, la rândul său, în strânse legături cu episcopul Áron Márton.

Comitetul Executiv al Eparhiei Reformate Maghiare din Ardealul necedat a luat în discuție, în luna mai 1941, situația cultului în România. Pe de altă parte *“modalitatea unei strânse colaborări între cele trei confesiuni maghiare din România”*⁴⁸, idee lansată de episcopul romano-catolic Áron Márton, era luată foarte serios în discuție și a fost, în principiu, acceptată. Oricum, la data respectivă reformatii dispuneau în România de 198 de parohii (cu un total de 177.448 suflete), 163 de preoți, 60 de profesori, 145 de învățători, două școli medii (cu 470 de elevi) și 96 de școli primare în care învățau 6079 de cursanți.

Un personaj interesant, cu dese apariții în notele SSI, este și protopopul dr. Eugen Árkosy din comuna Turda Nouă, județul Turda. Prin activitatea depusă, el a fost inclus printre *“protagoniștii agresivismului”*⁴⁹, adică în susținerea unei lichidări pe calea armelor a diferendului teritorial româno-ungar. În ziua de 10 mai 1941, acesta a ținut un discurs la Turda, de față fiind și oficialitățile locale, care a fost considerat jignitor la adresa României, fapt pentru care a fost trimis în judecată pentru delictul de *“les-națiune”*⁵⁰. Pe 17 august 1941, Árkosy a fost interogată și acuzat oficial pentru *“ofensa Națiunii”*⁵¹ dar, dovedind că nu are vocația martiriului, în noaptea de 25/26 august 1941 a trecut clandestin frontiera româno-ungară, stabilindu-se la Cluj. Mai târziu, a motivat că nu a dorit să apară în fața Tribunalului Militar deoarece era *“convins că va fi condamnat, deși nu se simte vinovat”*⁵². La Cluj a început o intensă campanie de defăimare a autorităților române, subiectul principal fiind acela că *“elementul maghiar nu mai poate suporta nedreptățile zilnice ce i se face”*⁵³ de către autoritățile române. Fix peste o lună, la 22 octombrie 1941, informațiile SSI au atestat⁵⁴ că Árkosy a fost însărcinat de guvernul maghiar cu controlul și activitatea preoților și învățătorilor reformati din România, precum și cu întocmirea unui program de propagandă pentru Ardealul necedat.

Un ordin al locțiitorului de episcop, protopopul Francisc Nagy, către protopopul Carol Farkaș din Sibiu, a scos în evidență⁵⁵ și o altă modalitate de propagandă. Ordinul îi cerea lui Farkaș să aibă grijă de deținuții reformati din închisoarea Aiud, pentru care s-a trimis de Episcopie suma de 40.000 lei, colectându-se de la enoriași bani și obiecte utile. Strângerea acestor fonduri a fost încredințată surorilor Deneș din Turda, cunoscute de SSI deoarece au ispășit la Sibiu 4, respectiv 6 luni de

închisoare pentru propagandă iredentă maghiară și acțiune dăunătoare ordinii și siguranței statului român.

Dezinformarea era o altă formă de acțiune subversivă, aceasta fiind practică de preotul Martin Iaray din Făgăraș⁵⁶ care a lansat zvonuri despre intenția guvernului român de a retrage drepturile cetățenești minoritarilor maghiari, a luat declarații de la locuitorii nemulțumiți pentru a le înainta Consulatului ungar din Brașov și a întocmit un memoriu adresat Tribunalului Făgăraș, semnat de 100 de persoane, în care a arătat că drepturile cetățenești ale maghiarilor din județ nu au fost respectate.

Ultimii trei preoți reformati, vizați de SSI, au fost Gabor Ajtai, Bela Kanyady și Iosif Soos. Ajtai, din Senteșul Nou-Timiș, exercita o *“intensă propagandă revizionistă”*⁵⁷ dar, în același timp, era apreciat ca *“unul dintre cei mai culti membri ai tineretului ungar din Banat”*⁵⁸, cu o mare ascendență asupra enoriașilor din regiune. Kanyady a funcționat ca preot la București, iar în martie 1941 a înaintat Legăției ungare predici prin care credincioșii erau chemați la lupta *“de dezrobire a fraților și de întregire a neamului”*⁵⁹, pentru care a fost premiat cu suma de 10.000 lei. De asemenea, locuința lui, în urma supravegheților efectuate, s-a dovedit a fi un punct de întâlnire al agenților maghiari din afara Bucureștiului care se ocupau cu spionajul și propaganda în România. Iosif Soos, preot în comuna Budila-Brașov, a fost dovedit ca fiind unul din principalii agenți de legătură dintre Ardealul cedat și oficiul de informații ungar aflat la Brașov. La locuința lui existau arme aduse clandestin, costume naționale maghiare și se făceau pregătiri pentru ziua încorporării la Ungaria, considerată *“foarte aproape”*⁶⁰.

Unitarienii

Deși cel mai slab reprezentată - doar câteva nume - Biserica unitariană a avut, totuși, membri care au desfășurat o activitate revizionistă, alăturându-se fără rezerve celorlalte confesiuni maghiare din România.

Un raport din 4 iunie 1941 l-a definit drept *“șovinist”*⁶¹ pe preotul unitarian Adalbert Vereș din Petroșani, conducătorul CNMR din localitate. Se specifica despre el faptul că s-a sustras vizitei Î.P.S. Mitropolitul Bălan în zonă, plecând la Arad ca să nu-l întâmpine și a trimis ca reprezentant pe curatorul bisericii. A organizat *Uniunea Carpatică de Turism*, prin care a urmărit efectuarea de excursii pentru a cunoaște cât mai bine topografia zonei, fapt pentru care a

fost arestat de Poliția Petroșani și trimis la Curtea Marțială din Sibiu, care, în urma anchetei, l-a acuzat de *“activitate interzisă și dăunătoare Statului”*⁶².

Protopopul Toma Árkosy din Moldovinești-Turda se afla în evidențele SSI drept unul dintre conducătorii iredentei maghiare din țară, el activând și în serviciul de informații al Legăției ungare de la București. Pe lângă propaganda privind iminenta ocupării Ardealului rămas României de către Ungaria, Árkosy a declarat la o consfătuire a cultului, ținută la Turda, că *“rolul și misiunea preoților unitarieni se dublează, ei trebuind să lupte neîncetat pentru că numai așa vor putea dirija masele țărănești și vor putea menține tineretul în spiritul bisericii și al naționalismului maghiar”*⁶³.

Un alt prelat, cu ocupații mult mai lumeste, era Domokos Nagy din Roșia Montană, județul Alba, care conducea filiala locală a asociației “David Ferenc” și a înființat gărzile de autoapărare maghiare din regiune. Pe lângă asta, Domokos Nagy⁶⁴, prin preocupări de zarzavaturi, s-a implicat atât în traficul de aur, cât și în transmiterea instrucțiunilor privind propaganda revizionistă către satele maghiare din regiune.

În comuna Pipea din județul Târnava Mică își desfășura activitatea preotul Bela Koszma. La 9 octombrie 1941 i s-au întocmit acte de dare în judecată la Parchetul de pe lângă Tribunalul Târnava Mică pentru că în locuința lui s-au găsit 10 scrisori adresate unor magnați din România și Ungaria, 2000 pengő primiți pentru activitatea desfășurată în România și, în timpul slujbelor de sărbători, nu amintea pe *“Rege, Conducătorul Statului și Membrii Guvernului deși are această obligație”*⁶⁵, ceea ce contravenea legilor în vigoare.

Încheiere

La sfârșitul anului 1941 propaganda revizionistă maghiară s-a menținut la cote înalte, însă puterea de convingere a populației minoritare își pierduse din intensitate. Cu toate acestea, Biserica reformată a tipărit la Colegiul Bethlen din Aiud instrucțiuni pentru educarea tineretului maghiar în spirit iredentist, în timp ce *Uniunea Muncitorilor romano-catolici din Banat* a inițiat un program de educare a muncitorilor *“în credința că, în curând, și restul Ardealului va fi alipit la Ungaria”*⁶⁶. Educația era destinată muncitorilor maghiari romano-catolici, indiferent de opțiunea lor politică, fiind acceptați și socialiști, și comuniști.

Sintezele SSI au reliefat propaganda depusă *“cu mult zel”*⁶⁷ de-a lungul întregului an 1941 de reprezentanții celor 3 culte maghiare din România. Preoții romano-catolici au primit instrucțiunile direct de la episcopul Márton Áron din Alba-Iulia, cei reformati de la locuitorul episcopal dr. Nagy Francisc, protopop de Teiuș, iar cei unitarieni de la episcopul delegat dr. Árkosy Toma din Turda. Conform materialelor, purtătorii de sutană *“au încercat să convingă enoriașii că nimic nu va putea împiedica Ungaria să reia întreg Ardealul”*⁶⁸, însă rezultatele nu se ridicau la nivelul propagandei desfășurate.

Motivele acestor eșecuri propagandistice și revizioniste erau, în esență, două și puteau fi rezumate astfel:

1) acțiunile promovate și preconizate de agenții revizioniști au rămas doar la stadiul de vorbe și

2) populația maghiară nu mai dorea atât de mult instaurarea regimului de la Budapesta *“din considerentul că posibilitățile de viață sunt mult mai bune în România”*⁶⁹[subl. ns.].

Drd. Alexandru Alin Spânu

Note

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond *Președinția Consiliului de Miniștri-Cabinetul Militar Ion Antonescu* (în continuare se va cita *PCM-CM*), dosar 86/1941, f. 80.
2. *Ibidem*, f. 80.
3. *Ibidem*, f. 68.
4. ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei* (în continuare se va cita *IGJ*), dosar 92/1941, f. 24.
5. ANIC, fond *IGJ*, dosar 93/1941, f. 37.
6. ANIC, fond *IGJ*, dosar 92/1941, f. 280.
7. *Ibidem*, f. 280.
8. *Ibidem*, f. 280.
9. ANIC, fond *IGJ*, dosar 94/1941, f. 220.
10. *Ibidem*, f. 222.
11. ANIC, fond *IGJ*, dosar 54/1941, f. 140.
12. *Ibidem*, f. 140.
13. ANIC, fond *IGJ*, dosar 56/1941, f. 279.
14. ANIC, fond *IGJ*, dosar 57/1941, f. 90.
15. ANIC, fond *IGJ*, dosar 92/1941, f. 26.
16. *Ibidem*, f. 166.
17. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 8.
18. ANIC, fond *IGJ*, dosar 93/1941, f. 153.
19. *Ibidem*, f. 153.
20. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 8.
21. *Ibidem*, f. 4.
22. ANIC, fond *IGJ*, dosar 94/1941, f. 210.
23. ANIC, fond *IGJ*, dosar 54/1941, f. 191.
24. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 21.
25. *Ibidem*, f. 21.
26. *Ibidem*, f. 21.
27. ANIC, fond *IGJ*, dosar 55/1941, f. 89.
28. *Ibidem*, f. 89.
29. *Ibidem*, f. 89.
30. *Ibidem*, f. 265.
31. ANIC, fond *IGJ*, dosar 56/1941, f. 191.
32. *Ibidem*, f. 36.
33. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 12.
34. ANIC, fond *IGJ*, dosar 56/1941, f. 36.
35. *Ibidem*, f. 36.
36. ANIC, fond *IGJ*, dosar 57/1941, f. 188.
37. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 11.
38. ANIC, fond *IGJ*, dosar 93/1941, f. 70.
39. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 5.
40. *Ibidem*, f. 7.
41. ANIC, fond *IGJ*, dosar 92/1941, f. 67.
42. *Ibidem*, f. 166.
43. ANIC, fond *IGJ*, dosar 93/1941, f. 206.
44. *Ibidem*, f. 205.
45. *Ibidem*, f. 206.
46. ANIC, fond *IGJ*, dosar 94/1941, f. 65.
47. *Ibidem*, f. 120.
48. *Ibidem*, f. 231.
49. ANIC, fond *IGJ*, dosar 54/1941, f. 140.
50. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 14.
51. ANIC, fond *IGJ*, dosar 56/1941, f. 127.
52. *Ibidem*, f. 142.
53. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 14.
54. ANIC, fond *IGJ*, dosar 57/1941, f. 211.
55. ANIC, fond *IGJ*, dosar 55/1941, f. 212.
56. ANIC, fond *IGJ*, dosar 72/1941, f. 258.
57. ANIC, fond *IGJ*, dosar 57/1941, f. 157.
58. *Ibidem*, f. 157.
59. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 13.
60. *Ibidem*, f. 15.
61. ANIC, fond *IGJ*, dosar 54/1941, f. 83.
62. *Ibidem*, f. 83.
63. *Ibidem*, f. 269.
64. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 86/1941, f. 19.
65. *Ibidem*, f. 16.
66. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 356/1941, f. 11.
67. *Ibidem*, f. 13.
68. ANIC, fond *PCM-CM*, dosar 351/1941, f. 13.
69. *Ibidem*, f. 3

Abstract

Special Intelligence Service Warns: Hungarian Revisionism under the Church's Cover (1941)

The year 1940 brought Romania great territorial mutilations, consequences of the Ribbentrop - Molotov Pact (signed on the 23rd of August 1939), but also of a mistaken foreign policy, which was too much based on treaties and never saw Europe's new geopolitical realities. Beside losing Basarabia, North Bucovina and Hertza, Transylvania, the cradle of national history, the region most sensitive for all Romanians, was also cut down (approximately with 48.000 km²) and offered to Hungary, by Italy and Germany, according to the Diktat of Vienna, on the 30th of August 1940. To demonstrate the injustice "refereed" by Berlin and Rome, General Antonescu commanded the Service for Studies and Documentation of the Presidency of the Government Counsel to elaborate a comparative material about the state of Romanian people from Hungary and the state of Hungarian people from Romania during 1920 - 1940.

The main conclusion of this study is that at the end of 1941 the Hungarian revisionist propaganda maintained itself at high rate, but the power of conviction of the minority population has lost its intensity. The SIS synthesis pointed out the propaganda driven "with lots of zeal" throughout 1941 by the representatives of the 3 Hungarian religions from Romania: roman - catholic, protestant and unitarian. According to the materials, the soutane wearers "tried to convince the parishioners that nothing would stand in the way of Hungary to take back whole Transylvania", but the results did not reach the level of the driven propaganda. The reasons for these propagandistic and revisionist failures were mainly two, and could be summed up as follows: the facts foreseen by the revisionist agents remained at the state of words; the Hungarian population did not want so badly any more the installation of the regime from Budapest.

Administrația din nord-vestul Transilvaniei de după 23 August 1944

După turnura de la 23 august 1944, ca efect al exacerbării propagandei revizioniste a cercurilor conducătoare de la Budapesta, o bună parte din populația de origine maghiară a Transilvaniei și-a manifestat în mod voalat sau chiar fățiș ostilitate față de România și de autoritățile ei, intrând astfel în conflict deschis cu organele românești de ordine publică. Trebuie menționat, însă, de la început, că nu întreaga comunitate maghiară care trăia în România s-a implicat în susținerea acțiunilor cu caracter revizionist inițiate de elementele ostile statului român ori în susținerea propagandei și programului partidului comunist¹. Raportul nr. 9579S, din 2 august 1946, al Inspectoratului Regional de Poliție Cluj, de exemplu, aprecia că populația de origine maghiară de pe raza lui (județele Cluj, Năsăud, Someș și Turda) ar fi fost astfel clasificată din punctul de vedere al tendințelor politice: 85-90% adversari ai regimului de atunci din România, 10-15% democrați, în care se putea avea încredere, iar 50% din totalul ungarilor puteau fi considerați reacționari, gata de luptă².

Suntem convinși că procente indicate de Inspectoratul de Poliție Cluj conțin o mare doză de subiectivism. În plus, nu cunoaștem ce înțelegea de fapt autorul raportului prin termenii *"democrați"* și *"reacționari"* și tocmai din aceste cauze cifrele de mai sus le considerăm orientative. Este posibil ca proporția maghiarilor loiali regimului politic să fi fost, în general, superior celor menționate în diferite rapoarte ale jandarmeriei, poliției și Siguranței statului, căci în ele se consemnau, de regulă, situații care ridicau probleme legate de ordinea internă a statului, făcându-se destul de rar referiri la stări de lucruri normale. Nici utilizarea cifrelor referitoare la membrii de partid de origine maghiară nu constituie un criteriu real de apreciere, căci mulți unguri s-au înscris în partidul comunist din oportunism, neavând nimic în comun cu programul și cu ideologia acestei formațiuni politice. Cert rămâne, însă, faptul că un mare număr de maghiari din Transilvania, în unele zone chiar comunități întregi, au manifestat, după 23 august 1944, ostilitate fățișă față de țara ai cărei cetățeni

erau și că acțiunile lor, vizând desprinderea provinciei din trupul României, au ținut într-o stare de alertă permanentă instituțiile de ordine publică ale statului, au nemulțumit profund populația românească și au generat tensiuni aproape neîntrerupte între aceasta și minoritatea maghiară. Una din cauzele care au determinat conflictele dintre aceste două etnii a fost cauzată în principal de lupta acerbă a membrilor lor pentru ascensiunea la funcțiile de conducere ale instituțiilor administrative și de ordine publică din județe, plăși și comune, care putea influența în mare măsură, într-un sens sau altul, viitorul politic al României.

De la început trebuie precizat că în nord-vestul Transilvaniei contribuția armatei roșii la comunizarea aparatului administrativ a fost, la fel ca și în nordul Moldovei, ocupat în aprilie 1944 de trupele sovietice, substanțială. Și aici, cei care au investit persoane în funcțiile de conducere ale instituțiilor administrative și de ordine publică din capitalele de județe și chiar din localitățile reședințe de plăși ori de comune au fost împuțerniciții sovieticilor. Deși eliberat în toamna anului 1944 de sub ocupația maghiară, în perioada în care s-a aflat sub autoritatea armatei roșii, în nord-vestul Transilvaniei elementele cu orientări procomuniste s-au bucurat de sprijinul nemijlocit al rușilor, reușind să ocupe pretutindeni funcțiile de conducere ale aparatului administrativ. Astfel, în orașul Bistrița, după retragerea trupelor germano-maghiare, prefectura, primăria, tribunalul, judecătoria și serviciul sanitar au funcționat cu reprezentanți numiți de către comandamentul sovietic. Aici, organizația comunistă a început să activeze în octombrie 1944, potrivit directivelor președintelui comunității evreiești, David Candel, care a fost sprijinit de același comandament. Apoi, la 3 noiembrie, a fost constituită în oraș, sub președinția unui oarecare Dumitru Beiușan, și Uniunea patriotică³. La Cluj, rușii au instalat în fruntea prefecturii pe profesorul universitar Teofil Vescan, pe al cărui fiu conducerea comunistă de la București îl delegase pentru a organiza activitatea locală a partidului⁴.

În același timp, soviniștii de origine maghiară, înscriindu-se în număr mare în partidul

comunist, au cooperat în mod fructuos cu armata roșie, în defavoarea românilor, deși aceștia manifestau, în general, ostilitate atât față de ideologia, cât și de metodele practicate de către formațiunea politică ai căror membri deveniseră. Într-o notă informativă a Direcției Generale a Poliției, din 4 martie 1945, redactată pe baza datelor comunicate de Inspectoratul Regional Sibiu, se releva că în nordul Ardealului comuniștii unguri se pretau la acțiuni teroriste față de populația românească, forțând-o să se înscrie în partidul comunist, din care cauză foarte mulți dintre aceștia s-au refugiat în sudul Transilvaniei⁵.

În toamna anului 1944, guvernul român a trimis în județele de aici, la sediile avute în vara lui 1940, pe funcționarii instituțiilor publice, pe măsură ce teritoriile respective erau eliberate de sub ocupația maghiară. Reîntoarcerea lor în orașele și în reședințele de comune și exercitarea atribuțiilor ce le reveneau de drept au fost însă sistematic obstrucționate de către comandamentele militare sovietice din zonele respective. Convenția de armistițiu, semnată la 12 septembrie 1944, de reprezentanții guvernelor de la București și Moscova, stipula, la art. 17, că administrația civilă românească putea fi restabilită pe întregul teritoriu al României până la o distanță de 50-100 km de linia frontului⁶. Comandamentele militare sovietice s-au prevalat, însă, de această prevedere pentru a refuza să recunoască autoritatea instituțiilor administrației românești din județe și din comune pentru a le forța să se retragă din ele, în pofida faptului că linia frontului depășea pretutindeni depărtarea maximă de 100 de km. Aici, la început, rușii și-au focalizat, la fel ca și în Moldova, acțiunile împotriva jandarmeriei române.

În septembrie 1944 au fost reinstalate legiunile de jandarmi și administrația românească în județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune. Acestea au înlocuit pe conducătorii instituțiilor locale și județene ce fuseseră investite de autoritățile de la Budapesta în timpul stăpânirii maghiare prin persoane de origine română, dar comandamentele militare sovietice au refuzat să le recunoască autoritatea. Mai mult, comandamentul rusesc din Târgu Secuiesc a instalat la conducerea plășii un pretor maghiar, pe Rákos Árpád, care a încercat să restaureze imediat conducerea administrativă ungurească. La 22 septembrie 1944, pretorul s-a deplasat în comuna Belani, unde a cerut șefului de post de jandarmi să lase în funcție pe primarul ungur,

prin obligarea celui nou, numit de autoritățile românești, de a-i ceda imediat locul și să înființeze o gardă înarmată pentru paza comunei, compusă numai din maghiari, dispunând, totodată, ca școlile să își înceapă cursurile la 1 octombrie cu învățători unguri, care să predea în limba lor. Trei zile mai târziu, la 25 septembrie, șeful Secției de jandarmi Cătălina, județul Trei Scaune, a fost chemat la Comandamentul sovietic din Târgu Secuiesc, unde i s-a pus în vedere să execute ordinele pretorului, amenințând că, dacă nu îi va da ascultare, nu mai avea nici un rost să mai rămână în comună, întrucât jandarmii români ar fi avut doar sarcina de a urmări pe partizanii germani. Or, după cum se consemna într-o notă din 5 octombrie 1944, a Inspectoratului General al Jandarmeriei, primarii maghiari din plasa Târgu Secuiesc numiți de pretorul Rákos instigau populația, îndemnând-o să nu asculte de jandarmii români și afirmând că aceștia vor pleca din regiune⁷.

Pe 13 octombrie 1944, la două zile după eliberarea orașului Cluj, Legiunea de jandarmi, cu efectivul ei complet, a intrat în garnizoană, împreună cu administrația prefecturii, comendurii pieții, parchetului civil și cu unele unități militare, aici începând astfel să activeze autoritățile civile și polițienești numite de guvernul român. Trei zile mai târziu, la 16 octombrie, ora 11, însă, Comandamentul militar sovietic din Cluj a cerut evacuarea funcționarilor tuturor acestor instituții în termen de trei ore, justificând măsura ca fiind ordonată de mareșalul Rodion I. Malinovski și avertizând că toate persoanele ce vor fi găsite în garnizoană după ora 14 vor fi dezarmate⁸. Ca urmare, o parte din autorități s-au retras în comuna Feleac, iar o alta în comuna Someșeni, de lângă municipiul Cluj, astfel că autoritatea în județ era exercitată, ca și înainte de 13 octombrie 1944, de către gărzile instituite de armata sovietică, compuse, în general, din elemente maghiare șoviniste. În zilele următoare, șefii instituțiilor administrative românești de mai sus s-au prezentat la Comandamentul sovietic al garnizoanei pentru a obține aprobarea revenirii angajaților lor la Cluj. La intervențiile făcute, li s-a răspuns că nu se putea admite intrarea în oraș, deoarece nu se primiseră dispoziții în acest sens de la mareșalul Malinovski. *Azi - menționa Legiunea de jandarmi Cluj, în nota informativă din 21 octombrie - nici o autoritate românească nu se află în capitala județului, ci numai ungurești. Or, - argumenta comandantul ci, locotenentul-colonel Gh.*

Craioveanu, necunoscând, probabil, realitatea nudă - în regiunile secuiești: județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune, imediat ce fuseseră eliberate, autoritățile românești intraseră pentru a-și exercita atribuțiile". Este adevărat că în fruntea județului Comandamentul militar sovietic numise un român, în persoana profesorului universitar Teofil Vescan, dar el era executantul ordinelor acestuia⁹. Cum la sate jandarmii au rămas, totuși, la posturile lor și după 16 octombrie, ei au instalat primari români în fiecare comună. Prefectul a solicitat în repetate rânduri jandarmeriei, prin curieri trimiși la Someșeni, să colaboreze cu noul regim administrativ al județului, însă i s-a răspuns că ea nu putea lucra decât cu autoritățile numite de guvernul român, care rămânea singurul îndreptățit a-i cere colaborarea¹⁰. Legiunea de jandarmi Cluj, solicitând, la 21 octombrie 1944, intervenția autorităților centrale pentru a i se permite reintrarea în municipiu, menționa că poseda informații potrivit cărora totii ungurii din capitala județului și cu aceasta *"înregul partid maghiar"*, pentru a-și menține poziția avută în timpul stăpânirii ungurești, se înscriseră, spre a-și camufla atitudinea, în partidul comunist, sperând astfel ca orașul să fie tot sub controlul ungarilor și ca acest element etnic să predomină prin toate manifestările sale populația românească¹¹.

Într-o notă informativă - nr. 3, din 1 noiembrie 1944 - trimisă de comandantul Legiunii Cluj, locotenent-colonel Gh. Craioveanu, Inspectoratului General al Jandarmeriei și Inspectoratului Regional Cluj, se relatează că, după 15 zile de la evacuare, legiunea se afla în aceeași situație, deși făcuse numeroase intervenții la autoritățile superioare sovietice, direct și prin generalul Gheorghe Praporgescu, prin colonelul Gh. Bădescu și prin comandantul Diviziei 20 Infanterie Apahida, generalul Caracaș, toate rămase fără urmări. *"Răspunsul este unul singur și se repetă că fără un prealabil ordin al Domnului Mareșal Malinovschi autoritățile civile și militare românești nu pot reintra în Cluj"*¹². Lipsa autorităților românești - continua Craioveanu - se resimte puternic. *În orașul Cluj starea de spirit este foarte tensionată printre români, din cauza măsurilor luate de Comandamentul militar sovietic la 16 octombrie prin evacuarea autorităților legale din municipiu, dar mai cu seamă din cauza atitudinii ungarilor față de populația de origine română, care este și astăzi umilită de către o conducere maghiară ce numai simbolic poartă în fruntea ei un prefect*

*român (Teofil Vescan), un primar român (Av. Bugnariu) și un șef de poliție român (Ing. Salvan) și cu restul funcționarilor format numai din unguri, în frunte cu subprefectul György*¹³".

La 15 octombrie 1944, la trei zile după eliberare, au revenit în capitala județului Bihor. la Oradea Mare, și jandarmii Legiunii, pentru a se reinstala în teritoriu. Luând contact cu colonelul Zaitsev (șeful Comandamentului militar local sovietic), acesta a comunicat că legiunea nu putea funcționa fără aprobarea generalului Cernisov. Obținându-se acordul șefului de stat major al generalului, Zaitsev a încuviințat, la 17 octombrie, ca legiunea să se instaleze în oraș și să rămână acolo până la sosirea aprobării personale de la Cernisov. Aceasta a fost obținută la 20 octombrie, astfel că legiunea și-a reinstalat toate formațiunile în teritoriu. La 29 octombrie au sosit la Oradea și Comandamentul Cercului Teritorial, precum și formațiunile de poliție, cărora Comandamentul militar sovietic le-a pus în vedere să părăsească orașul în 48 de ore. Apoi, la 1 noiembrie, comandantul Legiunii Bihor a fost chemat personal de generalul Cernisov, căruia i s-a ordonat să retragă legiunea în decurs de 48 de ore din teritoriul eliberat, termen după care jandarmii rămași urmau a fi arestați. După primirea ordinului, toate posturile au fost evacuate, iar legiunea și-a mutat sediul la Beius, unde își avusese reședința în anii 1940-1944, în locul lor rămânând autorități administrative și de ordine publică maghiare¹⁴.

Legiunea Maramureș a revenit în capitala județului, la Sighetu Marmației, la 1 noiembrie 1944. *"Populația - se arăta într-un studiu informativ, întocmit la 15 noiembrie 1944, după ce jandarmii au fost scoși din teritoriu - a sărbătorit reîntoarcerea prin construirea unor arcuri de triumf la intrarea în comune, timp în care maghiarii au încercat și au reușit, în bună măsură, să capteze bunăvoința autorităților militare rusești, în detrimentul locuitorilor români, prin înscrierea în mare număr în partidul comunist"*¹⁵.

Tot la începutul lui noiembrie s-au înapoiat la sediile lor și legiunile Satu Mare și Sălaj. În darea de seamă din 7 noiembrie 1944 a Legiunii de jandarmi Satu Mare asupra funcționării ei în teritoriul eliberat, trimisă Inspectoratului Regional de Jandarmi Craiova, de care depinsese până atunci, se arată că ea a fost împiedicată de către autoritățile sovietice să activeze, astfel că nu a putut realiza aici, de fapt, nimic concret. În acel timp, în județ nu se afla nici o autoritate militară sau polițienească

a statului român pentru a conlucra cu legiunea. Când au revenit jandarmii, populația românească s-a bucurat. Pe de altă parte, imediat ce armata sovietică a pătruns pe teritoriul județului, maghiarii au început să se înscrie în partidul comunist, lansând zvonul că ar fi fost mai bine să rămână sub stăpânire rusească. Locuitorii evrei, însă, care fuseseră prizonieri în perioada de sfârșit a regimului horthyst, s-au arătat foarte mulțumiți de revenirea jandarmilor români, iar după retragerea lor au devenit îngrijorați. În urma ordinului nr. 10 458/1944 al Comandamentului General al Etapelor, legiunea a fost scoasă din județ, iar populația și-a exprimat neliniștea pentru că era lăsată din nou sub stăpânire străină¹⁶.

În perioada în care județul Sălaj a fost teatru de operațiuni militare, aici dominaseră jafurile și debandada, ordinea publică fiind menținută doar de gărzile cetățenești, cu rezultate destul de modeste. După ce, la începutul lunii noiembrie, jandarmii au revenit în teritoriu, ordinea a fost restabilită, la realizarea ei contribuind și gărzile cetățenești. Românii și-au manifestat bucuria pentru înapoierea jandarmilor, timp în care ungurii, nemulțumiți de noua situație, au reacționat, ca și în celelalte teritorii din nord-vestul Transilvaniei, prin înscrierea în număr mare în partidul comunist¹⁷. După retragerea autorităților românești din județ, persecuțiile împotriva românilor s-au intensificat. Așa, de pildă, în ianuarie 1945, când sovieticii au deportat în U.R.S.S. populația de origine germană din România și din Ungaria, notarii maghiari care au întocmit tabelele au inclus în ele și un mare număr de români din comunele Sanislău, Ciumești, Pișcolt, Careii Mari și Tășnad, care au fost trimiși la muncă forțată în Uniunea Sovietică, deși ordinul se referea numai la nemți¹⁸.

Așadar, la începutul lunii noiembrie 1944, unele legiuni și chesturi de poliție din nord-vestul Transilvaniei erau expulzate din teritoriile în care se întorseseră, altele erau lăsate să staționeze în județele în care își aveau sediul, fără dreptul de a-și exercita atribuțiile, iar altele au îndeplinit o serie de funcții, în măsura în care comandamentele militare sovietice le-au permis. La 11 noiembrie 1944, însă, Comandamentul militar sovietic din București a cerut ministrului afacerilor interne să scoată toate legiunile de jandarmi și chesturile de poliție din județele nord-vestului Transilvaniei¹⁹. Decizia a fost adusă la cunoștința Inspectoratelor de Poliție și ale Jandarmeriei

de către reprezentanții autorităților militare rusești din capitalele județelor respective, înregistrându-se unele deosebiri în privința termenului de finalizare a operației. În dimineața acelei zile, comandanții legiunilor Mureș și Someș au primit ordine verbale de la comandamentele sovietice de a retrage toți jandarmii la reședința legiunilor, fără a li se explica rațiunea măsurii. Comandantul Legiunii Mureș a fost informat însă de către Comandamentul sovietic din Reghin că dispoziția privea întregul teritoriu al Ardealului de Nord²⁰. În aceeași zi, la ora 11, autoritățile românești de pe raza Inspectoratului de Jandarmi Mureș au fost convocate la sediul Comandamentului sovietic din Târgu Mureș, unde reprezentantul acestuia a cerut legiunilor Mureș, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune să se evacueze imediat peste vechea frontieră, aprobându-li-se, pentru efectuarea operației, rechiziționarea unor mijloace locale de transport²¹. Seara, o nouă dispoziție a Comandamentului sovietic a admis tuturor autorităților românești din județele Mureș, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune să rămână pe loc și să își exercite serviciul, urmând ca o hotărâre definitivă să fie adoptată în dimineața zilei de 12 noiembrie²². Tot la 11 noiembrie, însă Ministerul român al Afacerilor Interne a solicitat tuturor autorităților lor de pe raza Inspectoratului să rămână pe loc, anunțându-le că evacuarea fusese anulată. Dar, ulterior, Comandamentul militar sovietic a fixat drept ultim termen de retragere data de 12 noiembrie, ora 9 dimineața²³. Legiunea de jandarmi a județului Cluj a primit ordinul în ziua de 11 noiembrie, la ora 16, dându-i-se răgaz de a părăsi județul până cel târziu la 12 noiembrie, ora 9 dimineața, sub amenințarea arestării ofițerilor și dezarmării și arestării trupe. Ca urmare, legiunea s-a evacuat în județul Turda, odată cu ea plecând și un batalion de vânători de munte, care se aflase dislocat în garnizoana Cluj²⁴.

În ziua de 12 noiembrie 1944, premierul român a avut o întrevedere cu comisarul adjunct al afacerilor străine al U.R.S.S., Andrei Ianuarevici Vâșinski, unde s-a discutat despre îndeplinirea clauzelor Convenției de armistițiu. Cu acel prilej, Sănătescu a solicitat să se acorde o păsuire de 2-3 zile pentru retragerea administrației românești din nord-vestul Ardealului. Vâșinski a motivat că nici el, nici vicepreședintele Comisiei Aliate (Sovietice) de Control nu aveau cunoștință de decizia Comandamentului sovietic, dar că știa că în teritoriul respectiv ar

fi acționat un detașament înarmat denumit *"Detașamentul Maniu"*, care comitea acte criminale. Or, Petru Groza, participant și el la întrevedere, a recunoscut că Iuliu Maniu îi declarase că nu permisesese nimănui să acorde numele său unui asemenea detașament²⁵, formațiuni de luptă anticomuniste fiind organizate sub patronajul Partidului Național-Tărănesc mai târziu, abia cu începere de la 1 decembrie 1944. În realitate, organizații paramilitare, intitulate *"Iuliu Maniu"* au fost constituite în septembrie 1944 și ele au patronat represii împotriva maghiarilor care asupriseră pe români. Astfel, la 26 septembrie 1944, comandantul regimentului *"Iuliu Maniu"*, împreună cu 70 de voluntari, au decapitat doi maghiari și au împușcat alți nouă din comuna Aita Seacă, județul Trei Scaune, care asasinaseră mai mulți soldați români²⁶.

Măsura retragerii autorităților a produs, însă, în mod natural, neliniște în rândurile românilor din nord-vestul provinciei. Iată cum era prezentată atitudinea lor într-un raport al Legiunii Maramures, din 15 noiembrie 1944. Legiunea a primit ordin să fie dislocată în garizoana Zalău, la Careii Mari, județul Sălaj, deci tot într-un județ ce se aflase, până în octombrie 1944, în componența statului maghiar. Traseul, de circa 250 km, a fost străbătut în opt zile. *"Pe tot parcursul lui - menționa șeful ei - am fost întâmpinați de populație, dintre care, majoritatea cu lacrimi în ochi, se plâneau că vor rămâne iar sub stăpânirea străinilor și că, prin plecarea noastră, le-am produs o durere și mai mare și mai bine ar fi fost dacă nu veneam, deoarece se nutreau cu ideea că în curând vor veni autoritățile administrației românești"*²⁷. În unele comune de pe traseu, locuitorii, având impresia că legiunea se întorcea în teritoriile eliberate, deoarece pe aceeași arteră trecuse și Legiunea județului Satu Mare, dar în direcție opusă, au arborat tricolorul românesc și i-au făcut întâmpinări de bun venit²⁸.

Autoritățile sovietice au refuzat să ofere vreo explicație comandanților de legiuni și chestorilor de poliție în legătură cu cauzele care au determinat adoptarea ordinului de evacuare. Nici notele informative, nici dările de seamă ale legiunilor și inspectoratelor de jandarmi ori de poliție expulzate în noiembrie 1944 nu vin cu o motivare cât de cât clară a hotărârii de îndepărtare a administrației românești din nord-vestul Transilvaniei.

Rapoartele organelor de ordine publică privitoare la starea de spirit a populației de aici,

când se referă la relațiile interetnice, consemnează numeroase manifestări ale elementelor minoritare ce ținteau la subminarea autorității statului român în teritoriul respectiv. Apoi, în consemnările unor contemporani ai evenimentelor sunt explicate, dacă nu toate, cel puțin o parte din motivele care au condus la adoptarea unei asemenea măsuri. Rezultă că ea a reprezentat un mijloc de presiune din partea Moscovei, determinată de elementele șovine de origine maghiară din regiune, care au reușit să capteze bunăvoința autorităților militare sovietice.

De altfel, au fost nu puține cazurile în care, la incitațiile maghiarilor din zonă, rușii au acționat împotriva unor persoane de origine română ori chiar împotriva unor comunități românești. Astfel, la începutul lunii februarie 1945, la cererea acestora, Comandamentul militar sovietic din Oradea a arestat cinci membri ai Partidului Național-Tărănesc, inclusiv pe președintele organizației județene Bihor, avocatul Eugen Chiș²⁹. În județul Sălaj, în august 1945, delegatul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din Zalău a stopat cercetările ce se efectuau asupra persoanelor care săvârșiseră atrocități împotriva românilor în perioada în care teritoriul fusese sub dominație maghiară³⁰. Referindu-se la acest fapt, Legiunea de jandarmi Sălaj remarcă, în buletinul informativ pe perioada 26 august-10 septembrie 1945, indignarea locuitorilor din plășile Buciumi și Șimleul Silvaniei, în care avuseseră loc masacrele împotriva populației de origine română din satele Trăzneș și Ip, întrucât, până la acea dată, nu se luase nici o măsură împotriva celor ce îi terorizaseră în timpul stăpânirii horthyste, ucigându-le frații și părinții, locuitorii insistând ca celor vinovați să li se aplice pedepse la fel cum le fuseseră administrate celor ce persecutaseră pe evrei în Regat³¹.

Într-o notă a Inspectoratului General al Jandarmeriei, din 12 noiembrie 1944, se evidențiază că cercurile național-tărăniste își manifestau îngrijorarea în legătură cu cererea Comandamentului militar sovietic din București de a fi retrase în termen de trei zile autoritățile românești din nord-vestul Ardealului, întrucât MADOSZ-ul își extinsese organizațiile în întreaga provincie, iar *"Săgețile de foc"*, care erau o mișcare naționalistă comparabilă cu legionarismul, își schimbaseră nuanța, devenind comunistă, astfel că dispoziția Comandamentului sovietic s-ar fi datorat tocmai influenței lor³². La rândul său, istoricul

David Prodan observa, referindu-se la atmosfera din acea vreme, că, sub steagul noilor lozinci democratice, "*multe haine fuseseră întoarse pe cealaltă față, realizându-se astfel subit saltul de la hortism la democrație*". O propagandă exacerbată se desfășura pe tema "*atrocităților*" gărzilor lui Iuliu Maniu, nepomenindu-se nimic de masacrele săvârșite de unguri la Ip și Treznca și de alte orori antiromânești ale administrației din timpul ocupației maghiare. Mai rău decât atât, până și oficialitatea românească se angajase într-o asemenea propagandă. "*Nu numai la Cluj, ci și în presa noastră, în discursuri nu mai auzai decât de suferințele bieților unguri! Și nici un cuvânt despre cele petrecute în Ardealul de Nord, nici pome-neală de Ip, Trăznea... <Gărzile Iuliu Maniu> n-au fost decât un pretext pentru sovietici de a expulza administrația revenită în Transilvania de Nord, ci mai ales arma de luptă împotriva reacțiunii, pentru uzul noilor democrați*"³³. La rândul său, premierul român de atunci, generalul Constantin Sănătescu, găsea că măsura fusese "*opera*" comuniștilor, care nu vedeau cu ochi buni intrarea maniștilor în Ardeal³⁴.

De fapt, mai cu seamă în perioada în care încercau să acapareze conducerea României, liderii comuniști s-au folosit de prilejul de a condamna orice măsură adoptată de către guvernanti împotriva unora dintre maghiari, neluând în considerație motivele care impuseseră aplicarea lor. La 21 noiembrie 1944, unul dintre fruntașii partidului comunist, Alexandru Drăghici, publica în ziarul "*Scânteia*" articolul *Rămășițele hitleriste*, pe care îl reproducem ca pe o mostră a propagandei acestui partid: "*Susținut de elemente reacționare din conducerea partidelor respective, guvernul trecut a pus în practică munca <obștească> pentru tineretul maghiar și foarte puțini germani. Dar nu pentru hitleriști, ci pentru elemente democrate, pentru tineretul maghiar apolitic din Ardeal și chiar pentru comuniști. De protejarea hitleriștilor avea grijă Aldea și cu sabotorii lui. Astfel, unele elemente care au luptat pentru actul de la 23 august sunt trimiși (sic!) astăzi la muncă <obștească>. Încadrați în formații premilitare, vreo 2500 de tineri au fost transportați din regiunile și localitățile respective și duși la C.F.R., sub conducerea unor ofițeri care nu par să fi ustat că s-a schimbat ceva după 23 august în această țară. Aceeași atitudine de persecuție care domnea în trecut față de evrei există acum față de unguri. Înjurăturile, persecuțiile, bătaia sunt metodele practicate de către comandanți față de acești*

tineri. Mâncarea, la început inexistentă, e acum mizerabilă, dorm pe jos în niste bărăci (sic!) fără foc, fără haine călduroase. acum în pragul iernii". Liderul comunist cerea nu ameliorarea regimului de trai, ci eliberarea lor³⁵.

Probabil că, în situația dată a României din acea perioadă de război, condițiile de viață ale persoanelor concentrate pentru a presta muncă <obștească> nu erau deloc mulțumitoare. Dar, la un asemenea regim au fost supuși și mulți etnici români, despre care Alexandru Drăghici nu face nici măcar o mențiune. Mai mult decât atât, încadrarea lor în detașamentele de muncă forțată s-a făcut nu din inițiativa guvernului român, ci la cererea expresă și sub supravegherea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control și ea a vizat de fapt anumite categorii de persoane indicate de către autoritățile sovietice, care controlau atunci de fapt întreaga activitate a societății românești.

După ce organele de ordine publică și cele administrative au fost obligate să se retragă din teritoriile eliberate, aceste zone au rămas complet lipsite de autorități românești. În unele părți, precum în Bihorul ocupat în 1940 de Ungaria, maghiarii au început să jefuiască din nou pe români. Ca urmare, starea de spirit a acestora din urmă, mai cu seamă a locuitorilor mai săraci, care sufereau enorm din cauza lipsurilor din ce în ce mai numeroase, îmbrăca aspectul unei ostilități crescânde față de populația minoritară, reflectat în comentarii nefavorabile de tot felul la adresa ei³⁶.

Curând după scoaterea jandarmilor și polițiștilor din județele nord-vestului Ardealului, unor legiuni de jandarmi și chesturi de poliție li s-a permis de către comandamentele militare sovietice să revină, temporar, în teritoriu, pentru a doua oară, cu scop de a executa sarcinile impuse de acestea, nu pentru a-și exercita atribuțiile legale. Așa, de pildă, la începutul lunii decembrie 1944, Legiunea județului Satu Mare a fost regrupată la Seini, același județ, dar la dispoziția Sectorului I Etape³⁷. De îndată ce linia frontului s-a îndepărtat, ea a fost din nou expulzată³⁸, stabilindu-se sediul provizoriu în comuna Freidorf, județul Timiș.

La 12 martie 1945, la numai trei zile după ce guvernul sovietic a comunicat celui român că, în conformitate cu Convenția de armistițiu, consimțea instalarea administrației românești în nord-vestul Transilvaniei, inspectoratele de jandarmi și de poliție le-au cerut subordonaților să se întoarcă în teritoriile lor³⁹. Dar

operația reîntoarcerii a fost temporizată de reprezentanții sovieticilor din România însărcinați cu aplicarea armistițiului. *"Faptul că intrarea în Ardeal nu a devenit încă realitate, cu toate pregătirile și propaganda care s-a făcut, coroborat cu zvonurile de organizare polițienească de acolo, - se arată în raportul Inspectoratului de Jandarmi Oradea referitor la situația din luna martie 1945 - conduce la credința că instituția jandarmeriei și ofiterii în Ardeal vor avea de suportat greutăți și înjosiri în executarea serviciului. Imixtiunea în serviciu cu caracter brutal și ilegal din partea autorităților sovietice mențin încă nemulțumirea semnalată în buletinele anterioare"*⁴⁰.

Pe de altă parte, nici guvernul Petru Groza nu se arăta interesat să susțină revendicările organelor de ordine publică din nord-vestul Ardealului, întrucât întoarcerea lor îi putea stânjeni, datorită puternicei influențe a Partidului Național-Tărănesc din provincie, programul de introducere a oamenilor săi de încredere în rândurile acestor instituții. Reducerile de efective operate în sânul jandarmeriei și poliției, la cererea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, cu începere din decembrie 1944, conduseseră doar la trecerea în rezervă a numeroși jandarmi și polițiști. Or, guvernul condus de Groza dorea o restructurare profundă în cadrele lor, care să le transforme în instituții docile noii puteri a statului român. De altfel, în prima ședință a Consiliului de Miniștri a noului guvern, din 7 martie 1945, șeful cabinetului anunța că reorganizarea imediată a aparatului de poliție și a jandarmeriei reprezenta, după legiferarea reformei agrare, al doilea punct programatic al său⁴¹.

Acesta a fost motivul pentru care reinstalarea organelor de ordine publică în nord-vestul Transilvaniei și acceptarea dreptului de a-și exercita atribuțiile au continuat să fie temporizate. Or, întârzierea crea suspiciuni îndreptățite în rândul corpului de comandă al jandarmeriei și poliției, care sesizaseră corect intențiile guvernului. În buletinul informativ asupra stării de spirit a jandarmilor din Inspectoratul Oradea pe luna aprilie 1945 se releva că întârzierea emiterii ordinului de intrare a angajaților acestei instituții în nord-vestul Ardealului, care este așteptată de o jumătate de an, și faptul că în acel teritoriu s-a creat o jandarmerie așa-zisă populară *"conduc la credința că vom avea de suportat încă noi greutăți și amănări"*⁴². Măsura trecerii ofiterilor de jandarmi în cadrul disponibil, în etape și în

număr de aproape 50% față de august 1944, îi nemulțumește până la revoltă, cu atât mai mult cu cât în acest teritoriu s-a introdus jandarmeria populară și sunt zvonuri că vor fi introduse și în regat astfel de elemente, căci în bugetul Ministerului Afacerilor Interne s-a prevăzut un capitol pentru asemenea angajări⁴³. Același buletin completa observațiile asupra trupelor jandarmeriei: *"Situația de subordonare pe care trebuie să o adopte chiar în legitimă apărare față de membrii armatei roșii de ambele sexe și în ultimul timp și față de membrii F.N.D. și MADOSZ, susținute de armata rusă, a făcut ca jandarmul în termen să-și socotească existența lui în teritoriu umiltoare și să întârzie prezentarea la concentrare sau să nu se mai prezinte deloc"*⁴⁴. Or, în aceeași lună, în noaptea de 11/12 aprilie 1945, maghiarii din comuna Arpășel, județul Bihor, dezarmaseră plutonul de grăniceri, ducând la Salonta șapte soldați, împreună cu comandantul lor⁴⁵.

Pe de altă parte, reinstalarea organelor de ordine publică în teritoriu continua să fie temporizată. La 26 mai 1945, Inspectoratul General al Jandarmeriei comunica, prin ordinul nr. 101 040, Inspectoratelor regionale localitățile în care se aflau cantonate încă instituțiile de aici, menționând că unele modificări se făcuseră: Inspectoratul Cluj se afla încartiruit la Alba Iulia, Inspectoratul Oradea la Arad, Inspectoratul Târgu Mureș, fiind desființat la 1 decembrie 1944, legiunile Ciuc și Mureș erau încartiruite la Târgu Ocna, județul Bacău, legiunea Trei Scaune la Prejmer, județul Brașov, legiunea Odorhei la Feldioara, județul Brașov, legiunile Inspectoratului Cluj: Someș în comuna Mihai Viteazul, județul Turda, legiunea Cluj la Turda, legiunea Năsăud la Vatra Dornei, județul Câmpulung, iar legiunile Inspectoratului Oradea: Sălaj la Frăclia, județul Timiș, legiunea Satu Mare la Freidorf, același județ, iar legiunea Maramureș la Oravița, județul Caraș⁴⁶. În cursul lunii următoare, organele jandarmeriei continuau să fie dislocate în aceste zone, așa cum rezultă din raportul trimis de comandantul Legiunii Satu Mare la 15 iunie 1945 Inspectoratului Regional de Jandarmi Oradea, din care aflăm că nu putea oferi un răspuns asupra situației liderilor locali ai Grupului Etnic German din România reveniți în județ din Germania, întrucât atunci legiunea întreprindea razii pe teritoriul județului Timiș⁴⁷.

Instituția jandarmeriei *"populare"* din nord-vestul Ardealului, care a acționat în acest teri-

toriu, în lipsa organelor oficiale de ordine publică, a fost, la fel ca și în Moldova, o creație a administrației sovietice, care nu numai că a contribuit la constituirea ei, ci i-a și înarmat membrii. Așa, de exemplu, în județul Bihor, până în iulie 1945, când au fost recuperate o parte din arme, Comandamentul militar sovietic din municipiul Oradea împărțise un număr de 246 de puști „jandarmilor populari”⁴⁸.

În plus, în multe localități, „gărzile populare”, constituite cu scop de a proteja averea și viața populației, erau compuse în exclusivitate din maghiari, care persecutau pe locuitorii de origine română. În comuna Roteni, județul Mureș, în care locuiau circa 2000 de unguri și numai 65 de români, în perioada 1940-1944 maghiarii exercitaseră presiuni asupra acestora din urmă pentru a-i converti la cultul reformat, dar numai patru dintre ei au adoptat această religie. După retragerea administrației românești din teritoriu, în noiembrie 1944, în comună s-a creat o „gardă populară”, compusă numai din unguri, ai căror membri au persecutat din nou pe români. Ei au confiscat întreaga avere a bisericii greco-catolice, în casele parohiale au fost cazate familii de maghiari care nu posedau locuințe, iar în incinta biserii a fost instalat un atelier de fierărie⁴⁹.

În condițiile temporizării procesului de reinstalare a administrației românești în nord-vestul Ardealului și a refuzului maghiarilor de a admite revenirea autorităților legale, populația de origine română se confruna cu un tratament similar aceluia la care fusese supusă în anii 1940-1944. Ministrul de război, Constantin Vasiliu-Rășcanu, îi relata comisiarului adjunct al afacerilor externe al U.R.S.S., A. I. Vășinski, la 27 iunie 1945, că ungurii de aici nu vroiau să recunoască administrația românească, autoritățile ei fiind izgonite din teritoriu. La Târgu Mureș, ei au somat Batalionul român de infanterie revenit în oraș să îl părăsească, amenințând pe comandantul lui că, în caz contrar, îl vor aresta. Concomitent, profesorii români erau alungați din școli. Întrucât organele administrației centrale de la București nu au reacționat în nici un fel împotriva unor asemenea acte, românii de aici comentau că guvernul Petru Groza vroia, de fapt, să îi maghiarizeze⁵⁰.

După revenirea autorităților românești în județele din nord-vestul Ardealului, mulți locuitori de origine maghiară le-au nescocit dispozițiile, continuând să întreprindă diferite acțiuni împotriva populației de origine română și a organelor administrative sau de ordine

publică. Astfel, secuii din comuna Ciumani, județul Ciuc, au atacat, în seara zilei de 10 iunie 1946, postul de jandarmi, cerând plecarea lor din localitate⁵¹. Legiunea de jandarmi Timiș consemna, într-un raport de la finele anului 1945, că românii din județ erau antimaghiari, exemplificând atitudinea lor prin acțiunea unui grup de tineri din comuna Urseni care, la 24 decembrie 1945, au evacuat din sală pe ungurii care participau la o serbare organizată de membrii acestui grup etnic⁵², dar tot aici legiunea evidenția că maghiarii își continuau acțiunile șoviniste, prin acapararea funcțiilor administrative în comunele în care ei se aflau în mică minoritate față de români și că opuneau rezistență față de autoritățile locale, în special împotriva jandarmilor, care încercau să-și facă datoria. Astfel, orice măsură luată de jandarmi împotriva ungurilor care comiteau infracțiuni de drept comun devenea la elementele șovine oprimare sau „*pomure din ură de rasă*”. La Ghiroda, când s-au făcut percheziții domiciliare la câțiva unguri, la care s-au găsit haine militare, ei au declarat Uniunii Populare Maghiare că jandarmeria „*era animată de ură de rasă*”, acuzația generalizându-se și punându-se în sarcina jandarmilor fapte ce nu le săvârșiseră⁵³. Or, sentimentele antiromânești ale maghiarilor din Ghiroda pot fi exemplificate printr-un act comis câteva luni mai târziu, în seara zilei de 10 aprilie 1946, când un grup de membri tineri ai Uniunii Populare Maghiare s-a deplasat la biserica ortodoxă din localitate, de unde au luat toaca, pe care au rupt-o în bucăți, declarând că lor nu le trebuie biserică românească, deși în comună trăiau 850 de români și numai 518 unguri⁵⁴.

Aproape pretutindeni, acolo unde organele administrative revenite în teritoriu au operat schimbări în rândurile personalului unor instituții de stat, maghiarii au încercat să restaureze vechea situație. Legiunea de jandarmi Turda consemna, la 23 aprilie 1947, că în județ conducătorii Uniunii Populare Maghiare duceau o acțiune și o propagandă șovină care urmărea înlăturarea tuturor elementelor românești ce dețineau diferite funcții în administrația județului și a comunelor. Se relata cazul din comuna Lunca Mureșului, unde președintele local al Uniunii, Kessony Ioan, a convocat comitetul organizației, cerându-i să îi destituie pe români din funcții, pe motiv că populația de aici ar fi fost compusă numai din unguri. Două persoane de origine maghiară din comitet - Bacsy Benjamin și Boasă Dionisie - s-au

împotrivit, au refuzat să semneze procesul-verbal și l-au denunțat pe Kessony la șeful de post de jandarmi⁵⁵. În comuna Chesău, județul Cluj, funcția de președinte a Uniunii Populare Maghiare și-a arogat-o un oarecare Horvath Ștefan, care fugise în 1940 din sudul Transilvaniei în nordul ocupat de maghiari, înrolându-se în armata ungară și luptând împotriva celei românești până la sfârșitul războiului, când a revenit acasă și s-a instalat primar, pretinzând că era democrat. Compromisul lui, în noua calitate, față de românii din comună a scandalizat până și pe unguri, care doreau să fie înlocuit tot cu un maghiar, dar care să nu fi fost măcar înrolat în armata horthystă⁵⁶.

În general, orice adunare a maghiarilor, indiferent de caracterul ei, era transformată de către șoviniștii unguri într-un prilej de etalare a ostilității membrilor acestui grup etnic față de statul român și față de autoritățile lui. La Oradea, de pildă, la manifestația de stradă din 15 martie 1945, consacrată împlinirii a 97 de ani de la izbucnirea revoluției din 1948 din Ungaria, participanții, purtând drapelul și stema maghiară, au protestat împotriva instaurării administrației românești și au cerut conducere ungurească în nordul Ardealului⁵⁷. La adunarea din 12 august 1945, convocată de organizația P.C.R. Târgu Secuiesc, s-a manifestat împotriva statului, a guvernului și a armatei române și au fost rupte pancartele pe care erau scrise lozincile: *“Trăiască guvernul Groza”* și *“Trăiască prietenia româno-maghiară”*. La adunare au participat și jandarmii unguri din *“jandarmeria populară”*, care au venit înarmați, fără ca poliția să ia vreo măsură împotriva lor⁵⁸. La 15 martie 1946, tot la Târgu Secuiesc, a avut loc o adunare organizată de Tineretul Progresist Maghiar, prilejuită de împlinirea a 98 de ani de la începutul revoluției ungare din 1848, care a căpătat un caracter șovin și prin faptul că a fost încurajată de oficialitățile locale, întrucât toți funcționarii poliției din județul Trei Scaune, inclusiv șeful ei, ca și secretarul P.C.R., erau unguri⁵⁹. La ea au participat secui din oras și din comunele învecinate, precum și elevi, care au defilat cu drapele mari ungurești, toți manifestanții având pe piept tricolorul maghiar. S-a cântat imnul național al Ungariei și s-a scandat lozinca *“Trăiască sfânta patrie maghiară”*. Poliția și Sectorul de jandarmi primiseră ordin să interzică orice manifestație de stradă, dar ele nu numai că nu s-au conformat, ci chiar au organizat-o și au participat la ea. Șeful poliției din Târgu Secuiesc a dat

demonstranților un drapel românesc care a fost purtat, în mod sfidător, în poziție orizontală și cu pânza înfășurată, în timp ce drapelele ungurești erau ținute în sus, cu pânza desfășurată. *“Este demn de remarcat - se arăra în raportul nr. 879 S/1946 al Inspectoratului de Poliție Mureș - că la sărbătorile românești aceste autorități nu au participat, deși au primit ordin. În plus, în același timp, șeful gării Târgu Secuiesc a fost amenințat că dacă nu schimbă placa din stația C.F.R., scrisă în limba română, cu alta în maghiară, va fi omorât, iar gara aruncată în aer. Față de asemenea acțiuni - conchidea raportul - românii de aici sunt profund indignați”*⁶⁰.

Izvoarele documentare consemnează, pe lângă numeroase cazuri de înlăturare din funcții a persoanelor de origine română sau de nesocotire a autorității acestora, și câteva acțiuni care au căpătat aspect de rebeliune. Într-o radiogramă din 8 februarie 1946, a Inspectoratului Regional de Poliție Mureș trimisă secretarului general al Ministerului Afacerilor Interne, Avram Bunaciu, și directorului general al poliției, se arăta că poliția de reședință Miercurea Ciuc îi raportase, în aceeași zi, la ora 15,40, cu nota telefonică nr. 5 781, că, pe data de 6 februarie, la ora 13,00, fuseseră reținuți, pentru crime de război, patru secui din Gheorghieni și unul din Miercurea Ciuc, care urmau să fie trimiși la Tribunalul Poporului din Cluj. Pe la ora 13,00, în ziua de 8 februarie, s-au strâns în fața Comisariatului de poliție Gheorghieni, unde cei cinci se aflau reținuți, circa 500-600 de persoane, recrutate mai mult din rândurile profesorilor și elevilor, a gospodarilor și a sotiilor acestora din localitate, care au protestat contra arestării protopopului Lászlo Ignațiu, cerând eliberarea lui. Atât protopopul, cât și organele Comisariatului de poliție au rugat lumea să se împrăstie, însă fără nici un rezultat. Mulțimea a pătruns cu forța în curtea comisariatului și a eliberat pe toți arestații, luându-i cu ea, fără ca personalul redus al poliției să fi putut împiedica acest act și fără să se fi făcut uz de armă. La ora 14,30 lumea a plecat de la poliție. În confruntarea dintre populație și autorități, comisarul Ioachim Chișioiu, din Gheorghieni, a fost bruscat și molestat⁶¹. La demonstrație a luat parte și ajutorul de primar, Elekes Vincentiu, un tânăr de 28 de ani. Înainte de demonstrație, el a avertizat pe Vargancsik Iosif și pe alți activiști ai P.C.R. să fie atenți cu preotul Laszlo Ignațiu, *“căci un singur dangăt de clopot va aduna populația celor 9 sate și va mătura pe toți aceia care au*

luat parte la arestarea preotului". După eliberarea protopopului, Vargancsik s-a exprimat în public: "*Noi suntem Tribunalul Poporului și nu cei ce judecă la Cluj*"⁶².

Procesul celor implicați în eliberarea arestaților de la Gheorghieni a început la 5 martie 1946, la Tribunalul Militar Brasov, în el fiind implicate 16 persoane ce fuseseră arestate la 8 februarie⁶³. La 12 aprilie, Curtea Marțială a pronunțat sentința, achitând pe toți inculpații de scoaterea prin forță din arestul poliției a criminalului de război Laszlo Ignatz. Întrucât chiar procurorul a cerut achitarea, s-a dat naștere la comentarii nefavorabile referitoare la modul în care s-a judecat acest caz, care, *"după părerea opiniei publice, s-a transformat dintr-un proces de extremă gravitate într-o parodie"* (subl. autorului), fapt ce și-a găsit ecoul și în presa locală prin anunțul potrivit căruia procesul celor din Gheorghieni *"a decurs într-o atmosferă veselă"*⁶⁴. Cum la eliberarea persoanelor arestate participaseră și doi supuși maghiari, dr. Sági Ștefan și Lovásky Zoltan, după proces, s-a ordonat telefonic, ca poliția din Miercurea Ciuc să îi treacă imediat peste frontieră, în baza ordinului nr. 42 001/1946 al Poliției de Siguranță⁶⁵. Organizațiile Partidului Social-Democrat și Uniunii Populare Maghiare din Gheorghieni au cerut însă Direcției Generale a Poliției, prin telegramele din 11 și, respectiv, 12 mai 1946, să anuleze hotărârea de expulzare, pe motiv că ei nu ar fi luat parte la acțiune, că cei doi ar fi avut pașapoarte eliberate de Consulatul suedez și că soția lui Sági era cetățeană română⁶⁶. Dar, la începutul lui mai, dr. Sági Zoltan și Lovásky Zoltan cu soția fuseseră deja trecuți peste frontiera de stat a României, pe la Episcopia Bihorului⁶⁷.

Statutul favorabil de care s-au bucurat minoritarii maghiari în primii ani ai regimului comunist și motivațiile unui asemenea tratament au fost evidențiate nu numai într-o serie de rapoarte ale organelor autohtone de ordine publică, ci și de unii dintre străinii aflați în acea perioadă în țară. În raportul asupra situației României din anul 1946, întocmit de Adrian Holman, ministrul Marii Britanii la București, adresat premierului englez, Clement Attlee, se arăta că majoritatea populației maghiare din Transilvania susținea guvernul Petru Groza. Mulți dintre unguri se făcuseră vinovați de persecutarea populației românești din nordul Ardealului, iar după eliberarea lui au ales ca refugiu Partidul Comunist Român, spre a nu fi judecați pentru crime de război. Guvernul

Groza a manifestat tendința de a acorda un tratament preferențial minorității ungare comuniste față de majoritatea populației românești, care suferise din cauza maghiarilor în timpul războiului, iar această politică a sporit animozitățile și ostilitatea românilor față de comuniști⁶⁸. Corespondentul ziarului american *"The Christian Monitor"*, din Boston, Reuben H. Markham, aflat atunci în România, a surprins și mai fidel decât Holman rapoartele maghiarilor din Transilvania cu partidul comunist, cu guvernul Petru Groza și, în plus, cu autoritățile sovietice. *"Ungurii de aici - scria el, referindu-se la orașul Satu Mare - m-au implorat insistent să ajut la salvarea lor, câștigând sprijinul Americii pentru guvernul Groza. Mulți unguri din oraș - continua Markham - erau atașați de ruși ca de mântuitorii lor, timp în care maghiarii situați la 15 mile (circa 25 km) mai la vest, peste frontieră, în Ungaria, se opuneau rușilor cu mai multă energie chiar decât o făceau românii"*⁶⁹. La Cluj, relata același ziarist american, ungurii manifestau prin oras, strigând *"Jos Maniu!"*, dar niciodată *"Jos Horthy!"*. Întreaga mișcare antiromânească din oraș era sprijinită de partidul comunist, în numele democrației. Patronul ei principal sau, poate, simbolul ei, era primul ministru Petru Groza, urât de majoritatea românilor din Transilvania și susținut de majoritatea ungurilor. *"Adesea se spunea, în glumă, dar nu fără un sâmbure de adevăr, - scria Markham - că ungurii aveau doi prim miniștri, pe Zoltan Tildy la Budapesta și pe Groza la București"*⁷⁰.

Este un fapt neîndoielnic că sovieticii au favorizat pe maghiarii din Transilvania, pe care i-a folosit adesea împotriva populației de origine română și că cei dintâi s-au bucurat, concomitent, și de sprijinul noilor organe ale administrației autohtone și în primul rând de cel al șefului guvernului, Petru Groza, satisfăcut de faptul că numeroși maghiari aderaseră la partidul comunist. La 9 aprilie 1945, într-o convorbire avută la București de A. P. Pavlov cu premierul român, consilierul politic al Comisiei Aliate (Sovietice) de Control l-a întrebat dacă guvernul de la București împiedică revenirea în Ardeal a ungurilor ce fuseseră strămutați de aici de către germani în perioada războiului. Petru Groza l-a asigurat pe Pavlov că va face cercetări și că va lua măsuri pentru ca țărani unguri să poată reveni în Transilvania⁷¹. Or, în perioada războiului, germanii nu au strămutat din Ardeal nici un locuitor de origine maghiară, aceștia părăsindu-și în mod voluntar, în

număr mare, domiciliile din sudul provinciei, pentru a se stabili în nordul ei, ocupat de Ungaria. Or, numai în 1940, după Diktatul de la Viena, circa 160.000 de maghiari au părăsit sudul Transilvaniei, plecând în Ungaria⁷², iar în toamna anului 1944 numeroși unguri din nodrul provinciei au imigrat în aceeași țară împreună cu trupele horthyste în timpul retragerii lor.

În urma unor insistente și repetate intervenții ale Uniunii Populare Maghiare din România în favoarea conaționalilor, guvernul de la București le-a dat câștig de cauză ungurilor care se refugiaseră din zona de sud în cea de nord a Ardealului. Uniunea a obținut decizia ministerială nr. 1 015, din 31 mai 1946⁷³, care permitea, contrar legii pentru reforma agrară, din 23 martie 1945, scutirea de expropriere a absenteiștilor unguri și germani, dacă se întorseseră în țară până la data emiterii ei, celorlalți absenteiști urmând a li se aplica dispozițiile literei a din art. 3 al legii. După numai opt zile de la publicarea deciziei în *Monitorul oficial*, prin ordinul Ministerului Agriculturii și Domeniilor nr. 176 045, din 21 iunie 1946, ea a fost însă contramandată în privința drepturilor germanilor din acea categorie, ceea ce a produs, după cum era și de așteptat, nemulțumiri profunde și proteste din partea acestora⁷⁴. "*Ca urmare*, - așa cum arăta instanța agrară județeană Brașov și cum rezultă și din alte materiale documentare referitoare la alte județe -, *de efectele ei au beneficiat toți maghiarii aflați într-o asemenea situație*"⁷⁵. Cum, însă, o parte din averile absenteiștilor unguri se aflau, potrivit Convenției de armistițiu, din 12 septembrie 1944, sub sechestrul Casei de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (C.A.S.B.I.), prin protocolul româno-maghiar, încheiat la 16 mai 1947, guvernul de la București s-a angajat să aprecieze situația țăranilor unguri ale căror bunuri rurale ar fi fost scoase de sub sechestrul acestei instituții, "*pentru ca o lichidare echitabilă să poată interveni*". Ungurii puteau realiza prin vânzări contravaloarea imobilelor din România într-un termen de șase ani. Maghiarilor li se aplica, astfel, un regim similar supușilor cetățenilor din coaliția Națiunilor Unite cu proprietăți în România, nu absenteiștilor, în general. De fapt, în convorbirea din 12 mai 1947 avută de Petru Groza cu delegația maghiară, premierul român și-a exprimat intenția că nici C.A.S.B.I., nici legea agrară nu vor fi întrebuințate pentru a deposea pe cetățenii unguri de bunurile lor⁷⁶.

Mai mult decât atât, La 13 februarie 1948, Direcția Proprietății și Bunurilor Statului, din Ministerul Agriculturii, înștiința unele Camere de agricultură din județele Transilvaniei că Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România o sesizase că mulți săteni agricultori unguri din sudul provinciei, trecând în Ungaria, din diferite motive, nu fuseseră împrumărați pe motiv că erau refugiați. Din această cauză, se solicita a se cerceta toate cazurile, iar dacă aceștia îndeplineau condițiile legii nr. 187/1945 și existau rezerve de teren, să fie întocmite tabele suplimentare de împrumut și să se trimită spre aprobare Direcției ministeriale⁷⁷. Dispoziția de mai sus, contrarie dispozițiilor prevăzute în decretul de reformă agrară, fiind dată într-o perioadă în care operațiile de expropriere și împrumut fiind de fapt finalizate, nu s-a putut însă aplica decât în județul Arad, unde o suprafață de teren de 4 779 iugăre provenite de la germani a fost distribuită unui număr de 1 532 maghiari⁷⁸.

Nu exagerăm dacă afirmăm că, după 23 august 1944, dintre toți locuitorii țării, ungurii au reprezentat grupul etnic cel mai ostil autorității de stat românești și că, în mod paradoxal, ei au fost cei care s-au bucurat de cea mai largă toleranță din partea comunistilor, care le-au făcut numeroase concesii. Astfel, într-o notă secretă, din 12 decembrie 1944, Direcția Generală a Poliției reproducea Instrucțiunile privitoare la lagărele de muncă, pe care Uniunea Populară Maghiară le primise de la conducerea partidului comunist. Observatorul politic de pe lângă Corpul VI Armată a raportat că la, 11 decembrie 1944, Comandamentul lui primise un ordin de la Marele Stat Major, potrivit căruia lagărele de muncă urmau a fi desființate. Ungurii care lucrau atunci acolo trebuiau eliberați și înlocuiți cu fasciști și hitleriști, precum și cu prizonieri germani. Partidul comunist a comunicat că observatorul său va urmări cu atenție deosebită executarea ordinului, pentru ca elementele fasciste din corpul ofițeresc să nu-l poată sabota. În același timp, Partidul Comunist din România a dat instrucțiuni Uniunii Populare Maghiare să trimită curieri în lagărele de muncă pentru a-i încunoștiința pe cei ce lucrau acolo să părăsească, fără nici o formă, locurile de muncă, deoarece nu se va lua nici o măsură împotriva lor⁷⁹. Or, persoanele din detașamentele de muncă forțată fuseseră internate din ordinul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, tocmai pe considerentul că ele s-ar fi încadrat

în categoria fasciștilor și a hitleriștilor, iar eliberarea lor fără avizul favorabil al Comisiei ar fi putut pune guvernul condus de generalul Nicolae Rădescu, pe care comunistii doreau să îl doboare, în conflict deschis cu rușii.

La 21 decembrie 1944, Serviciul de Informații, din Direcția Generală a Poliției, relatea, în nota nr. 34 797, redactată în baza unor surse demne de toată încrederea și comunicată Președinției Consiliului de Miniștri, Marelui Stat Major, Ministerului de Război și Ministerului de Interne, că, în cadrul acțiunii de recrutare de membri, agenții Uniunii Populare Maghiare desfășurau o intensă propagandă în rândurile muncitorilor unguri, promițându-le, în afară de salarii mari, pământ pentru familii, locuințe, cantine, îmbrăcăminte, școală gratuită pentru copii, drepturi politice suverane față de muncitorii care nu erau înscrși în organizație, indiferent de originea lor etnică, dreptul de a-și alege singuri primari, jandarmi și șefi de poliție. În ultimul timp, agenții mai promiteau că Uniunea Populară Maghiară va primi dreptul de a controla și de a contesta sentințele judecătorești pronunțate împotriva muncitorilor înscrși în organizație⁸⁰. Uniunea mai urma a cere câte zece iugăre de pământ, situate în imediata apropiere a orașelor și a localităților industriale, pentru muncitorii de origine maghiară⁸¹. După numai circa trei săptămâni, la 13 ianuarie 1945, Serviciul Special de Informații comunica Președinției Consiliului de Miniștri, Marelui Stat Major, Ministerului de Război, Ministerului de Interne și Comandamentului General al Teritoriului, că avea informații serioase potrivit cărora comitetul central al Uniunii Populare Maghiare intenționa să intervină pe lângă forurile competente ca să le permită unor membri permanenți ai organizației să aibă dreptul de a purta arme, pe considerentul că astfel ar fi avut *"posibilitatea să se apere de dușmanii interni"*. În realitate, cererea liderilor Uniunii făcea parte dintr-un program preconizat de conducerea organizației, care urmărea înarmarea membrilor ei⁸².

Trebuie menționat, de altfel, că, nu numai că multe persoane din organele centrale de conducere ale forțelor politice de extremă stângă i-au favorizat în mod constant pe maghiari, dar unele dintre ele au mers până acolo încât au contestat chiar autoritatea statului român asupra teritoriilor sale locuite în majoritate de maghiari, în speță a ținuturilor secuiești. Astfel, Alexandru Sencovici declara, în ședința consi-

liului F.N.D. din 24 ianuarie 1945, în calitatea avută atunci de reprezentant al Sindicatelor unite, că, întrucât în Transilvania locuiau un milion de secui, era inadecvat să se spună că teritoriul respectiv era pământ românesc. *"Și de ce să ne angajăm noi că este pământ românesc, când putem spune... partea țării noastre... Pentru că românii vor spune: acesta este pământul nostru. Și în jumătate de sate sunt români și în cealaltă jumătate a satului unguri. Tocmai acestea sunt problemele de bază ale Transilvaniei. Și de ce să îl declarăm pământ românesc?"*⁸³.

Or, dacă Alexandru Sencovici ar fi avut curiozitatea să facă apel la datele Recensământului general al populației României din 29 decembrie 1930, ar fi putut descoperi că, de fapt, cifra secuilor din Transilvania nu era de un milion, ci numai de 349.393⁸⁴, deci cu circa 65% mai mică decât cea pe care o indicase în sprijinul demonstrației sale. Dar, în arsenalul propagandistic al comunistilor din perioada luptei pentru acapararea puterii în stat, minciunile și exagerările aveau o frecvență exagerat de mare.

Optica denaturată a autorităților comuniste despre atitudinea populației maghiare a Ardealului față de noul regim s-a repercutat în mod nemijlocit asupra românilor. De remarcat că, adesea, cooperarea conducerii comuniste din România cu Uniunea Populară Maghiară s-a făcut prin neglijarea culpabilă a intereselor populației majoritare. În perioada stăpânirii horthyste, comunitățile românești din nord-vestul Transilvaniei fuseseră complet lipsite de posibilitatea instruirii copiilor lor în limba maternă, iar după revenirea teritoriului în componența statului român, în unele locuri, situația nu a cunoscut nici o schimbare. În buletinul informativ al Legiunii de jandarmi Bihor privitor la perioada 25 ianuarie-10 februarie 1946 se menționa că populația de origine română comenta nefavorabil faptul că în multe sate locuite de ea, deși existau localuri, copiii nu învățau carte, deoarece nu aveau învățători. În același timp, școlile maghiare funcționau, dar elevilor nu le erau predate istoria și geografia României, portretul regelui nu era expus, iar învățătorii nu executau nici un ordin al Inspectoratului școlar⁸⁵. La 17 martie 1947, Inspectoratul General al Jandarmeriei transmitea Cabinetului Ministerului Educației Naționale o notă în care erau sintetizate nemulțumirile locuitorilor din comunele Dealu Boții, Visa, Ghiurcuța de Sus și Ncarșova, județul

Cluj, privitoare la scolile primare, care nu aveau învățători și material didactic. Populația de origine română comenta nefavorabil această situație, afirmând că nici statul maghiar în anii 1940-1944 nu s-a îngrijit de educația copiilor lor, pe când copiii ungarilor au învățători plătiți de guvernul român la fiecare școală, chiar și acolo unde nu erau decât 20 de elevi⁸⁶.

La fel ca și unii dintre comuniștii din Moldova, care susțineau în acea perioadă forțele de extremă stângă în acțiunile lor împotriva ordinii sociale, economice și politice date și încorporarea provinciei în Uniunea Sovietică, și cei din nord-vestul Ardealului, fiind în marea lor majoritate de origine maghiară, atentau la integritatea teritorială a țării. La 11 ianuarie 1945, Serviciul Special de Informații consemna, într-o notă secretă, că, în cadrul unor discuții avute în cursul lunii decembrie 1944, cu mai mulți membri de la Secția politică sovietică din Cluj, profesorul dr. Bolgar Lajos, conducătorul Biroului maghiar de pe lângă secția amintită, a susținut, în legătură cu problema Ardealului, că nordul lui trebuia să fie neaparat înglobat în viitoarea republică sovietică maghiară, urmând ca, la scurtă vreme după ce Ungaria va fi declarată republică sub controlul Uniunii Sovietice, sudul Transilvaniei să aibă aceeași soartă. Bolgar a explicat că era de mare importanță înființarea unei puternice republici sovietice ungare, care să constituie un important punct strategic pentru apărarea republicilor sovietice. Dat fiind faptul că după încheierea păcii, Ungaria va trebui să satisfacă în întregime pretențiile teritoriale ale Cehoslovaciei, el considera că era absolut necesar ca Republica Sovietică Ungară să fie completată cu Transilvania. Pe de altă parte, Bolgar a expus avantajele pe care le-ar fi avut Uniunea Sovietică de pe urma unei înțelegeri româno-maghiare ori româno-cehoslovace, cea de-a doua fiind mult mai favorabilă, în primul rând din cauză că neînțelegerile dintre unguri și cehoslovaci erau mult mai mici decât cele dintre români și maghiari. În încheiere, conducătorul Biroului maghiar a declarat că orientarea politică a Cehoslovaciei spre Uniunea Sovietică era veche și sinceră, pe când politicienii români priveau mai mult spre Anglia⁸⁷.

În aceeași lună a venit la Sibiu Pikay Ștefan, locțiitorul profesorului Bolgar Lajos la Biroul maghiar de pe lângă Secția politică a Comandamentului sovietic din Cluj, care a făcut conducătorilor de încredere ai organizației comuniste din Sibiu o serie de declarații. Fiind

însărcinat de către Secția politică din acel municipiu să se deplaseze în nordul Transilvaniei și în teritoriile ungare ocupate de armata roșie pentru a constata situația politică din regiunile respective, Pikay a ajuns la concluzia că majoritatea ungarilor din nord-vestul Ardealului erau împotriva doctrinei comuniste și că simpatia acestora se îndrepta mai mult spre români, toți locuitorii, inclusiv cei din localitățile în care majoritatea era de origine maghiară, dorind cu nerăbdare sosirea autorităților românești, de la care așteptau ameliorarea situației lor. Este adevărat - afirma el - că exista o minoritate care se opune curentului general, dar aceasta este formată aproape în exclusivitate din elemente care au sprijinit regimul horthyst și pe care nu se putea conta, deoarece lucra numai din interes. Cu toate că aceste elemente au înjghebat, atât în nordul Ardealului, cât și în regiunile din Ungaria ocupate de trupele sovietice, mici nuclee ale "*Madosz*", totuși, ele nu au fost în stare să câștige masele de partea lor. Pentru a ilustra în culori cât mai clare faptul că armata sovietică și regimul comunist nu erau privite cu simpatie de populația maghiară, Pikay a amintit următoarea declarație a unui muncitor ungar dintr-o comună din apropierea orașului Szolnok: "*Am trăit la sfârșitul războiului trecut sub ocupația românească, n-am fugit nici atunci și nici acum. Ocupația românească din războiul trecut s-a făcut pe neobservate, populația nici nu a simțit trecerea armatei române, iar în ziua următoare ocupației viața și-a reluat aspectul normal, prăvăliile erau deschise și în scurt timp populația s-a împrietenit cu ostasii români, care s-au purtat cinstit și prietenește cu populația civilă. Atunci, circulația pe străzi era absolut asigurată, în timp ce azi nici avutul și nici viața populației nu este sigură*". Apoi, Pikay a relatat că, într-adevăr, unele unități militare ale armatei sovietice s-au purtat în mod barbar și neomenos cu populația civilă din regiune și au lăsat o impresie rea, care nu va putea fi ștearsă cu nici o propagandă⁸⁸.

Nu numai șoviniștii maghiari care nu aveau nici o relație de colaborare cu administrația românească, ci și o parte dintre ungurii înregimentați în jandarmeria populară, printre ei diverși comandanți ai acesteia, au întreținut o propagandă stăruitoare pe tema alipirii Transilvaniei la Ungaria ori, în caz de eșec, declararea ei stat independent. Nota Inspectoratului General al Jandarmeriei din 24 august 1945 asupra stării de spirit preciza că centrul de dirijare a acțiunilor era orașul Târgu Mureș,

care primea instrucțiuni de la Serviciul de propagandă din Budapesta, prin agenți care treceau frontiera cu ajutorul ostașilor sovietici. Din rândurile organizațiilor șoviniste se distinsese atunci, prin activitatea de ansamblu, aceea condusă de fostul șef al jandarmeriei populare din județele Ciuc, Mures, Odorhei și Trei Scaune, Pila Istvan, la locuința căruia, din comuna Covasna, județul Trei Scaune, s-a descoperit un depozit de armament, cu un tun antitanc, două Brandt-uri și diferite arme automate⁸⁹. La 15 august 1945, Legiunea Trei Scaune l-a arestat, împreună cu alți 14 membri care se constituiseră într-o organizație revizionistă. Între complici figurau Silvasy Victor, fost șef al poliției din Sfântu Gheorghe, numit în acest post la 1 mai 1945, și Elefant Iosif, comisar de poliție în același oraș, investit în funcție tot la 1 mai 1945⁹⁰. Membrii organizației plănuiseră să înlăture, cu ajutorul armelor, administrația românească din Transilvania. Ei au pregătit și câteva memorii, cu scop de a le trimite comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., Viaceslav M. Molotov, în care solicitau autonomia Ardealului sau alipirea lui la Uniunea Sovietică⁹¹. Arestatii au fost puși în libertate, deoarece Pila Istvan a declarat că armele fuseseră strânse pentru a fi folosite împotriva fasciștilor. El a reluat contactele cu colaboratorii săi, continuând să facă propagandă șovină și amenințând pe cei care l-au denunțat⁹². Tot în august 1945, la sediul poliției din Târgu Secuiesc a fost descoperit un alt depozit de arme, muniții și explozivi (26 mitraliere românești și germane, două pistoale, o armă automată Faustpatrone și multe muniții), organizat în taină de șeful acestei instituții, Szekely Ștefan, și de ajutorul său, Bene Zoltan⁹³.

Paralel, manifestele răspândite de unguri au constituit alte probe evidente ale intoleranței de care o parte dintre ei dădeau dovadă, în unele dintre ele românii contestându-li-se chiar drepturile elementare pe care legislația țării le consacra. Astfel, în manifestele difuzate la Târgu Mureș în seara zilei de 20 iunie 1945 se protesta contra redeschiderii școlilor românești, iar tinerii secui erau chemați să acționeze *"<pentru a apăra porunca destinului maghiar, dacă va fi nevoie, cu dinții, cu carnea și cu cele 10 unghii>"*⁹⁴. Manifestele răspândite, în februarie 1946, în județul Ciuc acuzau până și conducerea Uniunii Populare Maghiare că ar fi trădat interesele ungarilor din România⁹⁵, în pofida faptului că această organizație s-a plasat

în permanență în fruntea instituțiilor care au coordonat acțiunile revizionistilor maghiari din Transilvania.

În iulie 1945, când, după repetate și masive reduceri în efectivele jandarmeriei, Comisia Aliată (Sovietică) de Control a aprobat o primă majorare a numărului angajaților ei, reînființând, printre altele, și Inspectoratul Regional Târgu Mureș, la posturile de la legiunile din nord-vestul Transilvaniei s-a aprobat a fi încadrați 446 de tineri din fosta "jandarmerie populară"⁹⁶. Printre aceștia figurau și șoviniști maghiari ostili statului român. La 9 octombrie 1945, Inspectoratul de Jandarmi Mureș raporta Inspectoratului General al Jandarmeriei că sergentul major Arpad Petre, provenit din jandarmeria populară, se făcea vinovat de acțiune șovinistă maghiară și de defăimarea instituției jandarmeriei, prin aceea că într-o discuție avută cu un ostaș sovietic i-a declarat că se simțise mai bine sub regimul maghiar, deoarece conducerea ținutului Odorhei era patronată de patria sa, Ungaria. În plus, el nu se ținea de serviciu, luând parte la sedintele organizației comuniste în timpul programului⁹⁷.

Or, în acea lună, administrația românească nu era încă reinstalată în nord-vestul Transilvaniei. Într-o cuprinzătoare dare de seamă referitoare la perioada 15 - 31 iulie 1945 a Serviciului Poliției de Siguranță din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Cluj, redactată de subinspectorul de poliție Keleti Alexandru, un maghiar investit pe funcție, după toate probabilitățile, de către ruși, în afara elogiilor aduse comuniștilor români și Uniunii Sovietice, se spun și câteva adevăruri dureroase asupra situației din acel teritoriu, care nu sunt consemnate în notele informative și în rapoartele celorlalte organe de ordine publică. Keleti ne informează că populația de aici aștepta cu nerăbdare instalarea autorităților românești, sperând ca haosul administrativ care domina atunci nord-vestul Ardealului să fie cât mai repede și în mod definitiv înlăturat. În orașe, criza locuințelor era foarte mare și ea cauza multe nemulțumiri. *"Refugiații care se întorc la vetrele părăsite nu pot reprimi locuințele sau casele lor proprii, care sunt ocupate de către cetățenii unguri veniți după verdictul de la Viena. După deportarea evreilor, locuințele lor au fost ocupate în majoritate de către ungurii veniți după 1940 și chiar după 23 august 1944, așa încât cetățenii români care au fost siliți, din ordinul fasciștilor maghiari, să părăsească locuințele lor, azi stau fără cămin*

(subl. autorului). *Din cauza aceasta, nemulțumirea este crescândă, în special față de autorități, care nu pot repune în drepturi legale pe cetățenii români, afirmând că și azi <ungurii sunt stăpâni și funcționarii sunt plătiți de unguri>*⁹⁸.

Populația românească - preciza subinspectorul - ar vrea să trăiască în realții amicale și în pace cu maghiarii de aici, "însă ungurii veniți din Ungaria după 1940 susțin șovinismul și iredentismul, influențând pe ungurii bășinași și făcând propagandă pentru alipirea Ardealului din nou la Ungaria (subl. autorului). Acesta este motivul pentru care românii ar fi bucuroși să(-i) vadă pe aceștia cât mai curând dincolo de frontiera de unde au venit"⁹⁹.

Keleti reia și aprofundează, în capitolul 2 al Dării de seamă, intitulat Naționalitățile conlocuitoare, problema propagandei șovinite atunci când se referă la maghiari, motiv pentru care vom expune în întregime - cu greșelile gramaticale - textul redactat de el:

"În general, sunt înscrși în Uniunea Populară Maghiară (Magyar Népi Szövetség) sau în alte organizații democratice. După informațiile obținute, se observă că șovinismul maghiar continuă și mai accentuat decât mai înainte (subl. autorului). Problemele care se discută și se propagă este (sic!) realipirea Ardealului la Ungaria sau un Ardeal independent. Șoviniștii sunt într-un număr destul de mare (subl. autorului), nu vreau să înțelegă că Ardealul este definitiv integrat și aparține României, că tratatul de la Viena nu a fost just, că Ardealul este o bucată de pământ din România și nu a(l) Ungariei sau o <Țară independentă>".

Din cauză că nu s-au luat măsuri serioase contra șovinismului, și dacă sunt luate, prin intervenții sunt oprite, așa că curajul lor este în creștere (subl. autorului), arătând că autoritățile sunt slabe pentru a combate șovinismul. Precum și prin diferite inscripții pe pereți și zvonuri jignesc Țara românească, de exemplu: <Oláh ország, lo ...ország>, <Égjen Bukarest, Éljen Budapest> (Țara valahilor - Țara cailor. Să ardă Bucureștii - Să trăiască Budapesta). Ordinele date de autoritățile românești nu sunt primite în serios, spunând că rușii sunt cei care dau ordine și nu românii. Încă nu este România aici. În general, au speranța că tratatele de pace vor da Ardealul Ungariei. Sunt sute de unguri care nici nu au schimbat pengő, sperând că totul este provizoriu (subl. autorului).

*Șovinismul este mai tare în rândurile intelectualilor și mai ales printre studenți, liber profesioniști și comercianți (subl. autorului). Muncitorii (care) sunt mai rezervați și (sunt cei) care înțeleg că șovinismul este (cel) care împiedică înfrățirea popoarelor. Dar, totuși se observă o oarecare influență în rândurile lor de către propaganda șovinistă. Este de remarcat de prin Uniunea Populară Maghiară (sic!) nu a descoperit nici o ajutorare pentru a putea combate șovinismul. S-a observat că cei veniți după anul 1940 în Ardealul de Nord sunt acei care susțin șovinismul deschis (subl. autorului) și în problemele mai greu de rezolvat a(le) guvernului ei întrebunțează justificarea șovinismului, ca de exemplu: situația economică a Ardealului de Nord este mai grea decât în Regat. Ardealul nu este altceva decât o colonie a Regatului, că încadrarea nu este bine făcută, pentru (că) toți reacționarii din Regat sunt trimiși în Ardeal etc., etc."*¹⁰⁰.

Implicarea autorităților militare și civile sovietice în comunizarea administrației din nord-vestul Transilvaniei și tolerarea de către noua putere a numeroaselor acțiuni antiromânești ale șoviniștilor maghiari au îmbrăcat și alte aspecte care au fost tratate de noi pe larg în câteva studii publicate în anii anteriori¹⁰¹, din care cauză, în acest articol nu am mai găsit necesar să facem aici referiri la ele. Oricum, menținerea agitațiilor în rândurile unor grupuri de maghiari din Transilvania după turnura de la 23 august 1944 a reprezentat o continuare a propagandei revizioniste din perioada anterioară, dirijată și alimentată de guvernul de la Budapesta și implementată de șoviniștii autohtoni de origine maghiară. Concomitent, ele au fost încurajate și susținute de către autoritățile militare sovietice cantonate pe teritoriul provinciei și tolerate în mod culpabil de către conducerea comunistă a României ca o răsplată a faptului că numeroși unguri din Transilvania s-au înregimentat atunci în minusculul partid comunist. Această politică a acutizat conflictul etnic din provincie și, în același timp, a produs o indignare profundă în rândul populației de origine română, care s-a considerat umilită prin lipsa oricărei măsuri de protecție din partea autorităților centrale de la București împotriva numeroaselor abuzuri comise de către șoviniștii maghiari împotriva ei și a statului român.

Dr. Dumitru Șandru

Note

1. Vezi *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Teritoriul*, dosar 484/1947, f. 1.
2. *Idem*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 46/1945, f. 13 - 14.
3. *Idem*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 90/1944, f. 6.
4. DUMITRU ȘANDRU, *Jandarmeria românească din Transilvania de Nord în anii 1944-1945*, în *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj-Napoca, 1994, p. 172 - 173.
5. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 2/1945, f. 48.
6. *Monitorul oficial*, nr. 219, din 22.IX.1944.
7. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosarele 71/1944, f. 9; 85/1944, f. 22.
8. *Idem*, dosar 48/1944, vol. I, f. 10; vol. II, f. 310. Vezi și nota Inspectoratului General al Jandarmeriei din 19 octombrie 1944, cu ordinul generalului Kovloschi, de la Comandamentul militar al garnizoanei sovietice din Cluj, pentru părăsirea orașului în termen de trei ore (*idem*, dosar 85/1944, f. 56).
9. *Idem*, dosar 46/1944, vol. I, f. 10 și 13.
10. *Ibidem*, vol. II, f. 311.
11. *Ibidem*, vol. I, f. 10.
12. *Ibidem*, vol. III, f. 1.
13. *Ibidem*, f. 2.
14. *Ibidem*, f. 154.
15. *Idem*, dosar 25/1944, f. 246; *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 36/1944, f. 19.
16. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 38/1944, f. 90 - 91.
17. *Ibidem*, f. 99.
18. *Idem*, dosar 49/1945, f. 181; *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Emil Hagișganu*, dosar 79/1946, f. 2; *România. Viața politică în documente. 1945*, București, 1994, p. 198.
19. Vezi Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, 1993, p. 180.
20. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 46/1944, vol. III, f. 24.
21. *Ibidem*, f. 16.
22. *Ibidem*, f. 26.
23. *Ibidem*, f. 28 - 29.
24. *Ibidem*, vol. II, f. 169.
25. Vezi Misiunile lui A. I. Vășinski în România (*Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946*). Documente secrete, București, 1997, p. 87 - 91.
26. *Serviciul Român de Informații, Cartea albă a Securității*, vol. I, 23 august 1944 - 30 august 1948, f. I, 1997, p. 130.
27. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 38/1944, f. 2 - 3.
28. *Ibidem*, f. 3.
29. *Idem*, dosar 45/1945, f. 183.
30. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 25/1945, f. 9.
31. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul de Jandarmi Oradea*, dosar 47/1945, f. 30.
32. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 25/1944, f. 145.
146. De fapt, comandamentele militare sovietice din județe

ceruseră evacuarea autorităților românești nu în trei zile, ci până în ziua următoare. Deși în documente se folosește titulatura MADOSZ, la 16 octombrie 1944, el se transformă în Uniunea Populară Maghiară.

33. DAVID PRODAN, *Memorii*, București, 1993, p. 52.
34. CONSTANTIN SĂNĂTESCU, *op. cit.*, p. 180.
35. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 59/1944, f. 7; *Scânteta*, 21.XI.1944.
36. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosarele 36/1944, f. 45; 38/1944, f. 91.
37. *Idem*, dosar 44/1944, f. 111.
38. *Idem*, dosar 46/1944, f. 181 și 188.
39. *Idem*, dosar 49/1945, f. 577.
40. *Idem*, dosar 47/1945, f. 96.
41. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Președinția Consiliului de Miniștri, Stenogramele ședințelor*, dosar 3/1945, f. 8.
42. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 47/1945, f. 128.
43. *Ibidem*, f. 128 - 129.
44. *Ibidem*, f. 129.
45. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 46/1945, f. 2.
46. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 8/1946, f. 70. Vezi și *Arhiva Istorică Iași*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Iași*, dosar 93/1944, f. 300.
47. *Arhiva Istorică Oradea*, fond *Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea*, dosar 49/1945, f. 762.
48. *Ibidem*, f. 915.
49. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 39/1947, vol. II, f. 221 - 223.
50. Misiunile lui A. I. Vășinski..., p. 186.
51. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 46/1945, f. 11.
52. *Idem*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Teritoriul*, dosar 492/1947, f. 6.
53. *Ibidem*, f. 7.
54. *Idem*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 63/1946, f. 24. Vezi pentru numărul locuitorilor *Recensământul general al României din 1941. 6 aprilie. Date sumare provizorii*, București, 1944, p. 266.
55. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 37/1947, vol. III, f. 1. Or, în Lunca Mureșului, la recensământul din 6 aprilie 1941 au fost înregistrați 568 români și 917 unguri (*Recensământul general al României din 1941...*, p. 80).
56. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala*, dosar 39/1947, vol. IV, f. 144.
57. *Idem*, fond *Directia Generală a Poliției*, dosar 46/1945, f. 2.
58. *Ibidem*, f. 3.
59. *Idem*, dosar 41/1946, f. 4 - 5.
60. *Ibidem*, f. 6. Pentru alte detalii vezi și dosarul 46/1945, f. 10.
61. *Idem*, dosar 132/1946, f. 4.
62. *Ibidem*, 15.
63. *Ibidem*, f. 18.
64. *Idem*, f. 25 și 27. Ziarul *Drumul nou*, din Brașov, publica, la 14 aprilie 1946, articolul *Procesul rebelilor de la Gheorghieni. O ședință veselă la Curtea Marțială din Brașov*.
65. *Arhiva Națională Istorică Centrală*, fond *Directia*

Generală a Poliției, dosar 132/1945, f. 25, 31 - 32.

66. *Ibidem*, f. 31 - 32.

67. *Ibidem*, f. 35.

68. Vezi Great Britain Foreign Office, Public Record Office, 371/67233, p. 9. *România. Viața politică în documente, 1946*. București, 1996, p. 567-568; ION CHIPER, FLORIN CONSTANTINIU, ADRIAN POP, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*. București, 1993, p. 193 - 194.

69. REUBEN H. MARKHAM, *România sub jugul sovietic*, București, 1996, p. 418.

70. *Ibidem*, p. 409 - 410.

71. *Misiunile lui A. I. Vășinski în România...*, p. 165.

72. Cf. ROBERT LEE WOLFE, *The Balkans in Our Time*, New York, 1967, p. .

73. *Monitorul oficial*, nr. 134, 13.VI.1946.

74. Vezi Arhiva Națională Istorică Centrală, fond *Reforma agrară din 1945*, județul Făgăraș, dosar 23/1946, f. 18.

75. *Idem*, ...județul Brașov, dosar 243/1947 - 1950, f. 316; județul Satu Mare, dosar 99/1947 - 1948, f. 26 - 27; județul Severin, dosar 13/1946 - 1950, f. 8.

76. *Idem*, județul Ilfov, dosar 83/1945 - 1950, f. 161 - 162.

77. *Idem*, Centrala, dosar 41/1948, f. 7.

78. Arhiva Națională Arad, fond Camera agricolă a județului Arad, dosar 8/1948, f. 84.

79. Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 3/1944, f. 8.

80. *Ibidem*, f. 33.

81. *Ibidem*, f. 30.

82. Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Documentar, dosar 4 034, f. 181.

83. *România. Viața politică în documente, 1945*, p. 84.

84. *Bréviaire statistique de la Roumanie, 1940*, p. 21 - 22.

85. Arhiva Națională Oradea, fond Inspectoratul Regional de Jandarmi Oradea, dosar 35/1946, f. 109.

86. Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 39/1947, vol. II, f. 59 - 61.

87. Arhiva Serviciului Român de Informații, fond

Documentar, dosar 4 034, f. 175 - 176.

88. *Ibidem*, f. 178 - 180.

89. Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosarele 25/1945, f. 21 și 61; 27/1945, f. 71; *idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 46/1945, f. 4.

90. *Idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 46/1945, f. 4.

91. *Ibidem*, f. 5.

92. *Ibidem*. Silvasy a fost destituit din funcție la 7 septembrie 1945, iar Elefant la 19 septembrie, dar el a fost reîncaadrat pe post la 1 noiembrie 1945.

93. *Idem*, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 25/1945, f., 233.

94. *Idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 46/1945, f. 2.

95. *Ibidem*, f. 8.

96. *Idem*, dosar 38/1945, f. 107.

97. *Idem*, dosar 27/1945, f. 697.

98. Arhiva Serviciului Român de Informații, fond Documentar, dosar 4 207, f. 8 - 9.

99. *Ibidem*, f. 9 - 10.

100. *Ibidem*, f. 10, 14 - 15.

101. Vezi DUMITRU SANDRU, *Jandarmeria din Transilvania de Nord în anii 1944 - 1945*, în *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj-Napoca, 1994, p. 171-182; *idem*, *Minoritatea maghiară din Transilvania după 23 august 1944*, în *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, XIX, 1995, p. 401-417; *idem*, *Regimul cetățeniei locuitorilor din nordul Transilvaniei în Sovietizarea nord-vestului României în anii 1944-1950*, Satu Mare, 1996, p. 65-75; *idem*, *Comisia Aliată (Sovietică) de Control și frontierele României*, în *Arhivele totalitarismului*, 1997, nr. 2-3, p. 40-50; *idem*, *Politica statului față de minoritatea germană și maghiară*, în *Arhivele totalitarismului*, 1999, nr. 1-2, p. 80-97; *idem*, *Raporturile dintre români și alogeni în anii 1944-1948*, în *Xenopoliana*, Iași, 2000, nr. 1-4, p. 116-124; *idem*, *Nord-vestul Transilvaniei de la 23 august 1944 până la reinstalarea administrației românești*, în *Arhivele totalitarismului*, 2000, nr. 3 - 4, p. 38 - 51.

Absract

The Administration in north-western Transylvania after the 23th of August 1944

The article approaches the issue of the Romanian administration reinstallation in north-western Transylvania after the 23rd of August 1944, pointing out the Hungarian population's attitude towards the Romanians and Romania, the contribution of the Soviet military and civil authorities at turning to communism in north-western Transylvania and the toleration by the new power of the numerous anti-Romanian actions and the Hungarian chauvinists.

It is believed that the pressure maintenance within some Hungarian groups in Transylvania after the 23rd of August 1944 represented a continuation of the revisionist propaganda in the prior period lead by the Government at Budapest and implemented by the Hungarian chauvinists. At the same time they were surrounded and sustained by the Soviet military authorities focused in the province and tolerated by the communist power in Romania, as a reward of the fact that many Hungarians in Transylvania penetrated the small Communist Party. This attitude led to the ethnic conflict within the province and, in the same time, produced a profound indignation within the Romanian origin population which considered itself humiliated due to the lack of any measure of protection from the local authorities in Bucharest against the numerous abuses made by the Hungarian chauvinists against them and Romania.

Maghiarii în viața politică românească în perioada 1944-1948

1. Opțiuni politice și starea de spirit

Transformările politico-sociale s-au răsfrânt asupra întregii populații a țării după data de 23 august 1944. Un factor important era războiul care multă vreme fusese dus departe de țară, dar care, odată cu apropierea frontului, a ajuns o realitate cotidiană. Lipsurile și-au spus cuvântul și treptat starea de spirit a ajuns să fie dominată de dificultățile materiale. În ce îi privește pe maghiarii din Transilvania de Nord, starea lor de spirit era afectată atât de aceste probleme, cât și de conștientizarea faptului că în acea zonă urmau a pierde monopolul politic, economic, social și cultural. Mulți au sperat în redresarea situației și au optat să se retragă alături de armatele germano-maghiare. În teritoriile românești se reglementase deja problema cetățeniei și bunurile celor care pleaseră în Ungaria fuseseră confiscate ca bunuri inamice. Deși reglementările legale erau clare, cei întorși în localitățile de domiciliu au supus autoritățile locale și centrale la presiuni menite a le obliga să le acorde unele drepturi.

Terenurile astfel expropriate au stat la baza realizării reformei agrare, considerată a fi una dintre cele mai cuprinzătoare din perioada modernă a României. Astfel, reforma agrară din anul 1945 a avut un important ecou în sânul minorității maghiare. În primul rând datorită persoanelor nemulțumite, care considerau că exproprierile se făcuseră pe criterii etnice, de asemenea împrăștiarile. Și celelalte măsuri economice au influențat starea de spirit a maghiarilor din țara noastră. Dacă populația română nu se raporta decât la situația de dinaintea războiului, atunci când se înregistraseră în linii mari aceleași tendințe politice de acaparare a puterii, populația maghiară a continuat să raporteze realitățile la perioada 1940-1944, perioadă în care elementul maghiar a fost privilegiat. De aici vin nemulțumirile maghiarilor față de revenirea Transilvaniei la România și aceasta este sursa reticenței cu care reprezentanții Statului Român erau priviți și primiți în localitățile cu o importantă componentă maghiară.

Evoluția vieții politice internaționale a avut un impact important asupra stării de spirit a maghiarilor din țara noastră. Ne referim în

primul rând la hotărârea conferinței miniștrilor de externe de la Paris din mai 1946, prin care se stabilea granița vestică a României pe alinamentul de dinaintea Diktatului de la Viena, precum și la deciziile luate în acest sens la Conferința Păcii. Aceste hotărâri decideau pe viitor soarta vechii clase politice maghiare din Transilvania și *"au prilejuit clasei conducătoare detronate, foștilor proprietari de pământ, industriașilor și clerului un puternic strigăt de raliere naționalistă și ei găesc sprijinitori noi"*¹. Alt eveniment care s-a bucurat de atenția opiniei publice a maghiarilor din Transilvania a fost desfășurarea alegerilor din Ungaria din anul 1947; se considera că de rezultatul acestui scrutin se decidea soarta Ungariei și a Ardealului².

Tinând cont de faptul că o importantă parte a elitelor maghiare întreținuseră legături cu regimul lui Horthy, fie ele cadre didactice, avocați, preoți, oameni de cultură, încadrarea lor în viața politică românească s-a dovedit inițial greu de pus în practică. Faptul că ei au fost primiți în funcții mai mult sau mai puțin importante în cadrul MADOSZ ori a U.P.M. nu a făcut decât să crească reticența românilor față de această organizație politică. Pornind de la acest sentiment, dar și din rațiuni pur propagandistice, partidele *"istorice"* au pus în prim planul activităților lor discursul împotriva acelora care atât înainte de 23 august, cât și după aceea, ieșiseră în evidență prin acțiunile antiromânești. La nivelul U.P.M. și al populației maghiare aceste gesturi au fost receptate ca antimaghiare, reacționare și șovine. Deși înainte de război MADOSZ-ul nu era principala formațiune politică maghiară, prin acțiunea factorilor politici maghiari și prin supraevaluarea pericolului naționalist adus de partidele istorice, opțiunile politice maghiare s-au cristalizat în jurul popularității U.P.M. și a P.C.R. În cazul Partidului Comunist, Miklós Goldberger aprecia la data de 15 martie 1945 că *"masele ungurești vedeau în partid cel mai mare scut împotriva șovinismului românesc"*³. În condițiile în care în perioada 1940-1944 populația română a fost ținta diferitelor manifestări naționaliste maghiare, atât din partea autorităților locale, cât și din partea unor civili, ele-

mentele minoritate au încercat să-și camufleze faptele și să se adăpostească de răzbunarea românilor prin înscrierea în P.C.R. și U.P.M., manifestând o tendință „democrată”⁴. S-a ajuns ca la adăpostul ideilor comuniste să se manifeste o tendință naționalistă radicală, atât prin lozinci, cât și prin acțiune, ciocnirile violente dintre români și maghiari devenind inevitabile. Nu trebuie subevaluat rolul naționalismului românesc, dar considerăm că acesta își are bazele în atrocitățile din timpul ocupației maghiare și în dorința de răzbunare a acestora.

În unele localități toți locuitorii maghiari erau înscrși în U.P.M., dar existau și situații inverse. Lipsa unei bune organizări a făcut ca activitatea unor astfel de organizații locale să nu se încununeze cu rezultate concrete. De asemenea, în localitățile în care maghiarii erau minoritari, informările vin să evidențieze faptul că erau liniștiți. Acolo unde factorii politici agitau spiritele, se constatau tensiuni și uneori conflicte violente. O altă latură a opțiunii politice a maghiarilor este legată de opțiunea comunistă a unora. Tradiția în acest sens era mai veche și nu trebuie să surprindă. În momentul în care Opoziția Partidului Maghiar s-a reorganizat în anul 1934 sub forma MADOSZ, conducerea acestei organizații era exercitată de Szepesi Sándor și Péter Sándor, ambii aflați sub control comunist⁵. Alegerile din anul 1946 au scos la lumină importante aspecte legate de opțiunile politice ale maghiarilor din România. Astfel, U.P.M. a primit 538.862 de voturi, cu aproximativ 100.000 mai mult decât numărul membrilor, ceea ce nu este un lucru favorabil. În 1946 Uniunea avea 417.000 de membri, ceea ce înseamnă că numai unul din patru a reușit să convingă un alt ungur să voteze lista partidului ce se considera a fi reprezentativ. Este de studiat așteptările și speranțele acelora care votaseră într-un fel sau altul, întrucât într-un raport al Poliției din luna august a anului 1946 se arată că populația maghiară, ca opțiuni politice, era împărțită astfel: 85-90% adversari ai regimului „democratic” din România; 10-15% persoane de încredere; 50% din totalul maghiarilor din Ardeal erau considerați „reacționari gata de luptă”⁶. Astfel, punând în balanță rezultatele votului, faptul că mulți lideri ai opiniei publice a maghiarilor din țara noastră au găsit adăpost în cadrul U.P.M. și P.C.R., pe de o parte, și informațiile furnizate prin raportul citat mai sus, considerăm că atitudinea maghiarilor era în continuare dominată de nostalgia regimului horthyst. În contex-

tul în care, din 1947, U.P.M. a ajuns tot mai clar la treaba P.C.R., considerăm că în sânul acestor nostalgici s-a instalat resemnarea. Astfel s-a ajuns ca opozițiile interne față de încadrarea Uniunii în P.C.R. să fie tot mai tardive, iar maghiarii au fost integrați tot mai pregnant în sistemul vieții economice, sociale, culturale și politice românești.

Unele documente vin să sublinieze mai ales rolul jucat de intelectualitatea maghiară, mai ales de preoți și învățători, în sensul tratării cu neîncredere a regimului politic din România și a creării unei stări de spirit favorabile unei eventuale revizuirii a granițelor.

Cu toate acestea, nu trebuie subestimat rolul politic al maghiarilor cu convingeri comuniste care au militat în cadrul P.C.R. pentru rezolvarea problemei maghiarilor din România, iar exemplul lui Vasile (László) Luca cu siguranță că nu este unul izolat. Din atitudinea comuniștilor maghiari s-a născut dorința comuniștilor români de a sprijini organizarea unei formațiuni politice a maghiarilor, una cu orientare „democrată” și națională, aflată tacit sub tutela P.C.R. V. Luca și liderii comuniști români, în general, discutau problemele maghiarilor nu ca pe unele izolate, ci ca pe probleme naționale, fapt care a stat la baza deschiderii unui dialog real între autoritățile române și maghiarii din România.

2. Organizarea Uniunii Populare Maghiare

Uniunea Populară Maghiară din România - *Romániai Magyar Népi Szövetség* - a rezultat din transformarea Uniunii Muncitorilor Maghiari - *Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége* (Ma.Do.Sz.). Datorită faptului că în cadrul fostului Partid Maghiar se considera că afirmarea intereselor democratice ale maselor maghiare era înăbușită de conservatorii „reacționari”, în primăvara anului 1934 s-a format MADOSZ, ca organizație independentă, cu sediul la Cluj. Scopul declarat al Uniunii era de organizare a maselor maghiare și de afirmare a intereselor democratice ale acestora. MADOSZ a avut aderență mai ales în secuime și în centrele industriale cu populație maghiară, participând la alegeri în strânsă colaborare cu P.S.D., P.N.Ț., mai târziu Frontul Plugarilor și PCR. După desființarea partidelor politice până la 23 august 1944, eforturile Comitetului Central Executiv al fostei MADOSZ s-au canalizat în direcția susținerii și apărării drepturilor maghiarilor din România.

Din luna septembrie a anului 1944 în cen-

trele cu populație maghiară au fost distribuite manifeste prin care toți ungurii din țară erau îndemnați să se înscrie în organizație pentru ca, alături de poporul român, să *“lupte pentru distrugerea fascismului, pentru libertate și democrație”*. Prima întrunire a membrilor fostei organizații MADOSZ s-a ținut la 16 octombrie 1944 la Brașov, atunci când s-a ales un Comitet Central Executiv Provizoriu, în frunte cu Kúrko Gyárfás. Cu această ocazie s-a hotărât schimbarea denumirii în Uniunea Populară Maghiară și s-a redactat un Statut de organizare provizoriu.

Până la popularizarea noii denumiri s-a cerut ca, pe ștampile, imediat după noua titulatură să se treacă în paranteză specificarea *“fostă MADOSZ”*, atât la organizațiile locale cât și la cele centrale. Faptul că textul maghiar al titulaturii era menționat pe antetele documentelor și pe ștampile deasupra celui românesc au nemulțumit pe unii lideri politici de la București, I. Gh. Maurer atrăgând atenția asupra acestui fapt la ședința Biroului Politic al P.C.R. din 2 aprilie 1945⁷. Imediat după eliberarea Ardealului de Nord de către armatele româno-sovietice, activitatea U.P.M. s-a extins și în această regiune, acțiunea de organizare fiind coordonată de către profesorul Bányai László și ziaristul Balogh Edgár din Cluj. După primele discuții care au avut loc între conducătorii acestei organizații din Ardealul de Nord și de Sud s-a hotărât funcționarea pe criterii regionale, organizațiile locale fiind grupate în cele două regionale, una pentru Ardealul de Nord, cu sediul la Cluj, cealaltă pentru Ardealul de Sud, cu sediul la Brașov.

Aceste două regionale alegeau un așa-zis Comitet de 100 care, la rândul său, alegea Comitetul Executiv. Comitetul Central de 100 ținea ședințe în fiecare trimestru în diferite orașe. Astfel, în noiembrie 1945 acest organism intern s-a întrunit la Târgu Mureș, în martie 1946 - la Brașov⁸, ținerea ședințelor în diferite orașe fiind menită să ajute la controlul activității din teritoriu, dar și să recompenseze realizările organizațiilor locale.

Comitetul Executiv funcționa prin cele zece secții ale sale, menite a asigura rezolvarea tuturor problemelor maghiarilor, dar și de a-i controla. Aceste secții urmăreau activitatea culturală, sportivă, economică, de sănătate, iar pentru viața internă a Uniunii funcționau secțiile politică, financiară, administrativă, de propagandă, de femei și tineret. Specificul activităților nu reclama funcționarea acestor secții

la toate nivelurile de organizare a Uniunii. În condițiile în care comitetele executive județene asigurau conducerea politică și organizatorică, comitetele locale funcționau numai prin comisiile de cultură, economică, organizatorică, de femei și de tineret. Organizațiile județene aveau aceleași comisii, lor adăugându-se încă două, juridică și administrativă. Sarcina comisiilor era aceea de a face propuneri care, în urma dezbaterii în cadrul comitetelor executive, erau adoptate sau respinse⁹.

Existau patru centre principale de control, acestea fiind: Brașov, Arad, Timișoara și Deva. Organizații județene au fost stabilite în tot Ardealul, dar și în Maramureș, Banat, județul Ilfov și București, în cazul acestuia din urmă cu organizații la nivelul fiecărui sector. În total erau 24 de organizații județene, iar din primăvara anului 1946 au început să se formeze organizații și în unele orașe din vechiul Regat, acolo unde se întorseseră maghiarii plecați din cauza războiului (de exemplu la Ploiești și Galați). Organizații județene puternice nu erau neapărat în zonele cu o mare majoritate maghiară. U.P.M. manifesta o importantă influență politică în județele Bihor, Odorhei, Sălaj, Trei Scaune, Mureș, Ciuc. Cei mai mulți membri aveau organizațiile din Sălaj-42.000, Turda-41.000, Bihor-40.000; la polul opus se afla organizația din Făgăraș cu numai 1200¹⁰.

Activitatea regionalelor era supravegheată de un responsabil regional care asigura legătura cu centrul, ei fiind convocați lunar de conducerea U.P.M. Responsabilii și instructorii regionalelor veneau la centru în fiecare 15 ale lunii, prezentau rapoarte și primeau instrucțiuni. Datorită faptului că existau regionale cu un număr foarte mare de membri, iar responsabili regionali nu făceau față activității, s-a decis reorganizarea lor. Legătura cu centrul se mai realiza și prin convocarea periodică sau după necesități a anumitor organe locale de conducere, cadre sau categorii socio-profesionale.

În general, finanțarea U.P.M. se realiza cu sprijinul organizațiilor locale. Astfel, organizațiile comunale trimiteau la județ 10% din cuantumul cotizațiilor, în fiecare 20 ale lunii. Din aceste sume, precum și din cotizațiile membrilor organizației locale se trimitea la centru la sfârșitul fiecărei luni 20%. Verificarea folosirii fondurilor cădea în sarcina comitetului executiv local.

Controlul activității organizațiilor locale se făcea prin rapoarte lunare înaintate comitetu-

lui central. Rapoartele organizațiilor locale erau centralizate la nivel județean, care urma a le trimite la centru până la fiecare 10 ale lunii următoare. Trimestrial, Biroul Central al U.P.M. alcătuia un raport pe care îl înainta conducerii F.N.D.

*

În afara rațiunilor care au făcut ca U.P.M. să funcționeze prin cele două regionale ale sale, în epocă s-a mai acreditat și ideea că cei din conducerea Uniunii doreau ca la Conferința de Pace să se obțină cât mai mult din stipularea Armistițiului care sublinia la articolul 19 că *"Guvernele Aliate [...] sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României"*¹¹. În sprijinul acestor afirmații au venit acțiunile unor lideri locali ai U.P.M., care s-au implicat în desfășurarea unei largi acțiuni de strângere de materiale documentare care să fie folosite la Conferința de Pace și care să demonstreze majoritatea maghiară în Transilvania și atrocitățile românilor după 23 august 1944. Serviciul Secret de Informații Cluj-Turda în urma unor anchete a ajuns la concluzia că numai datorită acțiunii acestor membri radicali s-a ajuns la comentarii antiromânești în limba maghiară la Radio America și la publicarea unor articole revizioniste în ziarele *"Times"* (Londra) și *"New York Times"* (S.U.A.)¹².

Problemele ivite au păstrat amprenta criteriilor de organizare: absenteismul de la ședințele Comitetului Executiv se manifesta pe regiuni, întârzierea strângerii fondurilor de asemenea, iar rivalitățile personale au urmat aceeași axă Nord-Sud¹³. Organizația din Ardealul de Nord se considera separată, iar la început legăturile erau practic inexistente. Bazele Uniunii au fost puse la Brașov, acolo unde cele mai strânse legături erau ținute cu zonele secuiești, în timp ce membrii din cadrul unor organizații locale manifestau o fâțișă opoziție împotriva conducerii centrale a U.P.M. În cadrul unei ședințe la care au participat lideri ai U.P.M. și ai P.C.R., Gyárfás Kúrko arăta că se dăduseră instrucțiuni în teritoriu pentru promovarea *"elementelor capabile"*. Adversarii conducerii centrale au folosit acest pretext pentru a-i forța pe cei loiali liderilor de la centru să renunțe la funcțiile deținute în cadrul formațiunii. A fost cazul celor de la Târgu Mureș, care au făcut presiuni pentru ca întreaga conducere locală a U.P.M. să demisioneze. Susținerea *"vechii găzi"* din partea conducerii centrale s-a materializat prin refuzul de a le primi demisia. Una dintre cele

mai mari organizații ale U.P.M., cea din Sălaj, s-a crijat într-o nouă conducere centrală și a trimis o circulară celorlalte organizații locale, prin care se convoca un congres menit a alege o nouă conducere centrală. Eșecul acestor demersuri s-a datorat susținerii de care se bucura conducerea din partea organizațiilor locale și a liderilor P.C.R.¹⁴.

Toate aceste probleme au îngreunat activitatea Uniunii și în nici un caz nu conveneau P.C.R., care dorea o formațiune sigură și la dispoziția sa. Au existat, astfel, atât factori interni, cât și externi care să facă posibilă renunțarea la organizarea Uniunii pe criteriul regional nord-sud. Această decizie a fost luată la Congresul General desfășurat între 6 și 13 mai 1945 la Cluj.

3. Membrii

În noile condiții politice de după 23 august 1944, se considera prioritar ca Uniunea să aibă cât mai mulți membri. La punctul 2 al Statutului provizoriu se arăta că poate fi membru al organizației orice ungur, indiferent de clasa socială căreia îi aparține. Singurele condiții pe care trebuia să le îndeplinească erau legate de o ținută morală ireproșabilă și de respectarea programului Frontului National Democrat, la care aderase și U.P.M. Nu puteau fi membri persoanele care susținuseră principii fasciste și care activaseră în orice organizație de acest gen. Vârsta minimă a membrilor era stabilită la 18 ani. Înaintea înscrierii propriuzise, care se făcea prin completarea unei cereri tip, doritorului i se citea programul F.N.D. Pentru a putea deveni membru, o persoană trebuia să fi fost recomandată de încă cel puțin doi membri și apoi verificată din punct de vedere politic. Taxa de înscriere era de 50 de lei, cuantumul cotizației lunare era de minimum 50 de lei, aceasta fiind stabilită de proaspătul membru în momentul completării fișei de înscriere. Cotizația lunară trebuia să fie în raport cu situația materială a membrului.

Numărul membrilor U.P.M. a fost în continuă creștere, organizația încadrându-se în curentul care a dus la o creștere constantă și a popularității P.C.R. Cu ocazia congresului din 1945 s-a constatat că numărul total al membrilor era de 387.000, iar cu nici un an mai târziu organizația număra deja 417.000 de membri¹⁵.

Hotărârea privind aderarea unei noi persoane aparținea numai comitetului local și aceasta nu putea fi atacată. Se lăsa la îndemâna factorilor locali posibilitatea de a recruta persoane

"bănuite", cu condiția ca acestea să aducă un aport însemnat (de experiență și material) organizației. Astfel în organizație au ajuns și unele elemente care în trecut duseseră o activitate politică antiromânească, iar cei care au dorit să atace Uniunea s-au bazat foarte mult pe faptele din trecut ale acestor "*bănuiți capabili*", mai ales că și după înscrierea lor au continuat aceeași politică la adăpostul acestei formațiuni considerată "*democrată*". Putem aminti și cadrele polițienești și militare maghiare, care în virtutea faptului că erau membrii ai organizației, au continuat să se manifeste împotriva românilor, chiar dacă erau comuniști sau persoane aflate în contact cu autoritățile sovietice. Documentele amintesc de activiști ai U.P.M. inspectori de poliție, șefi județeni ai Siguranței care "*patronau*" arestările unor militari români, rezistența față de organele de control trimise de la București și față de respingerea în unele localități a jandarmilor detașați acolo. Atitudinea antiromânească a fost demonstrată nu numai de membrii de rând, dar și de conducătorii unor organizații județene care se manifestau și împotriva monarhiei. Unele cadre de conducere, în afara documentelor antiromânești, dețineau și importante cantități de armament. Atitudinea reacționară a unor cadre din conducerea locală a U.P.M. a dus și la conflicte cu liderii administrației locale, chiar și în cazul în care aceștia erau maghiari, în condițiile în care activitatea celor din urmă se desfășura în limitele legii¹⁶.

Însăși conducerea U.P.M. era convinsă că se făcuseră câteva greșeli în recrutarea unor membri, că în organizație intraseră elemente care nu au putut a fi "*destul de bine*" controlate și care nu corespundeau liniei sale politice. Tendința "*șovină*" în cadrul organizației se manifesta prin neîncredere în "*democrația*" română, prin bagatelizarea realizărilor guvernului și supraevaluarea situației din Ungaria. Fiind trași la răspundere, acești reacționari au motivat spunând că au fost chemați la ședințe și nu li s-a spus pe cine să susțină¹⁷. Una din cauzele problemelor în materie de cadre a fost considerată lipsa unei școli, iar numărul mic al activiștilor nu putea asigura o formare solidă; și cauzele materiale au fost des invocate în această privință. Autoritățile române erau de părere că intrarea acestor persoane în U.P.M. se făcuse la sugestia și cu sprijinul financiar al guvernului maghiar. La baza acestei afirmații stă interceptarea unui ordin al guvernului de la

Budapesta adresat Legăției Maghiare de la București, prin care se cerea ca elemente maghiare de încredere să se infiltreze în U.P.M. și în alte organizații cu scopul de a ocupa posturi importante în administrație, obținând astfel încrederea factorilor politici din România. Amintite în acest sens erau și șezătorile, balurile și seratele dansante, organizate sub auspiciile U.P.M., folosite de unele persoane pentru a face propagandă șovină. Infiltrarea acestor "*reacționari*" în U.P.M. se considera a fi sprijinită și de unii preoți maghiari, de aici rezultând atitudinea rece și uneori dură a autorităților față de clerul maghiar¹⁸.

Au fost și acțiuni care au vizat formarea cadrelor. Acestea au fost: organizarea de conferințe pe diferite teme, promovarea ideilor Uniunii în presă și distribuirea de broșuri. Au fost tipărite hotărârile congresului din 1945, cuvântările lui Vasile Luca și ale lui Petru Groza ținute la acel congres. Au mai fost tipărite hotărârile conferinței de la Brașov din 1944, care a pus bazele U.P.M., și s-a editat un calendar care s-a dorit a fi un manual pentru cadrele "*mai de jos*" ale organizației¹⁹.

Chiar și în 1946, fruntașii U.P.M. nu aveau date concrete asupra structurii sociale a conducerii organizației. Se estima că erau 30% țărani, 30% muncitori și 40% intelectuali, comercianți și meseriași²⁰. S-a încercat să se explice aceste realități prin faptul că cei din Ardealul de Nord nu sprijineau activitatea noii formațiuni. În aceste condiții, maghiarii au fost nevoiți să își aleagă conducătorii dintre elementele "*disponibile*" în care aveau o încredere mai mare, vechi militanți ai MADOSZ. Se considera că cel mai omogen organism și cel mai de încredere din punct de vedere politic era Comitetul Central. Datorită faptului că influența centrului asupra alegerilor interne ale Uniunii nu a fost puternică, se constata că organele subordonate Comitetului Central nu prezentau aceeași omogenitate. Membrii acelor organe nu au putut fi bine verificați și nu s-a putut realiza o compoziție care să oglindească în mod real structura socială a Uniunii. La nivel județean, comitetele erau compuse din aproximativ 50% țărani, iar restul erau intelectuali, mici industriași etc. În organizațiile Uniunii de la orașe predominau intelectuali, determinând adesea conflicte între organizațiile locale din reședința județului și organizația județeană. De vină erau considerate organizațiile locale care nu au urmat întru totul linia politică adoptată de conducerea centrală, așa

cum o făcuseră organizațiile județene. Un alt factor care a influențat structura socială a Uniunii a fost faptul că muncitorimea s-a organizat în sindicate și partide muncitorești. În sânul acestora se acreditase convingerea că U.P.M. și-a lăsat adversarii să o atace; acestui amănunt se mai adăugau problemele de ordin salarial și legislativ și astfel s-a ajuns la o pondere redusă a muncitorilor în cadrul organizației. Se estima că ponderea țăranilor și a intelectualilor era de aproximativ 80%. Comitele comunale fuseseră la început dominate de țăranii mai săraci, dar aceștia nu s-au impus pentru că nu aveau autoritate în sate²¹.

Un aspect deosebit de important cu implicații asupra politicii de cadre, a pregătirii și atitudinii lor este acela că în perioadă s-a permis ca o persoană să fie membru a mai multe organizații politice. O primă manifestare în sensul reglementării acestui aspect este legată de intervenția Anei Pauker la ședința liderilor Partidului Comunist cu delegați comuniști din Ardeal, de la data de 24 ianuarie 1945. Cu acea ocazie, ea a cerut ca cei de origine maghiară să poată face parte atât din Frontul Plugarilor, cât și din U.P.M.²². Scopul acestei inițiative nu viza creșterea puterii politice a acelor două organizații, ci din contră. Acesta a fost un precedent, treptat ajungându-se ca importanți membri din conducerea Uniunii să fie încadrați și să desfășoare o amplă activitate în cadrul organizațiilor locale ale P.C.R. Exemplul cel mai elocvent este acela al lui Lászlo Bánya, care era un membru marcant al conducerii centrale a U.P.M., dar și a organizației din Cluj a P.C.R. În acest fel erau controlați atât membrii, cât și organizațiile din care aceștia făceau parte. La ședința din 27 mai 1945 a conducerii centrale comuniste cu cea a regionalei Partidului din Cluj, Bánya a informat factorii politici de la București referitor la activitatea Uniunii, mai ales în ce privește temele de discuții la întruniri, tendințele și rivalitățile interne. Apartenența la P.C.R. a adus, în cazul său, un plus de încredere atât la București, cât și în teritoriu, statutul său de membru de partid constituind un gir asupra intențiilor sale politice. Fără îndoială că, în condițiile în care Bánya a devenit și rectorul Universității "Bolyai", maghiarii din România au perceput în sens pozitiv sprijinul acordat lui, astfel autoritatea sa în sânul minorității a crescut. Acesta nu a fost un caz izolat, treptat ajungând a fi un fenomen, o etapă în procesul de extindere a dominației P.C.R. asupra vieții politice a minorității maghiare. Dacă pentru

anii 1944-1946 exemplele par a fi izolate, anul 1948 marchează un punct de maximum - la Congresul U.P.M. desfășurat la Timișoara în noiembrie, numai doi dintre cei aleși în Comitetul Central al Uniunii nu erau membri ai P.M.R. De altfel, lista noii conduceri votată de Congres fusese propusă cu acordul P.M.R., prin Direcția Cadrelor. Un alt aspect care a făcut ca Uniunea să se situeze tot mai mult sub tutela P.M.R. este acela legat de salarizarea activiștilor. La ședința din 6 decembrie 1948 a Secretariatului C.C. al P.M.R., Vasile Luca a propus ca indemnizațiile acordate celor din conducerea U.P.M. să fie plătite prin intermediul Direcției Administrative a P.M.R. Aceasta în condițiile în care activiștii Uniunii erau oricum mai bine plătiți decât cei ai celorlalte organizații aflate sub tutela comunistă.

Generalizând, putem considera că posibilitatea de a fi membru a mai multor organizații a fost un instrument în mâna Partidului Comunist, care astfel putea să controleze celelalte formațiuni, dar și să creeze în mase o imagine aparte membrilor săi.

4. Acțiune politică

După cum o reflectă și schema de organizare, activitatea U.P.M. viza totalitatea domeniilor în care populația maghiară putea să își desfășoare activitatea. În condițiile în care problema Transilvaniei era, cel puțin formal rezolvată, prin stipulările Convenției de Armistițiu, principalul scop politic al Uniunii era obținerea și apărarea drepturilor maghiarilor din România. Astfel, cel mai des se cerea autorităților române posibilitatea ocupării unor posturi în administrația locală și centrală de către etnicii maghiari; argumentul adus de aceștia era procentul minoritarilor în localitățile acestora. S-a militat și pentru acordarea de drepturi egale și în domeniul economic, educațional și cultural. O altă problemă ivită după 23 august 1944 a fost aceea a cetățeniei, mulți dintre cei care o solicitau acum, funcționaseră înainte de acea dată în serviciul administrației maghiare, alții întorcându-se din Ungaria, acolo unde se retrăseseră alături de armatele horthysto-germane.

La ședințele congreselor U.P.M. se trasau prioritățile activității organizației, atât în ce privește organizațiile locale, reglementarea raporturilor cu P.C.R., cât și măsurile care se impuneau a fi luate în materie de politică internă. Din analiza documentelor adoptate cu ocazia congreselor Uniunii s-au putut trage

concluzii referitoare la locul ocupat de organizație în ansamblul relațiilor politice din România.

După 23 august 1944, până spre jumătatea lunii septembrie a aceluiași an, nu s-au înregistrat acțiuni de reorganizare internă și de propagandă ale MADOSZ. Prima acțiune notabilă a fost reprezentată de aderarea la Proiectul de platformă al Frontului Național Democrat din România. Documentul fusese publicat în ziarul *"Scânteia"* din data de 26 septembrie 1944 și imediat și-au manifestat adeziunea față de acesta Partidul Socialist Tărănesc și Societatea Scriitorilor Români (29 sept.), Uniunea Patrioților (1 oct.) și Frontul Plugarilor (2 oct.). Contactele dintre formațiunile politice s-au intensificat din momentul în care la data de 2 octombrie P.S.D. a publicat un articol în care sublinia că are același punct de vedere cu P.C.R. Prin eschivarea de la a-și manifesta adeziunea față de Proiectul de platformă propus de comuniști, social-democrații refuzau să cedeze inițiativa pe primul eșichier al vieții politice din România. Demersurile P.C.R. au continuat și, la data de 3 octombrie 1944, C.C. al U.T.C. a publicat în *"Scânteia"* Proiectul de platformă al F.N.D. al Tineretului. Principalele formațiuni politice de centru-stânga (P.C.R. și P.S.D.) au continuat contactele și, la 7 octombrie au dat publicității sub egida Frontului Unic Muncitoresc Proiectul de platformă al F.N.D. din România, documentul nesuferind schimbări majore față de versiunea inițială (cea din 26 sept.).

Numai după aceste demersuri liderii MADOSZ au decis să își manifeste adeziunea față de Proiectul propus de F.U.M., la data de 8 octombrie manifestându-și acordul față de cele stipulate în acest document și Apărarea Patriotică. Apelul MADOSZ era semnat de Gyárfás Kúrko și David Alexandru, care considerau că *"acesta este singurul drum just, care asigură existența poporului nostru, scos din drep-turi de Hitler și slugile lui"*²³. Astfel, constatăm că gestul MADOSZ s-a încadrat într-un anumit curent manifestat la nivelul formațiunilor de centru-stânga de pe eșichierul politic românesc, nu a fost nici un gest exagerat, nici unul surprinzător. Mai este de adăugat faptul că, în general, aceste adeziuni conțin aceleași idei, strâns legate de realitățile războiului aflat încă în desfășurare pe teritoriul țării noastre. Toate formațiunile care și-au publicat punctul de vedere favorabil, subliniau necesitatea sprijinirii armatelor română și sovietică, sabotarea

productiei destinate armatelor germane și ali-aților lor, necesitatea realizării unei unități la nivel național în vederea depășirii dificultăților socio-economice inerente stării de război.

Până la întâlnirea factorilor de conducere ai MADOSZ, dar și după aceea, organizația a dus o campanie de mediatizare și de popularizare a acțiunilor sale, materializată prin amănunțite articole de presă. Un exemplu în acest sens este articolul *"Ce este MADOSZ-ul"*, publicat în *"Scânteia"*, nu întâmplător, la data de 17 octombrie, în plină desfășurare a ședinței liderilor maghiari din România. În cuprinsul acestui articol se subliniau principalele acțiuni ale formațiunii din perioada interbelică, se prezentau principalele scopuri ale sale și organele de presă coordonate. În finalul expunerii, se sublinia că, pe viitor, se dorea ca MADOSZ-ul să ia parte activ în activitatea de câștigare a încrederii și sprijinului românilor²⁴. Campania MADOSZ desfășurată în scopul îmbunătățirii imaginii sale publice a fost sprijinită de liderii comuniști, care, prin intermediul articolelor din ziarul oficial al partidului, au contracarat pe cei ce subliniau ipocrizia adeziunii politicienilor maghiari la Proiectul platformei F.N.D. Un exemplu care vine să sublinieze eficiența campaniei de imagine a MADOSZ (care a reușit mai ales datorită sprijinului P.C.R.) este reprezentat de unele manifestări desfășurate în țară. Astfel, la 15 octombrie 1944, la numai o zi de la publicarea în *"Dreptatea"* a unui protest a tinerilor național-tărăniști referitor la aderarea maghiarilor la Proiectul platformei F.N.D., articol urmat de o replică dură în *"Scânteia"* la adresa țărăniștilor, la Brașov s-a desfășurat la sala *"Aro"* o manifestație organizată de Uniunea Patriotică, Frontul Unic Muncitoresc și Sindicatele Unite. Deși MADOSZ-ul nu s-a numărat printre organizatori, în urma discursului rostit de Vasile Luca, printre altele, s-a mai scandat și *"Trăiască MADOSZ-ul!"*²⁵.

Acesta a fost contextul în care s-au desfășurat la Brașov ședințele liderilor politici maghiari din România. Încă de la 16 octombrie s-a decis schimbarea denumirii formațiunii în Uniunea Populară Maghiară. Din acest moment, organizația s-a implicat mai ales pe plan local, acțiunile sale fiind încurajate și de retragerea administrației românești din Nordul Transilvaniei. Deși liderii Uniunii au dorit să creeze imaginea unui nou început, acțiunile și inițiativele noii formațiuni detașându-se de trecutul lor politic, realitatea a demonstrat că la 16 octombrie 1944 nu s-a efectuat decât o

schimbare a denumirii. Membrii și baza materială nu au fost diferite decât în măsura în care aceste amănunte se raportau altor realități politice din România; pornind cu aceste resurse (umane și materiale), care de fapt erau aceleași din perioada anterioară, mulți dintre membri fiind foști colaboratori ai regimului horthyst, activitatea unor organizații ale U.P.M. s-a limitat la reclamarea comportamentului abuziv (mai mult sau mai puțin real) al autorităților române față de maghiari, formularea de cereri privind acordarea unor drepturi, continuarea unei politici mai mult sau mai puțin fătuse de discriminare pe criterii etnice.

Formarea guvernului Groza, în martie 1945, și reîncadrarea Transilvaniei de Nord în sistemul administrativ al României, au decis încadrarea definitivă a U.P.M. în angrenajul vieții politice românești, în sensul creării unei identități programatice, dar și a manifestărilor specifice unei formațiuni politice organizate pe criterii etnice.

La lucrările primului Congres al U.P.M., desfășurat în perioada 6-12 mai 1945 la Cluj, au fost reprezentați maghiarii din 23 de județe, *“fără deosebire de vârstă, sex ori confesiune”*. Față de rezoluțiile congreselor viitoare, aceasta este singura care oferă amănunte despre participanți. În rest, rezoluția se limitează la trei puncte, dintre care primul face referire la participanți și la dorința de colaborare cât mai strânsă cu guvernul Petru Groza. Punctul al doilea cuprinde mulțumiri față de Armata Roșie victorioasă, *“care a eliberat popoarele conlocuitoare de sub asuprirea fascistă”*, față de Stalin. Ambele puncte alcătuiesc jumătate din document, punctul al treilea fiind rezervat cererilor menite a îmbunătăți situația maghiarilor din România. În zece aliniate, sunt atinse schematic problemele cetățeniei, a funcționarilor publici, a educației în limba maternă, a reformei agrare, a legislației²⁶. Față de memoriul organizației din Cluj din martie 1945, adresat organizației locale a P.C.R., rezoluția primului Congres al U.P.M. are un ton și un cuprins temperate, lipsite de combativitatea limbajului din martie. În nici un caz nu s-au mai atins probleme delicate (cum ar fi reorganizarea armatei sau posibilitatea folosirii însemnelor naționale maghiare).

Perioada scursă până la al doilea Congres s-a caracterizat printr-o suită de evenimente contradictorii. Pe de o parte documentele amintesc de legăturile tot mai strânse la nivel central dintre U.P.M. și P.C.R., mai precis de

subordonarea crescândă a maghiarilor la acest nivel față de Partidul Comunist. Pe de altă parte, sursele vin să reliefeze activitatea organizațiilor locale, acolo unde activau numeroase persoane care fuseseră în slujba regimului horthyst, acțiunile ilegale ale acestora continuând pe toată perioada anilor 1944-1948. Dacă până la desfășurarea lucrărilor primului Congres presiunea comunistă a fost mai mare, imediat după încheierea acestora s-a manifestat o oarecare destindere. Organizația și-a continuat activitatea revenind treptat la starea de spirit internă anterioară lunii mai a anului 1945, fapt care a făcut posibilă redactarea unei rezoluții total diferite în anul 1946.

Atitudinea adoptată de liderii maghiari la al doilea Congres avea să determine relațiile viitoare ale conducerii Uniunii cu P.C.R. Modul în care problemele minorității au fost ridicate la Odorhei au deranjat autoritățile de la București. Rezoluția reprezintă unul dintre materialele cele mai consistente, însă nu sunt cuprinse aspecte ideologice sau de acțiune viitoare ale organizației. După o scurtă introducere în care se manifesta convingerea că *“numai realizarea deplină a egalității de drept, asigură înfrățirea celor două popoare”*, dar și încrederea și recunoștința față de guvernul condus de Petru Groza, se prezentau doleanțele U.P.M., grupate în 57 de puncte.

Principalele aspecte priveau rezolvarea problemei cetățeniei acelor care după 30 august 1940 au optat să se stabilească în Ardealul de Nord și care nu s-au retras cu armatele germano-horthyste, precum și reglementarea dreptului la libera circulație pe teritoriul României a acelor care nu aveau o atitudine *“antidemocratică”*. Un aspect important era cuprins la punctul 2, prin care se cerea extinderea amnistiei și asupra acelor persoane care înainte de 23 august 1944 au fost condamnate pentru spionaj în favoarea Ungariei. În vederea remedierii problemelor profesionale, se cerea, prin punctele 6 și 7 recunoașterea diplomelor, certificatelor și brevetelor eliberate de statul ungar. Erau prevăzute și măsuri care, odată puse în practică, ar fi dus la rezolvarea situației materiale a maghiarilor (măsuri în ce privea realizarea reformei agrare, reglementarea situației composesoratorilor, recunoașterea de către guvern a Asociației Agricultorilor Maghiari din România -F.M.G.E.-, acordarea de credite). Nu au fost trecute cu vederea nici aspectele legate de viața culturală, care urma a fi organi-

zată prin intermediul Inspectoratului General al Artelor Maghiare și susținută prin subvenții acordate de statul român. Ultimele 28 de puncte (jumătate) au fost rezervate numai pentru remedierea problemelor învățământului în limba maghiară, fapt care denotă importanța acordată acestui domeniu de către oamenii politici maghiari din România²⁷.

După finalizarea lucrărilor Congresului, legăturile U.P.M. cu celelalte formațiuni politice au cunoscut o oarecare stagnare, activitatea politică a organizației desfășurându-se mai mult la nivel local. În luna mai s-a format Blocul Partidelor Democratice și de data aceasta Uniunea nu a ținut să își manifeste dorința de a face parte din noua alianță. Nu a fost neapărat o atitudine ostilă, de pedepsire a U.P.M. din partea P.C.R. în urma problemelor ridicate la Odorhei, fapt demonstrat de discuțiile care s-au desfășurat între liderii celor două formațiuni la data de 17 mai 1946, la o zi de la formarea B.P.D. Neincluderea U.P.M. în noua alianță politică s-a decis și cu scopul de a crea imaginea unei organizații independente, pentru a nu încuraja criticile din interiorul Uniunii referitoare la trădarea la care se făcuseră părtași conducătorii săi prin întreținerea unor strânse relații cu P.C.R. Unele presiuni și critici existau și din partea P.S.D., care reproșau comuniștilor subordonarea oamenilor politici maghiari. Astfel, activitatea Uniunii Populare Maghiare în anul 1946 s-a desfășurat sub spectrul presiunilor la care era supusă organizația, atât din interior, cât și din exterior.

O sarcină dificilă pentru Uniunea Populară Maghiară a fost participarea la alegerile din noiembrie 1946. Existaseră contacte cu P.S.D., prin intermediul aripii sale maghiare, care vizau formarea unei alianțe politice maghiare sau posibilitatea de a se prezenta liste comune. Negocierile au eșuat la presiunile P.C.R., iar Uniunea s-a prezentat în alegeri pe liste proprii la 17 județe. La luarea acestei decizii a contribuit și un puternic curent de opinie manifestat în interiorul formațiunii, prin care se cerea să nu se colaboreze în nici un caz în alegeri cu P.C.R. Însă controlarea campaniei electorale a U.P.M. de către P.C.R. era decisă deja din luna mai a anului 1946, atunci când, la întâlnirea conducerilor ambelor formațiuni, Gh. Gheorghiu-Dej l-a desemnat pe János Vincze pentru a ține contact permanent între părți²⁸. Rezultatele alegerilor au fost mulțumitoare pentru liderii maghiari, în condițiile în care U.P.M. a trimis în Parlament 29 de deputați -

considerată o "*reprezentare politică respectabilă*"²⁹. Aceasta în timp ce, în perioada interbelică, Partidul Maghiar obținea între 8 și 20 de mandate pentru Camera Deputaților. Cele mai multe mandate au fost obținute în județul Bihor, anume 5, câte un mandat fiind obținut pentru județele Arad, Brașov, Satu Mare, Timiș-Torontal și Turda. Listele U.P.M. au primit cele mai multe voturi în județul Bihor - 77.760, județul care a trimis un deputat cu cel mai mic număr de voturi fiind județul Turda, cu 15.731. Au fost propuse liste și la județele Alba, Hunedoara, Târnava Mare și Târnava Mică, însă aceste liste nu au întrunit numărul necesar de voturi pentru a obține un mandat³⁰.

Participarea la alegerile din anul 1946 a reprezentat practic ultima manifestare independentă a Uniunii. Au urmat două luni de tatonări politice, P.C.R. nemaifiind dispus să accepte manifestările independente ale U.P.M., adesea acestea însemnând (mai ales la nivel local) acțiuni ilegale îndreptate împotriva altor grupuri etnice. În februarie 1947, U.P.M. a aderat la B.P.D., fapt care a adus noi critici conducerii din partea naționaliștilor maghiari, care considerau că liderii lor au trădat poporul, vânzându-i comuniștilor. Deși se considerase că cea mai omogenă structură din cadrul U.P.M. era Comitetul Central, s-au început demersurile în vederea reorganizării și schimbării conducerii Uniunii. Din vara anului 1947, liderii comuniști au început să îl critice pe Gyárfás Kúrko pentru încurajarea manifestărilor naționaliste maghiare în teritoriu, iar moțiunea Congresului desfășurat în zilele de 21 și 22 noiembrie 1947 la Timișoara este un exemplu elocvent pentru schimbările survenite în modul de acțiune al U.P.M.

Activitatea U.P.M. în anul 1948 a stat sub semnul schimbărilor și evoluției scenei politice românești. În paralel cu demersurile de punere a bazelor Partidului Muncitoresc Român, comuniștii au continuat măsurile de atragere a Uniunii tot mai mult în sfera lor de influență. La data de 27 februarie 1948 s-a constituit Frontul Democrației Populare, al cărui scop era de a asigura "*unitatea de acțiune a forțelor democrației populare din România*"³¹. Conducerea Frontului era asigurată de un Consiliu Național compus din delegați ai P.M.R., Frontului Plugarilor, Partidului Național-Popular și ai Uniunii Populare Maghiare, reprezentată de Káczó Sándor, Ludovik Tőkács și Cziko Ferdinand. În condițiile susținerii din partea U.R.S.S. și a slăbirii opoziției, nu s-a mai

pus problema rezultatului alegerilor. Au urmat măsurile menite a naționaliza bunurile de producție, reforma învățământului, noua reglementare a statutului cultelor, toate aceste măsuri afectând evoluția Uniunii Populare Maghiare, care s-a încadrat tot mai mult la trena P.M.R.

Pregătirea lucrărilor congresului a început cu mult înaintea lunii decembrie, de organizare pregătindu-se atât U.P.M., cât mai ales liderii P.M.R. Ultimele amănunte au fost stabilite cu ocazia ședinței Secretariatului C.C. al P.M.R. din data de 6 decembrie. Modul în care au fost puse problemele și soluțiile găsite denotă încadrarea definitivă a Uniunii la trena P.C.R. În primul rând, au fost discutate probleme strict organizatorice, participanții luând la cunoștință, prin intermediul lui Miron Constantinescu, faptul că Uniunea Populară Maghiară solicitase în vederea organizării 17 milioane lei. Nu s-a întâmpinat o atitudine ostilă în acest sens, ba mai mult, Vasile Luca a arătat faptul că în anii trecuți fondurile Uniunii veneau din partea chiaburilor și a cerut Direcției Administrative să ajute la plata activiștilor maghiari. Apoi s-a discutat despre programul ședințelor, ordinea de zi și cele ce se vor rosti de la tribună.

În viziunea liderilor comuniști, scopurile Congresului erau: să marcheze o cotitură în sensul de a da Uniunii un caracter de clasă, să mobilizeze muncitorii maghiari în vederea îndeplinirii sarcinilor politice și economice, să consolideze organizația din punct de vedere politic și să înlăture persoanele incomode din conducere. Ordinea de zi cuprindea: raportul politic și organizatoric (fusesse deja pregătit de un colectiv alcătuit din membri ai P.M.R. și U.P.M.), votarea noului Statut, alegerea Comitetului Central și a Comitetului Executiv. Persoanele care făceau parte din aceste organisme de conducere fuseseră propuse cu acordul Direcției Cadrelor a P.M.R.. Gheorghe Gheorghiu-Dej a punctat câteva dintre ideile ce urmau a fi expuse de la tribună. S-a referit în primul rând la aprecierea și interpretarea realizărilor din România privind populația maghiară. Un alt aspect era reprezentat de cotitura pe care o înregistra organizația pe linia abordării specificului de clasă și, ceea ce era cel mai important, liderii U.P.M. să recunoască în P.M.R. *“acea forță politică care apără interesele muncitorimii și ale țărănimii muncitoare”*. Liderul comunist a cerut să fie clarificate unele probleme delicate, cum era aceea a pădurilor,

arătându-se că și săracii puteau să beneficieze de ele. La propunerea lui Gheorghiu-Dej, s-a decis că la lucrările congresului U.P.M., P.M.R. avea să fie reprezentat de Vasile Luca și Miron Constantinescu³².

Acesta a fost contextul general în care s-au desfășurat lucrările celui de-al IV-lea Congres al U.P.M. Rezoluția adoptată la finalul lucrărilor surprinde prin acordarea unui spațiu amplu comentariilor pe seama situației internaționale, fragment completat cu referiri la reformele întreprinse pe plan intern în ultimul an. Primul aspect pozitiv referitor la activitatea organizației era despre ascuțirea luptei împotriva clasei exploatoare, iar prioritară era considerată acțiunea de a împiedica *“pe mai departe”* ca bisericile să mai fie instrumente de camuflare a manevrelor Vaticanului. O altă direcție a acțiunilor era considerată formarea cadrelor și ridicarea nivelului politic al muncitorilor. Lista persoanelor propuse a face parte din Comitetul Central demonstrează dorința de schimbare a vechii conduceri. Persoane importante din conducerea de până atunci (fostul președinte, Kúrko Gyárfás, Balogh Edgár, Gaál Gábor, Mezei Lajos) ocupau pe listă pozițiile cu numerele 8, 11, 13 și respectiv 14, primele poziții fiind ocupate de Kácko Sándor și Bánya László. Din totalul de nouă membri ai Secretariatului Politic, trei erau din București, patru din Cluj, câte unul din Târgu Mureș și Timișoara. Impunerea unui număr relativ mare de membri care activau în organizația din București nu reprezenta decât o modalitate de controlare a activității Uniunii de către liderii vieții politice din România. În afara celor trei, în Comitetul Central nu mai era decât o singură persoană care activa în București, un muncitor. În continuare era prezentată componența Comitetului Executiv, care avea 11 membri, activul Comitetului Central fiind completat cu nouă instructori - în total 29 de persoane.

Dorința de a cuprinde persoane din întreg spectrul activităților a dus la apariția unor situații interesante. Astfel, din Comitetul Executiv făcea parte și apreciatul om de cultură maghiar Ady Endre, cu statutul de *“activist”*. În Comitetul Central fuseseră încadrați și doi preoți, unul din partea organizației Uniunii din Odorhei, celălalt în virtutea statutului său de *“evidențiat în producție”*. Numai doi dintre membrii Comitetului Central nu erau și membri ai P.M.R.

Președintele Uniunii Populare Maghiare din

România a fost, până la sfârșitul anului 1946, Kúrko Gyárfás, apoi funcția fiind exercitată de Kácko Sándor. Susținerea lui Kúrko Gyárfás din partea P.C.R. s-a datorat foarte mult experienței sale, iar maghiarii îl apreciau pentru faptul de a nu fi comunist. O greșeală în acest sens s-a făcut atunci când s-a decis înscrierea sa în P.C.R., moment din care a început să fie perceput mai ales în rândul naționaliștilor drept un aliat al comuniștilor, un bun colaborator al acestora. Statutul său de președinte al unei importante formațiuni politice, întemeiate pe teme etnic, l-a făcut să se afle practic între jocul liderilor comuniști, a căror influență era în ascensiune și, pe de altă parte, sub presiunile unora dintre adversarii comuniștilor din interiorul U.P.M. Aceștia se bucurau de încredere în teritoriu, iar încadrarea lui Kúrko în P.C.R. a încurajat acțiunile ostile lui. Aprecierile la adresa lui difereau în funcție de persoana care îl caracteriza și de interesele urmărite. Astfel, într-un memoriu adresat conducerii P.C.R. în martie 1945, Cziko Ferdinand îl caracteriza accentuând laturile negative ale personalității sale (neîncredător în comuniști, instiga la nesupunerea organizațiilor locale ale U.P.M. față de cele ale F.N.D., îl influența negativ pe Bányai)³³. Îndreptățite sau nu, informațiile lui Cziko Ferdinand purtau amprenta dorinței sale de a se impune în cadrul organizației și nu a procedat greșit, el devenind în scurt timp unul dintre liderii de seamă ai Uniunii. Dacă în acest caz Bányai era prezentat ca și o victimă a președintelui Uniunii, la ședința liderilor conducerii centrale a P.C.R. cu liderii regionalei partidului din Cluj, Lakatos a susținut exact inversul: Bányai era un element periculos, iar Kúrko foarte cinstit. Interesele liderului social-democrat (în același timp și membru al P.C.R.) nu erau unele personale, ci vizau destabilizarea relațiilor din interiorul Uniunii. Liderii comuniști au înțeles imediat jocul politic, iar evoluția viitoare a marcat pe toți cei implicați: Bányai s-a bucurat în continuare de susținerea partidului, ajungând unul dintre liderii Uniunii, iar Kúrko și Lakatos au fost treptat ostracizați din punct de vedere politic.

Se considera că activitatea organizației se baza pe doi oameni: Gyárfás Kúrko și Lajos Mezei în tot Ardealul, iar abuzurile, mai mult sau mai puțin reale, au reușit să facă din Uniune un *"birou de plângeri"*. Chiar autoritățile române erau nemulțumite de faptul că populația maghiară nu le înainta plângerile lor, ci direct Uniunii. Aceste plângeri

vizau diferite aprobări privind efectuarea serviciului divin în închisori și lagăre cu deținuți maghiari, eliberarea unora care fuseseră condamnați înainte de 23 august 1944, condamnarea unor autorități locale românești care recurgeau la discriminarea pe baze etnice etc. În ciuda principiilor de organizare care trebuiau să ducă la o îmbunătățire a activității de pregătire a membrilor și a propagandei, U.P.M. s-a confruntat cu o serioasă criză de oameni capabili. Acestea i s-a adăugat și politica P.C.R. care a căutat să o subordoneze. Din Comitetul Executiv făceau parte inițial Kúrko Gyárfás (sud), Cziko Ferdinand, Mezei Ludovic, Demeter Ioan, Balogh Edgár, Olah Petru, Bányai Ludovic (sud) și Csakanyi Adalbert (sud). Activitatea acestui Comitet a fost influențată de următorii factori:

a) Kúrko Gyárfás nu avea încredere în membrii P.C.R.;

b) Bányai Ludovic era frecvent trimis la Tribunalul Poporului;

c) Demeter Ioan și Balogh Edgár erau considerați naționaliști. În cazul lor, erau învinuți cei din P.C.R. pentru că nu duceau o muncă de convingere care i-ar fi făcut să-și schimbe atitudinea față de P.C.R. În schimb cei doi erau tratați cu indiferență de comuniștii români, atitudine care l-a făcut pe Kúrko să se comporte *"dictatorial"* față de ei.

În cursul anului 1946 numărul membrilor Comitetului Executiv deja ajunsese la 17, pentru ca la sfârșitul anului 1948 acest organism să fie alcătuit din 29 de persoane.

Problemele culturale s-au aflat constant pe agenda de activități a Uniunii, mai ales în condițiile în care obiectivele politice erau limitate de stipulările Convenției de Armistițiu în ce privește statutul Transilvaniei. Au fost vizate chestiuni privind învățământul în limba maghiară, teatrul, presa, cultele și alte activități culturale desfășurate de comunitățile locale.

Problemele organizatorice întâmpinate în teritoriu erau legate în primul rând de greutatea străngerii cotizațiilor. O altă dificultate era și slabul interes arătat de conducerea unor organizații locale pentru rezolvarea problemelor ivite. Unii lideri locali își vedeau de afacerile lor (în general administrarea cârciumilor și magazinelor sătești proprii) și lăsau sarcinile de partid în seama subalternilor la fel de dezinteresați. Existau organizații care nu țineau ședințe, iar populația era derutată din punct de vedere politic. Fiind trași la răspundere, mulți lideri invocau problemele de familie sau starea

proastă a sănătății. În forurile de conducere ale unor filiale U.P.M. se infiltraseră *“reacționari”* (naționaliști maghiari), iar atitudinea lor îi descuraja pe mulți să se implice în viața organizațiilor respective³⁴. Atitudinea radicală era specifică liderilor din Ardealul de Nord care au fost criticați pentru acțiunea lor antiromânească dinainte și după 23 august 1944.

Una dintre acțiunile în care s-au implicat activ unii liderii din teritoriu ai U.P.M. a fost aceea referitoare la implicarea organizației în maghiarizarea unor grupuri etnice din Ardeal. Pentru a cunoaște situația clară din teritoriu, organizațiile locale au decis recenzarea populației maghiare, dar rezultatele finale nu ne sunt cunoscute. La baza acestei acțiuni au stat zvonurile, răspândite și de unii lideri de opinie maghiari, conform cărora U.R.S.S. căuta în bazinul dunărean 7.000.000. de șvabi pe care să îi deporteze în Siberia. Condițiile politice nesigure din unele zone și faptul că populația maghiară avea un anumit ascendent asupra celorlalte naționalități au făcut posibile astfel de activități. În unele localități din județul Sălaj, s-au făcut demersuri pentru ca populația germană și română să se declare maghiară datorită descrierii unei situații mai bune în viitor, atunci când Ardealul se zvonea a trece la Ungaria³⁵. În zonele rurale această acțiune a fost desfășurată prin intermediul cadrelor didactice sau a preoților, care avertizau populația că are posibilitatea de a evita deportarea declarându-se de etnie maghiară. Au existat cazuri în care cei dovediți vinovați pentru răspândirea zvonurilor au fost deferiți justiției.

Cei mai vizați erau șvabii și ceilalți germani, iar cei care refuzau să se declare maghiari erau adesea amenințați cu deportarea în Siberia. În unele localități conducerea locală a U.P.M. a îndemnat pe cetățenii români de origine germană să se declare maghiari, promițându-le în schimb posturi administrative. Un raport al Direcției Generale a Poliției din 1947, arată că numărul sporit al căsătoriilor mixte germano-maghiare era menit a crește numărul cetățenilor maghiari. În recensămintele efectuate de U.P.M. au fost luați în calcul germanii căsătoriți cu unguri, precum și toți germanii de religie romano-catolică. Nu au fost omiși nici românii care aveau unul dintre părinți de origine maghiară, fiind depuse eforturi pentru declararea lor ca maghiari, înscrierea la școlile maghiare și în U.P.M. În afara acestora s-a acordat o mare atenție în acest sens și unor grupe etnice care au avut de suferit în timpul

ocupației militare maghiare: evreii, tiganii și slovaci. Serviciul Siguranței a avertizat autoritățile centrale în legătură cu faptul că factorii locali români nu luau nici o măsură de combatere a deznăționalizării naționalităților conlocuitoare. La nivelul acestei instituții se argumenta că prin această politică liderii U.P.M. doreau să obțină documente în vederea justificării tezei revendicării Ardealului de către unguri. Astfel fiind văzută problema, era clar că acțiunea era coordonată de cercurile politice de la Budapesta.

Uniunea a intervenit în unele localități pe lângă inspectoratele de poliție pentru ca germanii care urmau a fi trimiși la detașamentele de muncă din U.R.S.S. să fie declarați maghiari. În martie 1946, la Cluj, dintr-un detașament de 120 de germani care urma a fi trimis în U.R.S.S. au fost scoși 114. Pe de o parte maghiarii s-au ținut de cuvânt, în unele localități listele de deportare fiind falsificate, în locul șvabilor fiind trimiși în U.R.S.S. români³⁶.

Nu considerăm că a fost o campanie susținută de organele centrale ale U.P.M., ci a avut mai mult un caracter local, amplificat de naționalismul unor lideri maghiari. Au existat și unele condiții obiective care argumentau unele măsuri, mai ales în ce privește învățământul în Ardealul de Nord. Existau, de exemplu, județe cu majoritate română, dar cu un număr mai mare de școli și profesori maghiari, care ofereau avantaje românilor care doreau să se înscrie la cursuri. În aceste condiții mulți elevii români sau șvabi se înscriau la școlile maghiare³⁷.

Unele persoane s-au declarat maghiare și în baza unor fapte reale. Astfel, în unele localități jandarmii au descins la domiciliul unor familii al căror nume suna nemțesc. În urma unei astfel de acțiuni, în ianuarie 1945, 400 de persoane numai din plasa Tășnad au fost trimise în tabere de muncă în Rusia Sovietică, din care s-au întors acasă numai jumătate. Trimiterea în taberele de muncă se făcea pe baza recenziilor efectuate de către inspectoratele locale de jandarmi, iar mulți locuitori s-au declarat maghiari de teamă să nu fie deportați³⁸.

O activitate în care U.P.M. s-a implicat foarte mult a fost aceea de colonizare a localităților depopulate din cauza războiului, în ciuda faptului că ministrul Afacerilor Interne, Teohari Georgescu, dăduse ordin ca să nu se efectueze astfel de acțiuni. Colonizările s-au realizat în baza hotărârii luate de F.N.D.-Cluj,

fără acordul organizației F.N.D. din Târgu Mureș. U.P.M. a început lucrările premergătoare executării colonizării înaintea întrunirii de la Cluj, iar desfășurarea propriu-zisă a colonizării s-a realizat după 7 decembrie 1945. În luna februarie a anului 1945 organizația din Târgu Mureș, conform instrucțiunilor primite de la Cluj, a dat dispoziții locuitorilor maghiari (secui) din județul Ciuc pentru colonizarea lor în județul Mureș. Colonizările erau cerute sub pretextul că era posibil să rămână pământ nelucrat, dar autoritățile române au stabilit că se dorea crearea unei majorități maghiare în acest județ pentru a fi declarat al patrulea județ secuiesc. Colonizările au continuat până în martie 1946, realizându-se cu precădere în împrejurimile orașului Reghin, în comunele părăsite de locuitorii sași care se retrăseseră alături de armatele germano-ungare. În tot acest interval, cu sprijinul organizațiilor locale ale U.P.M., au fost colonizate peste 1500 de familii din județul Ciuc. În ajutorul coloniștilor Uniunea a transmis o circulară tuturor organizațiilor locale pentru a strânge fonduri necesare celor din județul Mureș. În această circulară coloniștii erau prezentați ca victime ale reacțiunii românești. Datorită ajutorului oferit de Uniune, coloniștii aveau o situație materială superioară locuitorilor români, diferențele foarte mari ducând la conflicte. Autoritățile române nu considerau ca legale aceste colonizări, iar noi probleme s-au ivit atunci când sașii s-au întors și si-au cerut casele înapoi, iar coloniștii au căutat să creeze incidente pentru a forța mâna autorităților în sensul legalizării situației lor juridice³⁹. Datorită acestor evenimente, autoritățile române acuzau Uniunea de lipsă totală de înțelegere și colaborare, fiind singurul vinovat de stare de spirit agitată. Acțiunea de colonizare a continuat până în luna iunie a anului 1947.

Cei colonizați nu au făcut probleme numai localnicilor, ci și autorităților locale. Un raport al Poliției din Târgu Mureș din 10 august 1946 menționează faptul că persoane colonizate în orașul Reghin se dedaseră la numeroase furturi. Alt aspect este legat de refuzul de a achita obligațiile financiare către Stat. În urma unui astfel de comportament, la data de 19 iulie 1946, Primăria Reghin a dispus ca 13 coloniști maghiari să părăsească orașul. 12 dintre persoanele în cauză erau membri ai U.P.M. și au refuzat să se conformeze dispoziției, al 13-lea plecând de bună voie. Atitudinea organizației locale a U.P.M. a venit în sensul protejării lor,

sesizând Prefectura în acest caz⁴⁰.

Organizațiile locale ale Uniunii s-au implicat activ în ce privește reglementarea problemelor financiare ale persoanelor colonizate, în condițiile în care existau aspecte neclare referitoare la obligațiile persoanelor colonizate. Este de remarcat faptul că, în unele cazuri, autoritățile locale se supuneau dispozițiilor unor organizații ale Uniunii chiar și din alte județe. Astfel, în decembrie 1945, primarul comunei Uila, jud. Mureș, s-a conformat unei dispoziții a organizației U.P.M. din Miercurea Ciuc, conform căreia persoanelor colonizate nu trebuia să li se perceapă impozite timp de trei ani⁴¹.

Acțiunile unor organizații locale au vizat și restructurări administrative pe criteriu etnic. Se urmărea reorganizarea acelor comune alcătuite atât din sate maghiare, cât și românești. Intenții de acest gen s-au manifestat și în comuna Unirea din județul Turda, comună alcătuită din satele ungurești Inoc și Veresmort și satul românesc Unirea. Urmare cererii locuitorilor din satele maghiare, Consiliul politic comunal a luat în discuție posibilitatea reorganizării administrative a comunei, în sensul separării satelor ungurești. În ciuda deciziei de a nu se permite o astfel de separare, reprezentantul U.P.M. în Consiliul politic comunal a luat decizia și a dat aviz pentru începerea procedurilor de despărțire, întâi a comunei Veresmort. Inițiativa a fost susținută și de alți oficiali unguri, deputatul Bende Adalbert cerând în această problemă lămuriri Prefecturii. El arăta la data de 9 mai 1946 că „o aplicare severă a legilor va ridica împotriva sa [a Prefecturii] tot județul”, iar intervențiile sale pe lângă Guvern, nu aveau decât să încurajeze acțiunile organizațiilor locale din teritoriu⁴².

U.P.M. a desfășurat și importante activități cu caracter caritabil, în vederea ajutorării exclusiv a maghiarilor aflați în situații deosebite. În afara donațiilor, au fost vizate organizarea unor magazine și depozite de alimente care să servească numai membrilor organizațiilor locale.

Acțiunile de binefacere vizau: ajutorarea veteranilor de război, chete pentru prizonierii de război întorși acasă, ajutoare date în vederea înhumării unora, cumpărarea de manuale și sprijinirea cadrelor didactice care nu erau din localitățile unde predau etc. S-au organizat numeroase colecte de alimente și fonduri pentru ajutorarea populației din Ungaria, vagoanele cu ajutoare fiind însoțite și

de reprezentanți ai conducerii centrale și locale ai U.P.M.⁴³. Dintre cele mai contestate acțiuni au fost cele de sprijinire cu fonduri a familiilor întoarse sau fugite în Ungaria după 23 august 1944, precum și sprijinirea financiară a coloniștilor din județul Mureș sau primirea de fonduri din Ungaria pentru a fi date celor care doreau să treacă în mod clandestin în Ungaria. O altă activitate caritabilă, realizată cu aprobarea guvernului român, dar primită cu dezacord de populația română, a fost primirea pentru petrecerea vacanței a unor copii din Ungaria. Problemele s-au ivit în condițiile în care în unele județe plasarea spre întreținere a unor copii nevoiași români s-a făcut cu mare greutate și cu efortul organizațiilor locale ale U.P.M., deoarece populația maghiară refuza prezența lor⁴⁴.

Operele de binefacere au fost realizate în general la inițiativa conducerii centrale a Uniunii și puse în practică de unele organizații locale sau numai de anumite grupări din cadrul acestora (cum ar fi, de exemplu, organizațiile de femei, de tineret sau cele profesionale). În vederea acțiunilor caritabile, în cadrul U.P.M., s-a format Comitetul Maghiar de Ajutorare, care avea filiale în toată Transilvania. Au fost și acțiuni care s-au desfășurat prin cooperarea U.P.M. cu factori ai administrației locale și reprezentanți ai societății civile (Apărarea Patriotică, Crucea Roșie, asociații profesionale s.a.)⁴⁵. Multe activități caritabile s-au desfășurat în cadrul unor manifestări culturale ale comunităților locale, acțiuni desfășurate adesea la inițiativa organizațiilor U.P.M.. Cu această ocazie în localitățile respective se cântau cântece tradiționale, se dansa, se jucau piese de teatru, se organizau și tombole.

Cum activitățile caritabile implicau și fonduri însemnate, în epocă au apărut speculații privind folosirea acestora în vederea finanțării propagandei revizioniste în Transilvania, dar și pe plan extern. În acest sens s-a dispus depistarea surselor fondurilor și anchetarea modului de folosire a acestora.

5. Legăturile cu celelalte partide politice

Atât în relațiile cu celelalte partide din România, cât și față de exterior, P.C.R. dorea să prezinte U.P.M. ca o organizație independentă, care nu depindea în nici o măsură de acesta. Acțiunea urma să aibă două efecte importante:

1. câștigarea capitalului electoral maghiar și implicit o întărire a Partidului Comunist pe câșchierul vicții politice din România, U.P.M.

urmărindu-se a fi mesagerul politicii comuniste în rândul maghiarilor;

2. discreditarea P.C. Maghiar și a P.S.D., a cărui secție maghiară desfășura o puternică acțiune împotriva U.P.M., ambele manifestând o tendință revizionistă mai mult sau mai puțin ascunsă.

Comuniștii români înșiși doreau păstrarea unui statut neutru pentru U.P.M., ce-i drept mai mult formal și la nivelul declarațiilor. Opinia lui Gh. Gheorghiu-Dej, aceeași cu a celorlalți lideri comuniști, era că organizația era una *"independentă care duce linia democrației maghiară"*. În aceeași măsură P.C.R. dorea ca liderii U.P.M. să nu fie priviți ca și comuniști și să se păstreze independența acestora⁴⁶.

Deși prima întâlnire oficială dintre liderii U.P.M. și P.C.R. s-a desfășurat la data de 17 mai 1946, legăturile au fost strânse încă de la sfârșitul anului 1944. Se considera că un aport important la reorganizarea MADOSZ fusese adus de Vasile Luca, cel care avea să joace un rol aparte în relațiile ulterioare cu liderii Uniunii. Strânsele relații cu Partidul Comunist au fost încurajate de unii membri ai Uniunii care erau în același timp și membri ai P.C.R. Acestui aspect i se mai adăugau și delatiunile, memoriile adresate de unii membri ai U.P.M. conducerii comuniste de la București, fapt care ajuta la cunoașterea punctelor sensibile ale Uniunii, dar și a tendințelor manifestate la nivelul conducerii acesteia. Surprinde modul detaliat de expunere a memoriului adresat de Cziko Ferdinand în martie 1945 conducerii P.C.R., document care are toate caracteristicile unui raport trimestrial. În cuprinsul acestui raport sunt trecute în revistă principalele ședințe desfășurate de conducerea U.P.M. și măsurile hotărâte, dar și scurte caracterizări a persoanelor din conducerea formațiunii. Astfel, în ce privea reglementarea drepturilor maghiarilor din România, Cziko Ferdinand arată că Gyárfás Kúrko nu avea încredere în nici un lider comunist cu excepția lui Vasile Luca. În continuare, autorul memoriului continuă să îl prezinte pe liderul U.P.M. într-o lumină defavorabilă menționând că Lászlo Bányai (în același timp și membru al P.C.R.) în loc să îl influențeze el pe Kúrko, din contră, se lăsa el influențat. Decizia de a nu participa a reprezentanților săi la serbările de la Cluj, prilejuite de reintrarea administrației românești în Transilvania de Nord, demonstra atitudinea reticentă a președintelui Uniunii față de comuniști. În continuare, Cziko Ferdinand arăta că imposibilitatea colaborării în cadrul

organizațiilor F.N.D. în zonă se datora tot lui Kúrko, care dăduse ordin să nu se respecte ordinele venite din alt loc decât de la Brașov, acolo unde se afla la început sediul U.P.M.⁴⁷

Prima întâlnire oficială a conducerii centrale a U.P.M. cu cea a P.C.R. a fost la 17 mai 1946, o zi după punerea bazelor Blocului Partidelor Democratice. Ca urmare a apelurilor adresate P.C.R., Gh. Gheorghiu-Dej și-a manifestat de la început interesul față de situația organizatorică, numărul membrilor și curente care se manifestă în sânul populației maghiare. Conducerea P.C.R. a acordat o mare atenție structurii sociale a conducerii U.P.M., interesându-se constant asupra acestui aspect.

La această primă întâlnire, liderii comuniști și-au manifestat nemulțumirea față de faptul că nu primeau materialele importante ale U.P.M. Pe baza acestor documente se dorea elaborarea unor instrucțiuni și directive pentru membrii Uniunii care să conțină sarcinile și problemele populației maghiare. Cu rezolvarea acestei sarcini Gh. Gheorghiu-Dej a însărcinat Secretariatul P.C.R., care să lucreze în colaborare cu două-trei persoane delegate de către U.P.M.

Din alocuțiunea lui Gh. Gheorghiu-Dej reiese în mod clar faptul că liderul comunist nu era la curent cu situația politică a maghiarilor din țara noastră, în ciuda acestor aspecte ieșind în evidență dorința de creștere a controlului comunist asupra U.P.M. În timpul ședinței el a făcut o adevărată pledoarie în favoarea adoptării unui Statut al Minorităților, în cuprinsul căruia să se acorde o atenție deosebită maghiarilor și care să fie ca o *"constituție"* pentru guvern. Pentru elaborarea acestui Statut a subliniat că urmau a fi numite persoane din partea U.P.M., Ministerului de Justiție și a Subsecretariatului de Stat al Naționalităților. Comuniștii doreau ca statutul să fie propus de către C.C. al U.P.M. Ministerului Naționalităților, pentru a crește autoritatea Uniunii în rândul maghiarilor din România. Numai la sfârșitul incursiunii sale, Vasile Luca și Lucrețiu Pătrășcanu i-au explicat că un statut exista deja încă din februarie 1945, la elaborarea căruia lucraseră și reprezentanți ai Uniunii, dar nu se discutase pe marginea regulamentului de aplicare a acestuia. Un alt aspect al discuțiilor a fost cel legat de scurgerea de informații confidențiale din interiorul U.P.M., despre contactele anterioare ale liderilor maghiari cu cei comuniști. Participanții la aceste convorbiri⁴⁸ și-au manifestat interesul și față

de posibilitatea de trecere a unor bunuri din custodia C.A.S.B.I. în aceea a U.P.M.⁴⁹

Necesitatea subordonării politice a U.P.M. față de P.C.R., fără a deteriora legăturile dintre cele două formațiuni, au dus la apariția unor relații aparte. În primul rând Gh. Gheorghiu-Dej a cerut organizarea la București a unui Birou Politic al U.P.M. pe de altă parte, după cum reiese din stenograma discuției, toți liderii comuniști s-au interesat mai mult de situația Uniunii și a populației maghiare. Cu o singură excepție - Vasile Luca. Sarcina sa la aceste discuții a fost aceea de a sublinia greșelile organizației și de a critica acțiunile desfășurate. Desemnarea sa a făcut parte dintr-un interesant joc politic - dacă observațiile ar fi fost făcute de liderii români, atunci aceasta s-ar fi considerat un gest antimaghiar și ar fi deteriorat relațiile dintre U.P.M. și P.C.R. Vasile Luca era maghiar, iar observațiile sale nu mai puteau fi interpretate drept un atac la adresa minorității maghiare din România.

Liderul comunist a subliniat și a criticat greșelile făcute de Uniune sub toate aspectele. În primul rând a atins problema recrutării cadrelor, arătând că alături de micii meseriași, muncitori și țărani, în organizație nu aveau ec căuta conții maghiari. Pe de altă parte Vasile Luca a subliniat atitudinea greșită a liderilor U.P.M., care nu ținteau rezolvarea problemelor generale ale *"democrației"*, ci priveau lucrurile *"îngust"*, acordând atenție numai problemelor populației maghiare, fără a ține cont de faptul că *"problema maghiară nu se poate rezolva separat de problema democrației în general"*. Tocmai această atitudine, considera Luca, făcuse ca masele maghiare să își piardă încrederea în *"democrația"* românească. Abuzurile și implicarea reprezentanților maghiari în reforma agrară a adus un nou val de observații. În primul rând era vorba de sprijinul acordat de U.P.M. absenteiștilor în vederea recăpătării terenurilor confiscate, tonul discuțiilor în această problemă nemaifiind unul amical: *"voi vreți să salvați toți moșierii maghiari cu 50 ha"*. Un alt aspect atins de Vasile Luca a fost acela referitor la modul în care s-a înțeles să se rezolve problema funcționarilor publici, unii dintre ei fiind încadrați la intervențiile Uniunii pe criteriu etnic, problema fiind rezolvată prin favorizarea maghiarilor⁵⁰.

Interesul conducerii P.C.R. pentru viața politică a maghiarilor din România este demonstrat de importanța acordată întâlnirilor cu acele regionale ale P.C.R. ai căror conducă-

tori erau dintre cei mai influenți lideri maghiari. După ședința din 17 mai, la data de 28 mai 1946 s-a organizat o întâlnire cu liderii regionale Cluj a P.C.R., toți aceștia fiind maghiari. De fapt, regionala Cluj era una dintre cele mai mari din cadrul partidului, necesitatea convocării conducătorilor săi fiind impusă și de evenimentele de la 10 mai din orașul Cluj, dar și de problemele organizatorice și conflictele personale dintre membrii acesteia. Din partea conducerii centrale au fost prezenți: Gh. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevski, Iosif Ranghet, Vasile Luca, Lenuta Tudorache, Liuba Chișinevski și Miron Constantinescu, iar din partea Regionalei Jakab, Bányai, Veres și Gyula Simó.

Gyula Simó a informat despre legăturile pe care le-a avut cu Kúrko Gyárfás și cele discutate la Congresul U.P.M. de la Odorhei, la deschi-derea lucrărilor căruia fusese prezent. La rândul său, László Bányai, membru marcant și al U.P.M., a informat despre tipologia manifestărilor șovine: neîncredere în democrația română, bagatelizarea realizărilor guvernului și supraestimarea situației din Ungaria. Bányai a trecut în vedere starea de spirit din cadrul Uniunii, subliniind că problema hotarelor nu era ridicată de conducerea centrală, deși unele cercuri politice din Ardealul de Nord militau împotriva drepturilor României asupra Transilvaniei. Expunerea sa a continuat prin a face o trecere în revistă convingerilor politice ale liderilor U.P.M., atât Kúrko Gyárfás, cât și Balogh Edgár neavând atitudini revizioniste. În schimb aceștia se plâneau că nu primeau nici un sprijin pentru combaterea revizionismului, timp în care criticile Partidului îi ținteau mereu. Prezența lui Bányai și în conducerea U.P.M. a făcut ca informațiile furnizate conducerii centrale a P.C.R. să fie de un real folos. El a continuat prin a prezenta inamicii conducerii Uniunii (unii social-democrați, foști membri maghiari ai P.C.R. - exemplul lui Lajos Jórdaky), aceștia căutând să nască divergențe în sânul organizației.

Deși în cadrul U.P.M., Bányai era cel care se îngrijea de ziarul oficial, "*Világosság*", Simó nu s-a ferit să sublinieze conducătorilor superiori faptul că organul de presă al Uniunii avea de multe ori atitudini greșite. Pe de altă parte, liderul comunist din Cluj atrăgea atenția asupra modului în care s-au deslășurat alegerile interne, delegații la Congresul U.P.M. motivând alegerea unor "*reacționari*" prin faptul că nu au fost preveniți pe cine să aplaude⁵¹.

În condițiile în care problemele maghiarilor se dovedeau complexe, Simó cerea o implicare mai mare a Partidului Comunist în rezolvarea acestor chestiuni și să nu lase toate acțiunile pe seama U.P.M.

Sfârșitul ședinței a aparținut lui Vasile Luca, acesta subliniind că pentru rezolvarea problemelor maghiarilor exista U.P.M., din cuvintele sale reieșind faptul că organizația devenise un instrument al partidului în rezolvarea problemelor acestei minorități. Liderul comunist încuraja relațiile viitoare dintre Uniune și P.C.R., deteriorarea acestora neavând pe viitor darul de a ajuta "*cauzei democrației românești*", "*chiar dacă ar fi o anexă*" [a Partidului].

Acțiunea P.C.R. de coordonare a U.P.M. a fost susținută și prin articole de presă. În acest sens, liderii comuniști de la București au folosit paginile ziarelor oficiale în limba maghiară pentru a face unele observații conducerii Uniunii. Astfel, în luna mai a anului 1947 Vasile Luca a publicat în ziarul "*Igazság*" articolul "*Calea maghiarimii din România*", în care aducea o serie de critici U.P.M. În primul rând, menționa că după alegerile din noiembrie 1946, sub lozincă unității maghiare, în organizație intraseră o serie de elemente neavenite care îi interpretau greșit linia politică, aducând-o în situația de a fi privită de către partidele democratice, mai ales de către P.C.R., cu îngrijorare și vigilență. Uniunea era avertizată că dacă va continua pe această linie, se va ajunge la separarea și izolarea sa. Cei vizati erau Balogh Edgár și László Bányai, ei însușindu-și criticile și manifestându-se de acord ca democratizarea maghiarilor să continue cu sprijinul partidelor democratice, în primul rând cu sprijinul P.C.R.⁵².

Legăturile dintre U.P.M. și P.C.R. s-au strâns în contextul manifestării tot mai pregnante a dorinței comuniștilor de a domina scena politică românească și mai târziu, în cursul anului 1948, de a o monopoliza. Uniunea a ajuns treptat să depindă politic, organizatoric, financiar de conducerea de la București, reorganizată în cadrul P.M.R. Un aspect care a decis statutul viitor al Uniunii a fost și cel legat de politica de cadre. Dacă în martie 1945, instructorul P.C.R. pentru Timiș-Torontal, Szilágyi⁵³, cerea să se impună Uniunii ca numirea unor membri în diferite funcții să se facă și cu acordul organizațiilor locale ale P.C.R.⁵⁴, anul 1948 a adus și rectificarea dorită de atâta timp. Măsurile luate de guvernanți vizau o integrare a minorităților în diferitele organizații de masă create și con-

trolate de P.M.R. În această tendință se înscrie și decizia ca toate femeile din U.P.M. să se înscrie în U.F.D.R. Pentru ca acestea să mai țină legătura cu Uniunea, femeile de naționalitate maghiară au cerut aprobarea Secretariatului Comitetului Central al P.M.R. ca, una dintre ele, să facă parte din C.C. al U.P.M.⁵⁵ În final s-a ajuns ca, înaintea celui de-al IV-lea Congres al U.P.M., toți viitorii membri ai conducerii centrale ai organizației să fie propuși cu avizul Direcției Cadrelor din cadrul C.C. al P.M.R.

U.P.M. nu a fost primită cu încredere de către toți maghiarii. După ce și-a manifestat dorința de a colabora mai strâns cu P.C.R., a început o campanie prin care se dorea să se acrediteze ideea că U.P.M. nu reprezenta opinia publică maghiară și că Uniunea nu era decât o filială a P.C.R. În epocă exista un curent de opinie care vedea organizația lui Alexandrescu, Partidul Național Popular, Frontul Plugarilor și U.P.M. ca organizații mascate ale Partidului Comunist. Criticile erau orientate cu precădere asupra conducerii, care se considera că nu reprezintă în mod real maghiarii din România, că nu doresc să fie decât *“trădători de neam plătiți”*. Imaginea asupra conducerii era revelatoare în ce privește simpatia sa în anumite cercuri: *“clică troțkistă, purtată în automobile și afaceristă la negru”*⁵⁶.

După conferința din mai 1946 de la Paris, prin care Ardealul a fost recunoscut României, clerul maghiar a căutat să provoace disensiuni în cadrul U.P.M., acuzând că actualii conducători se aflau în slujba comuniștilor. Din această perioadă în Transilvania se organizase o așa-numită *“Opoziție maghiară”*, condusă de episcopul catolic de Alba Iulia, I.P.S.S. Márton Áron, considerat a fi și liderul iredentei maghiare în România. El era secondat de un alt preot romano-catolic, Kovács Adalbert. Împărțirea în aceste două tabere se menținea în fiecare județ și localitate din Ardeal, acolo unde exista o populație compactă maghiară. Între U.P.M. și opoziția maghiară au avut loc contacte înaintea alegerilor din noiembrie 1946, dar discuțiile s-au încheiat prin învinuirea reciprocă referitoare la dezavantajele aduse de o parte sau de alta în ce privește reprezentarea cauzei maghiare în România. Neînțelegerile au ajuns să fie cunoscute și de guvernul de la Budapesta, care a înțeles că o conciliere era absolut necesară. Mekan Sándor, consilier ministerial, și dr. Gyallay Dominic, consul, ambii din cadrul Misiunii Diplomatice Maghiare de pe lângă guvernul român, au fost

însărcinați să intervină pentru o conciliere a celor două tabere atât la nivel central, cât și local. La 4 octombrie 1946 cei însărcinați s-au întâlnit la Brașov cu o delegație a *“opoziției”* pentru a stabili condițiile în care ar putea să susțină în alegeri U.P.M.⁵⁷

Acțiunile împotriva U.P.M. au continuat și prin răspândirea unor zvonuri răuvoitoare la adresa sa, prin versuri și pamflete în presă, amenințări cu moartea, inscripții în locuri publice. Mișcarea a fost dirijată de unii membri maghiari din cadrul P.S.D., iar combaterea acestor idei a dus la o creștere a încrederii în U.P.M. S-a dorit să se folosească de organizarea congresului asociației E.M.G.E. pentru a provoca o mișcare generală împotriva conducerii U.P.M. Cu acea ocazie s-a dorit proclamarea Partidului Micilor Agrarieni. Mișcarea a eșuat datorită sprijinului, limitat ce-i drept, manifestat față de Uniune de către congres, care și a ales organele de conducere dintre delegați, iar nu o listă pe care erau prezente elemente *“reacționare”*⁵⁸.

Atitudinea aripii maghiare a P.S.D. a suscitat interesul nu numai U.P.M., dar și P.C.R. Conducătorii Uniunii erau de părere că toate problemele se datorau criteriilor impuse celor care doreau să se înscrie în organizație. Cei respinși datorită faptului că erau *“compromisi”* s-au orientat și au fost acceptați de P.S.D., astfel realizându-se o strânsă colaborare a reacțiunii maghiare cu propaganda social-democrată orientată împotriva Uniunii. S-a susținut în continuare că U.P.M. era numai o creație a P.C.R. și, deci, nu era îndreptățită să vorbească în numele populației maghiare. Au lansat apoi zvonul că U.P.M. nu era decât un organism cultural și, în consecință, nu putea participa la alegeri. Hotărârea U.P.M. de a participa la alegeri pe liste separate de P.S.D. i-a dezorientat pe social-democrați, în sânul cărora s-au făcut simțite divergențe, iar popularitatea lor a scăzut. O încercare de conciliere a fost aceea prin care P.S.D. a propus Uniunii formarea unei alianțe politice maghiare. Propunerile insistente de colaborare au trădat nesiguranța social-democraților, fapt care l-a determinat pe liderul Kúrko Gyárfás să aibe o atitudine distantă. El i-a cerut ca P.S.D. să facă propunerea unei alianțe în cadrul ședinței Frontului Unic Muncitoresc, acolo unde comuniștii aveau o influență decisivă. În condițiile în care Lakatos cunoștea acest aspect, discuția sa cu liderul Uniunii s-a sfârșit prin adresarea unor injurii reciproce, social-democratul

arătând că decizia era lăsată la dispoziția P.C.R. Răspunsul lui Kúrko a fost unul distant: accepta posibilitatea social-democraților de a candida pe listele U.P.M., cu condiția să fie membrii acestei formațiuni; în cadrul Uniunii nu erau recunoscute facțiuni comuniste sau social-democrate. Vasile Luca arăta colegilor săi de partid, la data de 17 mai 1946, faptul că la sedința Frontului Unic Muncitoresc social-democrații abordau problema din alt punct de vedere: ceruseră ca U.P.M. să participe pe liste separate. Liderii Uniunii au considerat acest gest drept un atac direct și au făcut un apel la participanți să nu ia decizii care priveau o organizație independentă; însă toată lumea din sală cunoștea preferințele politice și implicarea P.C.R. în viața Uniunii Populare Maghiare⁵⁹.

Un alt amănunt care scoate la iveală divergențele dintre cercurile maghiare din Transilvania a fost cel referitor la participarea la alegerile din cursul anului 1946. Atât unele cercuri laice cât și ecleziastice și-au manifestat dorința de a nu participa la alegeri pe o listă comună cu P.C.R.; în caz contrar sfătuiau populația să nu se prezinte la vot. S-au vehiculat și alte soluții de colaborare în ce privește alegerile. Una a fost aceea conform căreia alături de U.P.M. să prezinte candidați și E.M.G.E., precum și asociația culturală E.M.K.E., adică o asociere a factorilor religioși, economici și politici maghiari.

În vederea acestor alegeri, U.P.M. a înțeles să colaboreze strâns cu P.C.R., legăturile în acest sens fiind întreținute prin intermediul lui János Vincze. Programul Uniunii, cu care se dorea să se prezinte în alegeri, nu se reușise a fi pregătit până în mai 1946. Se dorea în primul rând publicarea programului F.N.D., pentru ca pe baza acestuia să fie elaborat unul propriu care avea să conțină referiri speciale referitoare la populația maghiară⁶⁰.

Legăturile cu P.N.Ț. au rămas numai la nivelul unor intenții de colaborare, cauzele acestei stagnări fiind lesne de înțeles: partidele istorice nu erau agreeate în primul rând de oficialii sovietici și apoi de comuniștii români, care deveneau tot mai influenți față de U.P.M. Intenții de colaborare s-au manifestat la Sibiu, acolo unde organizațiile celor două partide au dus chiar tratative de colaborare. Discuțiile au avut loc între dr. Ionel Pop și Kádár Zóltán, președintele U.P.M.-Sibiu, care, în întrevedere din 31 decembrie 1944 i-a înmănat liderului țărănist o notă în care se arăta necesitatea înțelegerii și apropierii româno-maghiare.

Aceste demersuri au fost întâmpinate cu reticență chiar și de către organizația locală a U.P.M., care, cu aprobarea conducerii centrale de la Brașov, l-au debarcat. Se cunosc încercările P.N.Ț. de a controla viața politică a maghiarilor, pretinzând liderilor U.P.M. să le ceară consimțământul atunci când se dorea înființarea unor organizații locale⁶¹.

Imediat după alegerile din noiembrie 1946, P.N.Ț. a considerat că este necesar să colaboreze strâns cu Uniunea, în condițiile în care ambele organizații se considerau dezavantajate de fraudele comunistilor. Nu deținem deocamdată informații care să probeze faptul că inițiativele de contact să fi aparținut și U.P.M. Datorită faptului că în unele localități buletinele de vot, pe care fuseseră votate listele P.N.Ț. și U.P.M., pur și simplu dispăruseră sau fuseseră găsite aruncate pe stradă, liderii țărăniști au cerut celor maghiari să facă un memoriu. Acest document ar fi trebuit să se refere la nemulțumirile lor în legătură cu neregulile înregistrate la alegeri, memoriu care urma a fi anexat de către Iuliu Maniu protestului trimis anglo-americanilor. În epocă se vehicula și faptul că liderii P.N.Ț. au dat instrucțiuni în vederea câștigării simpatiei maghiarilor și a exploatarei din punct de vedere politic a nemulțumirilor manifestate în sânul U.P.M.⁶².

Convingerile conducerii P.N.Ț. față de atitudinea U.P.M. aveau să se dovedească iluzorii, întrucât nu numai că nu s-a reușit o apropiere semnificativă de organizația maghiară, dar poziția acestuia față de partidele "istorice" a devenit intransigentă odată cu aderarea U.P.M. la B.P.D. (februarie 1947). Imediat după statuirea acestei aderări, Comitetul Executiv al Uniunii a ținut o ședință sub președinția lui Kúrko Gyárfas, care a declarat că "*U.P.M. din toată țara, inclusiv Ardealul de Nord, se angajează să lupte contra partidelor Național-Tărănesc și Liberal, în orice condiții ar cere F.N.D. Această luptă nu este numai un răspuns la provocările reacționarilor și fasciștilor, ci și o obligație morală și patriotică a maghiarilor din România*"⁶³. La data de 29 iulie 1947, s-a desfășurat dezbaterile Adunării Deputaților referitoare la dizolvarea P.N.Ț. Ședința nu a constituit decât o formalitate, discursurile incriminând activitatea partidului și a conducerii sale, fiecare alocuțiune fiind întreruptă de aplauzele tuturor participanților. Din partea U.P.M. a vorbit Cziko Laurențiu care nu a făcut excepție de la tiparul discursurilor rostite la tri-

bună înainte. El cataloga Partidul Național Tărănesc drept *"pseudo-democrat"*, *"focar al instigărilor împotriva populației conlocuitoare"*. Discursul a continuat prin a acuza atrocitățile gărzilor lui Maniu, decizia Guvernului de dizolvare a partidului apreciind că *"a înlăturat o piedică serioasă în calea progresului și a înfrățirii între poporul român și popoarele conlocuitoare"*⁶⁴.

Acțiunea unor lideri politici maghiari împotriva U.P.M. nu s-a oprit în Ardeal, ci a vizat și discreditarea acesteia în Ungaria. A existat un grup de influență în Transilvania care a luat legătura cu liderii comuniști de la Budapesta, comunicându-le că Uniunea nu însemna nimic, că era o organizație impopulară pusă în slujba guvernului. Astfel era explicat faptul că Partidul Comunist din Ungaria și presa sa trecuseră sub tăcere toate manifestările U.P.M. Relațiile cu comuniștii din Ungaria aveau să se destindă după organizarea unor seri culturale în cursul cărora s-au prezentat filme maghiare, cu acea ocazie legăturile politice cu Ungaria cunoscând o amplificare⁶⁵.

U.P.M. nu era atacată numai de maghiarii din Transilvania sau Ungaria, ci și de românii simpatizanti ai partidelor *"istorice"* sau de adeptii liniei naționaliste. Aceștia vedeau în această organizație instrumentul Budapestei în zonă, care a reușit să își impună punctele de vedere în fața P.C.R., influențând până și actul de legiferare. Convingerea acestora era că U.P.M. și reprezentanții evreilor au pus stăpânire pe instituțiile publice administrative și economice în scopul de a reduce drepturile românilor. Ungurii erau văzuți ca *"osatura acelei gărzi de sacrificiu care trebuie să stea aici"* pentru a justifica străinătatea ființa lor națională și majoritatea numerică în Ardeal. Uniunea era văzută ca un *"suprastat"* care dorea ca, prin hotărârile forurilor de conducere, să nu se supună autorității statului român, drept pentru care a înființat organisme cu statut autonom în toate domeniile activității publice⁶⁶.

În ciuda tuturor criticilor și a activității antiromânești a unora dintre membrii U.P.M., o sinteză a Direcției Generale a Poliției de la finele anului 1947 arată că *"tendențele manifestate până în prezent de U.P.M., în jurul căreia s-a concretizat activitatea marii majorități a populației maghiare, sunt în general democratice"*. Fiind o organizație *"democrată"*, uniunea era un obiectiv de siguranță numai în măsura în care elementele *"reacționare"* se infiltraseră pentru a săvârși ilegalități la adăpostul acestei

organizații⁶⁷. Pentru un control eficient asupra organizației, dar și pentru sprijinirea activității *"democratice"* a acesteia, Poliția a început o acțiune care a vizat:

- identificarea elementelor infiltrate, mai ales în organele de conducere;
- activitatea lor;
- activitatea clericilor, profesorilor și studenților în cadrul U.P.M.;
- activitatea asociațiilor economice în cadrul U.P.M.;
- legături cu străinătatea și punerea în practică a ordinelor primite de peste hotare;
- fondurile colectate din țară sau primite din străinătate de la persoane *"antidemocrate"*;
- legăturile elementelor *"antidemocrate"* din UPM cu alte organizații *"antidemocratice"* din țară;
- legăturile elementelor *"antidemocrate"* cu organizații ilegale din țară (de rezistență, iredentiste).

U.P.M. a avut legături și cu organizații ale maghiarilor din alte țări. Din luna decembrie a anului 1944, între conducătorii U.P.M. și organizația similară din Iugoslavia a început un schimb de corespondență prin curieri speciali.

Legăturile cu Ungaria au fost în mod normal mai puternice. Aceasta în primul rând datorită celor patru ani ai ocupației, care au schimbat sensul circulației mărfurilor. De aici un mare interes al oamenilor de afaceri ardeleni spre Ungaria. Din punct de vedere politic, scopul apropierii de guvernul de la Budapesta era unul singur, și anume obținerea celor mai bune rezultate pe baza stipulărilor Convenției de Armistitiu încheiată de Aliați cu România. În lupta sa politică, P.C.R. nu a dorit să trateze cu indiferență problema Transilvaniei și a monitorizat U.P.M., pentru ca acțiunea antiromânească a unora din membrii săi să nu îi prejudicieze imaginea. Astfel, comuniștii români s-au interesat de legăturile maghiarilor ardeleni cu Ungaria, urmând a analiza persoanele și factorii implicați în acest sens.

Informări privind contactele cu liderii de la Budapesta s-au făcut încă din anul 1945. Din luna iunie a acestui an se cunoștea că fruntașii ardeleni Kos Károly, Jánco Elemér, Pasztai Géza, Bálogh Edgár (președintele organizației U.P.M. din Cluj), Simó Gyula (responsabilul P.C.R. la Cluj pe linia presei și propagandei), Mezei Lajos (secretarul UPM din Cluj), Matray Joan (președintele Sindicatului ziariștilor maghiari din Cluj), Lakatos István (liderul aripii maghiare a P.S.D.), dr. Sári István,

György Endre, precum și o serie de profesori universitari aveau contacte cu oficialii de la Budapesta. În vederea unei mai bune colaborări cu reprezentanții maghiarilor din România, guvernul maghiar a trimis în cursul lunii martie a anului 1945 la Cluj pe dr. Szent Tamasy și pe dr. Bekesy Gábor. Scopul venirii acestora era de a informa ungurii de aici despre intenția Ungariei privind atragerea printr-o vie propagandă a statelor neutre și democratice în lupta de recunoaștere a Transilvaniei ca teritoriu maghiar.

Legături cu lideri politici din Ungaria s-au ținut și în vederea informării reciproce în ce privește acțiunea politică pe plan intern și extern. În acest sens, în primăvara anului 1946, au fost inițiate contacte prin intermediul lui István Szirmai și József Dudas, ambii ilegaliști din România, plecați în Ungaria și activiști ai P.C. Maghiar după 1940. Aceste legături nu au avut rezultate notabile, pretențiile Budapestei și influența P.C.R. la nivelul conducerii U.P.M. fiind principalii factori ai eșecului. Totuși legături au mai existat, guvernul maghiar având și o idee ardeleană de „realpolitik”, care cuprindea două aspecte:

1. lupta națională a conducerii democratice maghiare din Transilvania pentru obținerea de drepturi egale cu ale celorlalți cetățeni;

2. sprijinul concret al guvernului maghiar.

Eforturile Budapestei se justificau prin faptul că guvernul român nu crease o „*stare ideală*” maghiarilor din Transilvania și, în ciuda declarațiilor stângii din România, situația minori-

tăților era considerată „*amară*”, fără semne de îmbunătățire⁶⁸.

Încă din octombrie 1944, dată la care autoritățile române au trecut la administrarea Ardealului de Nord, liderii maghiari au început o campanie de strângere a plângerilor împotriva liderilor administrației locale românești. Aceste plângeri nu erau decât într-o mică măsură reale, în general exagerându-se necerulile din teritoriu; este real faptul că au existat și abuzuri din partea românilor, dar nu în măsura în care s-a subliniat. Principalul rezultat obținut de maghiari a fost obținerea retragerii administrației românești din nordul Ardealului și astfel s-a oferit posibilitatea guvernului sovietic de a folosi Transilvania ca mijloc de șantaj politic față de România. Se consideră că acest joc a venit și în folosul P.C.R., Ana Pauker amintind la o ședință din ianuarie 1945 că „*pentru ca Transilvania de Nord să fie împreună cu România, trebuie răsturnat guvernul ăsta, trebuie scos din locul în care se găsește*”⁶⁹.

*

Concluzionând, considerăm că, în ciuda schimbărilor politice, atitudinea oficialilor politici maghiari și români din România a ajutat la o încadrare efectivă și instituțională a minorității maghiare din România în viața societății. Din punct de vedere politic, în perioada 1944-1948, Uniunea Populară Maghiară a evoluat, pierzând treptat trăsăturile specifice unui partid și căpătând tot mai pregnant aspectul unei organizații de masă.

Daniel Talambă

Note

1. *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, coord. MARIN RADU MOCANU, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, doc.12, pag. 81.

2. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale [în continuare citat D.A.N.I.C.], Fond *Ministerul Afacerilor Interne - Direcția Administrației de Stat* [în continuare citat M.A.I. - D.A.S.], dosar 26/1947, f. 12.

3. *Ibidem*, Fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român* [în continuare citat C.C. al P.C.R. - Secția Cămarilor, dosar 18/1945, f. 7.

4. *Minorități etnoculturale. Mărturie documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, coord. LUCIAN NASTASA, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Culturală, 2002, [în continuare citat *Minorități...*], doc. 140, pag. 485-487, doc.168, pag. 554-555.

5. IOAN SCURTU, GIL BUZATU, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Ed. Paideia, 1999, pag. 38.

6. *Minorități...*, doc. 121, pag.419.

7. D.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R. - Secția Cămarilor, dosar 24/1945, f. 10.

8. *Ibidem*, dosar 35/1946, f. 3.

9. *Ibidem*, f. 5.

10. *Ibidem*, f. 6.

11. *România - marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, coord. MARIN RADU MOCANU, Arhivele Statului, București, 1994, vol. I, doc. 182, pag. 310-314; *Minorități...*, doc. 109, pag. 332-353;

12. *Minorități...*, doc.61, pag. 197-198.

13. D.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R. - Secția Organizatorică, dosar 42/1945, loc. cit.

14. *Ibidem*, Fond C.C. al P.C.R. - Secția Cămarilor, dosar 35/1946, f. 9.

15. *Ibidem*, dosar 35/1946, f. 2.

16. *Minorități...*, doc. 151, pag.504; doc.168, pag.557, 560.

17. D.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R. - Secția Cămarilor,

dosar 35/1946, f. 2-24.

18. *Ibidem*, Fond *Directia Generală a Politiei* [în continuare citat *D.G.P.*], dosar 92/1947, f.101-122.

19. *Ibidem*, Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1946, f. 5.

20. Aceasta în condițiile în care structura socială a P.C.R. era: 44,8% muncitori, 38,6% țărani, 10,45% funcționari, meșteșugari 5,3%, cadre militare 0,85%, vezi *România în unicamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, doc. 67, pag. 506.

21. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1946, f. 2-4.

22. *Ibidem*, dosar 3/1945, f. 5.

23. *Scântea*, nr. 18 din 8 octombrie 1944.

24. *Ibidem*, nr. 26 din 17 octombrie 1944.

25. *Ibidem*, nr. 28 din 18 octombrie 1944.

26. *România. Viața politică în documente - 1945*, coord. IOAN SCURTU, Arhivele Statului din România, București, 1994 [în continuare citat *România. Viața politică în documente - 1945*] doc. 60, pag. 250-251.

27. *România. Viața politică în documente - 1946*, coord. IOAN SCURTU, Arhivele Statului din România, București, 1996 [în continuare citat *România. Viața politică în documente - 1946*], doc. 60, pag. 269-276.

28. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1946, f. 24.

29. *Minorități...*, doc. 166, pag. 537.

30. *România. Viața politică în documente - 1946*, doc. 118, pag. 504-509.

31. IOAN SCURTU, GHEORGHE BUZATU, *op.cit.*, pag. 552; *Stenogramele sedintelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I*, Studiu introductiv de Ioan Scurtu, pag. IV.

32. *Stenogramele sedintelor Biroului Politic si al Secretariatului Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, coord. IOAN SCURTU, Arhivele Naționale ale României, București, 2002, vol. I, 1948, doc. 47, pag. 395-397.

33. *Ibidem*, Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 345/1945, f. 2-3.

34. *Ibidem*, doc. 56, pag. 190-192.

35. *Minorități...*, doc. 51, pag. 177; doc. 168, pag. 563;

36. *Ibidem*, doc.167, pag. 544, 551; doc. 168, pag. 559.

37. *Ibidem*, doc.67, pag.202; doc.68, pag. 203; doc.77, pag. 211; doc. 81, pag. 215; doc. 114, pag. 363; doc.121, pag. 418; doc. 167, pag. 551.

38. *Ibidem*, doc. 142, pag. 490-491; *România. Viața politică în documente - 1945*, doc. 26, pag. 159.

39. *Minorități...*, doc. 82, pag. 215-217; doc. 87, pag. 222-223; doc. 91, pag. 226-229; D.A.N.I.C., Fond *M.A.I. - D.A.S.*, dosar 33/1945, f. 16-17, 78; *Ibidem*, Fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei* [în continuare citat *I.G.J.*], dosar 64/1946, f. 32.

40. D.A.N.I.C., Fond *M.A.I. - D.A.S.*, dosar 100/1946, f. 56.

41. *Ibidem*, dosar 110/1946, f. 20.

42. *Ibidem*, dosar 16/1947, f. 31-32, 34.

43. *Ibidem*, Fond *D.G.P.*, dosar, 1/1946, f. 1.

44. *Minorități...*, doc. 168, pag. 564.

45. *Ibidem*, doc. 56, pag. 190-192; doc.166, pag. 537; D.A.N.I.C., Fond *I.G.J.*, dosar 64/1946, f. 32; 68/1946, f. 263-264.

46. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 36/1946, f. 33.

47. *Ibidem*, Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 345/1945, loc. cit.

48. Gh. Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Vasile Vaida, Ion Vintre, Béla Csákány, Gyárfás Kurkó, Bălogh Edgár, Lajos Mezci, Gábor Gaál.

49. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1946, f. 16.

50. *Ibidem*, f. 19-23.

51. *Ibidem*, dosar 36/1946, f. 27.

52. *Minorități...*, doc.157, pag. 519-521.

53. Prenumele nu îi este anunțat în stenogramă.

54. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 17/1945, f. 29.

55. *Stenogramele sedintelor Biroului Politic și al Secretariatului Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948*, doc. 16, pag. 164.

56. *Minorități...*, doc. 137, pag. 482; doc. 139, pag. 484-485; doc. 167, pag. 545.

57. *Ibidem*, doc. 141, pag. 487-488.

58. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1945, f. 9.

59. *Ibidem*, f. 16-17.

60. *Ibidem*, f. 18.

61. *Ibidem*, Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 3/1945, f. 3

62. *Ibidem*, dosar 48/1946, f. 39-40.

63. *Ibidem*, dosar 40/1945, loc. cit.

64. *România. Viața politică în documente - 1947*, coord. IOAN SCURTU, Arhivele Statului din România, București, 1994 [în continuare citat *România. Viața politică în documente - 1947*], doc. 38, pag. 201.

65. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 35/1946, f. 7-11.

66. *Minorități...*, doc.156, f.509-519.

67. D.A.N.I.C., Fond *D.G.P.*, dosar 92/1947, f.101-122.

68. *Minorități...*, doc. 166, pag. 537-538.

69. D.A.N.I.C., Fond *C.C. al P.C.R. - Sectia Cancelarie*, dosar 3/1945, f.9.

Bibliografie

1. Archive

Directia Arhivelor Naționale Istorice Centrale,
fonduri: - Comitetul Central al Partidului Comunist Român

- Directia Generală a Politici
- Inspectoratul General al Jandarmeriei
- Ministerul Afacerilor Interne

2. Documente publicate

MOCANU, MARIN RADU ȘI COLAB., eds, *România în anti-camera Conferinței de Pace de la Paris*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996.

MOCANU, MARIN RADU ȘI COLAB., eds., *România. Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*, Arhivele Statului, București, 1994.

NASTASA, LUCIAN ȘI COLAB., eds., *MINORITĂȚI ETNO-CULTURALE. MĂRTURII DOCUMENTARE*, Maghiarii

din România (1945-1955), Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.

SCURTU, IOAN ȘI COLAB., eds., ROMÂNIA. *Viata politică în documente - 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994.

SCURTU, IOAN ȘI COLAB., eds., ROMÂNIA. *Viata politică în documente - 1946*, Arhivele Statului din România, București, 1996.

SCURTU, IOAN ȘI COLAB., eds., ROMÂNIA. *Viata politică în documente - 1947*, Arhivele Statului din România, București, 1994.

SCURTU, IOAN ȘI COLAB., eds., *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și al Secretariatului Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948*, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.

3. Lucrări și studii de specialitate

CHIRIAC, EMANUELA, *La politique minoritaire en Roumanie apres la deuxieme guerre mondiale*, în

Sovietization in Romania and Czechoslovakia, ed. Alexandru Zub, Flavius Solomon, Oldrich Tuma, Jiri Jindra, Iasi, Ed. Polirom, 2003, pag. 197-212.

HITCHINS, KETIL, *România. 1866-1947*, București, Humanitas, 1996.

SCURTU, IOAN, *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est, vol. I, II*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2003.

SCURTU, IOAN, BUZATU, GHEORGHE, *Istoria românilor în secolul XX. 1918-1948*, București, Ed. Paidia, 1999.

SOLOMON, FLAVIUS, *The situation of the ethnic minorities in Eastern europe during the first two decades of "popular democracy"*, în *Sovietization in Romania and Czechoslovakia*, ed. Alexandru Zub, Flavius Solomon, Oldrich Tuma, Jiri Jindra, Iasi, Ed. Polirom, 2003, pag. 189-196.

Abstract

Hungarians in Romania's political life between 1944-1948

The interethnic relations in Transylvania, especially those between Romanians and Hungarians, depended on political rights and attitude. From 1940 till the 23rd of August 1944, the Hungarians in Transylvania assumed themselves all the political and administrative rights, which meant a privileged position. Although after August 1944 the Hungarian leaders lost their control in Transylvania, the minority was not expelled. Its integration in the Romanian structures was made difficult by the attitude of a part of the Hungarian leaders, who promoted the political, economic, social and cultural passivity, looking forward for a presumptive return of Transylvania to Hungary.

From 1944 till 1948 the political life of the Hungarians in Romania had a few stages, from expectation and reorganization of MADOSZ to UPMR (The Hungarian People Union in Romania), the representative political party of the Hungarians. The period between March 1945 and June 1946 was marked by the antagonism arising from the UPMR endeavour for political independence and the PCR (Romanian Communist Party) striving for control of all the political parties. After June 1946 the PCR had an increasing domination over UPMR, which lost gradually the features of a political party, becoming a mass organization, with a formal function.

Despite all these changes, the leaders of the Hungarian minority in Romania accepted, officially at least, the borders' new situation. Their attitude helped their minority integration into Romania's institutional and political realities.

Un slujitor al Ortodoxiei și neamului românesc: părintele Aurel Negoescu

Părintele Aurel Negoescu (Neagovici) s-a născut la 27 mai 1900, la Întorsura Buzăului, jud. Covasna, ca fiul lui Gheorghe și Aurelia, într-o familie cu o tradiție preoțească de peste 200 de ani în Depresiunea Buzăului ardelean. A urmat Liceul "Andrei Șaguna" din Brașov, pe care l-a absolvit cu rezultate foarte bune în anul 1918, apoi cursurile Academiei Teologice din Sibiu. În timpul războiului a cunoscut lagărul de la Sopron (Ungaria), în 1916, pentru *"întăi trădare adusă statului maghiar, prin protejarea și înlesnirea trupelor române în Ardeal"*. Ulterior, autoritățile austro-ungare aveau să-l trimită pe front pentru a lupta, însă tardiv, deoarece pacea se încheiase. De la 1 noiembrie 1923 a fost numit profesor de Limba Română și Religie la liceul "Sf. Nicolae" din Gheorgheni, jud. Harghita, până în 1931 când a fost numit catehet la școlile primare din localitate. În anul 1926 s-a căsătorit, după care, la 24 aprilie 1926, a fost hirotonit ca preot de către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. Mulți ani avea să slujească în capela amenajată într-o sală a liceului unde, totodată, predă Religia. În anul 1926 a fost decorat cu ordinul "Coroana României", pentru contribuțiile sale aduse culturii și spiritualității românești. După 1931 a fost administrator al parohiilor Ceicu-Petru Rareș și Gălăuțașul, pe care le-a trecut la Ortodoxie și le-a administrat timp de 8 luni.

În 1930 este delegat cu funcția de primar al orașului Gheorgheni. Totodată, din anul 1924 a devenit membru al Partidului Național Liberal, ulterior ajungând vicepreședinte, pentru 7 luni, apoi președinte al organizației locale, până în 1937¹.

Pe plan cultural, în scopul promovării elementului românesc și păstrării tradițiilor religioase în această zonă, părintele Negoescu, cu sprijinul profesorului Teodor Chindea și al altor intelectuali români, va reactiva filiala Astra Giurgeu-Gheorgheni, publicând "Gazeta Ciucului" și alte ziare și reviste bisericești și școlare.

La îndemnul guvernului și la insistențele profesorului Nicolae Iorga, părintele Aurel Negoescu va începe construirea catedralei ortodoxe din Gheorgheni cu hramul Sf. Gheorghe. Piatra de temelie o va pune la 29

septembrie 1929, cu participarea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, a protoiereului de Oituz, Ioan Rafiroiu, a preotului Iancu Bărbat din Miercurea-Ciuc și a unei mari asistențe.

Biserica va fi proiectată de arhitectul Sterie Becu, de la Comisiunea Monumentelor Istorice, iar pictura va fi executată de Gheorghe Belizarie, în stil bizantin.

Va fi gata în anul 1938, târnosirea fiind săvârșită de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, episcopul Nicolae Colan al Clujului și episcopul Nicolae Popovici al Oradei, la 24 septembrie același an, și asistată de clerul și autoritățile locale².

După 1 august 1939, părintele Aurel Negoescu se va întoarce în satul natal ca paroh la biserica cu hramul Sf. Gheorghe, la care slujise tatălui său, pensionar și care va deceda în 1941. Aici va sluji până la arestarea sa de către Securitate în 1952, timp în care va termina construirea casei parohiale începută de tatăl său. Totodată, a fost numit, de la 1 septembrie 1949, ca protopop de Întorsura Buzăului, dedicându-se unor acțiuni pe teren bisericesc-culturale, pentru care a fost distins în diferite împrejurări, mai ales pentru contribuția adusă la revenirea greco-catolicilor din zonă, precum susține într-o biografie din 31 octombrie 1949³.

În anul 1948, părintele Negoescu va intra în vizorul Securității. Era chemat frecvent la Securitate pentru a fi anchetat, după cum documentele de arhivă ne arată, la 9 septembrie, 31 octombrie și 1 noiembrie 1948. La prima anchetă, părintele nostru a fost întrebat asupra celor spuse în predica de la slujba ținută, duminică, 5 septembrie, și anume comentarea versetului 30, capitolul 22 din Evanghelia după Matei (*"Care poruncă e mai mare? Să-L iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, iar pe aproapele tău ca pe tine însuși"*), aceasta fiind baza învățaturii creștine ortodoxe, dar și despre activitatea sa înainte de 23 august 1944⁴. Ulterior, printr-un ordin al Regionalei de Securitate Brașov către Securitatea din Întorsura Buzăului, din 20 septembrie 1948, se cerea ca în privința preotului Negoescu să se ia *"măsuri pentru stricta supraveghere a lui, procedând la adunarea materialelor compromițătoare, cu privire la activitatea susnumitului, raportându-se la timp toate con-*

statările concrete făcute”⁵.

La aproape doi ani de la declanșarea urmăririi părintelui nostru, la 25 ianuarie 1950, într-un raport al Securității din Întorsura Buzăului către Regionala de Securitate din Brașov, se informa că *“probele cu care ar putea fi trimis în justiție acest preot sunt cele raportate de noi până în prezent, prin rapoarte anterioare urmărindu-se în continuare acest scop de către noi, însă până la această dată, probele cu care ar fi trimis în justiție nu ar fi încadrabile cu ușurință în prevederile Codului Penal, iar acesta ar ieși cu o pedeapsă foarte mică, iar după aceea s-ar crea o stare de spirit agitată în rândul populației și tot s-ar contribui la ridicarea prestigiului personal al vinovatului. Se urmărește în continuare strângerea acestor probe, iar când materialul va fi suficient ca la dosarul ce va fi înaintat justiției să existe material cât mai mult și mai variat pentru a nu se întâmpla în felul arătat mai sus. Acest preot, până atunci, mai poate fi demascat în rândul populației, față de moralul pe care îl are și purtările sale. În această direcție continuă strângerea materialului”*. Această sugestie va fi acceptată de Direcția Securității în cauză la 1 februarie 1950⁶.

O probă a poliției politice împotriva părintelui era conținutul unei adrese a Securității Brașov către centrala Securității, din 25 iunie 1949, în care era semnalat cu o serie de afirmații rostite cu ocazia slujbei ținute la 5 iunie: *“Să fiți credincioși și cu credința tot timpul în Dumnezeu; să veniți regulat la biserică și să nu vă uitați și să ascultați de acele persoane care spun că nu este Dumnezeu, pentru că aceste persoane caută să distrugă credința și biserica, iar cine îi va urma pe aceștia, care spun aceste minciuni, vor fi rău pedepsiți de Dumnezeu”*⁷. De asemenea, la 23 noiembrie același an, părintele Negoescu era arătat că *“nu a vorbit în biserică în legătură cu ziua de 7 noiembrie”*, cauza fiind *“atitudinea ostilă regimului”*, cunoscut ca un *“reacționar înfocat și care în prezent are legături de prietenie cu chiaburii din comună”*, după cum era caracterizat și într-o notă din 16 mai 1951⁸.

Față de acestea, Direcția Generală a Securității Poporului va ordona Direcției Regionale Brașov să strângă probe cât mai multe pentru trimiterea în justiție a părintelui Aurel Negoescu. Însă, la 25 octombrie Regionala Brașov va răspunde negativ, din lipsă de probe necesare. Șicanele la adresa părintelui vor fi și din partea organelor locale de partid care în 1950 decideau ca în șura din curtea sa să fie adăpostite mașinile agricole⁹. Aceasta după ce

la constituirea noului comitet parohial preotul nostru își exprimase nemulțumirea față de intrarea unor comuniști notorii în acest organ parohial de conducere, pentru care depusese o plângere la centrul eparhial de la Sibiu¹⁰.

Într-o altă semnalare a Regionalei Sibiu către centrala Securității, din 3 ianuarie 1950, părintele Negoescu era semnalat că, la cursurile de îndrumări misionare, seria a patra, de la Institutul Teologic, *“în tot timpul participării la acest curs a avut o atitudine cu totul pasivă și foarte indiferent[ă], constatându-se chiar prin faptul că de câte ori se dădea câte o problemă ce trebuia să le trateze [...] în cadrul problemelor ideologice, susnumitul le privea cu disprețuire, spunând că el este prea timid”*¹¹.

Începând cu data de 1 aprilie 1952, urmărirea părintelui nostru se va accentua, prin deschiderea unui dosar de verificare, mai ales că era semnalat ca un preot cu *“mare influență în rândurile credincioșilor”*¹².

Această afirmație era veridică, atâta vreme cât Securitatea strângea tot mai multe probe împotriva sa, prin folosirea unei rețele informative dirijate în jurul său. Astfel, în nota informativă a sursei *“Fotbalistul”*, din 23 aprilie 1952, aflăm că în *“a doua zi de Paști, când s-a anunțat ca să se iasă la arat, foarte puțini au ieșit, [iar] pe câmp nu s-au văzut pluguri. Au ieșit majoritatea chiaburii și aceștia de teama consecințelor. În urma acestora s-a observat că localnicii țin foarte aproape de preotul Neagoescu din sat, care pe de o parte în biserică spune lumii să iasă la însămânțat, iar pe de altă parte individual își face meseria lui de neatașat regimului. Astfel, în ziua de Sf. Gheorghe (23 aprilie), trecând pe lângă poarta lui Aurel Bulanca a întrebat pe soția acestuia unde este Aurel, iar la răspunsul că la arat, atunci el cu vocea ca și cum s-ar înțelege că păcătuiește i-a spus ce face Aurel, dându-i de înțeles că e sărbătoare și e păcat. A vrut să-i spună mai multe, însă a văzut pe soția mea și a plecat”*¹³.

Poziția sa de slujitor al altarului, influența pe care o avea în rândurile credincioșilor săi, dar mai ales activitatea sa de excepție din perioada interbelică, din Gheorgheni, au constituit motive serioase pentru arestarea sa de către Securitate.

Arestarea părintelui Negoescu se va consuma în noaptea de 15 spre 16 august 1952, atunci când îi va fi percheziționată casa, cu rezultat negativ. Va fi trimis la Canal, potrivit ordinului ministrului Afacerilor Interne.

Din dosarul său de penitenciar nu rezultă

unde anume pe șantierul de la Canal a fost trimis, ci numai durata detenției administrative care i s-a dat, aceasta fiind până la 16 august 1957 (60 luni)¹⁴. De asemenea, nu putem afla nici data și nici locul decesului. Din mărturiile doamnei Rodica Țepeluș, fiica părintelui Negoescu, rezultă că acesta a suferit foarte mult de foame, ajungând să scormonească prin gunoaiile menajere, în căutarea mijloacelor de supraviețuire.

În stadiul actual al cercetărilor, aceste detalii le putem afla numai din extrasul de deces, datat 26 noiembrie 1954, solicitat de familia sa îndurerată. Se pare că decesul părintelui a survenit la 1 decembrie 1952, fiind înregistrat în registrul stării civile din Năvodari-Medgidia în ziua de 13 decembrie, cauza fiind neprecizată. Este posibil să fi murit la Capu Midia sau Peninsula¹⁵.

Drd. Adrian Petcu

Bibliografie

Izvoare inedite:

1. AMJDIM, fond Penal, dosar 19858; Arhiva doamnei Rodica Țepeluș.

Lucrări generale:

2. LĂCĂTUȘU, IOAN, LECHIINTAN, VASILE, PĂTRUNJEL,

VIOLETA, *Românii din Harghita și Covasna. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003;

3. † NICOLAE CORNEANU, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, București, [1986]

Note

1. Arhiva Ministerului Justiției, Direcția Instantelor Militare (în continuare AMJDIM), fond Penal, dosar 19858, f. 1v, 5-7, 13; Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), fond Informativ, dosar 6446, f. 1v; Ibidem, dosar 6500, f. 2; Grigore N. Popescu, *Preotimea română și întregirea neamului*, vol. 2, Tipografia Vreimea, 1940, p. 47, 89.

2. IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHIINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, *Românii din Harghita și Covasna. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003, p. 521-522. În anul 1940 această biserică a fost devastată de trupele horthyste de ocupație (cf. † NICOLAE CORNEANU, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, [1986], p. 30).

3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 6491, f. 2; IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHIINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, *op. cit.*, p. 315.

4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 6491, f. 2, 19; Ibidem, dosar 6446, f. 7-8, 9-11.

5. Ibidem, f. 13.

6. Ibidem, f. 23, 25.

7. AMJDIM, fond Penal, dosar 19858, f. 18.

8. Ibidem, f. 24; ACNSAS, fond Informativ, dosar 6491, f. 3.

9. AMJDIM, fond Penal, dosar 19858, f. 20-21; ACNSAS, fond Informativ, dosar 6491, f. 3.

10. Ibidem, f. 13. Întrebat părintele Neagovici de ce nu intră în partid, mai ales că după 1944 fusese liderul "preotimii democratice", a răspuns că "el este pus să slujească altarul și lui Dumnezeu, nu comuniștilor" (Ibidem).

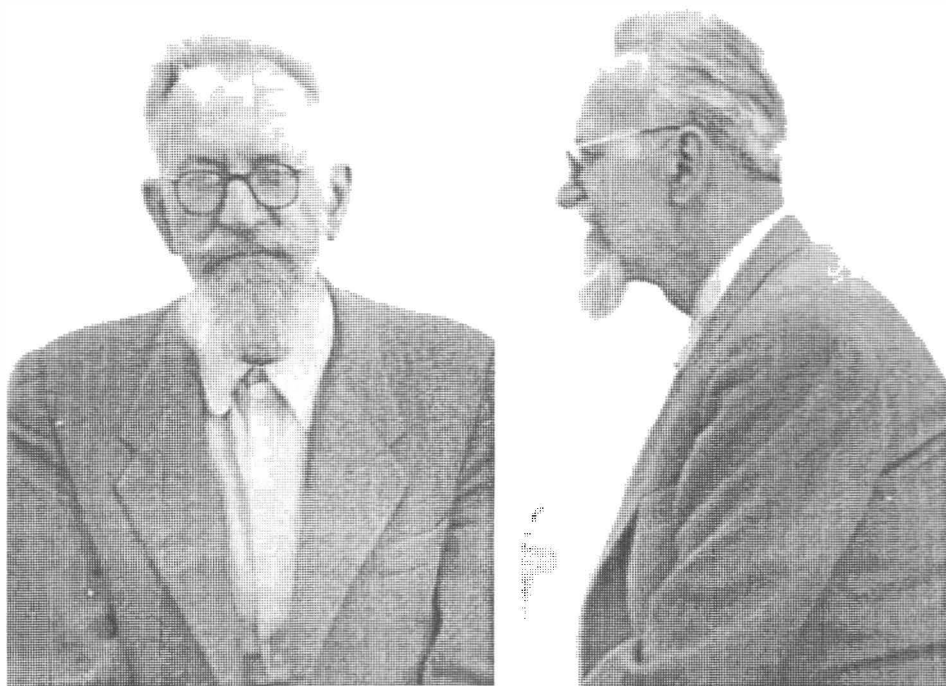
11. AMJDIM, fond Penal, dosar 19858, f. 23.

12. Ibidem, f. 12, 15.

13. Ibidem, f. 17.

14. Ibidem, f. 1v, 8.

15. ACNSAS, fond Informativ, dosar 6492, f. 4; Arhiva doamnei Rodica Țepeluș, fiica Pr. Aurel Negoescu. Cicrone Ionitoiu în lucrarea sa, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, vol. 1, Hrisovul, 1995, la p. 342, susține că părintele Negoescu ar fi murit la Midia. Același autor adaugă că părintele nostru ar fi fost "condamnat în 1950", ceea ce este eronat, după cum am putut vedea. Același autor, în cartea *Victimele terorii comuniste. Arestati. Torturați. Întemnițați. Uciși. Dicționar N-O*, Editura Mașina de Scris, 2005, la p. 61, afirmă că părintele ar fi fost arestat în 1951, unde la fel este eronat.

Părintele Negoescu in perioada detenției

Abstract

A Servant of Orthodoxy and of the Romanian Nation: Priest Aurel Negoescu

Priest Aurel Negoescu (Neagovici) was born on the 27th of May 1900, in Întorsura Buzăului, Covasna district. Son of Gheorghe and Aurelia, he came into being in a family of priests, with a 200-year-old tradition in the Depression of Transylvanian Buzău. In 1926 he was ordained priest by Nicolae Bălan, metropolitan bishop of Transylvania, and was given the Gheorghieni parish, Harghita district, where he served until 1939.

Following the advice of the government and professor Nicolae Iorga's insistences, priest Aurel Negoescu begins the construction of the orthodox cathedral in Gheorghieni, patroned by Saint George, finished in 1938. On a cultural level, in the purpose of promoting the Romanian elements and preserving the religious traditions in the area, father Negoescu, with the support of professor Teodor Chindea and of other Romanian intellectuals, will reactivate the Astra Giurgiu - Gheorghieni branch, publishing "Gazeta Ciucului" and other newspapers and ecclesiastical and educational journals.

After the 1st of August 1939, father Aurel Negoescu will return to his native place, Întorsura Buzăului, where he will serve as Vicar of the local church, patroned by Saint George, church where his father served as well, until he died in 1941. Here he will serve until the Security arrests him, in 1952, because his position of servant of the altar, his influence among his parishioners, and mostly because his exceptional activity in inter-war period, in Gheorghieni. As consequence of the suffering endured during his detention he seems to have died at the 1st of December 1952, being registered in the register of civil state from Năvodari - Medgidia on the 13th of December, the cause of death being unknown. It is possible that he died at Capu Midia or Peninsula.

Completări la bibliografia mitropolitului cărturar Nicolae Colan

Mitropolitul-cărturar Nicolae Colan (1893-1967), născut la Araci, județul Covasna, ocupă un loc de frunte în "în galeria marilor personalități ale neamului românesc"¹. Activitatea sa cărturărească este strâns legată cu demnitățile ocupate în ierarhia bisericească: secretar arhiepiscopesc la Sibiu (1921-1922), profesor și apoi rector al Academiei Teologice "Andreiane" din Sibiu (1922-1936), episcop al Vadului, Feleacului și Clujului (1936-1957), arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului (1957-1967)².

Cu prilejul diferitelor aniversări ale mitropolitului Nicolae Colan, unii din colaboratorii săi apropiați au căutat să facă o statistică a scrierilor sale (lucrări, studii, articole, cuvântări, pastorale, hrisoave, necroloage, încercări literare, cronici, însemnări, recenzii etc.), risipite în publicistica vremii. Se poate afirma fără putința de a greși că de la primele încercări publicistice din 1915 - apreciază pr. prof. Alexandru Moraru - și până la încheierea episcopatului său la Cluj-Napoca, în 1957, **scrierile vlădicului Nicolae Colan au ajuns la cifra de o mie**³. În susținerea acestei cifre, care vorbește convingător despre unul din cei mai de seamă teologi și cărturari români, părintele Alexandru Moraru redă următoarele surse bibliografice⁴.

Lucrarea bio-bibliografică întocmită, în anul 1937, de Iosif E. Naghiu, student la Academia Teologică Ortodoxă Română din Cluj, cuprinde, la început, o "notiță biografică", în limbile română și franceză, "scrierile" fiind structurate astfel: periodice, studii și articole (grupate în științifice și în politice și polemice), cuvântări și pastorale, necroloage, recenzii, iar la sfârșit, o *addenda*⁵.

Opera cărturărească a mitropolitului Nicolae Colan cuprinde următoarele volume: *Sfântul Pavel către Filimon. Creștinismul și sclavia*, Sibiu, 1925, 34 p.; *La luptă dreaptă! Un capitol de strategie misionară*, Sibiu, 1926, 43 p.; *Biblia și intelectualii*, Sibiu, 1929, 78 p.; *Cartea Sfântului Apostol Pavel către Efeseni*, Sibiu, 1929, 32 p.; *Medaliaoane*, Cluj, 1940, 119 p.; *Biserica neamului și unitatea limbii românești*, București, 1945, 45 p.; *În legături*, Cluj, 1946, 92 p. La acestea se adaugă următoarele traduceri: *Hristos și viața omenească*, F. W. Foerster, Sibiu

1925, partea I, 260 p.; partea a II-a, Sibiu, 1926, 292 p.; *Omul cel nou*, de Emil Fiedler, sub pseudonimul părintele Nicolae, Cluj, 1941, 149 p.; *Sfântul Pavel. Din problemele vieții creștine*, de Eugen de Fay, sub pseudonimul părintele Nicolae, Cluj, 1942 (în manuscris); *Noul Testament*, Cluj, ediția a I-a, 1942 și ediția a II-a, 1945, "tălmăcire care se distinge și prin fidelitatea față de original și prin graiul îmbisericit în cel mai frumos înțeles al cuvântului"⁶.

După excepționala monografie dedicată ierarhului-cărturar de către pr. prof. Alexandru Moraru, apărută la Cluj-Napoca, în anul 1989, prin grija aceluiași discipol, în anul 1995, a apărut lucrarea *Omagiu Mitropolitului Nicolae Colan*, volum ce cuprinde studii și comunicări prezentate la sesiunile organizate la Sfântu Gheorghe și Cluj-Napoca, cu prilejul marcării centenarului nașterii mitropolitului Nicolae Colan⁷.

Prin grija preotului lector univ. dr. Dorel Man, în ultimii ani, au apărut două lucrări adunate în volum post-mortem. Prima, apărută în 1995, publică *pastoralele la nașterea și învierea domnului nostru Iisus Hristos*, publicate între anii 1936-1967⁸. În urma lecturării lor, părintele Man a dat fiecărei pastorală un titlul, ce reflectă, de fapt, tema tratată de ea. În "Cuvânt înainte", pr. prof. dr. Alexandru Moraru, apreciază că "în *pastoralele sale, ierarhul academician apare ca un dârz apărător al credinței ortodoxe, patriot de seamă, om al păcii și ocrotitor al limbii române. Pastoralele mitropolitului Nicolae Colan au un pronunțat fond biblic și patristic, înveșmântate într-un fermecător grai românesc, ce-și are izvorul în «limba vechilor cazanii», precum și în cea a cronicarilor munteni și moldoveni, pildă pe care o poate lua orice om de cultură al vremurilor noastre*"⁹.

Cea de a doua lucrare, publicată în anul 1998, cuprinde studii, articole și traduceri, cuprinse sub titlul *Teologie și spiritualitate ortodoxă*. Volumul este structurat pe trei capitole: studii, articole și traduceri. În carte apar pentru prima dată traduceri de manuscrise: *Sfântul Pavel - Din problemele vieții creștine*, de Eugene de Fay și *Individualism și autoritate bisericească*, de Fr. W. Foerster, puse la dispoziția îngrijitorului de d-ra Ilcana Leuca, nepoata mitropolitului Colan¹⁰.

Prin bunăvoință și cu sprijinul aceleiași distinse personalități, am reconstituit bibliografia mitropolitului Nicolae Colan, din perioada 1937-1967. Studiile și articolele sunt redactate cronologic, cu menționarea publicației sau lucrării unde au apărut. În acest sens, au fost consultate principalele publicații religioase și laice, respectiv: *“Renașterea”*, *“Viața Ilustrată”*, *“Revista Teologică”*, *“Telegraful Român”*, *“Tribuna Ardealului”*, *“Ortodoxia”*, *“Mitropolia Ardealului”* ș.a. Majoritatea articolelor sunt semnate cu numele autorului, dar unele și cu pseudonime precum: *Neculce*, *Dinu Pajură*, *Părintele Nicolae*, *Radu Brazdă*, *Părintele Vasile*, *N. și nent’to Culiță*.

Mitropolitul Nicolae Colan era recunoscut ca un publicist de primă mărime. Problemele abordate sunt deosebit de diverse și complexe. În domeniul Teologiei a tratat teme de bază ale învățaturii creștine, iar în lucrările cu caracter laic a abordat teme privitoare la istoria, limba și cultura națională, dar și despre civilizația universală. Întreaga sa operă, teologică și laică, dovedește o pregătire temeinică, înveșmântată într-o corectă, precisă și neaoșă limbă românească, greu de imitat¹¹.

În perioada 1937-1967, a publicat aproape 300 de lucrări, pastorale, studii și articole, majoritatea acestora apărând în primii 10 ani cuprinși în monitorizare (1937-1947). Practic, după instalarea comunismului, cu foarte mici excepții, în fiecare an a publicat doar pastorale la nașterea și învierea Domnului nostru Iisus Hristos.

Răspunzând *“comandamentelor”* vremurilor trăite, tematica abordată de Mitropolitul Nicolae Colan în publicistica sa este la fel de diversă și complexă ca și cea din perioada *“tineretii”* (1915-1937). Rămânând prioritară, problematica teologică este în mod fericit însoțită de cea laică care cuprinde teme de cultură națională, limba și literatura română, educație, medalioane dedicate unor mari personalități ș.a. De remarcat lucrările și articolele apărute în perioada 1940-1944 în Transilvania de Nord aflată sub ocupația horthystă, cât și *“descătușarea”* de după eliberarea Ardealului de Nord.

Relevante sunt în acest sens articolele apărute în toamna anului 1944, în *“Telegraful Român”*: *Bucuria fraților desrobiți*, *Cartea neagră*, *Ceva nou pe frontul de vest*, *Civilizație milenară și încă ceva*, *Comandamentele ceasului de față*, *De la Trianon la ce va fi*, *Disciplină și solidaritate națională*, 1944, *Hitler pe plăci*, *Nouu*

ordine europeană, *Răsuflă și Tara voivodală*, *Reeducarea Ungariei*, *Regele erou*, *Revenire la regimul democratic*, *Sulemeneală umanitaristă*, *Tara lui “feljellentem, meghuntetem”*. *Trăiască armata*.

Deși suntem convinși că nu am reușit să cuprindem toate publicațiile din perioada cercetată (1937-1967) în care au apărut studii și articole sub semnătura Mitropolitului Nicolae Colan, considerăm totuși că, investigația noastră contribuie la o mai bună cunoaștere a bibliografiei mitropolitului cărturar, constituind în același timp un modest omagiu de recunoștință adus patronului spiritual al *Centrului Eclesiastic de Documentare “Mitropolit Nicolae Colan”*, instituție de cultură și spiritualitate ortodoxă și românească ctitorită cu binecuvântarea și purtarea de grijă a P. S. Ioan Selejan, de la a cărei înființare, în anul 2006, se vor împlini zece ani.

1937

Cuvântare la sărbătorirea Prof. Sextil Pușcariu, în *Renașterea*, în continuare R., 1937, XV, nr. 4, p. 1-2

Cum se servește pacea confesională, în R., 1937, XV, nr. 5, p. 1

O infamie uniată. Calendarul de la Bixad, în R., 1937, XV, nr. 8, p. 1

Pastorală, în R., 1937, XV, nr. 18, p. 1

Cuvântare la Congresul preoției și conferința protopopilor din eparhie, în R., 1937, XV, nr. 27-28, p. 1

Cuvântare la sfințirea bisericii de la Castelul regal din Lăpusna, în R., 1937, XV, nr. 40, p. 1-2

Pastorală de Crăciun, în R., 1937, XV, nr. 52, p. 1-2

Crâmpoie din Evanghelia Domnului, în *Revista Teologică*, în continuare R.T., 1937, XXVII, nr. 4, p. 129-134

La început de An Nou, în *Viața Ilustrată*, în continuare V.I., 1937, IV, nr. 1, p. 1-2

Sărbătorirea marelui învățat Sextil Pușcariu, în V.I., 1937, IV, nr. 2, p. 1-2

Două hotărâri, în V.I., 1937, IV, nr. 4, p. 1-2

Pastorală, în V.I., 1937, IV, nr. 5, p. 1-3

A ajuns cuțitul la os, în V.I., 1937, IV, nr. 8-9, p. 1-2

Protecția muncii naționale, în V.I., 1937, IV, nr. 10, p. 1-2

Pogorât-a pogorât - Domn din cer, în V.I., 1937, IV, nr. 12, p. 1-2

Spiritualitatea picturii ortodoxe, în *Teologie și spiritualitate ortodoxă*, p. 85-93

1938

Răspunsul P. S. Episcop Nicolae Colan la adresa D-lui Ministru de Culte, în R., 1938, XVI, nr. 4, p. 1

Cuvinte programatice, în R., 1938, XVI, nr. 15, p. 1-2

Cuvântare la sărbătorirea lui Zaharia Bârsan, în R., 1938, XVI, nr. 16, p. 1

Pastorală, în R., 1938, XVI, nr. 17, p. 1-2

Educația și controlul în școală, în R., 1938, XVI, nr. 18, p. 1

Elogiul școlii brașovene, în R., 1938, XVI, nr. 19, p. 1

Cuvântare P. S. Episcop Nicolae Colan către Ministrul francez Dl. A. Thierry de la Legația Franței la București, în R., 1938, XVI, nr. 23, p. 1-2

Cuvântare despre limba românească, în R., 1938, XVI, nr. 24, p. 2

Educația Săjerească prin biserică, familie și națiune, în R., 1938, XVI, nr. 24, p. 2-3

Cuvântarea P. S. Episcop N. Colan rostită în sedința Academiei Române din 3 iunie a.c., în R., 1938, XVI, nr. 25, p. 1

Cuvântare la Adunarea "Astrei" la Abrud, în R., 1938, XVI, nr. 38, p. 2-3

Pastorală, în R., 1938, XVI, nr. 52, p. 1

Eclipsa nuvelei, în V.I., 1938, V, nr. 2, p. 1-2

Cuvânt pentru Vinerea Mare, în V.I., 1938, V, nr. 4, p. 1-2

Făptură nouă, în V.I., 1938, V, nr. 5, p. 1-2

1939

Cuvântare la plecarea de la Min. Cultelor, în R., 1939, XVII, nr. 7, p. 2

Pastorală, în R., 1939, XVII, nr. 15, p. 1-2

Cuvântare la Adunarea Eparhială, în R., 1939, XVII, nr. 20, p. 1-2

Cuvântare la sfințirea Paraclisului și inaugurarea noului local al Academiei Teologice, în R., 1939, XVII, nr. 46, p. 1-2

Pastorală, în R., 1939, XVII, nr. 52, p. 1-2

Ortodoxia și renașterea națională, în V.I., 1939, nr. 3, p. 1-6

Cuvânt de învățătură la Praznicul Sf. Paști, în V.I., 1939, nr. 4, p. 1-3

Către țara ochilor mei de Emil Zegreanu, în V.I., 1939, VI, nr. 4, p. 21

Predica de pe Munte. Sf. Episcopie a Buzăului, în V.I., 1939, VI, nr. 4, p. 21

Viața și activitatea Episcopului Vasile Moga de dr. Sebastian Stanca, în V.I., 1939, VI, nr. 4, p. 21

Însemnare - D. Alexandru Kibedi, în V.I., 1939, nr. 4, p. 22

Reîntoarcerea la sat de Ion Colan, în V.I.,

1939, nr. 4, p. 22

Tipografia Astra-Brașov de Ion Colan, în V.I., 1939, VI, nr. 4, p. 22

Opera de caritate a primelor veacuri creștine, în V.I., 1939, nr. 5, p. 1-6

Cronică literară, în V.I., 1939, nr. 5, p. 19-20

Inima țării, în V.I., 1939, nr. 6, p. 1-2

Ce să facem cu Eminescu, în V.I., 1939, nr. 11, p. 5-6

1940

Cuvântare la sărbătorirea Mitropolitului N. Bălan, în R., 1940, XVIII, nr. 2, p. 1-3

Pastorală, în R., 1940, XVIII, nr. 13, p. 1

Pastorală, în R., 1940, XVIII, nr. 17-18, p. 1-2

Cuvântare la sesiunea Adunării Eparhiale, în R., 1940, XVIII, nr. 22, p. 1-2

Cuvânt de lămurire, în *Revista Teologică*, în continuare R.T., 1940, XXX, nr. 5-8, p. 121-128

Crăciun regal, în V.I., 1940, VII, nr. 1, p. 1-2

O dinastie de preoți și protopopi: "Radu Tempea" de Candid C. Muslea, în V.I., 1940, VII, nr. 1, p. 21

Eroi și mucenici ai dreptei credințe, în V.I., 1940, VII, nr. 4, p. 1-8

Douăzeci de ani de Arhipăstorie, în V.I., 1940, VII, nr. 6, p. 2-6

Pastorală - de la inimă la inimă, în V.I., 1940, VII, nr. 8, p. 1

Cuvânt de învățătură la Praznicul Nașterii Domnului, în V.I., 1940, VII, nr. 10, p. 1-3

1941

Despre oameni rari și despre o virtute rară de E. Fiedler, Trad. N. Colan, în V.I., 1941, VIII, nr. 2, p. 15-18

Puterea credinței, în "Pastorale", în continuare P., p. 33-37

Calea fericirii, în P., p. 162-165

1942

Pastorală de Crăciun, în R., 1942, XX, nr. 4, p. 1-2

Pastorală de Paști, în R., 1942, XX, nr. 13-14, p. 1-2

Predica (în biserica din Alba Iulia, la 8 octombrie 1942), în R., 1942, XX, nr. 41-42, p. 2

Răspuns la cuvântarea vicarului protopop Alexandru Baba, în R., 1942, XX, nr. 41-42, p. 4

Pastorală de Crăciun, în R., 1942, XX, nr. 52, p. 1-2

De pe Mureș și câmpie, de Eug. Nicoură, în V.I., 1942, IX, nr. 1, p. 27

Concertul de colinde din Catedrala Ortodoxă, în V.I., 1942, IX, nr. 1, p. 32

Cuvânt de învățătură la Praznicul Sf.Paști - "Veniți de luați lumină", în V.I., 1942, IX, nr. 2, p. 1-3

Eroism, de P.S.S. Ioan Suciș. în V.I., 1942, IX, nr. 2, p. 30

Despre poezia trăznită, în V.I., 1942, IX, nr. 3, p. 3-5

Cântarea obștească în lăcasul Domnului, în V.I., 1942, IX, nr. 3, p. 31

Treizeci de ani de la catastrofa "Titanicului", în V.I., 1942, IX, nr. 3, p. 32

Î.P.S. Mitropolitul Nicolae a împlinit 60 de ani, în V.I., 1942, IX, nr. 4, p. 29

Pomenirea lui Octavian Goga, în V.I., 1942, IX, nr. 4, p. 29

Biserica din deal de Pr. Florea Mureșeanu, în V.I., 1942, IX, nr. 5, p. 30

Amintirile antice ale Românilor, în V.I., 1942, IX, nr. 5, p. 31

Săptămâna, în V.I., 1942, IX, nr. 5, p. 32

Teatru în sură, în V.I., 1942, IX, nr. 5, p. 32

Pomenirea lui Cargiale, în V.I., 1942, IX, nr. 6, p. 1-2

Anuarul Academiei Teologice Ort. Rom. din Sibiu, în V.I., XVIII, 1941-1942, 1942, IX, nr. 6, p. 21

Vacanța, în V.I., 1942, IX, nr. 6, p. 22

Sudalma, în V.I., 1942, IX, nr. 6, p. 23

Valea Chioanului, în V.I., 1942, IX, nr. 6, p. 24

Horia Teculescu, în V.I., 1942, nr. 7, p. 30

Graiul icoanelor, în Tribuna Ardealului, în continuare T.A., 1942, Anul III, nr. 569, p. 4

1943

Pastorală, în R., 1943, XXI, nr. 1, p. 1-2

Cuvântare la sesiunea Adunării Eparhiale din 2.V.1943, în R., 1943, XXI, nr. 17, p. 1-2

Cuvântare la sfințirea casei vicariale din Alba Iulia, în R., 1943, XXI, nr. 21, p. 2-3

Cuvântare în biserica din Luduș și în Câmpia Turzii, în R., 1943, XXI, nr. 21, p. 5-7

Pastorală, în R., 1943, XXI, nr. 36-37, p. 1-2

Protopopul Ion Gorou, în V.I., 1943, X, nr. 2, p. 1-2

Artur Anderco, în V.I., 1943, X, nr. 3, p. 30

Părintele Ion Agârbiceanu, în V.I., 1943, X, nr. 3, p. 31

Cuvânt de învățătură la Praznicul Învierii Domnului, în V.I., 1943, X, nr. 4, p. 1-4

Ionel Bulboacă - "Cântecele dorului", în V.I., 1943, X, nr. 4, p. 31

O cinstire meritată, în V.I., 1943, X, nr. 5, p. 31-32

Pomenirea lui Octavian Goga, în V.I., 1943, X, nr. 6, p. 31

Victor Ion Popa, în V.I., 1943, X, nr. 6, p. 32
Cărți de rugăciune, Doamnă., în V.I., 1943, X, nr. 7, p. 32

Biserică 'naltă cum n-a mai fost alta, în V.I., 1943, X, nr. 11, p. 1-2

Vine pacea de Crăciun?, în V.I., 1943, X, nr. 11, p. 31-32

Cuvânt de învățătură la Praznicul nasterii Domnului, în V.I., 1943, X, nr. 12, p. 3-5

Prof. Ion Lupas, în V.I., 1943, X, nr. 12, p. 31-32

Rugăciunea și viața, în T.A., 1943. Anul IV. nr. 930, p. 2

1944

Cuvântarea rostită în biserica centrală din Alba Iulia, în R., 1944, XXII, nr. 3, p. 1

Pastorală, în R., 1944, XXII, nr. 15-16

Noua ordine europeană, în Telegraful Român, în continuare T.R., 1944, XCII, nr. 37, p. 1

Două fapte diverse, în T.R., 1944, XCII, nr. 38, p. 1

Regele erou, în T.R., 1944, XCII, nr. 39, p. 1

Trăiască armata, în T.R., 1944, XCII, nr. 40, p. 1

Revenire la regimul democratic, în T.R., 1944, XCII, nr. 41, p. 1

Comandamentele ceasului de fată, în T.R., 1944, XCII, nr. 43, p. 1

"Am fo'soi fi./", în T.R., 1944, XCII, nr.46, p.4

O viață de aspră sobrietate, în T.R., 1944, XCII, nr. 52, p. 1

Bucuria fratilor desrobiti, în T.R., 1944, XCII, nr. 53, p. 1

Tara lui "feljellentem, megbuntetem", în T.R., 1944, XCII, nr. 54, p. 1

Cartea neagră, în T.R., 1944, XCII, nr. 56, p.1

Eufemismele războiului, în T.R., 1944, XCII, nr. 57, p. 1

De la Trianon la ce va fi, în T.R., 1944, XCII, nr. 61, p. 1

Sulemeneală umanitaristă, în T.R., 1944, XCII, nr. 63, p. 1

Hitler pe plăci, în T.R., 1944, XCII, nr. 66, p.1

Reeducarea Ungariei, în T.R., 1944, XCII, nr. 67, p. 1

Biserică'naltă cum n-a mai fost alta. Catedrala din Cluj, în T.R., 1944, XCII, nr. 68, p. 1

Frica păzește pepenii, în T.R., 1944, nr. 69, p.1

Disciplină și solidaritate națională, în T.R., 1944, XCII, nr. 70, p. 2

Civilizație milenară și încă ceva, în T.R., 1944, XCII, nr. 71, p. 1

Ceva nou pe frontul de vest, în T.R., 1944,

XCII, nr. 73, p. 1

Răsufală și Țara voivodală, în T.R., 1944, XCII, nr. 75, p. 1

Graiul predicii noastre, în V.I., 1944, XI, nr. 3, p. 1-3

Frătește, în V.I., 1944, XI, nr. 3, p. 32

Cuvânt de învățătură la Praznicul Învierii Domnului, în V.I., 1944, XI, nr. 4, p. 1-3

Ion Minulescu, în V.I., 1944, XI, nr. 6, p. 22

Cărți vechi, în V.I., 1944, XI, nr. 6, p. 24

I. Lupas - "Predicile Mitropolitului Saguna", în V.I., 1944, XI, nr. 6, p. 24

Mergând învățați, în V.I., 1944, XI, nr. 9, p. 25

Véacul misionarismului, în T.A., 1944, Anul V, nr. 1020, p. 1

Înțeleșul Rusaliilor, în T.A., 1944, Anul V, nr. 1054, p. 1

1945

Doamne ajută, în R., 1945, XXIII, nr. 1, p. 1

Cuvântare la sesiunea Adunării Eparhiale, în R., 1945, XXIII, nr. 5, p. 1-2

Praznicul libertății noastre, în R., 1945, XXIII, nr. 10, p. 1

Hristos soarele dreptății și libertății neamurilor, în P., p. 46-49

Lumina libertății, în P., p. 178-181

1946

Rândun pentru Dl. Prof. I. Matei, în R., 1946, XXIV, nr. 7, p. 1

P.S.S. Episcopul Veniamin, în R., 1946, XXIV, nr. 8, p. 1

Pastorală, în R., 1946, XXIV, nr. 16-17, p. 1-2

Praznicul copilăriei, în P., p. 50-53

Răspunderea preotului, în T.R., 1946, nr. 43-44, p. 2

1947

O lucrare monumentală, în R., 1947, XXV, nr. 6, p. 1

Pastorală, în R., 1947, XXV, nr. 14-15, p. 1-2

Datoria ciasului de față, în R., 1947, XXV, nr. 42-43, p. 1

Carte postală, în R., 1947, XXV, nr. 42-43, p. 3

Carte postală, în R., 1947, XXV, nr. 44-45, p. 3

Carte postală, în R., 1947, XXV, nr. 46-47, p. 3

Carte postală, în R., 1947, nr. 48, p. 3

Sămănături de toamnă, în R., 1947, XXV, nr. 48-49, p. 1-2

Pastorală de Crăciun, în R., 1947, XXV, nr. 50-51, p. 1-2

Carte postală, în R., 1947, XXV, nr. 50-51, p. 3

Sămănături de toamnă, în R.T., 1947, XXXVII, nr. 11-12, p. 385-388

1948

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 1-2, p. 3

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 3-4, p. 3

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 5-6, p. 3

Mahatma Gandhi, în R., 1948, XXVI, nr. 7-8, p. 2

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 9-10, p. 3

Cuvântare la suta de ani de la Sfințirea Mitropolitului Andrei întru arhiereu, în R., 1948, XXVI, nr. 21-22, p. 3

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 23-24, p. 3

Carte postală, în R., 1948, XXVI, nr. 25-26, p. 3

Mărire lui Dumnezeu, în R., 1948, XXVI, nr. 49-52, p. 8

Legea păcii, în P., p. 58-61

Glasul psalmistului, în P., p. 191-194

1949

Mai sus, tot mai sus, în R., 1949, XXVII, nr. 9-10, p. 4

"Taie popa limba", în R., 1949, XXVII, nr. 11-12, p. 4

Lauda de sine, în R., 1949, XXVII, nr. 13-14, p. 4

Cânele lui Fabian, în R., 1949, XXVII, nr. 15-16, p. 4

Cei șapte ani de acasă, în R., 1949, XXVII, nr. 17-18, p. 4

Duh drept, în R., 1949, XXVII, nr. 19-20, p. 4

Cuvântare la sesiunea Adunării Eparhiale, în R., 1949, XXVII, nr. 21-22, p. 1-2

Pentru pace, în R., 1949, XXVII, nr. 21-22, p. 4

Graba strică treaba, în R., 1949, XXVII, nr. 23-24, p. 4

Cuvântare la un an de la reîntregirea Bisericii Ortodoxe, în R., 1949, XXVII, nr. 41-42, p. 1-2

Conferința ortodoxă de la Moscova, în Ortodoxia, 1949, I, nr. 1, p. 19-27

Vestea minunată, în P., p. 62-66

Izvorul vieții, în P., p. 195-198

Pastorația apostolică, în T.R., 1949, nr. 11-12, p. 3

Hristos și munca, în T.R., 1949, nr. 33-35, p. 2

1950

Cuvântare la deschiderea ședinței Adunării Eparhiale din 15 ianuarie 1950, în R., 1950, XXVIII, nr. 4, p. 1-2

Praznic luminat și preainălțat, în P., p. 67-70

Înnorie sufletească, în P., p. 199-202

- 1951**
Binefacerile păcii, în P., p. 71-74
- 1952**
Motivul întrupării, în P., p. 75-78
Ospățul iubirii, în P., p. 203-206
- 1953**
Un popas, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1953, LXXI, nr. 5-6, p. 439-442
Plinirea vremii, în P., p. 79-82
Înnoirea firii, în P., p. 207-211
- 1954**
Taina întrupării cuvântului, în P., p. 83-86
Ziua Domnului, în P., p. 212-215
- 1955**
Glas de bucurie, în P., p. 87-90
Apa cea vie - chemarea Bisericii, în P., p. 216-219
- 1956**
Smerenia și jertfa lui Iisus, în P., p. 91-95
Ziua învierii, în P., p. 220-224
- 1957**
Cuvântare la investitură, în *Mitropolia Ardealului*, în continuare M.A., 1957, II, nr. 5-8, p. 359-361
Cuvântare la instalare, în M.A., 1957, II, nr. 5-8, p. 383-386
Pastorală la Nașterea Domnului, în M.A., 1957, II, nr. 11-12, p. 771-775
Rugăciune și ascultare, în P., p. 225-228
- 1958**
Toți într-un gând mărturisim, în M.A., 1958, III, nr. 9-10, p. 627-631
Cuvântare - Funerariile Naționale ale Președintelui Prezidiului Marii Adunări Naționale, Dr. P. Groza, în *Mitropolia Banatului*, 1958, VIII, nr. 1-2, p. 18-20
Textul reprodus din *Mitropolia Banatului*, în *Mitropolia Olteniei*, 1958, X, nr. 1-2, p. 6-8
Colindul vieții, în P., p. 101-104
Martori ai învierii, în P., p. 229-233
- 1959**
Mesajul Crăciunului, în P., p. 105-109
În mormânt viață, în P., p. 234-238
- 1960**
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1960, V, nr. 11-12, p. 791-795
Veniți de luați lumină!, în P., p. 239-243
- 1961**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1961, VI, nr. 4-6, p. 179-185
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1961, VI, nr. 11-12, p. 643-647
La un veac și jumătate, în M.A., 1961, VI, nr. 11-12, p. 661-663
- 1962**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1962, VII, nr. 3-6, p. 163-168
Porunca cea mare: dezarmare și încetarea experiențelor cu arme nucleare, în M.A., 1962, VII, nr. 3-6, p. 187-188
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1962, VII, nr. 11-12, p. 579-584
- 1963**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1963, VIII, nr. 4-6, p. 243-248
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1963, VIII, nr. 11-12, p. 804-809
- 1964**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1964, IX, nr. 3-5, p. 163-164
Sus să avem inimile, în M.A., 1964, IX, nr. 7-8, p. 333-334
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1964, IX, nr. 11-12, p. 751-756
- 1965**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1965, X, nr. 4-6, p. 243-248
Fericit este cel pe care l-ai ales și l-ai primit Doamne, în M.A., 1965, X, nr. 7-8, p. 492-493
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1965, X, nr. 11-12, p. 795-800
- 1966**
Pastorală la Praznicul Învierii Domnului, în M.A., 1966, XI, nr. 4-6, p. 226-231
Pomenirea lui Nicolae Titulescu, în M.A., 1966, XI, nr. 4-6, p. 249-252
Amintiri, în M.A., 1966, XI, nr. 7-8, p. 469-474
Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului, în M.A., 1966, XI, nr. 11-12, p. 677-682
- 1967**
Mormântul - tron a lui Hristos, în P., p. 275-279

Note

1. PR. PROF. DR. ALEXANDRU MORARU, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Colan Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului 1936-1957*, Cluj-Napoca, 1989
2. IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 57-63
3. PR. PROF. DR. ALEXANDRU MORARU, *op.cit.*, p. 35
4. IOSIF E. NAGHIU, *Bio-bibliografia P.S. Episcop Nicolae Colan al Vadului, Feleacului și Clujului, 1916-1936*, în *"Revista Teologică"*, XXVI (1936), nr. 11-12, p. 404-430; VIOREL OPREA, *Din activitatea publicistică a P. S. Sale episcopul Nicolae Colan*, în *"Tribuna Ardealului"* IV (1943), 923, p. 2-3; IEREMIA ALBUȚIU, *Cum este privit scrisul P. S. Nicolae Colan în publicistica românească -Spicuiuri-*, în *"Viața ilustrată"*, XI (1944), nr. 43-44, p. 2-3; GRIGORE MARCU,

- Spicuiuri din activitatea publicistică a Arhipăstorului nostru*, în *"Telegraful Român"*, 111 (1963), nr. 43-44, p. 2-3
5. IOSIF E. NAGHIU, *op.cit.*, p. 404-430
6. PR. PROF. DR. ALEXANDRU MORARU, *idem*, p. 40
7. *Omagiu Mitropolitului Nicolae Colan (1883-1993)*, Cluj-Napoca, 1995
8. NICOLAE COLAN, *Pastorale*, Editura Arhidiecezană Cluj, 1995
9. NICOLAE COLAN, *op.cit.*, p. 5
10. NICOLAE COLAN, *Teologie și spiritualitate ortodoxă - studii, articole și traduceri*, Presa Universitară Clujeană, 1998
11. PR. PROF. DR. ALEXANDRU MORARU, *ibidem*, p.42

Abstract

Completion to Scholar Bishop Nicolae Colan's Bibliography

Scholar Hierarchy Nicolae Colan, Bishop of Vad, Feleac and Cluj (1936 - 1957) and Bishop of Transylvania (1957 - 1967) was one of the distinguished personalities of the Romanian nation. When celebrating his memory with different occasions, some of his close co-workers tried to create a statistics of his writings (works, studies, articles, speeches, pastorals, muniments, obituaries, literary endeavours, chronicles, notes, reviews and so on), scattered in the journalism of the time. As professor priest Alexandru Moraru appreciated, the writings of bishop Nicolae Colan, from the first publicistic endeavours in 1915, and until the end of his episcopacy in Cluj - Napoca in 1957, reached 1000 pieces.

This study brings some completions to the bibliography of scholar bishop Nicolae Colan, specifying almost 200 titles of studies, articles, speeches, pastorals, reviews, written between 1937 - 1967, thus completing the already published information referred to this subject.

Din poeziile veteranului de război din Reghin, Ilie Halațiu

Ilie Halațiu s-a născut la 3 ianuarie 1920 în localitatea Reghin, din părintii Dumitru și Solomica, din Poarta, ca al șaptelea copil. A fost încorporat în armata română în 1944, participând la cel de al doilea război mondial. Data de 9 mai 1945 l-a prins în munții Tatra din Cehoslovacia. A fost decorat cu medalia "Bărbăție și credință", clasa a treia cu spadă în 1945. A decedat la Reghin, în data de 19 iunie 2002.

Majoritatea poeziilor sale au fost scrise la întoarcerea de pe front, însă toate dezvăluie dragostea lui față de țară. Unele dintre ele merită a vedea lumina tiparului. Dintre acestea, patru: "Patria", "Țara mea", "Steagul țării", "Jertfe și prinos" ne-au atras în mod deosebit atenția.

Patria

*O patrie a Europei poartă
Trecutul tău din soartă-n soartă
De multe ori munții tăi se schimbau în jale
Când vedeau păgânii, călcând holdele-n
picioare*

*Plângeau și apele și mănăstirile-ncuiate
Văzând atâtea crime și atâtea nedreptate
Clopotele la biserici și focuri pe dealuri
Nu vesteau altceva decât moarte groaznică și
jafuri*

*Totul era pustiu, averile țării ascunse în munți
Femei, copii și bătrâni gârbovi și cărunți
Doar străjerii din bucium sunau
Și floarea vitejilor la luptă se adunau*

*Ca să nu mai dea atât tribut de sânge,
Căci și munți falnici au început a plânge,
Ca să scape de întuneric și de ocară
O, mult ai mai plâns scumpa mea țară.*

*Dar astăzi fiii tăi prin moartea nemiloasă
Înfruntând ger și gloante te vor face din nou
frumousă*

*Căci așa i românu când cineva îl necăjește
Nu-i pasă că moare sau că mai trăiește.*

Patrie, iarăși mă gândesc cu jule la tine

*Căci ai purtat forțat rochie roșie plină de sus-
pine*

*Dar astăzi te asemeni cu trandafiri și mii de
flori*

*Prin martirii tăi avem libertate, Crăciun și sâr-
bători*

*Ieșiți copii cu păr bălai și râdeți iar în soare
Vremea grea a trecut și întunericul nu mai e
teroare*

*Nu vă temeți, Dumnezeu a dat această ploaie
binecuvântată*

*Să ne rugăm Domnului ca toți copiii țării să
aibă măicuță și tată.*

*Să ne unim cu toți și să muncim pentru drep-
tate,*

*Atunci vom putea apăra această sfântă liber-
tate*

*Nu vom da voie la nimeni din această lume
Ca țara noastră vreodată s-o supui.*

*Ce-ar zice atunci Ștefan, ce-ar spune Mihai
Vor sări din groapă lăncu mort de-atâtea ani
Vor da stejarii la o parte și ar exclama din nou:
Libertate, libertate, libertate!*

Chiar din primele versuri, rapsodul popular Ilie Halațiu a evidențiat cu patos trecutul plin de glorie și jertfă al poporului român, care a ieșit victorios de-a lungul istoriei din toate bătăliile purtate.

Natura patriei a fost părtaşă la suferințele neamului românesc iar eroii au plătit din greu tributul de sânge, așa cum reiese din personifi-carea: *Plângeau și apele și mănăstirile-ncuiate/ Văzând atâtea crime și atâtea nedreptate/ Clopo-tele la biserici și focuri pe dealuri/ Nu vesteau altceva decât moarte groaznică și jafuri.*

Asemeni ostașilor lui Ștefan cel Mare și vite-jii noștri români răspundeau la chemările de "bucium" pentru a se aduna la luptă. Utilizând un procedeu specific poezilor romantici, și anume antiteza, rapsodul popular are încredere în victoria revoluției din decembrie '89, care a înlăturat prin jertfe de sânge un regim odios, oligarhic, schimbând toate struc-turile statului român: *Dar astăzi fiii tăi prin moartea nemiloasă/ Înfruntând ger și gloante te*

*vor face din nou frumoasă/ [...] Prin martirii tăi
avem libertate, Crăciun și sărbători.*

Adresează o invocație celor mai tineri fii ai țării pentru a râde "soarelui libertății". Un fior creștin, religios, apare în strofa a șasea a poeziei, recunoscând ajutorul divinității în obținerea libertății. În acest sens este grăitoare metafora profundă din versurile: *Nu vă temeți, Dumnezeu a dat această ploaie binecuvântată/ Să ne rugăm Domnului ca toți copiii țării să aibă măicuță și tată.*

Textul poetic cuprinde îndemnul adresat românilor pentru realizarea unității naționale în vederea apărării sfintei libertăți.

Poezia "Patria" se încheie cu invocarea domnitorilor care au fost și luptători aleși ai neamului românesc, militanți de frunte ai libertății: *Ce-ar zice atunci Ștefan, ce-ar spune Mihai/ Vor sări din groapă Iancu mort de-atâția ani/ Vor da stejarii la o parte și ar exclama din nou:/ Libertate, libertate, libertate!*

Țara mea

*Țara mea cu mulți români
Și prin munți cu mii de stâni
Lipești râpe curgătoare
Blocuri mari ce râd în soare.*

*Ce veșminte porți tu azi
Capul încoronat cu brazi
La urechi mine de aur
Cel mai mare scump tezaur.*

*În pieptul tău e mult cărbune
Sânul grădini de legume
Pe umeri vagonete cu struguri
La braț tractoare și pluguri.*

*Și mai ai o cingătoare
Ca fetele-n sărbătoare
Cordonul tău munții Carpați
Vârful lor ca niște frați.*

*Oaspeți vin ca să te vadă
România noastră dragă.
Patrie, pe țările vecine le ai surori
Nu esti decât o floare între flori.
Globului pământesc îi doresti o pace fericită
Iar tu în Europa pe veci să fi slăvită.*

*Tu pe mare ai vapour
În munți turme de minare
Pe sub sol ai bogăție,
Pe câmpii ocean de grâne.*

*Ai și minele de aur
Cel mai mare scump tezaur
Tu ai toată bogăția
Țară scumpă, liberă România.
Domnul sfânt să te păzească
Patrie scump, românească.*

Dragostea sfântă și admirația pentru frumusețile patriei sunt sentimente sincere, exprimate în versuri de factură populară. Predomină personificarea în realizarea imaginii țării, dar acest procedeu stilistic este asociat cu măiestrie și cu alte figuri de stil ca enumerații, hiperbole, comparații și epitețe. Semnificative în acest sens sunt versurile: *Ce veșminte porți tu azi/ Capul încoronat cu brazi/ La urechi mine de aur/ Cel mai mare scump tezaur. [...] Și mai ai o cingătoare/ Ca fetele-n sărbătoare/ Cordonul tău munții Carpați/ Vârful lor ca niște frați.*

Sunt remarcate relațiile țării noastre cu țările vecine, numite simbolic "flori", iar țara noastră ca "floare între flori" ceea ce denotă frumusețile deosebite ale acestor plaiuri, ca și unicitatea ei. Cu satisfacție constată poetul Ilie Halațiu dorința de pace a poporului român și renumele de care se bucură în lume, militând pentru pace și prietenie între popoare.

Sunt enumerate cu mândrie toate formele de relief cu bogățiile specifice acestora, iar în partea finală a textului poetic, consideră că România este liberă și va rămâne "țară scumpă" și datorită credinței în Dumnezeu, invocându-l pentru apărarea pământului scump românesc.

Steagul țării

*Din timpuri vechi spuneau bătrânii
Și ai noștri scriitori,
Că România și românii
Avem steag nepieritor.*

*Simbol măreț al patriei iubite,
Sub pânza ta liberă noi muncim!
Avem un gând mereu'nainte
Și-n veci în veci să propășim.*

*Steag de onoare al țării mele,
Mereu să fi tu laudat,
Ca acum și-n vremuri grele
Limpede și nepătat.*

*Prezentul, viitorul spune
Că toată lumea ne-a iubit
Noi purtăm gloriosul nume
De pe aceste scumpe temelii.*

Stindardul României este considerat de către poet simbolul măreț și ocrotitor al luptătorilor din toate timpurile. Ilie Halațiu se alătură concepției strămoșilor susținând ideea steagului nepieritor, pentru că el reprezintă onoare, libertate și propășire. Adresează laude binemeritate steagului țării așa cum reiese din versurile: *Steag de onoare al țării mele, / Mereu să fi tu lăudat, / Ca acum și-n vremuri grele / Limpede și nepătat.*

Rapsodul reghinean are încredere în demnitatea poporului nostru și nutrește speranța că românii sunt recunoscuți pe mapamond ca popor viteaz, curajos, eroic și capabil de sacrificiu: *Prezentul, viitorul spune / Că toată lumea ne-a iubi / Noi purtăm gloriosul nume / De pe aceste scumpe temelii.*

Jerfe și prinos

*O, țară scumpă îndurerată!
Trecuși prin foc și astă dată.
Am văzut cum fugeau fiii tăi la tine
Luptând până li s-a scurs sângele din vine.*

*Martori au fost bălțile de sânge
Căci și Carpații au început a plânge!
Brazii au înlăcrimat cu crengile lor sfinte
Când au văzut atâtea mii de morminte.*

*Ei au plecat de la o rugăciune
Să ceară nu aur, ci pâine.
Li s-a răspuns cu o mânie turbată
Trăgând în poporul dornic de răsplată.*

*Vai! Oraș erou ca Timișoara, suntem cu tine!
Cum ai îndurat atâtea greutăți și crime!
București, Sibiu, Brașov, Arad, suntem cu voi.
Mucenicii voștri, au adus libertate, lumină la noi.*

*Martinilor vă înscrie țara, vă-nscriem și noi
În cartea cea mai scumpă, în cartea de eroi.
Voi ați scris cu sânge pentru un legământ,
Lupta voastră dreaptă, până la mormânt.*

*Nu vă vom uita, căci vrednicia
V-o dă orișicând libera țară, România.
Voi sunteți fii de legendari
Care ați ținut pieptul cu tiranii!*

*Neam de sânge și cu pompierii
Ce au ținut zid turcilor la București, în Dealul Spini.*

*Sunteți nepoți și de curcani
Ce au băgat spaimă în sultan!*

*Pe mormintele voastre noi am sădit flori,
Să ne aducem aminte de bravii noștri eroi.
Iar dacă noi nu vom păstra Libertatea, cuvântul sfânt*

Ne veți blestema, voi de acolo, care ați căzut în mormânt.

Poetul Ilie Halațiu, implicat direct în marile bătălii ale ultimului război mondial, trăiește cu emoție evenimentele sângeroase ale revoluției din decembrie 1989. Aflat la vârsta senectuții, nu participă direct la actele de curaj ale confrăților săi din acel moment istoric, dar este observator și comentator sincer al vitejiei poporului român. Astfel, sunt grăitoare versurile care personifică natura: *Martori au fost bălțile de sânge / Căci și Carpații au început a plânge! / Brazii au înlăcrimat cu crengile lor sfinte / Când au văzut atâtea mii de morminte.*

Ilie Halațiu elogiază orașul erou Timișoara, apoi enumeră și celelalte orașe care au plătit cu jertfă de sânge libertatea noastră, a tuturor: *Vai! Oraș erou ca Timișoara, suntem cu tine! / Cum ai îndurat atâtea greutăți și crime! / București, Sibiu, Brașov, Arad, suntem cu voi. / Mucenicii voștri, au adus libertate, lumină la noi.*

Are convingerea fermă că țara va înscrie numele luptătorilor "într-o carte de eroi", deoarece ei s-au angajat să înlăture definitiv tirania, instaurând libertatea și democrația.

Nu uită rapsodul reghinean să lege numele eroilor contemporani de neamul nostru de luptători legendari: *Neam de sânge și cu pompierii / Ce au ținut zid turcilor la București, în Dealul Spirii. / Sunteți nepoți și de curcani / Ce au băgat spaimă în sultan!*

Recunoștință veșnică trebuie să purtăm acestor luptători, pentru ca nu cumva imprudența să vină chiar din morminte asupra noastră: *Iar dacă noi nu vom păstra Libertatea, cuvântul sfânt / Ne veți blestema, voi de acolo, care ați căzut în mormânt.*

Să prețuim jertfa de sânge a eroilor libertății noastre, aducându-ne mereu aminte de "bravii noștri eroi".

Pe această cale aducem și noi un pios omagiu poetului reghinean, Ilie Halațiu, care luptând în cel de-al doilea război mondial a evocat cu patos țara, poporul și eroii căzuți pe câmpul de bătălie, pentru binele întregului neam românesc.

Resumé- **Des poésies du vétéran de guerre Ilie Halațiu de Reghin**

Ilie Halațiu est né le 3 janvier 1920 dans la localité Reghin, ayant pour parents Dumitru et Solomica de Poarta, en tant que septième enfant. Il a été incorporé à l'armée roumaine en 1944, participant à la deuxième guerre mondiale. Le 9 mai 1945 il était dans les montagnes Tatra de Tchécoslovaque.

Il a été décoré de la médaille "Courage et dévouement", troisième classe à l'épée, en 1945.

La majorité de ses poésies ont été écrites à son retour du front, mais toutes révèlent son amour pour le pays. Il y en a qui méritent d'être imprimées. Parmi celles-là, quatre: "La patrie", "Mon pays", "Le drapeau du pays", "Sacrifices et hommages" ont attiré particulièrement notre attention. Elles sont trouvées dans les archives personnelles de la famille Gherman à laquelle il doit des remerciements à cette occasion.

Monumente comemorative ale eroilor neamului din județele Harghita și Covasna

1. Întoarcerea la eroi

La 8 septembrie 1994, Armata Română dezvelea o placă de marmură pe fațada primăriei din municipiul Sfântu Gheorghe, județul Covasna, în memoria sacrificiului ostașilor care au eliberat orașul de ocupația hortystă. Se împlineau 50 de ani de la acel eveniment. Cu același prilej, fusese renovat și monumentul închinat locotenentului David Păiuș, de la Arcuș. Făcuse parte din Divizia 1 Vânători de Munte, și murise la 7 septembrie 1944, în luptele pentru cucerirea cotci 620,2, din apropiere. Dacă la ceremonia religioasă de la Arcuș participaseră doar câțiva foști camarazi de arme, soția și fiica croului și, evident reprezentanți ai unității de vânători de munte din localitate, la festivitatea din 8 septembrie, din centrul orașului Sfântu Gheorghe, asistenta părea la fel de redusă. Ca ziarist militar, am pus întrebări. Răspunsurile, ocolite și reținute nu m-au convins. Nu puteam atunci înțelege reținerca, poate chiar grija autorităților de a nu exagera cu o ceremonie publică de cinstire a eroilor, de a nu supăra, de a nu *"face valuri"*. Le fel de enigmatică părea însă lipsa de reacție a publicului. Se părea că totul este pus sub un clopot de tăcere. Chiar și cei care vorbeau românește stăteau parcă mai la margine, vădit reținuți. Era un semn de întrebare, pentru un oaspete nou venit. De atunci, am avut ocazia să vin în nenumărate rânduri în contact cu localnici din județele Harghita și Covasna, cu militari, jurnaliști, istorici, arhiviști și preoți, cu reprezentanți ai autorităților publice locale. Reacția diferea în funcție de temperament, de gradul de educație, dar avea un numitor comun: fiecare etnic cu eroii săi, ca să ne păstrăm în limitele temei abordate acum. Așa să fie oare?

2. De la "cultul morților", la "cultul eroilor"

Cultul eroilor a apărut în Antichitate. Obiceiul ca șefii militari să fie înmormântați cu onoruri specifice este foarte vechi. De regulă, ceremonialul funerar includea utilizarea carului mortuar, împodobit cu panglici și ghirlande, a cortegiului alcătuit din foști camarazi ai defunctului, dar și bocitoare ori femei care împărțeau apă, miere și vin asistenței. Toate aceste ceremonii aveau darul de a asigura

defunctului un acces cât mai lesnicios spre *"ținutul lui Hades"*, acolo unde ajungeau doar *"cei mai viteji, drepti și vrednici dintre eroi"*. Antichitatea greco-latină asocia ținutul morților cu *"insulele fericirii, ale norocului și păcii"*, respectiv Câmpiile Elizee. Același cult se practica, cu diferențe locale, în spațiul gotic, cu deosebirea că rolul de călăuză spre ținutul lui Hades, îi revenea zeului Hermes, un fel de crainic și vestitor al Tatălui ceresc¹.

Tot de atunci datează și obiceiul împodobirii mormintelor - construite sub formă tumulară (movile artificiale, de pământ) sau marcate cu *"stele"* (stâlpi funerar) cu efigii, epitafuri sau imagini ale decedatului. Unele din aceste morminte, risipite practic în tot arealul carpa-to-dunăreano-pontic, conțin adevărate tezaure arheologice, piese de mare valoare ce fac faima multor muzee, inclusiv din unele capitale europene. Între divinitățile cele mai des invocate la ceremoniile funerare amintim pe Frații Dioscuri (Castor și Pollux). Iconografia curentă îi înfățișează călări, înarmați și având deasupra capului un simbol magic - o stea, foarte asemănătoare cu aureolele sfinților creștini. *"Stelele"* votive descoperite în Dacia cuprind și o altă imagine frecvent întâlnită - *"cavalenul trac"*, un model de *"erou"* public în numele căruia se oficiau ceremonii funerare, însoțite de ospete rituale (op. cit.).

Cu timpul, ideologia cultică s-a materializat și prin construirea unor monumente simbolice închinare memoriei eroilor, purtând denumirea de cenotafuri. Acestea nu conțineau și rămășițele pământești ale persoanei decedate, ci aveau doar rolul de a perpetua memoria mortului, de a-i ajuta sufletul *"să treacă Styxul"*. Un astfel de cenotaf este monumentul de la Adamclisi, construit de împăratul Traian în anul 106 e.n. pentru a celebra victoria împotriva *"coalitiei barbare"*, denumire ce identifica, în mod curent, populația geto-dacă autohtonă. Bogat împodobit cu sigle, trofee și reliefuri, *Tropheum Traiani* (astăzi reconstruit) este un exemplu de monument cultic, în varianta oficială, promovată de Roma în scopul afirmării supremației militare. De altfel, în același perimetru arheologic se mai află și mormintele a 3.800 de ostași romani, căzuți în luptele din

Dobrogea, dar și al unui șef militar (local?), căzut ulterior pe câmpul de luptă.

Odată cu trecerea la religia creștină, locul *“cavalerului trac”* și al fraților Dioscuri a fost luat de Sfântul Gheorghe - dragoctonul (ucigătorul de balaur). În tradiția populară, acest sfânt militar, fost comandant (general) roman în slujba împăratului Dioclețian (303-304 e.n.), convertit la creștinism și decapitat din porunci imperiale pentru curajul de a-și afirma credința în Hristos, a înlocuit modelul imago-logic al *“cavalerului trac”*. De altfel, moaștele sale au poposit inclusiv pe teritoriu românesc, fiind adăpostite la Mănăstirea Ciolanu, județul Buzău. Sub flamura Sfântului Gheorghe au dus jertfa martirajului Constantin Brâncoveanu și cei patru copii ai săi, împreună cu sfetnicul Ianache, Mircea cel Bătrân și marele voievod Ștefan al Moldovei, care și-a înscris pe flamura sa de luptă efigia sfântului, alături de chemarea:

“O, tu, luptătorule și biruitorule, mare Gheorghe, tu care ești în nevoi și nenorocire mare ajutor, primește și de la noi această negociere, a smeritului tău rob, domnul Ioan Ștefan Voievod.”

3. Sfinții creștinătății și martirii neamului

Sub ocrotirea divină a sfinților creștini, toți eroii neamului, de la cei 48 de eroi martiri ai trupelor de pompieri, căzuți în luptele din București, la 13 septembrie 1848 și înmormântați la 15 septembrie la Biserica Sfântul Gheorghe *“Farmazon”* de pe fostul Pod de Pământ (actual, Calea Plevnei), continuând cu miile de eroi de la Plevna, Grivița și Smârdan, din Războiul de Independență (1877-78) și cu ostașii care s-au avântat *“ușori ca șoimul ce zboară de la munte”*, pe crestele Carpaților, în Sfânta zi de Duminică 15 august 1916, ca să-i elibereze pe frații ardeleni.

Ei și-au adus jertfa de sânge, sfidând moartea și pe vrăjmași deopotrivă, înscriind răsunătoare pagini de istorie. Fără sacrificiul lor nu am mai fi cunoscut, poate, momentul înălțător al mării Uniri, *“îzbând dreptului și a dreptății”*, cum o numea Nicolae Iorga. Tributul de sânge pentru victoria finală, consemnat în documentele oficiale, este cutremurător: 800.000 de eroi - morți, răniți și dispăruți. Acesta a fost prețul de sânge al Unirii.

4. Cinstirea eroilor - o reparație morală

După întâiul război mondial, țara întreagă era un cimitir. Iată cum descrie publicația *“Cultul eroilor”* acele vremuri: *“Pe câmpii, în*

*crânguri, prin sate, prin munți sau pe un platou neted se isca câte o cruce cioplită primitiv, atât cât îi mai rămăsese unui camarad grăbit să o ridice. Iar la câpătai, era un nume șters ca un izvod și un mănunchi de flori de câmp ...”*²

Ca urmare a faptului că mulți săteni trecuseră la arăturile de primăvară, trăgând brazdă direct peste morminte, de teamă să nu le rechiziționeze statul pământurile, Marele Stat Major a ordonat (O.St.M. nr. 5262/1919) ca toți jandarmii rurali să ia de urgență măsura *“identificării tuturor mormintelor și îngropării creștinești a osemintelor risipite”*. Această dispoziție, adusă la îndeplinire împreună cu preoții și învățătorii de la sate, a constituit prima îndatorire publică ce a revenit autorităților recent instalate în teritoriul unit al României Mari. Odată cu identificarea mormintelor s-a procedat la adunarea primelor date privind numărul morților. Jandarmii rurali aveau chiar ordin să ia măsuri împotriva celor care nu se conformau. Totodată s-a dispus ca mormintele vremelnice să fie înlocuite prin *“opere comemorative durabile”*. Rolul de a coordona această acțiune, a revenit, conform legii, *“Societății pentru monumentele eroilor căzuți în război”*, patronată de Regina Maria (înființată la 12 septembrie 1919). Din comitetul director mai făceau parte patriarhul primat al României - Miron Cristea - reprezentanți ai Armatei și ai Jandarmeriei, dar și un comitet de doamne, reprezentând ceea ce s-ar putea numi astăzi *“societatea civilă”*.

Ulterior, în 1920, a fost adoptată *“Legea pentru cinstirea eroilor căzuți”*, având drept obiectiv *“identificarea mormintelor și realizarea de lucrări de amenajare și înfrumusețare”*. În baza acestei noi legi, au fost înălțate, în toată țara, lucrări de artă pentru eternizarea memoriei ostașilor căzuți pe front. Cu același prilej s-a luat pedepsirea cazurilor de profanare a mormintelor.

La nivelul comunelor rurale s-a instituit *“Cartea de Aur”*, care urma să cuprindă numele tuturor eroilor locali, iar, la rândul lor, familiile eroilor urmau să primească o Diplomă specială iar pe case trebuia aplicat *“Semnul aducerii aminte”*, un însemn fabricat din bronz sau ceramică. Cu același prilej s-a instituit și sărbătorea națională Ziua Eroilor, omagiată anual de înălțarea Domnului (a 40-a zi, după Sfintele Paști).

Temp de peste două decenii, Societatea *“Cultul eroilor”* a ridicat pe tot teritoriul României, cu sprijinul autorităților locale, dar și al unor donatori cu dare de mână, numeroase

mausolee, cimitire de război, cenotafuri, alte opere comemorative și însemne de război specifice. Lista acestora este impresionantă. Vom aminti doar Arcul de Triumf, mausoleele de la Mărășești și Focșani, ansamblul de la Târgu Jiu, Crucea de pe Caraiman, dar și alte monumente, astăzi demolate, de la Oradea, Cernăuți etc.

În județele Harghita și Covasna s-au construit, între anii 1920-1938, următoarele monumente și cimitire de război³:

- Cimitirul din municipiul Miercurea-Ciuc; construit în anul 1928; adăpostește mormintele a 1123 ostași din primul război mondial (644 identificați, 479 neidentificați); între aceștia doar 35 sunt români; în preajma cimitirului s-a plantat, în 1928 o lizieră de brazi;

- Mausoleul și cimitirul eroilor din Odorheiu Secuiesc; construit pe dealul Cuvar, în 1929; în fața mausoleului, în partea dreaptă, sunt 8 morminte ale ostașilor români, din primul război, în spate sunt 35 de morminte ale ostașilor din al II-lea război;

- Mausoleul de la Toplița (situat la 8 km de oraș); cuprinde osemintele a 771 ostași români din primul război și a 3 ostași din al II-lea război;

- Cimitirul din Bilbor, județul Harghita; cuprinde o groapă comună și alte 60 de morminte individuale; în 1972, elevii de la școala generală din localitate, împreună cu cadrele didactice, au ridicat în cimitirul de la Bilbor o cruce grosolană, din fier-beton pe care au aplicat o placă de tablă, rudimentar executată, cu următorul text: *“Ostași eroi din divizia comandată de generalul Moșoiu - cu jefia voastră de sânge ați realizat idealul de veacuri - Unitatea națională”*.

- Cimitirul din Pângărați, județul Harghita (la 21 km de Gheorghieni, spre Lacul Roșu); cuprinde mormintele a 132 ostași (un singur ostaș este identificat, după cruce, Moldoveanu Iosif); se mai păstrează doar o placă de marmură cu înscrisul *“1914-1918 Dănturaș”*, vechea denumire a localității;

- Mormântul soldatului Vasile Moraru, căzut la datorie în august 1916, în satul Porumbenii Mici, județul Harghita; este îngrijit de personalul Haltei CFR Porumbenii Mici;

- Mormântul comun a 2 ostași români neidentificați, comuna Secuieni, județul Harghita;

- Mormintele din comuna Frumoasa, județul Harghita, situate în curtea bisericii ortodoxe; aici sunt îngropați 5 ostași (caporalul Benga G. Ioan, caporalul Cislaru V. Constantin, soldatul Călăican V. Alexandru, soldatul Schelaride N.

Nicolae și soldatul Țintea N. Nicolae);

- Mormintele a 3 ostași români, în Cimitirul din satul Lunca, județul Harghita.

Recapitulând, în județele Harghita și Covasna a existat până la mijlocul deceniului șapte al secolului trecut, un mare număr de cimitire, mausolee și morminte de război, cu mult mai numeroase decât cele consemnate în monografiile oficiale. De altfel, o lucrare *“clasică”* în domeniu⁴ consemnează prezența, în județul Covasna a 15 monumente (5 românești, între care 2 dedicate lui Nicolae Bălcescu și unul trecerii lui Mihai Viteazul prin secuime - ansamblul monumental de la Sfântu Gheorghe), iar în județul Harghita - 10 monumente (3 românești, respectiv mausoleele și cimitirele de la Miercurea-Ciuc, Odorheiu Secuiesc și Toplița). Istoriografia oficială, din teama de a nu leza etnia majoritară în aceste județe, a evitat *“cu eleganță”* orice referire la eroii români. De altfel, însuși termenul de *“eroi de război”* era înlocuit cu acela de *“luptători antifasciști și pentru libertate și democrație”*, iar Ziua Eroilor, a devenit, prin Decretul Consiliului de Stat nr. 117/23 octombrie 1975, Ziua de 9 Mai. Abia după Revoluția din 1989 s-a revenit la tradiționala Înălțare, așa cum apare în practica ortodoxă.

În fapt, numărul monumentelor și mormintelor de război acoperă, în județele menționate, practic tot arealul locuit de români. Curțile bisericilor ortodoxe din localitățile Sita Buzăului, Mărtăuș, Zagon, Magheruș, Dobârlău, Teliu și altele, pentru a ne referi doar la județul Covasna, adăpostesc morminte de eroi de război români.

Același lucru este valabil pentru județul Harghita, cu referire directă la bisericile din localitățile Corbu, Sărmaș, Subcetate, Tulghes, Sânmartin, Călăușas, Dănești, Lunca de Jos etc.

O statistică neoficială, întocmită în 1984 de specialiști de la fostul Consiliu al Culturii și Educației Socialiste, la cererea Ministerului Apărării Naționale, nepublicată³, consemnează existența, în județul Covasna, a 2 cimitire din al II-lea război mondial, 5 monumente și 37 morminte ale ostașilor români, iar în județul Harghita 4 cimitire, din ambele războaie, 3 monumente și 95 de morminte.

Cu totul alta este situația atunci când ne referim la starea fizică a acestor monumente. Același raport (op. cit.) consemnează, cităm:

“Majoritatea acestor monumente sunt îngrijite, iar organele publice locale au luat, de-a lungul anilor măsuri de reparare, întreținere și valorificare.”

Cu mențiunea că mormintele respective aparțin ostașilor de etnie maghiară, foști combatanți în armata austro-ungară sau în trupele hortyste, situația ostașilor români este cu totul alta. Iată câteva constatări: au dispărut însemnele și înscrisurile; au fost modificate, fără aprobare, planurile întocmite de constructori; lipsesc, în majoritatea cazurilor, căile de acces la majoritatea cimitirelor și operelor comemorative, la fel plăcuțele indicatoare.

Se mai semnalează că, în 1975 s-au alocat 70.000 lei pentru restaurarea mausoleului de la Odorheiu Secuiesc, dar *“fără un rezultat vizibil”* (s-au făcut lucruri superficiale, zugrăveli și tencuieli de mântuială). Mai grav este că, sub pretextul restaurării, a fost modificată forma și structura inițială a mausoleului și au *“dispărut complet”* crucile ostașilor români din primul război mondial. La Bilbor, mormintele individuale au fost distruse, iar în locul însemnelor de căpătâi au fost puse pietre. La Pângărați, crucile ostașilor români sunt în paragină, iar în Frumoasa nici nu mai sunt semne de căpătâi, iar mormintele sunt *“ca niște movițe”*. La Tărcău lipsesc plăcile memoriale inițiale, fiind înlocuite din plăci de beton nefinisat.

Cel mai grav act de profanare a avut loc la cimitirul din Odorheiu Secuiesc. În anii 1962 și 1982 a fost spartă usa de acces, iar osemintele au fost aruncate la gunoi, de unde au fost recuperate parțial.

“Osemintele au fost recuperate și introduse în mausoleu de cetățeni cu frica lui Dumnezeu” se spune în Raportul menționat, iar aceste fapte se petreceau în plină *“epocă de aur”* ceaușistă!

Concluzia o găsim într-o lucrare publicată în 2004⁵. În județul Covasna există în prezent 72 de monumente comemorative maghiare și 29 plăci comemorative, iar în Harghita 104 monumente și 73 plăci comemorative. Cât despre numărul și starea monumentelor și mormintelor românești, nu mai avem nimic de spus!

5. Eroii ai Internelor, căzuți în uitare

La 8 iunie 2000, după îndelungi tratative și strategeme, era dezvelit, în comuna Aita Mare, din județul Covasna primul monument dedicat jandarmilor români din zonă, construit după război. În fapt este vorba de o restituire istorică. În 1921, doi jandarmi din Compania de Jandarmi Sfântu Gheorghe, plutonierul Ioan Tatu și sergentul instructor Ioan Grindeanu au fost uciși în timp ce urmăreau un infractor periculos. Asasini au fost umăriți, judecați dar nu au făcut o zi de pușcărie, refugându-se în cele

din urmă în Ungaria. Șase ani mai târziu, la 2 octombrie 1927, monumentul dedicat jertfei celor doi jandarmi era finalizat și sfințit. În 1940, la retragerea autorităților române era în bună stare, dar odată cu ocupația hortystă avea să fie dezafectat. Reînnoind firul tradiției, monumentul a fost reconstituit, după proiectul inițial, prin strădania jandarmilor covășneni, fiind amplasat în parcul din fata primăriei locale.

Un alt monument din orașul Sfântu Gheorghe, situat în fața sediului Inspectoratului Județean de Poliție este dedicat *“memoriei polițiștilor trecuți în neființă”*. Monumentul a fost inaugurat în 1996, în prezența P. S. Ioan, episcopul Harghitei și Covasnei, cu prilejul Zilei Poliției. Fără a face o trimitere directă la fapte și întâmplări din istoria recentă a României, din mărturia fostului șef al Militicii Județene Covasna, colonelul (r) Gavril Ardeleanu, monumentul este dedicat inclusiv maiorului Aurel Agache, fost șef al formațiunii economice de la Miliția orașului Târgu Secuiesc, ucis în mod bestial în timpul evenimentelor din decembrie 1989. Mărturii oficiale semnalează că ofițerul a fost victima unui grup de 5 indivizi de etnie maghiară, care l-au scos din sediul Miliției, l-au lovit fără milă, până la deces. Apoi, cadavrul a fost profanat, fiind expus câteva ore în piața orașului Tg. Secuiesc, timp în care mai multe persoane l-au scuipat și l-au lovit cu picioarele.

Mormântul maiorului Ion Aurel Agache se află în comuna Podul Turcului, din județul Bacău⁵. În același timp, asasini au fost judecați, condamnați.

În comuna Sântionlunca la moara din localitate se află o placă comemorativă, dezvelită în 1971, cu următorul text: *“Aici a căzut la datorie, în lupta cu flăcările, pentru salvarea morii, soldatul Vasile Popiuc, din Compania de Pompieri Sfântu Gheorghe”*. Soldatul Vasile Popiuc a murit pe timp de pace, la 25 august 1969, în timp ce salva vieți omenești. Este înmormântat în comuna Moldova-Sulița, județul Suceava.

La Miercurea-Ciuc, în fața sediului Poliției județene a fost înălțat un monument, care nu face referire la nici un erou, nominalizat în mod direct.

Un alt erou al Ministerului Administrației și Internelor, ce nu are nici măcar parte de o placă memorială este fostul plutonier de poliție Liviu-Teofil Chenchişan. Acesta lucra, în 1989, ca șef de post în comuna Dealu, județul Harghita. A fost agresat de patru infractori din

comună, de naționalitate maghiară, fiind ucis în bătaie, apoi, cadavrul, incendiat, a fost părăsit într-o curte din localitate. Soția subofițerului și cei doi copii minori au fost salvați de câțiva cetățeni cu suflet generos. ulterior părăsind definitiv județul Harghita. Fostul subofițer este înmormântat în cimitirul din localitatea Beclean, județul Bistrița, iar asasinii au fost grațiați.

Sintetizând datele expuse până aici, putem avansa și câteva concluzii referitoare la situația monumentelor dedicate eroilor Ministerului Administrației și Internelor în zona analizată. Astfel: pentru jandarmi, pompieri și polițiști nu s-au construit monumente care să facă trimiteri la perioada interbelică; jertfele omeniești și sacrificiile produse pe timp de pace au fost, în cele mai multe cazuri ascunse, negate, minimize; nu s-au înălțat monumente și nu s-au aplicat însemne la căpătâiul eroilor căzuți în campania din est (în timp ce foștii combatanți, etnici maghiari au beneficiat, în unele cazuri de asemenea privilegii³); multe construcții semnalate în urmă cu 2-3 decenii au dispărut sau se află într-un stadiu avansat de degradare; în nici o lucrare de specialitate nu se fac referiri la starea monumentelor, la *"intervențiile"* de ordin arhitectural și constructiv făcute de-a lungul anilor, unele cu totul neinspirate și chiar făcute cu rea voință.

Multe sunt însă situațiile similare, când fapte care, în mod normal nu pot fi date uitării, sunt pur și simplu negate, eludate sau ascunse. Sângele mortilor cere însă dreptate. Nu pentru noi, ci pentru urmașii noștri, pentru cei ce vor veni și ne vor judeca. Poate că atunci vor ieși la lumină și alte fapte și întâmplări, numărul crucilor, al monumentelor și însemnelor comemorative va spori semnificativ. Atunci când se va scrie istoria reală a conviețuirii interetnice din aceste județe, când vor dispărea patimile și se vor șterge rivalitățile, vom avea și noi prilejul să ne numărăm și să ne cinstim eroii.

6. Intrarea în normalitate

Am semnalat în această lucrare câteva monumente și morminte de război din perimetrul județelor Harghita și Covasna, dar mai ales am urmărit destinul lor, de la inaugurare și până în prezent. S-a subliniat, în primul rând lipsa unor monumente semnificative privind sacrificiul unei anumite categorii de militari și funcționari ai statului, starea jalnică a celor care încă mai există, delăsarea autorităților, dar și lipsa de interes, în ultimă instanță de spirit gospodă-

resc, a celor cărora le sunt adresate monumentele respective. De bine de rău, astăzi există condiții pentru realizarea de noi monumente, pentru restaurarea și punerea în valoare a celor vechi. Cadrul legal permite demararea de *"noi construcții"*. De asemenea arhitecții, artiștii plastici, ediliile localităților au mână liberă să treacă la treabă. Entuziasm a existat, la fel și voință publică. Rezultatele însă contrariază. Au apărut mai puține monumente decât speram și de cele mai multe ori contestate chiar de publicul beneficiar. Încă o dată s-a dovedit că nu libertatea de creație a lipsit artiștilor, ci chiar lipsa de rezonanță cu subiectul abordat. În fond, se poate acuza direct lipsa de har, tratarea prea *"abstractă"*, excesiv *"estetizată"* a unor subiecte de interes public, cum ar fi sacrificiul, devotamentul, curajul civic. Avem, din păcate, prea puține monumente de artă dedicate eroismului civic. Multe fapte din trecut și din contemporaneitate riscă să dispară definitiv din conștiința publică. Exemple de eroi, modele de comportament, pilde de eroism rămân, din motive mai mult sau mai puțin subiective, în afara perimetrului public.

Credem cu tărie că, cel puțin în acest domeniu nu ar trebui să funcționeze criteriile etnice. Ca reprezentanți ai unui serviciu specializat din Ministerul Administrației și Internelor ne-am bucura ca între inițiativele locale să figureze și înălțarea unor monumente pentru polițiști, pompieri, jandarmi, etnici maghiari, sau aparținând altor naționalități, care au fost modele de comportament și curaj civic, jertfindu-și viața pentru binele public.

Grija pentru ridicarea și punerea în valoare a actualelor și viitoarelor monumente aparține, în primul rând, colectivităților locale. Este bine și în spirit european să păstrăm memoria publică integrală, să tratăm trecutul și prezentul fără nici o nuanță de părtinire, mai ales că monumentele sunt o oglindă a conștiinței publice. Așa cum întotdeauna adevărul iese la iveală, ascunderea sau falsificarea lui se răzbună într-o zi. Comportamentul cetățenilor, chiar dacă nu ne convine la un moment dat, se poate schimba. Iar atunci, atitudinea autorităților nu mai are nici o justificare. Grija pentru construirea și îngrijirea monumentelor aparține, desigur, instituțiilor interesate dar în primul rând autorităților locale. Situația din județele Harghita și Covasna este desigur grea pentru monumentele și cimitirele aparținând comunității românești. Amintim că de un tratament similar au avut parte, după 1989 și monumentele

"ostaşului sovietic eliberator", exilate astăzi în locuri cât mai izolate, dar protejate, la fel ca orice alte monumente, de convenţiile şi tratarele internaţionale la care România a aderat.

Grija pentru monumente este în primul rând o datorie cetăţenească. Un bun gospodar, un primar luminat, un preot cu har sau un comandant de unitate destoinic ştie că a construi un monument înseamnă, în primul rând, a face o investiţie de durată. El reprezintă o moştenire pentru urmaşi, un semn al tăcerii şi strădaniei noastre omeneşti. Şi atunci de ce să privim lucrurile îngust, sectar, segregatar? Oare acesta este mesajul pe care îl transmitem urmaşilor? Experienţa interbelică ne îndeamnă la reflexie. Nici atunci nu erau bani, iar voinţa politică era la fel de divizată ca şi astăzi. Au existat însă minţi luminate care au văzut în viitor. Am vrea să avem şi noi cutezanta şi viziionarismul acestor înaintaşi!

De aceea noi, reprezentanţii instituţiilor publice, oficiul Naţional pentru Cultul Eroilor, biserica - salutăm cu acest prilej iniţiativa Episcopiei Harghitei şi Covasnei care ne găzduieşte atât de generos - organizaţiile cetăţeneşti şi sindicale, comitetele locale, avem datoria să stimulăm construcţia de momente comemorative. Numai aşa vom îndeplini obiectivele pentru care a fost creată societatea "Cultul eroilor".

În încheiere voi reaminti cuvintele unui precursor⁷ al ideii de patriotism, văzut ca o formă a datoriei civice: "*Cultul trecutului este cea mai mare virtute a unui popor. Acest trecut este al părinţilor, al nostru şi al urmaşilor noştri, pe care îl transmitem ca pe o scumpă moştenire, ca pe un preţios tezaur*".

Aşa să ne ajute Dumnezeu

Nencescu Marian

Bibliografie

1. VALERIA BALESCU, *Eroul necunoscut. Istorie trecută şi recentă*, Bucureşti, Editura Militară, 2005, 442 p. cu ilustr.
2. Colecţia "Cultul eroilor", *Arhiva Muzeului Militar Naţional*, dosar 1, p.1
3. *Arhiva Oficiului Naţional pentru Cultul Eroilor*, dosarele cuprinzând judeţele Harghita şi Covasna (nepublicate)
4. COLONEL DR. FLORIAN TICĂ, MIRCEA COCIU, *Monumente ale anilor de luptă şi jertfă*, Bucureşti, Editura

Militară, 1983, 440 p. cu ilustr.

5. IOAN LĂCĂTUŞU, *Tendinţe de euclavizare a unui spaţiu românesc. Covasna-Harghita*, Bucureşti, Editura România pur şi simplu, 2004, 313 p.

6. Constantin Gheorghe, *Am fost acolo unde trebuia să fim. Album al monumentelor Intemelor*, Bucureşti, Editura M.A.I., 2003, 166 p. cu ilustr.

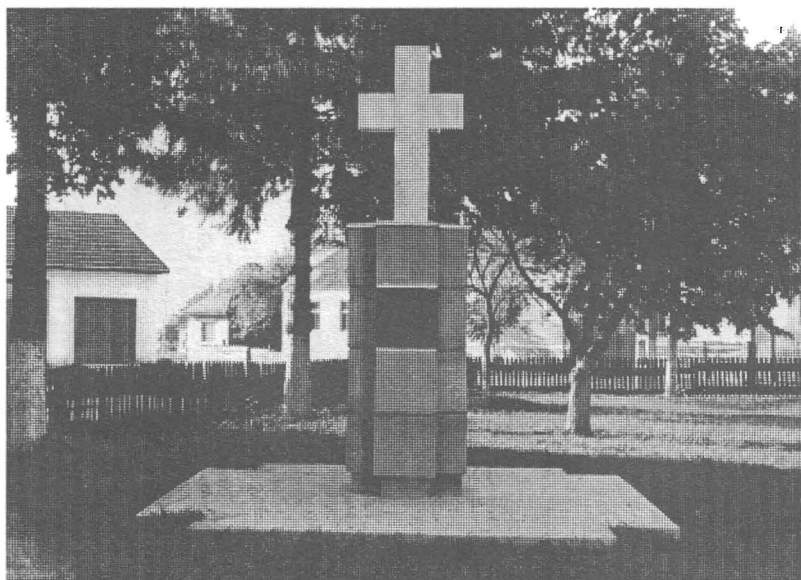
7. VIRGILIU Z. TEODORESCU, *Monumentele Marii Uniri*, Bucureşti, Editura M.I., 2000, 80 p. cu ilustr.

Abstract

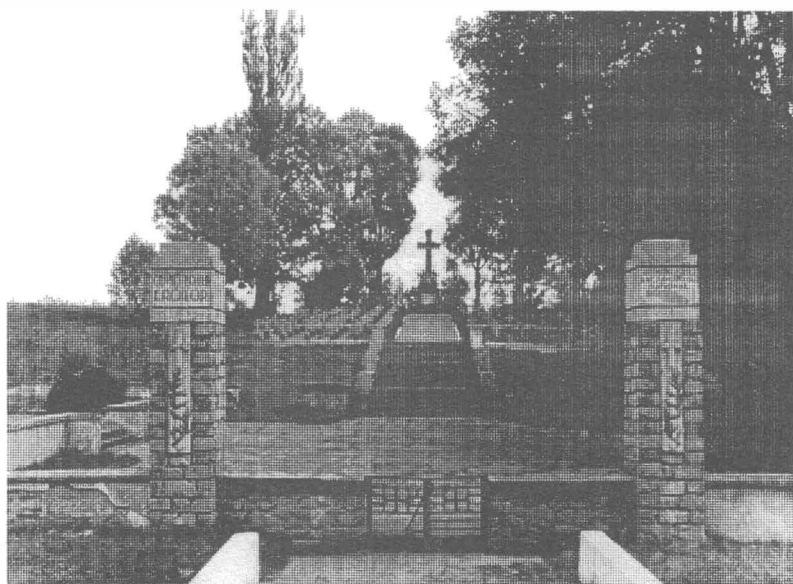
Memorial Monuments of National Heroes from Covasna and Harghita Districts

In this work I have pointed out some monuments and war cemeteries from Covasna and Harghita districts, but mostly I have followed their destiny, from their inauguration to the present time. Firstly, it has been emphasized the absence of significant monuments regarding the sacrifice of a certain class of military and functionaries, the deplorable state of those which still exist, the neglect shown by the authorities, but also the lack of interest of those to whom those monuments are destined to. Here are some of the findings: the inscriptions and signs have disappeared; the plans made by the constructors have been changed without approval; in most of the cases the acces to the most of the cemeteries and memorial works is impossible; the indicatory plates are missing; the human sacrifices made during times of peace were, in most of the cases, hidden, denied, minimised; there have been no monuments nor other signs raised in the memory of the heroes fallen in the eastern campaign; many of the constructions recorded 2 - 3 decades ago have disappeared or they are in an advanced sate of destruction.

We stoutly believe that the ethnic criteria shouldn't be applied, at least in this domain. We would be glad to find among the local initiatives the raising of monuments for police officers, firemen, gendarmes, should they be hungarians or of other nationalities, whom represent models of behaviour and civic courage, by sacrificing their life for public benefit.

**Monumentul Jandarmilor
Români**
Aita Mare (CV)

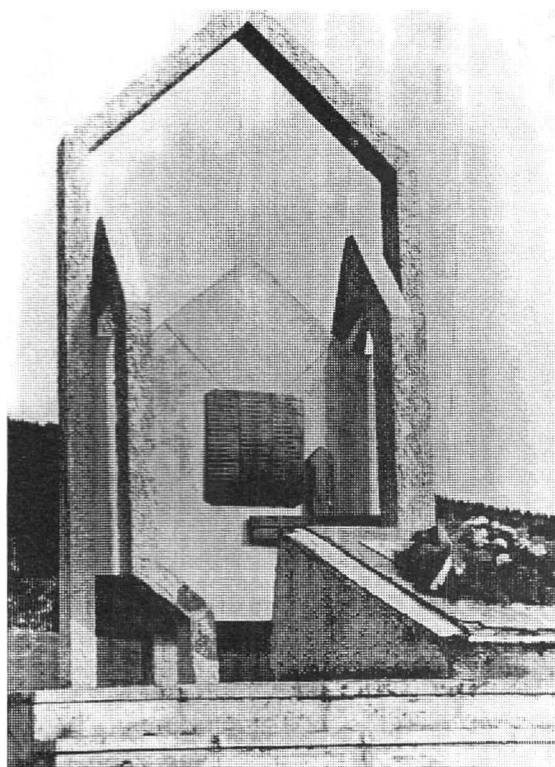

Cimitirul Eroilor
Dobolii de Jos (CV)

Mausoleul
de la Toplița (HR)

Monumentul Eroilor din Bilbor (HR)

Monumentul Eroilor din Corbu (HR)

Monumentul Eroilor din Miercuria-Ciuc (HR)

Mausoleul din Odorheiu Secuiesc (HR)

Noile steme ale localităților din județul Covasna - Studiu de caz -

I. Dorința comunităților locale de a se individualiza prin însemne heraldice, precum și crearea unui cadru legislativ propice pentru elaborarea unor proiecte de stemă, au determinat revitalizarea unei științe despre care se credea că aparține exclusiv trecutului. Astfel că, fenomenul heraldic constituie o parte dinamică a vieții civice, aspect reflectat și în încercările unităților din administrația locală de a-și alcătui propriile steme. În acest context un rol important îl dețin comisiile județene de analiză a stemelor.

În lucrarea de față voi prezenta actele normative în baza cărora arhivistul își desfășoară activitatea în comisia județeană de analiză a stemelor, contribuția și, implicit *"bagajul de cunoștințe"* de care trebuie să dispună acesta în evaluarea însemnelor heraldice actuale și metodologia de elaborare a acestora, dificultățile ce pot apărea legate de dreptul de proprietate și de utilizare a unor vechi steme familiale, a unor mărci sau embleme, importanța pentru Arhivele Naționale a întregii documentații care rezultă din ședințele comisiei mai sus amintite. Toate acestea vor fi ilustrate cu exemple din experiența avută ca membru în Comisia județeană Covasna de analiză a proiectelor de stemă¹.

II. În conformitate cu art. 3 din Hotărârea de Guvern nr. 25 din 16 ianuarie 2003, precum și în baza Legii 102/1992, în fiecare județ se constituie o comisie de analiză a proiectelor de stemă ale județului, precum și a municipiilor, orașelor, comunelor din respectivul județ, din care fac parte *"specialiști în istorie, arhivistică și etnografie"*. Și cum Facultatea de Arhivistică, cu concursul Școlii Naționale de Perfecționare Arhivistică, sunt singurele instituții abilitate prin lege a pregăti specialiști în domeniul arhivisticii (în conformitate cu art. 24 din Legea 16/1996), este de înțeles că din componența unei asemenea comisii județene² nu vor lipsi arhiviști din cadrul direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale.

Prezența unui arhivist în comisia județeană de analiză a stemelor unui județ este importantă, deoarece poate veni cu elemente inedite atât din domeniul heraldicii, cât și al istoriei locale.

Când ne referim la elemente de istoric locală, acestea sunt expuse în nota de fundamentare (ce însoțește proiectul de stemă) de către nespecialiști sau, în cazuri și mai nefericite, sunt copiate de pe paginile web ale unităților administrative (care abundă de cele mai multe ori în erori cronologice și interpretări subiective ale evenimentelor petrecute de-a lungul timpului). Aici trebuie să intervină arhivistul, care poate corecta, prin aducerea dovezilor concrete privind unele aspecte de istoric locală, dovezi ce sunt asigurate de bogata informație ce poate fi regăsită în fondurile și colecțiile direcției județene. Importanța eliminării, la acest nivel al comisiei județene, a tuturor ambiguităților și erorilor privind istoria locală, este argumentată de faptul că nota de fundamentare urmărește un circuit ierarhic complex, purtând semnăturile primarului unității administrative, a președintelui consiliului județean, precum și avizul ministrului justiției și a ministrului administrației și internelor. În momentul în care nu sunt corectate eventualele greșeli referitoare la evenimentele istorice ale unei comunități la nivelul comisiei județene de analiză a stemelor din cadrul consiliului județean, acestea sunt greu sesizate de către Comisia Națională de Heraldică, și cu atât mai puțin de cei care semnează/avizează nota de fundamentare. Astfel se ajunge în situația ca stema unui municipiu, oraș sau comună să fie publicată în Monitorul Oficial, cu riscul de a avea în dosar o notă de fundamentare greșit întocmită.

Elemente de heraldică. Arhivistul poate să-și aducă contribuția și în acest domeniu, evident fără a avea pretenția de a-l înlocui pe specialistul în heraldică (din comisia județeană de analiză a stemelor face parte și un expert în heraldică, reprezentant al Comisiei Naționale, cf. art. 3, alin 2 din H.G. nr. 25/2003). Însă, reprezentantul Arhivelor Naționale poate sesiza unele neconcordanțe clare între elementele prezentate în stemă și legile heraldicii; de asemenea, poate corecta termenii prin care se încearcă blazonarea unei steme.

O altă problemă pe care un arhivist o poate întâmpina ca membru într-o asemenea comisie județeană este aceea a nuanțării semnificației

elementelor heraldice din stemă. Acesta este teritoriul unde se întâlnesc cele mai multe opinii contradictorii și dezbateri aprinse. Din constatările făcute ca membru în Comisia județeană de analiză a stemelor rezultă că la capitolul semnificație se folosește un limbaj foarte apropiat de stilul beletristic, care nu are nici o legătură cu cel heraldic. De asemenea, am întâlnit cazuri unde semnificațiile unor arme heraldice sunt foarte clare, chiar și pentru un nespecialist, dar când sunt exprimate diferă foarte mult ceea ce *“arată”* elementul heraldic și ceea ce *“se scrie”* că ar simboliza. Este cazul a trei proiecte de stemă, ale comunelor Sânzicni, Ghelintă și Catalina, unde, în șef, apar figurile heraldice soarele și semiluna. Deși este foarte vizibil că aceste elemente au fost preluate din vechea stemă a fostului județ Trei Scaune, pentru a ilustra plastic apartenența la fostul Ținut Secuiesc, la secțiunea semnificație a notei de fundamentare găsim menționată, invariabil, următoarea descriere: *“soarele simbolizează curajul și demnitatea locuitorilor, luna simbolizează dorința de pace, puritatea și dragostea localnicilor”*³ (sic!).

La *“capitalul de cunoștințe”* de istorie locală și heraldică de care dispune arhivistul, trebuie adăugată și metodologia⁴ stabilită în acest sens de către Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, referitoare la elaborarea unui proiect de stemă. Tot acest cumul de informații îi vor fi necesare la studierea dosarului cu documentația obligatorie pentru analiza unui proiect de stemă; acest dosar cuprinde:

- Planșa proiectului de stemă, realizată manual;

- Descrierea și semnificația elementelor însumate ale proiectului de stemă, precum și scurt istoric al localității respective (nota de fundamentare);

- Copie după hotărârea consiliului local privitoare la stabilirea și însușirea variantei finale a proiectului de stemă (această hotărâre se încheie după ce, în prealabil, au fost supuse dezbaterii și consultării populației *“cel mult trei variante ale proiectului de stemă”*, în cf. cu art. 1, alin 4 din H.G. 25/2005); aici se mai poate anexa o copie a procesului-verbal încheiat cu ocazia afișării proiectului de stemă;

- Chestionarul heraldic completat cu răspunsurile la nouă probleme esențiale:

- 1) Menționarea și argumentarea tuturor denumirilor anterioare ale localității;

- 2) Descrierea poziticii geografice și a reliefului așezării;

- 3) Ce monumente ale naturii se află pe teritoriul loca-

lității (arbori, flori, animale ocrotite de lege)?

- 4) Ce monumente istorice (laice sau ecleziastice) se află pe teritoriul localității?

- 5) Ce muzee, case memoriale sunt în localitate?

- 6) Care sunt ocupațiile tradiționale ale locuitorilor din zonă?

- 7) Ce știți despre eventualele porecle pe care le-au avut locuitorii din zonă?

- 8) Ce familii nobiliare și în ce perioadă au stăpânit domeniul în zonă? Ce amintiri sau legende se leagă de numele acestor familii?

- 9) Ce steme sau sigilii a avut localitatea în decursul timpului?

- În cazul în care răspunsul la ultima întrebare este afirmativ, se anexează fotografiile ale unor vestigii ce poartă însemne heraldice.

De asemenea, cunoașterea unor principii de bază ce trebuie aplicate în evaluarea unui proiect de stemă, dă măsura seriozității și profesionalismului celui care reprezintă o direcție județeană a Arhivelor Naționale într-o comisie din care fac parte istorici, muzeografi, etnografi, arheologi, într-un cuvânt oameni de seamă din viața culturală și științifică locală. Și cum aceste principii au fost menționate sumar în unele articole destinate arhiviștilor, le voi prezenta în rândurile ce urmează, ilustrându-le cu exemple din activitatea comisiei județene Covasna de analiză a stemelor.

- În scut nu se vor înscrie devize, nume, date (acestea ar putea figura pe drapele);

- Se vor evita simbolurile generale, cu o forță de sugestie redusă (cruci, carte, pană, etc.);

- Se exclude alăturarea reproducerii de sfinți cu elemente profane, mult prea comune;

- Respectarea formei standard pentru scut și coroană murală; scutul se va încadra în pagină format A4, cu dimensiuni aproximative de 17x15 cm (cf. opiniei d-nei Maria Dogaru, aceste dimensiuni corespund cu scutul folosit de Comisia Consulativă Heraldică ce a funcționat în perioada 1921-1939)⁵. Am remarcat că această formă de prezentare a scutului duce la tendința celor care întocmesc stema de a încărca cât mai mult câmpul cu mobile heraldice. Astfel, în cazul în care însemnele heraldice sunt reproduse pe un sigiliu sau o șampilă, acestea se disting cu greu.

- Turnurile coroanei murale vor exprima plastic și sintetic diferența dintre stemele municipiilor, orașelor, comunelor, astfel: municipiul reședință de județ va avea coroană cu șapte turnuri, municipiile nereședință de județ - coroană cu cinci turnuri, orașele - coroană cu trei turnuri, iar comunele - coroană cu un singur turn

- Respectarea celor cinci culori heraldice, metale; de asemenea, nu se vor analiza planșe

lucrate la calculator, deoarece valoarea artistică este vădit știrbită. Spre exemplificare, în anexă, se pot remarca două imagini ale aceluiași proiect de stemă înaintat de comuna Catalina (jud. Covasna); imaginea nr. 1 este lucrată la calculator, iar imaginea nr. 2 este desenată manual. Descrierea este următoarea: pe azur, imaginea Sf. Ecaterina din Alexandria, în culoare naturală, purtând o rochie lungă argintie, nimbă cu aur, încoronată cu o diademă de aur, însoțită la dextera de o roată cu țepușe de aur, ținând în mâna dreaptă o ramură de palmier verde, iar în stânga o spadă de argint. Imaginea Sf. Ecaterina este flancată de două spice de grâu și însoțită în șef, la dextera de un soare de aur, la senestra de o lună figurată de argint. Coroană murală pentru comune (cu un turn).

- Respectarea cu prioritate a tradiției heraldice locale (eventual revizuirea compozițiilor heraldice greșit alcătuite anterior), precum și introducerea unor noi elemente heraldice, mai ales acolo unde evoluția comunității a înregistrat transformări majore. În județul Covasna, tradițiile heraldice locale au fost destul de puternice, manifestându-se mai ales prin intermediul familiilor nobiliare din această zonă. În proiectele de stemă ale unor comune acest principiu a fost fericit îmbinat cu elemente de noutate, evitându-se astfel realizarea unor copii ale vechilor reprezentări, pentru că *“a copia înseamnă a scădea valoarea respectivului blazon”*⁶. De exemplu, în câmpul inferior al stemei comunei Bodoc⁷ figurează blazonul familiei Mikó, care a patronat biserica și școala din comuna Bodoc, precum și din satul Olteni, sat aparținând acestei comune; la aceasta s-a adăugat un element de noutate - un simbol al bogăției de ape minerale de pe teritoriul acestei comune⁸. Comuna Vârgheș este, de asemenea, printre cele care au ales să împodobească scutul cu blazonul familiei Daniel (pe verde o lebădă de argint, având gâtul străpuns din spate de o săgeată de aur) cu un rol activ în viața comunității, dar acesta a fost combinat cu elemente care se pot regăsi pe un vechi sigiliu al comunei (un șoim de argint, zburând, ținând în cioc o pană de aur). În ambele cazuri, se poate observa strădania autorităților de a nu copia integral unele însemne heraldice tradiționale, ci de a le îmbina cu elemente originale sau care reflectă evoluțiile ulterioare ale comunității respective.

- Însă, în cazul utilizării însemnelor unor vechi familii nobiliare în stemele unităților

teritorial-administrative actuale, nu se recomandă reproducerea neschimbată a însemnului, decât în situația în care acea familie s-a stins⁹; spre exemplu, familia baronilor Daniel are descendenți în viață, din această cauză lebăda nu este reprezentată pe câmp albastru, ci pe o altă culoare (în cazul nostru, verde).

- Se vor evita reprezentarea unor monumente, deoarece acestea sunt greu de blazonat și de redat cromatic. Prin această prevedere s-a dorit evitarea tuturor imaginilor direct inspirate din mediul înconjurător: peisaje, forme de relief, imobile, etc. Grăitor în acest sens este exemplul stemei comunei Sânzieni din județul Covasna, care are reprezentată în scut capela Sfântul Ștefan pe muntele Perkő (imaginea nr. 3). Deși știința heraldică nu interzice expres trimiterea la vreun monument de arhitectură, o condiționează însă de găsirea unei modalități de exprimare cât mai simbolice. Această modalitate s-a concretizat în următoarea propunere (imaginea nr. 4): scut tăiat azur pe verde, cu un porumbel de argint cu aureolă de aur în zbor coborât, însoțit în șef la dextera de un soare de aur, la senestra de o lună figurată de argint, iar în vârf de cruce cvadrilobată de aur (10). Din analiza notei de fundamentare, rezultă că denumirea localității Sânzieni, atât cea maghiară, cât și cea latinească este *“Sfântul Duh din Kezdi”* (*Kezdiszentlélek*), denumire care, având în vedere că populația este de confesiune romano-catolică, implică folosirea unei figuri simbolice vorbitoare, adică aceea a porumbelului aureolat, coborând din cer. Cu toate acestea însă, varianta finală publicată în Monitorul Oficial este cea din imaginea nr. 3¹¹, dovadă că pot exista și excepții, atunci când ne referim la un monument de pelerinaj construit în secolul al XIII-lea.

III. Ca membru în comisia județeană de analiză am putut desprinde câteva concluzii. În primul rând nu toate autoritățile administrației publice au înțeles importanța stemei, ca adevărată imagine a unei comunități umane, indiferent de mărimea acesteia. Nu s-a înțeles faptul că stema este cartea de vizită a oamenilor ce conviețuiesc pe meleagurile respective. Iar cele care au înțeles acest fapt s-au inspirat, din păcate, după modul în care stemele unităților administrative erau alcătuite înainte de 1989. Astfel că, revine obsesiv în câmpul scutului *“motivul”* spicului de grâu-din cele 7 comune, 5 au avut în proiectul inițial de stemă acest element. După cum se știe, județul

Covasna nu este nici pe departe "*grânarul României*", iar argumentul conducerii comunelor respective, acela că spicul de grâu simbolizează ocupația de bază a locuitorilor, respectiv agricultura, nu este suficient de convingător; acest simbol al spicului de grâu și-a pierdut treptat puterea de sugestie, el putând fi înlocuit cu succes de alte elemente care să sugereze aceeași idee. Acest lucru poate transmite multe informații despre "*cultura*" heraldică atât a celor care întocmesc stemele, cât și a populației care le sustine. Pentru a schimba această stare de lucruri, în presa locală (prin articole în "*Cuvântul Nou*", de exemplu) s-au popularizat normele și legile heraldice. De asemenea, în timpul activității de îndrumare și control la creatorii din administrația publică am subliniat importanța demarării activității de elaborare a stemelor.

Deși cadrul legal pentru elaborarea stemelor județelor, municipiilor, orașelor și comunelor s-a creat începând din anul 1992, prin Legea 102, iar prin H.G. nr. 64/1993 a fost aprobată metodologia de elaborare, reproducere și folosire a stemelor, abrogată odată cu apariția H.G. nr. 25/2003, în județul Covasna din opt proiecte de stemă (unul al județului și șapte ale comunelor aparținătoare), doar trei steme ale comunelor Bodoc, Sânzieni și Chichis au întrunit condițiile necesare publicării lor în Monitorul Oficial. În aceste condiții, județul Covasna se află printre ultimele județe din țară care încă nu s-au putut conforma cerințelor legislației în vigoare.

Pentru arhiviștii care fac parte din aceste comisii județene de analiză a stemelor ar fi util un instrument de informare, a unui dicționar care să reflecte tradițiile heraldice de pe teritoriul României, acel *Dicționar heraldic* de care d-na Maria Dogaru pomenea în articolul său "*Izvoarele heraldice-parte distinctă a patrimoniului arhivistic românesc*"¹². Totodată, ei trebuie să cunoască unele nuanțe referitoare la drepturile de autor vis-a-vis de vechile steme ale familiilor nobiliare (v. stema Vârghiș) și dreptul de a le folosi pe noile steme ale unităților din administrația publică locală.

O dovadă în plus a profesionalismului unui arhivist numit într-o asemenea comisie este și utilizarea cu atenție a terminologiei specifice unei asemenea științe. De exemplu, se folosește o sinonimie, nu tocmai de bun augur, pentru mobile sau figuri heraldice, și aici mă refer la cuvinte ca emblema sau marcă, care pot genera confuzii cu repercusiuni pe plan juridic.

Acest fapt este bine ilustrat de către proiectul de stemă al Consiliului Județean Covasna, care fiind respins de către comisia județeană de analiză a însemnelor heraldice pe motivul imitării integrale a vechii steme a Județului Trei Scaune, a fost, în schimb, înregistrat la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci-Covasna sub denumirea de "*marcă a Consiliului Județean Covasna*"¹³. Drept urmare, această marcă a fost utilizată pe acte oficiale emise de Consiliul Județean Covasna, pe diplome, insigne, atestate, certificate, distincții conferite cu prilejul unor manifestări culturale, etc. Desigur, partea juridică a acestei situații ne privește mai puțin, important pentru arhiviști rămâne problema documentelor cu valoare permanentă care urmează a fi preluate de către Arhivele Naționale peste 30 de ani și care poartă în antet această marcă, ce poate fi ușor confundată cu stema județului. Pentru o viitoare preluare este important să se cunoască această distincție între marcă și stemă, ambele constituind însemne de validare, dar cu regim juridic diferit. Spre deosebire de stema adoptată oficial, marca are o durată de "*valabilitate*" de 10 ani, iar în Legea 84/1998 nu se specifică explicit dacă se poate folosi sau nu pe ștampila instituției, acest lucru rămânând la libera decizie a celui care a înregistrat marca la OSIM, conform art. 58, lit. a - "*Solicitantul înregistrării unei mărci de certificare va depune, odată cu cererea de înregistrare.... regulamentul de folosire a mărcii de certificare*". În schimb, Hotărârea de Guvern nr. 25/2003 precizează clar la art. 8, alin. 1, că "*stemele aprobate pot fi reproduse pe... sigiliile autorităților administrației publice locale*".

În consecință, propun ca în nomenclatoarele arhivistice ale consiliilor județene, lucrările comisiei de analiză a stemelor, să se păstreze permanent, datorită importanței documentelor, a informațiilor inedite conținute de procesele-verbale ale ședințelor. Prin aceasta nu se crează paralelisme, chiar dacă dosarul cu documentația referitoare la stema unui municipiu/oraș/comună se va găsi și la Comisia Națională de Heraldică, Sigilografie și Genealogie; aici ajunge doar forma finală, finisată a stemei; interesante, însă pentru o viitoare cercetare, sunt dezbaterile de la nivel local, care pot reflecta o bogăție de aspecte privind mentalitatea comunității locale și a conducătorilor ei.

Tbate problemele prezentate mai sus reflectă o altă latură a activității pe care un arhivist o

poate desfășura și arată aspecte inedite ce pot apărea în cadrul unor ședințe ale comisiilor județene de analiză a stemelor. Din păcate, acest subiect a fost mai puțin dezbătut atât în literatura de specialitate, cât și la cursurile de științe auxiliare predate la Facultatea de Arhivistică, și aceasta în contextul în care heraldica devine o știință din ce în ce mai actuală. De aceea, este necesară împărtășirea a cât mai multe experiențe de acest gen pentru acu-

mularea de informații prețioase despre actul elaborării noilor steme ale unităților administrativ-teritoriale. De asemenea, prezența reprezentantului Arhivelor Naționale ca membru într-o asemenea comisie poate fi exploatată și din punct de vedere al relațiilor publice, prin crearea unui capital de imagine pozitiv și dinamic pentru instituția noastră, participând activ la viața comunității locale.

Adina Fofirca

Note

1. Întreaga documentație referitoare la ședințele comisiei județene de analiză a stemelor din județul Covasna se regăsește în arhiva Consiliului Județean Covasna; ca membru în această comisie am primit un exemplar al dosarelor cu proiectele de stemă elaborate de către autoritățile administrativ-publice locale; menționez că documentele au fost incluse de către creator în categoria informațiilor de interes public.

2. În baza art. 3, alin 1 din H.G. 25/2003, precum și în temeiul art. 137 din Legea 215/2001 privind administrația publică locală, la nivelul județului Covasna s-a constituit o comisie compusă din cinci membri, alcătuirea ei fiind stabilită prin Ordinul nr. 199/26.11.2003 al Prefectului Județului Covasna; totodată s-a întocmit un regulament de funcționare al comisiei județene de analiză a proiectelor de stemă. Această comisie este un organism de analiză, consultativ, care urmărește să asigure "exprimarea corectă, din punct de vedere heraldic, a elementelor incluse în steme, valorificarea patrimoniului heraldic local, unitatea stilistică și evitarea repetițiilor" (cf. art. 4 din H.G. 25/2003).

3. Hotărârea Consiliului local al comunei Sânzieni nr. 18/2003; Hotărârea Consiliului Local al comunei Ghelintă nr. 17/2004; Hotărârea Consiliului Local Catalina nr. 13/2004.

4. Poate fi consultată la <http://www.iini.ro/CNHGS>

5. MARIA DOGARU, *O problemă de mare actualitate: noile steme de județe și orașe. Opinii și precizări*, în "Revista Arhivelor", nr. 3, București, 1993, pp. 263-264

6. *Ibidem*, p. 265.

7. Adoptată prin H.G. nr. 989 din 25 iunie 2004 și publicată în "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 640 din 15 iulie 2004, p. 11

8. se face astfel aluzie și la renumita apă minerală îmbuteliată Bodoc.

9. Memorandumul Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (C.N.H.G.S.), înregistrat la Consiliul Județean Covasna sub nr. 4146 din 25.05.2004.

10. Memorandumul C.N.H.G.S. înregistrat la Consiliul Județean Covasna sub nr. 3483 din 07.05.2004.

11. Adoptată prin H.G. nr. 1758 din 21.10.2004 și publicată în "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 1027 din 08.11.2004, p. 7.

12. MARIA DOGARU, *Izvoarele heraldice-parte distinctă a patrimoniului arhivistic românesc*, în "Revista de Arhivistică" Tom III, nr. 1-2, Cluj, 1997, p. 22.

13. Oficiul de Stat pentru Inventii și Mărci, Certificat de înregistrare marca nr. 42441/2000

Bibliografie

Legea nr. 102/1992 privind stema țării și sigiliul statului
Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996;

Legea nr. 84/1998 privind mărcile și indicațiile geografice;

Hotărârea de Guvern nr. 25, în "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 62 din 2 februarie 2003;

Hotărârea de Guvern nr. 989 privind aprobarea stemei comunei Bodoc, județul Covasna, în "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 640 din 15 iulie 2004, p. 11;

Hotărârea de Guvern nr. 1758 privind aprobarea stemei comunei Sânzieni, județul Covasna, în "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 1027 din 8 noiembrie 2004, p. 7;

Hotărârea de Guvern nr. 2056 privind aprobarea stemei comunei Clitcheș, județul Covasna, în "Monitorul Oficial" Partea I, nr. 1160 din 8 decembrie 2004, p. 27;

<http://www.iini.ro/CNHGS>;

DOGARU MARIA, *O problemă de mare actualitate: noile steme de județe și orașe. Opinii și precizări*, în "Revista Arhivelor", nr. 3, București, 1994, pp. 262-266;

DOGARU MARIA, *Izvoarele heraldice-parte distinctă a patrimoniului arhivistic românesc*, în "Revista de Arhivistică", tom III, nr. 1-2, Cluj-Napoca, 1997, pp. 15-23;

DOGARU MARIA, *Stemele județelor, municipiilor și orașelor*, în "Heraldica României", București, 1994, pp. 96-159;

STURDZA SAUCEȘTI MARCELA, *Stemele de orașe*, în "Heraldica - tratat tehnic", edit. Științifică, București, 1974, pp. 144-146.

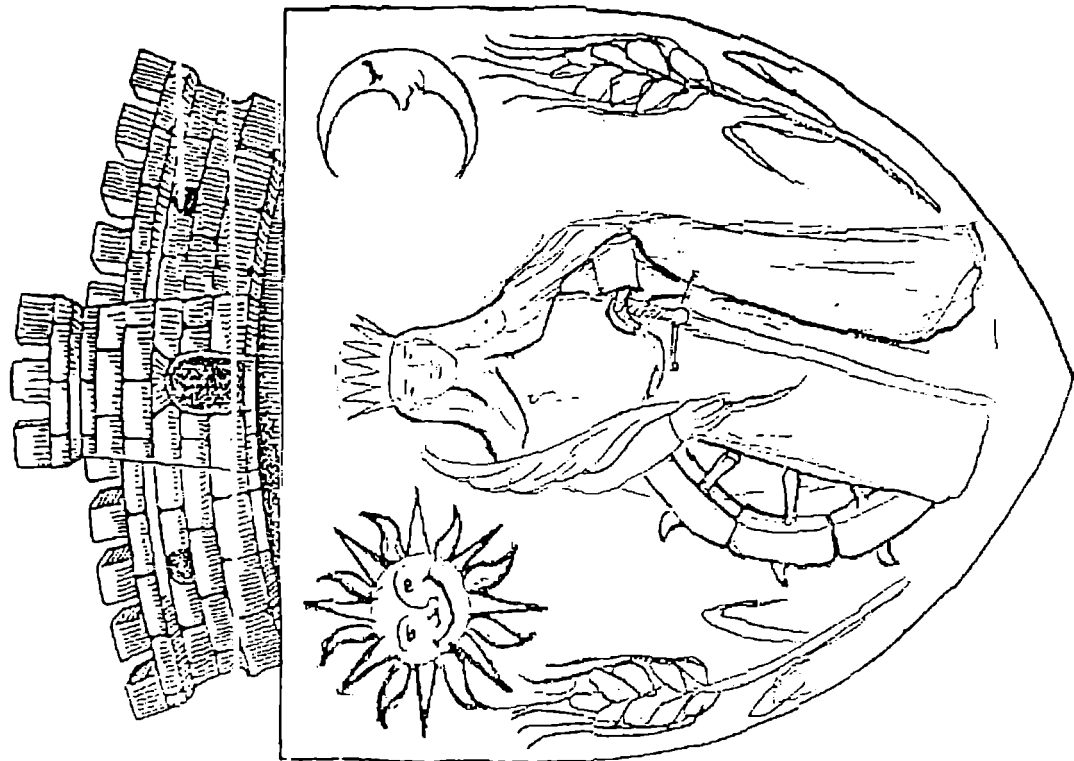

Figura 2

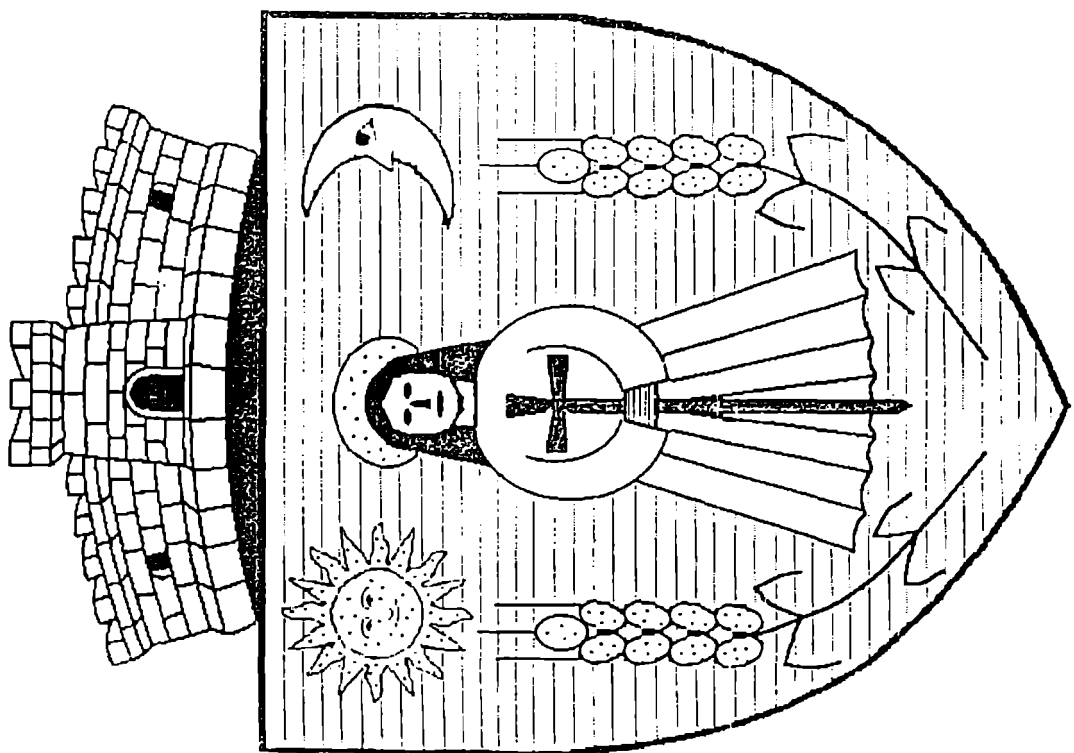

Figura 1

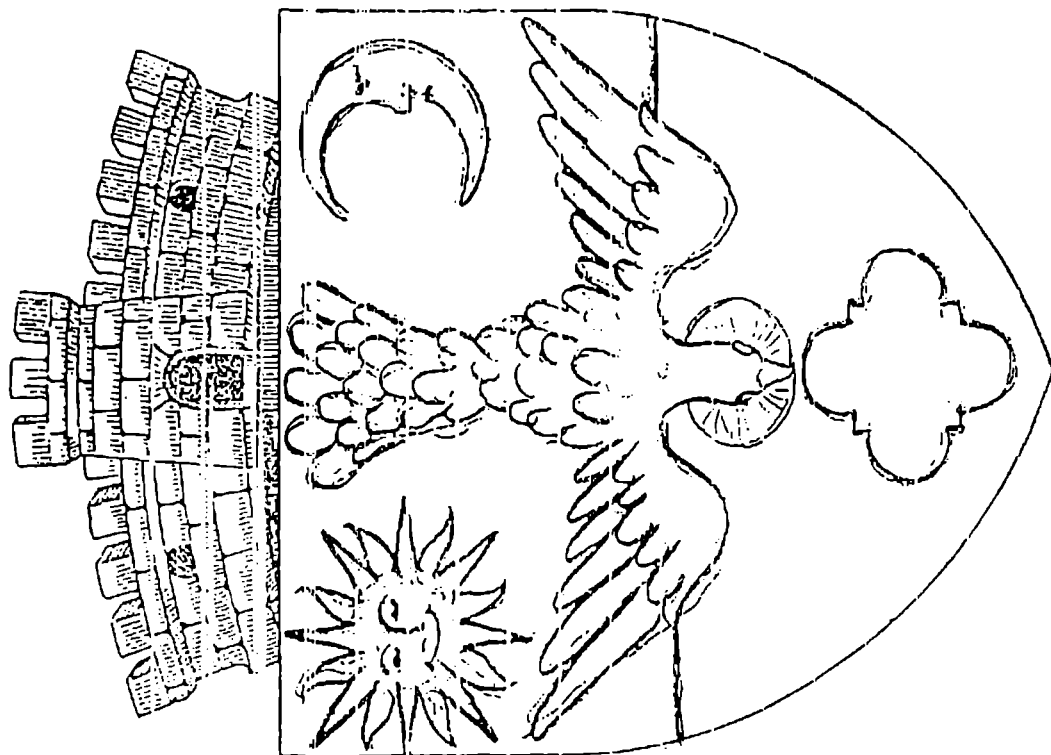

Figura 4

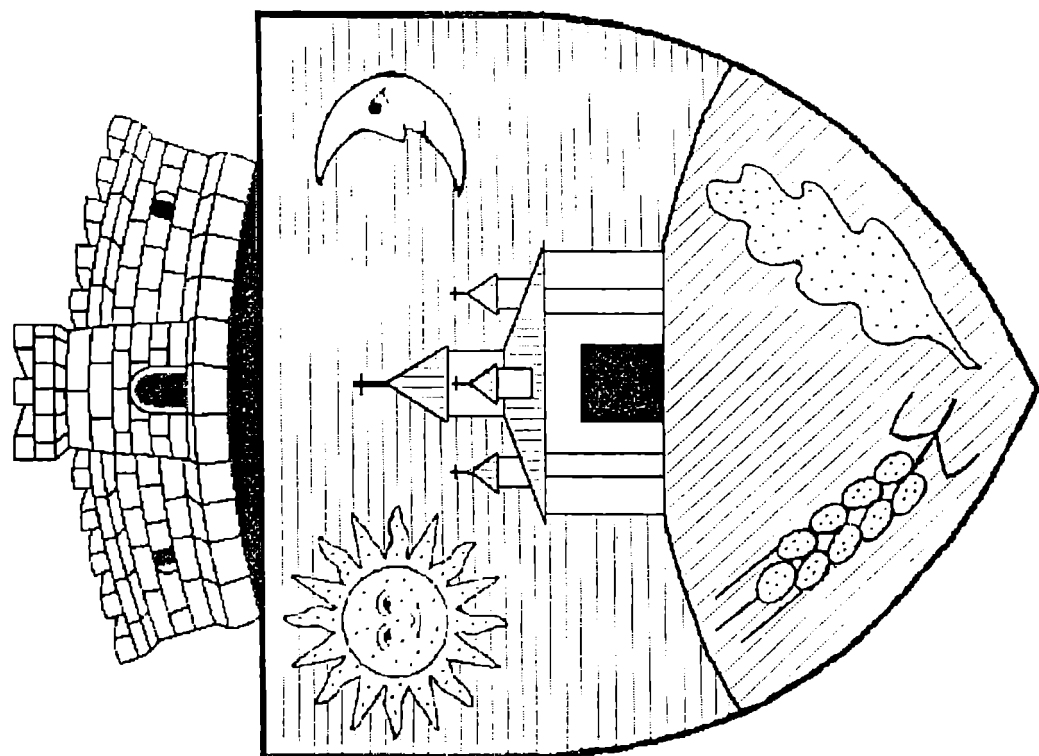

Figura 3

Explicație figuri

Figura 1 = Stema comunci Catalina, variantă ncaprobată (descenată de către dl. Szekeres Attila, jurnalist la ziarul *Háromszék* - Sf. Gheorghe);

Figura 2 = Stema comunci Catalina, variantă ncaprobată (descenată de către dl. Radu Tiron, reprezentant al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie);

Figura 3 = Stema comunci Sânzieni, variantă aprobată (descenată de către dl. Szekeres Attila);

Figura 4 = Stema comunci Sânzieni, variantă ncaprobată (descenată de către dl. Radu Tiron).

Abstract

The new Blazons of the Localities from Covasna County - a practical exemple -

This case study is concerned with the public administration authorities' process of creating new blazons for their community, and it is based on personal experience of the authoress as a member in the Covasna district Committee for analyzing the heraldic projects. The objectives of this research paper is to present the juridical context of emerging the blazons, the principles and the methodology of elaborating such heraldic projects, the difficulties which might be encountered related to the copyright of some old families' blazons, and the importance of the above mentioned Committee's debates for National Archives as an institution interested in keeping the valuable records and data of the local communities.

Revista ECOU - istoric, realizări, perspective

1. ISTORIC

1.1. Revista "ECOU", profil cultural-artistic, a Colegiului Național "Mihai Viteazul" din Sfântul Gheorghe a fost inițiată, la sugestia societății românești din oraș, de prof. Luminița Cornea și de un grup de zece eleve de la profilul pedagogic. După multe și înfringute "căutări", numele acceptat a fost ECOU, propus de eleva Roxana Florescu. Prof. Luminița Cornea a coordonat toate numerele revistei, ocupându-se direct de alcătuirea, finanțarea și editarea revistei. La unele numere a fost ajutată de alte profesoare: Viorica Macovei (nr.1-3), Suzana Grigoriu (nr.4), Maria Stoica (nr.9-12), Cristina Vișan (nr.18-28).

În paginile mai multor numere se menționează faptul că au fost coordonate de profesori precum Marianne Iliescu, Romeo Negrea, Mihaela Vulpe, Anca Pătrașcu, Alexandru Popovici, Liliana Grosar. Începând cu numărul 14 / octombrie-noiembrie 2000, tehnoredactarea s-a realizat, în general, la cabinetul de informatică al liceului sub coordonarea domnișoarei Adel Simon, programator. Dintre elevii care au dactilografiat revista amintim pe Raluca Dumitrascu, Claudiu Ciuhă, Lucian Rusen, Alexandru Cornea, Natalia Plămădeală, Cristina Nedelcu, Mircea Albu, Elvira Becciu, Costel Buzdugan, Adrian Florea, Alexandra Doboș, Cristina Ganea, Cristina Florea și Cristian Manolachi.

1.2. Primul număr al revistei "ECOU" a apărut în mai 1996, ca revistă a elevilor de la profilul pedagogic, cu sprijinul financiar al Inspectoratului pentru Cultură al Județului Covasna, prin persoana domnului Petre Străchinaru.

Colectivul de redacție al primului număr a fost alcătuit numai din eleve de la profilul pedagogic: Roxana Florescu, Irina Buzatu, Gențiana Dobârceanu, Laura Șchiopu, Mihaela Crăciun, Ramona Lazarov, Xenia Suciu, Adriana Boroș, Andra Bordoii și profesorii coordonatori: Luminița Cornea și Viorica Macovei. Primele numere nu au avut numit un redactor-șef.

1.3. Numărul 5 / iunie 1997 are trecut, în caseta tipografică, redactor-șef pe eleva Andra Bordoii, care a îndeplinit această funcție până

la nr. 13 / iunie-iulie 2000, când a absolvit clasa a XIII a profilului pedagogic. A fost una din perioadele cele mai bune ale revistei. Alți elevi care au avut această funcție: Katalin Prunel (nr. 14-18 / iulie-septembrie 2001), Tatiana Scurtu (nr. 19-26 / iulie-septembrie 2003) și Răzvan Sădean (nr. 27-28 / ianuarie-martie 2004). Funcția de redactor-șef adjunct au avut-o elevele: Adriana Boroș, Katalin Prunel, Roxana Negrea. Redactori responsabili de număr au fost elevii: Costel Buzdugan și Adrian Florea la numerele 27 și 28, care, de fapt, s-au evidențiat printr-o participare deosebită la mai multe numere ale revistei, chiar dacă nu au avut funcții de conducere. Alți elevi care au fost în colectivul de redacție: Aida Pastor, Adina Dima, Anda Gârbuleț, Ramona Lazarov, Andrei Gheorghiu, Dana Ostahie, Simona Bogiu, Noemi Peter, Paula Popica, Raluca Gheorghesei, Mariana Dășagă, Laura Păcurar, Camelia Damian, Oana Pârvan, Octavia Cornea, Monalisa Sdrăilă, Natalia Negritu, Elvira Becciu, Delia Diac, Alexandra Cîrlănescu, Ionuț Tohănean, Anca Profiroiu, Otilia Bularca, Ramona-Daniela Dobra, Alexandru Cornea, Cristina Nedelcu, Alexandru Voinescu, Ștefan Lupu, Andreea Gavrilu, Doina Manoil, Natalia Plămădeală, Ecaterina Corduneanu, Iuliana Moldovan, Manuela Nedelcu, Sorina Purecel, Anca Terzea, Denis Șontea, Nicolae Rotari, Răzvan Sădean, Roxana Cucu, Cristina Ionescu, Cristina Ganea, Larisa Todoran, Anamaria Pușcașu, Alexandra Doboș, Rodica Pastor, Delia Șerban, Roxana Blaj și alții.

1.4. După ce finanțarea editării primului număr a fost asigurată de Inspectoratul pentru Cultură al Județului Covasna, numerele 2-7 s-au tipărit cu ajutorul unor generoși sponsori. Începând cu numărul 8, revista ECOU apare datorită finanțării Ministerului Tineretului și Sportului, prin Direcția Județeană de Tineret și Sport Covasna, datorită unor proiecte alcătuite prin Fundația "Mihai Viteazul". Pentru ca această finanțare să poată continua, în luna mai a anului 2001, colectivul de redacție al revistei ECOU a luat inițiativa înființării Asociației de Tineret ECOU, în martie 2001. Membrii fondatori ai Asociației de Tineret ECOU sunt:

Andra Bordoiiu, absolventă, promoția 2000; Katalin Prunel, elevă, clasa a XIII-a; Oana Pârvan, Ionut Tohănean, Otilia Bularca, Alexandra Cărlănescu, Delia Diac, Cătălin Lungu, elevi în clasa a XII-a; Carmen Opait, bibliotecara școlii, și Luminița Cornea, profesor fondator al revistei ECOU.

1.5. Profilul revistei este cultural-artistic, format A4. Numărul paginilor a variat între 8 și 24 de pagini. Numerele 18, 19, 20 au apărut în 24 de pagini, iar 21 până la 26 în 20 de pagini, numerele 26 și 27 au apărut în 16 pagini, iar numărul 28 în 20 de pagini. Apariția numerelor a fost neregulată (când se putea găsi finanțare), dar începând cu numărul 8 apare de 2 ori pe trimestru, până la numărul 17 inclusiv, iar o dată cu numărul 18 apare trimestrial.

1.6. Începând cu numărul 7, revista ECOU este înregistrată la Biblioteca Națională a României din București cu numărul de ISSN: 1453-6501, ca o publicație cu profil cultural-artistic.

2. REALIZĂRI

2.1. Revista ECOU cuprinde pagini speciale dedicate creației elevilor: poeziei (4-5 pagini), prozei (1-2 pagini), încercări de critică literară (1-2 pagini), eseuri, desene originale, ecouri la excursiile organizate și la obiectivele vizitate, teste (în special psihologice), interviuri, ecouri la olimpiadele școlare - faze naționale, ecouri la diverse concursuri, jocuri și careuri (cuvinte încrucișate) etc. Dintre rubricile revistei amintim: *"ECOU... la zi"*, *"ECOU... la activitățile noastre"*, *"Să luăm aminte"*, *"ECOU... la aplicații documentare"*, *"Tableta noastră"*, *"ECOU religios"*, *"Obiceiuri vechi"*, *"Ne distrăm... învățăm"* etc. O pagină specială din fiecare număr are titlul: *"Filatelia - o pasiune instructivă"* - prin aceasta este singura revistă școlară din România cu pagină specială de filatelie în fiecare număr.

2.2. Revista ECOU conține foarte multe fotografii, evidențiind diverse activități ale elevilor din cadrul Colegiului Național "Mihai Viteazul". În general prima pagină etalează până la zece fotografii. Fiecare număr are pe frontispiciul revistei un motto semnificativ, de cele mai multe ori în legătură cu întreg conținutul revistei, ori cu caracter educativ, ca de exemplu: *"Nu există armonie fără contrarii"* Heraclit (nr.1), *"Turism înseamnă cultură și cunoaștere"* G. Călinescu (nr.3), *"... de aș avea atâta credință încât să mut și muntii, iar dragoste nu am, nimic nu sunt"*. Noul Testament - Epistola întâi către corinteni a Sf. Apostol

Pavel, cap. 13 (nr.7), *"De când mă țin minte mă plimb, e felul meu de a mă îmbogăți"* Geo Bogza (nr.8), *"Să ne tinem de limba, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se anuncă spre scăpare"* Mihai Eminescu (nr.10), *"Nimic nu degradează atât de mult intelectul ca minciuna și lauda răului"* Mihai Eminescu (nr.12), *"În locul stejarului secular, stejarul tânăr se înalță viguros; neam vine și neam trece; aceasta este legea veacurilor"* Mihai Eminescu (nr. 13), *"Nimic nu arde mai rău pe ticăloși decât râsul"* I.L.Caragiale (nr.22), *"Fiecare om e o întrebare pusă din nou spiritului universului"* Mihai Eminescu (nr.24), *"Nimic nu e mai frumos decât elanul generos al dragostei revărsate în inimi tinere"* Mihail Ralea (nr.26), *"Cultura este o avuție pe care nu ți-o ia nimeni și pe care o iei mereu cu tine"* Constantin Noica (nr. 28).

2.3. Revista este trimisă, număr de număr, la liceele partenere din țară, precum și la Societatea de Științe Filologice, Revista "Filatelia" - București, revista "Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică" - Constanța, la Centrul de Cultură Arcuș - Jud. Covasna, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, Centrul de Cultură al Județului Covasna, Cercul Filatelic "Luca Arbure" din localitatea Arbore, județul Suceava.

Lista liceelor partenere din țară:

Colegiul Național "Octavian Goga", Miercurea-Ciuc, jud. Harghita; Colegiul Național "Mihai Eminescu", Toplița, jud. Harghita; Colegiul Național "Ion Inocenție Micu Clain", Blaj, Jud. Alba; Colegiul Național "Mihai Viteazul", Turda, Jud. Cluj; Colegiul Național "Ion Luca Caragiale", Ploiești, jud. Prahova; Colegiul Național "Constantin Cantacuzino", Târgoviște, jud. Dâmbovița; Liceul Pedagogic "Stefan Odobleja", Drobeta Turnu Severin; Colegiul Național "Ștefan Velovan", Craiova; Liceul Teoretic "Grigore Ghica Voievod", Dorohoi, jud. Botoșani; Colegiul "Carol I", Câmpulung, jud. Argeș; Liceul Pedagogic "Nicolae Iorga", Botoșani, jud. Botoșani; Școala Normală "Vasile Lupu", Iași; Colegiul Național "Mihai Viteazul", Slobozia; Colegiul Național "Andrei Șaguna", Brașov; Colegiul Național "Eudoxiu Hurmuzachi", Rădăuți.

2.4. Cea mai importantă realizare a revistei, în ceea ce privește conținutul, o constituie creația poetică a elevilor-colaboratori.

Colectivul de redacție și profesorul coordonator a avut în vedere la fiecare număr, în mod deosebit, paginile speciale de poezie. Amintim aici principalii elevi-poeti: Dana Ostahie, Ramona Lazarov, Alexandra Cîrlănescu, Otilia Bularca, Tatiana Scurtu, Roxana Negrea, Ramona-Daniela Dobra, Ionuț Tohăncanu, Adela Vrânceanu, Patricia Țițeu, Denis Șontea, Elena Timaru, Andreea-Eliza Farcaș, Irina Nicov, Anamaria Pușcașu, Natalia Iacovlev, Manuela Nedelcu, Rodica Pastor, Cristina Ganea, Larisa Todoran, Răzvan Sădean, Roxana Cucu, Roxana Chirilă, Delia Șerban și alții.

2.5. În istoricul revistei ECOU putem deosebi câteva etape importante de poezie după numele unor eleve care au făcut "epocă", având un anumit stil deja format și chiar o anumită artă poetică. Prima etapă este aceea a Danei Ostahie, a doua a Ramonei Lazarov, Otiliei Bularca și a Alexandrei Cîrlănescu, a treia etapă este aceea a Tatianei Scurtu, Roxanei Negrea și a Ramonci-Daniela Dobra, iar a patra etapă (existentă în prezent) este aceea a Anamariei Pușcașu și a Cristinei Ganea. În etapa actuală a poeziei de la ECOU există mai multe nume de elevi-poeti aflați în perioada căutărilor.

2.6. Creațiile poetice ale elevilor formați la ECOU au fost remarcate nu numai de profesorii și colegii lor din școală, ci și de persoane avizate în domeniu. Menționăm în acest sens cuvintele de apreciere scrise în publicațiile locale: *Cuvântul nou* și *Bună ziua Covasna* și în publicațiile naționale, din care menționăm revista *Limba și literatura română*. Astfel prof. George Șovu la rubrica *Cronica revistelor școlare* din *Limba și literatura română* nr. 4/2001, pag. 56, scrie următoarele: "Un ecou incitant, aproape răscolitor, dar și mângâios ca o boare de mult așteptată primăvară, vibrație puternică, zămislită din minți tinere, deștepte și iscoditoare, de simțiri curate în îndrăzneala și dorința lor de mai bine, de ființe curajoase, harnice și talentate ne-a învăluit până la acaparare, citind cele 70 de pagini ale numerelor 16, 17, 18, 19 (anul V de apariție), din lunile februarie, martie, iulie - septembrie și octombrie - decembrie, 2001 ale revistei cu numele *Ecou*, «publicație cu profil cultural-artistic» a Colegiului Național «Mihai Viteazul» din Sfântu Gheorghe. Domnișoarelor și domnilor, care dați viață acestor reviste, eu ajutând unora dintre colegii dumneavoastră și al dascăliilor, îndrumători și coordonatori, pentru tot ceea ce sunteți, pentru

hotărârea îndrăzneată de a vă pune la lucru forțele de dinăuntru, pentru visare și împliniri, vă rog să primiți, din partea unui trudit care, de-o viață, și-a asumat dulcele chin al potrivirii vorbelor, «adunate în zeci de mii de pagini dintre copertele «unui raft întreg cu volume» (cum afirma cineva despre el), să primiți, vă zic, un sincer bravo! (...) În așteptarea unor vești noi, încă o dată, bravo!"

La aceeași rubrică din *Limba și literatura română*, dar din numărul 3 / 2002, pag. 57, profesorul George Șovu afirmă: "Ne bucurăm pentru succesele remarcabile pe care le înscrie în palmaresul existenței sale revista *Ecou*... Așa cum declara, în articolul Editorial, eleva Tatiana Scurtu, redactorul-sef al revistei, numărul 1 (20) din ianuarie-martie 2002 al ECOU-lui «pătrunde în sufletele» cititorilor săi mai ales prin vibrațiile poeziei, «câci în acest număr versul deține întâietate». Mărturisim satisfacția pe care am simțit-o citind poeziile unor tinere talentate, printre care Ramona Lazarov (poezia *Rugă*), Otilia Bularca (poezia *Supă la termoplonjon*), Ramona - Daniela Dobra (poezia *Nebuna fericire*), Roxana Negrea (poezia *Verbele*), Tatiana Scurtu (pamfletul în versuri *Tepeșe, măriă ta*). (...) În încheiere, îmi permit să transcriu în întregime splendida «declarație de dragoste» pe care eleva Elena Mogoș o face limbii române: «Toate cuvintele limbii române îmi sunt scumpe. Ele sunt, toate. spațiul fără margini, tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte prin care poporul se înfățișează sieși ca o ființă unică și nepieritoare. Ele sunt scrise în temelile fiecărei ființe de pe acest pământ, în adâncuri, acolo de unde nimeni nu le-ar putea smulge. Ele sunt scrise pe cerul patriei, care le rostește în amiezile aurii de toamnă, cu galbenul Bărăganului, în diminețile incendiate de razele soarelui, în culoarea roșie a sângelui eroilor scurs pentru îmbogățirea gliei. Ele sunt scrise pe cerul patriei care le rostește în senile senine de vară, cu albastrul intens al Voronetului - albastru în care s-a clădit, prin secole, vocația pentru visare, încrederea în eternitatea omului»".

2.7. O adevărată performanță a constituit-o tipărirea, în anul 2001, a plachetei de versuri CRISTALE, antologie de poezie a elevilor-colaboratori ai revistei școlare ECOU a Liceului "Mihai Viteazul" din Sf. Gheorghe, Editura Arcuș, 57 pagini. Acest volum a fost editat de Societatea de Științe Filologice, Filiala Covasna, cu sprijinul financiar al Consiliului Local Șfântui Gheorghe, fiind o ediție îngrijită de Luminița Cornica, profesor coordonator al revistei ECOU, cu o prefață de

dr. Marianne Iliescu, profesor la Liceul Teoretic "Mihai Viteazul", astăzi Colegiul Național "Mihai Viteazul". Placheta CRISTALE cuprinde versuri ale elevilor-poeti: Otilia Bularca, Alexandra Cîrlănescu, Ramona Lazarov, Roxana Negrea, Dana Ostahie, Tatiana Scurtu, Ionuț Tohăneanu și Adela Vrâncanu - fiecare are o scurtă prezentare, fotografia și date biobibliografice. În prefață, intitulată Poezia ca exercițiu al privirii și al rostirii, prof. Marianne Iliescu notează că *"poezia adolescenților este, înainte de toate, un exercițiu al privirii, o modalitate a acestora de a învăța să se privească mai întâi pe ei înșiși și abia după aceea spectacolul tulburător al lumii"*. Ideea aceasta este exemplificată prin poezia Ramonei Lazarov "Privirea", ce se constituie ca text de artă poetică *"cu un limbaj bazat pe sensul noțional al cuvintelor, expresie a voinței de a crea o poezie care să încorporeze frust, neliteraturizat trăirile și reflecțiile tânărului: Întâi învață să privești,/ Dar nu din față, din spate,/ Sau din lateral... / Învață să privești în tine,/ Abia apoi ridică-ți ochii,/ Îndreaptă-ți privirea din tine,/ Spre tine... / Și după ce ai terminat,/ De te-ai privit și amăgit/ C-ai fi ceva în infinit,/ Apoi, dar numai după asta,/ Cutează să-ți privești fereastră,/ Să vezi și fluturi și copaci și iarbă,/ Dar uită-te tot dinspre tine,/ Către tine și nu uita/ Că-n toate-acestea e puțin din tine. / Iar dacă mor și tu le plângi,/ Te plângi pe tine..."*.

După părerea aceleiași profesoare Marianne Iliescu, adolescenții-poeti cultivă o poezie a eului, mai precis eul liric se situează permanent în centrul spațiului poeziei, receptând realul din perspectiva subiectivității sale. Trăirile juvenile de mare gravitate se transferă asupra imaginarului poetic, ca în poeziile Timp anarhic și Sensuri de Otilia Bularca. Vibrațiile eului liric pot fi descoperite chiar și în haiku-uri, *"miniaturi imagistice care farnecă ochiul"*. De mare finețe sunt, în acest sens, cele cinci haiku-uri ale Alexandrei Cîrlănescu reunite sub titlul Romanță sau poezia Izvorul: *"Am scăpat găleata în fântâna/ Din care îmi adăpam iubirea./ Fruntea mea izbea sunetele/ Îndopate ale pereților/ Ecoul zâmbetului lumina golul/ Și obraji rumeni/ Răcoreau bujorul/ În strunga găleții.../ Ah! Cum îți lucesc ochii/ În palmele mele"*. Versurile elevilor din această plachetă prezintă din punct de vedere tematic o anumită unitate. Domină reflecțiile pe marginea iubirii, a căutării propriei identități (Caut de Roxana Negrea), a vârstelor omului (*Eliberare* de Adela Vrâncanu sau *Luminu* de Dana Ostahie), a

singurătății (*Metamorfoză* de Ionuț Tohăneanu), a tăcerii și a cuvântului (*De n-ar fi cuvântul* de Tatiana Scurtu). Concluzia profesoarei Marianne Iliescu este că textele reunite în placheta de versuri *Cristale* sunt o mărturie a vitalității poeziei, a faptului că generația tânără caută noi modalități de transformarea artei într-un autentic mod de comunicare interumană.

2.8. O poezie care s-a bucurat de un succes deosebit de-a lungul unei îndelungate perioade de timp este *Lui Eminescu* de Dana Ostahie, apărută în numărul 10 / ianuarie 2000: *"Ne-am întrebat adesea/ Cine a fost. / Niciodată, însă, n-am putut/ Afla adevăratul răspuns. / El este brațul care înalță torța aprinsă,/ o parte din ce a fost ieri,/ o parte din ce va fi mâine. / El este setea lacomă/ ce mușcă din pământ/ stârnind miracole. / Nimeni și niciodată/ nu-l va putea depozeda/ de geniul său. / El/ v-adormi mai târziu/ ostenit de convenții adulte. / Singur va face de gardă/ la căpătâiul nostru/ nedemnii săi urmași... / Epigonii ce culegem/ tămăduitoare izuri de liniște și împăcare"*.

O altă poezie, tipărită în numărul 19 / oct.-dec. 2001, mult recitată la diverse manifestări ale elevilor din Republica Moldova, care învață la Colegiul Național "Mihai Viteazul", este *Fie răi, ajungă iad!* scrisă de Tatiana Scurtu, elevă din Basarabia, bursieră a statului român. Poezia are dedicația următoare: *"Românilor de pe malul stâng al Nistrului"*: *"Am aripa de vânt uscată/ Și privirea-nlăcrimată. / Am tăcerea înlemnită/ Și suflarea amortită. // Am în gând o acțiune,/ De-a ajunge pân la tine,/ De a-ți face apa sânge,/ Să-ncetăm de a-i mai plânge // Pe cei ce au dus cu tine/ Pentru -a-i izbăvi de lume,/ Să-i bocim pe-acei din viață/ Care n-au drept la speranță. // Nistrule, de ce ai fi? // De ce lumea nu te-ar ști/ Decât apă curgătoare? / Căci acum ne faci hotare. // Nistrule, de ce ești frate/ Cu Prutul care desparte/ Doi copii de-aceiași neam,/ Două frunze de-un ram? // Căci e-o țară întreită/ Și de dușmani stăpânită,/ Cei ce nu vor să-ntrégească/ Limba noastră românească. // Nistrule cu apă dulce,/ Unde soarta ne va duce? / Și ce limbă vor vorbi/ Cei ce peste ani vor fi // Pe pământu-nșăngerat/ Și atât de poluat/ Că n-ai unde să te miști/ De atâtea comuniști. // Nistrule, e vina ta/ Că ne-nghite secera/ Și ciocanul ne tot bate/ De prin față și prin spate. // Râuri de v-ati revărsa/ Să-i înece lacrima/ Copilașilor ce vor/ Să învețe limba lor, // Dar de care nu au parte/ Nu au școală, nu au carte/ Ci au vame și hotare, / Șefi de stat și zile amare. // Râuri, voi, ce despărțiți/*

Și-napoi nu mai uniți, / Facă-se-va apa vad, / Fie rai, ajungă iad!".

2.9. Între realizările colectivului de redacție al revistei ECOU se numără și *Asociația de Tineret ECOU*, care s-a înființat legal la 7 iunie 2001, pe lângă revista școlară ECOU a Colegiului Național "Mihai Viteazul" din Sfântu Gheorghe.

Încă de la înființare până în prezent, membrii asociației au alcătuit proiecte ce au avut în vedere scopul principal formulat în Statut, acela de a contribui prin toate mijloacele legale la crearea cadrului favorabil necesar dezvoltării creativității și inițiativei tineretului în toate domeniile de activitate.

Cele mai importante proiecte au fost:

- Editarea revistei ECOU, începând cu numărul 18;

- Tabăra interjudeteană de debate de la Pădureni, iulie 2001;

- Activitatea "*Închinare lui Mihai Viteazul*", Sf. Gheorghe - Târgoviște, octombrie 2001;

- Programul "*Interferențe socio-culturale în spațiul romanic*", trim. IV, 2001;

- Manifestarea "*Alături de Caragiale*", Sf. Gheorghe - Ploiești, 31 mai 2002 și Sf. Gheorghe - București, 18 octombrie 2002;

- Aplicația documentară "*Patria e în inima mea*" - excursie organizată în centrul și nordul Moldovei (până la Putna) în întâmpinarea anului consacrat lui Ștefan cel Mare și Sfânt - schimb de experiență cu elevii Colegiului Național "Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuți - 28-31 mai 2003;

- Proiectul "*Toamna la Peleş. Discutând despre Carmen Sylva*" - 25 octombrie 2003.

Inițiatorii acestor proiecte au fost tinerii voluntari: Tatiana Scurtu, Roxana Negrea, Natalia Negritu, Cristina Nedelcu, Oana Pârvan, Costel Buzdugan, iar profesorii coordonatori au fost: Luminița Cornea, Cristina Vișan, Gabriela Cucu, Maria Stoica.

Beneficiarii acestor programe au fost: pentru revista ECOU - 25-30 beneficiari direcți (cei care au publicat în revistă sau au contribuit la realizarea ei), iar indirecti 250 (cititorii virtuali); pentru celelalte proiecte: 30-40 de beneficiari direcți pentru fiecare, iar cei indirecti, peste 200.

Pentru a învăța cum să alcătuiască proiecte, elevele Tatiana Scurtu și Roxana Negrea au participat la instruirea organizată de D.J.T.S. Covasna în mai 2001, iar în iunie 2002 au participat la același tip de instruire elevele Natalia Negritu și Cristina Nedelcu.

Ca instrumente de lucru în cadrul asociației amintim: întâlnirile directe între conducere și ceilalți membri (reușite au fost cele realizate la lansarea fiecărui număr al revistei ECOU); simpozioanele organizate în cadrul programelor "*Alături de Caragiale*" și "*Interferențe socio-culturale...*"; spectacolele de teatru realizate în cadrul proiectului "*Interferențe socio-culturale...*", considerat de noi de mare anvergură, finalizat cu deplasarea și participarea membrilor formației de teatru "ECOU" la Festivalul Internațional de Teatru de la Holzhausen - Austria. Acest proiect a pus bazele trupei de teatru ECOU care a reputat succese deosebite cu spectacolele: *Aulularia* după Plaut, *Începem...* după I.L. Caragiale, *Nunta* după Cehov.

Evaluatorii acestor proiecte au fost coordonatorii proiectelor, reprezentanții D.J.T.S. Covasna, directorii Colegiului Național "Mihai Viteazul", reprezentanții Consiliului local și județean.

Despre fiecare proiect s-a scris în presa locală (*Cuvântul nou*), dar și în cea centrală: revista *Limba și literatura română*, revista *Filatelica* și *Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică* (vezi anexele).

Membrii conducerii Asociației de Tineret ECOU, pe lângă implicarea în organizarea de proiecte, au avut sarcini în diferite domenii: coordonarea de proiecte - prof. Luminița Cornea; evidența membrilor asociației - Natalia Negritu; coordonarea evaluărilor - prof. Cristina Vișan; relația cu mass-media - Tatiana Scurtu; coordonator pentru realizare de parteneriate - Oana Pârvan și prof. Luminița Cornea.

Numărul membrilor asociației era de 125 în ianuarie 2003. Orice tânăr, conform statutului, poate deveni membru al asociației plătind o taxă de înscriere de 15.000 lei și cotizația de 5.000 lei / trimestru. Cotizația este mică, deoarece membrii asociației sunt elevi. Contul asociației este la B.C.R. Sf. Gheorghe.

O realizare a Asociației ECOU, dar din inițiativa și cu sprijinul substanțial al direcțiunii Colegiului Național "Mihai Viteazul", prin implicarea personală a directorului, profesor Brândușe Roman, este *Centrul de Tineret "Mihai Viteazul"*, dotat și finanțat de Ministerul Tineretului și Sportului în noiembrie 2002. Dotat cu zece computere și alte mijloace și aparate electronice, legat la internet, acest centru este un loc ideal pentru petrecerea timpului într-un mod plăcut, instructiv și pentru

realizarea unor programe în concordanță cu cerințele tinerilor.

3. PERSPECTIVE

3.1. Considerăm că revista trebuie să apară în continuare sub formă tipărită, păstrându-și formatul, profilul și rubricile; numai așa se va păstra tradiția unei reviste de prestigiu înregistrată la Biblioteca Națională a României. Chiar dacă nu este cunoscută și citită de toți elevii școlii, dacă este citită, prin absurd, doar de cei care o scriu, tot înseamnă foarte mult. Ea oglindește gândurile, sentimentele, preocupările, creațiile unor elevi preocupați de artă, din care se va naște iubitorul de artă și, de ce nu, ziaristul cultural de mâine.

Și mai important este că revista (în general, revistele școlare) îi învață pe elevi, cum a mărturisit Gabriel Liiceanu în ECOU, nr. 2 (25) / aprilie-iunie 2003 *"să gândească pe cont propriu"* - la început elevii scriu imitând, dar până la urmă va răzbate în scris fiinta celui ce scrie, deoarece scrisul este primul exercițiu de gândire sistematică. Îndemnul cărturarului G. Liiceanu în autograful dat revistei noastre este: *"Așadar, scrieți copii, numai scrieți"*. Nu poate fi nimic mai concludent.

Este necesar să se aibă în vedere, în continuare, evenimentele cultural-artistice realizate

de elevi în școală și cele la care elevii nostri participă în oraș sau în alte localități unde sunt prezenți. În multe numere s-au scris pagini frumoase despre întâlniri cu personalități culturale marcante ce ne-au vizitat localitatea, precum Mircea Dinescu, Paul Cornea, Gabriel Liiceanu, Matei Călinescu. Deoarece revista ECOU a apărut la sugestia elevilor de la profilul pedagogic, iar de-a lungul anilor tot aceștia s-au remarcat în mod deosebit, ar fi bine să se aibă în vedere, mai mult decât până acum, valorificarea folclorului. Acești elevi sunt din toate satele județului și ar putea contribui, până se mai poate, la cunoașterea foclorului din zona noastră, la cunoașterea civilizației țărănești în general.

3.2. De asemenea se poate continua și redactarea *Suplimentului de opinie mai mult sau mai puțin școlară*, care să apară, ca și până acum, în cuprinsul revistei. Acesta ar putea apărea și separat, cu un alt nume, constituind o altă publicație școlară, cu un alt profil.

3.3. Pentru toate acestea, colectivul de redacție și conducerea Asociației ECOU (care până în prezent sunt comune) trebuie să se implice mai mult în realizarea unor proiecte viabile, necesare pentru finanțarea tipăririi revistei și pentru efectuarea altor programe.

Drd. Luminița Cornea

Abstract

The ECOU Magazine - History, Accomplishments, Perspectives

The article presents the history, the accomplishments and the perspectives of the "ECOU" Magazine, cultural - artistic publication of the Mihai Viteazu National College from Sf. Gheorghe. The magazine was initiated at the suggestion of the Romanian community within the city, by prof. Luminița Cornea and by a group of 10 students, in May 1996.

The ECOU Magazine includes special pages dedicated to the creations of students: poetry, prose, literary criticism, essays, original drawings, echoes of trips and visited objectives, tests, interviews, echoes of School Olympiads - of national or regional levels - echoes of different games and contests etc. The publication contains many pictures, outlining the different activities of the students of the Mihai Viteazu National College. The most important accomplishment of the magazine, regarding its content, stays in the poetic creation of students.

A true performance was the printing in 2001 of the CRISTALE volume of poetry. Among the accomplishments of the editorial staff of the ECOU magazine is also the founding of the ECOU Youth Association on the 7th of July 2001. Its main objective, formulated in its statute, is to contribute by all possible, legal, means to creating the favourable frame for developing youth creativity and initiative in all fields of activity.

SOCIOLOGIE

Sociology

Prezent și perspective ale relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna. Un studiu calitativ asupra elitelor locale

I. Precizări metodologice

În vara anului 2005 am realizat, în cadrul unei cercetări mai largi din programul de doctorat, o micro-anchetă de sociologie calitativă, având ca subiecți ai cercetării un număr de 28 de lideri locali din cele două municipii reședință de județ: Miercurea-Ciuc și Sfântu Gheorghe.

Scopul acestui demers investigativ a fost acela de a identifica percepția asupra climatului interetnic din perspectiva elitelor locale, adică din perspectiva acelor lideri care au statutul de reprezentanți "*la vârf*" ai celor două comunități locale (Miercurea-Ciuc și Sfântu Gheorghe), și, în același timp, sunt lideri ai celor două comunități etnice (românii și maghiarii).

Datele prezentate în acest studiu au fost obținute în urma răspunsurilor oferite de către subiecții cercetării la două întrebări deschise: **1) Cum caracterizați, în câteva cuvinte, climatul interetnic local?** **2) Care credeți că va fi evoluția raporturilor interetnice din zona Harghita-Covasna în următorii 10 ani?**

Pentru cazul municipiului Miercurea-Ciuc, micro-esantionul de lideri locali a fost format din 14 persoane, 8 de etnie maghiară și 6 de etnie română; dintre acestea, 6 persoane fac parte din elita politico-administrativă (sunt șefi ai instituțiilor administrative locale și parlamentari), iar 8 persoane aparțin elitei cultural-civice (lideri ai unor asociații culturale comunitare, profesori sau jurnaliști).

Pentru cazul municipiului Sfântu Gheorghe, am intervievat un micro-esantion format tot din 14 lideri locali, 7 fiind de etnie maghiară și 7 de etnie română. Din punctul de vedere al sferei lor ocupaționale, 6 persoane aparțin elitei politico-administrative, iar 8 persoane fac parte din elita-cultural civică a orașului.

Studiul are în mod evident un caracter calitativ. Pentru analiza informațiilor cuprinse în răspunsurile liderilor locali la întrebările referitoare la climatul interetnic local am utilizat două tehnici:

a) tehnica identificării conceptelor-cheie;

b) tehnica identificării temelor/ideilor centrale.

II. Climatul interetnic în Harghita și Covasna

II.1. Răspunsurile liderilor din Miercurea-Ciuc

Analiza conceptelor-cheie

Din declarațiile celor 14 lideri locali din Miercurea-Ciuc, am desprins următoarele concepte-cheie care descriu starea de lucruri prezentă în cadrul relațiilor româno-maghiare locale (ceea ce am numit, în întrebarea adresată subiecților, "*climat interetnic local*"):

- 1) climat corespunzător
- 2) climat normal
- 3) aparent-echilibrat
- 4) cvasi-tensionat
- 5) netensionat, dar cu neîncredere
- 6) relații ascunse și conservatorism
- 7) situație atipică, problematică
- 8) climat foarte rece
- 9) paralelism și concurență neloială
- 10) climat în general normal, cu tensiuni vremelnice

- 11) comunități izolate
- 12) normal, neproblematic
- 13) situație specială
- 14) fără probleme deosebite.

Observând cu atenție registrul semantic al acestor concepte și sintagme definitorii pentru descrierea climatului interetnic, am procedat la gruparea lor în trei categorii:

A) categoria "*normalitate*": 5 răspunsuri (1,2,10,12,14);

B) categoria "*climat problematic*": 6 răspunsuri (3,4,5,6,7,13)

C) categoria "*paralelism etnic*": 3 răspunsuri (8,9,11).

Am analizat aceste concepte și în baza distincției dintre un concept "*static*" (clivaj etnic) și unul "*dinamic*" (rivalitate etnică). În răspunsurile liderilor de la Miercurea-Ciuc, am constatat că latura "*dinamică*" a descrierii relațiilor etnice apare într-un singur răspuns, sub forma sintagmei "*concurență neloială*", ceea ce ne sugerează existența mai degrabă a unui climat constant, repetitiv, static, în care există probleme și mai ales disimulare, dar care nu are un caracter dinamic, mobil, competitiv-concurențial. Cele două grupuri etnice apar, în

percepția liderilor locali din Miercurea-Ciuc, bine *"așezate"* pe pozițiile lor, cu modele de comportament repetitive, previzibile, într-o atmosferă conservatoare, lipsită de dinamism.

Observăm, de asemenea, că ponderea cea mai mare a răspunsurilor (9 din 14) revine conceptelor care ne sugerează o stare îndepărtată de normalitate, cu două cazuri:

- fie este vorba despre situații de echilibru aparent (deci dezechilibru de fond!), despre disimulare, situații tensionate și neîncredere;

- fie este vorba despre clivaj etnic, adică separare, ruptură, lipsă de comunicare, *"vieți paralele"* ale celor două comunități etnice în cadrul aceluiași oraș.

După construirea celor trei categorii conceptuale, am analizat conceptele-cheie din perspectiva criteriului etnic, pentru a vedea dacă există diferențe semnificative între răspunsurile liderilor maghiari și ale celor români (vezi Tabelul nr. 1).

Analizând răspunsurile în baza grilei celor trei categorii (A = normalitate; B = climat problematic; C = paralelism etnic), rezultă că:

- la categoria A (normalitate) avem 4 lideri maghiari și 1 lider român;

- la categoria B (climat problematic) avem 5 lideri români și 1 lider maghiar;

- la categoria C (paralelism etnic) avem 3 lideri maghiari.

Criteriul etnic se dovedește, astfel, a fi unul interesant în evidențierea unor tendințe de caracterizare a climatului interetnic local în Miercurea-Ciuc. Astfel:

- liderii maghiari au tendința de a descrie starea de lucruri fie ca normală, fie ca dominată de paralelism etnic;

- liderii români tind să descrie climatul interetnic ca fiind unul cu tensiuni, cu probleme și cu *"aparențe"*.

În ceea ce privește tendința liderilor maghiari de a descrie situația ca normală, redau, cu rol ilustrativ, declarația unuia dintre liderii maghiari din vârful administrației locale: *"Noi spunem de obicei că e o situație normală în județ, dar e o situație specială"*.

Aceleași concepte-cheie din răspunsurile liderilor locali din Miercurea Ciuc au fost analizate și după un al doilea criteriu: tipul de elită, având la bază distincția elite politico-administrative și elitele cultural-civice. Am împărțit aceste două categorii în sub-categorii, după cum urmează: clita politico-administrativă se împarte în parlamentari și lideri din adminis-

trația locală, iar elita cultural-civică, în lideri ai societății civile (inclusiv liderii religioși) și lideri din media (vezi Tabelul nr. 2).

Analizând distribuția conceptelor-cheie pe aceste patru categorii de lideri, observăm că:

- liderii din administrația locală tind să identifice climatul interetnic mai degrabă ca problematic (nici o percepție a normalității!), față de parlamentari care tind să identifice climatul în *"extreme"*: fie în termeni de normalitate (două cazuri), fie cu o sintagmă definitorie pentru clivajul etnic, aceea de *"climat foarte rece"* (un caz);

- liderii societății civile și cei religioși oferă răspunsuri polarizate (fie în registrul normalității, fie în cel al problematicului);

- liderii media (jurnaliștii) nu definesc acest climat ca fiind unul de separare netă, ci mai degrabă ca fiind problematic, cu tensiuni interetnice.

Prezentarea temelor/ideilor centrale

În afara conceptelor-cheie, răspunsurile liderilor din Miercurea-Ciuc conțin o serie de idei foarte interesante, idei care întregesc imaginea despre starea de lucruri în cadrul relațiilor româno-maghiare din acest oraș sau chiar din județul Harghita.

Tocmai cu scopul de a avea o descriere mai amplă a modului în care liderii locali percep climatul interetnic, am alcătuit o listă a temelor centrale din răspunsurile pe care ei le-au oferit la întrebarea privind climatul interetnic local. Pentru fiecare dintre aceste idei voi trece în paranteză două caracteristici ale *"sursei"*, deci ale subiectului care a furnizat-o: etnia și tipul de elită locală (fără a da nume, pentru a respecta anonimatul subiecților). Voi utiliza patru coduri: M = maghiar, R = român, PA = membru al elitei politico-administrative și CC = membru al elitei cultural-civice).

Idei centrale în definirea climatului interetnic la Miercurea-Ciuc:

- ambele etnii au anumite sensibilități care trebuie înțelese, căci din aceste sensibilități apar neînțelegerile (M, PA);

- există o distincție evidentă între nivelul oamenilor obișnuiți (care nu au probleme) și nivelul elitelor (în special politicienii), de unde se generează probleme (doi lideri M, CC și doi lideri R, CC);

- nu există comunicare, dialog între comunitatea românească și cea maghiară (M, CC și R, CC);

comunicarea apare, totuși, la nivelul lide-

rilor, dar numai în cadrul unor contacte/relații personale, nu publice (M, CC);

- importanța relațiilor amicale, cordiale, informale care dau rezultate mai bune decât relațiile formale, oficializate (R, PA);

- atunci când apar tensiuni, ele au substrat politic sau au drept cauză interesele de afirmare pe scară ierarhică (M, CC);

- românii din Miercurea-Ciuc sunt priviți cu suspiciune de către maghiari pentru că sunt identificați cu puterea statală (poliție, armată, Biserica Ortodoxă etc.), fiind definiți ca *“oameni în uniformă”* în care nu poți avea prea multă încredere (M, PA);

- alte surse ale suspiciunii maghiarilor față de români sunt următoarele: Biserica Ortodoxă a obținut, la Miercurea-Ciuc, favoruri în procesele de privatizare (terenuri, clădiri etc.); sistemul de învățământ național îi obligă pe copiii maghiari să învețe limba română ca și când ar fi limbă maternă, ceea ce e foarte greu pentru ei; există o serie de acte de injustiție în sport (defavorizarea echipelor maghiare) (M, PA);

- românii resimt existența unui sistem etnocratic pe două planuri: 1) existența unui centru de comandă politic maghiar care blochează inițiativele românești în planul afacerilor; 2) blocarea accesului românilor pe piața muncii dacă nu cunosc limba maghiară (R, PA);

- ignorarea de către primarul municipiului Miercurea-Ciuc a sărbătorilor naționale românești, scopul fiind câștigarea electoratului maghiar (R, PA și R, CC);

- grupul parlamentar UDMR este foarte eficient (R, PA);

- comunitatea românească din Harghita este lipsită de unitate, de coeziune și nu se implică în viața comunitară; în județul Covasna, comunitatea românească e mai activă (R, PA și R, CC);

Această listă de idei centrale în răspunsurile subiecților anchetei poate fi sintetizată în câteva propoziții pe care le voi numi propoziții-diagnostic, tocmai pentru că ele reflectă starea unei realități observate de către un agent competent. Realitatea supusă observației este, în cazul nostru, un spațiu social bi-etnic, iar agentul competent care pune *“diagnosticul”* este liderul local.

Propoziții-diagnostic pentru Miercurea-Ciuc:

- *relațiile interetnice trebuie analizate pe două paliere distincte: elitele și oamenii obișnuți, iar*

sursa problemelor trebuie căutată la nivelul elitelor, în special al celor politice); la nivelul oamenilor obișnuți nu există probleme, dar nici dialog;

- *în cazul liderilor (elitelor), comunicarea eficientă îmbracă forme neoficializate, informale;*

- *ambele grupuri etnice au propriile lor nemulțumiri și suspiciuni, ceea ce generează neîncredere;*

- *românii din Harghita nu reprezintă o comunitate coezivă, puternică și nu se implică în viața comunitară.*

II.2. Răspunsurile liderilor din Sfântu Gheorghe

Analiza conceptelor-cheie

Cei 14 lideri locali de la Sfântu Gheorghe au definit climatul interetnic local în următorii termeni:

- 1) conviețuire tensionată
- 2) lipsă de comunicare și intoleranță generată de lideri
- 3) neîncredere
- 4) climat foarte instabil, dar aparent stabil
- 5) lipsa cunoașterii reciproce și relații tensionate
- 6) latențe conflictuale și lipsă de comunicare
- 7) climat normal
- 8) tensiuni generate de elite
- 9) climat tensionat artificial pe fondul conflictului între generații
- 10) două universuri paralele
- 11) conflict de generații
- 12) lipsă de comunicare
- 13) elitele impun o problemă etnică
- 14) satisfăcător

Într-o primă fază, am analizat aceste concepte-cheie prin grila celor trei categorii utilizate la Miercurea-Ciuc: normalitate (A), climat problematic (B) și vieți paralele (C), cu următoarele rezultate:

A) categoria *“normalitate”*: 2 răspunsuri (7,14);

B) categoria *“climat problematic”*: 10 răspunsuri (1,2,3,4,5,6,8,9,11,13);

C) categoria *“paralelism etnic”*: 2 răspunsuri (10,12).

Cea mai mare pondere (10 din 14) o au răspunsurile care sugerează existența unui climat interetnic cu probleme. Procentual, această valoare înseamnă 71,4% din totalul răspunsurilor, valoare considerabil mai mare decât la Miercurea-Ciuc unde am avut, la această categorie, un număr de 6 răspunsuri (42,8%).

Pondera răspunsurilor de categorie A (climat normal) este mai redusă față de Miercurea-Ciuc (doar două răspunsuri la Sfântu Gheorghe, față de 5 răspunsuri la Miercurea-Ciuc, ceea ce, procentual, înseamnă 14,2% din totalul celor 14 răspunsuri la Sfântu Gheorghe, față de 35,7% la Miercurea-Ciuc).

În ceea ce privește categoria C, avem două răspunsuri la Sfântu Gheorghe, față de 3 la Miercurea-Ciuc.

Trebuie să observăm însă, că la Sfântu Gheorghe, datele sunt diferite în comparație cu cele de la Miercurea-Ciuc: pe de o parte, unele categorii se interesează sau sunt co-prezente în aceste răspunsuri; pe de altă parte, apar aici perspective noi de definire a climatului interetnic. Pornind de la aceste observații, a apărut necesitatea de a rafina grila celor trei categorii. Astfel, am operat o a doua fază a analizei, întrucât răspunsurile liderilor covășneni conțin mai multe nuanțe semantice și, în unele cazuri, se întâlnesc două din cele trei categorii împreună. E vorba despre categoriile B și C care apar împreună în trei răspunsuri (2, 5 și 6), acolo unde întâlnim referiri la existența unui clivaj între cele două comunități etnice exprimat sub forma "*lipsei de comunicare*" și a "*lipsei cunoașterii reciproce*", dar și indicații clare ale existenței de tensiuni, intoleranță sau "*latențe conflictuale*" ("*tensiuni mocnite*" a fost expresia sinonimă folosită de subiectul care a oferit acest răspuns).

Am divizat categoria B în patru sub-categorii conceptuale, astfel:

B1) climat tensionat și neîncredere

B2) climat tensionat și lipsă de comunicare (cele două fenomene sunt co-prezente)

B3) climat tensionat generat de ruptura între generații.

Am analizat și conceptele-cheie obținute în cercetarea din municipiul Sfântu Gheorghe din perspectiva criteriului etnic, pentru a vedea dacă există diferențe semnificative între răspunsurile liderilor maghiari și ale celor români (vezi Tabelul nr. 3).

Analizând răspunsurile în baza grilei celor cinci categorii (A = normalitate; B1 = climat tensionat și neîncredere; B2 = climat tensionat și lipsă de comunicare; B3 = climat tensionat generat de ruptura între generații; C = paralelism etnic), rezultă că:

- la categoria A (normalitate) avem 2 lideri maghiari și nici un lider român;

- la categoria B1 (climat tensionat și neîncredere) avem 3 lideri maghiari și 2 lideri

români;

- la categoria B2 (climat tensionat și lipsă de comunicare) avem trei lideri români și nici un lider maghiar;

- la categoria B3 (climat tensionat generat de ruptura între generații) avem un lider maghiar și un lider român;

- la categoria C (paralelism etnic) avem un lider maghiar și un lider român.

Observații:

- deși într-o proporție mică (doar două răspunsuri), liderii maghiari oferă și descrieri în termeni de normalitate ale climatului interetnic, spre deosebire de liderii români care nu oferă o astfel de descriere;

- la categoria B1, în trei din cele 5 răspunsuri avem explicația existenței climatului tensionat ca pornind de la elite (două răspunsuri sunt, în acest caz ale liderilor maghiari și un răspuns aparține unui lider român);

- toți liderii români definesc raporturile interetnice ca fiind unele de separare și de tensiune/ intoleranță, o excepție fiind cazul liderului care nu găsește cauzele tensiunilor în raporturile etnice, ci mai degrabă în conflictul dintre generații;

- majoritatea liderilor maghiari (5 din 7) descriu climatul interetnic ca fiind unul dominat de tensiuni, probleme sau separare (și aici există un lider care pune în evidență conflictul dintre generații ca sursă a problemelor).

Am analizat și răspunsurile liderilor din municipiul Sfântu Gheorghe după criteriul tipului de elită și am așezat răspunsurile în următorul tabel (vezi Tabelul nr. 4).

Analizând distribuția conceptelor-cheie pe aceste patru categorii de lideri, observăm că:

- liderii din administrația locală nu vorbesc despre tensiuni, ci fie despre normalitate, fie despre separare exprimată în termeni de "*lipsă de comunicare*" între cele două comunități etnice;

- toți parlamentarii susțin că la baza problemelor se află elitele, ele fiind cele care generează tensiunile, întrețin lipsa de comunicare sau creează clivaje inter-generaționale;

- liderii civici susțin existența climatului tensionat și al separării dintre cele două comunități, precum și ideea diferenței fondamente;

- liderii din media locală au o mai mare diversitate de răspunsuri: descrierea climatului ca satisfăcător/normal, invocarea tensiunilor și

semnalarea conflictului inter-generațional.

În finalul analizei dedicate conceptelor-cheie, am încercat - și pentru cazul municipiului Sfântu Gheorghe - să aplic distincția conceptuală static-dinamic. Am constatat că 7 dintre cele 14 definiții pot fi încadrate în tipul dinamic deoarece ele exprimă o atmosferă încărcată, dominată de tensiuni, instabilitate și conflict: "*climat foarte instabil, dar aparent stabil*", "*intoleranță generată de lideri*", "*tensiuni generate de elite*", "*conflict între generații*", "*elitele impun o problemă etnică*", "*relații tensionate*" - sunt expresii care sugerează dinamism, stări conflictuale, implicare/activism în întreținerea unor relații tensionate.

Comparând descrierile climatului interetnic pentru cele două municipii, Miercurea-Ciuc și Sfântu Gheorghe, observăm că există un nucleu comun de caracteristici: *climat tensionat, lipsă de comunicare, distincția fond-aparențe, neîncredere, paralelism etnic*. Acestea sunt concepte care apar în majoritatea răspunsurilor subiecților, atât la Miercurea-Ciuc, cât și la Sfântu Gheorghe, ceea ce ne face să admitem existența unui climat interetnic caracterizat de probleme, dificultăți și bariere de comunicare, colaborare, înțelegere.

Liderii români din ambele orașe, în mai mare măsură decât liderii maghiari, descriu climatul interetnic ca fiind unul dominat de probleme și de tensiuni interetnice.

Diferențele între cele două orașe apar la următoarele puncte:

- liderii din Sfântu Gheorghe declară în mai mică măsură decât cei din Miercurea-Ciuc faptul că relațiile interetnice locale ar fi normale;

- liderii din Sfântu Gheorghe invocă o mai mare diversitate a tipurilor de probleme (surse ale generării de tensiuni și de neînțelegere între cele două comunități etnice), fiind subliniat rolul elitelor în crearea și întreținerea tensiunilor, dar și existența unui conflict de generație;

- liderii din Miercurea-Ciuc oferă o descriere în mai mare măsură statică a raporturilor interetnice locale, pe când liderii din Sfântu Gheorghe aduc o perspectivă mai dinamică, ceea ce ne sugerează existența unui climat caracterizat de activism etnic și rivalitate etnică la Sfântu Gheorghe, cel puțin la nivelul elitelor locale (prin comparație cu Miercurea-Ciuc, unde am arătat că modelul de conviețuire pare a fi unul mai stabil, mai "*așezat*" și mai previzibil);

- liderii din sfera cultural-civică din Sfântu Gheorghe sunt mai incisivi, în sensul că vorbesc în mai mare măsură decât cei din Miercurea-Ciuc de un climat cu probleme;

- parlamentarii din Sfântu Gheorghe sunt, de asemenea, mai incisivi și au o viziune în mai mare măsură conflictuală decât colegii lor harghiteni. Astfel, toți parlamentarii din Sfântu Gheorghe vorbesc despre conflict sau tensiuni (generate de elite), față de cei din Miercurea-Ciuc care descriu un climat normal sau vorbesc despre existența unui paralelism etnic.

Prezentarea temelor/ideilor centrale

Ca și în cazul analizei calitative asupra răspunsurilor liderilor din Miercurea-Ciuc, am alcătuit și pentru Sfântu Gheorghe o listă a celor mai interesante idei ce descriu starea de lucruri în sfera relațiilor dintre românii și maghiarii de aici.

Am selectat, din răspunsurile liderilor covășeni, următoarele idei de fond sau teme centrale (codurile de identificare utilizate în paranteze pentru elite sunt aceleași ca și în cazul analizei pe Miercurea-Ciuc):

- există o distincție clară între nivelul oamenilor obișnuți (unde nu există probleme etnice, ci socio-economice) și nivelul elitelor (în special al celor politice) care generează probleme și produc tensiuni interetnice (4 lideri R, CC; 4 lideri M, PA; R, PA);

- liderii celor două comunități etnice nu comunică între ei; singurul cadru de dialog l-au constituit și îl constituie protocoalele politice (PSD-UDMR, respectiv Alianța DA-UDMR) (2 lideri R, CC);

- liderii politici utilizează/exploatează simbolistica etnică pentru a obține capital politic și/sau avantaje economice (M, PA; R, CC);

- la nivelul oamenilor obișnuți există totuși latențe conflictuale, tensiuni mocnite ce pot fi observate în gesturi și în fapte mărunte (R, CC);

- există o diferență vizibilă între generații, o "*ruptură*" între generația tânără și generația vechilor lideri (R, CC; R, PA; M, PA; M, CC);

- generația tânără are o viziune mai pragmatică, centrată pe principii ale dezvoltării socio-economice locale, nu pe principii etnice; ea nu își asumă trecutul și are evidente deschideri spre dialog și spre cooperare interetnică (R, CC; R, PA; M, PA; M, CC);

- generația "*vechilor lideri*" este marcată de suspiciune, de neîncredere și de lipsă de comunicare la nivelul relațiilor interetnice, percepți-

ile reciproce fiind următoarele: a) liderii maghiari văd în liderii români pe acei "veniți" în județ pe poziții de putere în timpul regimului comunist; B) liderii români consideră că liderii maghiari sunt aroganți, dominatori și nu doresc să colaboreze pentru scopuri comune (R, CC; R, PA; M, PA; M, CC);

- românii trăiesc în nesiguranță pentru că nu sunt doriți și acceptați în această zonă; pentru a descrie starea de nesiguranță, liderii români folosesc expresii precum: "ei [maghiarii, n.n.] se simt acasă și noi le tulburăm apele", "trăim sindromul soapei", "te lucrează pe la spate", "cu maghiarul mergi de mână până la marginea prăpastiei, dar când ajungi acolo, te împinge". "exces de vigilență". "stres constant" (3 lideri R, CC);

- cele două comunități au, fiecare, foarte puține cunoștințe despre cultura celeilalte, iar această izolare este întreținută de către elite din rațiuni politice (R, CC; M, PA);

- această izolare întreținută are efecte negative în planul dezvoltării umane; de pildă, la nici un liceu românesc nu se predă limba maghiară, nici măcar facultativ, fapt care scade foarte mult șansele elevilor români pe piața muncii (R, CC);

- perioadele de liniște, caracterizate printr-o conviețuire normală, sunt, de fapt, perioade de "liniște aparentă" în care, pe fondul lipsei de dialog, fiecare "parte" își amplifică propriile nemulțumiri (2 lideri R, CC);

- se poate vorbi despre o "ciclicitate" a raporturilor interetnice: climatul foarte instabil e succedat de unul aparent stabil, fiecare perioadă de instabilitate având ca rezultat un nou drept câștigat de comunitatea maghiară (2 lideri R, CC);

- comunitatea românească și liderii ei consideră că au supremație asupra celorlalte comunități etnice datorită preverilor constituționale de "stat național român" (M, PA)

- românii se tem de perspectiva realizării autonomiei teritoriale a Secuimii care, în absența unui statut juridic de minoritate, îi va face pe români să se afle la "cheremul autorităților locale" (doi subiecți R, CC)

- liderii maghiari întrețin, în cadrul comunității maghiare, procesele de rememorare ale experiențelor istorice conflictuale dintre români și maghiari în care maghiarii au fost victime (R, CC)

- o serie de tensiuni și de probleme interetnice sunt generate de persoane din afara zonei, persoane care nu au cunoștințe suficiente despre această zonă, dar dau interpretări

nepotrivite (M, PA);

- liderii ambelor etnii politizează și etnicizează problematica regionalizării, evitând să-i facă pe oameni să înțeleagă avantajele economice care decurg din politica regionalizării (M, PA).

Propoziții-diagnostic pentru Sfântu Gheorghe

- relațiile interetnice trebuie analizate și aici, ca și la Miercurea-Ciuc, pe două paliere distincte: elitele și oamenii obișnuți; sursa problemelor, a tensiunilor interetnice trebuie căutată la nivelul elitelor, în special al celor politice, care întrețin starea de separare a celor două comunități etnice și creează tensiuni interetnice din rațiuni politico-economice;

- nemulțumirile și problemele la nivelul oamenilor obișnuți sunt, în general, de natură socio-economică și totuși, în planul relaționării interetnice cotidiene, există elemente de neîncredere și tensiuni în stare latentă;

- la Sfântu Gheorghe se conturează un conflict între generația vechilor lideri (atât români, cât și maghiari) și generația noilor lideri ai comunității care își propun să depășească animozitățile interetnice și să se concentreze pe probleme de dezvoltare socio-economică locală;

- liderii români vorbesc, în majoritate, despre nesiguranța și teama comunității românești în legătură cu viitorul ei, ca minoritate de facto, în zona Secuimii.

O succintă analiză comparativă asupra ansamblului ideilor centrale obținute din interviuarea liderilor locali ai celor două orașe ne arată că:

1. Liderii locali din ambele orașe explică existența climatului interetnic tensionat prin rolul jucat de elitele celor două comunități etnice (românească și maghiară) în creerea și întreținerea problemelor de conviețuire interetnică, arătând că o serie de elemente ale conviețuirii sunt etnicizate în mod deliberat pentru a se obține avantaje politice și economice. Putem vorbi, pornind de la acest model explicativ, despre un etnicism de elită, înțelegând prin această sintagmă ansamblul proceselor prin care liderii unei comunități etnice promovează și întrețin separarea sau chiar conflictul față de o altă comunitate etnică.

2. Liderii din ambele orașe vorbesc despre lipsa de comunicare între cele două comunități etnice și despre absența cunoștințelor culturale reciproce; dar, la Miercurea-Ciuc, spre deose-

bire de Sfântu Gheorghe, apare ideea comunicării și colaborării între liderii celor două etnii în mod neoficial, pe căi informale; pentru cazul municipiului Sfântu Gheorghe, comunicarea dintre liderii români și cei maghiari are loc, în general, în mod formal, prin protocoale sau prin alte proceduri politico-administrative.

3. În general, explicațiile aduse de către liderii maghiari sentimentelor de suspiciune, de neîncredere sau de ostilitate interetnică sunt fie de natură istorică (fiind invocate mai ales argumente de istorie recentă precum imigrarea românilor în Secuime în timpul regimului comunist sau unele avantaje obținute de comunitatea românească în ultimii 10-15 ani), fie de natură juridică, cu referire la prevederile constituționale considerate injuste precum statutul de stat național al României. Liderii români explică existența climatului interetnic tensionat prin factori sociali și politici: forța UDMR și eficiența liderilor maghiari de a lupta pentru obținerea autonomiei teritoriale a Secuimii, refuzul liderilor maghiari de a stabili căi de dialog cu partea română și indiferența acestora față de problemele comunității românești din zonă, șansele scăzute ale românilor pe piața muncii în cele două județe ș.a.

4. Spre deosebire de Sfântu Gheorghe, la Miercurea-Ciuc apare ideea lipsei de unitate și de activism a comunității românești de aici; la Sfântu Gheorghe această idee nu apare, ceea ce este explicabil prin faptul că societatea civilă este mai puternică și mai activă în cadrul comunității românești de aici.

5. Spre deosebire de Miercurea-Ciuc, la Sfântu Gheorghe apare ideea unui nou palier conflictual: "ruptura" de generație, tinerii venind cu o nouă perspectivă ce minimizează importanța factorului etnic și maximizează importanța dezvoltării socio-economice a comunității locale și a zonei.

III. Perspectivele relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna în viziunea liderilor locali

Răspunsurile la întrebarea privind tendințele de evoluție ale raporturilor interetnice pentru următorii 10 ani reprezintă un material calitativ foarte interesant pentru analiza sociologică, dar nu lipsit de dificultate, dată fiind diversitatea ideilor și formulărilor subiecților.

Pentru a avea o imagine sistematică asupra modului în care liderii locali își reprezintă viitorul în planul relațiilor româno-maghiare

din comunitățile și din zona unde ei trăiesc, am încercat o sintetizare a datelor în forma identificării de scenarii sau - cu un termen specific viitorologiei - a unor viitori posibili.

Pentru a putea face comparații între răspunsurile liderilor locali, am utilizat din nou cele două criterii de analiză: criteriul etnic și tipul de elită locală.

De asemenea, pentru a evidenția tendințele conturate în răspunsuri am calculat, acolo unde am considerat că este relevant, indicele de analiză a tendinței, după formula:

$$AT = (F - D) / T,$$

unde: AT = indicele de analiză a tendinței; F = numărul de unități favorabile; D = numărul de unități defavorabile; T = numărul total de unități (CHELCEA, S., MĂRGINEANU, I., CAUC, I., 1998, p. 395).

III.1. Răspunsurile liderilor din Miercurea-Ciuc

Prin combinarea celor două criterii invocate mai sus, rezultă patru categorii de elite în funcție de care voi prezenta răspunsurile referitoare la perspectivele relațiilor româno-maghiare în următorii 10 ani.

Liderii maghiari din sfera politico-administrativă:

- *"Cred și sper într-un raport normal, corect, pe bază de respect reciproc".*

- *"Generația tânără va gândi și va acționa altfel. Vor exista mai puține suspiciuni și probleme interetnice".*

- *"Climatul interetnic va rămâne neschimbat la nivel de esență. Se va cosmetiza la suprafață, dar în esență va rămâne același".*

- *"Climatul tinde spre normalitate. Nu ar trebui să mai aibă importanță cărei etnii îi aparțin, așa cum se întâmplă în cazul religiei, unde nu apar probleme pentru că eu sunt reformat sau catolic. Trebuie să ajungem la toleranță și la acceptarea ambelor limbi. Cel ce are o anumită etnie într-o comunitate, nu trebuie să se simtă nici avantajat, nici dezavantajat".*

Liderii maghiari din sfera cultural-civică:

- *"E foarte greu de prevăzut. Evoluția acestor raporturi ține și va ține de mediul social, de conjunctura politică și de politicile regionale și naționale".*

- *"Nu văd o schimbare. Nu văd dorința de schimbare la nici una din părți. Comunitatea maghiară a avut o istorie foarte grea, zbuciumată,*

și în români a văzut reprezentanții asuprii. Maghiarii au identificat apartenența la națiunea română cu apartenența la națiunea asupritoare. La români, există două nuanțe: una a omului excomunicat, marginalizat din comunitatea largă și una a omului îngâmfat, care aparține puterii. Am constatat acest lucru de multe ori. Omul care e minoritar își pune problema ca și când acest lucru ar fi invers și nu acceptă ideea de a fi minoritar în propria lui țară, ceea ce este sursă de tensiuni ulterioare. Și tendința comunității maghiare de a marginaliza tot ce este românesc e o sursă de tensiune”.

- “Dacă vrem să intrăm în Uniunea Europeană, atunci trebuie să mergem împreună, nu separat. Altă sansă nu avem. Și din altă pricină, ambele popoare, și românii, și maghiarii, sunt creștine și trebuie să trăim împreună, ca fii ai lui Dumnezeu”.

- “Nu sunt probleme deosebite. Doar situația rea pe piața de muncă și situația financiară rea a romilor ar putea duce la conflicte interetnice la nivel local”.

Liderii români din sfera politico-administrativă:

- “Tendința este pozitivă, spre liniștirea lucrurilor”.

- “Există o singură variantă: intrarea în normalitate, care pentru mine înseamnă că vom trăi împreună liniștiți, fără probleme, dar trebuie să nu mai facem greșeli, mai ales greșeli de genul celor pe care le facem noi, românii, care în loc să ștergem accentul, îl punem! E, mai ales, cazul presei. Județul Harghita este atipic. Dacă nu se lucrează cu tact și dacă guvernul și parlamentul nu sunt atente la mesajele echilibrate pe care noi le dăm, nu la cele extremiste, atunci nu se va ajunge la normalitate. Eu aș vedea necesară în parlament o echipă care să se ocupe special de Harghita și Covasna, eventual câte un grup pentru fiecare județ, care să înțeleagă problemele de aici. Pentru că există o psihologie specială a secuilor. Ei sunt speciali. Eu i-am cunoscut foarte bine și îi admir. Au o psihologie foarte clară, transmisă prin educație, din generație în generație și care provine din istoria lor. Au un spirit foarte puternic de autoconservare. Au un spirit milităresc și dur. Nu pot fi călcați în picioare! Din istoria lor li se transmite și li se cultivă forța de a se zbate pentru drepturile lor, căci altfel simt că nu pot supraviețui. Știu ce vor și luptă pentru drepturile lor”.

Liderii români din sfera cultural-civică:

- “Evoluția va fi clar în funcție de viziunea pe

care și-a propus-o UDMR, în situația în care va obține autonomia teritorială (și o va obține!). Românii din Harghita vor fi total neglijați, ignorați, abandonati. În județul Covasna, mobilizarea elitei locale va conduce la crearea unor tensiuni. În Harghita, elita românească nu are coeziune. Există câteva grupuri, reduse ca număr, de români; sunt grupuri de interese, dar nu au coeziune. Unele sunt motivate de un real patriotism, altele doar de interese economice sau politice, mai ales politice”.

- “Dezechilibrul etnic va crește. Prin faptul că tinerii români declară, în proporție de 99%, că după terminarea studiilor superioare nu se mai întorc în oraș (a fost o anchetă la Colegiul “O. Goga”) și prin faptul că pensionarii (cei nativi) pleacă de aici, acest dezechilibru se va accentua. Adversitatea etnică va scădea pentru că “adversarul” va fi insignifiant ca forță. Tensiunea scade prin scoaterea din joc a românilor”.

- “Evoluția va fi ușor spre pozitiv”.

- “În organismul uman există trei tipuri de fibre: de collagen (tari, specifice sistemului osos), de reticulină (asemănătoare unei rețele, unui păienjenis) și fibre elastice. Cred că, în prima perioadă, în primii ani de acum încolo, relațiile vor fi asemănătoare fibrelor de reticulină: cu oarecare probleme, complicații. Sper ca în zece ani, ele să devină fibre elastice, să fie flexibile”.

În aceste răspunsuri referitoare la perspectivele relațiilor româno-maghiare în județul Harghita, am identificat trei scenarii:

a) un scenariu optimist, bazat pe un trend pozitiv (înțelegere, flexibilizare a relațiilor, normalizare). El poate fi întâlnit în 9 din cele 14 răspunsuri (în majoritate). Indicele de analiză a tendinței este, în acest caz: $AT = (9-2)/14 = +0,50$. Acest scenariu este specific și majorității liderilor etnici (5 din 8 lideri maghiari și 4 din 6 lideri români). În cazul unuia dintre liderii români din sfera politico-administrativă, scenariul pozitiv are o formă specială, căci subiectul condiționează trendul pozitiv de evitarea unor greșeli (avem deci un scenariu optimist, dar cu anumite condiții). Din punct de vedere al tipului de elită, se observă că avem o distribuție echilibrată ca valoare absolută: 5 lideri din sfera politico-administrativă și 4 din cea cultural-civică. Însă, proporțional, liderii politico-administrativi tind să adopte acest scenariu în măsură mai mare decât cei din viața cultural-civică (politico-administrativ: 5 din 6 și cultural-civic, 4 din 8). Ambii lideri spirituali

(cei doi episcopi) aderă la acest tip de scenariu și, de asemenea, toți parlamentarii care sunt subiecți ai cercetării de față.

b) un scenariu pesimist, în baza unor previziuni demografice și a unor interpretări politico-administrative (românii fie vor scădea numeric semnificativ, fie vor fi ignorați ca grup etnic). Acest pesimism privește deci viitorul comunității românești din Harghita și este exprimat de doi lideri români din sfera cultural-civică.

c) un scenariu conservator, referitor la absența vreunei schimbări importante în următorii 10 ani. Acest scenariu apare la doi lideri maghiari, unul din sfera politico-administrativă și celălalt din cea cultural-civică.

Există un singur răspuns pe care nu l-am încadrat în nici unul din aceste trei tipuri. El este un *“scenariu al dependențelor”*, este formulat de un lider maghiar din sfera cultural-civică și nu indică un trend anume, referindu-se la dependența raporturilor interetnice față de politicile mai largi, naționale sau regionale.

În concluzie, liderii locali din Miercurea-Ciuc formulează, în majoritate, opinii referitoare la o tendință de îmbunătățire a relațiilor româno-maghiare în următorii 10 ani. În cazul liderilor români din sfera cultural-civică, apare însă și manifestarea îngrijorării față de perspectivele comunității românești, spre deosebire de liderii maghiari (din ambele sfere de activitate) care propun scenarii pozitive sau conservatoare.

Există o serie de idei, în aceste răspunsuri, care întregesc imaginea despre climatul interetnic local și care aduc un plus de explicație în înțelegerea situațiilor specifice de inter-relaționare etnică la Miercurea-Ciuc și în județul Harghita, idei care punctează caracteristici (atribute) identitare și relevă surse ale neînțelegerilor și tensiunilor dintre cele două grupuri etnice. Tocmai de aceea le-am și consemnat *in extenso*, ele putând constitui bază pentru ulterioare întrebări, ipoteze și interpretări.

III.2. Răspunsurile liderilor din Sfântu Gheorghe

Am utilizat - și pentru cazul liderilor locali din Sfântu Gheorghe - aceeași procedură de prezentare și de interpretare a datelor ca și în cazul liderilor din Miercurea-Ciuc. Astfel, voi consemna *in extenso* răspunsurile lor și apoi voi sintetiza datele în forma unor scenarii, realizând, în final, și o analiză comparativă între

cele două comunități locale.

Liderii maghiari din sfera politico-administrativă:

- *“Relațiile se vor îmbunătăți cu cât trece timpul, chiar dacă se va obține autonomia regională”.*

- *“Dacă comunitatea românească și, în primul rând, liderii spirituali ai ei vor renunța la comportamente și cerințe pe care le consideră că rezultă din textul constituțional de «stat național român», de supremație asupra altor comunități și dacă comunitatea maghiară va uita de acest comportament și va exista un echilibru rezultat din componența etnică a celor două județe, dispărând astfel temerile comunității maghiare, peste 10 ani raporturile interetnice s-ar putea să fie normale, nu de confruntare”.*

- *“Procesul de normalizare va continua. Cu cât trece timpul, în cadrul generațiilor mai tinere, relațiile cu co-vârșnicii devin mai normale. De exemplu, eu vorbesc cu un prieten al meu român în română, iar el îmi răspunde în maghiară. Nu se va mai pune problema celor veniți din alte zone, căci multe tensiuni apar de aici!”*

- *“Trebuie să privim problema pe două planuri. În primul plan, este vorba de relațiile interumane, care au un ascendent; lucrurile se liniștesc. Finalizarea programelor de restituire a proprietății face ca apele să se liniștească și lucrurile să intre în normalitate. Va dispărea o dată pentru totdeauna teza că cineva i-a pus pe români să vină în Covasna și pe maghiari să plece la Galati. Acestea au fost drame ale vechiului regim, drame ale strămutării, din care oamenii, și maghiari, și români, au avut foarte mult de suferit. În planul al doilea, marea problemă o constituie comportamentul liderilor politici. Aici a fost o problemă foarte serioasă între 2000 și 2004, când s-a manifestat agresivitatea liderilor locali ai PSD, în special a lui Cășuneanu (Este vorba despre Adrian Vlad Cășuneanu, avocat, deputat PSD de Covasna în perioada menționată), care a afirmat că este «dulăul care apără vatra românilor din Covasna» și care a produs o adevărată nevroză etnică. Acum deputatul Petre Străchinaru e altfel. E om de cultură și se poate discuta altfel cu el. Oricum, pe ansamblu lucrurile se vor normaliza în următorii ani. O dată ce trecem pragul UE, percepția omului devine alta”.*

- *“Relațiile interetnice se vor normaliza”.*

Liderii maghiari din sfera cultural-civică:

- *“Am încredere că climatul se va îmbunătăți”.*

pentru că vine o generație de tineri care vor fi mult mai europeni decât generația mea”.

- “Climatul va evolua satisfăcător”.

Liderii români (având un singur lider român în sfera politico-administrativă, nu voi prezenta separat răspunsul său din motive de păstrare a anonimatului):

- “Relațiile interetnice probabil se vor îmbunătăți, în condițiile în care situația economică se va îmbunătăți”.

- “Aș vrea să ajungem la o înțelegere, dar nu va fi așa. Energile ar putea fi canalizate spre o atmosferă de înțelegere, frățească, dar nu există încredere. Ți-ai dori să ai încredere, dar ești mereu înșelat. La un moment dat obosești să te tot întrebi ce mai urmăresc co-naționalii noștri. E o stare de nesiguranță în care nu ai cum să prinzi rădăcini”.

- “Este nevoie de promovarea unor proiecte în care, în egală măsură, să fie întrebate și atrase ambele etnii. E important să se susțină aspirațiile și identitatea fiecăreia, dar trebuia promovate și proiectele care servesc deopotrivă ambelor etnii, cu obiective comune”.

- “Cred că direcția în care mergem este bună. E foarte important să avem o viziune pragmatică și să începem să rezolvăm problemele cele mai grave ale acestei zone și ale acestei comunități: problemele socio-economice”.

- “Nu văd o îmbunătățire decât în momentul în care aderarea la Uniunea Europeană va fi reală și normele europene vor impune reguli corecte și democratice de conviețuire, în care să nu mai conteze primordial etnia și apartenența sau non-apartenența la UDMR pentru a putea fi cetățean de rangul întâi în zonă”.

- “Sunt optimist pentru că vine noua generație care va gândi altfel, va avea alte debușuri și nu va mai extrapola asupra prezentului experiențele istorice ale propriei comunități”.

- “Indiscutabil se observă o evoluție pozitivă, favorabilă. Cine nu vede aceste lucruri este orb. Cauzele sunt multiple: 1. o evoluție a țării în ansamblul său; 2. sporirea vieții democratice în România și aici consider că mass-media a făcut servicii deosebite; 3. contextul internațional, care ne-a dat niște învățăminte și niște speranțe; am văzut astfel că avem sprijin în S.U.A. și că nu suntem o frunză în vânt, am observat schimbările pozitive din Ungaria și îmbunătățirea relațiilor româno-ungare, ne-am apropiat în mod evident de Uniunea Europeană, dar am tras și învățăminte din cazuri precum Kosovo, când Europa a văzut că nu te poți juca cu asemenea

lucruri. Însă, toate acestea nu anulează abordările nostalgice. Mie mi-e foarte greu să înțeleg cum liderii maghiari, oameni foarte bine pregătiți, instruiți, insistă atâta pe autonomia Ținutului Secuiesc. Există o posibilă explicație: ei știu că ceea ce se obține până în 2007 e un bun câștigat, căci Europa nu favorizează aceste modele de autonomie. Pe de altă parte, de ce modelul interetnic românesc nu este declarat, recunoscut niciodată de un maghiar? De aceea, cred că viitorul depinde în foarte mare măsură de comportamentul liderilor politici maghiari”.

Am identificat și în acest caz trei tipuri de scenarii:

a) scenariul optimist este prezent în răspunsurile a șase (6) lideri: 1 lider român și 5 lideri maghiari. Aici se încadrează majoritatea liderilor politici (4 din 6) și ambii lideri maghiari din sfera cultural-civică (ambii fiind jurnaliști). În schimb, nici un lider român din sfera cultural-civică nu se încadrează în acest tip de scenariu.

b) scenariul optimist condiționat grupează acele răspunsuri în care subiecții cercetării cred că relațiile interetnice se vor îmbunătăți, dar numai dacă sunt îndeplinite anumite condiții, considerate de ei a fi foarte importante. La acest scenariu încadrăm un număr de șapte (7) răspunsuri, distribuția lor în funcție de cele două criterii analizate anterior (etnia, respectiv sfera de activitate) fiind următoarea: 5 lideri români (din 7) și 2 lideri maghiari (din 7); 5 lideri din sfera cultural-civică (toți sunt români) și 2 lideri din sfera politico-administrativă (ambii sunt maghiari). Condițiile pe care ei le invocă în descrierea unui scenariu optimist țin de:

- îmbunătățirea situației economice (R, CC);
- conturarea unei noi abordări a problemelor locale, prin proiecte, cu accent pe scopurile comune ambelor etnii;
- concentrarea pe problemele socio-economice ale zonei și ale comunității locale (R, CC);
- aplicarea normelor europene de protecție a minorităților (R, CC);
- comportamentul liderilor politici români (M, PA);
- comportamentul liderilor politici maghiari (R, CC);
- renunțarea la sintagma “stat național” din Constituția României (M, PA).

Totuși, dacă reunim cele două tipuri de scenarii de mai sus, cel optimist cu cel optimist condiționat, considerând că ele descriu o tendință comună, vom avea un număr de 6+7

răspunsuri, adică 13 descrieri de scenarii cu trend pozitiv, ceea ce, în termenii analizei de tendință înseamnă: $AT = +0,85$.

c) scenariul pesimist apare într-un singur răspuns, în cazul unui lider român din sfera cultural-civică și indică imposibilitatea stabilirii unor relații de conviețuire inter-etnică din cauza atmosferei de neîncredere și de nesiguranță generată de etnicii maghiari.

Prin comparație cu răspunsurile liderilor de la Miercurea-Ciuc, pot fi observate, pe cazul municipiului Sfântu Gheorghe, o serie de lucruri interesante:

- Liderii de la Sfântu Gheorghe tind, în mare măsură decât cei de la Miercurea-Ciuc, să indice, pentru următorii 10 ani, o tendință pozitivă în evoluția raporturilor interetnice. Această diferență ar putea fi explicată prin doi factori care ne apar în răspunsurile subiecților. mai ales la capitolul descrierii climatului interetnic: 1. la Sfântu Gheorghe, societatea civilă românească este mai activă decât la Miercurea-Ciuc; 2. la Sfântu Gheorghe au apărut inițiative de dezvoltare locală din partea reprezentanților tinerilor, ceea ce dinamizează viața comunitară și influențează în mod pozitiv reprezentările asupra viitorului.

- Totuși, ponderea de apariție a tipului de scenariu optimist condiționat este mult mai mare la Sfântu Gheorghe decât la Miercurea-Ciuc (7, respectiv 1 răspuns), ceea ce ne arată

că liderii covăsneni sunt mult mai precauți sau mai vigilenți în a avansa scenarii optimiste; este cazul, în special, al liderilor români de aici, care condiționează îmbunătățirea raporturilor interetnice de o serie de aspecte economice și politice.

- Liderii politici din ambele orașe tind să contureze un scenariu pozitiv/optimist al evoluției raporturilor interetnice din zona Harghita-Covasna.

- Ponderea apariției scenariului pesimist este mică în ambele orașe (2 răspunsuri la Miercurea-Ciuc și 1 răspuns la Sfântu Gheorghe) și ea apare doar în cazul unor lideri români din sfera cultural-civică.

În concluzie, majoritatea liderilor intervievați în cele două orașe cred că - pentru următorii zece ani - putem să ne așteptăm la o evoluție pozitivă a relațiilor româno-maghiare în acest spațiu transilvan. Liderii din sfera politico-administrativă, în mod special, tind să contureze scenarii optimiste, în timp ce liderii români din sfera cultural-civică se arată fie îngrijorați de viitorul co-abitării româno-maghiare în zonă, fie atenți, prudenți, susținând faptul că un trend pozitiv al acestor relații interetnice depinde de o serie de factori, între care cei mai importanți sunt comportamentul liderilor politici și dezvoltarea economică a zonei.

Drd. Codrina Șandru

Bibliografie

1. Bottomore, Thomas.B. (1966), *Elites and Society*, Penguin Books
2. Bovero, Michelangelo (1975), *La teoria dell'elite*, Loescher Editore, Torino
3. Cheleca, Septimiu; Mărginean, Ioan; Cauc, Ion (1998), *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, Editura Destin, Deva
4. Dogan, Mattei (1999), *Sociologie politică*, Editura Alternative
5. Field, Lowell G.; Higley, John; Burton, Michael G. (1997), *National Elite Configurations and Transition to Democracy in "Classes & Elites in Democracy and Democratization. A collection of readings"*, Garland Publishing Inc., New York and London, p. 174-183
6. Horvath, Istvan (1999), *Minoritățile din*

România. Aspecte politice, Editura Limes, Cluj

7. Laumann, Edward O.; Pappi, Franz U. (1995), *Reti di azione collettiva*, in "Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali", a cura di Fortunata Piselli, Donizelli Editore, Roma, p. 227-249
8. Mills, Wright C. (1959), *The power elite*, NY, Oxford University Press
9. Sartori, Giovanni (1961), *I significati del termine elite* in *Atti del IV Congresso Mondiale di Sociologia*, Editori Laterza, Bari, p. 94-99
10. Scott, John (2001), *Elitele în sociologia anglo-saxonă*, în Sulciman, Ezra; Mendras, Henri, "Recrutarea elitelor în Europa", Editura Amarcord, Timișoara, p. 9-18

Tabel 1

Lideri maghiari	Lideri români
-climat normal (A) -climat foarte rece (C) -paralelism și concurență neloială (C) -climat în general normal, cu tensiuni vremelnice (A) -comunități izolate (C) -normal (A) -situație specială (B) -nu sunt probleme deosebite (A)	-climat corespunzător (A) -aparent echilibrat (B) -cvasi-tensionat (B) -netensionat, dar cu neîncredere (B) -relații ascunse și conservatorism (B) -situație atipică, problematică (B)

Tabel 2

Parlamentari	Administrația locală	Lideri civici și religioși	Lideri media
-climat corespunzător (A) -climat normal (A) -climat foarte rece (C)	-paralelism și concurență neloială (C) -situație specială (B) -situație atipică, problematică (B)	-normal (A) -nu sunt probleme deosebite (A) -comunități izolate (C) -netensionat, dar cu neîncredere (B) -relații ascunse (B)	-în general normal, cu tensiuni vremelnice (A) -aparent echilibrat (B) -cvasi-tensionat (B)

Tabel 3

Lideri maghiari	Lideri români
-neîncredere (B1) -climat normal (A) -tensiuni generate de elite (B1) -conflict de generații (B3) -lipsă de comunicare (C) -elitele impun o problemă etnică (B1) -satisfăcător (A)	-conviețuire tensionată (B1) -lipsă de comunicare și intoleranță generată de lideri (B2) -climat foarte instabil, dar aparent stabil (B1) -lipsa cunoașterii reciproce și relații tensionate (B2) -latențe conflictuale și lipsă de comunicare (B2) -climat tensionat artificial pe fondul conflictului între generații (B3) -două universuri paralele (C)

Tabel 4

Parlamentari	Administrația locală	Lideri civici	Lideri media
-tensiuni generate de elite (B1) -conflict de generații (B3) -elitele impun o problemă etnică (B1) -lipsă de comunicare și intoleranță generată de lideri (B2)	-climat normal (A) -lipsă de comunicare (C)	-lipsa cunoașterii reciproce și relații tensionate (B2) -climat foarte instabil, dar aparent stabil (B1) -latențe conflictuale și lipsă de comunicare (B2) -două universuri paralele (C)	-neîncredere (B1) -satisfăcător (A) -conviețuire tensionată (B1) -climat tensionat artificial pe fondul conflictului între generații (B3)

Abstract

Present and Perspectives of Romanian - Hungarian Relationships in Harghita and Covasna. A Qualitative Study upon Local Elite

In the summer of 2005 I have carried out, during a larger research for my master's degree, a micro - inquiry of qualitative sociology, having as subjects of my research a number of 28 local leaders from the two towns, both district residences: Miercuria Ciuc and Sfântu Gheorghe.

The purpose of this inquiry was to identify the perception upon the interethnic climate from the perspective of local elite, that is from the perspective of those leaders who have the statute of "high" representatives of the two local communities (Miercuria Ciuc and Sfântu Gheorghe) and who, in the same time, are leaders of the two ethnic communities (romanian and hungarian).

The data presented in this study were obtained as responses given by the subjects of the inquiry to the two open questions: 1) How would you characterise, in a few words, the local interethnic climate?; 2) What do you think, what will be the evolution of interethnic relations in the Harghita - Covasna area in the next 10 years?

Obviously, the study has a qualitative character. To analyse the information within the responses given by the local leaders referring to the local interethnic climate, I have used two techniques: the technique of identifying the key-concepts and the technique of identifying the main themes/ideas.

After processing the results, a conclusion came to light, according to which the majority of the questioned leaders from the two towns believe that in the next 10 years we can expect a positive evolution of Romanian-Hungarian relations in this Transylvanian region. The leaders from the political-administrative sphere tend to outline optimistic scenarios, while the romanian leaders from the cultural-civic sphere show to be worried, attentive or cautious about the future of Romanian-Hungarian cohabitation in the region, sustaining the fact that a positive trend of these interethnic relations depends on a series of elements, among which the most important are the conduct of the political leaders and the economic development of the region.

Aspecte ale contactului dintre culturi în județele Covasna și Harghita

Studiul contactului dintre culturi în Covasna și Harghita semnifică analiza cu metodele sociologiei și antropologiei culturale a relațiilor dintre grupurile etnice care s-au așezat pe aceste țărâmurii alături de români - statorniciți din vremuri imemorabile pe ele sau *"crescuți din pământ"*, cum spunea Nicolae Iorga - grupuri etnice care și-au făurit un mod de viață propriu pentru a-și păstra identitatea, dar au fost nevoite să și comunice cu românii, majoritari fiind, și din a căror muncă și ostenală își asigurau cele necesare traiului, la care se adăugau dijele și impozitele care le ofereau și o viață de lux.

În cele ce urmează, vom trata grupurile etnice actuale din Covasna și Harghita - maghiarii și secuii, deveniți după Recensământul din 2002 toți maghiari - nu din perspectivă istorică, ci ca grupuri etnice care au locuit alături de români. Se știe că grupurile etnice se definesc prin unitate și comunitate de istorie, limbă, cultură, religie, obiceiuri și tradiții. Între membrii lor există puternice relații de sânge, adică se reclamă de la un strămoș comun, au trăsături fizice și psihice relativ asemănătoare, iar conștiința că aparțin aceluiași neam îi stimulează pentru elaborarea unor complexe strategii identitare care să le conserve această moștenire. Atributul etnicității este un dat de la părinți, ca și grupa sanguină, mai ales în cazul familiilor monoetnice. El reflectă originea comună a membrilor săi ce se transmite din generație în generație.

Identitatea etnică, deși are la bază și elementul biologic, adică trăsături fizice comune, este, totuși, tot o construcție socio-culturală, altfel, individul la naștere neavând decât potențialitățile, capacitățile psiho-intelectuale de a-și însuși o identitate etnică sau alta. Deși pe certificatul de naștere se scrie o identitate, aceasta nu este decât virtuală, ea devenind realitate pe măsură ce copilul o învață, și-o însușește, în procesul nemijlocit al vieții sociale, în conviețuirea și relațiile directe cu părinții, frații, rudele care îi transmit limba, obiceiurile, tradițiile, modul lor specific de trai, tabla de valori după care se conduc, simbolurile și semnificațiile lor. Elul se modelează sau se identifică cu grupul său printr-un dublu proces

educativ și anume: prin transmisie parentală sau familială și prin transmisie societală, ambele inoculându-i, în procesul de învățare, sentimentul cald și confortabil al apartenenței la grup, conștiința de grup etnic, nevoia de afirmare a identității etnice proprii, în forul interior, ca și în raporturile cu ceilalți.

Identitatea etnică este o trăsătură comună atât grupului majoritar, cât și celui minoritar. Diferențele radicale apar între identitatea etnică și identitatea națională. Identitatea națională, absorbind trăsăturile specifice grupului etnic, trece dincolo de ele, prin faptul ca va include și trăsăturile specifice națiunii. Or, națiunea este entitate superioară grupului etnic, pentru că vizează populația majoritară, delimitată printr-un teritoriu cu frontiere statale, în cadrul căruia se desfășoară o viață economică, socială, culturală ce poartă specificul dobândit din istorie de această populație în limbă, religie, cultură, obiceiuri, datini, port etc. Este o entitate recunoscută ca atare în interior, ca și în afara ei, între celelalte state ale lumii.

În studiul de față, ne propunem să dezvăluim tipurile de relații ce se stabilesc între români, populația majoritară în România, dar minoritară numeric în Covasna și Harghita, și maghiari, minoritari în țară, dar majoritari numeric în aceste județe, știut fiind că raporturile răsturnate dintre majoritatea reală și minoritatea reală la nivel național au determinat o seamă de distorsiuni generatoare de insatisfacții, tensiuni și chiar conflicte mai mult sau mai puțin deschise în comunitățile de viață mixte.

Problema cheie a studiului este să cunoaștem cum se comportă românii la contactul dintre culturi, în speță, cu etnicii maghiari, în relațiile directe și de lungă durată cu ei ca grup cu istorie, cultură, religie, limbă, filosofie de viață și valori diferite de ale lor. Ce elemente au împrumutat din conviețuirea alături de ei, ce trăsături le-au oferit ei ca modele de viață.

Documentele istorice și investigațiile de teren au demonstrat cu prisosință că fiecare grup etnic, fie el majoritar sau minoritar, cu statute sociale superioare sau inferioare, a jucat simultan rolul de *"donator"* și *"receptor"* de cultură, de trăsături și modele culturale pen-

tru cei cu care a trăit de secole, astfel încât se poate afirma, fără teama de a greși, că în cultura fiecărui grup etnic, aflat la confluența cu altele, se regăsesc elemente preluate de la acestea, topite și integrate în sistemul cultural propriu. Trăsăturile comune constituie zone de interferență și sunt dovada unor intense circuite sociale, economice, culturale între membrii diferitelor grupuri etnice, mai ales acolo unde ele au trăit într-o simbioză binefăcătoare. Cercetările de teren efectuate în comunitățile etnic mixte cu români majoritari, alături de care trăiau maghiari, germani, sârbi, rromi din Banat, Brașov, Sibiu au validat din plin această apreciere.

Cercetarea a dezvăluit, totodată, și cazurile de izolare, de separare și puternică respingere a celor de altă etnie și cu un statut social-economic inferior, reprezentate de grupurile etnice privilegiate de-a lungul istoriei ca maghiarii, secuii, sașii, care se comportau după coduri extrem de severe și elaborate în interiorul grupului și după norme ce reflectau răceală, distanță și chiar dispreț față de cei din afara lor, românii. Studiul privind modul de raportare al acestora la contactul cu cultura română relevă diferențe notabile atât între etnii, cât și de-a lungul timpului. De pildă, maghiarii și secuii, în virtutea statutului lor social-economic de grupuri privilegiate, au avut o conduită puțin deschisă la schimbul de modele culturale și orientări valorice cu românii. În plus, au elaborat legi și au înființat instituții prin care au încercat anihilarea totală a etniei române, prin deznaționalizare, obligându-i pe români să învețe limba maghiară, maghiarizându-le numele, distrugându-le bisericile și trecându-i forțat la religia catolică, desființând școlile în limba română, instituțiile culturale sau exterminându-i pe cei care nu se supuneau ordinelor date.

Spre deosebire de cele relatate mai sus, climatul interetnic rezultat din modul de comportare al românilor, ca mediu integrator, față de *"oaspeții"* așezați de-a lungul istoriei alături de ei și rămași până în zilele noastre, relevă o situație complet opusă. Românii, care întotdeauna erau mai numeroși, chiar dacă nu sunt găsiți în documentele regale, datorită statutului lor social inferior, sunt descoperiți în înrăurirea pe care au exercitat-o asupra modului de viață al *"oaspeților regelui"*, în numele apelor (Iorga) și în antroponimele din conscripții (Ranca). Numai în secolul XX, în România Mare, când starea lor social-economică s-a îmbunătățit, ajungând-o pe cea a foștilor stăpâni, devin pen-

tru mulți etnici chiar modele de muncă, de omenie și de aspirații privind destinul copiilor lor, așa cum reiese din opiniile etnicilor înșiși.

Cu maghiarii, românii au avut relații interetnice mai speciale din cauza tendinței nestinse de nimic a liderilor lor din trecut și de astăzi de a domina și de a se extinde dincolo de cât le permite dimensiunea lor etnică. Modelul cultural de relații interetnice impuse pe toate căile de liderii maghiari românilor din Covasna și Harghita este unul piramidal, cu vârful format din structuri de conducere politice, etnice, culturale, administrative bătute de aspirații și acte separatiste, discriminatorii, iar la bază constituit din oameni care conviețuiesc în înțelegere, bună vecinătate cu românii, ca și cu cei de alte etnii.

Deci, atât în trecut, cât și în prezent, există o mare masă de maghiari, acei oameni simpli, onești, echilibrați și cu simțul realității care își doresc un trai firesc în pace, prosperitate și înțelegere cu românii, cu toți ceilalți etnici și resping elucubrațiile fanteziste și anacronice ale politicienilor lor. Dar, liderii lor radicali și, mai ales, oligarhia financiară actuală din UDMR, care a acumulat imense averi și sume de bani în ultimii 15 ani, încurajați de reușita politiciii de forță, de intimidare și șantajare a tuturor guvernelor post-decembriste, neluând în seamă realitatea, inventează tot felul de proiecte - de autonomie a ținutului secuiesc, de autonomie culturală, economică, financiară - prin care vor să destrame România și să creeze un stat maghiar în inima țării, contrariu cursului normal al vieții tuturor cetățenilor țării, inclusiv co-etnici, împotriva Constituției și legislației naționale și europene, la care fac permanent apel pentru a-și justifica aspirațiile medievale ireversibile.

Cercetările efectuate în zona Covasna și Harghita de Institutul de Sociologie al Academiei Române, din anul 1994, relevă fără urmă de îndoială că în calitate de mediu integrator, românii, chiar în condiții de minoritate numerică, la contactul cu culturile altor grupuri etnice au manifestat deschidere, ospitalitate, au împrumutat de la cei de la care au avut ce învăța și la rândul lor au oferit cu generozitate din harul cu care au fost înzestrați. În raporturile cu etnicii, s-au comportat după un model cristalizat de-a lungul istoriei lor frământate, cu măsură, respect și considerație, cu conștiința și liniștea celor care se știu acasă, având ca valori prietenia, încrederea și nevoia de comunicare, un inegalabil dar general-uman.

Comparând cercetările realizate pe tema schimbului cultural dintre etniile care conlocuiesc pe același teritoriu din zona Banatului, Dobrogei, Sibiu, Brașov cu cele realizate în Covasna și Harghita, în aceeași perioadă post-decembriștă, ne-am dat seama de anomalia la care s-a ajuns în aceste două județe din cauza politicii exclusiv etnocentriste și separatiste a organizațiilor monoetnice maghiare care încearcă și chiar reușesc să izoleze propria populație de restul oamenilor lângă care trăiesc de peste un mileniu. Aici, tema contactului dintre culturi nu poate fi tratată în deplinătatea ei dacă prin toate mijloacele mass-media, școală, biserică, institutii culturale este ruptă comunicarea dintre maghiari și români. Agresivitatea cu care liderii maghiari izolează propria populație pentru a-și asigura o îndocitrinare totală în spirit antiromânesc și iredentist, deși sunt ancorați la conducerea țării în posturi cheie, este expresia celei mai iresponsabile și imorale atitudini față de românii cu care conlocuiesc în sate și orașe, față de Statul Român, instituțiile sale și Constituția țării. Pentru călătorul simplu care trece prin Covasna și Harghita, este uimitoare imaginea covârșitor maghiară pe care o iau de la an la an localitățile din acest areal, în care simbolurile, însemnele, numele firmelor și limba vorbită pe stradă devin exclusiv maghiare, de parcă s-ar afla în Ungaria și nu în România.

Românii de aici nu se află într-o condiție normală, firească, de contact între două grupuri etnice între care există relații de egalitate, un schimb permanent de valori și o comunicare continuă. Ei intră mai degrabă în categoria studiilor cu mișcări contra-aculturative, adică a populațiilor care duc o susținută bătălie etnică, teoretică, politică, culturală împotriva asimilării și pierderii identității naționale. În condițiile în care limba română este înlocuită tot mai mult cu limba maghiară, fondurile, activitățile și managerii instituțiilor culturale sunt la discreția organelor locale, religia și Prea Sfântul Episcop Ioan, episcopul Covasnei și Harghitei, sunt expuși permanent tirurilor otrăvite ale presei maghiare locale, iar a fi român, în proiectiile de autonomie a Ținutului Secuiesc și de autonomie culturală, semnifică învățarea limbii maghiare și însușirea codului de comportare impus de organele de conducere ale ținutului și de imensa piramidă de instituții cu caracter cultural maghiar, evident, contactul dintre culturi rămâne numai la cel mai terestru nivel, între români și maghiari ca

vecini, ca oameni simpli, de bun simț, dar nu la nivel societal și comunitar, ca cetățeni ai aceleiași țări cu nevoi și priorități comune la care trebuie să se angajeze toți.

Din investigațiile de teren efectuate în Covasna și Harghita rezultă frământările, grijile și problemele care îi domină pe români, a căror viață este expusă deznaționalizării prin cele mai perfide și ingenioase strategeme maghiare. Realitatea socio-etnică limită pe care ei o trăiesc din cauza regimului de dominație maghiar, consolidat prin coalițiile realizate cu partidele aflate la putere, i-a determinat pe români să-și strângă rândurile și să constituie Forumul Civic al Românilor din Harghita și Covasna care să asigure coordonarea și unitatea de acțiune a societății civile românești din aceste județe, în vederea păstrării și dezvoltării identității lor naționale și asigurării unei conviețuiri interetnice normale cu ceilalți locuitori ai acestei zone, în interesul bunăstării generale și al binelui public, în contextul integrării României în structurile europene.

Însă aceste încurajatoare și nobile decizii rate pentru a deveni realitate, trebuie să fie sprijinite și puse în act și cu sprijinul instituțiilor centrale ale statului: Președinție, Parlament, Guvern. Or, dacă aceste instituții fundamentale sunt împănate de lideri maghiari care folosesc cu abilitate șantajul pentru a-și realiza proiectele propuse, cu greu putem spera în eficiența acestui for românesc. Dovada cea mai clară este faptul că liderii maghiari propun, în regim de urgență, în septembrie 2005, alături de proiectele privind schimbarea regulamentelor de funcționare ale Senatului și Camerei Deputaților și dezbateră în Parlament a Legii Statutului Minorităților Naționale - forma deghizată în numele tuturor minorităților a Proiectului de lege privind Autonomia Ținutului Secuiesc.

Să cunoaștem, în continuare, cu forța faptelor, a cercetării de teren de netăgăduit, la ce distanță situează liderii maghiari propria etnică față de cursul firesc al vieții și al lucrurilor, diferența enormă dintre ei și modul cum se poartă românii la contactul dintre culturi.

Cum sunt percepuți românii la contactul dintre culturi?

Așa cum au fost o istorie întreagă, mărturisită de înșiși etnicii de lângă ei: oameni buni, de suflet, ospitalieri, înțelegători, toleranți chiar și cu cei care au întrecut măsura, comunicativi, religioși în limitele raționalului, gata să ajute, dispuși să învețe de la alții tot ce este

bun, frumos, util care îmbogățește universul uman și face viața mai plăcută.

În comunitățile mixte în care românii sunt majoritari, se poate observa acea constantă națională, despre care vorbea Iorga, exprimată în instaurarea unui climat interetnic între egali, deschis, sincer, de încredere și pretuire reciprocă, climat de muncă, joc și voce bună cu toți "oaspeții" lângă care le-a fost hărăzit să trăiască, oaspeții cărora "le-au cerut mai puțin pentru a le da mai mult", parafrazându-l, pe același inegalabil Nicolae Iorga.

Am optat pentru abordarea bazată pe investigații de teren, nu numai din necesitatea de fundamentare științifică a tuturor considerațiilor privind relațiile interetnice dintre români și maghiari în acest epicentru maghiar de iradiere a tuturor proiectelor, statutelor și programelor de viitor ale liderilor maghiari, dar și pentru a oferi atât publicului cititor, opiniei publice românești, cât și, mai ales, politicienilor de toate culorile, guvernanți sau în opoziție, (dacă ar ajunge s-o citească) imaginea pe viu a "tragediei de a fi minoritar în propria ta țară" - cum spun subiecții cercetărilor noastre - în condițiile în care liderii UDMR participă la guvernări și își duc la capăt, pas cu pas, proiectele sepratiste.

În raport cu investigațiile anterioare, în care am analizat românii și celelalte etnii la contactul dintre culturi, într-un climat normal, de coeziune și înțelegere reciprocă - sașii, turcii, tătarii, rromii și chiar maghiarii din zonele cu populație majoritar română din Mureș, Banat, Sibiu și Brașov - în cele ce urmează, vom releva efectul nefast al politicii UDMR asupra etnicilor maghiari majoritari din Covasna și Harghita, îndoctrinați și orientați spre acțiuni în forță împotriva românilor și instituțiilor lor; gradul avansat de eludare și falsificare a realității, de incitare la acte și gesturi reprobabile față de români, față de simbolurile și demnitățile lor la care se pretează liderii politici și de opinie maghiari, în orice împrejurare au ocazia.

Comparația dintre comportamentul maghiarilor din afara spațiului Covasnei și Harghitei și acțiunile liderilor lor din UDMR, va evidenția, pe de o parte, distanța enormă la care se situează liderii maghiari față de aspirațiile maghiarilor de rând la liniște, înțelegere și bună conviețuire cu românii, iar pe de alta, un lucru tot atât de major, că maghiarii sunt o populație deschisă la contacte culturale, aptă de relații normale, calde, cu care se poate conviețui în bunc condiții, ca vecini, prieteni, colegi

de muncă, dacă nu se lasă influențați de ideologia șovină, antiromânească a UDMR și de "proiectele lui iredentiste". Cercetările de teren pun în lumină cu consecvență că, prin politica sa agresivă, UDMR promovează proiecte și obiective vetuste pentru mileniul trei, iar cei din afara Covasnei și Harghitei chiar se delimitează de ei, considerându-i "prea așa, că le ia gura pe dinainte". Situația îmbracă forme deosebite în centrul de iradiere a aspirației lor istorice de dominare sau, mai exact spus, în zona pe care ei o păstoresc, adică Harghita și Covasna.

În general, cu populația de rând nu sunt probleme, afirmă subiecții cercetărilor noastre. Se poate dialoga. Printre maghiari se poate trăi foarte bine dacă abdică de la principiile mari și dacă nu iei atitudine. Să nu vezi, să nu auzi și să-ți abandonezi etnia. Ca oameni, sunt corecți, harnici, te poți înțelege cu ei. "Dar până la un punct: să nu-i atingi la hungarism, că aici nu mai ai acces. Și cei mai moderați spun că Ardealul trebuie să fie al lor", după principiul: "tot al nostru". Ei trăiesc puternic afectiv sentimentul etnic.

"UDMR incită tot timpul. Fără el, județul Covasna ar fi cel mai liniștit județ din țară. Dacă românii iau atitudine normală sunt imediat etichetați extremiști și șoviniști".

În orice dialog, maghiarii sunt ospitalieri în față și te sapă pe la spate. Acționează în forță, după principiul: "Aici și acum" și "Acum sau niciodată". Ei sunt foarte organizați. În 22 decembrie 1989, românii s-au trezit nepregătiți pentru ceea ce avea să urmeze, pe când ei știau ce au de făcut. Atunci ei erau deja pe val, atitudinea lor emblematică fiind agresiunea față de statul român.

Raporturile dintre români și maghiari, arată subiecții români ai cercetării, nu sunt cele așteptate, de înțelegere și cordialitate, ci sunt de asimilare, printr-o politică etnică perseverentă a maghiarilor, dusă cu contribuția guvernanților români, prea slabi și prea lași pentru a impune interesul național, al conservării identității românilor minoritari numeric în această zonă.

În ceea ce privește contactul dintre culturi, aici, prima asimilare care a avut loc a fost cea lingvistică. Ea a fost impusă în anii terorii horthyste, când toți românii au fost obligați să învețe limba maghiară. O vorbesc curent în casă și cu vecinii. Bătrânii cu care am stat de vorbă o învățaseră atunci, apoi copiii lor au învățat-o de la ei.

Însă asimilarea nu s-a extins la religie și obiceiuri, nici la obiecte tradiționale. În aceste sec-

toare, fiecare a rămas pe "teritoriul" său. În privința situației relațiilor interetnice, româncele din Aita Medie ne mărturisesc că *"situația de-acum e la fel ca în 1940. Maghiarii sunt la conducere. Primarul e ungur, secretarul ungur, cei din Consiliu unguri. În România noastră, noi nu avem nici un drept și mi-e ciudă că tot ei se plâng"*. Sunt 1200 de maghiari și 80 de români. Căsătoriile mixte duc la maghiarizarea automată a copiilor care se nasc, mai ales, când mamele sunt unguroaice. În sate, au rămas numai vârstnicii. Tinerii au plecat. Ei nu se mai întorc în secuime. *"Părinții nu s-au mai bătut să aibă școală în limba română. Nici nu mai ridică probleme"*. Au înțeles că raportul de forțe le este defavorabil. În Aita Mare, Aita Medie, Aita Seacă și celelalte sate din împrejurimi, familiile românești sunt și mai puține.

O înaltă față bisericească de etnie română ne mărturisește că în Covasna și Harghita, omul ca individ n-o duce rău. O poate duce chiar foarte bine. Dar este amenințată obștea națională în ansamblu, adică limba, cultura, școala, biserica. Ar trebui să se ia măsuri pe linie bisericească să se aducă preoți, că sunt 20 de parohii fără preoți ortodocși de limbă română (situația era valabilă înainte de înființarea Episcopiei de Covasna și Harghita, în 25 septembrie 1994). Trebuie, de asemenea, să se întărească școala cu cadre didactice românești și înalt calificate și să se păstreze obiceiurile și tradițiile care reflectă specificul nostru național.

"Ziditor vorbind", un preot din județul Covasna încearcă o descriere a situației relațiilor interetnice din perspectiva sa de paroh român. Percepția maghiarilor este aceasta: ei sunt stăpâni, iar noi venetici, implantați ai comunistilor, deși realitatea este că de la început au fost și români. Situația preoților este foarte grea, pentru că nu au salarii și au copii de crescut. Românii din unele sate, neavând școală, neavând preot, la recensământ, s-au trecut la unguri și la biserica catolică, cu speranța că doar așa n-or mai fi batjocoriți de unguri. Românii trăiesc complexul de inferioritate pe toată scara socială de jos în sus. Maghiarii au cultivat umilirea românilor pentru că le-au speculat slăbiciunea de a fi dezbinați, în timp ce ei își cultivă cu mare zgomot mândria de neam și de țară. Mai există totuși și români, deși puțini, care își păstrează demnitatea de români, dar nu se manifestă. Dacă arată, ies scânteii. Se închid în ei, nu mai comunică. Liderii maghiari publiciști, romancieri sunt o cinste, o mândrie, pe când cei români sunt *"naționaliști"*. Au un

mecanism perfid de a te pune în gura mass-media. Afirmarea identității maghiare este deplină, normală, pe când afirmarea identității românilor este etichetată *"șovinism"*. Oamenii de bună credință nu au curajul afirmării identității române. Nădejdea le mai rămâne în biserică. Prin ea se simt români și creștini. Ca preot, a intrat cu crucea în fiecare familie mixtă și de la 70-80 de familii de ortodocși acum are 150. Este un pas mare pentru etnie și pentru credință. În satele cu puțini români și fără preot, din nevoia de legătură cu Dumnezeu, românii trec la ceilalți să știe cine îi înmormântează și unde îi duc. Oamenii au nevoie de hrană sufletească. *"Ca preot, îmi slujesc neamul și credința. Nația poate fi slujită și prin biserică și eu asta fac"*.

În Comuna Ilieni, relațiile interetnice dintre români și maghiari, la nivelul oamenilor de rând, afirmă subiecții români și maghiari, sunt normale. Oamenii se înțeleg între ei ca vecini sau ca oameni ai muncii, oriunde sunt împreună. Problemele apar de la parlament și guvern în jos, de la cei ce tin de scaune. Aici, în sat, sunt împreună la muncă și la distracții. Se înțeleg bine, fără probleme. La bal vin și românii și maghiarii. Paștele se serbează de două ori, cel ortodox și cel catolic. La nuntă, muzica este românească și maghiară. Să nu se amestece cei de sus în viața noastră. Ei greșesc. În căsătoriile mixte, atât ortodocșii, cât și catolicii, trec adesea la reformați. Care este mai slab cedează. Căsătoriile se bazează pe sentiment.

Unii români, foarte deschiși cultural sau mai bine spus, deschiși la contactul dintre culturi, învață maghiara ca o sursă în plus de informare și de îmbogățire prin cultura altui popor, ceea ce ni se pare un comportament cultural normal. Aceleași rațiuni ar trebui să prezideze și nevoia etnicilor maghiari de a învăța limba română, ca izvor de cunoaștere și de trăire, inclusiv pe cale culturală, alături de români. Cunoscând limba vecinului sau colegului de muncă, oricare ar fi acesta, se deschid uși și punți nelimitate de comunicare, înțelegere și pretuire reciprocă. Are loc o interferență benefică între culturi și, implicit, între oameni. Viața se manifestă cu toate valențele ei pozitive, spre împlinirea intelectuală și sufletească a tuturor.

Problema contactului dintre culturi, după cum bine se poate observa, se evidențiază deplin unde oamenii trăiesc în armonie și își creează momente de bucurie, de cultură, de prietenie în comun. În raporturi de viață marcate de tensiuni, stări latente de conflict, domi-

nație generalizată, dialogul culturilor, normal în condiții de interacțiune reciprocă pozitivă, se transformă în tensiune și ostilitate între culturi, așa cum se constată la nivelul structurilor politice, al relațiilor oficiale, formale promovate de liderii maghiari din Covasna și Harghita, care militează pentru reînvierea și autonomia Tinutului Secuiesc, deși secuii, de fapt, se reduc la câteva persoane, după recensământul din 1992, iar în Recensământul din Martie 2002 aproape că nici nu s-au mai declarat secuii. Ei sunt victima unui intens proces de maghiarizare, ca și șvabii și românii care au conviețuit alături de ei. După opiniile românilor, secuii sunt folosiți ca masă de manevră. Sunt oameni harnici, de cuvânt, mai aspri, ca oamenii de la munte. Individual, te poți înțelege, dar ca masă și lideri sunt o problemă. Fiind alimentați din exterior, ei luptă pentru stăpânire nu pentru identitate, pe care o au și o consolidează pe zi ce trece. De când se naște, copilului de secuii se spune: *“Ești maghiar, ești primul pe pământ. Tu ai fost stăpân în familie, școală, religie”*.

De-a lungul istoriei sale vitrege, poporul român a manifestat înțelegere și respect pentru vecinii săi, de orice etnie. Toleranța este o calitate a poporului român, dar el trăiește în Covasna și Harghita o mare dramă: este minoritar în propria-i țară, în centrul ei și pe cale de deznaționalizare, iar cei ce o conduc, guvernării, politicienii, în general, nu-l înțeleg.

Pentru menținerea spiritului românesc, liderii locali ai românilor au reînviat tradiția colindelor de Crăciun și Anul Nou, au organizat cete de colindători, antrenând și copiii de școală și, în costume naționale, au mers cu colindul. Au fost atât de reușite, încât, pe străzi, se opreau oamenii și îi aplaudau.

Din păcate, activitățile culturale care ar putea fi realizate de români nu beneficiază de sprijin financiar din partea autorităților locale, lor spunându-li-se că nu sunt fonduri, deși pentru maghiari se găsesc.

Liderii români atrag atenția guvernanților actuali și viitori că fără cultură românească ne pierdem identitatea națională și maghiarii vor face ce vor cu noi, cultura fiind oxigenul care ne păstrează ființa națională și ne conferă un loc de prestigiu în ierarhia de valori a Europei și a lumii. Cultura, învățătura asigură poporului libertate de gândire, putere de discernământ, capacitate creatoare, de aceea dezvoltarea lor trebuie să devină o prioritate națională în Covasna și Harghita, zone care au un handicap

prin alungarea unei mari părți a intelectualității românești în anii 1989-1990.

Un alt lucru care trebuie luat în seamă în analiza contactului cultural dintre români și maghiari este atitudinea față de pământ. *“Maghiarii au cultul pământului”*. Prin aceasta ei înțeleg nu numai munca asiduă de a-l lucra pentru a obține cele necesare vieții, dar, mai ales, ideea ca fiecare palmă de pământ să fie înscrisă în cartea funciară și, în acest fel, să-și asigure *“patria maghiară”* sau *“pământul secuiesc”*. Sloganul lor vechi este că *“Ardealul este al aceluia care stăpânesc pământul”*, completat cu afirmația că *“Destinul Transilvaniei este pământul”*.

Ca foști proprietari de latifundii, pe care acum, prin legile retrocedării, le recuperează, maghiarii, în tot ce fac, au comportament de stăpâni, de dispreț pentru români și cer privilegii în virtutea acestui statut. Nu mai vor *“supunere față de București”*, ci vor să fie *“europeni”*. Această situație îi întoarce pe români la statutul de slugi ale lor, ca în epoca medievală, deși ei au fost dezmoșteniți și deposezați de pământ cu forța de nobilimea maghiară, de-a lungul secolelor.

Majoritatea românilor nu au nimic comun cu extremismul, sunt de acord cu drepturile maghiarilor, dar vor să aibă și ei drepturi, ca toți românii din țară. Toleranța lor nu-i ajută întotdeauna. Deși este o calitate a supraviețuirii, toleranța se soldează pentru ei și cu pierderi. Oamenii își pierd identitatea de români. Copiii, după 4 clase, învață în limba maghiară pentru că nu sunt școli. Problemele școlii românești sunt umiltoare, sunt ignorate, iar prin ignorare se ajunge la izolarea românilor de frații lor români din țară. Maghiarii susțin că s-au născut aici și de aceea sunt stăpâni. Este limpede de observat că viziunile celor două etnii despre problemele cele mai sensibile diferă substanțial, uneori, sunt chiar opuse. În acest context, schimbul poate lua formă preponderent economică, de schimb de bunuri materiale, pe când cel cultural, care presupune un surplus de coeziune și amicitie, de bunăstare psihică și morală, abia de se poate manifesta.

În momentul de criză din anii 1989-90, inclusiv în martie 1990, când Mihăilă Cofariu a fost distrus din bătaie de maghiari, deși ei au comunicat agențiilor de presă din întreaga lume că a fost bătut un maghiar de către români, relațiile interetnice au fost aproape complet rupte, inclusiv la nivel interindividual între maghiari și români. Ulterior, presiunea a mai scăzut. *“Pe*

parcursul anilor - spune un intelectual român - au început să se mai refacă relațiile interindividuale. Nu mai încolo decât nivelul minim. Însă, chiar dacă ele s-au re-înnodat, n-au mai ajuns la acea «frumusețe a conviețuirii din anii '70». Au fost splendide. Aveam o comuniune de idei, iubeam aceeași țară, eram mândri de realizările prezentului până când comanda a venit de dincolo, de la Budapesta. Națiunea-mamă le-a creat idealuri absurde, dezrădăcinându-i și făcându-i să nu-și mai iubească patria, pământul natal decât în condițiile luptei împotriva «Dictatului de la Trianon»».

Subiecții români arată că *“Maghiarii au o strategie care sfidează bunul simț al românilor și subminează economia națională. Ei sunt cu 5 mișcări înaintea noastră, prin politica cu bătaie lungă pe care o duc. Bucureștiul nu crede ce se întâmplă în zonă. Aici este greșeala guvernanților și politicienilor români”*. Liderii maghiari inventează pretexte de adunări de tot felul pentru a îndoctrina populația proprie.

Maghiarii au presă locală nocivă care creează atât din români, cât și din maghiari o masă de manevră care să acționeze cum vor liderii lor. Izolează populația maghiară, o ghettoizează spiritual pentru a putea s-o controleze mai ușor. Dar și noi, presa română, contribuim la ghettoizare intelectuală că nu facem cunoscute realitățile grave de aici.

Referitor la acest aspect, în perioada cercetărilor de teren, am urmărit tot timpul ce se spune în mass-media centrală despre situația din Covasna și Harghita și de foarte puține ori am văzut articole sau comentarii pertinente pe problemă. La Radio România Actualități, în emisiunile pe această temă, se spun numai lucruri incolor, inodore și insipide despre modul cum se reflectă în presă relațiile interetnice, chiar când ele sunt tensionate. Guvernanții și, prin ei, redactorii nu au curajul asumării adevărului, realității din această zonă mult încercată și mențin o țară întreagă într-o intolerantă și incorectă ignoranță și dezinformare. Numai când apar filme ca *“Trianon”*-ul sau *“Viziune largă despre Ardeal”*, pe ecranele noastre în anul 2005, creații de la Budapesta, românii se dezmeticesc și află rădăcinile cu bătaie lungă ale proiectelor UDMR, *“partenerii statonici de coaliție ai tuturor guvernelor post-decembriste până în prezent”*. Efectul asupra liderilor maghiari a fost, dacă nu unul de *“implozie”*, cel puțin unul de demascare fără rezerve a intențiilor belicoase ale țării-mamă cărcia i se alătură și ei de 85 de ani.

“Cantonizarea” țării după modelul elvețian.

Liderii români, dar și oamenii de rând cu o matură conștiință națională, urmăresc cu îngrijorare proiectele maghiarilor privind viitorul României. Ceea ce reiese din ele este limpede ca lumina zilei. *“Ei vor separare totală, instiuierea modelului cantoanelor din Elveția și, în acest fel, izolarea județelor Covasna și Harghita de restul țării, deși sunt în centrul ei”*. Pașii spre acest obiectiv sunt deja făcuți. Au destrămat sistemul de învățământ mixt prin alungarea elevilor români din școli și constituirea unui sistem școlar în care ei vor să decidă politica dezvoltării lui, s-au izolat cultural și vor să-și construiască un sistem piramidal de instituții culturale și educaționale finanțate din bugetul de stat, pe spinarea românilor (când copiii românilor, din unele sate etnic mixte, parcurg kilometri în șir pentru a ajunge la o școală românească), numai să-și păstreze și să-și dezvolte identitatea națională nepusă în pericol de nimeni și de nimic, atacă prin presă tot ce este românesc, mai ales, neîmplinirile spre a-și justifica enclavizarea de România *“balcanică”*. Revendicarea actuală de a realiza universități și instituții culturale pur maghiare, dar din fondurile statului român, servește tot ideii de a crea o zonă exclusiv maghiară în Covasna și Harghita.

Condiții de slăbire și pierdere a identității de către români

Românii știu că fără o temeinică pregătire intelectuală și culturală a copiilor din primii ani de școală slăbesc temeiurile identității, școala, ca și biserica, fiind o puternică insulă de românitate. De aceea, autoritățile, fundațiile, asociațiile cadrelor didactice consolidează rolul școlii românești în viața comunității. Școala formează, modelează tinerii, le oferă cultură, modele de comportament în familie, la locul de muncă, în societate. Ea le formează conștiința etnică, conștiința identității naționale, poate deveni o pepinieră de deprindere a regulilor de conviețuire cu cei de alte etnii, fie și numai pe cale didactică, pedagogică, pentru că direct, practic nu mai este posibil decât în școlile mixte cu conducere românească, altfel, maghiarii separându-se în propriile unități școlare. În ultimă instanță, relațiile interetnice sunt o problemă de educație și de civilizație a raporturilor interumane.

În ceea ce privește credința ortodoxă, înainte de înființarea Episcopiei, aceasta era amenințată de invazia sectelor care ademenesc

pe cei săraci cu bunuri și ajutoare materiale și trec la ele. La unii, sărăcia, mizeria materială de zi cu zi erau mai puternice decât credința și atunci *"ei treceau la cei care îi scapă de nevoi"*. În acest sector însă, prin înființarea Episcopiei Covasnei și Harghitei și prin munca neobosită a P.S. Ioan Selejan, a avut loc un reviriment de mari proporții. Se poate afirma fără rezerve că acum biserica este cel mai puternic bastion al românității în zonă nu numai prin numărul mare de biserici construite și refăcute, dar și prin scolarizarea unui număr mare de tineri pentru corpul clerical, prin crearea unui nucleu de tineri cercetători ai problemelor specifice sud-estului Carpaților Răsăriteni și, mai ales, prin creșterea încrederii românilor de rând că prin credință și biserică își păstrează identitatea și demnitatea de români.

Pierderea identității are loc cu precădere unde este o verigă mai slabă, în primul rând, în grupurile defavorizate, numeric, economic, social, cultural, în care forța sub forma autorității administrative sau a presiunii sociale, economice, psihologice este puternică. Un grup etnic expus maghiarizării forțate sunt țiganii. În interviurile ample purtate cu țiganii din Herculan, comuna Bătani, într-o curată limbă românească, aceștia ne-au spus că, deși ei sunt români, maghiarii îi consideră maghiari, iar la alegerile electorale sunt obligați să voteze cu *"ulipantul"* (laleaua), că altfel sunt maltratați și nu pot să-și rezolve problemele la Primărie. Ne-au rugat să intervenim pe lângă autoritățile de la București să-i scoată din Herculan, pentru că viața lor a devenit de nesuportat. Muncesc din greu și își câștigă existența prin muncă, însă maghiarii manifestă o totală intoleranță față de ei, la care mai adaugă bătaia, injuriile și umilirea.

Un mecanism frecvent de pierdere a identității sunt căsătoriile mixte. Copiii rezultați din ele devin automat maghiari, contractul moral al maghiarilor fiind ca *"orice există să fie maghiarizat"*. *"Dacă un individ știe 10 cuvinte în limba maghiară este considerat ungur și la recensământ este declarat ungur"*, afirma un român în discuțiile cu noi.

Procesul de maghiarizare se desfășoară subtil și permanent prin maghiarizarea numelor noilor-născuți pe actele de naștere, la Primărie. *"Maghiarii au căutat și înainte și caută și acum să maghiarizeze numele românilor pentru a se declara că sunt mai mulți. Aceasta este o obsesie a lor de care nu se vindecă"*.

Subiecții cercetării de profesie istorici

demonstrează cu documente că *"situația inter-etică actuală este consecința deznaționalizării pașnice și tiranice desfășurată de secole în sud-estul Transilvaniei. În procesul social-istoric al deznaționalizării, românii și-au pierdut drepturile de obște, limba română a fost urgisită, numai bisericile mai stănuie ca măturii ale existenței și ființei etnice a românilor. Dar îndârjirea lor în a-și păstra religia, graiul, datinile a fost zdrobită în perioada 1940-1944"*.

Părinții preoți, care dețin documentele bisericești, afirmă fără ocol că *"în perioada dualismului austro-ungar, între 1867-1918, praful s-a ales de noi, fiind total maghiarizate 200 de localități din Trei Scaune"* (în timp ce un intelectual maghiar aprecia în interviurile noastre dualismul ca *"bun și pentru maghiari și pentru români"*). Biserica a apărut credința și ființa națională evitând extremele, fanatismul. *"Drumul nostru în istorie este drumul crucii, al jertfei"*, spun slintii părinți.

Românii nu acționează cu forța statului în Covasna și Harghita

Din păcate, aceasta este concluzia unor remarcabili lideri români din zonă, dezamăgiți de insensibilitatea Bucureștiului la S.O.S.-urile lor. Românii sunt puțini în cele două județe, 13-15% în Harghita și 23-25% în Covasna. Fiind numeric minoritari, nu au forța necesară de a se impune, nici mecanismul democratic al votului majoritar nu-i servește. În consecință, pentru susținerea lor și a spiritului românesc în zonă se impune să fie ajutați *"de la Centru"*, cum spun subiecții cercetării. Românii singuri nu au puterea necesară să-și apere drepturile de oameni și de reprezentanți ai majorității, iar guvernării nu au elaborat un plan clar, sistematic cu privire la păstrarea identității lor naționale.

În ultimii ani, o deosebită prioritate o constituie avantajarea la nivel local a pătrunderii capitalului ungar în sectoarele economice fundamentale din zonă pentru sprijinirea propriilor organizații profesionale din localitățile compact maghiare. Monitorizarea activității compartimentelor de integrare europeană din cadrul Consiliilor Județene Covasna și Harghita, relevă că acestea acționează în principal pentru integrarea acestor județe în... Ungaria! (LACATUȘU, *Tendințe de enclavizare a unui spațiu românesc - Harghita și Covasna*, 2004, p. 25-26).

După cum este lesne de ghicit, în Transilvania, pe locul întâi sunt întreprinderile maghiare concentrate în special în zonele cu maghiari majoritari. Dacă acestei realități i se

adaugă retrocedarea vechilor posesiuni de pământuri și păduri și principiul *“spiritualizării frontierelor”* autonomia este realizată. Maghiarii recunosc frontierele statale ale României, dar vor să stăpânească pe dinăuntru, din interior, țara și pe români și în bună parte au reușit! Ca miniștri, vicepremierii, secretari de stat, prefecți, acum, li s-au creat condiții favorabile să-și realizeze acest deziderat. De altfel, pentru Primul Ministru Tăriceanu, *“criteriul etnic nu este relevant”* ca să-l împiedice să numească un prefect maghiar în Covasna, tocmai acolo unde era mai necesar ca oriunde un prefect român ca să susțină identitatea românilor și aspirațiile lor de bună conviețuire.

Ajunghând la această considerație, rezultată și din opiniile subiecților, din studiul lucrărilor scrise de autori din zonă și din opiniile participantilor la Sesiunile științifice pe tema *“Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație”*, ținem să menționăm că nici ei, nici noi, nu apreciem ca aspect negativ participarea reprezentanților minorităților naționale în organele centrale ale statului - guvern, parlament, instituții. Este normală și legitimă. Și, desigur, sunt reprezentanți ai tuturor minorităților în toate instituțiile statului român. Dar în cazul maghiarilor, ceea ce se urmărește prin accesul în aceste organisme este, în primul rând, interesul etnic, dobândirea de drepturi și facilități care să-i servească la realizarea enclavei pur etnice maghiare în arealul Covasna și Harghita cu extindere spre Târgu Mureș și alte zone cu maghiari compacti. Or, scenariul viitor al Transilvaniei pentru ei este clar exprimat în filmul despre Ardeal: *“După integrarea și a României în Uniunea Europeană, se va desființa granița dintre Ungaria și România și vom colinda în Ardeal ca înainte de Trianon”*.

Obstacole în comunicarea interetnică dintre români și maghiari

Efortul reprezentanților locali ai românilor din Covasna și Harghita de comunicare interetnică și de dialog fertil între etnii ca mijloc de soluționare pe cale amiabilă a diferendelor a fost respins sistematic de maghiari în cei 15 ani. Hipercentrați etnic pe temeiul *“moștenirii istorice”* și al *“tradiției”*, temei care le-a conferit statutul de stăpâni în raport cu românii pe care i-au tratat ca pe slugi, avantajați de cadrul politic favorabil al democrației datorită ponderii numerice majoritare, care le-a asigurat prin vot ocuparea funcțiilor de conducere politică, economică, administrativă, maghiarii și-au construit o strategie de autoizolare și

enclavare care a făcut imposibil dialogul cu *“ceilalți”*. Toate apelurile oficiale prin documente, prin dezbateri științifice, inclusiv manifestări de protest în stradă ale românilor au fost zadarnice, s-au izbit ca de un zid. Iar atitudinea celor de la putere, a guvernanților și politicienilor, de acceptare tacită prin lipsa de reacție, de respingere și de sancționare a unui astfel de comportament față de români i-a încurajat. Liderii maghiari își urmăresc propriile proiecte de la 1920, de refacere a Ungariei Mari, excluzând din start pe românii, alături de care conviețuiesc în sate și orașe. În felul acesta, își creează condiții de autonomie și autogovernare fără *“intruziuni din afară”*.

Despre *“comunicarea interculturală”*, reprezentanții maghiarilor vorbesc numai când sunt de față interlocutori străini, ambasadori, reprezentanți ai organismelor europene, pentru o *“bună”* impresie și imagine, știut fiind că sintagma este utilizată în documentele internaționale. Dar numai pentru a fi auzită de aceștia, nu pentru a fi practică de ei ca un principiu de viață. Dovadă a ipocriziei respectării principiului interculturalității în comunitățile etnice mixte este faptul că a doua zi după ce s-a votat în parlament legea privind dreptul minorităților de a folosi limba maternă în instituțiile publice, consilierilor români li s-au dat căști să urmărească lucrările Consiliului într-o strică limbă românească, tradusă de ei, în acest fel limitându-le șansa unei comunicări directe, în limba română, ca limbă oficială în Statul Român. Prin acest gest, maghiarii încearcă să forțeze recunoașterea limbii maghiare ca a doua limbă oficială în stat.

Așa cum mărturisește Ioan Lăcătușu în lucrarea *Tendințe de enclavizare a unui spațiu românesc - Harghita și Covasna*, după 1989, s-au accentuat obstacolele în comunicarea interculturală din cauza semnificațiilor diferite date limbajului de către fiecare etnie, ceea ce duce la un real *“dialog al surzilor”*, în care mesajul celuilalt este decodificat exclusiv prin propriul mod de gândire, eliminând din start plusul de noutate al interlocutorului. Se vorbește chiar de o *“existență paralelă”* a celor două etnii care, deși trăiesc alături una de alta, se află la o mare distanță informațională una de alta, românii neștiutori de limbă maghiară fiind complet neinformați despre discursul hiperetnicizat al formatorilor de opinie din mass-media maghiară locală, despre politica identitară agresivă și naționalismul exacerb promovată permanent în presa maghiară, despre

pretinsele "suferințe" pricinuite de statul național unitar român etnicilor maghiari (LĂCĂTUȘU, 2004, p. 74-75)). Exagerarea trecutului maghiar al "*Ținutului Secuiesc*", invocarea repetată a "*nedreptului Dictat de la Trianon*" și a "*apăsătorului destin minoritar*" nu au altă țință decât să semene vrajbă și intoleranță față de românii "*venetici*", responsabili de drama "*pământului secuiesc*".

Comportament arogant și intolerant față de români

"Un grup uman, fie el mai mare sau mai mic, educat să jignească, să batjocorească și să umilească pe cei lângă care trăiește nu poate fi asimilat unui grup civilizat, civilizația desemnând respect, solidaritate umană, noblețe sufletească", afirmă un intelectual român. Dar maghiarii deși se autodefinesc ca "*având misiune civilizatorie în Bazinul Carpatic*" sunt departe de acest atribut. *"Având în ei injectat virusul truției"*, după expresia acestui subiect, ei, în orice ocazie se află, înjosesc și umilesc pe români cu epitete greu suportabile. De copii li se insuflă prin educația în familie, școală și biserică statutul de stăpâni și de dispreț față de români, de limba română, de istoria și cultura lor.

Comportamentul lor duplicitar, de "*euro-peni*" la suprafață, la nivelul verbiajului, și de tirani în adâncuri, este total anacronic într-o perioadă în care demnitatea umană este valoarea supremă a vieții fiecărui individ, grup sau popor, dar mai ales în scala de valori a Uniunii Europene. Cizelarea pe dinăuntru, în spirit european, este însă un proces de lungă durată pentru toate popoarele. În virtutea acestui fapt, al educației în spiritul valorilor morale, profund umane a tuturor cetățenilor Europei Unite, să sperăm că într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat vor învăța și maghiarii să respecte diamantul de mândrie și demnitate ce strălucește în fiecare om, de orice etnie ar fi el.

Modelul mental de conlocuire al românilor diferă fundamental de cel al maghiarilor. Românii își doresc și propun o conviețuire pașnică, armonioasă, bazată pe respectul identității etnice și culturale, maghiarii acționează în sensul segregării fizice, sociale, culturale pe principii etnice. În concepția românilor de rând și a liderilor lor, cunoașterea și intercunoașterea reciprocă, dialogul intercultural, rămâne cea mai sigură cale de soluționare a tuturor diferendelor și neînțelegerilor, dar și de respect și prețuire reciprocă. Tendința de autoseparare, de autoizolare vine dinăuntru grupului etnic

maghiar, din ideologia liderilor lui, inoculată și transpusă în practică la nivelul comunităților și indivizilor prin proiecte și programe de autonomie culturală, teritorială, administrativă pe criterii etnice.

Existența pe teritoriul României a circa 20 de etnii aflate în contacte variate și frecvente cu românii și între ele, care și-au păstrat identitatea culturală, lingvistică și religioasă, obiceiurile, tradițiile și portul, demonstrează absurdul proiectelor maghiare de enclavizare sub pretextul conservării identității etnice, când românii nu au manifestat nici cea mai slabă intenție de românizare a grupurilor etnice, în general, a maghiarilor în special.

În cazul de față, maghiarii din Covasna și Harghita asimilează spațiul de viață comun tuturor grupurilor etnice de români, țigani etc. ca pe un teritoriu etnic pur pe care vor să și-l asume exclusiv prin segregare etno-socială. Or, spațiul de conviețuire este spațiul de afirmare sau de manifestare a tuturor grupurilor sociale sau etnice. Cum spun cercetătorii Bădescu și Abraham, el este flexibil, se dilată sau se contractă corespunzător unor condiții socio-politice și etnice prielnice sau neprielnice. În momentele de coeziune etnică, de cooperare și înțelegere între etnii spațiul de conviețuire se dilată, iar în cele de neînțelegere, tensiune și conflict se comprimă la maxim, ostilitatea și rivalitatea escaladând spre izolare, segregare etnică. Dacă se admite ipoteza conviețuirii, spun ei, "*vitalitatea unui grup creează spații de afirmare pentru toate celelalte grupuri*". Să credem că grupul etnic maghiar, escaladând segregarea etnică, și-a pierdut vitalitatea?

Liderii maghiari refuză sistematic și cu obstinație inter-comunicarea și inter-cunoașterea cu românii, pentru că i-ar obliga la negocieri, concesi, compromisuri reciproce și acest lucru pentru ei, deprinși cu acțiunea în forță și, apoi, cu legalizarea ei, i-ar dezavantaja. Ei refuză mijloacele democratice de dezbatere în comun a problemelor etnice și a diferendelor, preferă mijloacele autocrate, dictatoriale, de pe poziții de forță, îmbinate cu șantajul politic, intimidarea și falsificarea adevărului.

În ceea ce privește contactele umane directe, ele sunt frecvente la nivel bazal, la firul ierbii, adică între oamenii de rând, români și maghiari, ca vecini, cunoștințe, colegi de muncă. Tot în virtutea acestor statute, au loc activități de divertisment în comun, împrumuturi culturale de modele și stiluri de a face lucrurile, de a se comporta sau distra. De pildă, în Zagon,

femeile române și maghiare își schimbă între ele motivele de cusături de pe pernțe, șervețele; românii și maghiarii participă în comun la spectacolele maghiare și românești; la discotecă, tinerii dansează jocuri românești și maghiare; la bibliotecă se pot citi cărți în limba română și maghiară. Contactele umane tot mai frecvente au loc la înmormântarea unui maghiar sau român la care vin oameni din ambele etnii; la sărbătorile de Paște, catolic și ortodox; la sărbătorile de Crăciun, când merg cu colindul, sorcova și plugușorul toți copiii, maghiari și români. Domeniul culinar este, de asemenea, terenul unor intense împrumuturi reciproce. La nunți, sărmălutele și ciorba acră, ca să se *“dreagă”*, specifice românilor, sunt la mare preț și la maghiari, pe când șnițelul și supa de tăieței, din bucătăria maghiară, au intrat și în meniul românilor. La dans, ceardașul îl joacă toți tinerii.

La Hăghig, împrumuturile culturale la mâncăruri, la obiceiurile de nuntă, la sărbătorile de Paște și de Crăciun, sunt normale. Deși o doamnă, cadru didactic, spunea că de Anul Nou vin și copiii de maghiari pe la casele oamenilor și *“le urăsc”*, în loc de *“urează”*, cu sorcova, steaua, capra și plugușorul, esențialul este că între oamenii celor două etnii sunt relații firești și știu să se bucure de frumusețea obiceiurilor, de spiritul lor sărbătorește, generos.

În Tușnad Băi, fiind multe căsătorii mixte, la ele participă și români și maghiari. În ele, Paștele se serbează de două ori: cel catolic și cel ortodox. Deprinderile gospodărești, stilul de a găti, rețetele culinare se preiau de la o etnie la alta, îmbogățindu-se reciproc. Muzica, la nunți, este românească și maghiară, iar spre dimineață *“nu se mai știe de care este”*. Pentru că în Tușnad Băi au loc multe căsătorii mixte și este o fluctuație mare de turiști români, copiii și adulții maghiari învață mult mai ușor limba română. Se vede la olimpiade, la care copiii maghiari din Tușnad obțin premii. Copiii români și maghiari de la bloc se joacă împreună, merg la școală împreună, ceea ce

facilitează comunicarea și înțelegerea. La nunți, înmormântări vin și români și maghiari, fără diferențiere.

Ceea ce trebuie și merită să fie menționat este faptul că acolo unde contactele sociale sunt mai intense, iar influența politicii liderilor este mai mică are loc un benefic schimb cultural pentru ambele grupuri intrate în contact. Oamenii se acceptă reciproc, se percep corect, zona de convergență și împrumuturi se lărgeste, iar posibilele asperități, tensiuni se diminuează. Între identitate și alteritate se construiește un pod solid care întărește încrederea reciprocă și deschide drum sentimentului de solidaritate general-umană, superior celui restrâns de solidaritate intraetnică.

Dezinvoltura cu care subiecții cercetării, români și maghiari, vorbeau despre împrumuturile reciproce care au loc între membrii celor două etnii în viața de toate zilele arată că ei nu se temeau de pierderea identității proprii dacă preluau modele culturale specifice în muncă, în gospodărie, la sărbători, la momentele cruciale ale vieții care le îmbogățeau și le înfrumusețau viața și relațiile cu semenii lor.

În fapt, împrumutul reciproc de modele culturale este, pe de o parte, expresia deosebirilor culturale dintre oamenii de diferite etnii, rezultate din condițiile istorice, sociale distinctive în care s-au format ca personalități, iar pe de altă, expresia similarităților din modul de viață cotidiană a oamenilor care, indiferent de etnia din care fac parte, trăind pe același teritoriu și în aceeași societate, împărtășesc aceleași nevoi și provocări cărora trebuie să le răspundă cu instrumente culturale adecvate, pe care le îmbogățesc și amendează prin contactul cu cei de altă etnie.

În cultură se spune că nici un grup uman nu este atât de bogat încât să nu mai aibă nevoia de a împrumuta ceva de la altul și nici unul nu este atât de sărac încât să nu aibă nimic de donat altuia. Cercetările noastre confirmă din plin această ipoteză.

Dr. Maria Cobianu-Băcanu

Abstract

Aspects of the Contact between Cultures in Covasna and Harghita Counties

The study of contact between cultures in Covasna and Harghita represents the analysis with sociology and cultural anthropology methods between the ethnic groups who settled on these lands, along the Romanians. In this presentation we try to reveal the types of relations that are established between the Romanians, the majority population in Romania, but numerically few in Covasna and Harghita, and the Hungarians, few within our country but a majority in these counties. It is known the fact that the relations between the real minority and the real majority at national level determined a series of insatisfactions, tensions and even conflicts more or less open in the mixed communities.

The main goal of the study is to know how the Romanians behave in the contact between these cultures, especially with the Hungarians, within the direct and long-term relations, with them as a historic group, culture, religion, language, philosophy of life and different values. We also try to reveal what kinds of elements they have borrowed and what kinds of features they offered as ways of life.

From the research it resulted the fact that where the social contacts are more intense and the political leaders influence is little, there is a positive cultural exchange for both of the groups. People accept each other, the area of borrowings gets wider, and the possible difficulties and tensions are diminished. Between identity and distortion there is built a solid bridge that strengthens the reciprocal trust and opens a road to the solidarity feeling generally human, superior to the shallow intra-ethnic solidarity one.

At the same time, in the Harghita and Covasna counties there are obstacles within the inter-ethnic communication between the Romanians and Hungarians, tendencies of scepticism from some Hungarian leaders, without the state support. There are also conditions of weakening and loss of identity of the Romanians numerically a minority.

Aspecte ale educației multiculturale în liceele din Sfântu Gheorghe

Motto:

"Descoperirea altora înseamnă descoperirea relațiilor și nu a barierelor" (Claude Levi-Strauss)

Problematica educației interculturale este una care revine din ce în ce mai des în centrul atenției specialiștilor în educație, pedagogilor, psihologilor, dar și sociologilor, antropologilor etc., interesați de procesul educațional în complexitatea lui. Iar aceasta se întâmplă datorită profundelor schimbări prin care trece societatea în general, schimbări economice, politice etc., care au impact asupra dezvoltării individului.

În condițiile constientizării tot mai profunde a rolului pe care îl are păstrarea identității culturale, naționale, lingvistice, religioase etc., în dezvoltarea normală a societății în general, școala este chemată să facă față unor noi provocări, cele ale societăților multiculturale, în care fiecare individ, indiferent de cultura căreia îi aparține, dorește să își exprime liber apartenența la acea cultură.

Dacă în Statele Unite ale Americii problema păstrării identității culturale, poartă amprenta specifică modelului cultural american - care, pe deoparte, facilitează integrarea în cultura americană, iar pe de altă parte, garantează fiecărui individ dreptul și oferă posibilitatea să își afirme propria cultură, limbă și credință religioasă - Europa, prin noua construcție denumită Uniunea Europeană, are în față o serie întreagă de provocări legate de integrarea tuturor grupurilor culturale prezente pe continent, care doresc și sunt acceptate în Uniune. Numeroasele tensiuni și conflicte interetnice și interculturale recente din Balcani, din Spania sau din Anglia, dar și cele de la începutul anilor '90 din România, la care se adaugă dorința fiecărei națiuni europene - fie ele din Europa de Vest sau din Europa Centrală și de Est - de a-și păstra și afirma identitatea națională proprie, demonstrează clar că problematica interculturalității este una complexă la care Europa, încă nu a găsit încă o soluție viabilă.

Susținând această idee, P. Ghițiu afirma că, *"...tensiunea dintre «Europa economică» și «Europa culturală» este tot mai greu de controlat. Integrarea economică este un nivel necesar, dar nu se poate vorbi despre integrare în afara celei culturale și a celei spirituale, fundamente ale*

oricărei uniri reușite". În aceeași idee, autorul afirmă că, *"cultura are menirea de a împăca pe om cu sine și deci cu lumea, de a acomoda popoarele între ele, de a dezamorsa tensiunile din interior dar și din exterior"* (GHIȚIU, P., 2004).

În aceste condiții este evident, așa cum afirmă și L. Ciolan, rolul important al educației în formarea unor tineri capabili de reușită personală și socială, tineri care să fie cetățeni activi și responsabili ai comunităților din care fac parte. Flexibilitatea de care au nevoie pentru a se integra în diferitele comunități și grupuri socio-culturale (familie, școală, comunitate locală, grup de prieteni, loc de muncă, institutii europene/multinationale, proiecte regionale etc.) poate fi dobândită printr-o educație deschisă, bazată pe cooperare și parteneriat. (CIOLAN, L., 2000, p. 5). Școala, este chemată așadar, să ofere, cu ajutorul educației interculturale, un model al conviețuirii pașnice și constructive într-o societate în care locuiesc la un loc membrii mai multor grupuri etnice. Din păcate, în societatea românească actuală, există încă adepți ai politicilor de segregationism pe criterii etnice, religioase, lingvistice etc., la diferite nivele, inclusiv la nivelul școlilor. Așa cum va rezulta și din prezenta lucrare, nu de puține ori s-a dovedit faptul că politicile segregacioniste au rezolvat problema identității minorităților pe termen scurt, pe termen lung ele alimentând o serie întreagă de prejudecăți și stereotipuri atât ale minorităților față de majoritate cât și invers. Astfel, considerăm că numai educarea copiilor într-un spirit intercultural poate constitui baza unei dezvoltări sănătoase și de durată a societăților în care conviețuiesc reprezentanții mai multor etnii.

Majoritatea cercetătorilor, care au abordat această problemă, au ajuns la concluzia potrivit căreia, nu numai școala este chemată să promoveze valorile educației interculturale, ci întreaga societate în ansamblul ei. Mass-media, partidele politice, Biserica, organizațiile non-guvernamentale etc., trebuie să contribuie și ele, prin mijloace specifice, la îmbunătățirea climatului de conviețuire interetnică acolo unde acesta este alterat. Fără o angajare fermă

a tuturor factorilor de socializare în vederea promovării interculturalității, șansele de reușită ale școlii se reduc la maxim. Instituția școlii nu trebuie lăsată singură pe un astfel de drum, pentru simplul motiv că nu este singura responsabilă de educația copiilor.

De aceeași părere este și C. Stan care afirmă că *“...societatea contemporană devine tot mai mult conștientă de dimensiunea sa multiculturală, iar rezultatele acestui proces nu întârzie să transpară în diferitele planuri ale existenței socio-umane. Având în vedere faptul că, în ultimă instanță, școala și instituțiile educaționale în general, reprezintă unul dintre cele mai importante focare de difuzie și transmitere a culturii, este inevitabilă implicarea lor activă în modelarea, în armonizarea relațiilor de factură formală sau informală dintre reprezentanții diverselor culturi”* (C. STAN, 1999).

Alegerea temei educației interculturale, pentru prezenta lucrare, a fost determinată în primul rând de specificul structurii etnice și confesionale a județului și de efectele perverse rezultate din raportul dintre majoritate și minoritate inversat. Ca locuitor numeric minoritar al orașului natal am putut simți climatul de intoleranță în care cele două comunități, cea română și cea maghiară, locuiesc împreună în același spațiu geografic, climat rezultat din poziția discriminatorie a majorității maghiarilor din județul în care ei sunt numeric majoritari, față de alteritatea românească, allată în inferioritate numerică.

Preocupat fiind de tematica relațiilor interetnice, am dorit ca prin problematica abordată în această lucrare, aceea a educației interculturale, să contribui și eu la efortul susținut de cercetare al zonei întreprins de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, care a reușit de-a lungul timpului să atragă în zonă numeroși studenți de la diferite profile care au abordat, din perspectivă interdisciplinară, în lucrările lor de licență, masterat și doctorat, problematica complexă a zonei Harghita-Covasna.

Nu în ultimul rând, am fost preocupat de felul în care se percep reciproc elevii din cele două comunități, cea română și cea maghiară. Convins fiind că fără o educație de tip inter cele două comunități vor scăpa greu de prejudecățile pe care le au una față de cealaltă, am încercat, atât cât am reușit, să demonstrez atât teoretic, prin viziunea unor autori consacrați în domeniu, cât și practic, prin cercetarea pe care am întreprins-o în cele trei licee

din Sfântu Gheorghe, că spațiul cultural și educațional al zonei este departe de a fi unul intercultural.

Oferind soluții de programe școlare de tip inter, evidențiind nevoia unei politici educaționale de tip intercultural, am dorit să ne delimităm de actuala stare de fapt, prezentă la nivelul sistemului educațional din zonă, stare care nu face decât să alimenteze tensiuni între reprezentanții celor două etnii.

Obiectivele și ipotezele cercetării

În demersul nostru de cercetare a aspectelor educației multiculturale din liceele din zona orașului Sfântu Gheorghe am avut în vedere, ca obiectiv principal, reliefarea gradului de toleranță interetnică între elevii din învățământul preuniversitar, de etnie maghiară și română, care studiază în aceeași unitate de învățământ (liceu pe care le-am numit multiculturale) și în unități de învățământ separate (liceu pe care le-am numit monoculturale). Pe lângă acest obiectiv principal, am urmărit și câteva obiective secundare:

- Studierea gradului de toleranță al elevilor de etnie română și maghiară față de reprezentanții etnici rromilor;
- Relevarea aspectelor toleranței interetnice ale elevilor de etnie română și maghiară în perspectiva educației interculturale;
- Analiza impactului negativ pe care l-a avut separatismul pe criterii etnice a instituțiilor de învățământ preuniversitar din oras.

Astfel, în demersul nostru am dorit să cunoaștem, în date reale, care este atitudinea elevilor de etnie română față de elevii de etnie maghiară, în perspectiva angajării acestora ca actori ai vieții publice ai comunităților din care provin, în relație cu membrii comunităților cu care conviețuiesc.

Ipotezele cercetării pe care am întreprins-o se reliefează astfel:

- 1. Studiul în medii multiculturale crește gradul de toleranță interetnică al elevilor;**
- 2. Separatismul pe criterii etnice al instituțiilor de învățământ preuniversitar duce la creșterea gradului de intoleranță interetnică.**

Pentru a scoate în evidență eventualele diferențe dintre gradul de toleranță al elevilor care studiază în medii multiculturale și a celor care studiază în medii monoculturale, cercetarea s-a desfășurat în două etape:

- Într-o primă fază am ales un eșantion format din elevi de învățământ preuniversitar care

studiază într-un mediu monocultural. Aceste licee au fost multiculturale până în 1989, dar, la presiunile liderilor etnicilor maghiari, elevii au fost separați. Astfel, avem de-a face acum cu licee monoetnice maghiare și cu un liceu monoetnic român;

- În a doua fază am ales un eșantion de elevi de învățământ preuniversitar care studiază într-un mediu multicultural. Elevii acestui eșantion învață în aceeași școală, dar în clase separate.

Eșantionul cercetat

Cercetarea noastră s-a desfășurat în trei instituții de învățământ preuniversitar din orașul Sfântu Gheorghe, județul Covasna. Am ales ca și subiecți elevi ai claselor a XI-a, datorită faptului că am considerat că aceștia au atins un nivel de dezvoltare psiho-comportamentală care le permite să răspundă fără probleme unei astfel de scale. Vârstele elevilor componenți ai acestui eșantion sunt cuprinse între 16 și 19 ani, distribuindu-se în felul următor: 2 elevi în vârstă de 16 ani; 66 de elevi de 17 ani; 54 de elevi care au vârsta de 18 ani și 3 elevi care au 19 ani.

Numărul total al eșantionului este de 125 de subiecți, 75 de fete și 50 de băieți, elevi de etnie română și maghiară. Astfel, pentru a studia instituțiile de învățământ preuniversitare monoculturale, au fost chestionați un grup de 32 de subiecți, elevi în clasa a XI-a la Colegiul National "Mihai Viteazul", 25 de fete și 7 băieți. Colegiul este o instituție de învățământ monoculturală românească de tradiție, în care studiază elevi ai comunității românești din Sfântu Gheorghe și din județul Covasna. Al doilea grup chestionat este compus din elevi în clasa a XI-a la Liceul "Mikes Kelemen". Acest grup este alcătuit din 30 de subiecți, 14 fete și 16 băieți. Limba de predare a acestei instituții este limba maghiară, liceul fiind unul monocultural maghiar în care studiază copii ai comunității maghiare din oraș și din județ. Ambele instituții sunt teoretice, și au fost până la evenimentele din 1989, licee în care au învățat atât elevi maghiari cât și elevi români. Important este faptul că în județ nu au existat, după desființarea Regiunii Autonome Maghiare, în anul 1968 și până în 1989, instituții de învățământ monoculturale. În aceste două instituții au studiat atât elevi români cât și elevi maghiari.

Pentru analiza opiniei subiecților care își desfășoară activitatea în instituții de învățământ preuniversitar multiculturale am apelat

la Liceul de Artă din Sfântu Gheorghe, instituție în care studiază atât elevi de etnie română cât și elevi de etnie maghiară. Astfel, a fost chestionat un grup de 33 de subiecți de la secția română a acestui liceu, elevi în clasa a XI-a, 17 fete și 16 băieți, și un grup de 30 de subiecți de la secția maghiară, elevi tot în clasa a XI-a, 19 fete și 11 băieți.

Metode și instrumente utilizate

Metoda utilizată de noi în cercetarea de față a fost în principal *Scala Distanței Sociale* a sociologului american Emory Bogardus, autoritate recunoscută internațional în domeniul "*distanței sociale*", instrument împrumutat din psihologia socială. Cea de-a doua metodă utilizată a fost cea a studiului de caz.

Scala Distanței Sociale sau Scala Bogardus.

Acest tip de scară este, se pare, cel mai vechi tip utilizat într-o măsură mai mare în investigațiile psihosociale. Elaborată în SUA, a fost destinată inițial să măsoare intensitatea prejudecăților rasiale și naționale prin realizarea unei clasificări rationale a atitudinilor unor subiecți într-o ordine ierarhică, într-o împerechere dată. Este o scară ordonată, "*distanțele*" înscrindându-se pe o traiectorie de la o poziție extremă la alta, de la superior la inferior etc. Exemplul dat de Bogardus în 1925 - devenit clasic - are la origine situația specifică în SUA (unde "*atitudinile rasiale*" constituie încă o problemă și astăzi) și poate lua forma întrebării:

Ati admite de bună voie și cu plăcere ca un negru să fie:

- rudă prin alianță (căsătorie)?
- prieten personal în clubul dv.?
- vecin pe strada dv.?
- coleg de muncă?
- cetățean al țării d-voastră?
- turist în țara d-voastră?
- interziceți a locui în țara d-voastră?

Bogardus menționează că subiecții sunt rugați să țină seama nu de individ, ci de însușirile sale personale.

Scala utilizată de noi în această cercetare a fost adaptată doar la itemul referitor la "*coleg de muncă*". În cazul nostru am apelat la varianta "*coleg de școală*" pentru a reliefa disponibilitatea elevilor de a studia în cadrul aceleiași școli. În rest am păstrat aceleași itemi pe care i-a folosit și Bogardus în varianta inițială a Scalei Distanței Sociale.

Studiul de caz. Am apelat la metoda studiului de caz pentru a evidenția particularitățile unei anumite instituții de învățământ în care

lucrurile stau puțin altfel decât în celelalte unități de învățământ. În cazul la care am apelat noi putem vorbi de educație interculturală reală, în care sunt implicați, în egală măsură, actori ai ambelor etnii.

Prezentarea și interpretarea datelor

În etapa de prezentare și interpretare a datelor am luat în considerare informațiile furnizate de elevi în urma chestionării cu Scala Bogardus. Datorită obiectivului acestei lucrări, vom prezenta datele comparativ, reliefând răspunsurile date de elevii de la liceul monocultural și cei de la liceul multicultural, fie ei români sau maghiari. Trebuie menționat faptul că, deși în chestionar apar indicate și alte etnii care locuiesc pe teritoriul României, în demersul nostru am fost interesați doar de felul în care se raportează, unii la ceilalți, elevii de etnie română și maghiară. Trebuie de asemenea să spunem faptul că vom prezenta și rezultatele referitoare la etnia rromilor, datorită faptului că am fost surprinși de felul în care se raportează elevii de etnie română și maghiară la cei de etnie rromă. Practic, elevilor li s-a cerut să răspundă sincer dacă ar fi de acord ca reprezentanții etniilor prezente în școală să fie pe rând membri, prieteni, vecini, colegi, locuitori, vizitatori sau dați afară din România. Elevii au fost rugați, în baza instrucțiunilor care se află pe fiecare scală, să încercuiască cât mai multe variante cu care sunt de acord.

Pentru început vom analiza răspunsurile oferite de elevii de etnie română. Astfel, am comparat un eșantion de 32 de subiecți elevi români ai liceului monocultural și un eșantion de 33 de subiecți elevi români, elevi care aparțin secției române al unui liceu multicultural. Vom analiza pe rând fiecare item al chestionarului, reliefând diferențele existente.

Primul item al chestionarului, cel referitor la *"Membri ai familiei mele"*, este și cel care indică cel mai mare grad al toleranței față de indivizi ai altei culturi decât cea proprie, prin gradul mare de apropiere între oameni pe care îl implică statutul de membru al unei familii. Copiii le-a fost explicat faptul că acest item se referă la disponibilitatea de a avea membrii ai familiei etnici maghiari, prin căsătorie sau prin alianță. La acest item, atât la liceul monocultural cât și la liceul multicultural, 3 elevi au răspuns că ar fi de acord să aibă ca membri ai familiei etnici maghiari, ceea ce indică în ambele cazuri o toleranță relativ scăzută față

de aceștia. Se remarcă astfel, credem noi, o disponibilitate foarte mică, aproape de inexistență, de a accepta în familie etnici maghiari.

Itemul doi al chestionarului, *"Prietenii apropiați"*, este unul care se situează tot în zona unei toleranțe ridicate. La acest item apar și primele diferențe majore, credem noi, care scot în evidență faptul că conviețuirea elevilor de etnie română și maghiară este benefică ambelor categorii de elevi, aceasta având efecte în sensul creșterii toleranței față de reprezentanții etniei conviețuitoare. Astfel, numărul elevilor care au indicat la acest item etnici maghiari este mai mare la liceul multicultural decât la liceul monocultural, diferența fiind semnificativă. Doar 10 elevi de etnie română de la liceul monocultural au indicat că ar fi de acord cu prietenii de etnie maghiară, în timp ce numărul elevilor de etnie română de la liceul multicultural care ar fi de acord cu prietenii maghiari este de 18. Se remarcă, asadar, o primă diferență majoră între cele două eșantioane, o toleranță mai ridicată a elevilor români care studiază împreună cu cei maghiari, în aceeași școală.

Cel de-al treilea item, *"Vecini"*, indică o distanțare și mai mare față de ceilalți, o dorință de ai îndepărta și mai mult pe cei din jurul tău. La acest item diferențele din cele două eșantioane scot în evidență o distanțare și mai mare față de reprezentanții etnicilor maghiari. Astfel, dacă la liceul monocultural doar 7 elevi au indicat faptul că ar fi de acord cu vecini de etnie maghiară, deci aproape 1 din 5 elevi, la liceul multicultural, aproape 50% din ei, adică 14 elevi, au indicat faptul că ar fi de acord să fie vecin cu un etnic maghiar. Așadar, se poate remarca un grad mai mare de toleranță al elevilor români care studiază împreună cu elevii maghiari, chiar dacă nu o fac în aceeași clasă ci numai în aceeași școală.

Itemul *"Colegi de școală"* este unul care ne interesează în mod particular datorită specificului acestei lucrări. Elevii români din cele două eșantioane au fost întrebați, conform scalei, dacă ar fi de acord să fie colegi de clasă cu elevi de etnie maghiară. La acest item distanța dintre cele două eșantioane este și mai mare. Doar 5 elevi din totalul eșantionului de 32 de elevi, care învață la liceul monocultural, au spus că ar fi de acord ca elevii maghiari să fie colegi de clasă cu ei, deci aproape 1 din 7 elevi. Considerăm că procentul este foarte mic și indică o toleranță redusă a elevilor români care studiază aici față de elevii maghiari. Spre

deosebire de aceștia, un număr de 14 elevi care studiază la liceul multicultural ar fi de acord cu colegi de clasă români. Așadar, un procent mult mai însemnat decât în cazul liceului monocultural, aproape 50%. Merită punctat faptul că doar 2 elevi care studiază la liceul monocultural, respectiv doar 4 elevi care studiază la liceul multicultural au indicat faptul că ar fi de acord ca reprezentanții tuturor etniilor prezente în clasă să fie colegii săi de clasă. De cealaltă parte se situează cei care nu ar dori nici un alt coleg de vreo altă etnie ca și coleg de clasă. Numărul acestora este de 6 elevi la liceul monocultural român și de 4 elevi la liceul multicultural, secția română. Așadar, și din acest punct de vedere, elevii români care studiază la liceul multicultural sunt mai toleranți față de reprezentanții altor culturi.

Din datele prezentate mai sus reiese faptul că un număr de 27 de elevi români care învață la liceul monocultural și un număr de 19 elevi români care studiază la liceul multicultural nu ar dori ca și colegi de clasă elevi maghiari. Diferența este, evident, extrem de mare și ridică mari semne de întrebare legate de felul în care se vor raporta unii la ceilalți cei care acum sunt elevi iar mai târziu vor fi cetățeni activi ai comunității din care provin.

La itemul *“Locuitori ai României”*, cele două eșantioane sunt apropiate în ceea ce privește atitudinea față de etnicii maghiari. Astfel, 9 elevi, respectiv 8 elevi au indicat că ar fi de acord ca etnicii maghiari să fie locuitori ai României.

În ceea ce privește itemul *“Vizitatori ai României”* se remarcă din nou diferențe majore între cele două eșantioane. Și de această dată elevii români care învață la liceul multicultural sunt mai toleranți față de etnicii maghiari, 20 dintre aceștia fiind de acord ca etnicii maghiari să fie vizitatori ai României. Spre deosebire de aceștia, doar 11 elevi care învață la liceul monocultural ar fi de acord ca etnicii maghiari să viziteze țara noastră. Scorul înregistrat este cu atât mai edificator cu cât acest item indică deja o distanță socială mare, fiind poziționat în partea *“negativă”* a scalei.

Distanța socială a elevilor români față de etnicii maghiari, dar și un spirit de intoleranță, este scoasă în evidență de itemul 7 al scalei, *“Dați afară din România”*. Scorul înregistrat la acest item este unul care, considerăm noi, nu este tocmai favorabil unui spirit de conviețuire pașnic. Astfel, un număr de 17 elevi ai liceului monocultural, deci peste 50%, au indicat faptul

că ar fi de acord ca etnicii maghiari să fie dați afară din România. În comparație cu aceștia, doar un număr de 8 elevi români ai liceului multicultural au spus că ar fi de acord ca maghiarii să fie dați afară din țară. Fără doar și poate că rezultatele indicate la acest item pot fi considerate îngrijorătoare pentru că ele indică o distanță socială foarte mare care poate constitui baza unor atitudini de intoleranță față de reprezentanții etniei maghiare.

În urma analizei scorurilor înregistrate de cele două eșantioane de elevi români, se poate remarca gradul mare al distanței sociale al elevilor români față de etnicii maghiari. Gradul de distanță socială mare al elevilor români care studiază la liceul monocultural față de etnicii maghiari este indicat de scorurile mari la itemii 5, 6 și 7, itemi care se află în partea *“negativă”* a scalei. Scorurile obținute de elevii români care studiază la liceul multicultural sunt mai mici în partea *“negativă”* a scalei și mai mari în partea *“pozitivă”* a scalei, aceasta fiind un indice al unui grad al distanței sociale mai mic care poate fi baza unui dialog intercultural real.

Pentru a vedea care este gradul distanței sociale a elevilor de etnie maghiară față de etnicii români am ales două eșantioane care au aceeași structură ca și eșantioanele de elevi români analizate mai sus. De această dată, Scala Distanței Sociale în forma prezentată elevilor români a fost tradusă în limba maghiară, tocmai pentru ca răspunsurile acestora să nu fie influențate în nici un fel (de o dificultate de receptare a mesajului scris etc.) și pentru ca elevii să se simtă familiari cu scala. Considerăm că rezultatele ar fi fost influențate negativ dacă scala era prezentată în limba română elevilor de etnie maghiară, care s-ar fi raportat oarecum negativ din start. Componenta eșantionelor este asemănătoare, 30 de elevi fiind de la liceul monocultural maghiar și 30 de la liceul multicultural, același liceu la care studiază și elevii eșantionului de elevi români.

Scorul obținut de cele două eșantioane la primul item, *“Membri ai familiei mele”*, este relativ apropiat, fiind totuși în favoarea elevilor de la liceul multicultural. Astfel, 10 elevi de etnie maghiară de la liceul multicultural au indicat faptul că ar fi de acord ca românii să fie membri ai familiei lor, în timp ce doar 8 elevi de la liceul monocultural maghiar ar fi de acord ca românii să fie membri ai familiei lor.

Elevii maghiari se dovedesc a fi mai toleranți când vine vorba de prieteni. La itemul *“Prieteni*

aproiați” 15 elevi “*multiculturali*”, respectiv 19 elevi de la liceul monocultural au indicat faptul că ar fi de acord să fie prieteni aproiați cu etnici români. Aceste scoruri sunt mai mari decât cele indicate de elevii români, care au fost mai puțin dornici să fie prieteni cu etnici maghiari.

Scoruri mari sunt obținute de elevii maghiari și în ceea ce privește itemul “*Vecini*”. Astfel, două treimi din ambele eșantioane, 19, respectiv, 20 de elevi de la liceul monocultural, ar fi de acord să fie vecini cu etnici români.

O situație problematică este relevată de scorurile obținute de cele două eșantioane de elevi maghiari la itemul “*Colegi de școală*”. La fel ca în cazul elevilor români, elevii maghiari care studiază în liceul multicultural sunt mult mai toleranți, și ar fi de acord, în număr de 18, ca etnici români să le fie colegi de clasă. Tot ca și colegii lor români, elevii care studiază în liceul monocultural maghiar sunt mai puțin toleranți când vine vorba de colegi de școală. De această dată doar 11 elevi de etnie maghiară ar dori colegi români.

Analizând rezultatele se poate observa că 12 elevi de la liceul multicultural și respectiv 19 elevi de la liceul monocultural maghiar nu ar fi de acord cu colegi de școală români, ceea ce reprezintă un procent destul de mare. Și în cazul elevilor maghiari am fost interesați să vedem câți dintre ei au fost de acord ca reprezentanții tuturor etniilor prezente în sală să le fie colegi de școală. Astfel, doar 7 elevi din liceul multicultural și 4 din liceul monocultural s-au dovedit a fi cu adevărat multiculturali, procentul fiind și de această dată în favoarea elevilor care învață într-un liceu multicultural. Dacă ne referim la procentul elevilor care nu ar dori ca și colegi elevi de alte etnii decât cea maghiară, numărul acestora este egal în ambele eșantioane, respectiv 7 elevi.

Mai toleranți se dovedesc a fi elevii din liceul multicultural și în ceea ce privește itemul “*Locuitori ai României*”. La acest item de 24 de elevi din liceul multicultural ar fi de acord ca etnicii români să locuiască în România, în timp ce 6 elevi nu sunt de acord cu acest lucru. La liceul monocultural ponderea celor care ar fi de acord cu acest lucru este de numai 21 de elevi, 9 elevi nefiind de acord.

Acceasi tendință o manifestă elevii din cele două eșantioane și în privința itemului “*Vizitatori ai României*”. Astfel, 13 elevi “*multiculturali*”, respectiv doar 10, ar fi de acord ca etnicii români să fie vizitatori ai României.

La ultima “*treaptă*” a scării, “*Dați afară din*

România”, atitudinea elevilor de etnie maghiară se dovedește a fi mai tolerantă și astfel, 2 elevi de la liceul multicultural se situează pe poziții extreme fiind de acord ca românii să fie dați afară din România în timp ce elevii de la liceul monocultural care au aceeași opinie sunt în număr de 6. Cu toate că numărul elevilor de etnie maghiară care sunt de acord cu acest item este mult mai mic (în total, în ambele eșantioane, de 8 elevi) decât cel al elevilor de etnie română care au indicat același lucru legat de etnicii maghiari (în total, în ambele eșantioane, de 25 elevi), și în cazul acestora din urmă este îngrijorător numărul celor care se situează pe poziții extreme.

La o privire de ansamblu a scorurilor indicate de elevii maghiari din cele două eșantioane putem afirma că gradul de toleranță al acestora față de etnicii români este mai ridicat, dar că este departe de ceea ce se poate numi o distanță socială mică față de etnicii români.

Referitor la etnicii romei, analiza de ansamblu a rezultatelor a scos la iveală un lucru îngrijorător și anume faptul că 78 de elevi din totalul de 125 de elevi chestionați au indicat faptul că sunt de acord ca etnicii romei să fie dați afară din România. Distribuția celor care sunt de acord cu acest lucru este următoarea: 23 de elevi români și 19 elevi de etnie maghiară de la liceul monocultural și câte 18 elevi români și maghiari de la liceul multicultural. Într-o zonă în care numărul etnicilor romei este în continuă creștere o astfel de atitudine față de aceștia nu poate fi deloc benefică climatului școlar din zonă fiind necesare acțiuni concrete de îmbunătățire a percepției pe care aceștia o au în comunitate.

Studiu de caz: Proiectul “*Evantai intercultural odorheian*”, realizat la Liceul Teoretic “*Marin Preda*” din Odorheiu Secuiesc, județul Harghita

Odorheiu Secuiesc, județul Harghita, este un oras al școlilor, în care schimburile culturale directe dintre elevii români și maghiari, care conviețuiesc împreună, sunt reduse. Cooperarea și apropierea dintre cele două etnii se poate realiza prin organizarea și participarea la activități culturale comune în cadrul cărora se realizează un schimb de mesaje culturale și un schimb de experiență, prin limbaje comune: arta plastică, muzica, dansul, folclorul.

Un astfel de proiect intercultural s-a desfășurat în cadrul Liceului Teoretic “*Marin Preda*” din Odorheiu Secuiesc. Denumirea

proiectului a fost *“EVANTAI INTERCULTURAL ODORHELAN”* fiind coordonat de dl. profesor Nuț Ștefan, director adjunct al acestei unități de învățământ. Obiectivul general al proiectului a fost cooperarea și apropierea între etniile română și maghiară în cadrul activităților culturale comune ale Liceului Teoretic “Marin Preda”, Liceului “Benedek Elek” și celelalte licee.

Proiectul a avut și obiective specifice, dorindu-se asigurarea unor schimburi culturale directe între elevii români și maghiari (cu vârste cuprinse între 5 și 18 ani) din Liceul Teoretic “Marin Preda” și Liceul “Benedek Elek” (și alte licee), timp de 8 luni în cadrul a 3 centre: de artă plastică, de dans, muzical.

Organizatorii proiectului și-au propus ca prin intermediul proiectului să realizeze:

1. *Deschiderea către alte culturi, păstrându-se identitatea culturală proprie.*

2. *Descoperirea punctelor comune în timp ce se afirmă diversitatea culturală.*

3. *Solidaritate, toleranță, capacitatea de a-i accepta și tolera pe ceilalți în interesul unei bune înțelegeri.*

4. *Respectarea valorilor tradiționale.*

Pentru atingerea obiectivelor, organizatorii proiectului au desfășurat mai multe activități, menite să pună în valoare bagajul cultural al ambelor etnii:

Activitatea nr. 1

În luna mai 2002, au fost invitați 80 de elevi de la școlile din Odorheiu Secuiesc să participe la un concurs de desene cu tema *“CHRISTOS A ÎNVIAT”*. Lucrările au fost expuse în Galeria “Kusztura” din Odorheiu Secuiesc. La această activitate a fost invitat pictorul Kusztura Sandor.

Activitatea nr. 2

“Miraj folcloric”, activitate organizată în luna iunie 2002, a constat în:

I. Spectacol folcloric al Liceului Teoretic “Marin Preda” și Liceului “Benedek Elek” la Sala Cinema “Studio”. Au fost invitați: ansamblurile de dansuri populare românești și taraful din Rupea (Brașov) și din Albești (Mureș) și ansamblurile de dansuri populare maghiare “Kekiringo” și “Venyige” din Odorheiu Secuiesc. Profesorul de muzică Gyarmati Pal a fost cel care a coordonat această activitate.

II. **Schimb de experiență.** În cadrul acestei activități elevii români au învățat dansuri populare maghiare iar elevii maghiari au învățat dansuri populare românești, la Liceul Teoretic “Marin Preda”. Instructori de dans au fost Hristea Cosmin (Rupea) și Both Aranka

(Odorheiu Secuiesc).

Activitatea nr. 3

A constat într-un spectacol-concurs de dans modern “Trupa modernă”, care s-a desfășurat în luna iunie 2002, la Sala Cinema “Studio”. Au participat 150 de elevi (18 trupe) de la liceele odorheiene. Această activitate a fost sponsorizată de către firma A.S. “Olympic Spirt”. Doamnele profesoare Nuț Steluța și Fosztó Gabriela au asigurat jurizarea activității.

Activitatea nr. 4

Între 1-7 iulie 2002, 30 de elevi (selectați din activitatea nr. 1) au participat la un schimb de experiență *“Ucenicie în arta plastică”*, finalizat cu un concurs. Au fost invitați artiștii plastici: Kusztura Sandor (Odorheiu Secuiesc), Oltean Aurora (București), Florin Morun (Iasi), Popișter Gheorghe (Feldioara - Brașov), Vass Csaba (Corund). Lucrările executate au fost expuse în Galeria “Kusztura”.

Activitatea nr. 5

În cadrul acestei activități 50 de elevi au participat la o excursie la Sighișoara în data de 26 septembrie 2002. Ghidul acestei excursii a fost doamna profesoară Nuț Steluța.

Activitatea nr. 6

În luna decembrie 2002 a avut loc un concert de colinde intitulat *“Nașterea Ia, Cristouase”*, la Sala mare Cinema “Studio” din oraș. Au participat 200 de elevi (soliști vocali, grupuri vocale, instrumentiști și coruri) de la Liceul teoretic “Marin Preda”, Liceul “Benedek Elek”, Liceul “Palló Imre”. Profesorul de muzică care a ajutat la buna desfășurare acestei activități a fost domnul Gyarmati Pal.

Activitatea nr. 7

A constat în evaluarea proiectului și s-a desfășurat în decembrie 2002, la Liceul Teoretic “Marin Preda”. Participanții la această activitate au fost asistenții, animatorii, reprezentanții școlilor și invitații. Evaluatorul a fost Buzăș Georgeta care a prezentat expunerea cu titlul: *“Multiculturalitatea europeană”*. Tot acum, doamna profesoară Nuț Steluța a prezentat pliantul *“Evantai Intercultural Odorheian”*.

Beneficiarii proiectului de educație interculturală au fost elevii Liceului Teoretic “Marin Preda”, Școala Normală “Benedek Elek” și elevii de la celelalte școli - participanți în programul activităților culturale - precum și părinții elevilor români și maghiari, spectatori la concursurile de dans, concertul de colinde și spectacolul folcloric.

Proiectul a fost unul de real succes atât printre beneficiarii acestuia, care s-au bucurat

din plin de oportunitățile pe care acest proiect le-a oferit copiilor, cât și pentru comunitate în general. De asemenea, toți participanții din afara orașului Odorheiu-Secuiesc, fie ei elevi, profesori sau studenți, au fost foarte încântați de modalitatea în care s-au desfășurat activitățile din cadrul proiectului, adresând numeroase mulțumiri organizatorilor.

Concluzii

Realitățile complexe ale societății contemporane scot în evidență tot mai mult caracterul ei multicultural. Astfel, majoritatea statelor lumii se caracterizează prin diversitate culturală, lingvistică, religioasă, datorată unor mișcări migratorii din diferite perioade istorice. Păstrarea identității culturale a fiecărui individ în parte constituie din ce în ce mai mult un imperativ ce se cere respectat cu precădere. Fiind principalul mijloc de transmitere al culturii, școala este chemată să răspundă eficient acestui imperativ prin promovarea toleranței și prin valorizarea culturii fiecărui individ în parte. Aceasta nu se poate realiza fără o politică educațională adecvată, eficientă și de lungă durată în domeniul educației, care să promoveze principiile interculturalității și al respectului reciproc între membrii diferitelor etnii.

În urma analizei și interpretării datelor culese prin intermediul Scalei Bogardus, se desprind câteva concluzii referitoare la modul de percepție al alterității de către elevii români și maghiari, locuitori ai aceluiași spațiu geografic și cultural:

- Există la nivelul celor două grupuri de elevi, români și maghiari, membri ai aceleiași comunități, o distanță socială mare care nu are nimic în comun cu principiile multiculturalității, și cu atât mai puțin cu cele ale interculturalității;

- Elevii care studiază în comun, în aceeași unitate de învățământ cu membrii celeilalte etnii, au un grad mai mare de tolerantă în comparație cu cei care studiază în școli exclusiv monoculturale;

- Având aceste atitudini unii față de ceilalți, acești elevi nu vor putea, ca viitori *"actori"* ai spațiului public al comunității din care provin, să contribuie în mod eficient la valorizarea alterității și a diversității culturale din zonă;

- Actuala organizare a unităților de învățământ din zonă contribuie din plin la perpetuarea stereotipurilor și prejudecăților legate de

rasă și etnie, punând în pericol dezvoltarea reală a dialogului intercultural;

- Prin atitudinea lor, elevii, precum și reprezentanții sistemului de învățământ (profesori, inspectori școlari etc.) care fac posibilă existența acestei stări de fapt, nu promovează principiile Uniunii Europene referitoare la diversitatea culturală sau la cele ale educației interculturale;

Este necesară, o acțiune concertată a autorităților administrației publice centrale și locale și a societății civile, care să stimuleze programele ce cultivă dialogul intercultural real și care să pună în valoare patrimoniul cultural al tuturor etniilor conlocuitoare din zonă;

Așadar, cercetarea pe care am realizat-o în cele trei unități de învățământ din orașul Sfântu-Gheorghe, a scos la iveală, atât cât s-a putut, o realitate consemnată de altfel și de alți numeroși autori, cercetători ai zonei sau ai relațiilor interetnice în general. Astfel, actuala viziune a autorităților române asupra învățământului în medii multiculturale, prin promovarea unui model de separare pe criterii etnice, alimentează o serie întreagă de atitudini de intolerantă între membrii comunităților română și maghiară din oras, și din județ. Din păcate, deși este chemată să ofere un model al respectului reciproc și al bunei înțelegeri copiilor care studiază aici, școala promovează principiul separatismului prin însăși modalitatea sa de funcționare.

O dovadă în plus a faptului că nu aceasta este modalitatea optimă de abordare a educației în medii multiculturale o constituie și studiul de caz pe care l-am prezentat și care ilustrează cel mai bine cât de artificial este sistemul românesc de învățământ actual în problema învățământului intercultural. Se poate observa că, la Liceul Teoretic "Marin Preda" există un adevărat climat intercultural, în care elevii români și maghiari și-au putut împărtăși unii altora elemente ale propriilor lor culturi, într-un spațiu adecvat. Considerăm că acestea sunt modelele care trebuie promovate, atât de către factorii de decizie administrativă, cât și de mass-media și de societatea civilă, ele fiind singurele capabile să modifice prejudecățile cu care se confruntă cele două comunități. De fapt, această reușită este validată de practica educațională, din alte localități ale țării și de experiență europeană.

Bibliografie

1. CHELCEA, SEPTIMIU (în colab.), (1981), *Dictionar de psihologie socială*, Editura Științifică și Enciclopedică, București;
2. CIOBAN, LUCIAN, (2000), *Pași către școala interculturală*, Editura Corint, București;
3. CUCOS, CONSTANTIN, (1997), *Minciună, contrafacere, simulare. O abordare psihopedagogică*, Editura Polirom, Iași;
4. CUCOS, CONSTANTIN, (2000), *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Editura Polirom, Iași;
5. DEBESSE, MAURICE, (1981), *Etapile educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București;
6. DIACONU, ION, (1998), *Minoritățile. Identitate. Egalitate*, Editura Institutului Român pentru Drepturile Omului, București;
7. GIHTU, PAUL, (2004), *Dusmanii Europei Unite* în revista "Rost", anul II, nr. 12, București;
8. GLAVA, ADINA, *Dezvoltarea imaginii de sine a elevilor în spațiul școlar multicultural* în IRINA CULIC, ISTVAN HORVATH, CRISTIAN STAN (coordonatori) (1999), *Reflecții asupra diferenței*, Editura Limes, Cluj-Napoca;
9. GLAVA, CĂTĂLIN, *Sarcini și obiective ale educației multiculturale în contextul social contemporan* în IRINA CULIC, ISTVAN HORVATH, CRISTIAN STAN (coordonatori) (1999), *Reflecții asupra diferenței*, Editura Limes, Cluj-Napoca;
10. HENRY, WILLIAM A., *Beyond the melting pot* în revista "Time International", nr. 15 din 9 Aprilie 1990;
11. Inspectoratul Școlar Județean Covasna, (2004), *Impact educațional. Raport privind starea învățământului preuniversitar din județ la sfârșitul semestrului I al anului școlar 2003-2004*, Sfântu Gheorghe;
12. Institutul Național de Statistică, (2002), *Recensământul populației și al locuințelor*, București;
13. Institutul Român pentru Drepturile Omului, (1998), *Drepturile copilului și ale tânărului*, București;
14. IONESCU, ION I., (1997), *Sociologia școlii*, Editura Polirom, Iași;
15. LĂCĂTUȘU, IOAN, (2002), *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*, teză de doctorat, Cluj-Napoca;
16. LĂCĂTUȘU, IOAN; LECHIINTAN, VASILE; PĂTRUNEL, VIOLETA; (2003), *Românii din Covasna și Harghita*, Editura "Graț Românesc" a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Micurca-Ciuc;
17. MIȚODE, VASILE, (1995), *Metodologia sociologică*, Editura Porto-Franco, Galați;
18. Ministerul Educației și Cercetării, Institutul de Științe ale Educației, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, UNICEF, (2002), *Participarea la educație a copiilor români*, București;
19. PEREZ, JUAN ANTONIO; DASI, FRANCISCO, *Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare* în ADRIAN NECULAU (coord.), (1996), *Psihologie Socială*, Editura Polirom, Iași;
20. PERREGAUX, CHRISTIANE, *Pentru o abordare interculturală în educație*, în PIERRE DASEN, CHRISTIANE PERREGAUX, MICHELINE REY, (1999), *Educația interculturală. Experiințe, politici, strategii*, Editura Polirom, Iași;
21. POPESCU-NEVEANU, PAUL, (1978), *Dictionar de psihologie*, Editura Albatros, București;
22. REY, MICHELINE, *De la logica "mono" la logica de tip "inter". Piste pentru o educație interculturală și solidară*, în PIERRE DASEN, CHRISTIANE PERREGAUX, MICHELINE REY, (1999), *Educația interculturală. Experiințe, politici, strategii*, Editura Polirom, Iași;
23. ROTARIU, TRAIAN; ILUT, PETRU, (coordonatori), (1996), *Sociologie*, Editura Mesagerul, Cluj-Napoca;
24. ROTARU, TIBERIU, *Educația în contextul societății multiculturale contemporane* în ANA TUCICOV-BOGDAN, (coord.), (1996), *Vocația familiei în dezvoltarea comunicării interetnice în România*, Fundația "Armonia" pentru familiile etnic mixte din România, București;
25. SCIARRA, DANIEL T., (2001), *School counseling in a multicultural society* în JOSEPH G. PONTEROFFO, J. MANUELL CASAS, *Handbook of multicultural counseling*, Sage Publications, Thousand Oaks, California;
26. STAN, CRISTIAN, *Educația interculturală - componentă a pregătirii învățate a profesorilor* în IRINA CULIC, ISTVAN HORVATH, CRISTIAN STAN (coordonatori) (1999), *Reflecții asupra diferenței*, Editura Limes, Cluj-Napoca;
27. SCHIOPU, URSULA, (coord.), (1997), *Dictionar enciclopedic de psihologie*, Editura Babel, București;
28. UROFSKY, MELVIN I.; NORGREN, JILL, traducere de Mihaela Gafencu-Cristescu, (1994), *Texte fundamentale ale democrației americane*, Editura Teora, București;
29. VASILESCU, ILIE P., (1997), *Românii despre ei înșiși. Studiu de teren*, în MIELU ZLATE (coord.), *Psihologia vieții cotidiene*, Editura Polirom, Iași;
30. WILSON, EVERETT K., (1971), *Sociology. Rules, roles and relationships*, The Dorsey Press, Homewood, Illinois;
31. www.emory.edu;
32. www.inform.umd.edu;
33. www.newhalkanpolitics.org.mk;
34. www.pcaccorps.gov;
35. www.tolerance.cz.

Abstract

Aspects of multicultural education in Covasna County

Intercultural education vs. Multicultural education

The issue of intercultural education is one that comes into the attention of specialists in education more often lately due to its complexity. And this is happening because of the major changes that characterize our society at the moment (economic, political etc.) that have an effect on the individual.

I chose the issue of intercultural education for my degree due to the ethnical and confessional specific of the county I was born and live in, and the effect the results from the reversed ratio between majority and minority. As part of a numerical minority inhabitant of my native town I could feel the climate of intolerance between the two communities, Romanian and Hungarian, which live together in the same geographical area. The climate of intolerance is due to the discriminating position of the Hungarian community, which has majority in the area, towards Romanian community, which is in minority as number.

Concerned by the issue of interethnic relations, I wanted to contribute to the effort made by Mr. Ioan Lăcătușu, director of the European Center of Study Covasna-Harghita, who has managed to convince over the years many students and teachers to do some sociological research of the discrimination of the Romanian community in the area of Covasna and Harghita counties.

In our research demarche of the aspects of multicultural education in the high schools in Sfântu Gheorghe our main goal was to establish the level of interethnic tolerance between students, Romanians and Hungarians, that study in the same high school (multicultural high schools) and in separate highschools (monocultural high schools). Along with this main objective we had some other small ones, such as:

- To study the tolerance level of both Romanian and Hungarian students towards the gipsy ethny living in the area.
- The analysis of the impact of ethnic segregation of schools, that took place at the beginning of the '90s.

The method we used was the Scale of Social Distance of the American sociologist Emory Bogardus, a well known authority in the "social distance".

After the analysis of the results of our research some conclusions can be drawn, concerning the way of perception between Romanian and Hungarian students that live and study in the same geographical and cultural area:

- The results revealed a big social distance between the two ethnic groups, a distance that has nothing in common with the principles of multicultural or intercultural education;
- The Romanian and Hungarian students that study in the same school are more tolerant with one another than students that study in separate schools;
- Having this attitude towards each other these students, as future "actors" of the public space of the community they live in, will not be able to contribute efficiently and value the cultural diversity of the area;
- The way the school system is organized at the time contributes to perpetuation of racial and ethnic prejudices and stereotypes endangering the intercultural dialog in the area;
- Through their attitude, students, along with teachers, inspectors etc., do not promote the principles of European Union concerning cultural diversity and intercultural education;
- This situation calls for immediate action from the public authorities and civil society to stimulate and improve the cultural dialogue and to value the valuable cultural assets of the area.

The study we made in the three high schools in the town of Sfântu Gheorghe proved something that a lot of other researchers also established. The actual view of public authorities in the field of multicultural teaching, by separating schools on ethnic bases, promotes a model of intolerant attitudes of ethnic groups towards each other. Unfortunately, although it is called to offer a model of tolerance, respect of the other and good understanding between the members of the Romanian and Hungarian communities in the city, the school promotes the principles of separation.

The model promoted by "Marin Preda" High School is one the can offer a starting point in changing the view of public authorities concerning school system in multicultural areas.

CRONICA ACTIVITĂȚII

Cronica activității Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan"

ANUL 2004

Participări la acțiuni științifice*:

· Simpozionul "Mitropolitul Visarion Puiu - 125 de ani de la naștere", Arhivele Naționale ale României, București, 26 februarie 2004 (moderator Ioan Lăcătușu);

Dezbaterea cu tema "Problematika regionalizării în România: aspecte specifice referitoare la zona Covasna-Harghita", Centrul de Geopolitică, de pe lângă Catedra de Sociologie a Universității București, 28 aprilie 2004, București; comunicarea "Raportul majoritate-minoritate; studiu de caz Covasna-Harghita" (Ioan Lăcătușu);

Simpozion cu tema "Drepturile omului - dimensiune spirituală și acțiune civică", Institutul Român pentru Drepturile Omului, în colaborare cu Universitatea "A. I. Cuza", Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Episcopia Romano-Catolică de Iași, 3-5 mai 2004, Iași; comunicarea "Priorități privind prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural al comunităților românești din județele Covasna și Harghita" (Ioan Lăcătușu);

· Sesiunea anuală de comunicări științifice "Arhivele și cercetarea istorică", ediția a III-a, Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale și Asociația Arhiviștilor "David Prodan", Filiala Tg. Mureș, 20 mai 2004, Sovata; comunicarea "Controlul funcție esențială a conducerii. O încercare de cuantificare a nivelului de așteptare a direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale de la Serviciul Metodologie, Îndrumare și Control din cadrul Arhivelor Naționale" (Ioan Lăcătușu);

· Sesiunea anuală de comunicări științifice "Săptămâna Arhivelor", Secțiunea teoria și practica arhivistică, Arhivele Naționale, 31 mai - 4 iunie, București; comunicarea "Priorități în activitatea arhivistică din perspectiva Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale" (Ioan Lăcătușu);

· Dezbaterea cu tema "România și Republica Moldova în contextul integrării euro-atlantice", Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, Palatul Cotroceni, 11-12 iunie 2004, București (Ioan Lăcătușu);

· Sesiunea de comunicări din cadrul Zilele "Miron Cristea", ediția a VII-a, Toplița, 17-20 iulie 2004, "Din istoricul bisericilor românești din Episcopia Covasnei și Harghitei" (Ioan Lăcătușu);

· Dezbaterea din cadrul Universității de Vară Izvoru Mureșului, 19-25 iulie 2004; temele: "Instrumente europene pentru păstrarea identității românilor din județele Covasna - Harghita și romano-catolicilor din Moldova" și "Arhivele din județele Covasna și Harghita, surse de cercetare și documentare a culturii și spiritualității românești din arcul intracarpatic" (Ioan Lăcătușu);

· Sesiunea națională de comunicări științifice "Românii în sud-estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație". Ediția a X-a, Miercurea Ciuc - Muzeul Oltului și Mureșului Superior, 24-26 septembrie 2004, organizată de Muzeul Carpaților Răsăriteni. Centrul Eclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Covasna și Direcția Județeană Harghita.

Programul sesiunii

Lucrări în plen:

- Prof. Univ. Dr. Gheorghe Lazarovici, "Rezultatele și prioritățile cercetării arheologice în Carpații Răsăriteni"

- acad. Horia Colan, "Problematika științifică în opera lui Lucian Blaga"

- dr. Maria Cobianu-Băcanu, "Statutul de autonomie al Ținutului Secuiesc. Caracteristici și consecințe posibile"

- pr. prof. univ. Dr. Ilie Moldovan (Universitatea Lucian Blaga, Sibiu), "Identitatea etnică a poporului român. Formare istorică și afirmare actuală"

- dr. Ioan Lăcătușu, "Restaurarea ființei naționale prin Biserică - 10 ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei"

- Un crâmpci dramatic din cel de-al doilea război mondial. Episodul de la Aita Seacă (film documentar)

Istorie laică

- Aurelian Armășelu, Bogdan Popovici (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Brașov), "Concurența economică între arealul Brașov și târgurile din Secuime (în secolele XVI

- XIX)"

- Vasile Lechințan (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Cluj), *"Date inedite despre românii din Scaunul Odorhei în sec. XVIII"*

- Liviu Boar (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Mureș), *"Contribuții la istoria formării elitelor românești din fostele Scaune Ciuc, Giurgiu și Cașin în sec. XIX"*

- Elisabeta Marin (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Brașov), *"Documente referitoare la zona actualului județ Harghita aflate în păstrare la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Brașov"*

- Ștefan Cervatiuc (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Botoșani), *"Procesul memorandiștilor relatat în gazeta proprie de un martor ocular - jurnalul botoșenean Scipione Bădescu"*

- Gheorghe Popa (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Teleorman), *"Relațiile orașului Turnu-Măgurele cu Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, reflectate în documentele de stare civilă"*

- dr. Anton Coșa, Gherghe Bejan (Asociația romano-catolicilor "Dumitru Mărtinaș", Bacău), titlu rezervat

- dr. Traian Bosoancă (Muzeul Județean de Istorie Mureș, Târgu-Mureș), titlu rezervat

- Alexandru Porțeanu (Academia Română), *"Comemorarea lui Ștefan cel Mare în 1904 în Transilvania"*

- Valentin Istrate (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Harghita), *"Gimnaziul de fete Anastasia Șaguna din Odorhei"*

- Constantin I. Stan (Univ. Dunărea de Jos, Galați), *"Relațiile lui Vasile Stroescu cu Elie Miron Cristea"*

- Dan Baicu (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Covasna), *"Valoarea documentară a fondului «Legiunea de jandarmi Trei Scaune» pentru perioada interbelică"*

- Cristian Crișan, Adina Forfică (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Covasna), *"Chestionar cu valoare monografică din 1937, întocmit de preotul Valer Langa, referitor la localitățile din Plasa Buzăul Ardelean"*

- prof. Costel Cristian Lazăr (Liceul Teoretic "O. C. Tăslăuanu", Toplița), titlu rezervat

- prof. Ilie Șandru (Liceul Teoretic "O. C. Tăslăuanu", Toplița), *"Vasile Netea și Mureșul superior"*

- Radu Ștefănescu (Muzeul Județean de Istorie, Brașov) - titlu rezervat

- prof. drd. Luminita Cornea (Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sfântu Gheorghe),

"Revista ECOU - istoric, realizări și perspective"

Istorie bisericească

- Vilică Munteanu, *"Circulația cărții religioase în sec. XVIII - XIX - factor de afirmare a unității românilor din cele trei provincii"*

- Alexiu Tatu, *"Documente din sec. XV-XX referitoare la biserica ortodoxă din zona Sibiului, aflate în fondul documentar al arhivei sibiene"*

- Ioana Cristache Panait (Institutul de Istorie a Artei, București), *"Logofătul Matei Voilăeanu, copist și zugrav în estul Transilvaniei (sec. XVIII)"*

- Maria Băilă (Școala generală "Várady József", Sf. Gheorghe), *"Biserica și societate în fostul județ Trei Scaune (1750-1850)"*

- Alexandru Gaiță, *"File din istoria Episcopiei - Buzău"*

- Florin Tălmăcian, *"Efectele uniției în sud-estul Transilvaniei"*

- pr. Florin Tohăncanu (Protopopiatul Ortodox Sf. Gheorghe), *"Preoții martiri Dionisie Șova de la Mănăstirea Făgetel și Aurel Negoescu (Neagovici) de la Întorsura Buzăului"*

- Elena Mihu, *"Procesul preotului Vasile Rotaru din Sângeriu de Pădure, în toamna anului 1848"*

- Olteanu Giani, *"Ajutorul oferit de bisericile brăilene (în special de Biserica Sf. Paraschiva) locașurilor de cult din Transilvania, Moldova și Muntenia"*

- Angela Pop, *"Locul și rolul bisericii în viața comunităților din Dobrogea de sud"*

- Ana Doborean (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Harghita), *"Documente privind biserica românească (unită și neunită) în documentele privind Scaunul Secuiesc Ciuc"*

- Constantin Brătescu, *"Protopopul Andrei Ghidiu - luptător pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor bănățeni"*

- Sebastian Pârvu, *"Elemente de istorie bisericească locală din județul Covasna, în secolul al XIX-lea"*

Etnografie-sociologie

- prof. Nicolae Bucur (Liceul Economic, Miercurea Ciuc), titlu rezervat

- prof. Maria Bucur (Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș), titlu rezervat

- Lily Rain (Institutul de Sociologie al Academiei), titlu rezervat

- Constantin Mustață (Radio Cluj), *"Reflectarea problematicei românilor din Covasna și Harghita în mass-media"*

- dr. Ioan Lăcătușu (Arhivele Naționale), *"Proiectul autonomiei Ținutului Secuiesc în dezbaterea Parlamentului României"*

- Simpozionul "*Problematika romano-catolicilor din Moldova în lumina cercetărilor interdisciplinare actuale*", Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale și Asociația Generală a Arhivistilor din România - Filiala Bacău, 5-6 noiembrie 2004; comunicarea "*Identitatea asumată de romano-catolicii moldoveni stabiliți în Covasna și Harghita*" (Ioan Lăcătușu);

- Sesiune științifică "*Dialogul Arhive-Societate la începutul mileniului trei*", Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale și Asociația Arhivistilor "David Prodan", 10 noiembrie 2004, Cluj-Napoca; comunicarea "*Problematika arhive-societate abordată în lucrările profesionale ale arhiviștilor în anul 2004*" (Ioan Lăcătușu);

- Simpozionul "*175 de ani de la revenirea Giurgiului la teritoriul românesc*", Direcția Județeană Giurgiu a Arhivelor Naționale și Asociația Arhivistilor din Județul Giurgiu, 17-18 noiembrie 2004, Giurgiu; comunicarea "*Cători și binefăcători munteni ai parohiilor ortodoxe din fostele scune secuiești (sec. XIX)*" (Ioan Lăcătușu).

*Participarea la majoritatea acestor manifestări a domnului Ioan Lăcătușu, s-a făcut în calitate de Șef Serviciu Metodologie, Îndrumare și Control din cadrul Arhivelor Naționale.

Editări de lucrări și publicații:

· *Tendințe de enclavizare a unui spațiu românesc Covasna-Harghita*, de Ioan Lăcătușu, Editura România Pur și Simplu, București, 2004;

· *Analele Scolii Generale cu clasele I-VIII "Nicolae Colan"*, Sf. Gheorghe, jud. Covasna, coordonator profesor Vasile Stancu, Sf. Gheorghe, 2004 (colaborator Ioan Lăcătușu);

· *Postfață* (Ioan Lăcătușu) la volumul "*Însemnări de dincolo de hotarul pus între frați*", de Mihai Filimon, Tg. Mures, 2004;

· *Argument* (Ioan Lăcătușu) la volumul *Mitropolit Visarion Puia, Relațiile cu biserica anglicană - documente*, de Dumitru Stavarache și Ion Negoescu, Editura Publirom, București, 2004

· *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*, în *Angustia*, nr.8 / 2004, de Ioan Lăcătușu.

Publicații apărute la Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei: *Grai românesc. Foile de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei*, numerele 1, 2, 3-4 / 2004.

Alte manifestări:

Activități desfășurate împreună cu asociațiile culturale și civice din zonă: Liga Culturală Creștină "Andrei Saguna", Despărțământul "Astra" Covasna-Harghita, Fundația "Mihai Viteazul", Fundația Națională "Neamul Românesc", filiala Covasna, Fundația Culturală "Miron Cristea";

· Simpozionul "*Basarabia - Istorie, Cultură și Spiritualitate Românească*", organizat împreună cu Fundația Națională "Neamul Românesc", Filiala Covasna și Liga Tineretului Creștin Ortodox Român, filiala Sf. Gheorghe, 27 martie 2004;

· Acordarea titlului de *Cetățean de onoare a comunității românești din Sf. Gheorghe* unui număr de 10 persoane în vârstă, 23 aprilie 2004;

· Organizarea acțiunii "*Ziua editurii Tritonic la Sf. Gheorghe*", 3 iunie 2004;

· Participare la Evocarea celor 120 de ani de la înființarea Episcopiei romano-catolice de Iași, 26 iunie 2004;

· *Zilele "Andrei Saguna"*, editia a XII-a, Sf. Gheorghe, 29 - 30 iunie 2004;

· *Zilele "Miron Cristea"*, editia a VII-a, Toplita, 17-20 iulie 2004;

· Participarea la Recepția oferită de Președintele României, Ion Iliescu, cu prilejul celei de-a 60-a aniversări a momentului istoric de la 23 August 1944. București, 23 august 2004;

· *Reînhumarea cu ritual creștin a ostașilor români martiri uciși în urmă cu 60 de ani la Aita Seacă*, împreună cu Protopopiatul Ortodox din Sf. Gheorghe, sâmbătă, 4 septembrie 2004;

· Organizarea manifestărilor prilejuite de marcarea a 60 de ani de la eliberarea orașului Sf. Gheorghe, în perioada 8-12 septembrie, la Sf. Gheorghe și Dobolii de Jos;

· Participarea la întâlnirea organizațiilor și instituțiilor covășnene cu activitate culturală în limba română la Centrul de Cultură al Județului Covasna, Sf. Gheorghe, 23 octombrie 2004;

· *Zilele "Nicolae Colan"*, editia a XII-a, 30 noiembrie - 8 decembrie 2004;

· *Festivalul de colinde și obiceiuri de iarnă*, editia a XIV - a 14-15 decembrie 2004;

· Asigurarea bazei de date și asistentă de specialitate studenților de la facultățile de teologie și istorie în întocmirea lucrărilor de licență, masterat și doctorat;

· Lansări și prezentări de carte;

· Participarea și sprijinirea organizării unor

acțiuni privind marcarea unor momente importante din istoria națională: Ziua Națională, Ziua Drapelului, Ziua Imnului de stat, Ziua Armatei, Ziua Politicii, Ziua Jandarmeriei s.a. de către Prefectura județului Covasna și alte autorități publice locale;

- Primirea unor delegații oficiale din China, Serbia-Muntele Negru la Catedrala Ortodoxă din Sfântul Gheorghe și la Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan";

- Asigurarea și realizarea unor donații de cărți și publicații pentru biblioteca Centrului Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan";

- Implicarea în demersurile promovate de Protopopiatul Ortodox Sf. Gheorghe pentru retrocedarea terenurilor agricole, pădurilor și bunurilor care au aparținut Bisericii Ortodoxe;

- Derularea programului partenental *Solidaritatea comunitară românească*, coordonat de Departamentul pentru Strategii Guvernamentale a Guvernului României;

- Întocmirea unor memorii, apeluri, note de protest, comunicate pe probleme vizând preservarea și afirmarea identității naționale;

- Inițierea unor acțiuni de asistență socială pentru sprijinirea credincioșilor ortodocși aflați în nevoie: pachete pentru 100 de persoane de Sfintele Paști și de Crăciun, acordarea de ajutoare materiale, medicamente, asistență sanitară s.a.;

- Sprijinirea parohiilor ortodoxe în organizarea și desfășurarea unor momente importante din viața comunităților parohiale;

- Participarea la lucrările Adunării Naționale Bisericești și la cele ale Adunării Eparhiale a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

Activități desfășurate în parteneriat cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita:

- Organizarea împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita și Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni a *Universității de Vară "Izvorul Mureșului"*, ediția a VII-a, în perioada 19-25 iulie 2004 cu tema: *Comunități românești de pretutindeni și integrarea europeană*, la care au participat peste 100 de tineri și conferențieri - personalități de marcă a culturii și spiritualității românești din țară și străinătate;

- Apariția la Editura Eurocarpatica a următoarelor volume:

- *Sub semnul eternității*, de Nicu Vrabie;

- *Egalități și inegalități geometrice în triunghi*,

de Nicușor Minculete;

- *Al cincilea anotimp*, de Anthonia Amatti;

- *Cuvinte intrupate* volum de versuri editat de Cenaclul literar "Buna Vestire", coordonator Ionel Simota.

Activități desfășurate în parteneriat cu Liga Tineretului Creștin Ortodox, Filiala Sf. Gheorghe:

- Itinerar religios-istoric cu participarea tinerilor de la Seminarul Teologic Ortodox din Buzău, de la Filiala Ligii Tineretului Creștin Ortodox Român din Iargoviste, ASCOR - Brașov, LFCOR - Sf. Gheorghe, ASCOR - București, ASCOR - Sibiu, în parohiile ortodoxe din județele Covasna și Harghita, 30 noiembrie 2004;

- Donații de icoane și carte bisericească împreună cu ASCOR București la parohii, biblioteci și alte instituții de cultură;

- Organizarea conferințelor duhovnicești, susținute în fiecare zi de joi din Postul Mare, la Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", în cadrul "*Serilor filocalice*".

Activități desfășurate împreună cu școlile din zonă

- *Zilele școlii "Nicolae Colan"* (Spectacol literar-artistic susținut de elevii școlii; concurs "Cine știe câștigă"; Excursie documentară la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, concursuri de recitare, concurs sportiv "Cupa Nicolae Colan");

- Organizarea unui concurs cu tematică religioasă, derulat de catedra de religie a Colegiului Național "Mihai Viteazul";

- *Zilele Grupului Școlar "Constantin Brâncuși"*, din Sf. Gheorghe.

Și în anul 2004, Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", a fost gazdă generoasă pentru o gamă largă și diversă de acțiuni științifice, culturale și civice, fiind locul de întâlnire și coordonare a activităților ONG-urilor românești din județele Covasna și Harghita.

ANUL 2005

Participări la acțiuni științifice*:

- Simpozionul și expoziția "*Istoria frântă a unei capitale. Clădiri publice demolate (1984-1989)*", Cercul Militar Național, București, 16 martie 2005;

Masa rotundă "Basarabia și România - Istorie și destin european comun", 26 martie 2005;

- Dezbaterca cu tema *Priorități în editarea publicațiilor arhivistice - între necesitate și posibilitate*, organizată de Arhivele Naționale la sediul Direcției Județene Harghita, Miercurea-Ciuc, 5 mai 2005;

- Reuniunea profesională cu tema "Elaborarea, finanțarea și implementarea programelor și proiectelor de folosire a documentelor în scopuri științifice", în organizarea Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale, precum și conferința națională a Federației Arhivistilor din România, Sfântu Gheorghe, 13-14 mai 2005;

Sesiunea științifică "Arhivele și cercetarea istorică", Sovata, 19 mai 2005, "Federația Arhivistilor din România - un partener necesar și benefic al Arhivelor Naționale" (Ioan Lăcătușu, Diana Joita);

- Simpozionul cu tema "România în jocul Marilor Puteri: de la Trianon (1920) la Viena (1940)", Sibiu, 21 iunie 2005, "Problematika Trianonului în mass media de expresie maghiară" (Ioan Lăcătușu);

Zilele "Miron Cristea", ediția a VIII-a, Toplița, 17 - 20 iulie 2005, *De la Sinodul Patriarhului Miron Cristea la cel al Patriarhului Teoctist* (Ioan Lăcătușu);

- Manifestările dedicate "Centenarului Casei Naționale a ASTREI și al Muzeului Asociației" în cadrul cărora a avut loc cel de al II-lea Congres Cultural al ASTREI și cea de a 101-a Adunare Generală a ASTREI, Sibiu, 19-21 august 2005, "Aspecte specifice de manifestare a multiculturalității în sud-estul Transilvaniei" (Ioan Lăcătușu).

- Simpozionul "23 august 1944. Momente și desfășurare în Ploiești și Valea Prahovei", Ploiești, 23 august 2005, "Alt tip de consecințe ale actului de la 23 august 1944. Episodul Aia Seacă" (Ioan Lăcătușu);

- Sesiunea națională de comunicări științifice "Românii în sud-estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație". Ediția a XI-a, Miercurea Ciuc - Muzeul Oltului și Mureșului Superior, 23-24 septembrie 2005, organizată de Muzeul Carpaților Răsăriteni, Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Covasna și Direcția Județeană Harghita.

Programul sesiunii

Lucrări în plen

- Ioana Cristache-Panait, Institutul de

Istoria Artei, București, "Augustin Paul de la Letca - iubirea sa de neam și legăturile cu estul Transilvaniei"

- prof. univ. dr. Dumitru Sandru, Iași, "Administrația din nord-estul Transilvaniei de după 23 august 1944"

- pr. prof. univ. dr. Ilie Moldovan, Facultatea de teologie ortodoxă "Andrei Șaguna", Sibiu, "Regenerarea vieții satului românesc în contextul globalizării contemporane"

- drd. Codrina Șandru, Universitatea "Transilvania", Brașov, "Rețele sociale ale elitelor locale în Harghita și Covasna"

- Angela Bârsan, Asociația Comunitară a Românilor din Miercurea-Ciuc, "Puterea simbolică - o cale de revigorare a comunității românești din județele Covasna și Harghita"

- dr. Maria Cobianu-Băcanu, Institutul de Sociologie al Academiei Române București, "Aspecte ale contactului dintre culturi în Covasna și Harghita"

- dr. Ioan Lăcătușu, Arhivele Naționale, Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, "Mitropolitul Antonie Plămădeală și credincioșii români din Arcul Intrapcarpatic"

- dr. Valeriu Căvruc, Muzeul Carpaților Răsăriteni Sf. Gheorghe, "Muzeul Carpaților Răsăriteni în preajma unui deceniu de la înființare"

- prof. Sorin Apan, Brașov, "Recuperarea patrimoniului cultural național. Încondierea ouălor în zona etnografică Bran" (film documentar, regizor Mihai Anton).

Istorie

Sesiunea de Istorie I:

- Codruta Mihailovici, Arhivele Naționale, București, "Jurnalul de călătorie al împăratului Josif al II-lea, în Transilvania (1773)"

- Vasile Lechințan, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale - în continuare DJAN-Cluj, "Români în procese judecătorești la Scaunul de judecată Odorhei, în secolul al XVIII-lea"

- Raluca Tudoran, Sf. Gheorghe, "Conscripția de la 1785 în Trei Scaune"

- Szabo Arthur, Reghin, "Aspecte privind prima școală românească din Reghinul săsesc - interferențe etno-culturale în perioada dualistă"

- dr. Anton Cosa, Ing. Gheorghe Bejan, Asociația Romano-Catolicilor "Dumitru Mărtinas", Bacău, "Interferențe istorico-culturale între sud-estul Transilvaniei și Moldova: Romano-catolicii moldoveni"

Moldovan Peter, DJAN Mureș, "Organi-

zarea și funcționarea Gărzii Naționale din Târgu Mureș în anul revoluționar 1848"

- Banyai Daniel, DJAN Harghita, *"Sigiliile austriece din prima jumătate a secolului al XIX-lea și istoria artei"*

- prof. Nicu Vrabie, Colegiul Național Octavian Goga, Miercurea-Ciuc, *"Viața culturală a comunei Voslöbeni, județul Harghita în perspectiva timpului"*

- prof. Ilie Sandru, Toplita, *"Considerații asupra originii nord mureșene a lui Grigore Ciubuc, clopotarul de la Mănăstirea Neamțului (sec. XIX)"*

- prof. Valer Vodă, Toplita, *"Dimensiuni ale procesului de maghiarizare a românilor din sud-estul Transilvaniei"*

- Silviu Ionaș, DJAN Alba, *"Românii din fostele scaune secuiești în documentele fondului arhivistic «Mitropolia greco-catolică Blaj»"*.

Secțiunea de Istorie II:

- prof. Alexiu Tatu, DJAN Sibiu, *"Obiective ale ASTREI în perioada interbelică, în sud-estul Transilvaniei"*

- Valentin Istrate, DJAN Harghita, *"Banca Populară «Speranța» din Joseni în perioada interbelică"*

- prof. Vasile Stancu, Școala Generală "Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, *"Activitatea organizației «Straja Țării» din județul Trei Scaune reflectată în Buletinul «Astra» al Despărțământului Central al Județului Trei Scaune"*

- drd. Alin Spănu, Centrul de Studii Euro-Atlantice, București, *"Serviciul Special de Informații atenționează: Revizionism maghiar sub cupola Bisericii (1941)"*

- Comisar-sef Marian Nencescu, Ministerul Administrației și Internelor, București, *"Monumente comemorative din județele Harghita și Covasna - mărturie ale sacrificiului personalului Ministerului Administrației și Internelor"*

- Cornel Seafes, Societatea "Cultul Eroilor", București, *"Un monument uitat: Cimitirul de onoare de la Mircea Vodă, Constanta"*

- Daniel Talambă, Arhivele Naționale, București, *"Relațiile dintre români și maghiari în contextul transformărilor politice, economice și sociale din România, în perioada 1944-1948"*

- dr. Dorin Ioan Rus, Muzeul Județean Mureș, *Preocupări istoriografice ale publicației Der Sühnenwerk - 1956-1962;*

- mr. drd. Petre Opris, Serviciul de Protecție și Pază, București, *"Armata Română și aplicațiile militare ale organizației Tratatului de la Vârșovia desfășurate în Peninsula Balcanică"*

Adina Fofireă, DJAN Covasna, *"Noile*

steme ale județului Covasna. Studiu de caz"

Secțiunea de Istorie Bisericească:

- Elena Mihu, Muzeul Județean Mureș, *"Nicolae Ghiboșla protopop ortodox al Sighisoarei la anul 1848-1849"*

- prof. dr. Liviu Boar, DJAN Mureș, *"Dascăli și preoți români din Secuime în sec. al XIX-lea"*

- prof. Milandolina-Beatrice Dobozi, DJAN Mureș, *"Contribuții istorico-demografice privind Parohia Ortodoxă Toplita - sec. al XIX-lea"*

- Ana Hancu, Muzeul Județean Mureș, *"Aspecte privind situația economică a preoților români la jumătatea secolului al XIX-lea"*

- Ana Grana, Muzeul ASTRA, Sibiu, *"Societatea de lectură «Andrei Saguna», un ceneclu literar politic al viitorilor «dascăli ai poporului». Episodul Elie Miron Cristea"*

- col. (r) Dumitru Stavarache, București, *"Preoți din Transilvania în Marea Unire de la 1918"*

- prof. univ. dr. Aurel Pentelescu, Conf. Univ. Dr. Gavril Preda, București, *"Justinian Țeculescu - primul episcop al Armatei Române. Documente inedite"*

- pr. drd. Petru Pinca, Blaj, *"Episcopul Justinian Țeculescu din viața și activitatea sa"*

- prof. Costel Cristian Lazăr, Toplita, *"Contribuții la istoria vieții bisericești din Voslöbeni"*

- prof. drd. Luminita Cornea, Sf. Gheorghe, *"Începuturile poeziei culte românești sub semnul sfintenei mitropolitului Dosoftei"*

- Adrian Nicolae Petcu, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, *"Preotul martir Aurel Negoescu"*

Etnografie-sociologie

- prof. Ioan Oancea, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, *"Despre necesitatea unei sporite preocupări pentru prezentarea valorilor spiritualității creștine românești din județele Harghita și Covasna"*

- pr. prof. univ. dr. Ilie Moldovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă "Andrei Saguna", Sibiu, *"Pământul românesc - biserică carpatică pe ape"*

- prof. drd. Nicolae Boaru, Biblioteca Județeană Nicolae Iorga, Ploiești, *"Despre formula sufletească a românilor"*

- prof. Florina Vaipan, Liceul Marin Preda, Odorheiu Secuiesc, titlu rezervat

- dr. Ioan Lăcățusu, Arhivele Naționale, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, *"Istoria românilor reflectată în mass-media de limbă maghiară din județele Covasna și Harghita"*

- prof. dr. Florina Trută, Toplita, *"Repere*

geografice, istorice și demografice ale zonei Toplița"

- prof. Dan Tănăsă, Sf. Gheorghe, "Aspecte ale educației multiculturale în liceele din Sfântu Gheorghe"

- pr. Ioan Tămas, Parohia Ortodoxă Vâlcele, "Sfânta Cruce în spiritualitatea românească: Cimitul vesel de la Săpânta - o blasfemie adusă Sfintei Cruci"

- Sesiunea de comunicări științifice, "Diversitate etnică și integrare europeană", Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București, 14-15 octombrie 2005, "Istoria românilor reflectată în mass-media de limbă maghiară" (Ioan Lăcătușu);

- Masa rotundă cu tema "Identitate și globalizare în secolul XXI. Începutul cercetării și reprezentarea muzeală", Muzeul ASTRA, Sibiu, 2 decembrie 2005, "Muzele românești din județele Covasna și Harghita - continuatoare a tradițiilor aștriste din zonă" (Ioan Lăcătușu);

*Participarea la majoritatea acestor manifestări a domnului Ioan Lăcătușu, s-a făcut în calitate de Consilier Superior la Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale.

Editări de lucrări și publicații:

- *Argument*, la volumul *O stație bântuie prin Ardeal*, de Ilie Sandru, Editura Eurocarpatia, Sf. Gheorghe, 2005 (Ioan Lăcătușu);

- *Provocări și priorități actuale pentru Arhivele Naționale ale României și percepția lor publică*, în Sesiunea de comunicări științifice a Academiei de Informații, București, 2005 (împreună cu Diana Joita); *Activitatea etnomuzeografică a lui Elie Miron Cristea și Octavian C. Tăslăuanu*, în *Transilvania*, nr. 7-8 / 2005 (Ioan Lăcătușu);

- *Problematika Trianonului în mass media de expresie maghiară*, în *Transilvania*, nr. 9/2005;

- *Istoria românilor reflectată în mass-media de limbă maghiară*, în "Diversitate etnică și integrare europeană", în curs de editare de către Institutul de Cercetare a Calității Vieții (Ioan Lăcătușu);

- *Preocuparea mitropolitului Nicolae Bălan privind situația românilor ortodocși din ținutul Harghitei și Covasnei*, în *Revista Teologică*, în numărul din iulie-septembrie 2005 (Ioan Lăcătușu).

Publicații apărute la Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei: *Grai românesc*, *Foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei*, numerele 1, 2, 3 / 2005.

Expoziții temporare:

- Expoziția de ouă încondeiate realizate de tinerii de la "Minisatul Sf. Andrei" de la "Centrul de Conservare al Tradițiilor Populare din Brașov", Muzeul Spiritualității Românești, Sf. Gheorghe, 23 aprilie 2005;

- Expoziția de icoane pe sticlă "Icoana - sufletul copilului", realizate de elevii de la Centrul de pictură "Românașul", de pe lângă Colegiul National "Octavian Goga" din Miereurea-Ciuc (coordonator, prof. Nicoleta Plosnea), Muzeul Spiritualității Românești, Sf. Gheorghe, 23 aprilie 2005.

Alte manifestări:

Activități desfășurate împreună cu asociațiile culturale și civice din zonă: Liga Culturală Creștină "Andrei Saguna", Despărțământul "Astra" Covasna-Harghita, Fundația "Mihai Viteazul", Fundația Națională "Neamul Românesc", Filiala Covasna, Fundația Culturală "Miron Cristea";

- Întâlnire cu scriitori brașoveni și harghiteni: prof. Ioan Popescu Iopolog (președintele Uniunii Scriitorilor Români, filiala Brașov), criticul literar prof. Stelian Răducanu de la Cenaclul "Dărie Magheru", poetul Ioan Suciu (membru al Uniunii Scriitorilor Români, filiala Brașov), poetul Ionel Simota (din Miereurea-Ciuc), Sf. Gheorghe, 23 aprilie 2005;

- Acordarea titlului de Cetățean de onoare a comunității românești din Sf. Gheorghe unui număr de 10 persoane în vârstă, 23 aprilie 2005;

- Adunarea publică de înființare a FORUMULUI CIVIC AL ROMÂNILOR DIN HARGHITA ȘI COVASNA, sâmbătă, 4 iulie 2005, la centrul Eparhial al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, din Miereurea-Ciuc;

- Zilele "Andrei Saguna", ediția a XIV-a, 8-11 septembrie 2005;

- Participarea la manifestările prilejuite de împlinirea a 61 de ani de la eliberarea municipiului Sf. Gheorghe de sub ocupația străină, 8 septembrie 2005;

- Dezbaterile cu tema "Eroi de la Sfântu Gheorghe - 8 septembrie 1944", 9 septembrie 2005;

- Întâlnire cu scriitori brașoveni; lansarea volumelor de poezie "Triptic spiritual" de Anthonia Amatti, "Poezii" de Radu Selejan, ediție îngrijită de Ana Selejan, Casa memorială "Romulus Gioslee" din Araci, 10 septembrie 2005;

- *Zilele "Justinian Teculescu"*, Covasna, 5-6 noiembrie 2005;

- *Zilele "Nicolae Colan"*, ediția a XIII-a, 28 noiembrie - 6 decembrie 2005;

- *Festivalul de colinde și obiceiuri de iarnă*, ediția a XV- a, 14-15 decembrie 2005;

- Participarea și sprijinirea organizării unor acțiuni privind marcarea unor momente importante din istoria națională: 24 ianuarie, Ziua Națională, Ziua Drapelului, Ziua Imnului de stat, Ziua Armatei, Ziua Poliției, Ziua Jandarmeriei ș.a. de către Prefectura județului Covasna și alte autorități publice locale;

- Întocmirea unor memorii, apeluri, note de protest, comunicate pe probleme vizând preservarea și afirmarea identității naționale;

- Inițierea unor acțiuni de asistență socială pentru sprijinirea credincioșilor ortodocși aflați în nevoie: pachete pentru 100 de persoane de Sfintele Paști și de Crăciun, acordarea de ajutoare materiale, medicamente, asistență sanitară ș.a.;

- Donații de carte laică și bisericească Bibliotecii din cadrul Centrului Cultural "Miron Cristea" din Miercurea-Ciuc

- Participarea la lucrările Adunării Naționale Bisericești și la cele ale Adunării Eparhiale a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

Activități desfășurate în parteneriat cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita:

- Organizarea împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita și Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni a *Universității de Vară "Izvorul Mureșului"*, ediția a VII-a, în perioada 11-17 iulie 2005 cu tema: *Comunități românești de pretutindeni și integra-*

rea europeană, la care au participat peste 100 de tineri și conferențieri - personalități de marcă a culturii și spiritualității românești din țară și străinătate;

- Apariția la Editura Eurocarpatica a următoarelor volume:

- *O stafie bănuie prin Ardeal*, de Ilie Șandru;
- *Triptic spiritual*, de Anthonia Amatti.

Activități desfășurate în parteneriat cu Liga Tineretului Creștin Ortodox, filiala Sf. Gheorghe:

- Itinerar religios-istoric cu participarea tinerilor de la Seminarul Teologic Ortodox din Buzău, de la Filiala Ligii Tineretului Creștin Ortodox Român din Târgoviște, ASCOR - Brașov, LTCOR - Sf. Gheorghe, ASCOR - București, ASCOR - Sibiu, în parohiile ortodoxe din județele Covasna și Harghita, 30 noiembrie 2005;

Organizarea conferințelor duhovnicești, susținute în fiecare zi de joi din Postul Mare, la Centrul Ecclesiastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan", în cadrul "*Serilor filocalice*".

Și în anul 2005, Centrul Ecclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", a fost gazdă generoasă pentru o gamă largă și diversă de acțiuni științifice, culturale și civice, fiind locul de întâlnire și coordonare a activităților ONG-urilor românești din județele Covasna și Harghita.

**Dr. Ioan Lăcătușu
Broanăr Erich-Mihail**

RECENZII

Recenzii

Gyula Kristo, "Ardealul timpuriu (895-1324)"

Szeged, 2004

Gyula Kristó

Ardealul timpuriu

(895-1324)

Szeged, 2004

A apărut recent la Szeged, în țara vecină, o carte în limba română, intitulată *Ardealul timpuriu (895-1324)*, semnată de academicianul Gyula Kristó, lucrare al cărei țel principal nu pare a fi altul decât purificarea Transilvaniei evului mediu timpuriu de români. Absolut orice sursă istorico-documentară - atâtea câte sunt -, referitoare la români, sunt "făcute praf" de autor, pentru ca apoi să deschidă drum, cu mare "siguranță" în interpretare, anteriorității maghiarilor în spațiul transilvan și în tot arealul locuit de români.

De la bun început sunt îmbrățișați unii istorici români dărâmatători de mituri, ca Lucian Boia (numit cu multă plăcere "ruinătorul de mituri românești"), Sorin Mitu și atacați, direct sau indirect, Ștefan Pascu, Joan-Aurel Pop, Dumitru Protase pentru "românizare a tot ce se poate", ultimii făcând parte din acea istoriografie română care "este, de mai multă vreme, prizonieră în capcana continuității daco-romanice (daco-române)". Această continuitate nu pare

a fi altceva pentru academicianul din țara vecină decât o construcție forțată, un "stâlp urias al legitimării etnice și de autoritate (un stâlp al identității naționale construite)" (subl. V.L.). Cum acest "stâlp" este atât de incomod pentru știința istorică din țara vecină, el este înlocuit cu altul, maghiar de astă dată, de fapt acesta fiind construit cu adevărat în mod forțat.

Imparțialitatea și nepărtinirea autorului, de care face atâta caz în introducere, se poate vedea de la început, de când vorbește de Ardealul de azi, "luat în 1920 de la Ungaria de Dictatul de pace semnat la Trianon și predat României". Actul de voință de la 1 Decembrie 1918 al majorității absolute a locuitorilor Transilvaniei nu înseamnă așadar absolut nimic pentru medievalistul Gyula Kristó.

Care este adevărul referitor la români în această lucrare? Autorul recunoaște că secolele X-XI sunt "sărace din cale-afară în surse scrise". Pe cât sunt de sărace, pe atât îi sunt de incomode. Dacă *Cronica* lui Nestor (*Letopisețul Rus*) amintește de niște volochi care, împreună cu slavii s-au luptat contra migratorilor, "stâlpul românesc" numit volochi, trebuie neapărat înlăturat. Și nu i-a fost greu autorului, stabilind că acești incomozi volochi nu sunt alții (români nicidecum) decât francii care ar fi fost semnați pe acolo. A omis însă autorul să caute originea etnică a francilor, popor germanic, pe când volochi se numesc în epocă cei de origine romanică sau latină.

Cronicarul Anonymus, care pomenește și el de vlahi (români), iarăși nu este credibil. Autorul precizează deja, temporal, că românii sunt "apăruți cam la cotitura secolelor XII-XIII și începutul celui de-al XIV-lea, în jurul Ardealului și în Ardeal". Așadar, sentința istorică este dată de la început din partea unui academician maghiar. După înlăturarea lui Nestor și Anonymus, autorul poate acum, în mod liber, să afirme: "nici o sursă arheologică sau de limbă" nu semnalează prezența românilor în Bazinul Carpatic înainte de descălecatul maghiar. Rămâne totuși o enigmă (nedelegată

și neabordată de autor): cum de românii au păstrat în limbă anticele denumiri latine de Olt, Mures, Someș etc. Dar autorul plusează sentențios: "*situația e cu totul univocă, nu se poate scoate din ea nici o scânteie de îndoială*". Intrăm așadar, pe un teren de-a dreptul ridicol: dată fiind sărăcia surselor documentare, se afirmă, fără "*nici o scânteie de îndoială*", că volochii lui Nestor sunt franci, că Anonymus greșeste când este vorba doar de români, vlahii lui Gelu sunt "*creatura*" cronicarului Anonymus, iar păstori români din Panonia nu sunt români ci romano-germani. Totuși, dacă acei păstori erau de etnie germană, cum de cuvinte românești referitoare la păstorit sunt semnalate de documente istorice pe întreg teritoriul Ungariei, până la Balaton și mai departe? Atât de discret au trecut prin istoria medievală timpurie acei păstori germanici, de nu și-au impus, ca românii, în limba maghiară, nici un cuvântel?

Autorul recunoaște că maghiarii au tradus *Fehérvár* (Alba Iulia) din denumirea slavă *Bălgard* (Cetatea Albă). Cum se explică faptul că românii i-au zis, multe secole, Bălgard orașului Alba Julia și nu au preluat de la maghiarii veniți înaintea românilor (după Gyula Kristó) denumirea de Fejérvár?

O altă enigmă, nedelegată de autor, este aceea a slavilor din Ardeal. Până la anul 970 (la venirea ungarilor), se afirmă în lucrare, "*majoritatea populației (în Ardeal) era slavă*", demonstrând acest fapt cu toponime de origine slavă. Cum a dispărut brusc o astfel de majoritate, nu se explică și nici nu a putut explica autorul în sensul dorit, deoarece era o majoritate slavo-română, respectiv română, românii asimilând pe slavii migratori, inclusiv numeroase cuvinte din limbajul comun român sunt de origine slavă, inclusiv toponime. Și aici e greșeala autorului și a istoriografiei maghiare: faptul că o astfel de asimilare nu se poate produce brusc, printr-un proces verbal de predare-primire a cuvintelor, a toponimelor, hidronimelor și antroponimelor, ci printr-un lung exercițiu de civilizație în arealul geografic românesc. Acesta este, cu adevărat, stâlpul identității etnice amintit mai sus, neconstruit de istoriografie, ci de acest popor care a dominat etnic toate veacurile Ardealului, iar acest lung exercițiu de civilizație l-a făcut să fie tolerant și răbdător, până la anumite limite cunoscute, cele de la 1437, 1784, 1848, de exemplu. Nu printr-un proces verbal de predare-primire și-au asimilat românii toponime de origine slavă, din așezările locuite de români în Evul

Mediu: *Dezmir, Dobra, Cerna, Sălicea, Lechința, Gârbău, Socol, Dumbrava, Sopon., Rogna, Lozna, Calna, Lujerdiu, Lușca, Prislop, Bistrița, Călata* și numeroase altele, sau hidronimele *Târnava, Bistra, Cerna, Lechința, Crasna* etc.

Autorul analizează apoi straturile timpurii ale toponimiei maghiare în Ardeal, deducând în mod cu totul greșit prezența ungarilor într-o zonă sau alta, pe baza acestei toponimii, create artificial în documentele regești de epocă, fiind de fapt simple traduceri în maghiară, fără acoperire etnică, în privința locuitorilor. Un document recent descoperit din Arhivele Clujene, este revelator în acest sens: într-o audiere de martori din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, făcută în Ruginoasa, sat românesc din Clujul de Sus (comitat), martorii declară că niciodată nu s-a numit o pădure de la ei din sat *Tölgyes* (cum apare într-un document în secolul al XV-lea), ci *Stejeris*. Traducerea de către scribi, în Evul Mediu, a unui toponim, reiese clar și din alte documente de epocă. De exemplu, la 1392: *Walya alio nomine Putak* (Vălea, pe nume *Putak* = pârau, vale), *Wegsaghavasa alio nomine Nedele* (muntele *Wegsag*, cu alt nume *Nedeia*), sau în antroponime (1360: *Stan dictus Fejyer... Olahus - Stan* zis și *Feier-Albu Românul*). Denumirile pur românești, apărute relativ târziu în documente: *Căprioara* (*Kaprévar*, 1337), *Nucșoara* (*Nuksora*, în 1359), *Marginea* (*Margina*, 1365), *Rădești* (*Radest*, în 1363), *Cărmida* (*Charamida*, în 1373) și altele din secolul XIII: *Fata* etc., nu înseamnă că n-au existat până atunci, ci ele n-au intrat în circulația diplomatică a Curții Regale, iar altele au fost - așa cum s-a văzut - traduse pur și simplu.

Cu astfel de construcții, autorul își poate permite să afirme că locuitorii Transilvaniei erau mai mult slavi, apoi, într-o proporție tot mai mare unguri, deja în primele decenii ale secolului al XIV-lea populația Ardealului fiind "*în majoritate maghiară*". Sașii și secuii s-ar fi așezat "*în ținuturi nelocuite, sau foarte rar populate de unguri*" și că o imigrare de proporții mai considerabile în Ardeal (ocuparea de către populația maghiară a Ardealului) a început în a doua jumătate a secolului al X-lea (de fapt, nici un document nu pomeneste despre acest fenomen și autorul nu avea de unde să îl citeze). Secolele de la anul 895 la 1162 sunt numite (este citat István Bóna, alt istoric maghiar) drept "*epoca ungaro-slavă*" și de români nu poate fi vorba. Totuși, la 1138, printre cei care au predat sarcă figurează un Vasile

(*Wasil*), un Simeon (astfel în document), un cnez (*kinis*), un Socol (*Sokol*) etc., ca să cităm un document de epocă.

Despre secui, autorul spune clar că *“nu pot fi considerați populație băstinașă în Ardeal”*, stabilindu-se aici la cumpăna secolelor XII-XIII sau în jurul veacului XIII, și că *“nici ei nu au luat în posesie teritorii lipsite de populație, deoarece ei au găsit pe acele locuri când populație slavă, când maghiară”* (anterior afirmase că s-au așezat pe teritorii nelocuite sau foarte rar populate de unguri). Tot astfel se comunică faptul că în secolele XI-XII Ardealul era mai rar populat, altfel *“nu putea primi atâtea valuri de migrații ale ungarilor, sașilor, secuilor și românilor”*. Sașii și secuii, într-adevăr sunt atestați ca valuri de imigranți, dar nici un document nu amintește de valuri ale ungarilor (care s-au stabilit treptat în Ardeal, până la Marea Unire de la 1918, umflând mai ales populația orașelor, și nici de valuri ale românilor, care erau băstinașii țării).

Despre români, autorul mai afirmă că s-ar fi format ca popor *“unde, departe de Bazinul Carpatic”*. Pentru prima dată, ei ar fi venit *“pe pământul Ardealului”* alături de bizantini, *“în cadrul unei armate devastatoare”*, în 1127. *“De aici înainte, în principiu, românul putea să apară în Ardeal, oricând”*, și aceasta datorită păstoritului de transumanță, spune autorul, care, fără muștrări de conștiință, îi cataloghează în bloc pe români drept ciobani transumanți, fără să aibă o acoperire documentară. Totuși, românii apar în documente ca vechi proprietari ai unui pământ al Mănăstirii Cârța, lângă Olt, în jurul anului 1207. *“Brusc”*, apar la 1247 români și cnezatele lui Ioan și Fărcaș în întreg Severinul, în Țara Hațegului, fără ca vreo sursă documentară să pomenească de imigrarea lor în masă în aceste teritorii.

Nu se păstrează nici *“procesul-verbal”* de predare-primire a toponimiei de la *“slavii majoritari”* în Transilvania până la venirea ungarilor. Autorul era chiar în dubiu dacă *“așezarea anterioară a românilor”* în Ardeal s-a produs *“din inițiativă proprie sau este rezultatul unei colonizări”* și că *“românimea încă nu era o populație așezată”*, fiind o *“populație transhumanță”*, pentru că nu a format în Ardeal toponime proprii până în secolul XII-XIII. Totul este văzut, așadar, prin prisma situației maghiarilor, nu din interiorul unei conviețuiri de secole româno-slave, de unde și concluzia falsă că românii ardeleni erau *“o populație imigrantă și nu băstinașă”*. Despre situația din Țara Bârsei, autorul se contrazice, afirmând că *“românii au venit în acest ținut după slavi”*, ca în a doua frază să comunice faptul că sunt câteva toponime ce *“provin de la slavii rămași pe loc până la venirea românilor”*. Aici se va fi întocmit alt *“proces-verbal”* de predare-preluare, după care slavii s-au dezintegrat pur și simplu. Autorul, în goana sa după dovezi prin care să excludă pe români din Ardealul timpuriu, se folosește de slavi numai pentru a lovi în continuitatea românească, folosindu-i drept masă de manevră, dând dovadă de dispreț total față de destinul lor ulterior. Dacă s-ar fi aplecat și asupra acestui subiect, ar fi putut constata că *“slavii”* majoritari în Ardeal până la venirea ungarilor erau deja românii care i-au asimilat pe slavi.

Din păcate, astfel de istorii se predau oficial, în școli și universități, în țara vecină, Ungaria. Continuitatea și prioritatea românilor în Ardeal nu pot fi însă contestate cu astfel de construcții cu iz științific și academic defăimătoare la adresa românilor (toți *“transumanți și păstori”* în Evul Mediu timpuriu, generalizare nepermisă unui om de știință).

Vasile Lechințan

Ilie Șandru, “O stafie bântuie prin Ardeal”, Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2005

Cartea lui Ilie Șandru, *O stafie bântuie prin Ardeal*, apărută în luna iunie 2005, la Editura Eurocarpatica din Sfântu Gheorghe, poate fi considerată un adevărat eveniment editorial al anului curent, dacă avem în vedere impactul favorabil de care s-a bucurat în rândul maselor de cititori. Acest lucru este confirmat prin lansările succesive ce au avut loc în orașele Reghin, Toplița, Sfântu Gheorghe, Miercurea

Ciuc, Cluj-Napoca și la cea de a opta ediție a Universității de Vară de la Izvoul Mureșului.

Itinerarul transilvan al cărții a început la Biblioteca Municipală din Reghin, în data de 27 iunie a.c., în prezența unui mare număr de cititori. Evenimentul a fost anunțat încă în 24 iunie, în cotidianul *Cuvântul liber* din Târgu-Mureș, care informa despre *“întâlnirea literară a publicului cititor cu scriitorul Ilie Șandru, per-*

sonalitate marcantă a Văii Superioare a Muresului. Cu această ocazie va fi lansată noua carte a distinsului intelectual ardelean, «O stație băntuie prin Ardeab», apărută la Editura Eurocarpatica din Sfântu Gheorghe, 2005”.

Din prezentarea amplă, documentată și argumentată, făcută de Lazăr Lădăriu, scriitor, poet, om de cultură, redactor-șef al cotidianului *Cuvântul liber*, a reieșit faptul că prin această carte autorul “a adus la cunoștința celor care n-au habar ce se petrece pe aceste locuri”. “Este o carte a refuzului aflării sfântului adevăr de care alesii dâmbovițeni dau dovadă”.

Dimitrie Poptămas, directorul Bibliotecii Județene Mures, a evidențiat faptul că “domnul Ilie Sandru, prin noua sa carte «O stație băntuie prin Ardeab», a rămas fidel scoaterii la suprafață a paginilor din istoria noastră, ca un semnal în a se cunoaște realitatea de pe aceste meleaguri”. În numărul 128/2005 al ziarului *Cuvântul liber* a apărut o recenzie semnată de T. Valahul, în care se consemna: cartea trebuie citită și asemenea apariții ar trebui traduse și în alte limbi pentru a contracara aversele literaturii iredentiste.

La doar câteva zile după lansarea în premieră de la Reghin, în revista *Flacăra lui Adrian Păunescu* nr.25, din 24-26 iunie a.c., a apărut o cronică despre carte, intitulată “Ilie Sandru versus stafia iredentismului”, semnată de istoricul dr. Mircea Dogaru, în care sunt precizate câteva dintre ideile-forță din paginile cărții: “Într-adevăr, sfidând istoria și eforturile europenilor de edificare a unei noi lumi «o stație băntuie prin Ardeab!» Nu este «stafia comunismului», ci a «hungarismului» care a îmbrăcat, de-a lungul istoriei recente, toate hainele, de la «comunism» la «fascism» și «democrație», pentru a-si atinge scopul și care, fiind expresia unui nedorit și inadapabil asiatic în inima continentului prea des invocat, se traduce, politic, prin iredentism”.

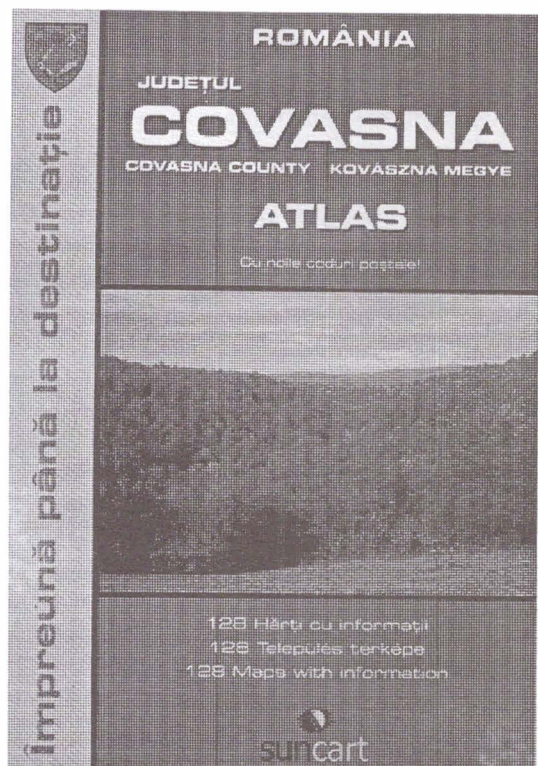
Despre toate acestea scrie cu durere, în numele Ardealului, de peste 15 ani, dascălul și publicistul, omul de cultură și liderul politic al românilor harghiteni, Ilie Sandru. Grupându-si materialele apărute în varii publicații (*Adevărul Harghitei*, *Cuvântul liber*, *Vremea*, *Natiunea*, *Totusi iubirea*, *Flacăra lui Adrian Păunescu* etc) într-un volum intitulat *O stație băntuie prin Ardeal*, recent apărut (iunie, 2005), la curajoasa editură Eurocarpatica din Sfântu Gheorghe, el dă curs “strigătului disperat” al românilor din “secuime” în fața pretențiilor aberante și antieuropene la “autoguvernare” și “administrație locală și regională cu statut special”...

În două articole publicate în săptămânalul *Natiunea* și în cotidianul *Observatorul de Constanța*, conf. univ. dr. Ștefan Vodă, scrie, între altele: “Din paginile cărții se desprinde ideea că Ardealul, atât de râvnit, dar și stăpânit de străini de-a lungul timpului, redevine, sub o formă sau alta, mai direct sau mai estompat, obiect de dispută în care anumite grupuri de indivizi, constituiți în diverse comitete sau comisii, exprimă, tot mai insistent, necesitatea (sau chiar «dreptul istoric») de a dezmembra teritorii din trupul Ardealului pentru a crea ținuturi autonome”.

Idei interesante despre cartea lui Ilie Sandru exprimă și dr. Ioan Lăcătușu, într-un articol publicat în ziarul *Cuvântul nou* din Sfântu Gheorghe, intitulat “O carte folositoare, deopotrivă românilor și ungarilor, din Arcul carpat”: “Ilie Sandru - scrie Ioan Lăcătușu - face parte din categoria oamenilor care nu rămân indiferenți la provocările vieții cotidiene, la discursul și faptele unuor personalități, îndeosebi când acestea se referă la istoria și cultura popoului român și la conviețuirea sa cu cei de alte etnii și confesiuni, cu care Dumnezeu ne-a hărăzit să trăim împreună pe aceste mioritice plaiuri”.

Recent, cartea lui Ilie Sandru a poposit și în capitala Ardealului, la Cluj-Napoca, unde a avut parte de o lansare în cadrul unei reuniuni selecte a unora dintre intelectualii de marcă ai orașului, prilejuită de “Joia culturală TEMCO” (Compania Română pentru Tehnică Electronică Medicală), al cărei asociat unic este prof. univ. dr. ing. Pompiliu Manca. Cu această ocazie, publicistul și scriitorul Constantin Mustață scria în ziarul *Observatorul de Cluj* (vineri, 7 octombrie): “Noua sa carte (a lui Ilie Sandru, n.n.) ne poartă prin istoria de ieri și de azi. Obsesia autonomiei, a euroregiunii secuiești, a dezmembrării României, sunt doar câteva dintre ideile iredentiste, atât de des lansate de Tőkés și ai lui: Csapo Jozsef, Katona Adam, Santha Pal Vilmos, Takacs Csaba, Borbely Imre, în deplină comuniune de idei cu istoricul budapestan Raffay Erno (...) “Publicistul Ilie Sandru se întreabă pe bună dreptate, dacă România este sat fără câini, prin care se plimbă în voie iredentisti precum Barky Maria sau David Ibolya, sau în care copii români sunt dați afară din școli, iar profesorii expulzați din «Lăra Secuiescă». Este o carte-document care se citește pe nerăsuflăte. Un strigăt de duere pe care Ilie Sandru, din Târlău Română, îl lansează în apărarea istoriei și în virtutea dreptului românilor de a trăi liberi în propria lor țară”.

Atlasul localităților județului Covasna, Cluj-Napoca, Editura SUNCART, 2005

În luna martie 2005, la Editura Suncart, din Cluj-Napoca, în condiții grafice deosebite, a apărut lucrarea *"Atlasul localităților județului Covasna - 128 de hărți cu informații"*.

Din caseta editorială rezultă că autorul textului este Kisgyörgy Zoltán. Hărțile sunt realizate de Simon András, Gáll Enikő, Tonk Sándor, László Tamás, Kurko Ibolya, Kovács Alpár, Torok Gergő, fotografiile executate de Toro Attila, László Tamás, Papucs András, traducerea efectuată de Szabo Beáta, în rândul colaboratorilor fiind menționați SC Arдания Advertising SRL, Simon Krisztina și Aurelian Maxim.

Lucrarea are 193 de pagini și cuprinde informații, în limbile română, maghiară și engleză, despre "2 municipii, 3 orașe, 39 comune, 128 hărți detaliate", precum și reclame ale sponsorilor care au contribuit la editarea ei. În cuvântul către cititori, semnat de Demeter Janos, Președintele Consiliului Județean Covasna, se menționează că *"lucrarea se dorește a fi un ghid util celor interesați de județul nostru ... informațiile și hărțile localităților cuprinse în acest atlas vorbesc despre județ, în ansamblul său, despre istoria locului, obiective culturale și economice, ce pot constitui un punct de plecare în dorința de cunoaștere și de apropiere față de ceea ce*

înseamnă acest spațiu geografic din sud-estul Transilvaniei".

Indiscutabil, apariția *Atlasului județului Covasna*, cuprinzând informații actualizate despre toate localitățile județului, hărțile acestor așezări, care redau denumirile străzilor, principalele instituții, dotările infrastructurii, monumente, obiective turistice ș.a., reprezintă o reușită.

În consens cu scopul unei asemenea lucrări, autorul textului Kisgyörgy Zoltan, reușește ca sub o formă concisă și documentată să redea informațiile relevante despre județ, în ansamblu, cât și despre fiecare localitate, în parte. În contrast cu tradiționala abordare a istoriografiei maghiare care, de regulă, eludează sau minimizează prezența comunităților românești în sud-estul Transilvaniei, de această dată, sunt menționate, mult mai aproape de adevărul istoric, date despre românii din localitățile județului Covasna. Și totuși, lucrarea conține numeroase inadvertențe, omisiuni și confuzii, referitoare la istoria județului, în general, și, în mod deosebit, a românilor din zonă. La acestea se adaugă o păguboasă disproporție între imaginile ce redau istoria, cultura și civilizația maghiară și cele referitoare la istoria, simbolurile și patrimoniul cultural românesc.

Considerăm că prezența în rândul colaboratorilor lucrării și a unui bun cunoscător al istoriei românilor din Arcul Intracarpatic, ar fi eliminat aceste regretabile greșeli. Deoarece pe coperta interioară a volumului, este făcută mențiunea: *"Ne cerem scuze pentru eventualele greșeli. Vă rugăm să ne comunicați observațiile Dvs."*, ne grăbim să dăm curs îndemnului și să formulăm unele observații, cu convingerea că ele vor fi avute în vedere la o eventuală reeditare a lucrării, sau într-o altă modalitate, ce va fi găsită de cuviință.

Aspecte generale

Prin text, imagini și simboluri, cu obstinație se prezintă apartenența zonei la *"patria-mamă"* și foarte puțin sunt reliefate legăturile istorice constante și durabile ale județului cu spațiul românesc de peste Carpați, respectiv cu Moldova și cu Muntenia. Cu o consecvență demnă de o cauză mai bună, se face diferența dintre secuii *"autohtoni"* și românii *"venetici"*, aduși să lucreze pe moștile marilor proprietari maghiari. Iată doar două exemple: *"O parte a*

populației maghiare din Araci sunt urmașii localnicilor din secolul al XIII-lea. O altă parte a populației, vorbitori de limbă română, s-au stabilit aici după închiderea fabricii de sticlă din Făgăraș, fondată de domnitorul Bethlen Gabor"... "Primii localnici (din Sita Buzăului-n.n.) au fost muncitori zilieri de pe moștile familiilor Beldi din Budila și Szentkereszti din Zagon" (atunci cum rămâne cu localnicii din epoca de piatră?).

Sunt menționate toate monumentele "Mileniului" și cele ale revoluției de la 1848, dar nici un cuvânt despre cimitirele eroilor de la Dobolii de Jos, Araci, Brețcu, sau crucile ridicate pe locul unde au căzut la datorie generalul Grigore Bălan, sau locotenentul David Păiuș; în lucrare sunt prezentate imaginile a 9 monumente maghiare, și nici din gresală măcar a unuia singur românesc.

Sunt amintite o multitudine de vestigii arheologice și cetăți aparținând populației secuiești, dar nu se spune nimic despre așezările dacice de la: Aita Mare, Baraolt, Căpeni, Hereulian, Bodoc, Boroșneul Mare, Dobolii de Sus, Doboseni, Brates, Catalina, Mărtineni, Cernat, Chichiș, Anghelus, Ghidfalău, Bixad, Moaesa, Hilib, Sf. Gheorghe, Surcea, Turia, Tg. Secuiesc etc. De asemenea, nu sunt amintite fostele biserici ortodoxe sau greco-catolice, azi dispărute, din localitățile: Lemnia, Sânzieni, Turia, Boroșneul Mare, Ilieni, Comandău, Reci-Comolău, Măgherus, Moaesa, Ghidfalău, Zoltan, Coșeni, Chilieni, Bodoc, Valea Crișului, Căpeni, Filia, Biborteni, Racosul de Sus, Vârghiș s.a.

Având în vedere relațiile strânse ce au existat între secui și domnitorul Mihai Viteazul, alături de atâția regi și principii unguri menționați, marele domnitor merita pomenit și el (în text și cu o imagine). Sunt redată denumirile școlilor cu predare în limba maghiară, din majoritatea localităților județului, dar nu sunt menționate denumirile liceului "Nicolae Bălcescu", din Întorsura Buzăului, a școlilor generale "Avram Iancu", din Covasna, "George Coșbuc", din Zăbala, "Mihail Sadoveanu", din Întorsura Buzăului, "Nicolae Russu", din Sita Buzăului s.a.

Sunt prezentate fotografiile a 21 de biserici romano-catolice, reformate și unitariene și doar două ortodoxe, ambele din zona Întorsurii Buzăului - că doar ciitorul trebuie să rămână cu imaginea că numai acolo trăiesc români; de asemenea, sunt prezentate monumente funerare sculptate în lemn, dar nu este redată nici o

troiță ortodoxă (troiță, și nu troică, cum greșit este redat în atlas). În limba română, mai corectă este exprimarea "Monument de arhitectură populară", în loc de "Monument folcloric", cum este menționat în Legendă. Deoarece nu toți "vorbitorii limbii române" sunt români, corect este ca locuitorilor de naționalitate română să li se spună români și nu vorbitori : i limbii române.

Pentru respectarea adevărului istoric, corect ar fi fost ca după prezentarea structurii populației fiecărei localități, pe naționalități, cel puțin în cazul satelor în care au existat comunități românești numeroase, să se prezinte numărul acestora de dinainte de anul 1940. Pentru documentarea editorilor redăm doar localitățile unde au existat comunități de peste 200 de români, iar în 2002 apar doar câțiva: Aita Mare-208, în 1930; Aita Medie-222, în 1857; Aita Seacă-316, în 1900; Arcuș-207, în 1762; Bătanii Mari-225, în 1850; Biefalău-225, în 1805; Bixad-684, în 1910; Cernat-428, în 1857; Chichiș-433, în 1900; Dobolii de Jos- 926, în 1900; Ghelinta-600, în 1750; Lemnia-265, în 1760; Lisnău-494, în 1850; Miefalău-918, în 1910; Ojdula-218, în 1910; Olteni-200, în 1760; Sânzieni-200, în 1750; Turia-257, în 1910; Valea Zălanului-242, în 1857; Vârghiș-295, în 1750. La acestea se mai adaugă localitățile în care au existat comunități românești de peste 100 de persoane: Bodoc-130, în 1750; Boroșneul Mic-180, în 1760; Brates-152, în 1910; Căpeni-160, în 1760; Chilieni-125, în 1760; Dalnic-155, în 1760; Dobolii de Sus-100, în 1733; Ilieni-171, în 1762; Măreusa-125, în 1760; Moaesa-171, în 1733; Pava-110, în 1760; Racosul de Sus-103, în 1850; Reci-152, 1890; Sântionlunca-187, în 1850; Zălan-105, în 1760.

În lucrare se face o regretabilă confuzie între bisericile ortodoxe (denumite în vechime și biserici greco-răsăritene) și bisericiile greco-catolice care, după cum se știe, au luat ființă în Transilvania în baza hotărârii adoptate în anul 1698 de 38 protopopi ortodocși, în frunte cu mitropolitul Atanasie Anghel, ca o parte a românilor ortodocși să se unească religios cu Biserica Romei. După instaurarea dictaturii comuniste, în anul 1948, Biserica Română Unită cu Roma a fost scoasă în afara legii, iar după evenimentele din decembrie 1989, prin Decretul Lege nr.9/1989 s-a abrogat Decretul nr. 358/1948 și s-a recunoscut Biserica Greco-Catolică.

Aflate în sfera de influență a puternicelor centre ortodoxe Sibiu și Brașov, parohiile

românești din județul Covasna au fost, de-a lungul timpului, în majoritate ortodoxe. Până în 1948, în județ au fost doar 10 parohii greco-catolice care, până în 1918 au aparținut de Protopopiatul Poian, iar în perioada interbelică au fost arondate la Protopopiatul Brașov. Deoarece majoritatea credincioșilor români din fostele parohii greco-catolice din județ s-au deznaționalizat (cea mai mare parte au fost trecuți cu forța la confesiuni de expresie maghiară, în toamna anului 1940 - după Diktatul de la Viena), după 1989 nici una din aceste parohii nu s-a reactivat. Este vorba de fostele parohii din localitățile: Poian, Turia, Lemnia, Sânzieni, Comandău, Ghelinta, Ghidfalău, Baraolt, Boroșneul Mare, Ilienii. În prezent, în județul Covasna nu funcționează legal nici o parohie greco-catolică, iar fostele biserici greco-catolice care au rezistat vitregiilor istoriei din ultimii 65 de ani, respectiv cele din Poian, Ghelinta și Baraolt sunt bisericile ortodoxe.

Aspecte punctuale, pe localități

În textul de prezentare a Județului Covasna, afirmația potrivit căreia *"...de la mijlocul secolului al XI-lea a avut loc extinderea dominației statului feudal maghiar și instalarea populației secuiești"*, este inexactă, și coboară cu cel puțin două secole mai înainte așezarea secuilor în zonă. Sunt enumerate trecătorile și pasurile *"care leagă județul cu regiunile și județele învecinate"*, fără a fi menționat rolul acestora în asigurarea relațiilor economice, sociale, culturale și umane dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească, deoarece orientarea economică a județului spre spațiul românesc extracarpatic, este un fapt istoric bine cunoscut. Este amintit sectorul ovin din jurul Covasnei, fără a se preciza însă, că această îndeletnicire continuă tradiția seculară a păstoritului transhumant al vestiților oieri (bârsani) din zonă.

Sirul personalităților marcante putea cuprinde, alături de scriitorul Romulus Cioflec și de mitropolitul-academician Nicolae Colan, și pe episcopii-cărturari Veniamin Nistor și Justinian Teculescu. Patrimoniul turistic al județului cuprinde, pe lângă casele memoriale de la Bățanii Mici și Chiuruș, și casa memorială din Araci a scriitorului Romulus Cioflec. Nu sunt menționate mănăstirile ortodoxe de la Valea Mare și Sita Buzăului, obiective eclesiastice deosebit de căutate de pelerini. Din cele nouă imagini care însoțesc textul referitor la prezentarea generală a județului Covasna, nici una nu se referă la cultura românească (alături

de ritualul în ziua de culesul de struguri de la Bățani, putea, de exemplu, să meargă foarte bine și *"Sântiia"* de la Covasna).

Fosta localitate Simeria, azi cartier al municipiului Sf.Gheorghe, apare în izvoarele istorice nu numai sub denumirea de *Zenth Maria*, ci și sub cea de *Breaza* și apoi de *Sâmbreaza* (așa cum era numit și râul care traversează așezarea- *Sâmbrezii*). Precizarea conform căreia *"...după 1948, orașul are propria trupă de teatru, iar din ultimii treizeci de ani ai secolului al XIX-lea și un ziar independent"*, era mult mai exactă dacă avea următorul conținut: după 1948, orașul are propria trupă de teatru - care din anul 1987, funcționează cu secții în limbile maghiară și română, secții care în anul 1990 s-au transformat în Teatrul *"Tamási Áron"* și Teatrul *"Andrei Mureșan"*, iar din ultimii treizeci de ani ai secolului al XIX-lea și un ziar independent- în prezent în județ apărând mai multe publicații periodice, în limbile română și maghiară. În loc de *"construirea bisericii ortodoxe cu hramul Sfântul Gheorghe"*, mai corectă este formularea *"construirea catedralei ortodoxe cu hramul Sfântu Gheorghe (între anii 1938-1983), la subsolul căreia este amenajat Muzeul Spiritualității Românești"*. Nu sunt amintite statuile Ostașului Român (sculptor Balog Peter) și cea a lui Andrei Șaguna (sculptor Paul Vasilescu) și nici busturile lui Nicolae Colan (sculptor Mircea Mocanu) și ale lui Mihai Viteazul și Constantin Brâncuș (sculptor Pompiliu Pleșa).

La Tg. Secuiesc, aflăm că, printre cele mai importante obiecte de patrimoniu din perioada invaziei popoarelor migratoare se află și *"zăbalele cailor cuceritorilor de patrie maghiari"* dar nu este menționată amfora pe care sunt desenate inițialele Maicii Domnului, descoperită în 1972 în partea nordică a orașului. Datorită relațiilor bune ale secuilor din oraș cu domnitorii moldoveni, în 1541, Petru Rareș emitea un hrisov prin care lua orașul *"Vașarheiul"* sub tutela sa, *"drept recompensă pentru ospitalitatea de care s-a bucurat aici"*, fapt care și-ar putea găsi locul în prezentarea istoriei orașului, așa cum puteau să fie menționate relațiile bune ale localnicilor cu domnitorii Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan ș.a. Tot aici, în rândul monumentelor de arhitectură, alături de celelalte biserici din oraș, este menționată *"biserica greco-catolică din secolul al XVIII-lea"*, afirmația aflându-se în evidentă contradicție, cu formularea de la aceeași pagină, unde biserica respectivă este

denumită corect, ca biserică ortodoxă. Din păcate, biserica respectivă cu hramul *"Adormirea Maicii Domnului"*, nu este nici reprezentată pe harta orașului, cum nu sunt menționați nici cititorii ei, membrii de vază a *"obștei negustorilor români"*, ce întrețineau *"bolte"* în centrul orașului breslelor.

Despre Baraolt, cititorul află, printre altele, că *"revoluția maghiară și lupta pentru apărarea patriei din 1848 este evenimentul cel mai glorios din istoria localității"* și că *"biserica reformată din Biborțeni, păstrează o frescă cu regele maghiar Szent Laszlo"*, dar în text nu sunt folosite expresiile comunitate românească sau biserică ortodoxă, ca și cum în această localitate nu ar fi existat români. Deși sunt reprezentate pe hărțile localităților componente ale orașului, textul nu oferă nici o informație despre bisericile ortodoxe din Baraolt, Căpeni, Bodoș, ca să nu mai vorbim de cele dăruite samavolnic, în toamna anului 1940, din Racoșul de Sus, Biborțeni și Căpeni.

La Covasna, făcându-se precizarea că *"scopul acestei lucrări nu este de a elucida"* controversele dintre istoriografia română și maghiară, sunt prezentate cele două poziții cu privire la românii localnici. *"... geneza acestui cartier (Voinești-n.n.) este un subiect controversat, în mediile maghiare circulând ipoteza colonizării românilor de către membrii familiei Vajna din satul Pava, pentru diverse activități, iar în mediile românești circulând ipoteza continuității populației românești ca și descendență a populației daco-romane din zonă, ipoteză bazată în principal pe așezarea Voineștiului în apropierea fortificației dacice din Dealul Cetății..."*. Apreciem că această modalitate de raportare la istoria locală, trebuia extinsă și asupra altor momente, care au fost prezentate numai din perspectiva istoriografiei maghiare, sau nu trebuia folosită nici în acest caz.

Mai corect era ca în locul formulării *"...În comunitatea românească de aici s-a păstrat organizarea anuală a târgului de fete și a nunții păstorești de ziua Sfântului Ilie"* să se fie scris că, în comunitatea românească s-a păstrat tradiția organizării anuale, de Sfântu Ilie, a sărbătorii folclorice păstorești cunoscută sub numele de *"Sântilia"*, sau *"Nedeia mocănească"*. Textul ar putea continua astfel: De-a lungul anilor, din localitatea Covasna au fost culese, înregistrate și tipărite colinde, cântece populare, de haiducie și balade, inclusiv variante locale ale Mioriței. Este regretabilă omiterea, din rândul personalităților născute în localitate, a numelor

episcopului Justinian Teculescu și a academicianului Horia Colan, cât și a bustului episcopului Justinian Teculescu, alături de celelalte monumente din oraș. De fapt, nici strada Justinian Teculescu nu este menționată în Indexul străzilor din oraș, și nici monumentala biserică cu hramul *"Înălțarea Domnului"*, sfințită în anul 2002.

Localitatea Întorsura Buzăului a aparținut domeniului regal Alba de Sus, aceasta fiind denumirea românească a versiunii maghiare *"Felső-Fehér"*. Nu este amintit faptul că pe clopotul bisericii ortodoxe din Întorsura Buzăului este scris anul 1475. Nu se spune nimic despre păstrarea în memoria localnicilor a momentului trecerii prin zonă a domnitorului Mihai Viteazul, mărturie fiind și existența toponimului *"Dealul iaberei"*. Nu este menționată participarea delegaților din zonă la Marea Adunare de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918.

La Aita Mare s-a născut Kriza János, autor al colecției de versuri populare *"Vadroszak"* (Trandafirii sălbatici), lucrare despre care considerăm că trebuia menționat faptul că este deosebit de grăitoare pentru interferențele etno-culturale stabilite în decursul conviețuirii de secole între români și secui. În parcul memorial al satului se află și monumentul ridicat în memoria a doi jandarmi români, căzuți la datorie. Nu este amintită biserica ortodoxă cu hramul *"Sf. Gheorghe"*, construită în anul 1937. Soția baronului Szentkereszti din Arcuș, Maria Florescu, făcea parte din vestitele familii de boieri români din Muntenia: Florescu și Bibescu. Nu este amintită biserica ortodoxă cu hramul *"Sf. Nicolae"* din Arcuș, construită în 1998, pe locul celei vechi din anul 1888 și nici crucea ridicată în memoria generalului Grigore Bălan, căzut în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord, la data de 13 septembrie 1944.

În Barcani, troița și crucea de lemn sunt ridicate în memoria eroilor din sat, căzuți în cele două războaie și nu *"victimelor"* așa cum greșit este scris. Biserica din Sărmaș este ortodoxă și nu greco-catolică. Biserica *"Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril"* din Lădăuți a fost construită în 1972, în pofida șicanelor, amenităților și suferințelor pricinuite preotului și credincioșilor de regimul comunist. Biserica ortodoxă din Herculan, comuna Bățanii Mari, care a stat în ruină timp de 45 de ani, nu este menționată. La Aita Seacă se poate vizita *"monumentul ridicat în memoria victimelor măcelului din septembrie 1944"*, dar și crucea ridicată în memoria militarilor români, martirizați în același septembrie

1944, și reînhamati în curtea bisericii ortodoxe din sat (biserica care nu este nici ea menționată). Biserica *"Înălțarea Sfintei Cruci"* din Belin, construită în 1948, nu este pomenită. Vechea biserică ortodoxă - monument istoric din Bixad, este redată pe hartă ca fiind romano-catolică. La Brateș, nu este menționat scriitorul și istoricul Mircea Janos, cărturar de origine română și de formație latină, prin filieră maghiară, premiat pentru lucrările sale de Academia Ungară. La Doboșeni, sat ce aparține de comuna Brăduț, nu este menționată ruina bisericii ortodoxe, dăruită în toamna anului 1940.

Castrul roman de la Brețcu este pomenit și sub denumirea *Angustia*, iar localitatea este menționată și ca *"Villa Valachalis"*. Nu se face nici o referire la vestiții oieri, negustori și cărăuși brețcani. Nu sunt amintite biserica *"Sf. Nicolae"* construită în anul 1783, și nici biserica *"Adormirea Maicii Domnului"* din Mărtănuș, construită în anul 1796, în schimb este greșit redată, ca fiind biserică ortodoxă, biserica romano-catolică din satul Oituz. Dintre multe evenimente și personalități românești din Brețcu, putea fi amintită prezența protopopului ortodox Petru Pop la Adunarea Națională de la Blaj din mai 1848, precum și numele protopopilor-cărturari Dimian și Coltofeanu.

Biserica *"Sf. Treime"* din Chichiș, construită în anul 1940, nu este menționată, cum nu este amintit nici artistul plastic Plugor Sandor, descendent dintr-o veche familie românească din Chichiș. Nu este menționată nici biserica ortodoxă *"Nașterea Sf. Ioan Botezătorul"* din Comandău ridicată în anul 2000, în locul celei dăruită în anul 1940. Biserica *"Adormirea Maicii Domnului"* din Dobârlău este biserică ortodoxă și nu greco-catolică. Din Valea Dobârlăului nu este menționată biserica cu hramul *"Sfinții Împărați Constantin și Elena"* construită în anul 1979.

Denumirea românească a comitatului *Felső-Fehér*, de care a aparținut comuna Hăghig, este Alba de Sus. Biserica cu hramul *"Schimbarea la față"* din Hăghig, este ortodoxă și nu greco-catolică. Printre fiii satului, putea să fie menționat și profesorul, publicistul și membru al conducerii Asociațiunii ASTRA, Nicolae Bogdan. Nu este menționată biserica *"Sf. Dumitru"* din Dobolii de Jos, comuna Ilieni, construită în anul 1895.

Pensiunea din Sâncrai dispune și de o herghelie de cai de rasă și posibilități de practicare a echitației.

Cel mai vechi mormânt din cimitirul de lângă biserica cetate romano-catolică din Lemnia, din anul 1514, este al lui Petru Mihalcea (*Mihalcza Peter*), originar dintr-o familie domnitoare din Țara Românească. În anul 1937, Domokos Pal Peter a cules din localitatea Lemnia, o versiune maghiară a Mioriței. Prin tradiție, localnicii au numeroase și strânse legături cu Bucureștiul. În localitate s-a născut liderul comunist Vasile Luca (*Luca Lázsló*). Nu sunt menționate bisericile ortodoxe din Malnaș-Băi și Valea Zălanului, comuna Malnaș.

Nu este menționată biserica ortodoxă *"Sf. Nicolae"* din Micfalău, construită în anul 1878. În text s-a strecurat o gravă eroare. Astfel, în loc de formularea *"... Numeroasele familii de origine română și-ar fi păstrat religia greco-catolică, dar au fost nevoiți să treacă la religia ortodoxă datorită regimului comunist"*, se impune reformularea frazei, conform adevărului cunoscut de toată lumea, respectiv: Numeroasele familii de origine română (peste 1000 de credincioși) și-ar fi păstrat religia ortodoxă, dar au fost forțați să treacă la religia romano-catolică în toamna anului 1940, după Diktatul de la Viena. În Micfalău nu a existat niciodată biserică greco-catolică, iar regimul comunist nu a făcut altceva decât să mențină starea impusă prin teroare și violență în anul 1940, membrilor comunităților ortodoxe din Micfalău, Bixad și din celelalte sate cedate Ungariei. Biserica *"Sf. Ioan Botezătorul"* din Ojdula, construită în anul 1975, pe locul celei vechi din anul 1868, nu este menționată.

Nu sunt amintite bisericile ortodoxe: *"Nașterea Maicii Domnului"* din Ozun, construită în anul 1830, *"Sfinții Apostoli Petru și Pavel"* din Bicfalău, construită în anul 1936, pe locul celei vechi din anul 1882, *"Adormirea Maicii Domnului"* din Lisnău, construită în anul 1913 (la 100 de ani după zidirea bisericii greco-catolice - ambele biserici existând și astăzi drept mărturie despre puternica comunitate românească din localitate), *"Sf. Nicolae"* din Sântionlunca, construită în anul 1928, în locul celei vechi, *"Sf. Vasile cel Mare"* din Lunca Ozunului, construită în anul 1997. În anul 1937, Domokos Pal Peter, a cules din localitatea Poian o altă versiune maghiară a Mioriței. Nu este redată, nici în text, nici pe harta localității, crucea ridicată în anul 1997, pe locul fostei biserici ortodoxe din Comolău-Reci dăruită samavolnic în toamna anului 1940.

La Sita Buzăului, se menționează că *"...Șoseaua, construită după proiectele ingineru-*

lui șef regal din Sf. Gheorghe, Gyarfas Gyoza din Let, trece prin strămoare și a fost inaugurată de autoritatea legislativă din comitatul Trei Scaune în 1896", dar nu se spune că școala din localitate poartă numele vrednicului învățător "Nicolae Russu", participant la Adunarea de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, ca să nu amintim de preotul ortodox Ioan Coman care, la începutul primului război mondial a fost arestat și condamnat la moarte prin spânzurătoare, fiind declarat vinovat pentru "trădare de patrie". Biserica din Ciurnernic este ortodoxă și nu greco-catolică. Mănăstirea "Schimbarea la față" ființează din anul 1997.

Pe frontonul bisericii romano-catolice din Sânzieni, zidită în anul 1401, se află stema Moldovei fiindcă, după tradiție, biserica a fost ctitorită de Ruxandra, fiica lui Alexandru cel Bun, căsătorită cu baronul Apor. Hotelul balnear din lanțul Best Western, din Băile Balványos, comuna Turia, a fost construit în anul 1930, după proiectul arhitectului bucureștean Grigore Ionescu.

În prezentarea comunei Valea Mare nu sunt redate informații referitoare la: participarea delegației locale la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, crucea comemorativă ridicată în curtea bisericii de către Asociațiunea ASTRA, în memoria eroilor din sat căzuți în primul război mondial, obiceiurile și datinile păstrate, mănăstirea "Nasterea Sf. Ioan Botezătorul", a cărei piatră de temelie a fost sfințită de P.S. Ioan Selejan, episcopul Covasnei și Harghitei, în anul 1998.

Este regretabil că nu se menționează faptul că în decursul timpului, prin stațiunea Vâlcele s-au perindat figuri ilustre ale culturii și istoriei românești, printre care: Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Ion Heliade Rădulescu, Titu Maiorescu, Dimitrie Bolintineanu, Andrei

Șaguna, George Barițiu, A.D. Xenopol, Alexandru Vaida Voevod, Nicolae Iorga, regii României Carol I, Ferdinand și Carol al II-lea și mulți, mulți alții.

Inexplicabilă este omiterea bisericii "Sf. Teodor Stratilat"- monument istoric construit în anul 1843, și care are în rândul ctitorilor, pe lângă numeroși boieri munteni și moldoveni și pe prințul sârb Milos Obrenovici, și a bisericii "Adormirea Maicii Domnului" din Ariușd, construită în anul 1960 pe locul celei vechi din anul 1797, a bustului lui Nicolae Bălcescu și a troiței ridicată în curtea bisericii în memoria eroilor din localitate. Considerăm că, într-o localitate cu populație majoritar ortodoxă cum este comuna Vâlcele, mai nimerită era fotografia unei biserici ortodoxe, decât cea a bisericii reformate... Nu este pomenită nici crucea din marmură înălțată "În amintirea fostei Biserici Ortodoxe din Vârghiș" ce a ființat în localitate între anii 1937-1940.

"Biserica populației românești din Zagon" a fost construită în anul 1814 și nu în timpul revoluției de la 1848/1849. Pe clopotul ei (provenind de la biserica veche care era situată în "Satul românilor-Olahfalu") se află o inscripție cu anul 1468. Din cărămida bisericii ortodoxe începută în anul 1956 și demolată de autoritățile comuniste, s-au construit grajdurile fostului CAP din localitate. Nu este menționat monumentul ridicat în fața bisericii, în memoria eroilor satului și nici biserica "Cuvioasa Paraschiva" din Păpăuți, înălțată în anul 1936. Lângă "Poarta secuiască din Zăbala", ar sta foarte bine fotografia "Bisericii Adormirea Maicii Domnului" construită din lemn, în anul 1777, cum la fel de normală ar fi fost și pomenirea rapsodului popular Ioan Hagi, autorul cunoscutei balade "Căciula".

Dr. Ioan Lăcătușu

Vasile Lechințan, "Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918)" Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003

La Editura Argonaut din Cluj-Napoca, în seria *Documente. Istorie. Mărturii*, coordonată de prof. univ. dr. Nicolae Boșan, cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor, a apărut lucrarea *Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918)*, sub semnătura cunoscutului și neobositului istoric și arhivist clujean Vasile Lechințan.

Lucrarea reprezintă rodul unei uriașe munci de cercetare, a unui volum impresionat de documente edite și inedite. Doar un cercetător autentic, doar un arhivist împătimit, doar un istoric mi-litant se putea antrena la un asemenea travaliu. Munca sa ziditoare a fost răsplătită din plin, prin editarea unei lucrări de o

importantă deosebită pentru cunoașterea unui capitol însemnat al istoriei naționale

Dictionarul, așa cum mărturisește autorul *“se vrea o primă privire de ansamblu asupra fenomenului «creșterii și descreșterii» accederii românilor transilvăneni în dregătorii de stat de-a lungul secolelor, pe o perioadă largă de timp, de 550 de ani”*. În prezentul volum au fost incluși oficiali administrativi *“de la notar în sus și militari de la cadet și stegar în sus, iar pentru Evul Mediu de la om al regelui până la guvernatorul Ungariei (Iancu de Hunedoara)”*. Paleta largă a demnităților de stat ocupate de români de-a lungul secolelor cuprinde: comiți și vicecomiți, castelani de cetăți, administratori de domenii fiscale, bani și vicebani, juzi și hotnogi ai nobililor, oficiali fiscali, judecători, jurați, deputați în Dietă, respectiv în Senatul imperial, consilieri intimi de stat, consilieri aulici și guberniali, oficiali la Trezauriatul miner Zlatna, profesori universitari și de gimnazii de stat, ofițeri, polițiști, notari comunali sau cercuali, oficiale de cadastru, vamă, funcționari în ministere și consulat, medici, avocați, preoți militari ș.a.

Dictionarul remarcă afirmarea, prin secole, a unor familii românești de seamă, care -așa cum arată autorul- au dat faimă neamului lor. Din multitudinea numelor ilustre, reținem: Aaron de Bistra, Rednic de Giulești, Dunca de Șieu, Petrovai de Petrova, Szaploneczai de Săpânța, Jodi de Ieud, Stoica de Crișănești, Bohățal de Glod, Buteanu de Șomcuta Mare, Colbazi de Urmenis, Sterca-Șuluțiu de Cărpiniș, Crainic de Urisiu de Jos, Man de Șieu, Balea de Ieud, More de Ciula, Căndea de Râu de Mori, Cândriș de Râu de Mori, Șincai de Șinca, Barițiu (fost Pop), Simion de Sângeorgiu de Câmpie, Gerheș de Sarsău, Poruțiu, Hațegianu, Piso, Maniu, Mezei, Pop, Pușcariu și multe altele.

Volumul cuprinde o largă arie geografică, practic toate zonele Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, *“centrul de greutate”*, mai ales pentru Evul Mediu, fiind reprezentat de *“țările”* Maramureșului, Hațegului și Făgărașului. Având în vedere preocupările autorului pentru cercetarea istoriei românilor din fostele scaune secuiești, din dictionar nu lipsesc nici oficialii români din sud-estul Transilvaniei. În comitatele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei funcționau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numeroși oficiali români, cum a fost și Ioan Florian, președintele Tribunalului din Odorheiu (1890), Alexe Onițiu,

judecător la Sfântu Gheorghe (1870), Ioan Pipoș, dregător de stat la Sfântu Gheorghe și Cozmeni (1852-1861), Patriciu Barbu - *“cancelist”* (funcționar) la Odorhei (între anii 1861-1871), Anton Barițiu - *“cancelist”* la judecătoria cercuală din Miercurea Ciuc (1871-1882), Alexandru Șotropa la Gheorghieni (tot în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), Alexandru Surdu (?-1882), judecător la Tribunalul cezaro-regesc din Odorhei, ș.a. De altfel, în prima jumătate a secolului al XIX-lea funcționau în regimentele de infanterie (grănicerești) și secuiești (imperiale) de la Târgu Secuiesc și Miercurea Ciuc, precum și în cel de cavalerie (de husari) de la Sfântu Gheorghe, și ofițeri români, unii cu grade și funcții importante în regiment (Gheorghe Popa, Matei Popp, Alexandru Crainic, Ioan Țeț, David Domide).

La toți aceștia, și la încă mulți alții, se adaugă elita locală, formată din preoți, învățători, comercianți și proprietari de pământ și de unități economice, pentru cercetarea vieții și activității cărora a pledat și pledează, cu atâta convingere distinsul om de cultură sibian, Ana Grama care, nu conținește a sublinia că numai *“valorificând astfel de informații putem umple numeroase goluri de cunoștințe necesare cunoașterii unui segment semnificativ din populația românească (...), reprezentată de lumea înaintașilor noștri, pe care nu avem nici dreptul moral și nici o motivare profesională pentru a o ocoli”*.

Dicționarul *"Oficialilor de stat români din Transilvania"* constituie un convingător argument împotriva clișeeilor și prejudecăților existente față de prezența și rolul elitei românești în spațiul public transilvan, de-a lungul unei jumătăți de mileniu, oferind o nouă perspectivă față de implicarea acestora în lupta pentru emancipare națională, finalizată cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

Lectura volumului oferă - așa cum, cu deplin temei arată Ana Grama, informații revelate care, *"atestă și faptul că înaintașii noștri au trăit tot ce se putea trăi - personal, ca grup formal și*

global, (...) fie și sub rigorile unor stări economice și politice nefavorabile. Acestea, deși au impus modului de viață o mai mare sau mai mică anvergură, o anume strălucire, ori modestie, nu i-au putut împiedeca să se manifeste și să se sincronizeze cu datele esențiale ale spiritului epocii!"

Așteptăm cu interes apariția unui nou volum - anunțat de autor- care, suntem convinși, va aduce noi informații despre alți oficiali români din Transilvania, completând în mod fericit acest prim volum de referință în istoriografia română.

Ioan Lăcătușu

Liviu Boar, "Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea" Tg. Mureș, Editura Universității "Petru Maior", 2005

Lucrarea reprezintă teza de doctorat a domnului Liviu Boar, susținută în anul 2004 la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Este rodul unei munci neobosite, de peste 25 de ani, în care autorul a studiat cu răbdare și pasiune zeci de mii de file de document, scrise în paleo-grafiile maghiare, germană și latină, aflate în fondurile și colecțiile arhi-vistice păstrate la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale: Mureș, Harghita, Sibiu, Alba și Cluj-Napoca.

Cartea a apărut în condiții grafice deosebite la Editura Universității "Petru Maior" din Târgu Mureș, cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Târgu Mureș și al S.C. COMEXIM S.R.L. din Lupeni, județul Hunedoara.

Liviu Boar s-a născut la 5 aprilie 1951 la Reghin, a absolvit Liceul "Petru Maior" din localitate în anul 1970, apoi cursurile Facultății de Istorie din cadrul Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca în anul 1976. Profesor, arhivist, apoi director la Filiala Arhivelor Statului Harghita din Miercurea-Ciuc (1980-1990), iar din iulie 1990 până în prezent este director al Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale. S-a specializat în arhivistică și paleografie maghiară, urmând stagii de cercetare la Arhivele din Ungaria.

Este cadru didactic asociat la Universitățile "Dimitrie Cantemir" și "Petru Maior" din Târgu Mureș și la Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza" din București.

Liviu Boar este prezent, an de an, la sesiunile de comunicări științifice organizate la Sfântu Gheorghe și Miercurea-Ciuc, Universitatea de Vară de la Izvorul Mureșului, Zilele "Elie Miron Cristea" desfășurate în municipiul Toplița, aducând mereu elemente noi, privind existența românilor în sud-estul Transilvaniei. De asemenea, este redactor-șef al "Anuarului Arhivelor Mureșene", editat de Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale și

Asociația Arhiviștilor "David Prodan", Filiala Târgu Mureș.

Cele 409 pagini ale lucrării sunt structurate în 10 capitole, care la rândul lor cuprind mai multe subcapitole, exprimând rigoare științifică, logică și acuratețe în exprimare.

1. Istoriografia problemei și sursele de cercetare;

2. Organizarea administrativ teritorială a Secuimii în secolul al XIX-lea; Organizarea în timpul absolutismului austriac (1849-1861); Reforma administrativă din anul 1861; Legea XXXIII (33) din anul 1876;

3. Realități demografice naționale a românilor din Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea;

4. Pierderea identității naționale a românilor din Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea;

5. "Memorialul" românilor din Giurgeu din anul 1861;

6. Biserica românească din fostele Scaune Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea; Preoți născuți care au slujit în Protopopiatul Giurgeului în secolul al XIX-lea; Circulația cărții românești Protopopiatul Giurgeului; Biblioteca "Eparhiei Protopopești Greco-Catolice a Giurgeului";

7. Școala elementară românească în Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin; Salarizarea docenților; Evoluția numărului de elevi în perioada 1871-1900 în școlile confesionale românești din Protopopiatul Giurgeului; Elevi români la Gimnaziul romano-catolic din Sumuleu-Ciuc; Studenți la Academia Teologică din Blaj; Studenți la universitățile europene;

8. ASTRA în viața spirituală a românilor din Protopopiatul Giurgeului;

9. Parohii, preoți și docenți în Protopopiatul Giurgeului între 1835-1900;

10. Structura proprietății funciare în Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea; Conscripția urbană din anii 1819-1820.

La finalul lucrării sunt: Concluziile; Rezumatul în limba engleză; Bibliografia și Anexele care cuprind: lista prescurtărilor, lista documentelor, documentele în majoritate inedite aflate în fondul Protopopiatul greco-catolic Gheorgheni, păstrat la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale și Ilustrațiile, care cuprind fotografii din Arhiva Imagistică a Centrului de Informare și Documentare "Cornel Irimie" din cadrul Complexului Muzeal "Astra" din Sibiu și Fondul Personal "Orbán Balázs", aflat la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale.

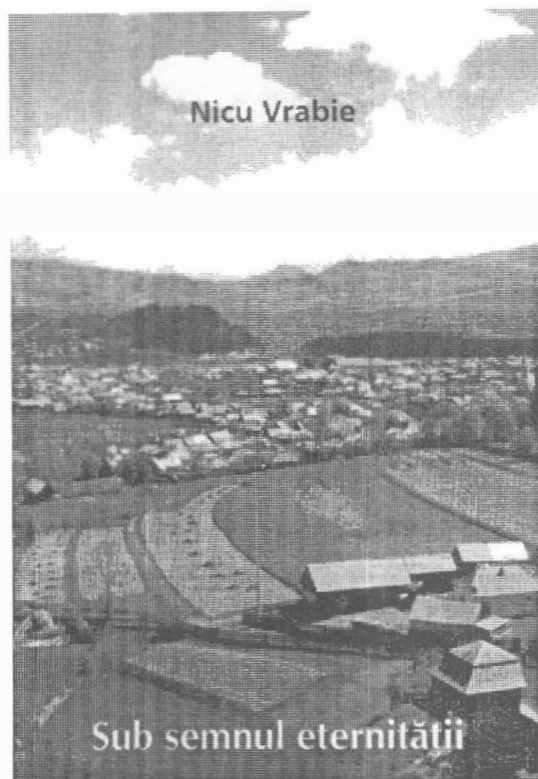
Cartea se adresează deopotrivă iubitorilor de istorie în general, celor cu preocupări privind istoria Transilvaniei în special, și merită să fie la loc de cinste în biblioteca fiecăruia dintre noi. Ea s-a bucurat de aprecieri în rândul specialiștilor și nu numai. Redăm mai jos aprecierea academicianului Camil Mureșan: *"În această lucrare, domnul Liviu Boar a valorificat, așa cum era de așteptat, calitatea domniei sale de arhivist, care l-a pus în contact direct cu sursele istorice primare ale vieții locuitorilor dintr-o parte a răsăritului Transilvaniei, anume din fostele scaune, ulterior comitate din așa-numitul «Ținut al secuilor». Demersul la sursele arhivistice reprezintă fundamentul și meritul principal al lucrării elaborate de domnul Liviu Boar. Consider că lucrarea este o tentativă merituoasă de reconstituire pe baza documentelor de arhivă a vieții elementului românesc, constituindu-se într-o «reabilitare» a unei istorii într-adevăr marginalizate".*

Valentin Istrate

Nicu Vrabie, "Sub semnul eternității" Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2004

Noua carte a profesorului Nicu Vrabie, *Sub semnul eternității*, apărută la editura Eurocarpatica, 2004, poate fi socotită fără exagere, o micro-enciclopedie istorico-geografică și spirituală a zonei de nord a județului Harghita, pământ încărcat de basm și de legendă în care "șoaptele amintirii scot la iveală întâmplări dintr-un ținut în care sunt posibile minunile".

Sub semnul eternității nu stă sub semnul acelei "slope de foc" (Arghezi), ci e rodul unei cu totul altei trude, a aceleia de a aduna cu migală informații cât mai multe despre ceea ce autorul dorește să scrie, afundându-se în tomurile nesfârșite ale arhive-lor, spre a-și asigura acea "buncă de date" atât de necesară pentru scrierea unei asemenea cărți.

Sunt multe motive pentru care cartea lui Nicu Vrabie merită să fie citită, ba, mai mult, merită să se găsească la loc de cinste în bibliotecile iubitorilor de carte, în primul rând a celor care trăiesc în zona geografică de care autorul se ocupă. Între acestea aş aminti extraordinara bogăție de date istorice și geografice la care autorul face referire, amintind sursele de informare, prin trimiterea la *Notele* aflate la sfârșitul volumului. În al doilea rând, merită evidențiată strădania autorului de ordonare logică a structurii cărții, pornind de la peisajul montan, caracteristic zonei, pentru a încheia tot cu o revenire la acesta, privind însă cu ochii drumetului, al turistului care va găsi aici *"poate cei mai umani și mai plini de istorie munți"*. Nu în ultimul rând, cititorul va fi încântat și de limbajul autorului, îngrijit, corect, bogat și nuanțat în funcție de informația pe care vrea s-o dea.

Primul capitol al cărții poartă un titlu pe cât de simbolic, pe atât de sugestiv și de frumos: *"Mai aproape de Dumnezeu"*. Aici cititorul se întâlnește cu dulceața binecunoscută a limbii lui Sadoveanu, ai cărui pași au bătut cândva cărările acestor mi-nunați munți care sunt Călimanii, unde *"lătră în adâncime câțelul pământului"* și mai trăiesc încă *"fantomele hourilor domnești"*. În Călimani stau înmărmuriți de milenii și acci enigmatici megaliti, hotezați cu nume ciudate, precum: Moșul, Godzila, Gușterul, Ramses, cei 12 Apostoli,

"curiozități și capricii dăltuite cu trudă și migală de natură". Autorul nu exclude ipoteza ca ei să reprezinte Cultul Soarelui pe care îl aveau strămoșii noștri geto-daci.

În cel de-al doilea capitol, *"Între pământ și apă"*, este urmărită istoria comună a celor patru așezări din nordul depresiunii Giurgelui: Toplița, Gălăuțaș, Sărmaș și Subcetate. Municipiul Toplița, cea mai importantă așezare a zonei, apare ca o *"localitate mare, plăcută, cu o frumoasă biserică, zidită de curând"*. Așa a văzut-o Silvestru Moldovan, în 1913. Istoricul David Prodan consideră Toplița drept una din cele mai importante așezări de munte din Transilvania. Nicu Vrabie nu uită să amintească străvechea cetate dacică Sangidava, amintită de Ptolemeu, dar neatestată documentar, pe care istoricii Dinu C. Giurescu și Vasile Pârvan au localizat-o pe Mureșul Superior, undeva în apropierea Topliței.

De altfel, prezența vieții omenеști este atestată aici încă din primele secole ale erei noastre, lansându-se ideea că izvoarele de apă minerală de la Borsec să fi fost cunoscute atât de daci, cât și de romani. Când s-au așezat secuii în această zonă, prin sec. XII, ei au găsit aici o populație autohtonă românească, amintită și de Cronică maghiară a lui Simion de Keza, scrisă între 1282-1285. Pe la 1785, după cum consemnează istoricul David Prodan, Toplița avea 227 de gospodării țărănești cu 1.470 de suflete. Întreaga populație era formată din români, iobagi pe moșiile marilor latifundiri, câștigându-și traiul ca lucrători la pădure ori ca plutași pe apele Mureșului. Și atunci, ca și acum, *"tăierea pădurilor avea parcă ceva din febra căutătorilor de aur"*, consemnează autorul.

Este consemnat și momentul istoric al eliberării Topliței din 1918, de către Armata română, când *"s-a întins o horă în piața mare... cea dintâi horă înfrățită pe teritoriul României Noi"*.

De-a lungul mai multor pagini, Nicu Vrabie urmărește evoluția învățământului toplitean, încă din sec. XVIII, a culturii, rolul unor importante personalități ce s-au ridicat de aici, în frunte cu patriarhul Miron Cristea, Episcopul de Argeș, Emilian Antal, ajuns locțiitor de mitropolit la Iași, prim-notarul Petru Boțeanu, redactor al ziarului *Glasul Călimanilor* (septembrie, 1929), a cărui serie nouă apare, începând din 2002, sub redacția ing. Ilic Buzca.

Gălăuțașul este menționat în Lexiconul de la Viena, în 1839, însă fără îndoială este cu mult mai vechi. Biserica de lemn, monument istoric,

datează din 1870, fiind construită la Toplita, mutată aici în 1903. În ea a fost botezat, în ziua de 20 iulie 1866, Ilie Cristea, viitorul patriarh al României Mari. Învățămintul în limba română a fost început abia în 1906, de către învățătorul Dumitru Gafton din Subcetate, viitorul deputat în Parlamentul României, care a avut un aport deosebit în împrăștierea comunei cu o importantă suprafață de păduri.

De cealaltă parte a Mureșului, pe malul drept, răspândită ca un uriaș evantai, pe versanții sudici ai Munților Giurgeului, se întinde comuna Sârmaș, cu satele răspândite pe dealurile din jur: Runc, Arșița, Băanii, Măndreni, Mărcani... Prima atestare documentară datează din 1768. Prin 1787 localitatea avea 50 de gospodării, cu 250 de suflete. Acum Sârmașul este o importantă așezare, cu peste 4.000 de locuitori, cu vreo zece unități școlare, trei biserici ortodoxe și una catolică. În 1990 la Sârmaș a luat ființă *Asociația de prietenie Sârmaș-Beanzelle* (Franța), care a editat revista bilingvă *Info-Sârmaș*, avându-l ca redactor pe profesorul Ionel Tompea.

Peste Mureș, pe malul stâng al râului, se află comuna Subcetate, cu satele Filpea și Călnaci. Este atestată documentar prin 1742 însă, fără îndoială, existența sa este cu mult mai veche. Autorul precizează că Conscriptia din acel an comsemna 89 de locuitori, iar în cea din 1773 apar deja 169 de familii, precizându-se că era *“o așezare temeinică, cu jude, birău și jurat”*. În ce privește denumirea localității, Nicu Vrabie menționează mai multe păreri, între care și cea a profesorului Teodor Chindea, fostul director al liceului din Gheorgheni. El afirmă că ar fi existat în preajmă o cetățuie, *“o fortificație simplă... ale cărei urme au dispărut”*. Nu cred că ar fi lipsită de interes nici ipoteza ca undeva, în apropierea comunei, să fi fost chiar acea enigmatică cetate dacică, Sangidava, ale cărei urme nimeni nu s-a străduit serios să le găsească, cel puțin deocamdată.

Este amintită prezența la Subcetate a preotului greco-catolic Elie Câmpeanu, unul dintre înfocații luptători pentru drepturile românilor din secuime. La Subcetate a fost inaugurată, în

1955, impozanta clădire a școlii, cu 11 săli de clasă, laboratoare, cabinete și ateliere, care a adăpostit, între 1961-1962, prima școală medie din această zonă, transferată apoi la Toplita. Acum clădirea adăpostește o importantă instituție de învățământ preuniversitar: Liceul “Miron Cristea”.

Capitolul următor, *“Comoara din adâncuri”*, constituie o monografie spirituală a acestor meleaguri. Autorul pleacă de la un citat din Gheorghe Asachi: *“Cultura și fericirea unui popor nu stau în schimbarea portului, în mania de a se lăuda de vechime și de a lua orice lucru străin și nou, ci în respectul aducerii aminte a strămoșilor”*. “Cultul strămoșilor - scrie autorul - e încifrat în datinile și obiceiurile unui popor, transmise urmașilor și urmașilor urmașilor...”. Tocmai de aceea, el pleacă de la principalele motive folclorice ce se regăsesc în doinele și baladele, în chiuiturile și obiceiurile, în colindele și bocetele specifice zonei. Acestea sunt: Mureșul, pe care Vasile Netea îl numește *“axă geografică și istorică a Transilvaniei”*; codrul *“drag și frățior”*; dorul, cel care *“cu pas mărunt/pornește pe un drum grăbit”*; dragostea despre care *“multă lume spune așa/ că nu-i bună...”*. Urmează colindele specifice de Crăciun și obiceiurile de Anul Nou; marile momente din viața omului, nunta și ritualul înmormântării; variante locale ale unor cunoscute balade populare; credințele și supersitiile care însoțesc viața oamenilor locului.

Într-un scurt capitol, însoțit de poze, autorul se ocupă de portul popular al zonei, pentru ca ultima parte a cărții (*“Un muzeu al naturii”*) să fie dedicată fondului turistic de care dispune fiecare din cele patru localități amintite, minunatelor meleaguri de pe Mureșul Superior și din Călimani.

Nicu Vrabie își încheie volumul cu un citat din Cartea Facerii:

“Dumnezeu l-a zidit (pe om - n.n.), l-a privit și a văzut că e bine așa cum l-a zidit”.

Păstrând proporțiile, voi spune și eu că Nicu Vrabie și-a *“zidit”* cartea, a privit-o și a văzut că e bine așa cum a *“zidit-o”*. Și eu cred la fel..

Ilie Șandru

Petre Țurlea, "Transilvania de Nord-Est. 1944-1952"

București, Editura România Pur și Simplu, 2005

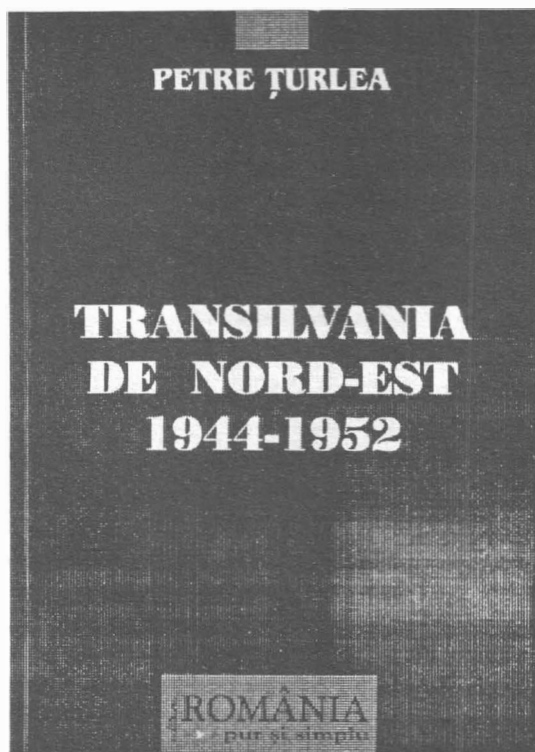
Istoricul Petre Țurlea, cunoscut pentru pasiunea și acribia cu care s-a aplecat asupra cercetării unor importante pagini din istoria contemporană a României, este autorul volumului *Transilvania de Nord-Est. 1944-1952*, apărut la Editura România Pur și Simplu, București, 2005.

După o consistentă și convingătoare "motivație", volumul cuprinde următoarele capitole: De la stăpânirea maghiară la stăpânirea sovietică; Revenirea Transilvaniei de Nord-Est în cadrul României; Victoria stalinismului în Transilvania de Nord-Est; Înlăturarea Regiunii Autonome Maghiare. Volumul se încheie cu formularea unor concluzii pertinente, iar în final cu un indice al numelor de persoane.

Cartea de față face referiri la "zeci de mii de documente - folosite, după mărturisirea autorului - cu riscul de a obosi, dar din dorința de a convinge", cercetate pe parcursul a cinci ani de zile la Arhiva Națională Istorică Centrală, Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Arhiva SRI din București și cele din județele regiunii respective, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Camerei Deputaților. Această formă de prezentare permite punerea în evidență a faptului că "opozitia maghiarilor față de autoritățile românești nu era doar în câteva localități din Transilvania de Nord-Est, ci în marea majoritate a localităților; acțiunile antiromânești nu aveau un caracter izolat, ci generalizat; trecerea benevolă a ungarilor la comunism, pentru atingerea scopurilor lor «naționale» nu s-a făcut în cazuri izolate, ci a fost o acțiune de masă ș.a.m.d."

Așa cum pe drept cuvânt subliniază și autorul, "în întreaga perioadă abordată în volum, 1944-1952, în Transilvania de Nord-Est problema principală, în funcție de care a evoluat regiunea în toate domeniile, a fost aceea a raporturilor dintre români și unguri și, în acest context, se poate constata continuitatea absolută în acțiune a tuturor maghiarilor, în direcția refacerii Ungariei Mari".

Prin intermediul documentelor de arhivă - majoritatea inedite - și a lucrărilor menționate în bibliografie, Petre Țurlea abordează o gamă impresionantă de probleme, de la tratatele internaționale la faptele cotidiene ale unor persoane și comunități și la mentalul colectiv al

românilor și maghiarilor din Transilvania și nu numai. Sunt reconstituite evenimentele, în succesiunea lor cronologică, cu descrierea cauzelor, evoluțiilor și consecințele acestora. Este redat modul cum autoritățile centrale și locale românești și maghiare, partidele politice, personalitățile vremii au reușit să gestioneze provocările, interesele și aspirațiile celor pe care îi reprezentau. Complexitatea problematicei tratate este redată prin surprinderea rolului și contribuției mass-media, bisericilor, instituțiilor administrației publice, serviciilor de informații, oficiilor diplomatice și nu în ultimul rând al marilor puteri.

Motivându-și travaliul susținut și prelungit, dar încununat de un real succes, Petre Țurlea prezintă sintetic specificul arealului cercetat, în contextul evenimentelor și evoluțiilor interne și internaționale ce au avut loc în deceniile 5 și 6, ale secolului XX și cele care se prefigurează la începutul secolului XXI. "Evoluția Transilvaniei de Nord-Est în perioada 1944-1952 se individualizează, în raport cu celelalte regiuni ale Țării. Aici s-a trecut de la o stăpânire maghiară, la una sovietică, apoi la una românească, pentru ca în final să se înființeze Regiunea Autonomă Maghiară, un adevărat Stat în Stat. În timpul

celui de-al doilea război mondial, instaurarea stăpânirii maghiare a fost impusă de puterile fasciste; în 1952, înființarea Ungariei Mici în inima României a fost impusă de țara bolșevismului; la începutul secolului XXI, pentru atingerea veșnicei lor aspirații revizioniste liderii maghiari își îndreaptă speranțele de ajutor spre Occidentul Democratic. Vor reuși?”.

Autorul propune, și folosește în lucrare, înlocuirea formulării *“Transilvania de Nord”*, cu cea de *“Transilvania de Nord-Est”* și pe cea de

“iredentism maghiar”, considerată neadecvată, cu *“revizionism maghiar”*.

Cartea lui Petre Turlea se adresează, deopotrivă, atât specialiștilor cât și unui public larg, interesat de cunoașterea reală a evoluției contenciosului româno-maghiar, în general, și în special, în perioada 1944-1952, de la oamenii politici și publiciști, la tinerii elevi și studenți și la toți cei interesați de continuarea cercetărilor pe această temă.

Ioan Lăcătușu

Lista autorilor

Istorie

Drd. Vigh Bela

Profesor, Colegiul Național Octavian Goga
Str. Mihai Viteazul, nr. 7, sc. A, ap. 19, Sibiu
Tel. 0269.442.311 (domiciliu)

Tudoran Raluca

Arhivist, Asociația Arhiviștilor și Prietenii
Arhivelor Covasna
B-dul Grigore Bălan, nr. 12, Sf. Gheorghe
Tel. 0723.671.408

Lechințan Vasile

Istoric, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor
Naționale
Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 10, Cluj-Napoca
Tel. 0264.598.979

Mihu Elena

Muzeograf, Muzeul de Istorie Mureș
Str. Horea, nr. 24, Tg. Mureș
Tel. 0265.136.987

Dr. Ranca Ioan

Istoric, arhivist
Str. George Doja, nr. 31, Tg. Mureș
Tel. 0265.261.541

Hancu Ana

Muzeograf, Muzeul de Istorie Mureș
Str. Horea, nr. 24, Tg. Mureș
Tel. 0265.136.987

Grama Ana

Cercetător, muzeograf
Str. Ciprian Porumbescu, nr. 16A, Sibiu
Tel. 0269.250.195, 0722.387.639

Dobozi Milandolina Beatrice

Consilier, Direcția Județeană Mureș a Arhive-
lor Naționale
Str. Crinzantemelor, nr.8, Tg. Mureș
Tel. 0265.235.064

Drd. Pinca Petru

Preot, Parohia Ortodoxă Blaj
Str. Simion Bărnuțiu, nr. 21, Blaj
Tel. 0258.712.020

Dr. Pentelescu Aurel

Prof.univ., Comisia Română de Istorie Militară
Str. Drumul Taberei, nr.89, București
Tel. 021.440.06.89

Dr. Preda Gavril

Conf. univ., Universitatea de Petrol și Gaze
Str. Golești, Ploiești
Tel. 0244.54.54.18

Lazăr Costel Cristian

Profesor, Liceul "O.C. Tăslăuanu"
Str. Nicolae Bălcescu, bl. F6, ap.2, Toplița
Tel. 0742.141.341

Stancu Vasile

Profesor, Școala Generală Nicolae Colan
Str. Lalelei, nr. 1, Sf. Gheorghe
Tel. 0741.234.512, 0267.322.970 (domiciliu)

Crișan Cristian

Consilier superior, Direcția județeană Covasna
a Arhivelor Naționale
B-dul Grigore Bălan, nr.12, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.310.645, 0745.251.871

Drd. Spănu Alexandru Alin

Cercetător, Centrul de Studii Euro-Atlantice,
București, Str. Ceahlăul, nr. 20 (domiciliu)
Tel. 0722.598.103, 021.221.56.57

Dr. Șandru Dumitru

Profesor universitar
Str. Arcu, nr. 33, Iași
Tel. 0232.320.247

Talambă Daniel

Consilier principal, Arhivele Naționale
B-dul Regina Elisabeta, nr. 39, București
Tel. 021.314.11.53

Petcu Adrian Nicolae

Consilier asistent, Serviciul Cercetare, Consiliul
Național pentru Studierea Arhivelor Securității
Str. Dragoslavele, nr. 2-4, Sect.1, București
Tel. 021.467.37.56

Dr. Lăcătușu Ioan

Consilier superior, Direcția județeană Covasna
a Arhivelor Naționale
B-dul Grigore Bălan, nr.12, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.310.645, 0740.188.507
Centrul Eclesastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan"
Str. Miko Imre, nr. 2
Tel. 0267.313.534

Rus Dorin Ioan

Muzeograf, Muzeul de Istorie Mureș
St. Horea, nr. 24, Tg. Mureș
Tel. 0265.136.987

Nencescu Marian

Șef serviciu Tradiție-Educație,
Ministerul Administrației și Internelor,
Direcția Informare și Relații Publice
Str. Mihai Vodă, nr. 17, București
Tel. 021.313.05.19
e-mail: mc_nencescu@yahoo.com

Fofircă Adina

Inspector principal, Direcția Județeană Covasna
a Arhivelor Naționale
B-dul Grigore Bălan, nr.12, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.310.645, 0742.605.603

Drd. Cornea Luminița

Profesor, Colegiul Național "Mihai Viteazul"

Str. Kos Karoly, nr.22, Sf. Gheorghe,
Muzeograf, Muzeul Carpaților Răsăriteni
Tel. 0267352.484 (domiciliu)

Sociologie

Drd. Șandru Codrina

Lector universitar, Universitatea "Transilvania"
Str. Eroilor, nr. 25, Brașov
Tel. 0745.030.175

Dr. Cobianu-Băcanu Maria

Cercetător, Institutul de Sociologie al
Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13, București
Tel. 021.320.43.93 (domiciliu)

Tănasă Dan

Profesor, Centrul European de Studii Covasna-
Harghita
Str. Miko Imre, nr. 2, Sf. Gheorghe
Tel. 0744.822.581

Cronica activității

Broanăr Erich-Mihail

Muzeograf, Centrul Eclesastic de Documen-
tare "Mitropolit Nicolae Colan"
Str. Miko Imre, nr. 2
Tel. 0267.313.534

